„Am fost un domn, așa m-am născut și așa rămân și în starea asta mizerabilă... nu vreau să mă proletarizez niciodată."

(Aurel Popp, 1956)

Prin întreaga operă, prin însemnările sale, Aurel Popp demonstrează cu prisosință că un atelier nu este doar o încăpere în care sunt depozitate pânze, vopsele, pensule, proiecte de monumente, de arhitectură, de arte aplicate, ci este un adevărat sanctuar un loc intim în care omul-artist muncește, face planuri, notează crâmpeie de gânduri, visează cu ochii deschiși, se uită pe fereastră pentru a vedea dacă nu cumva moartea îl pândește de după copacul din grădină îndoit de furtună sau dintre petalele unei flori călcate în picioare. Atelierele artiștilor de odinioară de tipul lui Aurel Popp păreau mai degrabă laboratoare pentru experimentarea unor formule inginerești, arhitecturale, amestec de meșteșug, magie, tehnică și alchimie, un loc în care, de multe ori, vreme îndelungată, șevaletul, pensulele, culorile și paleta erau înghesuite într-un colț, așteptând vremuri mai bune.

Mereu pregătit să întoarcă lumea pe dos, după o tinerețe așezată, dar o maturitate zvăpăiată, Aurel Popp a sfârșit prin a face figura unui mare artist care a îmbătrânit frumos într-o lume urâtă, neprimitoare, ostilă.

D. Păcuraru

ISBN 978-606-023-059-5
9 786060 230595 >

Dumitru Păcuraru

În atelierul lui Aurel Popp

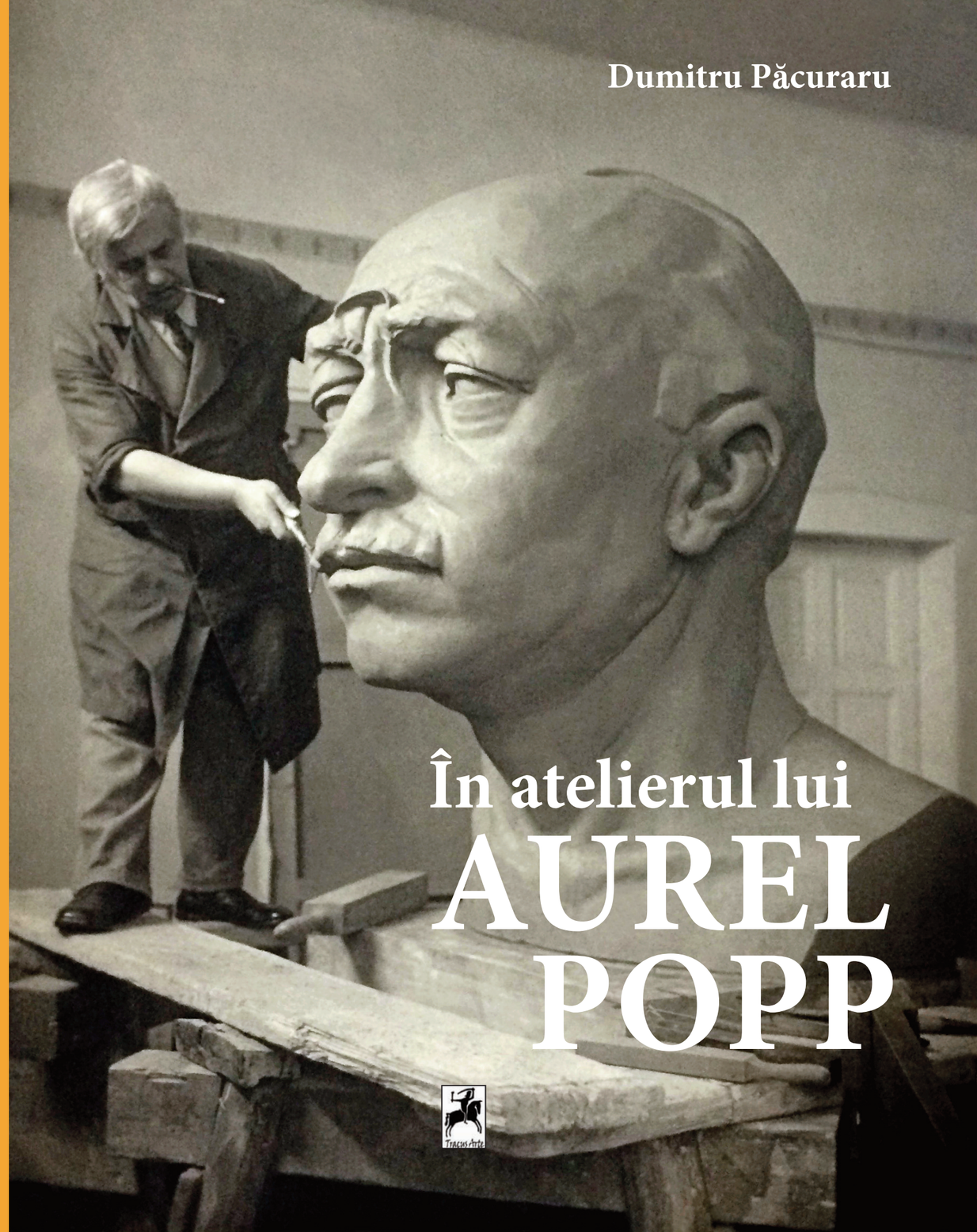

Dumitru Păcuraru

În atelierul lui AUREL POPP

Dumitru Păcuraru

În atelierul lui AUREL POPP

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
PĂCURARU, DUMITRU
În atelierul lui Aurel Popp / Dumitru Păcuraru.
- București: Tracus Arte, 2019
ISBN 978-606-023-059-5

73

Editura Tracus Arte
Str. Pictor Sava Henția, nr. 2, Sector 1
București România
phone & fax:0040 21 2234111
phone: 0372740322
www.tracusarter.ro
© TRACUS ARTE, 2019
Pentru prezenta ediție
Coperta: Artistul în atelier (bustul lui I.G. Duca)

Dumitru Păcuraru

În atelierul lui AUREL POPP

Concepție grafică: Oana Mirabela Păcurar
Documentare: Maria-Adriana Zaharia

Sculptură, monumente, arhitectură, arte aplicate, design, desen, note

„Mi-a venit ideea să trec la sculptură”

SCULPTURĂ

Sculptura, pentru Aurel Popp, pare să fie, la prima vedere, un loc de refugiu. „Mi-a venit ideea să trec la sculptură”. Și pentru că atelierul de sculptură al lui Paul Landowski de la Academia Julian din Paris, era despărțit doar de un panou de scânduri de cel de pictură, tânărul artist face naveta între cele două ateliere. Lecțiile de la Paris nu-l mulțumesc. Sedus de arta pictorului și sculptorului Constantin Meunier pleacă la Bruxelles, se înscrie la academie și studiază câteva luni de zile „mișcarea din avânt” din lucrările acestuia.

La fel ca desenul în cazul picturii, sculptura, sculptura de gen, nu rămâne pentru Aurel Popp un scop în sine, ci este o treaptă spre arta monumentală. Un stagiu de pregătire. Un exercițiu de îndemânare. Procedase în același mod atunci când, părăsind Parisul pentru o perioadă, s-a angajat la fabrica de porțelan de la Meissen pentru a vedea cum se produce ceramica.

Micile statuete, plachetele, machetele realizate în anii 1910-1913 la Paris, mai târziu în atelierul său de la Satu Mare, sunt exerciții pregătitoare pentru lucrările pe care le va gândi mai târziu și cărora, în funcție de conjunctura istorică, le va acorda deseori o atenție disproporționată. Tot pentru a învăța, pentru a lua contact cu materia lucrează ca pietrar într-un atelier de monumente funerare din Budapesta, iar în vacanțe cutreieră cimitirele din localitățile comitatului Satu Mare pentru a desena vechi cruci de piatră, dar și obiecte de artă populară. Este interesat de arta de pretutindeni, solicită pașaport pentru Africa și Asia, iar în 1925, împreună cu pictorul Litteczky Endre adună obiecte populare din satele din Maramureș și Satu Mare pentru un muzeu etnografic.

Memento mori, *gips turnat, nesemnat, nedatat*
dim. 33x30x47 cm, Muzeul de Artă Satu Mare

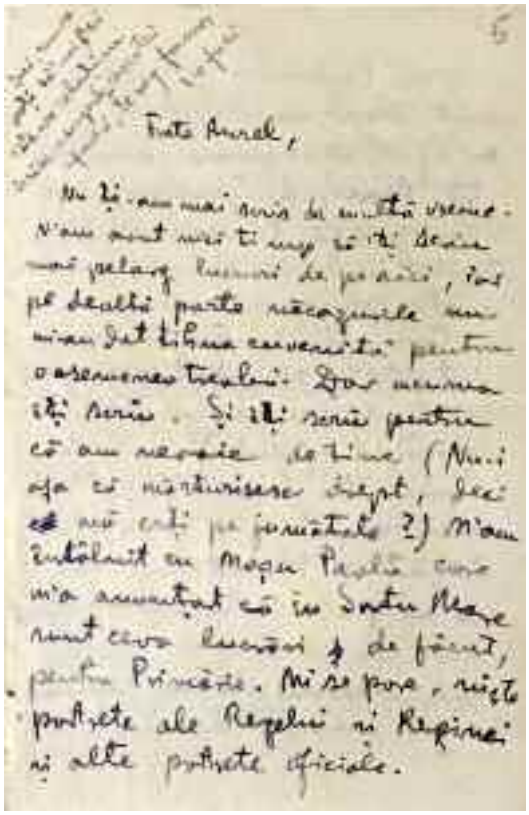

Frate Aurel,

Nu ți-am mai scris de multă vreme. N'am avut nici timp să ți scriu mai pe larg lucruri de pe aici, iar pe dealtă parte năcazurile nu mi-au dat tihna cuvenită pentru o asemenea treabă. Dar acuma îți scriu. Și îți scriu pentru că am nevoie de tine (Nu-i aşa că mărturisesc drept, deci mă ierți pe jumătate?) M'am întâlnit cu Moșu Pavlu care m'a anunțat că în Satu Mare sunt ceva lucrări de făcut, pentru Primărie. Mi se pare, niște portrete ale Regelui și Reginei și alte portrete oficiale.

Scrisoarea lui Nicolae Tonitza către Aurel Popp din 21 noiembrie 1921, Arhivele Naționale Satu Mare

În cazul plasticienilor de tipul lui Aurel Popp trebuie să avem în vedere un aspect cât se poate de prozaic – nevoia de a munci pentru a se întreține. De aici și goana neîntreruptă după comenzile de orice fel, pictură bisericească, fresce, mozaic, vitralii, arhitectură stradală, morminte, cripte, pictură oficială. Ajunge astfel să proiecteze un mic cimitir de sat, dar și o catedrală cu 1000 de locuri. Arta de dragul artei era un lux pe care artiștii și-l permiteau abia după ce încasau banii pentru lucrări publice realizate, mai întotdeauna, în urma unor aranjamente.

Într-o scrisoare din noiembrie 1921, Nicolae Tonitza îl ruga pe Aurel Popp să intervină pe lângă autoritățile din Satu Mare să-i acorde comanda unor picturi oficiale. „Frate Aurel, Nu ți-am mai scris de multă vreme. N-am avut nici timp să-ți scriu mai pe larg lucruri de pe aici, iar pe de altă parte năcazurile nu mi-au dat tihna cuvenită pentru o asemenea treabă. Dar acuma îți scriu. Și îți scriu pentru că am nevoie de tine (Nu-i aşa că mărturisesc drept, deci mă ierți pe jumătate?). M-am întâlnit cu Moșu Pavlu care m-a anunțat că în Satu Mare sunt ceva lucrări de făcut, pentru Primărie. Mi se pare, niște portrete ale Regelui și Reginei și alte portrete oficiale.

Moșu Pavlu a fost informat despre aceasta chiar de ajutorul de primar din Satu Mare, d. Gruiescu, care i-a spus că Primăria are deja toate fondurile strânse în vederea acestor pânze.

Cum știu că tu ai mare autoritate ca artist prin acele locuri, iar pe de altă parte oferindu-ți-se acele lucrări tu le-ai refuzat, te rog să fii aşa drăguț și să intervii ca să ne fie cedate nouă, adică mie și lui Pavlu, pentru care servicii îți voi rămâne mult timp plin de recunoștință.

Dacă poți vorbi din timp cu oficialitatea din Satu Mare în vederea acestui concurs și de vei izbuti să ne prepari bine terenul, mare îndatorire ne vei face cu aceasta în special mie, care mă aflu – momentan – în mare strâmtoare financiară. (...)

Până atunci, te rog să primești din parte-mi, cele mai prietenești salutări și să fii sigur, oricând pe devotamentul meu neclintit și camaraderesc."

N. Tonitza
Vălenii de Munte
Str. Berevoești
(Jud. Prahova)

Portofoliul lui Aurel Popp este de o complexitate debordantă: desene, schițe, machete, plachete, gravuri, mozaic, ceramică, design de mobilier, proiecte de biserici, de cimitire, construcții civile, etichete de dulciuri, sucuri și ciocolată.

Sculptorul dorea să prindă în masa sculpturală „apoteoza" părintelui Lucaciu.

În lucrările de sculptură și artă monumentală Aurel Popp nu mai experimentează, cum face în pictură. Modela rotund, fără prea multe detalii, în unele cazuri deformând doar cât să prindă expresivitate. Nu dorește cu tot dinadinsul să-și dezvolte un stil propriu, dar nici nu vrea să fie confundat cu tot felul de „specialiști". Merge în întâmpinarea gustului epocii, nu doar din dorința de a primi comenzi, ci pentru că era convins că arta monumentală, la fel ca sculptura, trebuie să urmeze o linie clasică. Îl invidiază pe fostul său coleg de la Paris, Ivan Mestrovici.

„Cu inima sinceră aș vrea să-ți fac rost de orice fel de muncă, cu toate că și aici s-a umplut țara de tot felul de „specialiști" în așa măsură, încât și cea mai importantă statuie națională este comandată de la Mestrovici, cu toate că s-ar găsi aici și alții care ar fi tot atât de demni de aceste comenzi ca și Mestrovici...", îi scrie el lui Márton Ferenc, când acesta i se plânge că nu are nimic de lucru. „Fac orice, sunt ca tine", îi răspunde artistul secui din Miercurea Ciuc.

De altfel, dintre colegii de la Academia Julian îl aprecia în mod deosebit pe croatul Ivan Mestrovici, sculptor și arhitect, pe care, 20 de ani mai târziu, îl va invidia pentru mulțimea de comenzi din Croația, Serbia, Ungaria. În România acesta realizase statuile lui Ionel I. C. Brătianu și a Regelui Carol I.

„În jurul meu cu americanii pripiți, ce mestecau gumă în permanență, cu englezii ce trăgeau din pipă, cu italienii gălăgioși și spaniolii cântăreți, apoi nemții și austriecii serioși, cu mereu modeștii ruși și balcanicii, unde mă înșiruiau și pe mine, deci cu toți aceștia în jur, nu puteam desena, doar îi priveam pe acești oameni mulți, talentați, dintre care numai unul s-a desprins din rândul talentelor mijlocii, sârbul Mestrovici.", mărturisește el.

Activitatea artistică a lui Aurel Popp nu poate fi detașată de perioada în care a trăit. Practicând toate formele de arte aplicate, alergând după comenzi, el nu se deosebește de colegii de breaslă din epocă.

Acestor artiști, inclusiv lui Aurel Popp, li se pot reproșa multe, în afara unui singur lucru: dorința de a munci. Nevoia i-a obligat să facă de toate. Pentru a supraviețui au pictat biserici, au ars ceramică, au făcut mozaic, monumente funerare etc. etc. Portofoliul lui Aurel Popp este de o complexitate debordantă: desene, schițe, machete, plachete, gravuri, mozaic, ceramică, design de mobilier, proiecte de biserici, de cimitire, construcții civile, etichete de dulciuri, sucuri și ciocolată și Dumnezeu mai știe ce. Făcea „cam de toate", așa cum spunea și Márton Ferenc că face. Nu era un caz singular. Mulți alți artiști plastici cu pregătire multiplă făceau „cam de toate". Dar ce loc ocupă sculptura propriu-zisă în ansamblul operei artistice a lui Aurel Popp?

În timpul Primului Război Mondial, primește o comandă pentru lucrarea *Honvedul Sătmărean*, amplasată în Centrul vechi din Satu Mare în 1917. Va avea viață scurtă. La sfârșitul războiului, după Unire, va dispărea din peisaj. În momentele de acalmie, lucrează și în timpul

Primului Război Mondial. La Eger, în 1917, are un atelier împreună cu Márton Ferenc.

Aurel Popp își va da măsura capacității sale de a gândi lucrări monumentale după ce se întoarce de la Salonul Oficial din 1926. Începând din 1927 va realiza machetele pentru statuia dr. Vasile Lucaciu, nașul de cununie al părinților săi, și se va înhăma la două proiecte, cu mai multe variante pentru Monumentul Unirii. Unul urma să fie ridicat la Sibiu, iar altul la București. Primește de la Octavian Goga, în septembrie 1928, încredințarea că Regina Maria îl susține pentru ridicarea unui Monument al Unirii la București. Lucrează foarte repede.

La 1 octombrie 1926 primarul orașului Satu Mare, Augustin Ferențiu, îi trimisese lui Aurel Popp o scrisoare oficială prin care îl anunța că autoritățile doresc să amplaseze în parcul central al orașului, pe atunci Piața I. C. Brătianu, un monument închinat dr. Vasile Lucaciu.

Își făcuse mâna lucrând la *Apoteoza părintelui Lucaciu*. Își găsise stilul propriu, „apoteotic".

Printr-un prim contract cu primăria Satu Mare i se permite „libertate totală de concepție și realizare artistică". De data aceasta, nu mai gândește proiectul ca pe un act de constrângere, nu-l mai supune gustului epocii.

Desenele, machetele acestei lucrări, nu mai sunt simple acte de reverență, de admirație, de simpatie, față de personaje, așa cum întâlnim în *Copiii artistului, Soția mea,* și chiar în *Adevăratul învingător*, *Croitoreasa* sau *Memento mori*.

Sculptorul vrea să prindă în masa sculpturală „apoteoza" părintelui Lucaciu. Personajul său avea în spate o istorie, un ideal, o speranță. Era un luptător și un visător – un personaj perfect pentru gândirea artistică a lui Aurel Popp.

Linia este îndrăzneață, volumul amplu. Monumentalitatea nu este doar sugerată, ci bine reprezentată.

Capul ridicat exprimă acțiune îndrăzneață. Indiferent de unghiul de unde este privit, monumentul radiază „apoteoza" personajului care privește departe, dincolo de linia orizontului, undeva unde omul de rând nu pare să aibă acces, dar înțelege mesajul.

Această lucrare nu avea cum să nu o realizeze. Pentru că el este cel căruia i se încredințase sarcina de a duce la bun sfârșit ridicarea statuii. La 1 octombrie 1926 primarul orașului Satu Mare, Augustin Ferențiu, îi trimisese lui Aurel Popp o scrisoare oficială prin care îl anunța că autoritățile doresc să amplaseze în parcul central al orașului, pe atunci Piața I. C. Brătianu, un monument închinat dr. Vasile Lucaciu.

S-au luat măsuri pentru strângerea fondurilor necesare: sumele urmau să fie prevăzute în bugetul județului din anul 1927. Autoritățile intenționau să ceară și un ajutor de la stat în acest sens.

După finalizarea machetelor cu propunerile pentru monument, Aurel Popp îi face o vizită ministrului Goga.

Artistul sătmărean a fost desemnat să întocmească planul, devizele și trebuia să execute lucrarea. „Întrucât Dv. sunteți dispus de a intreprinde aceste lucrări nu ar fi niciun motiv ca să se publice concurs și am putea duce mai aproape la îndeplinire această frumoasă idee."

În data de 27 noiembrie 1926 – Aurel Popp îi scrie lui Epaminonda, fiul lui Vasile Lucaciu, cerându-i câteva fotografii cu tatăl său. Din

Octavian Goga îl anunța că i se va da comanda pentru Monumentul Unirii de la București, asigurându-l și de sprijinul Reginei Maria.

Întreaga lucrare la această solicitare de ofertă își așteaptă doar executarea definitivă.

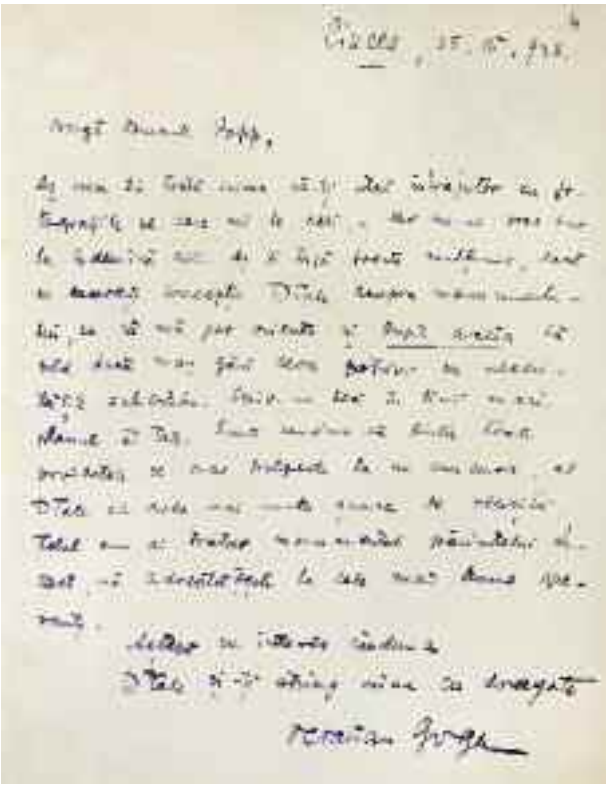

Ciucea, 25 iulie 1928, Octavian Goga către Aurel Popp, Arhivele Naționale Satu Mare

scrisoare rezultă fără dubiu că statuia se va ridica la Satu Mare din dorința lui Octavian Goga, pe atunci ministru de interne.

După finalizarea machetelor cu propunerile pentru monument, Aurel Popp îi face o vizită ministrului Goga. Machetele au fost însoțite de o descriere amănunțită.

Figura principală reprezentată de dr. Vasile Lucaciu urma să aibă înălțimea de 8,3 metri, iar postamentul 2 - 2,10 metri. Deci în total monumentul ar fi avut peste 10 metri înălțime. „Figura stătătoare din bronz cu brațe întinse, cu mișcare năvălitoare hotărâtă, în expresia feței durere și suferință. Pe piatra ce servește de dosul statuii e relieful crucii, care alegorizează suferințele suportate de el pentru dezrobirea neamului. În mâna lui stângă manuscrisul Memorandumului, iar mâna lui dreaptă este strânsă în pumn de emoțiile interioare. (...) Figura laterală, din dreapta, simbolul neamului românesc subjugat de stăpânirea străină, se închină la picioarele lui Vasile Lucaciu. Basorelieful descris în fotografia de mai jos, de dimensiuni 355,5 cm /387,5 cm amplasat pe postament din granit gri sau negru care ar alegoriza propaganda făcută de dr. V. Lucaciu în realizarea ideii naționale române. În mijloc e figura lui V. Lucaciu în pozițiune de orator. În jurul lui stă mulțimea însuflețită de ideea națională înfățișând impresia oratoriei lui V. Lucaciu la toate păturile națiunei române. Grupurile reliefului alegorizează propaganda ideii naționale de la primele mișcări sufletești până la lupta dezrobirii Ardealului desăvârșită la 1919."

Amplasarea statuii în aer liber punea problema spațiului din jur, simbolistica monumentului, energia explozivă sugerată prin poziția capului nepermițând existența vreunei clădiri în direcția privirii personajului. „Apoteoza" radiază din poziția personajului, de jos până sus, de la umeri, pieptul, poziția mâinii, a capului... Toate acestea nu ar fi spus întreaga poveste a părintelui Lucaciu dacă nu ar fi fost înconjurat de o serie de personaje, la fel de bine reprezentate. Masa sculpturii intră în dialog cu simbolistica populară a legendarului Leu de la Șișești. Nu însă și cu fondurile alocate acestui

monument urieșesc. Va ieși câștigător proiectul lui Corneliu Medrea, mai simplu, mai ieftin. Se zice că atunci, văzând că i se refuză proiectul, Aurel Popp ar fi zis „Am vrut să vă ofer un Zeu, iar voi ați preferat un popă”.

Pierderea licitației l-a afectat profund. După articolul lui Tonitza din 1926, pierderea proiectului a fost cea mai grea lovitură pe care a primit-o în perioada deplinei sale forțe și maturități artistice.

Monumentul Unirii, de asemenea, a fost unul dintre proiectele pentru care a depus un efort uriaș. Credea cu toată ființa că va fi lucrarea care îl va consacra ca artist român în București depășindu-și astfel, în sfârșit, statutul de ardelean, de artist provincial. De aceea este bucuros când Octavian Goga îl anunța că i se va da comanda pentru Monumentul Unirii de la București, asigurându-l și de sprijinul Reginei Maria. În urma întâlnirii cu Octavian Goga se grăbește să-i transmită partenerului său, sculptorul Ferdinand Gallas din Timișoara, cel care spunea despre sine: „Am 39 de ani. Mă simt sculptor, deși n-am făcut nicio sculptură”, că trebuie să se apuce urgent de muncă:

„Regina Maria, care mi-a văzut tablourile, și a și cumpărat tablouri de la mine, mă apreciează foarte mult.”

„Dragă frate Nándor!

Ieri, adică în 13, am sosit acasă îngrozitor de obosit de drum și de noaptea petrecută la Goga, unde am fost, conform programului, împreună cu Kós Károly, să discutăm problema statuii. După această vizită situația s-a limpezit de tot, și acum îți pot scrie tot ce am dus la capăt în această chestiune, și, în schimb, ceea ce mai trebuie să fac, respectiv să facem.

(...) Pe de altă parte sunt gata cu două proiecte, pe o scară de 1/10 orizontal (imagini de perspectivă), respectiv cu proiecția bazei la o scară identică, ca să pot construi apoi perspectivele exacte, și sunt gata și cu proiecțiile ortogonale la scara de 1/10 așa încât întreaga lucrare la această solicitare de ofertă își așteaptă doar executarea definitivă.

Regele era așezat faraonic pe un tron de piatră, având în stânga și-n dreapta câte un leu maiestuos.

Le-am dus aceste lucrări mai întâi la Kós Károly, și apoi ne-am dus împreună la Goga.

Eu am fost curios de părerea lui Kós din punct de vedere arhitectonic. Am obținut o critică total liniștitoare, și nu trebuie să schimb nimic la ele. Părerea lui Goga a fost una elogioasă la adresa acestor proiecte, prin urmare a avut o cu totul altă poziție privind executarea lor. El respinge categoric proiectul de la Sibiu. Nici el nu îl consideră ca fiind unul serios. (Același proiect a fost refuzat și de Constantin Brâncuși – n. r.) Nici nu ne-a permis să ne ocupăm de acel proiect. El a oferit un plan cu posibilități mult mai pozitive privind statuia Unirii pe baza proiectelor mele și privind persoana mea, în așa fel încât proiectele mele să fie și realizate. A spus, că Regina Maria, care mi-a văzut tablourile, și a și cumpărat tablouri de la mine, mă apreciază foarte mult, iar el speră, că dacă eu fac proiectele împreună cu modelele, cu un buget privind întreaga execuție, adică cu toate datele, atunci le vom duce toate la el și le prezentăm în fața Consiliului Regal, iar el este absolut sigur, că unul

dintre planuri va fi realizat la BUCUREȘTI! Și anume pe baza legii, pe baza unei legi deja existente, pentru că există deja o lege conform căreia statuia Unirii trebuie realizată în Capitală, și s-a votat legal o sumă de circa 15 milioane sau chiar mai mult, nu a știut să spună exact. El s-a angajat la tot. Va trebui să-l anunț când sunt gata, și atunci va veni cu mine la Regină, va veni și în Consiliul Regal, și va avea grijă să reușesc peste tot. A motivat toate acestea astfel:

1. Cum am menționat, Regina Maria are o părere din cea mai bună despre mine.

2. Monumentul Unirii trebuie să fie realizat de un român.

3. După părerea lui Goga numai eu sunt capabil să fac o astfel de creație monumentală pentru că ceilalți sculptori români nu sunt în stare de așa ceva.

Iată, ți-am povestit cu o confidențialitate dedicată numai ție, toate întâmplările, ca să-ți formezi părerea privind cele ce urmează. Acum îți mai povestesc ce am întreprins în privința finanțării, pentru că de asta depinde întreaga chestiune!" (14 septembrie 1928)

Recepția finală a Monumentului Eroilor de la Lipova se face la 11 mai 1937.

Această comandă, mai precis, această discuție particulară cu Octavian Goga, îl va determina să renunțe la expoziția ce și-o pregătea pentru Viena și se apucă de lucru.

A realizat proiectul, a făcut machetele. A așezat personajele în scenă, în funcție de importanța lor.

Cununa de grâu împletit înlănțuie personaje și simboluri, stemele celor trei țări române. O femeie cu un copil în brațe, iese in evidență, ca un simbol al legăturii și legământului dintre cele trei provincii românești. Aurel Popp pare să urmeze în sculptură sfatul lui Leonardo Da Vinci „fără mișcări mari în pasiunile mici, și fără gesturi mărunte în marile pasiuni."

Aici nu mai întâlnim un conflict al personajelor, ca în pictură, scenele radiază dinamism, tema este generoasă, personajele vin din istorie, din mit, încărcate de legende. Nu este o încleștare pe viață și pe moarte, ci o îmbrățișare deasupra căreia tronează, călare în varianta pentru Sibiu, întregitorul de țară, Regele Ferdinand. Pentru varianta de la București, Regele era așezat faraonic pe un tron de piatră, având în stânga și-n dreapta câte un leu maiestuos.

Primește comanda pentru o statuie a Regelui Carol al II-lea, în preajma izbucnirii războiului, pentru ca în 1943 să primească o comandă pentru ridicarea unui Monument al honvezilor.

Goga pierde alegerile și cade și proiectul.

După 1933 primește câteva comenzi semnificative.

Va realiza bustul lui Vincențiu Babeș, dezvelit la 21 noiembrie 1934, și al lui I. G. Duca, ambele la Timișoara.

Primește comanda pentru câteva monumente funerare, al familiei Imbroane, un alt monument funerar pentru familia Ferențiu, ridică o cruce funerară la Odoreu.

Proiectează și realizează statuia și cripta dr. Lükő Béla, o acropolă în miniatură.

Aurel Popp a vorbit puțin despre sculptura lui, despre proiectele de arhitectură, și cu atât mai puțin despre proiectele de arte decorative, considerându-se înainte de toate pictor.

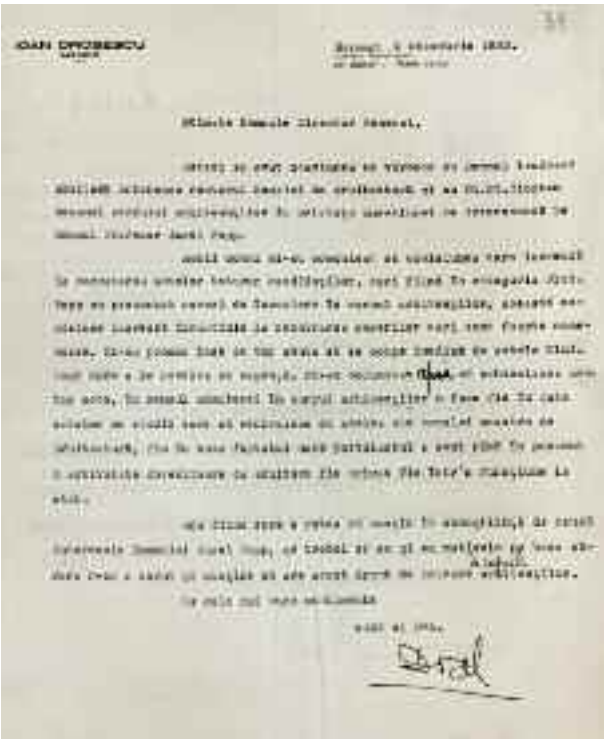
IOAN DROSESCU

Adresă din 4 octombrie 1933 în care inginerul Ioan Drosescu notează că a vorbit cu Domnul Profesor Arhitect Antonescu, rectorul Școlii de Arhitectură și cu Dl. Statie Ciortan, decanul corpului arhitecților despre chestiunea „ce interesează pe Domnul profesor Aurel Popp." Pictorul cerea să i se recunoască, datorită studiilor de la Budapesta, calitatea de arhitect.

Recepția finală a *Monumentului Eroilor de la Lipova* se face la 11 mai 1937. După cum i se ceruse, artistul nu va ieși din gustul epocii și va încerca să satisfacă pretențiile comanditarilor.

Astfel descrie *Monumentul Eroilor*: „va fi veșnicul simbol de avertizare a vitejiei cetățenilor din orașul Lipova.

Se eternizează victoria neamului românesc în războiul mondial, iar laurul ce-i înconjoară glorifică atât eroul învingător cât și pe cel căzut. Sabia încoronată simbolizează vitejia Soldatului. Monumentul este proiectat din piatră cu plăci mari pentru a putea, pe suprafața lor, eterniza numele tuturor Eroilor din Lipova."

Primește comanda pentru o *Statuie a Regelui Carol al II-lea*, în preajma izbucnirii războiului, pentru ca în 1943 să primească o comandă pentru ridicarea unui *Monument al honvezilor*, de fapt, pentru refacerea vechiului monument din 1917. Nu-l realizează. Istoria s-a dovedit mereu vitregă pentru Aurel Popp. Evident, proiectele respective nu s-au realizat. După moartea lui Octavian Goga, din corespondența cu Veturia Goga, rezultă că marele poet și-a dorit ca Aurel Popp să-i realizeze monumentul funerar, la Ciucea. În timpul lucrărilor, îi dă sfaturi Veturiei Goga.

După 1950 lucrează la schițele pentru *Statuia lui Nicolae Bălcescu*, se concentrează pe figurile a doi mari poeți, Mihai Eminescu și Ady Endre. Câteva schițe surprind figura marelui George Enescu, cu bagheta magică în mână, nu într-o sală de concerte, ci în mijlocul pieții, în fața mulțimii, dirijând „pieirea lumii" (*Când va arde lumea*).

Kós Károly îi scrie la 1 noiembrie 1954:„Dragă frate Aurel!

Ieri am putut discuta cu artiștii de aici și îți relatez mai jos despre cele discutate în legătură cu concursul *Statuii lui Eminescu*.

Din Cluj, profesorul-sculptor Irimescu participă în mod sigur, s-au mai pregătit și alții, însă nu este sigur că vor fi gata din cauza termenului scurt. Fiul meu nu participă. Irimescu a solicitat mai demult de la Direcția Artelor să prelungească termenul, și ca membru de partid și sculptor decorat, a sperat că solicitarea lui va fi acceptată, însă a primit

răspunsul: nu. Termenul rămâne 15 noiembrie. Acum el lucrează zi și noapte."

Statuia poetului Ady Endre dorește să fie de două ori mai mare decât mărimea naturală, poetul „înțelegerii între popoare" fiind flancat de un țăran român și de unul maghiar.

În urma lui rămân și câteva clădiri: Capela familiei Popp, Mausoleul dr. Lükő Béla, Catedrala greco-catolică din Satu Mare, Casa primarului Augustin Ferențiu din Viile Satu Mare, atelierul său.

„Este vorba printre altele să facem acolo și o statuie mai mare. Aș vrea să fac acum un deviz cu cheltuieli. Și după ce nu aș prea putea turna statuia în bronz (dar nu știu ce mai este de exemplu la București cu aceste turnătorii). M-am gândit că facem rost de piatră andezit pentru soclu de aici din județul Satu Mare, iar pentru piatra pentru cioplitul figurilor să fac o ofertă acolo la Cluj. Pentru asta îți scriu acum, să te rog să mă ajuți, să-mi scrii o adresă unde să mă interesez, cam cât ar costa un metru cub din această piatră de nisip?

(…) Și acum îți dezvălui un secret de-al meu, pe care dacă îl vei cunoaște îți vei da seama că numai asta mai pot face. Eu m-am angajat la două lucrări mari: la *Statuia lui Ady* (cu figuri de dimensiuni de două ori și jumătate mai mari decât mărimea naturală), și la compoziția cu *Tragerea pe roată a lui Horea și Cloșca*. Ajuns la 81 de ani, cu acestea două vreau să-mi termin treburile fără de glorie ale vieții mele. Pentru că nici eu nu sunt ferit de un soi de orgoliu: să pun punct după toate, chiar și după viața mea."

Aurel Popp a vorbit puțin despre sculptura lui, despre proiectele de arhitectură, și cu atât mai puțin despre proiectele de arte decorative, considerându-se înainte de toate pictor. De multe, de foarte multe ori, la fel cum a făcut la Paris, unde atelierul de sculptură al lui Paul Landowski de la Academia Julian era despărțit „doar de un panou de scânduri" de cel de pictură, artistul trece dincolo de „panourile de scânduri" dintre arte.

„Întotdeauna m-a interesat Omul și l-am căutat permanent pe Dumnezeu și Adevărul..."

Despre proiectele lui de arhitectură, critica s-a limitat la a le enumera, ca una dintre excentricitățile sale.

„Atunci când linia și culoarea nu reușeau să consume impulsurile unui temperament vulcanic, recurge la funcția expresivă a volumelor sculptate. Atât preocupările (ca împliniri sau simple proiecte) din domeniul graficii, picturii, sculpturii, arhitecturii sau artelor decorative, cât și considerațiile făcute asupra artei și timpului său, ori activitatea didactică și obștească (desfășurată cu dăruire și entuziasm) recomandă o personalitate artistică extrem de complexă, cu un contur viguros și diferențiat în contextul valorilor perene ale artei românești" (Negoiță Lăptoiu).

În funcție de comenzi, Aurel Popp se prezenta ca „pictor", „pictor-sculptor", destul de rar cu toate la un loc, „pictor-sculptor-arhitect".

Era departe de el gândul de a se prezenta ca designer, deși desenează reclame, mozaicuri, piese de mobilier, vitralii, balustrade, porți, garduri și, desigur, piese pentru fabrica lui de ceramică și porțelan de lux, DAC.

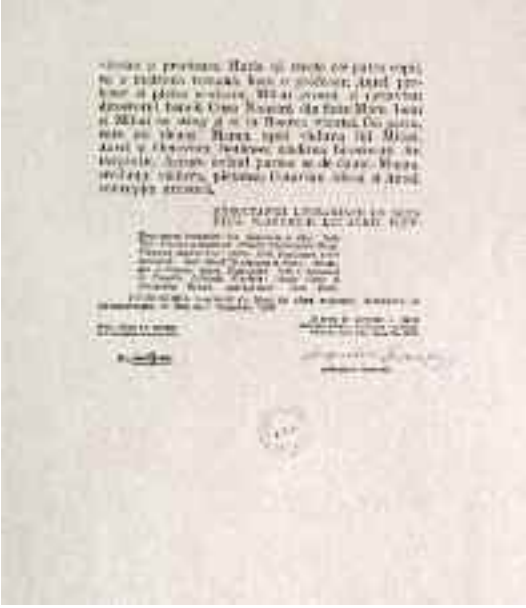

Preambul la albumul Capela familiei Popp, semnat de prim-curatorul Augustin Ferențiu, Arhivele Naționale Satu Mare

I se poate atribui și titlul de „curator" pentru că organizează și aranjează câteva expoziții, de la cea de etnografie din anii 1925 până la Muzeul Raional din Satu Mare, din 1958.

În urma lui rămân și câteva clădiri despre care chiar dacă nu se cade să spunem că sunt „monumentale", sunt mici bijuterii arhitecturale.

Capela familiei Popp, Mausoleul dr. Lükő Béla, Catedrala greco-catolică din Satu Mare, Casa primarului Augustin Ferențiu din Viile Satu Mare, și nu în ultimul rând, atelierul său, foarte practic și bine luminat dinspre Nord, cu luminatoarele îndreptate exact spre zero grade nord. Face planuri pentru casa poetului Ady Endre, dar lui i se datorează și proiectul de transformare a unei clădiri neogotice, casa Vecsey, în muzeu. Participă, împreună cu Corneliu Liuba, la concursul pentru clădirea Prefecturii, azi Muzeul Județean Satu Mare.

Arta lui Aurel Popp poate fi surprinsă prin formule general-valabile, însă are și o parte inefabilă, „apoteotică", greu de surprins tocmai pentru că este una „de margine", așa cum, și ca om al cetății, se considera „de margine". Cea mai dureroasă lovitură de bici vine de la vârf, de la „pleasnă", iar cei pe care îi atinge mereu vârful biciului sunt cei ce se află cel mai departe de mânuitorul de bici.

Când își prezintă singur lucrările, recurge întotdeauna la concepte: Dumnezeu, Omul, Adevărul, Universul...

„Eu am fost tot timpul un simbolist, întotdeauna m-a interesat Omul și l-am căutat permanent pe Dumnezeu și Adevărul... și nu l-am găsit pe niciunul. Probabil atât pot să spun despre mine, și despre asta vorbesc și lucrările mele *Ecce Deus*, *ecce homo* apoi *Crucea vieții*, *Le vrai venqeur*, *Asaltul*, în care ciorile asaltează cadavrele celor căzuți, zăganul ciupește din trupul în putrefacție al unui soldat căzut. Toate temele sunt la fel, adică suferința generală a omului, exemplele înfricoșătoare ale nedreptăților care chinuie oamenii Universului, acea amărăciune care a chinuit o viață întreagă sufletul meu...

Nu prea sună a modernitate, a modernism. Ca să nu mai vorbim de avangardă. Și totuși, arta,

artele lui Aurel Popp, lucrările lui diverse și complexe se înscriu într-un ansamblu artistic, și cultural, coerent, logic, pragmatic, ce transcende epoca în care a trăit, cuprinsă într-un arc de cerc deformat de o istorie pe cât de violentă pe atât de contradictorie.

De la sărbătorile Mileniului de la Budapesta, la care participă, ca gimnast în echipa de gimnastică a școlii piariste de la Carei, și cântător la trompetă, la epoca proletcultistă din România întunecatului deceniu, drumul lui artistic a trecut prin Budapesta, prin Viena Secesionistă a anilor 1900, prin Parisul experimentelor anilor 1910-1913, prin experiența Primului Război Mondial, ca pictor de război, prin focurile tragi-comice ale primei revoluții sovietice maghiare, prin tumultoasa perioadă interbelică, pentru ca în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial să urmărească cu mare atenție evoluția legumelor și fructelor din ograda atelierului său de la Baia Sprie.

1945, anul instalării puterii populare, îi aduce primii ani de pușcărie, urmând ca ultimii 15-16 ani de viață să fie cei mai întunecați din întreaga lui viață. O viață mai „avangardistă" decât aceasta cu greu poate fi imaginată.

Sfântul Gheorghe omorând balaurul, ***machetă ghips, Muzeul de Artă Satu Mare***

Memento mori, *detaliu*
gips turnat, dimensiuni 33x30x47 cm
Muzeul de Artă Satu Mare

Cusătoreasa, *gips patinat*
dimensiuni 49x46x30cm
Muzeul de Artă Satu Mare

„Această oscilare între practica celor două tehnici s-a manifestat de timpuriu, încă din 1908 fiindu-i remarcată sculptura Cusătoreasa. Își perfectează cunoștințele de modelaj în atelierul lui Landowski în cadrul Academiei Julian. Incitat de jocul volumelor în spațiu începe să modeleze în lut chipurile copiilor, ale mamei și câteva reliefuri cu capete de bărbați. Stilistic, aceste prime încercări (transpuse ulterior în bronz) păstrează calmul manierei academice, cu treceri domoale, pline, între umbre și lumini. Formele accentuat rotunjite, trădează o excelentă cunoaștere a anatomiei și proporțiilor. La reliefuri, întâlnim o aplatizare a volumelor și o intensificare a funcției decorative a liniei." (Negoiță Lăptoiu)

Copiii artistului
gips palinat
nedatat
Muzeul de Artă Satu Mare

Soția artistului
bronz
semnat și datat 1919
Muzeul de Artă Satu Mare

Dariu Pop, *gips, 1920, Muzeul de Artă Satu Mare*

„La Salonul ardelean din 1921 a expus un izbutit Portret de bărbat (1920), reprezentând de fapt pe revizorul școlar Dariu Pop. Meditativ, chipul distinsului intelectual sătmărean pare macerat de suferință. Sculptorul insistă cu modelajul, creând suprafețe mai line, atent finisate la mână și față, în rest volumele sunt extrem de agitate, nervos tratate, contrastând cu fina interiorizare a capului." (Negoiță Lăptoiu)

≺ *Fotografii din atelierul artistului, 1920*

Mâna Dr. Lükő Béla*, bronz 28x200x15, semnat și datat 1912, Muzeul de Artă Satu Mare*

≺ **Dr. Lükő Béla***, gips, 1942? Muzeul de Artă Satu Mare*

Artistul, alături de bustul Dr. Lükő Béla, 1942

Dr. Lükő Béla, ***gips, Muzeul de Artă Satu Mare***

„Le vrai venqeur" / Adevăratul învingător
bronz, dim. 22x20x17,5 cm
Muzeul de Artă Satu Mare

„Eu am fost tot timpul un simbolist, întotdeauna m-a interesat omul și l-am căutat permanent pe Dumnezeu și adevărul… și nu l-am găsit pe niciunul. Probabil atât pot să spun despre mine, și despre asta vorbesc și tablourile mele «Ecce Deus, ecce homo» apoi «Crucea vieții», «Asaltul» pe care ciorile asaltează cadavrele celor căzuți, pe care zăganul ciupește din trupul în putrefacție al unui soldat căzut, și toate temele sunt la fel, adică suferința generală a omului, arăt exemplele înfricoșătoare ale nedreptăților care chinuie oamenii Universului, acea amărăciune care a chinuit o viață întreagă sufletul meu..."

Aurel Popp

„Le vrai venqeur”/ Adevăratul învingător
bronz, dim. 22x20x17,5 cm
Muzeul de Artă Satu Mare

Artistul în atelier, 1920

Plachetă de bronz
1914
nesemnat
Muzeul de Artă
Satu Mare

Plachetă de bronz
1912
semnat dreapta sus
Muzeul de Artă
Satu Mare

Plachetă de bronz
Portret de bărbat
nesemnat, nedatat
Muzeul de Artă
Satu Mare

Cap de bărbat
cu cunună de laur
(Tisza István)
12x11,5 cm
semnat dreapta jos
Popp Aurel, (1912)
Muzeul de Artă
Satu Mare

Aurel Popp s-a pregătit încă din perioada studiilor de la Paris pentru arta monumentală. Desenează, face schițe după o serie de monumente din Paris. Sculptura era doar un stadiu de pregătire. Revenit de la Paris, după expoziția din atelierul propriu de la Satu Mare din 1913, artistul începe să caute comenzi pentru lucrări mai ample. Războiul bate la ușă. Este mobilizat în divizia de artiști, dar în anul 1917 lucrează la un Monument al soldatului. Își intitulează proiectul Monumentul Honvedului Sătmărean. Războiul avea să se termine cu înfrângerea armatei austro-ungare, pecetluind astfel soarta lucrării. În schimb va realiza Monumentul Eroilor, la Lipova.

Preocuparea lui pentru arta monumentală este constantă. În anul 1926 începe să lucreze la un monument dr. Vasile Lucaciu. Avea să piardă licitația în fața lui Corneliu Medrea, lucrarea lui fiind la un preț mai mare, mult peste fondurile adunate de municipalitate din donații, începând cu Octavian Goga și orașul Ploiești.

O lucrare reprezentativă pentru stilul său este Monumentul Unirii, proiect pregătit împreună cu sculptorul Nándor Gallas. Din motive financiare nici acest proiect nu a fost realizat, deși este finalizat până la cel mai mic detaliu. Schițează și o variantă a Monumentului Unirii pentru Sibiu. În concurs avea să se înscrie și Constantin Brâncuși, dar din lipsă de fonduri, și neseriozitatea comanditarilor, după cum aprecia Octavian Goga, proiectul se anulează.

Realizează busturile lui I.G. Duca, la Timișoara, dispărut în timpul regimului comunist și al lui Vicențiu Babeș, al dr. Lükő Béla și Dariu Pop la Satu Mare.

Gândește și schițează monumente dedicate unor personalități, precum Enescu, Eminescu, Bălcescu, Ady Endre, cei doi Bolyai. Pentru figura lui Horia și a lui Gheorghe Doja găsește mai potrivită expresia picturală.

Desenele, schițele, machetele rămase, corespondența pe tema artei monumentale, tratatul despre modul de turnare în bronz, scot în evidență calitățile excepționale ale unui artist polivalent - să nu uităm că avea și serioase cunoștințe de arhitect - care, din păcate, nu a reușit să-și finalizeze decât o mică parte din proiecte. Suficiente pentru a fi reușit să demonstreze că avea dreptate Kós Károly când, în urma expoziției artiștilor ardeleni de la Cluj, din 1921, scria: „Arta lui Aurel Popp m-a consternat și m-a zguduit. Poate că el este singurul care se află dincolo de căutări. Își vede clar ținta și înaintează drept pe drumul său către monumentalitate, ceea ce este, la urma urmei, țelul adevărat al fiecărei arte”. (Napkelet, 1921, nr. 5-6)

Proiect Monumentul Unirii București, *Regele Ferdinand, Muzeul de Artă Satu Mare*

MONVMENTVL · VNIRII · Nº II.

SECȚIVNEA · LONGITVDINALĂ

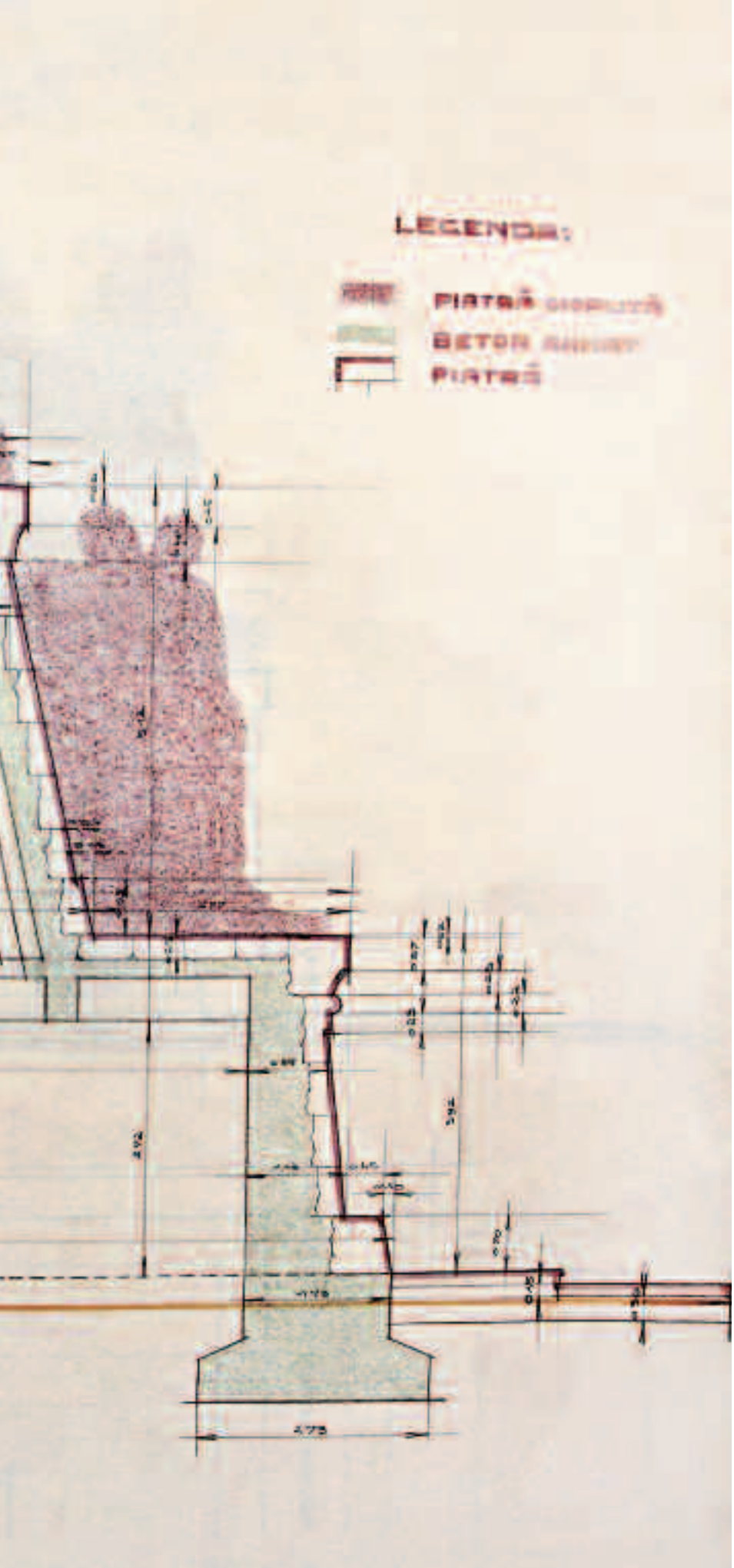

Monumentul Unirii, București

- proiect -
semnat, datat 1928-1929
dimensiuni 60x47 cm
Muzeul de Artă Satu Mare

Proiect Monumentul Unirii București, *Ardealul, Muzeul de Artă Satu Mare*

Proiect Monumentul Unirii București, *Poarta principală (Dacii), Muzeul de Artă Satu Mare*

FERDINANDO
1919

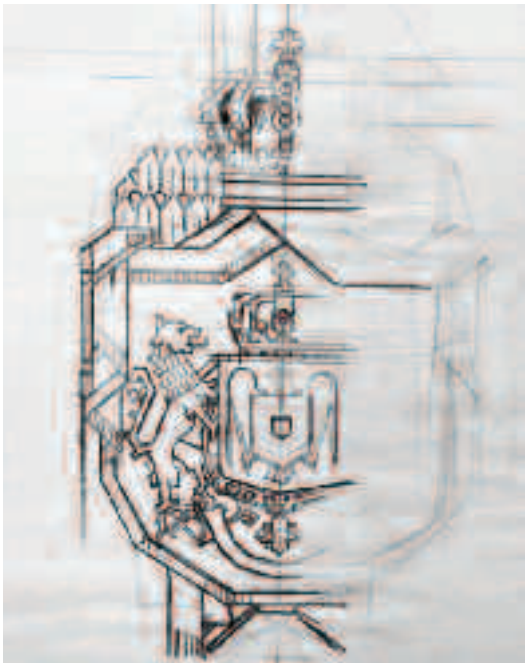

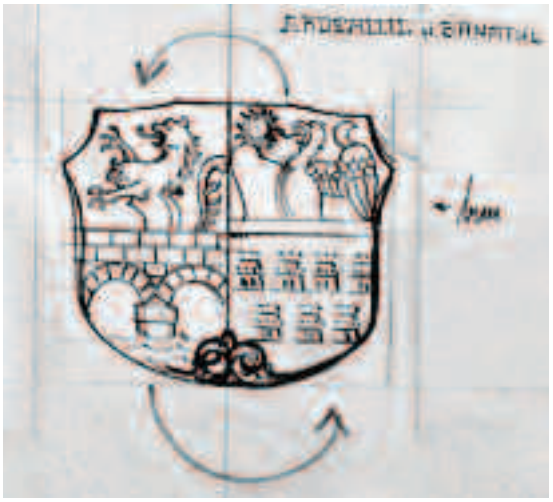

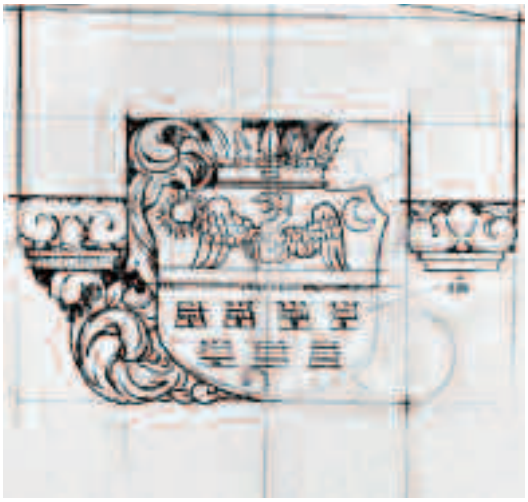

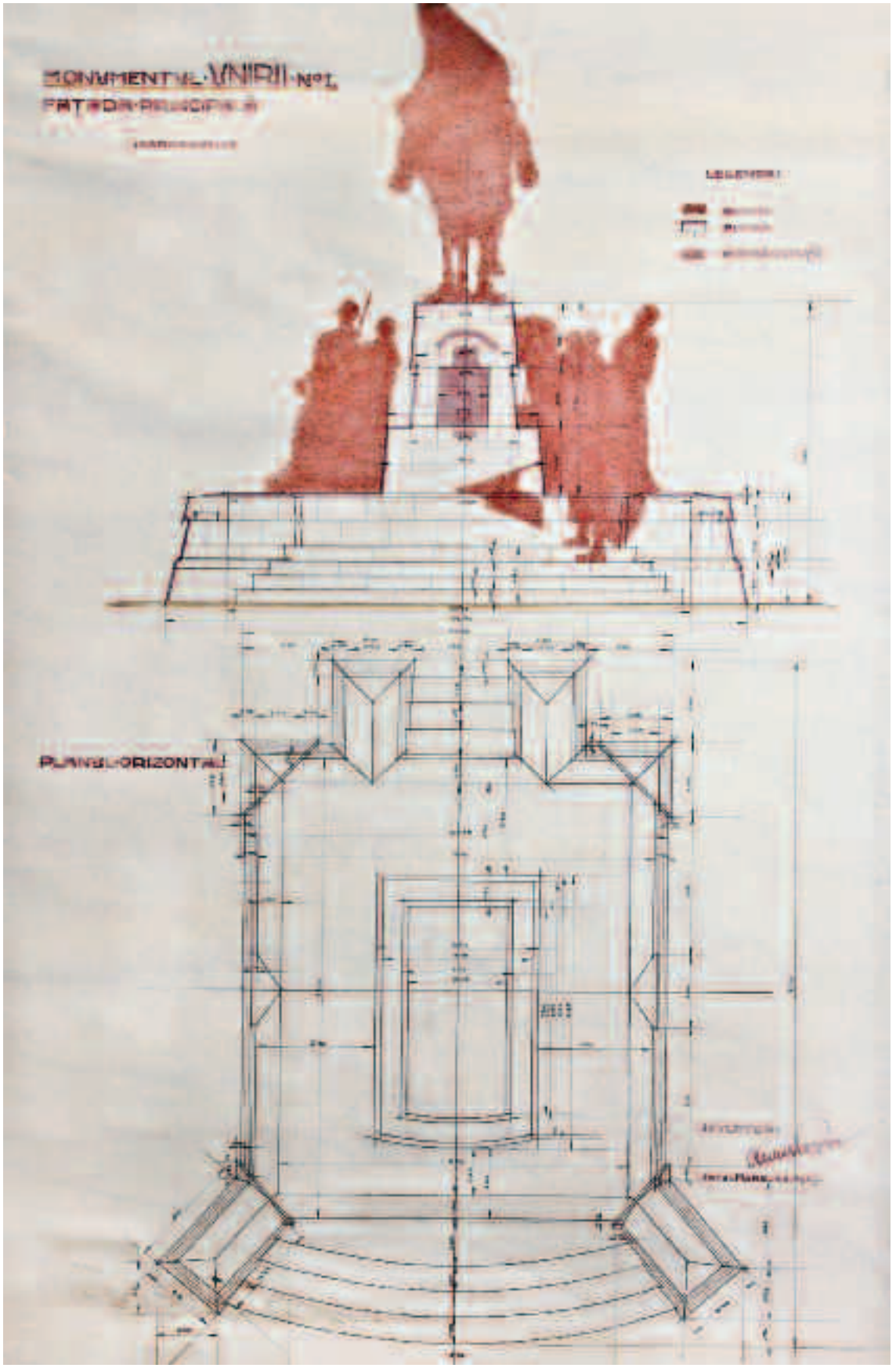

Proiect pentru Monumentul Unirii, Sibiu, ***Nr. 1 (fațada principală)***

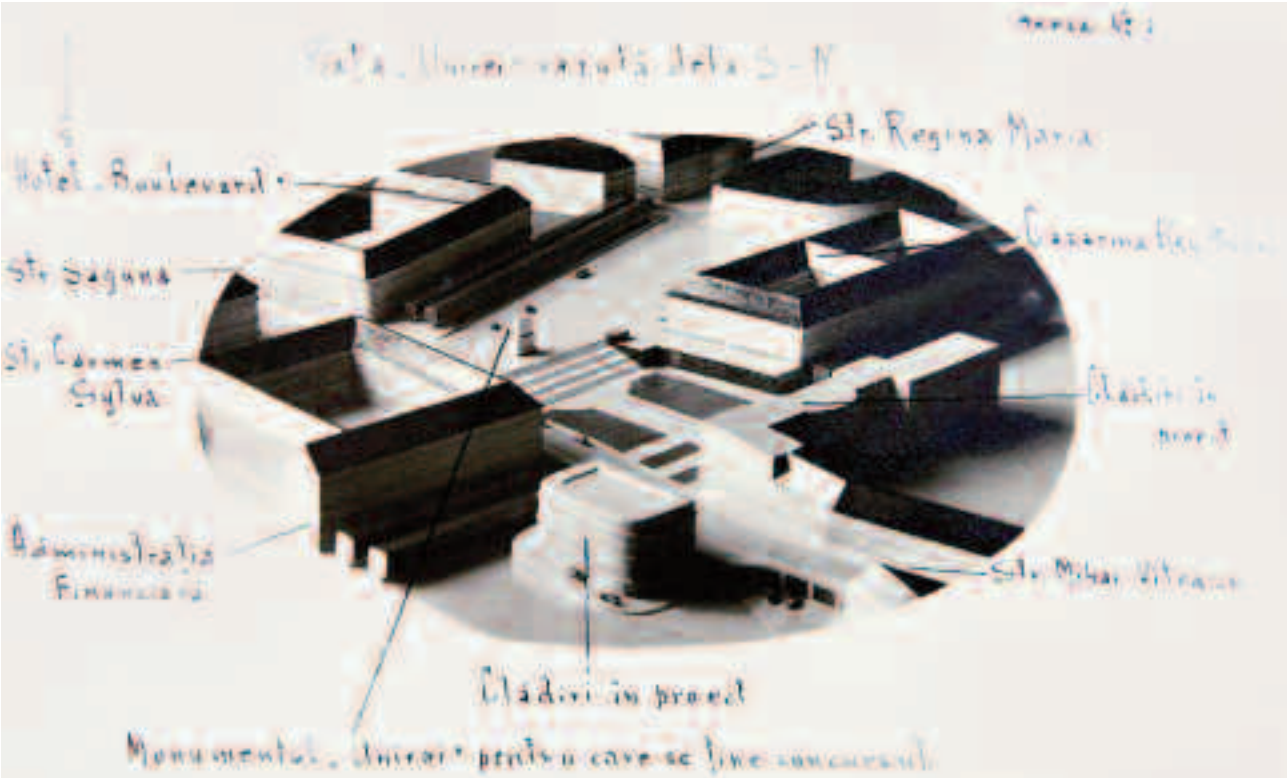

Proiect pentru Monumentul Unirii Sibiu, ***1929, amplasament Piața Unirii Sibiu***

Proiect Monumentul Unirii Sibiu, *amplasament*

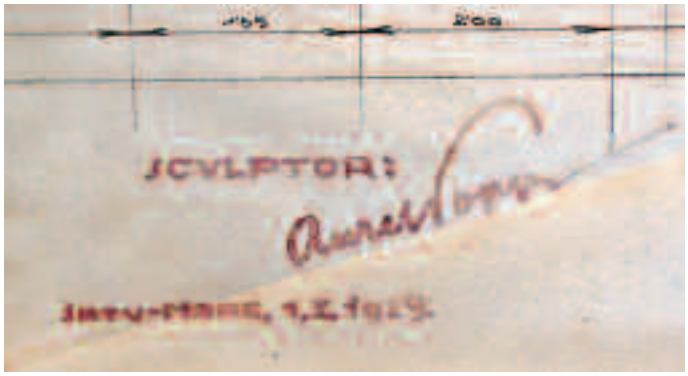

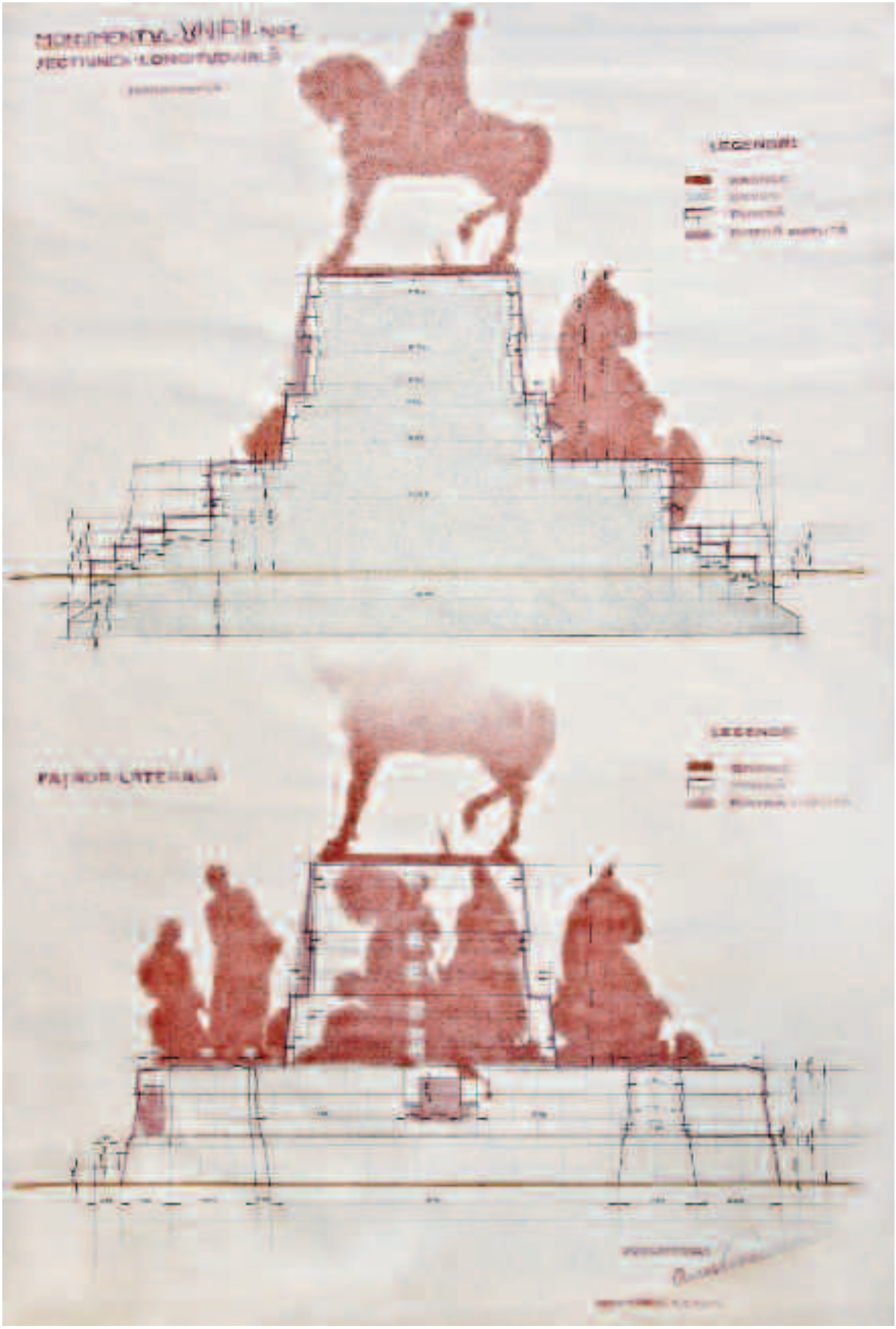

Proiect pentru Monumentul Unirii Sibiu, ***Nr. 1***

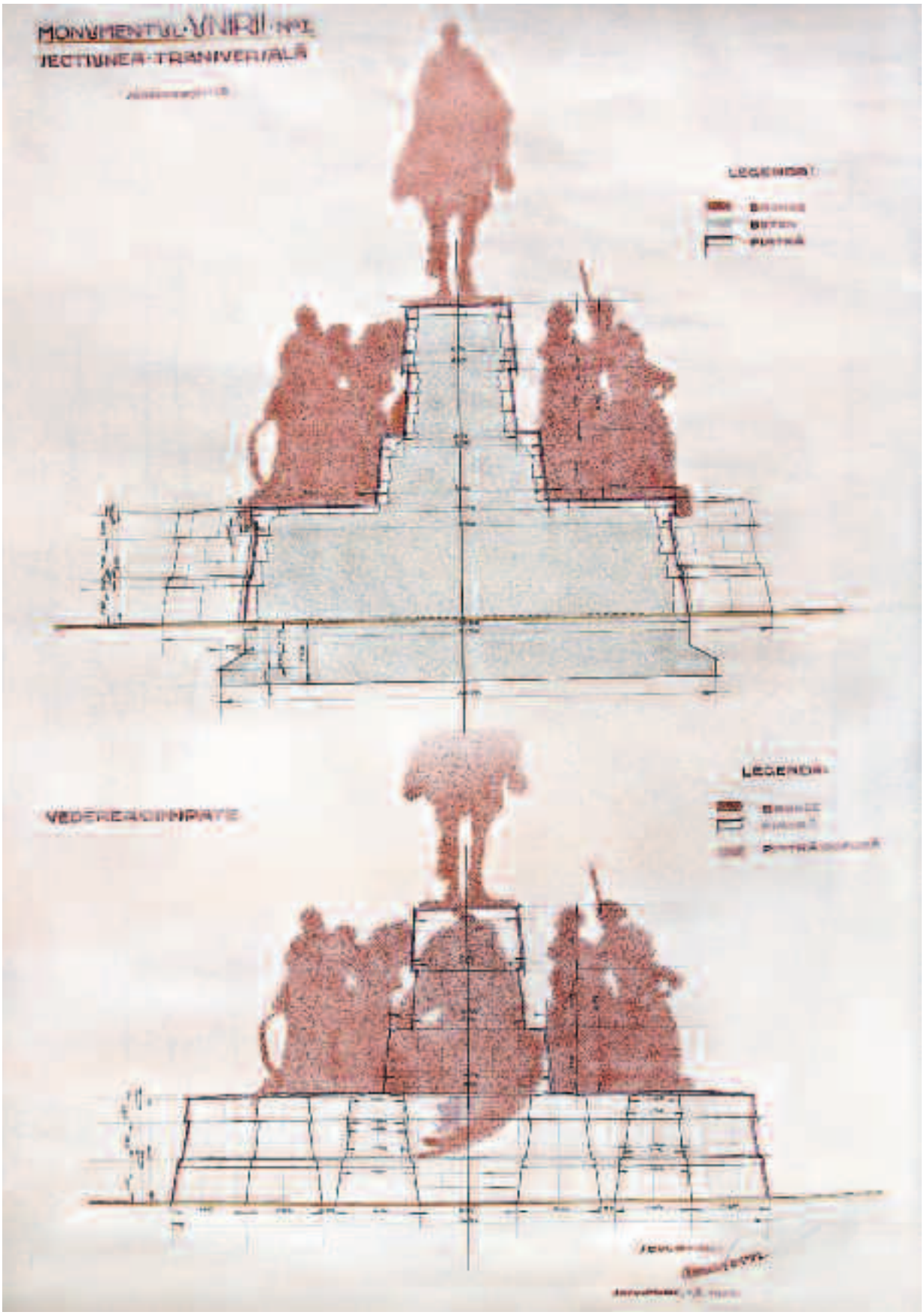

Proiect pentru Monumentul Unirii Sibiu, ***Nr. 1, Muzeul de Artă Satu Mare***

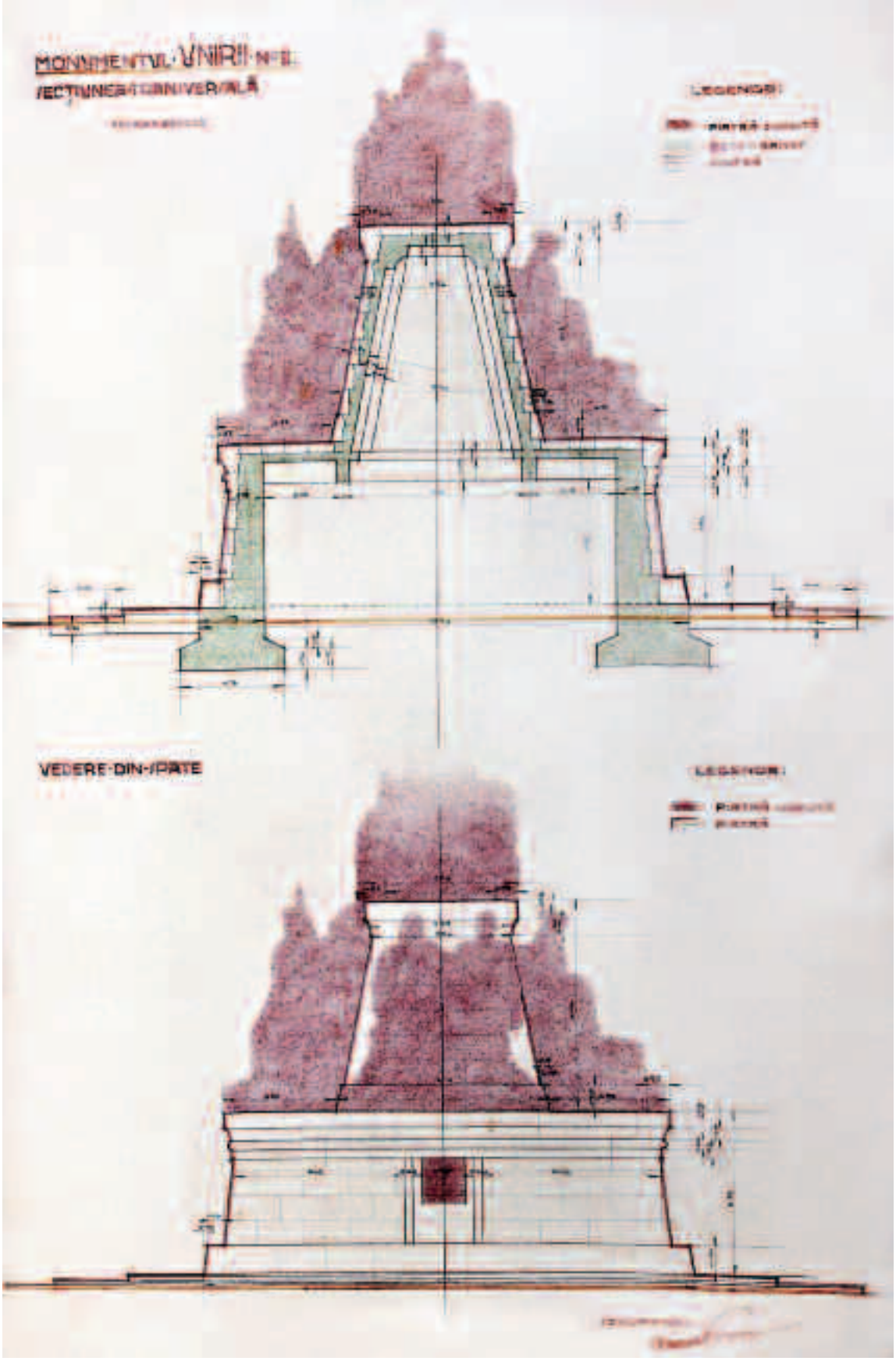

Proiect pentru Monumentul Unirii București, *Nr. 2*

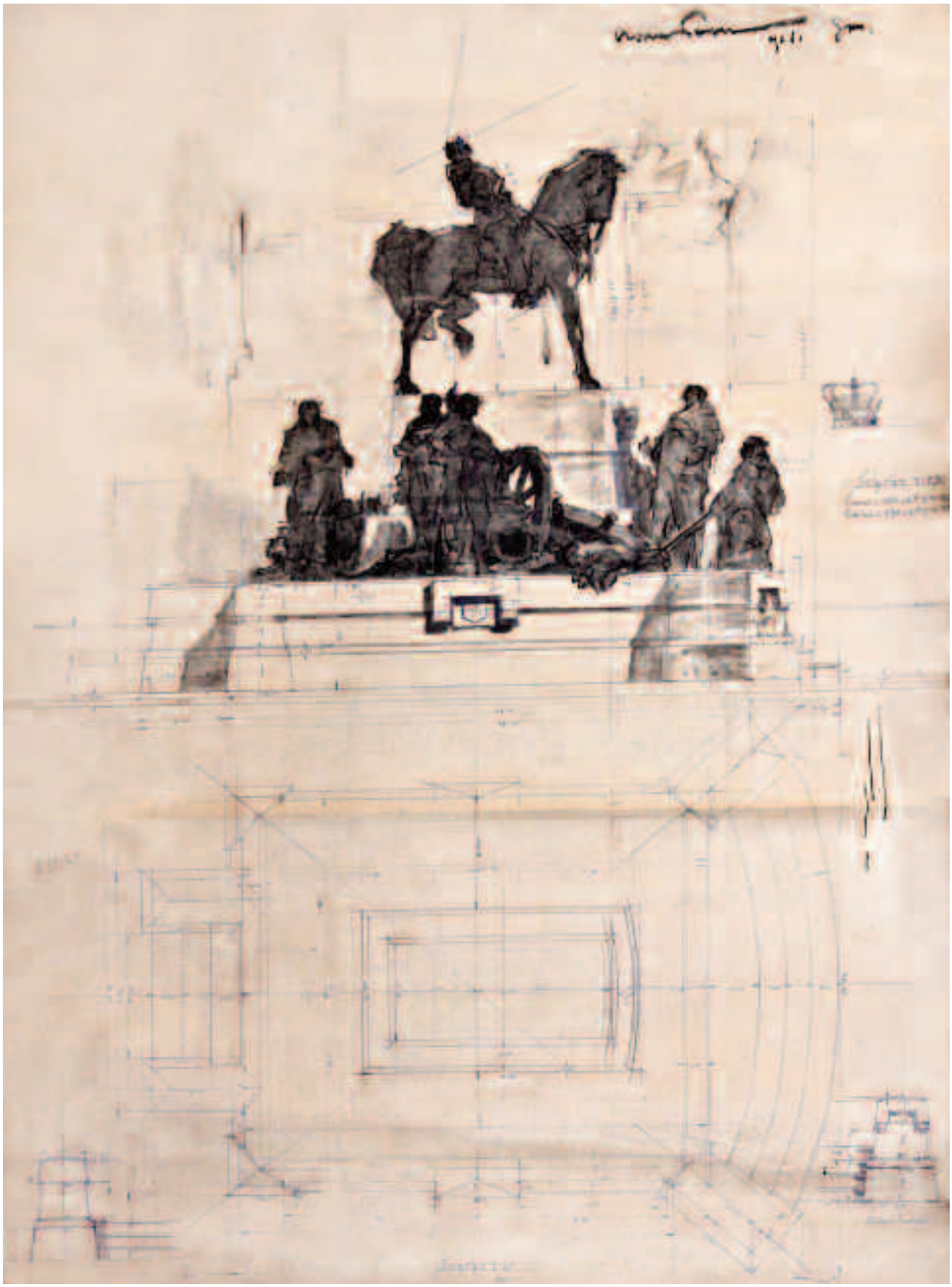

Proiect pentru Monumentul Unirii Sibiu, ***Muzeul de Artă Satu Mare***

(+0.35!)
2.55
1.26
1.25
1.95

Proiect pentru Monumentul Unirii Sibiu, ***Muzeul de Artă Satu Mare***

„UNIREA"

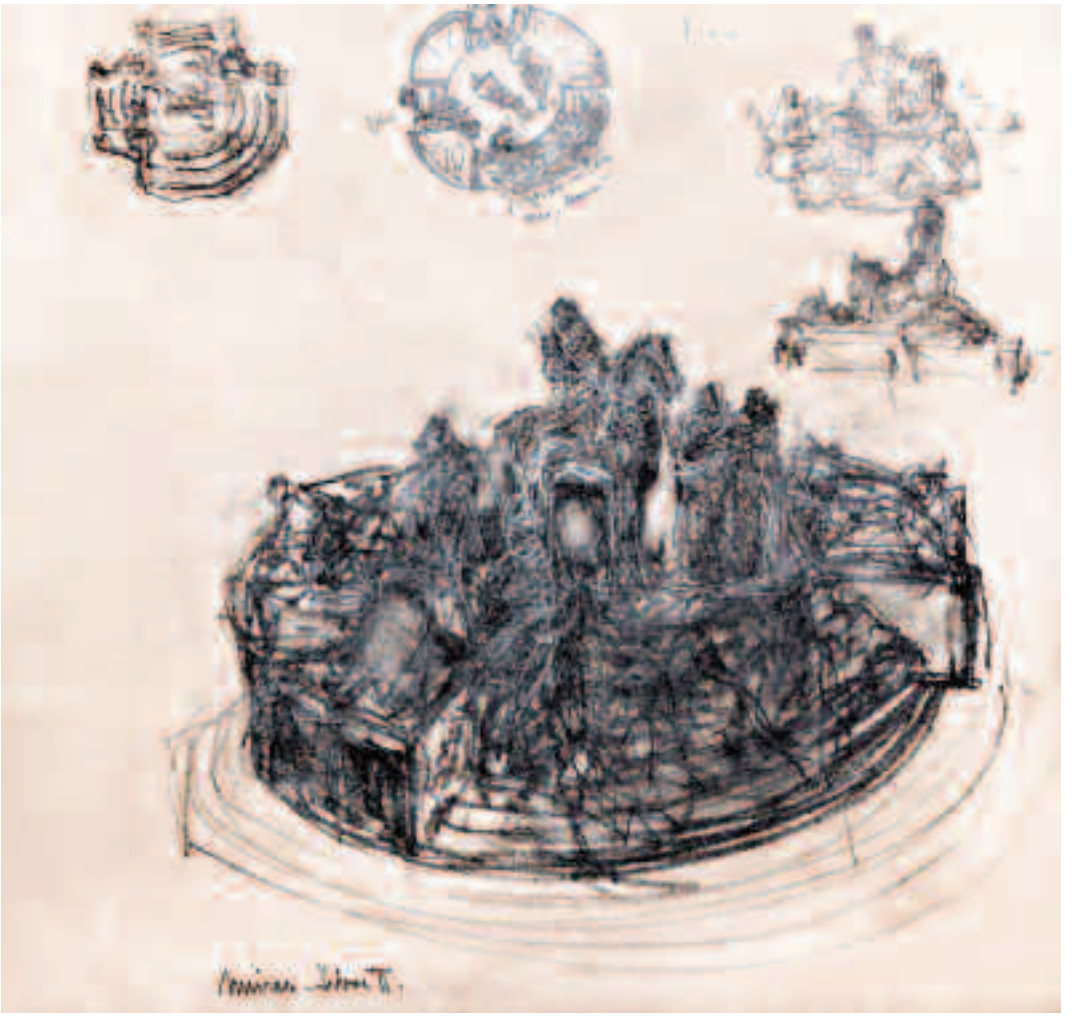

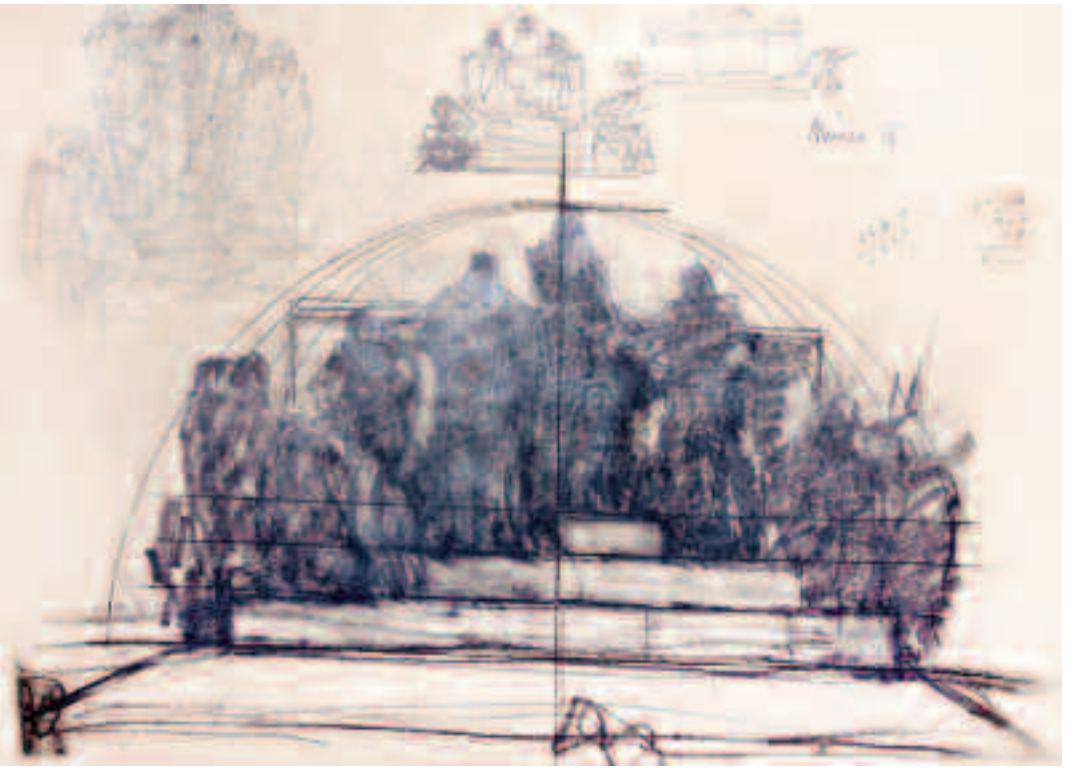

Proiect la statuia lui Eminescu, 1954, ***Muzeul de Artă Satu Mare***

Kós Károly îi scrie la 1 noiembrie 1954: „Dragă frate Aurel!

Ieri am putut discuta cu artiștii de aici și îți relatez mai jos despre cele discutate în legătură cu concursul statuii lui Eminescu:

Din Cluj profesorul-sculptor Irimescu participă în mod sigur, s-au mai pregătit și alții, însă nu este sigur că vor fi gata din cauza termenului scurt. Fiul meu nu participă. Irimescu a solicitat mai demult de la Direcția Artelor să prelungească termenul, și ca membru de partid și sculptor decorat, a sperat că solicitarea lui va fi acceptată, însă a primit răspunsul: nu. Termenul rămâne 15 noiembrie. Acum el lucrează zi și noapte."

Proiect la statuia lui Eminescu, 1954, *Muzeul de Artă Satu Mare*

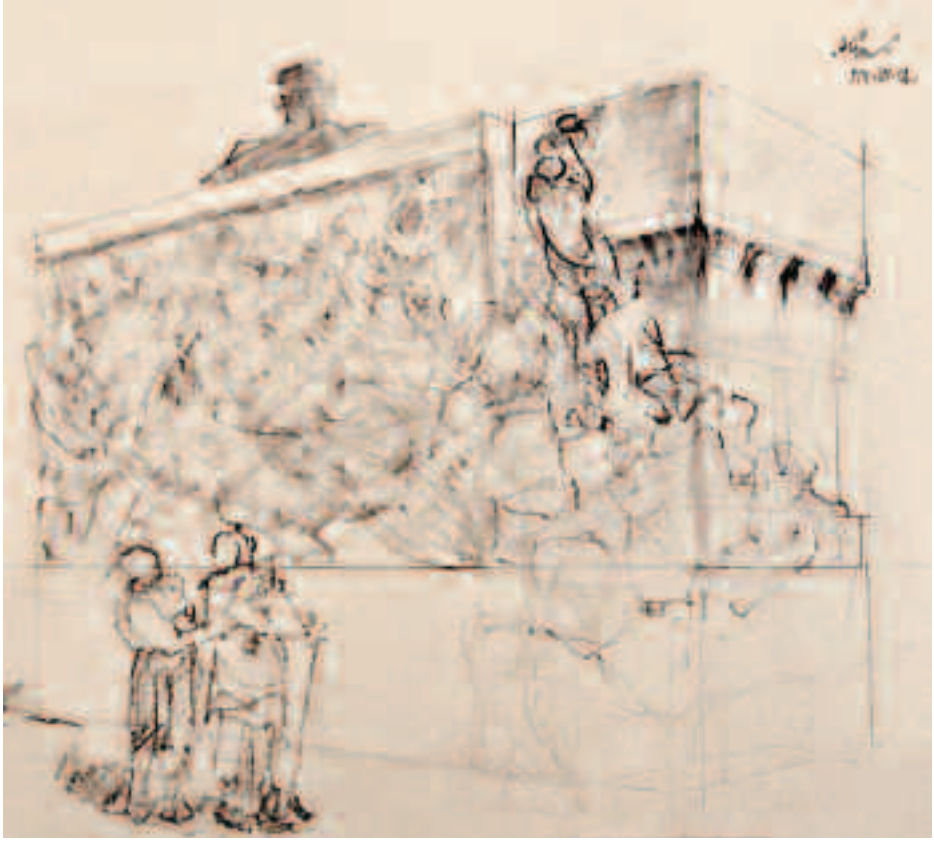

Scara = 1:50
110 mtr.
A kicsi komp. term. méretei

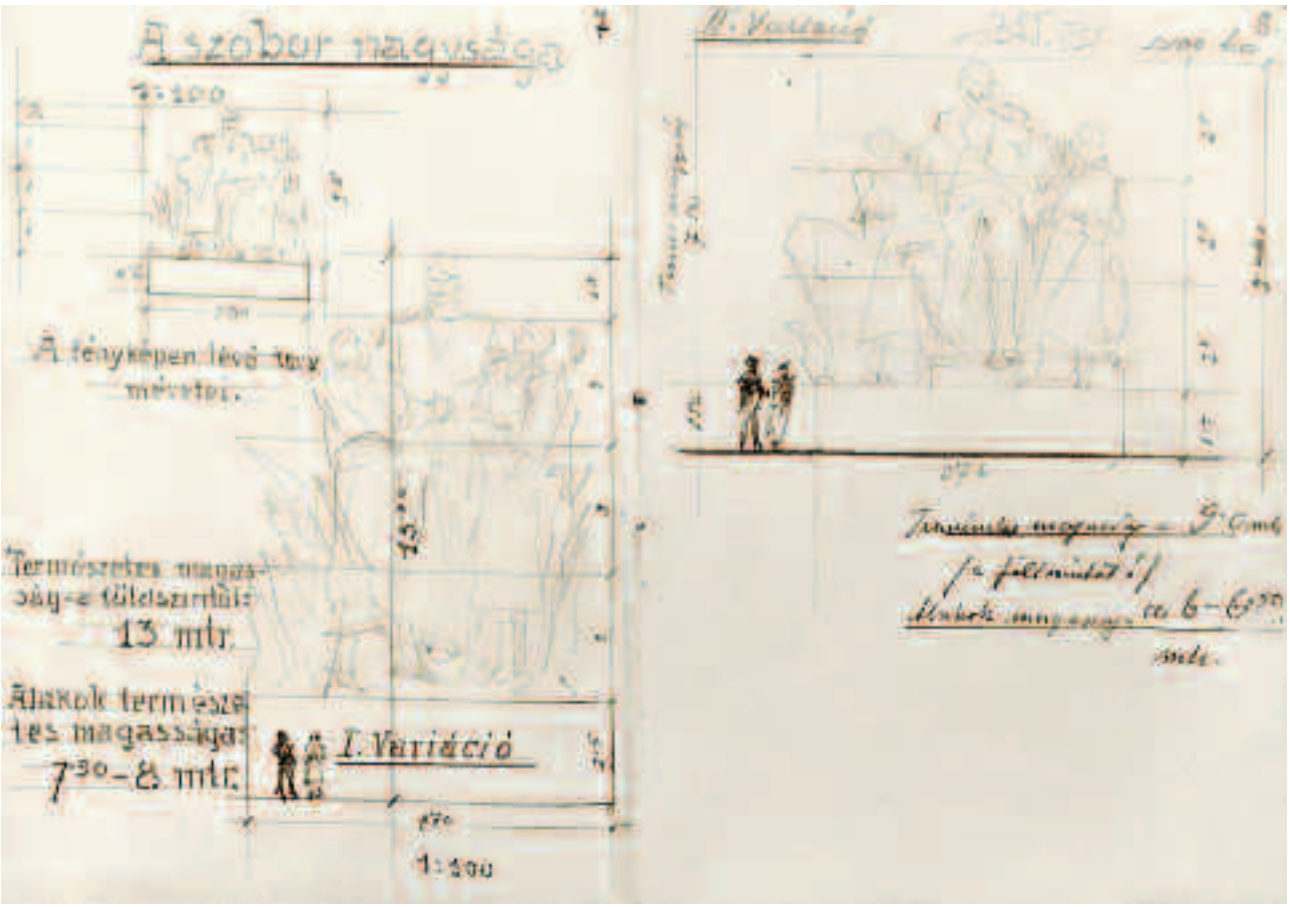

Într-un memoriu din 20 septembrie 1954 adresat Comisiei Monumentelor Istorice din România, apoi și din Ungaria, Aurel Popp propune ridicarea unei statui reprezentative pentru cel ce a fost Ady Endre. „După părerea mea realizarea unei statui Ady Endre la Mețenț ar fi cel mai demn mod de cinstire a persoanei și spiritului poetului Ady. Apostolul cel mai puternic al democrației merită ca generațiile viitoare să vadă tot timpul, cum își răsplătește Poporul adevărații martiri. Și eu cred că viața luptătoare și apostolică a lui Ady ar merita asta."

„Șovinismul, scrie pictorul-sculptor, această boală mortală a naționalismului – eu observ asta de mult – se propagă din ce în ce mai mult atât în rândul maghiarilor cât și în cel al românilor. Situația este la fel și azi cum a fost ea și în trecut. Ady Endre a văzut bine aceste lucruri, pentru că el a observat acest pericol direct de la popoarele de pe aceleași meleaguri, de unde îl știu și eu. Această stare a lucrurilor mi-a dat ideea să facem o statuie unde Ady Endre își pune mâna pe umărul unui țăran maghiar și pe cel al unui român care își strâng mâna, acest gest reprezentând înțelegerea reciprocă și conlucrarea dintre popoare."

„Monumentul lui A. ADY cu cei doi țărani (român și ungur), simbolizează ideologia poetului Ady Endre. El, Ady, a fost singurul luptător, singurul scriitor al Păcii între români și unguri. Acest Monument însă trebuie executat prin concurs, ceea ce ar dura mult timp. Costul executării ar putea fi suportat de comun acord de ambele părți, de R.P.R. și R.P.U."
Lucrarea, așa cum îi scria criticului Kós Károly, urma să fie amplasată în fața gospodăriei familiei poetului, impresionând prin contrastul dintre casa micuță în care s-a născut unul din marii creatori ai lumii și dimensiunea statuii, circa 5 – 5,5 metri. Se observă și în aceste schițe tendința de a atinge monumentalitatea prin contraste foarte puternice.

Proiect la statuia lui Ady Endre, 1956 - 1957?, ***Arhivele Naționale Satu Mare***

Schiță
Nr. II.

Soclul Monument
Nic. Bălcescu.

Scara 1:10.

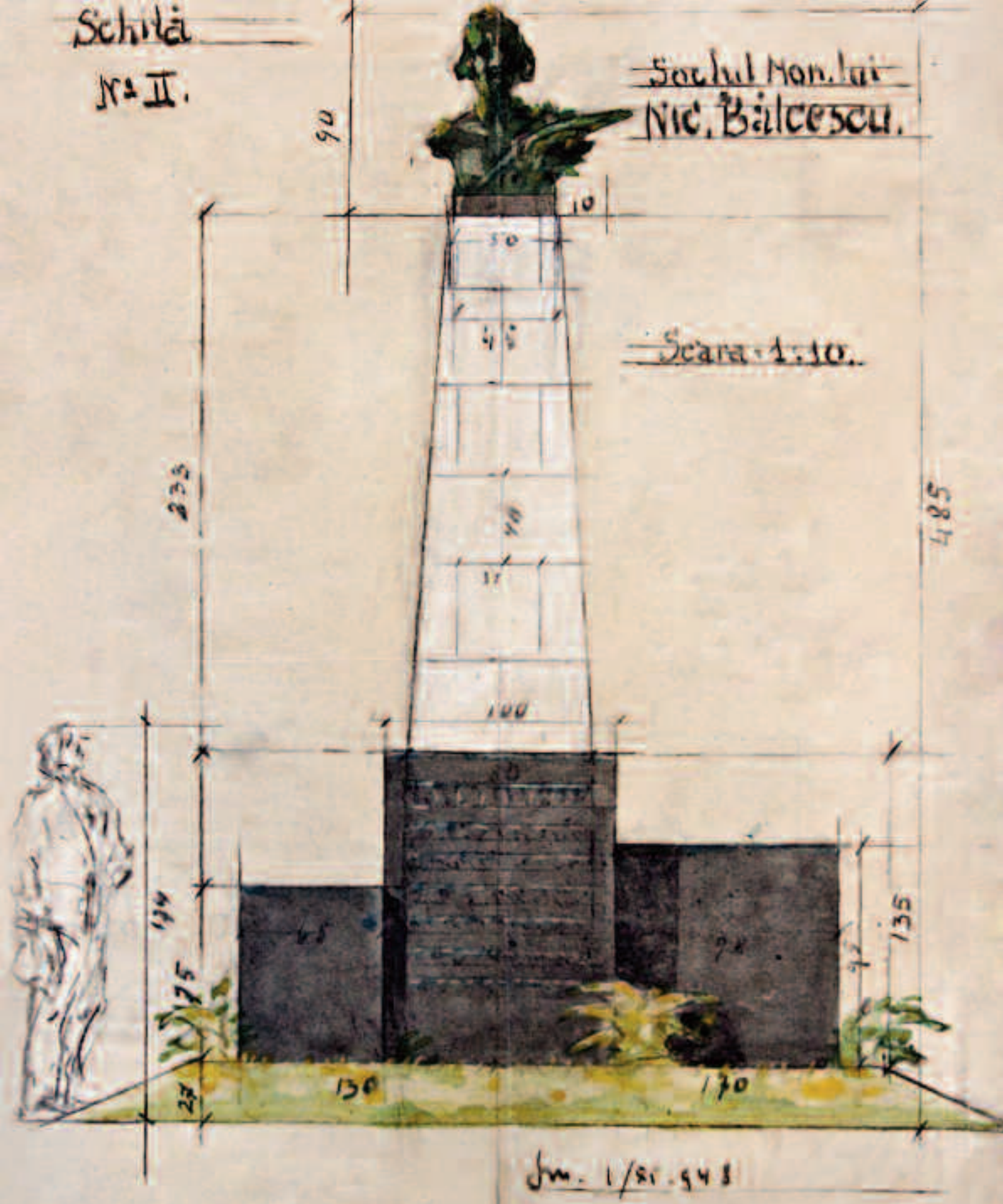

Jm. 1/81.943

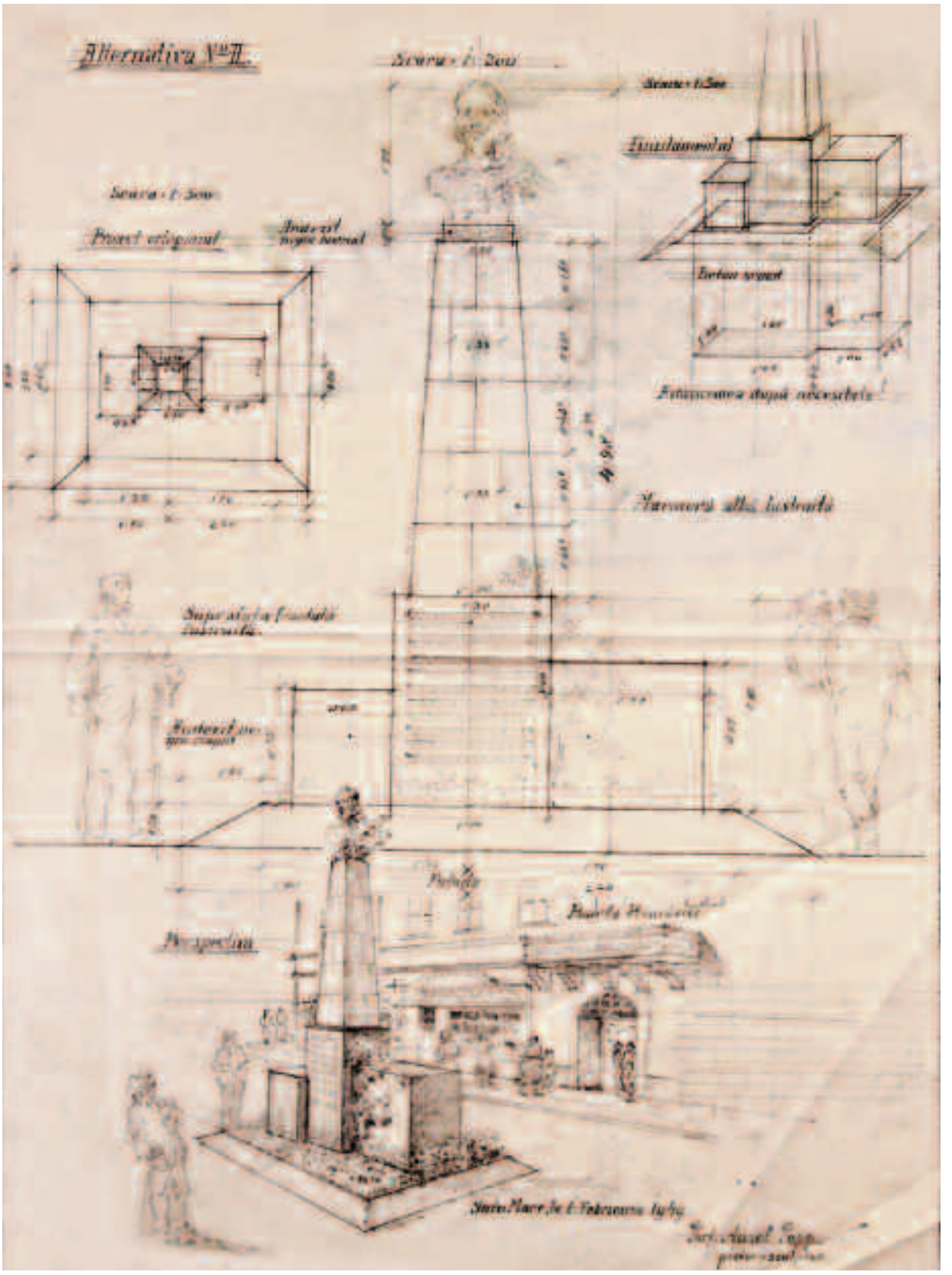

Proiect pentru Monumentul Nicolae Bălcescu, *1948, Muzeul de Artă Satu Mare*

Szatmári Honvéd

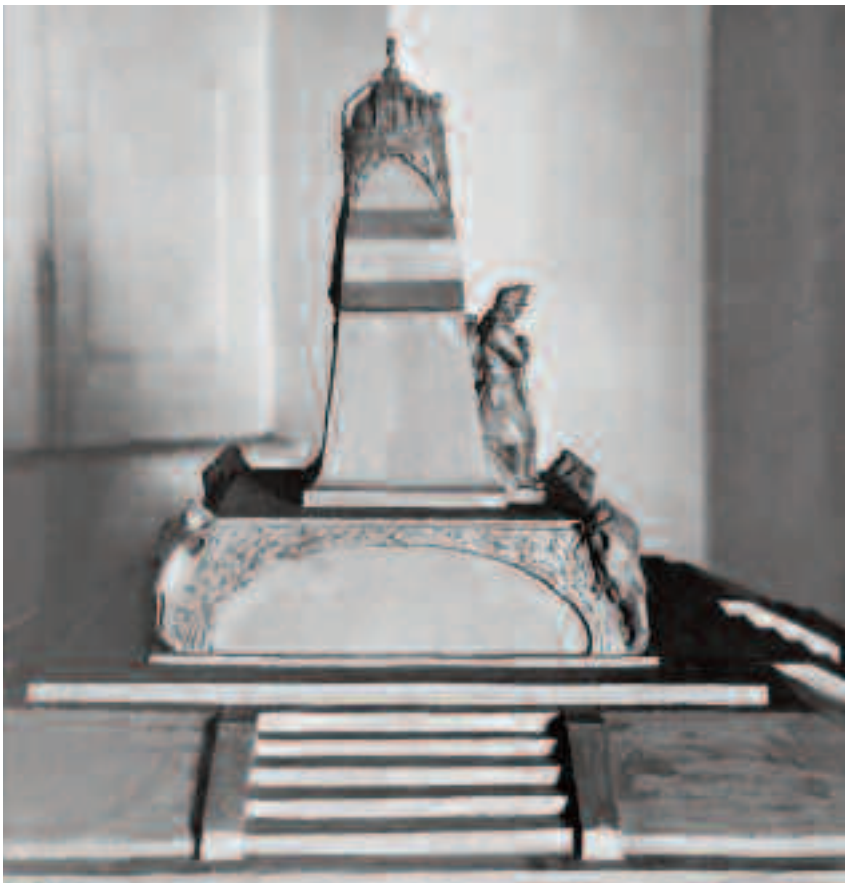

Proiect pentru Monumentul Honvedului *(soldatului sătmărean), 1917*

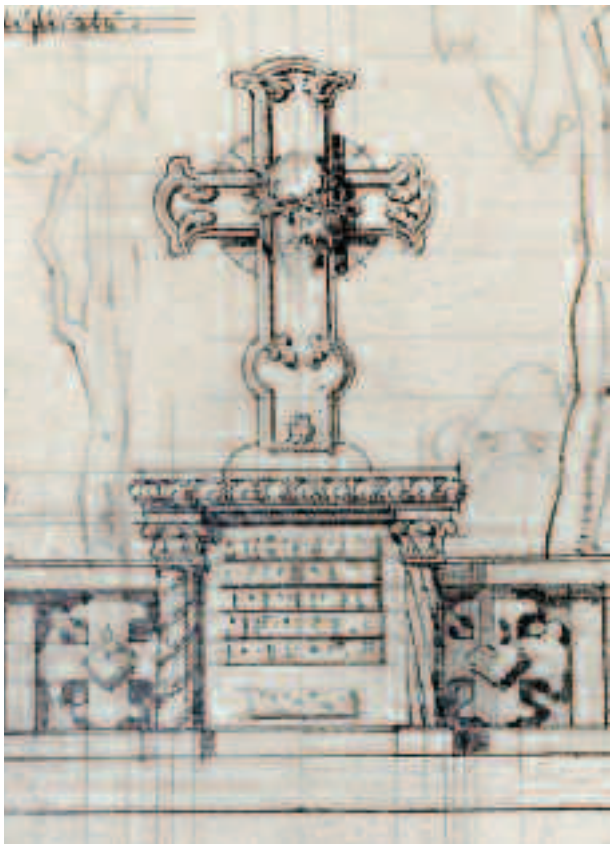

Crucea din Odoreu, *piatră, 1935*

Mausoleul familiei Imbroane*, Timișoara, 1934?*

Aurel Popp realizează Mausolelul familiei Imbroane în timp ce era profesor la Academia de Arte din Timișoara, mutată de la Cluj.

Familia Imbroane, provenind din Banatul Sârbesc, se remarcă prin activitatea tânărului Avram, trimis la studii în Budapesta, la Facultatea de Drept, prin fundația „Emanoil Gojdu", unde va fi secretarul de lectură a studenților români din societatea „Petru Maior". Și-a continuat studiile la Facultatea de Litere din București, pentru ca apoi să studieze sociologie și economie la München, Berlin, Posen, Breslau. Înaintea Primului Război Mondial s-a stabilit în Banat, devenind unul dintre cei mai fervenți susținători ai vieții sociale și culturale românești din Transilvania. Este prieten cu Octavian Goga, Tiberiu Brediceanu, dr. Vasile Lucaciu, Aurel Vlaicu, Nicolae Filipescu, colaborează la ziarele „Universul", „Adevărul" etc. În „Epoca" susține rubrica „Ardealul vorbește". Împreună cu dr. Vasile Lucaciu publică broșura „Ziua Învierii", în care expune viziunea lor despre România de după război. La Conferința de Pace de la Paris prezintă argumentează prin documente cauza Banatului românesc. Este ctitorul clădirii din Timișoara unde funcționează acum Consiliul Județean Timiș și Prefectura, clădire proiectată de arhitecții Mathias Hubert, Edmond Stazel și Corneliu Liuba, prietenul și colaboratorul lui Aurel Popp.

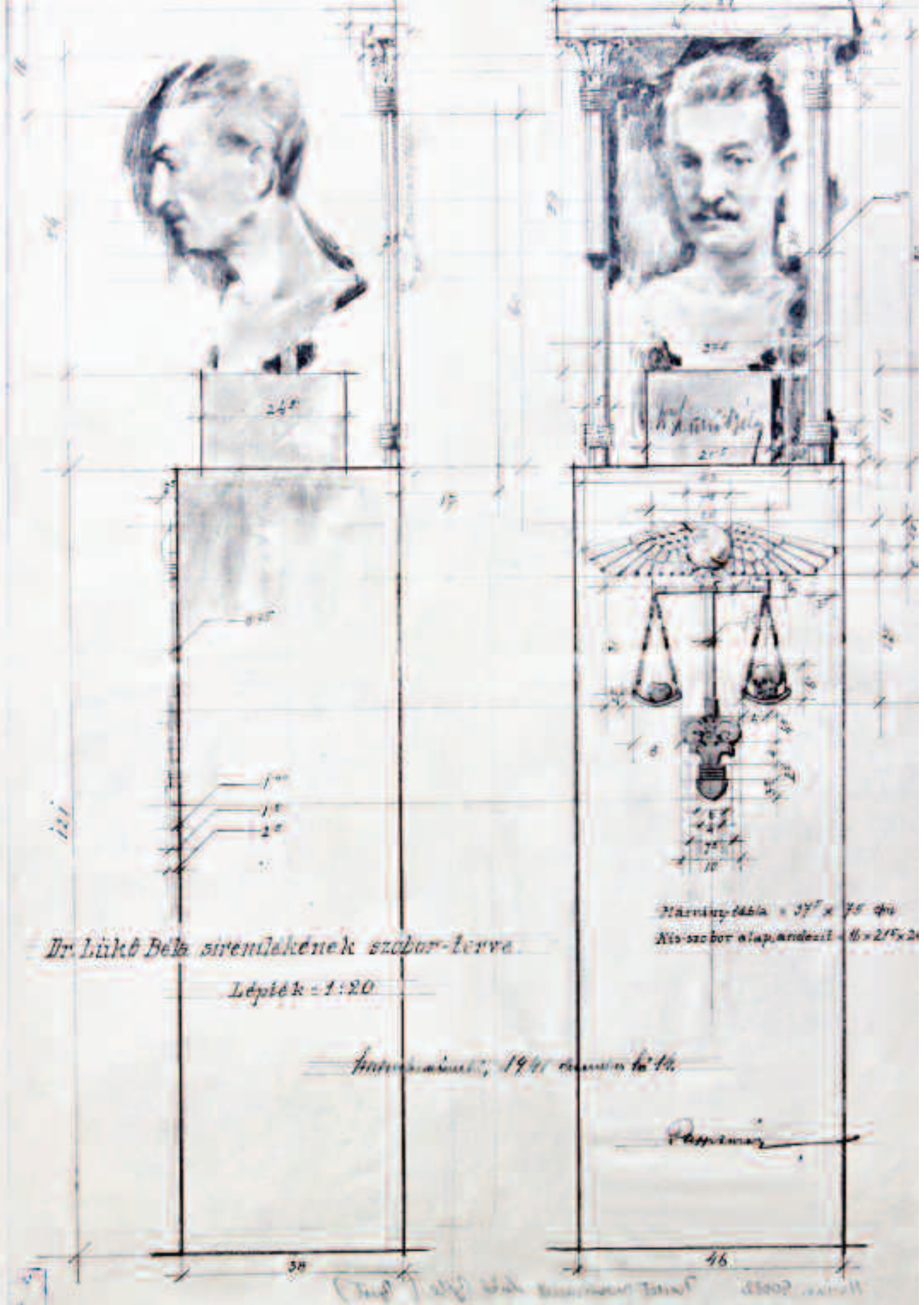
Dr. Lükő Béla síremlékének szobor-terve
Lépték = 1:20
Márvány-tábla
Alsó-szobor alapmondezit

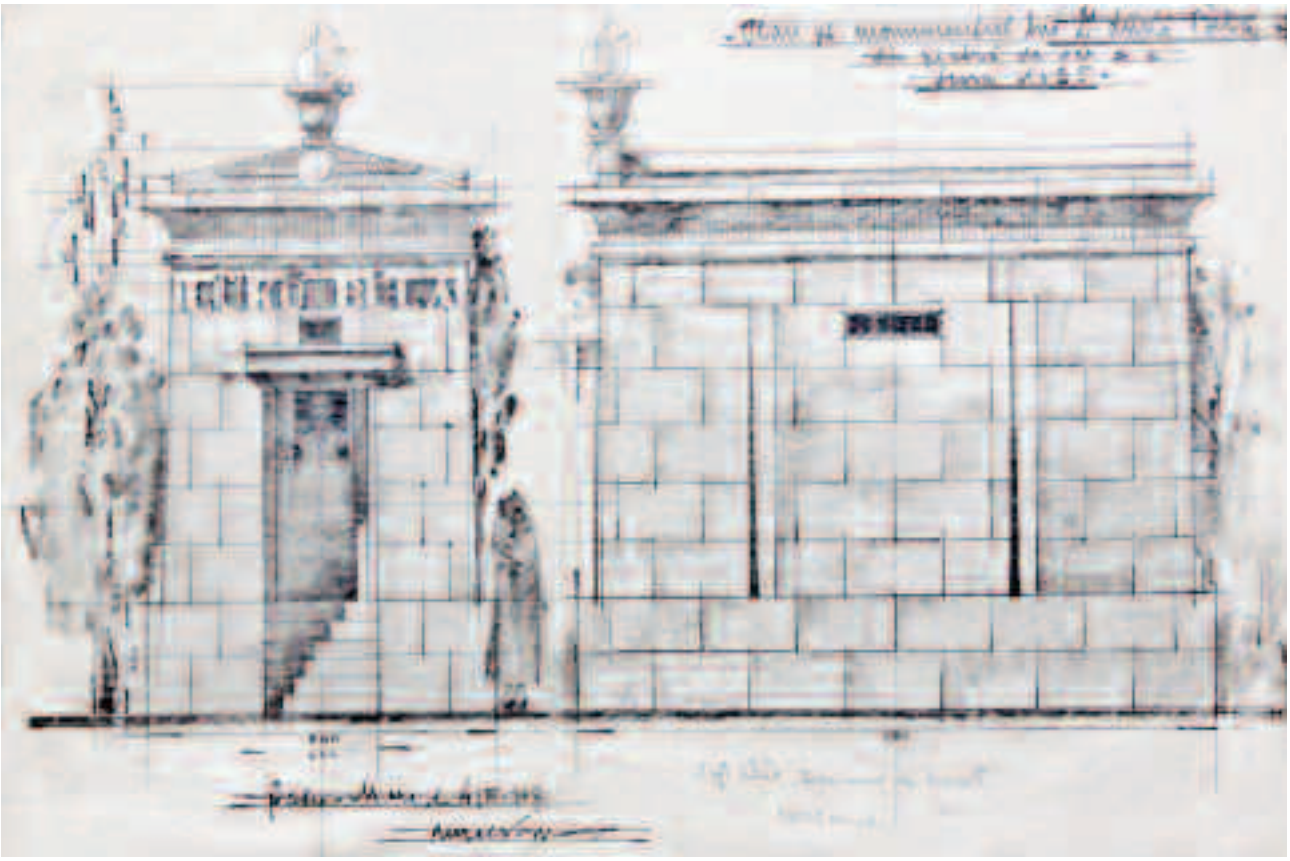

Proiect pentru Monumentul Dr. Lükő Béla*, semnat, datat 1937*
Muzeul de Artă Satu Mare

Aurel Popp avea cultul prieteniei. Căuta compania oamenilor deosebiți. Printre persoanele pe care le admira un loc aparte îl ocupa dr. Lükő Béla, doctorul care a salvat mii de vieții în timpul Primului Război Mondial. Făcând operații pe creier, a fost chemat la spitalele din Budapesta și din Viena. A refuzat, preferând să rămână într-un orășel de provincie. Este omul care înființează primul Spital Municipal în Satu Mare. I se spunea „medicul săracilor" pentru că trata fără bani și, la fel ca Aurel Popp, nu făcea diferențe între români și unguri, între săraci și bogați. A murit sărac, fără urmași. După moartea lui Aurel Popp începe o colectă pentru ridicarea unui bust și construirea unui mausoleu.

Din păcate, datorită unei legende potrivit căreia doctorul Lükő Béla avea trei coaste de aur, înlocuite în timpul războiului și plătite de un general pe care l-a salvat, locul său de veci, mausoleul ridicat de Aurel Popp, a fost profanat.

Proiect pentru Monumentul Dr. Lükő Béla
creion pe calc
semnat, datat 1941
dimensiuni 47x39 cm
Muzeul de Artă Satu Mare

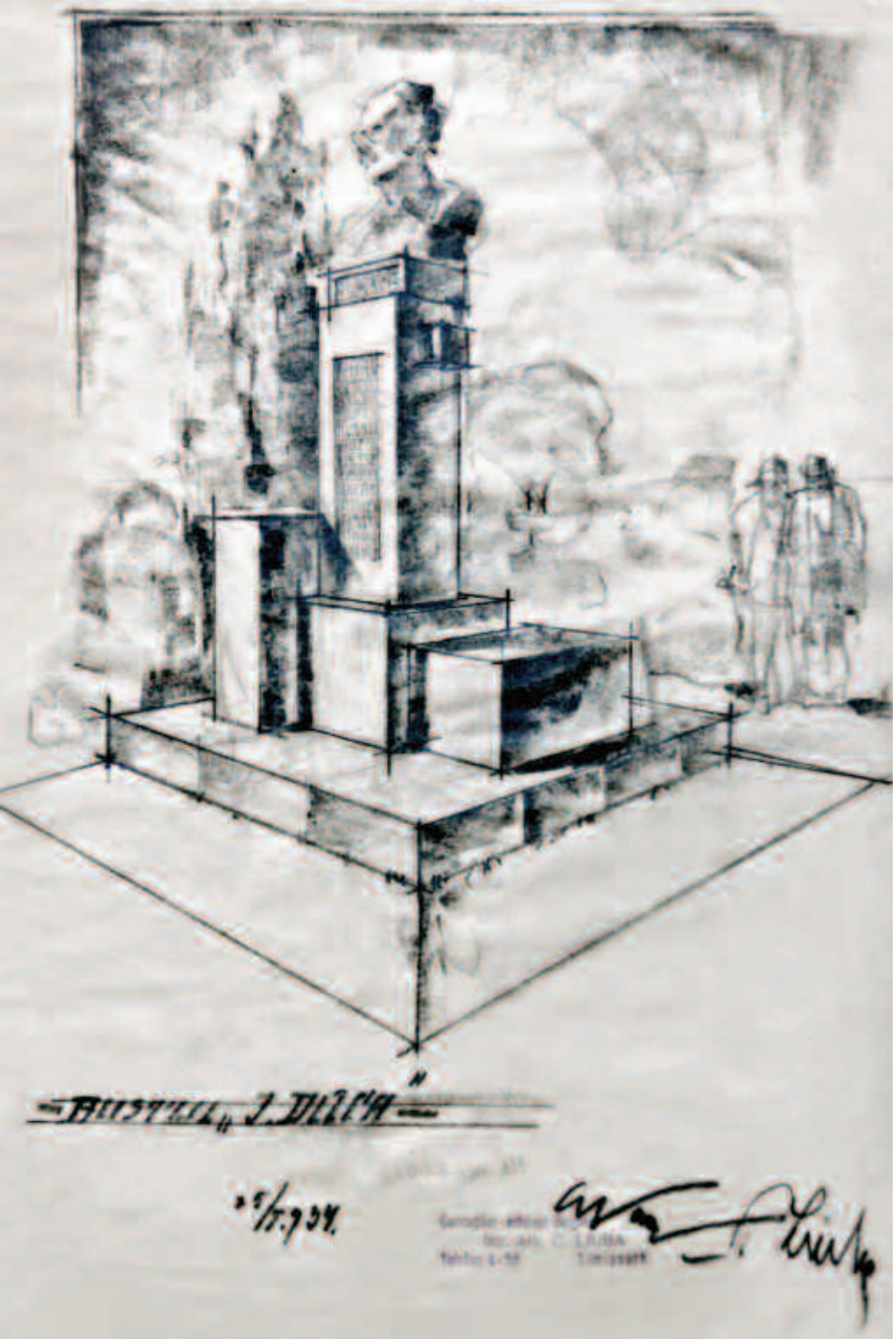
„BUSTUL J. DUCA"
25/V.934.

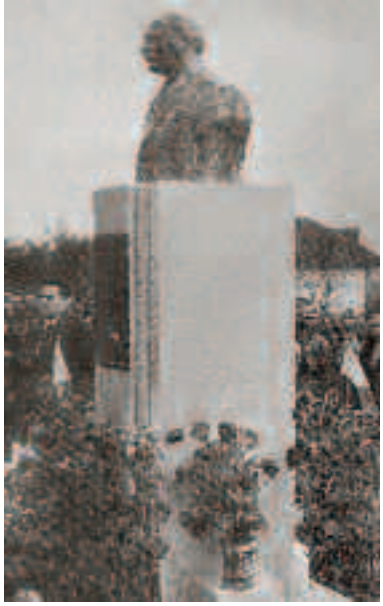

Bustul lui I.G. DUCA, Timișoara, 1934

„Arta nu se măsoară așa, cum se măsoară croitoria, sau să zicem o clădire. În artă nu se folosește «centimetrul» și nici «raportorul». Aceste unelte, în artă, numai la mărirea unei lucrări din mic în mare se folosesc – cum le-am folosit și eu, mărind bustul după machetă –, dar la aprecierea unei lucrări definitive n-au nici un loc. (...)

Iar în detaliu: referatul în punctele gurii și a nasului amintește fotografiile măștii și se conformează la detaliile din aceste măști. Cu onoare v-am atras atenția tot în scrisoarea mea din 18 ianuarie ce rol poate avea masca. Ea nu conține o dovadă, aproape nici o dovadă despre adevărul caracterului! (...)

Tot la fel și la celelalte obiecțiuni din referat, cu deosebită stimă vă aduc la cunoștință, că referatul și în aceste privințe e greșit orientat în artă. Spre exemplu: busturile clasice și moderne nu pentru aceea se fac în nud/ în costum de baie??/ pentru că lumea așa i-a cunoscut. Nu! Se fac pentru ca bustul să prezinte numai și numai: OMUL!

Despre proporțiile bustului în raport cu ale soclului, Referatul spune mai departe o teorie, care poate fi acceptată de ori și cine, dar nu poate fi directivă, ba chiar dogmă, înaintea unui artist, care caută să facă o adevărată operă de artă. Dogmele în artă n-au viață lungă. Această dogmă, la care se referă Referatul nici nu există!

Spune mai departe Referatul, că proporțiile soclului în raport cu ale bustului nu corespund desenului anexat la oferta mea. Da. Este adevărat. Însă! Am făcut eu în proporții mai mici bustul – a cărui turnare în mărimea de acuma m-ar costa mai mult! Sau nu? Eu l-am făcut în proporții mai mari și mai bune, decât în desenul anexat în ofertă. Deci cu regret trebuie să mă opun și în această privință împotriva părerii Referatului, cu atât mai vârtos, deoarece chiar și textul din contract, să fie bustul din mărimea indicată în plan: nu mă poate lega la susținerea proporțiilor exacte și arătate în plan numai atunci, l-aș fi schimbat spre mai mic, sau spre neartistic! În privința aceasta artistul are toată LIBERTATEA.

LIBERTATE CE O RECUNOAȘTE TOATĂ LUMEA.

Iar dacă eu am dorit ca lucrarea să fie mai monumentală, ce nu e păcat, ci chiar din contră, atunci eu sunt chemat de a lua în sarcina mea toată răspunderea.”

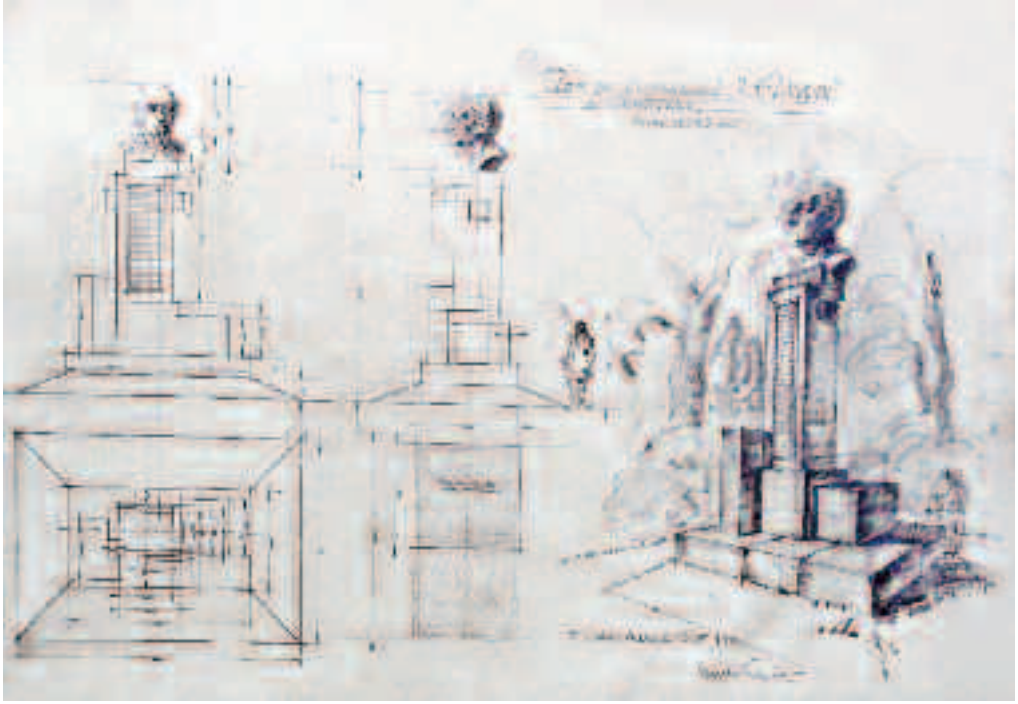

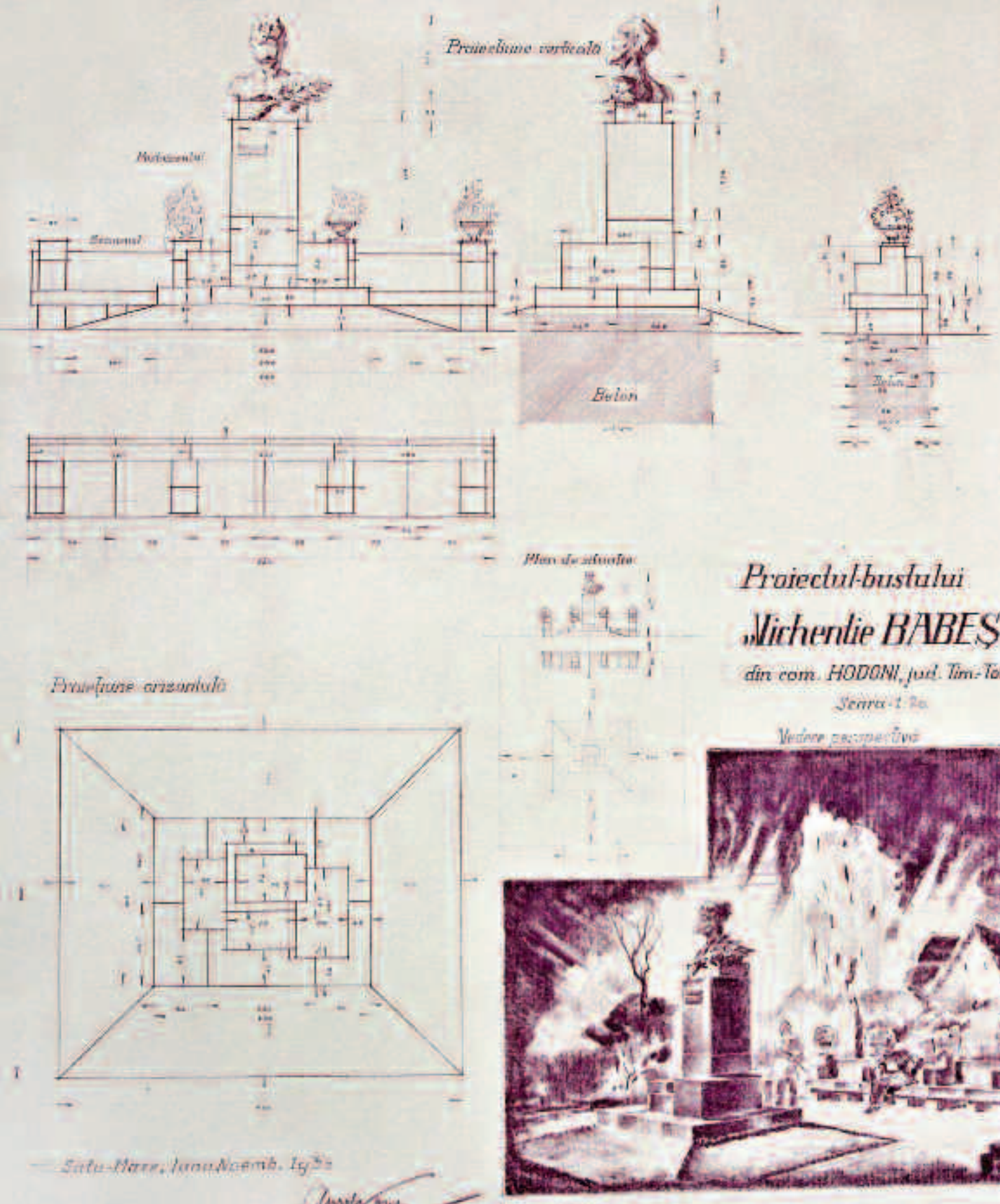

Proiectul-bustului „Michentie BABEȘ"

din com. HODONI, jud. Tim.-Tor.

Scara 1:20

Satu-Mare, 1 noiembrie 1935

12 aprilie 1934, imagine de la Fabrica UNIO, Satu Mare, unde s-a turnat bustul lui Vicențiu Babeș, Arhivele Naționale Satu Mare

Imagine de la dezvelirea bustului Vicențiu Babeș
Realitatea ilustrată, nr. 410, din 28 noiembrie 1934, Arhivele Naționale Satu Mare

Schiță pentru bustul Vicențiu Babeș, *Timișoara (comuna Hodoni), semnată, datată stânga jos, 1933*

Plan pt. monum. Protor du
Ofiqal Lipowa.

Scara 1:20

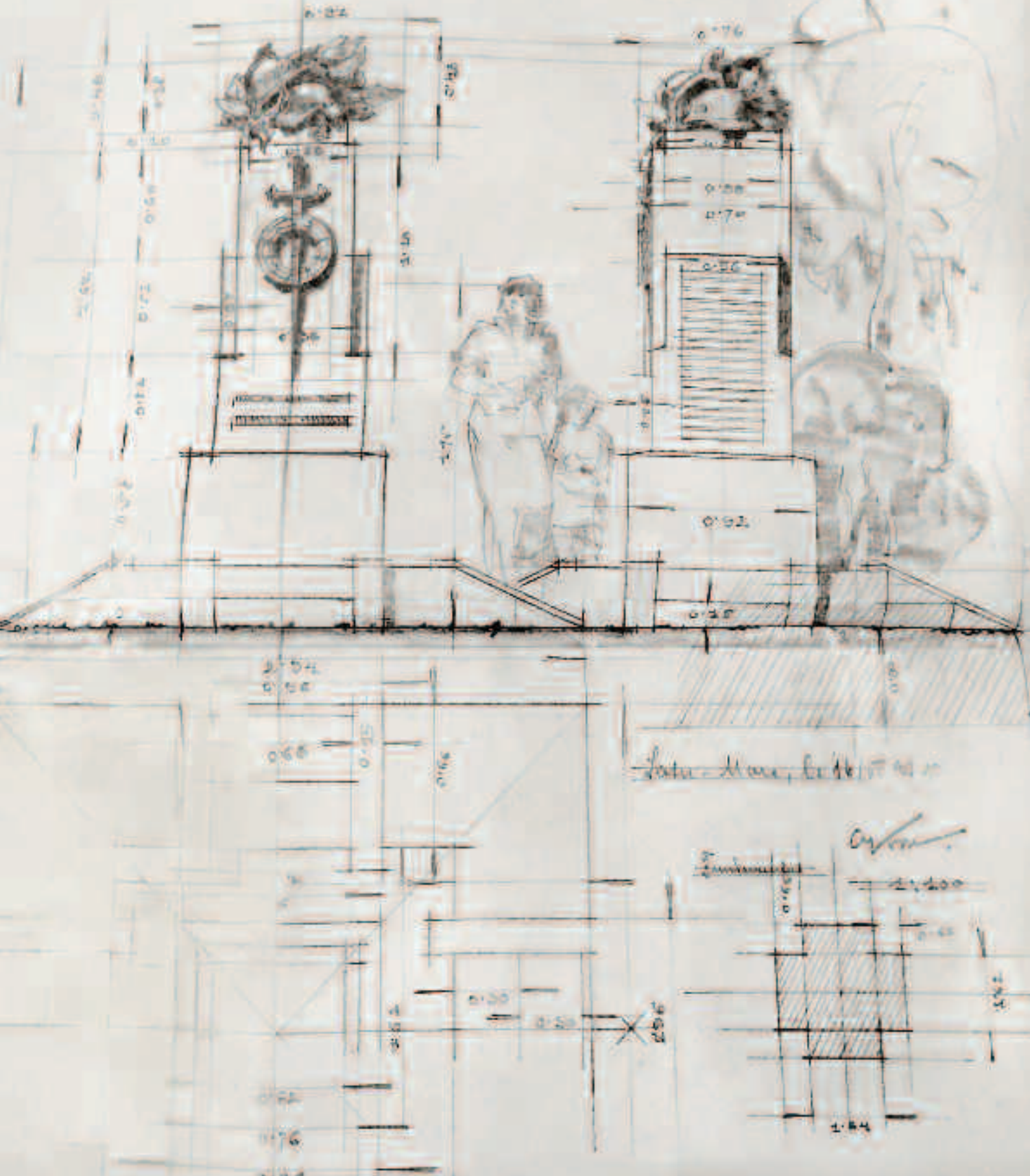

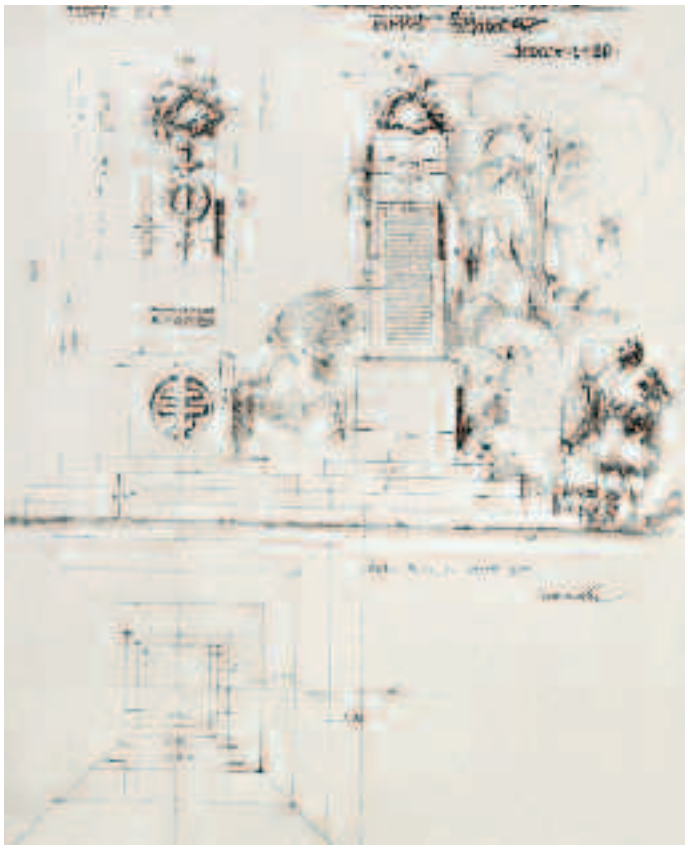

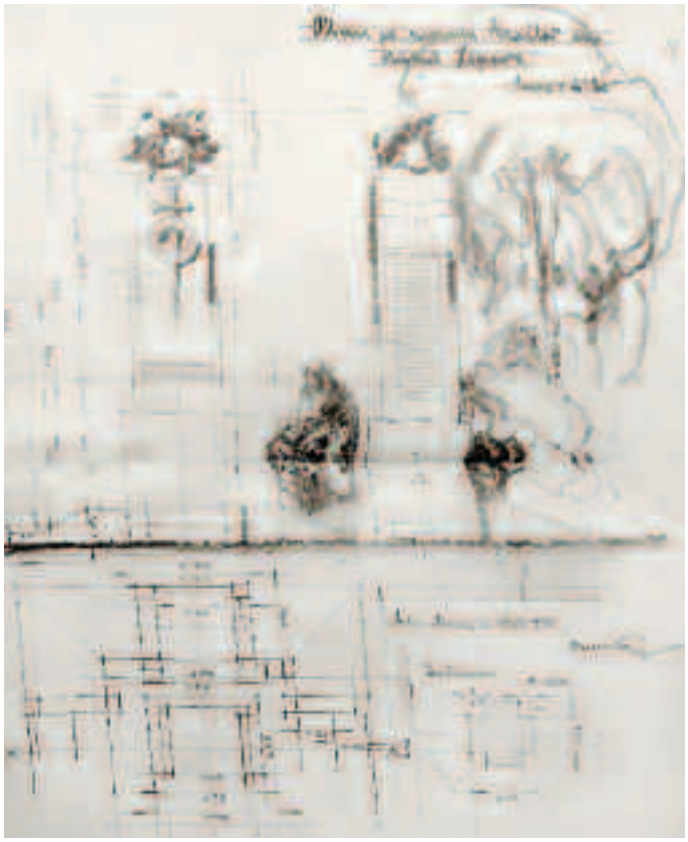

Monumentul Eroilor, Lipova

Recepția finală a Monumentului Eroilor de la Lipova se face la 11 mai 1937. După cum i se ceruse, artistul nu va ieși din gustul epocii și va încerca să satisfacă pretențiile comanditarilor.

Astfel descrie Monumentul Eroilor: „va fi veșnicul simbol de avertizare a vitejiei cetățenilor din orașul Lipova.

Se eternizează victoria neamului românesc în războiul mondial, iar laurul ce-i înconjoară glorifică atât eroul învingător cât și pe cel căzut.

Sabia încoronată simbolizează vitejia Soldatului. Monumentul este proiectat din piatră cu plăci mari pentru a putea pe suprafața lor eterniza numele tuturor Eroilor din Lipova."

Semnează Aurel Popp,
Prof., sculptor-pictor

Schiță pentru monumentul Eroilor, ***Lipova semnată, datată dreapta jos, 1935 Muzeul de Artă Satu Mare***

FELSŐBÁNYA szab. kir. város
Háztetének díszítési TERVE ~az ismeretlen bányász
ház címével és az örök tűzzel
I. Alaprajz — Lépték = 1:20.

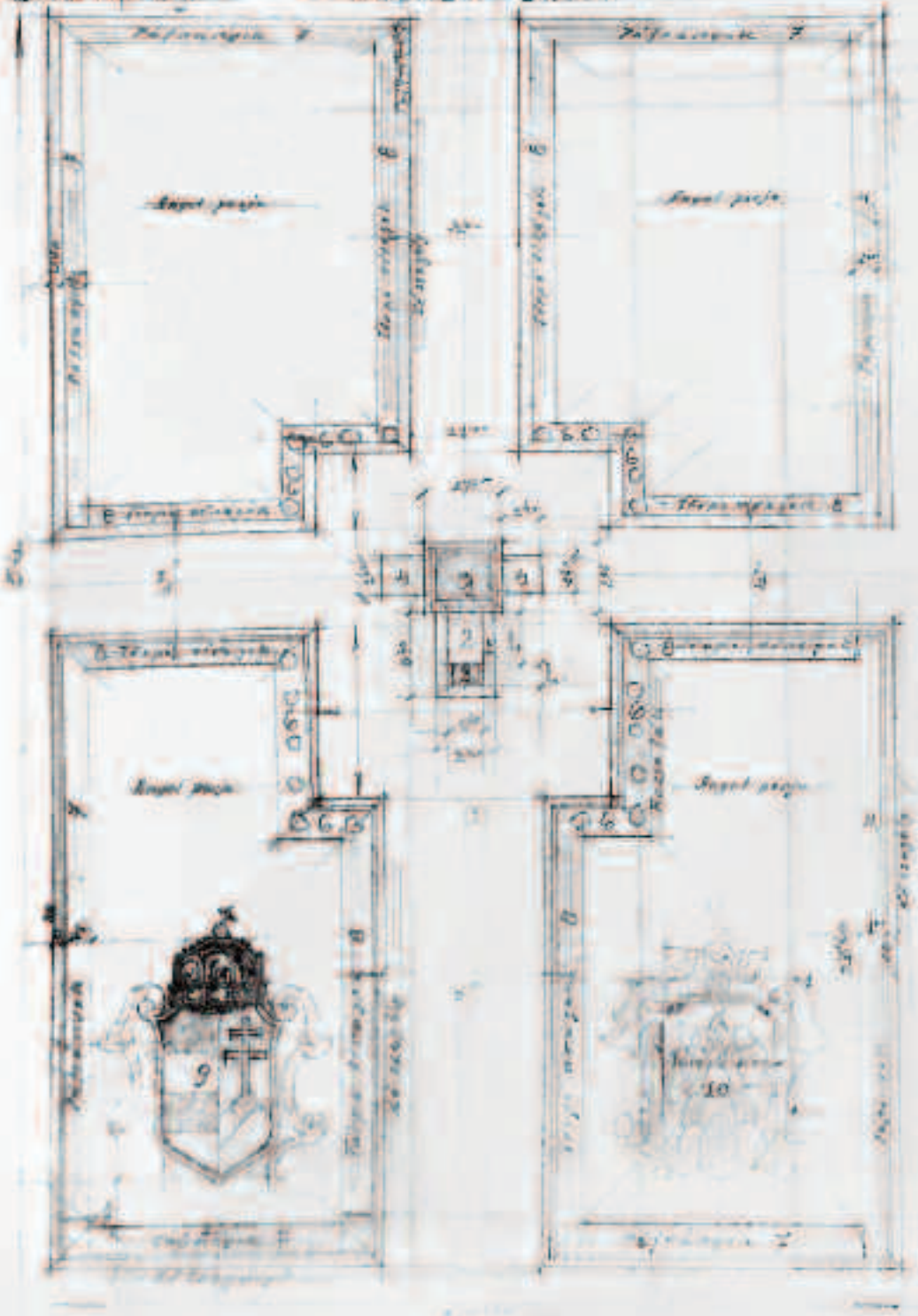

Proiect pentru Monumentul Eroilor din Baia Sprie, ***Arhivele Naționale Satu Mare***

Proiect pentru amplasarea Monumentului Eroilor din Baia Sprie,
Arhivele Naționale Satu Mare

Machete pentru Monumentul Dr. Vasile Lucaciu, ***Satu Mare, Arhivele Naționale Satu Mare***

Monumentul părintelui Dr. Vasile Lucaciu 1926

„Mai complexă și realizată stilistic, macheta pentru statuia lui Vasile Lucaciu (1926) impune prin amploarea volumelor și vigoarea construcției. Eroul apare în postura care l-a consacrat – aceea de orator înflăcărat – al cărui glas se revarsă ca un torent. Cu capul puțin dat pe spate, scrutează îndrăzneț depărtările. Mâna dreaptă, îndepărtată de trup, sporește amploarea gestului, accentuând robustețea pieptului, ce se avântă în spațiu cu hotărârea fermă de a înfrunta orice oprelişte. Voind să dea motivație revoltei temerarului tribun, așează simbolic la baza soclului un trup vlăguit, cu mâinile încătușate." (Negoiță Lăptoiu)

Machete pentru Monumentul Dr. Vasile Lucaciu, ***Satu Mare Arhivele Naționale Satu Mare***

Printr-o adresă din 4 octombrie 1933, inginerul Ioan Drosescu notează: „Astăzi am avut ocaziunea să vorbesc cu Domnul Profesor Arhitect Antonescu, rectorul Școalei de Arhitectură și cu Dl. Statie Ciortan, decanul corpului arhitecților în privința chestiunei ce interesează pe Domnul profesor Aurel Popp." Pictorul cerea să i se recunoască, datorită studiilor de la Budapesta, calitatea de arhitect.

Din nota inginerului Drosescu rezultă că avea două posibilități: fie prin echivalarea diplomei obținute la Școala Superioară de Desen de la Budapesta, din 1903, fie făcând dovada că „postulantul a avut până în prezent o activitate doveditoare ca arhitect, fie într-o funcțiune la stat."

La Școala Superioară de Desen de la Budapesta a urmat cursuri de arhitectură. Prin urmare avea dreptul să-i fie echivalată diploma. Până la data cererii, foarte probabil anul 1933, Aurel Popp nu a lucrat ca arhitect, dar a executat numeroase lucrări. A făcut un proiect pentru parcul din Centrul Vechi din Satu Mare, a proiectat sala festivă a Liceului Eminescu, a făcut un proiect pentru Camera de industrie și comerț din Timișoara, casa primarului Ferențiu din Viile Satu Mare.

Avea nevoie de recunoașterea calității de arhitect pentru că începuse proiectul Catedralei greco-catolice din Satu Mare, iar împreună cu Corneliu Liuba, fost coleg la Budapesta, căruia i se echivalase diploma, intenționa să participe la licitația pentru construcția Palatului administrativ, sediul Prefecturii din Satu Mare. La proiectul Catedralei greco-catolice din Satu Mare a lucrat împreună cu arhitectul Smigelschi.

A reușit sau nu să-și echivaleze diploma? Cert este că a proiectat singur Capela familiei. Această construcție, o bijuterie arhitecturală, transcende interesul strict arhitectural. Pictorul s-a lăsat prins într-un fel de vrajă. A dezgropat morții familiei dintr-un cimitir de țară, din Căuaș, județul Satu Mare, pentru a-i aduce pe toți într-un singur loc, la subsolul capelei Popp.

Când ajunge la mormântul numărul 7 notează: „Mormântul No. 7 este deci cu siguranță unul dintre cei iubiți și căutați. Acest mort să fie Tata?"

„Părintele Ioan Matei a sosit la ora 13 și jumătate. Toți morții exhumați erau așezați în sicriul nou. În suflet amintiri dureroase... Am ajuns să mi se împlinească visul și dorul cel mai puternic ce-l aveam în viață: să-l văd pe Tata. Am ajuns să-i ating ușor fruntea înaltă și capul lui tânăr, de 36 ani, cu păr negru, iar eu cu păr cărunt, în vârstă de 57 de ani."
Un gest hamletian, fără nimic teatral.

Desigur, Aurel Popp nu este un arhitect în adevăratul sens al cuvântului, însă îl recomanda atât talentul, cât și nevoile materiale. După 1947, ajuns muritor de foame, proiectează o fabrică de mobilă. Ca o ironie a soartei, participă la o licitație pentru ridicarea unui cimitir greco-catolic, exact în anul când se interzicea activitatea bisericii greco-catolice.

Vitregiile istoriei au lăsat urme dureroase peste întreaga operă arhitecturală a artistului. Peste pictura Capelei familiei, o Sainte-Chapell în miniatură, s-au pictat sfinți ortodocși, casa primarului Ferențiu, naționalizată după 1950, a ajuns casă de oaspeți a partidului comunist, atelierul propriu, construit cu trudă și pasiune, este azi în ruină.

Spre sfârșitul vieții revine la vechea lui pasiune, arhitectura, prin refacerea casei în care s-a născut poetul Ady Endre, arsă într-un incendiu, în casa memorială și transformarea unei clădiri neogotice, casa Vecsey, în muzeu. Muzeu care îi găzduiește lucrările.

Aurel Popp, în fața Catedralei pe care a proiectat-o, Arhivele Naționale Satu Mare

Capela familiei Popp,
fotografie din arhiva personală a artistului

Capela familiei Popp, *fotografie din arhiva personală a artistului, Arhivele Naționale Satu Mare*

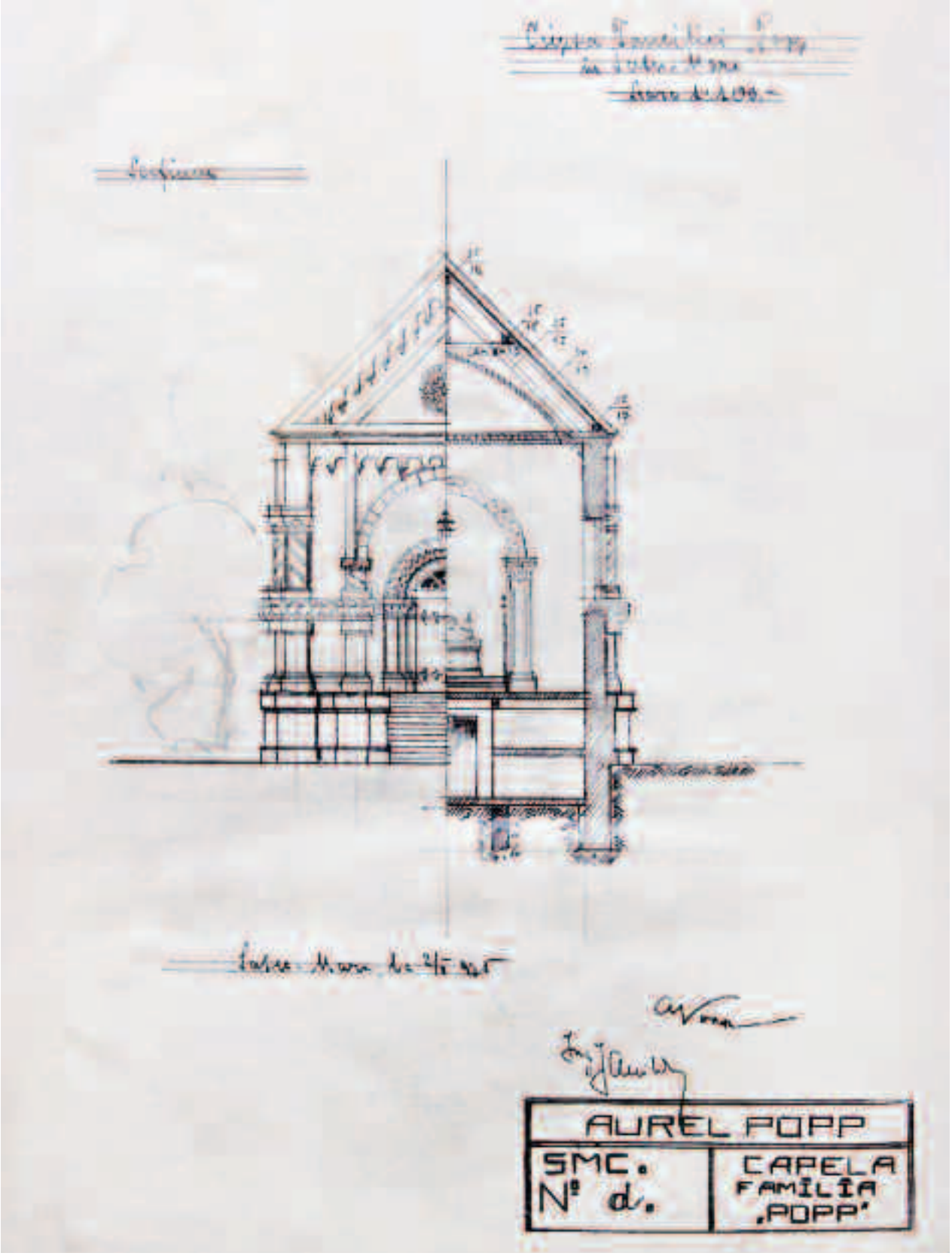

Schiță pentru Capela familiei Popp, *datată 1935, semnată dreapta jos, Muzeul de Artă Satu Mare*

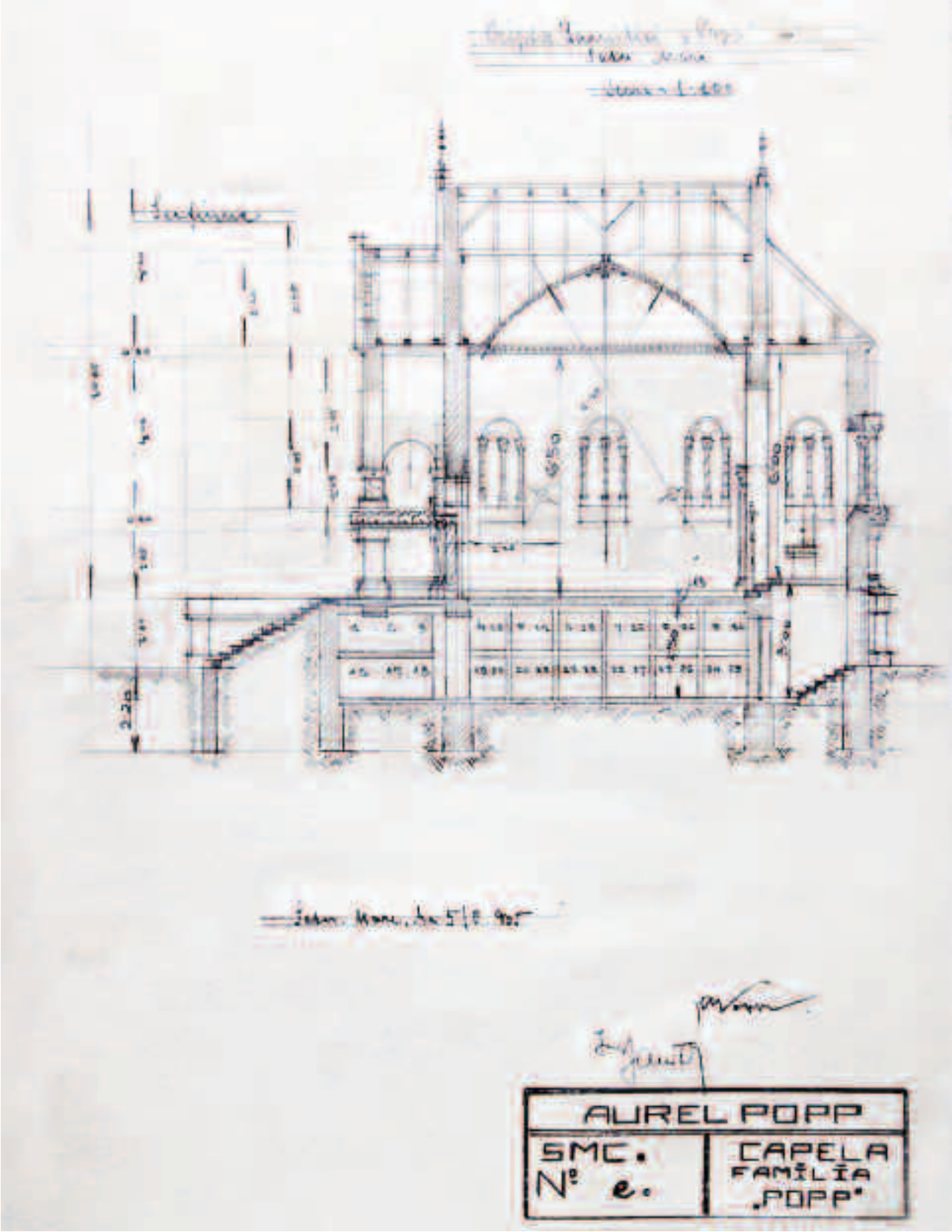

Schiță pentru Capela familiei Popp, *datată 1935, semnată dreapta jos, Muzeul de Artă Satu Mare*

Capela familiei Popp, *fotografie din arhiva personală a artistului, Arhivele Naționale Satu Mare*

Interieur d'un Palais Romain

Scala 1 : 20

SEANTSEANTSEANTS DOMNVI SABBOT

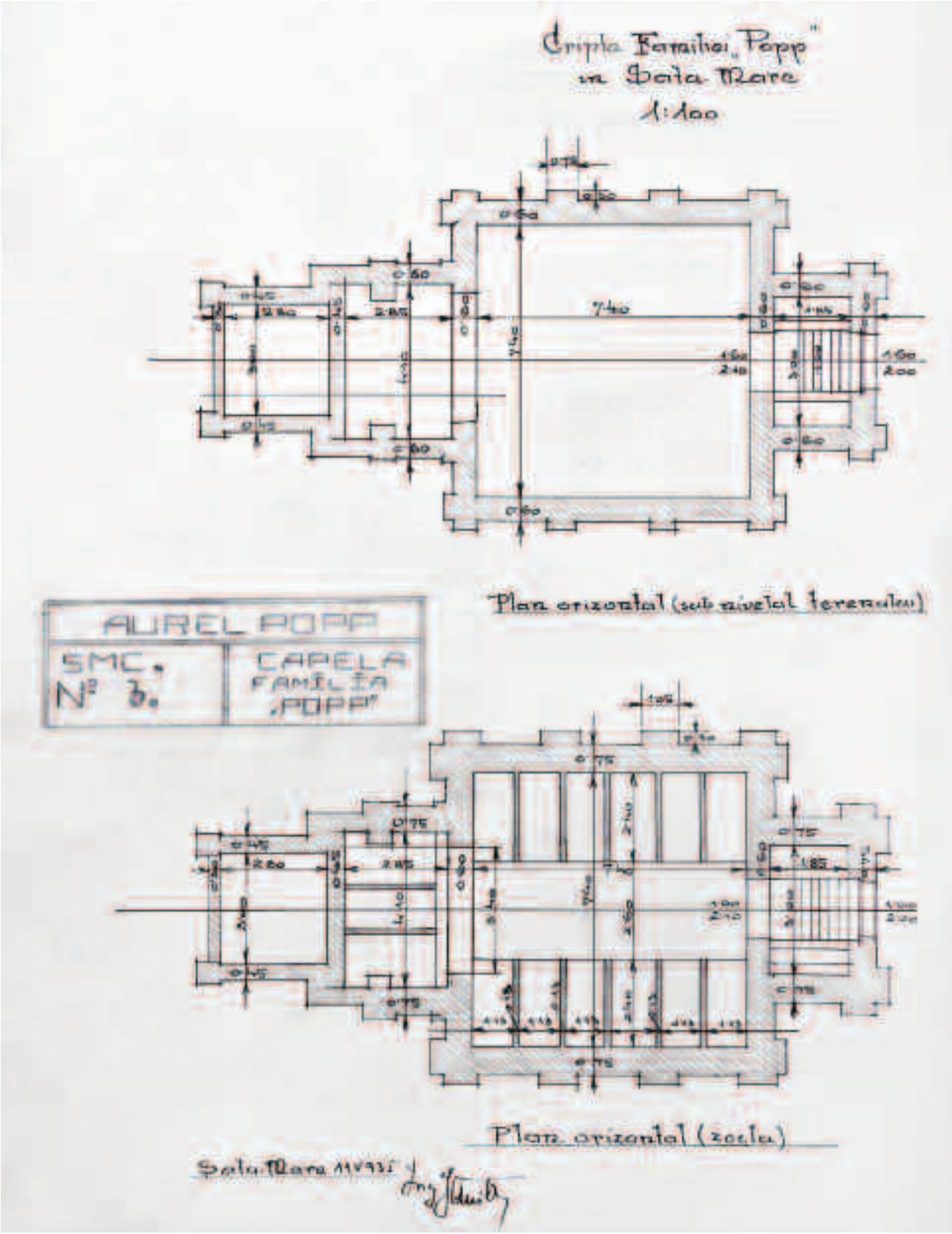

Schiță pentru cripta familiei Popp, *plan orizontal, semnat, datat mijloc jos, 11 mai 1935, Muzeul de Artă Satu Mare*

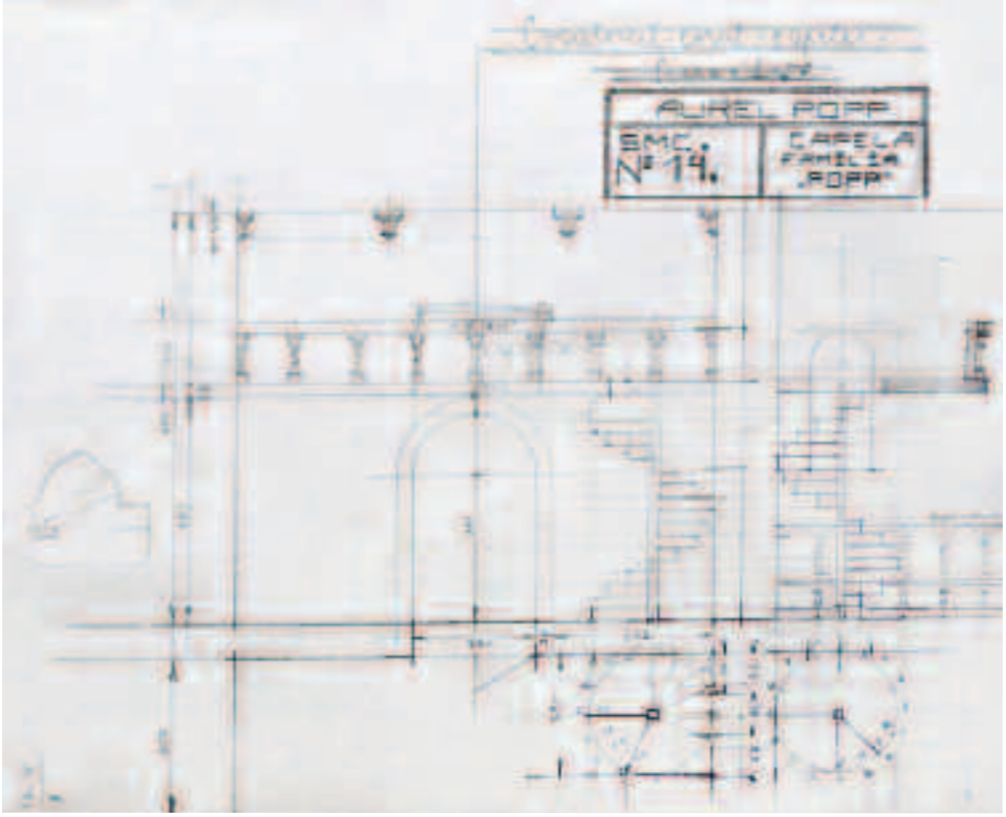

Schiță pentru Capela familiei Popp, ***coridorul – corul capelei, 1935, Muzeul de Artă Satu Mare***

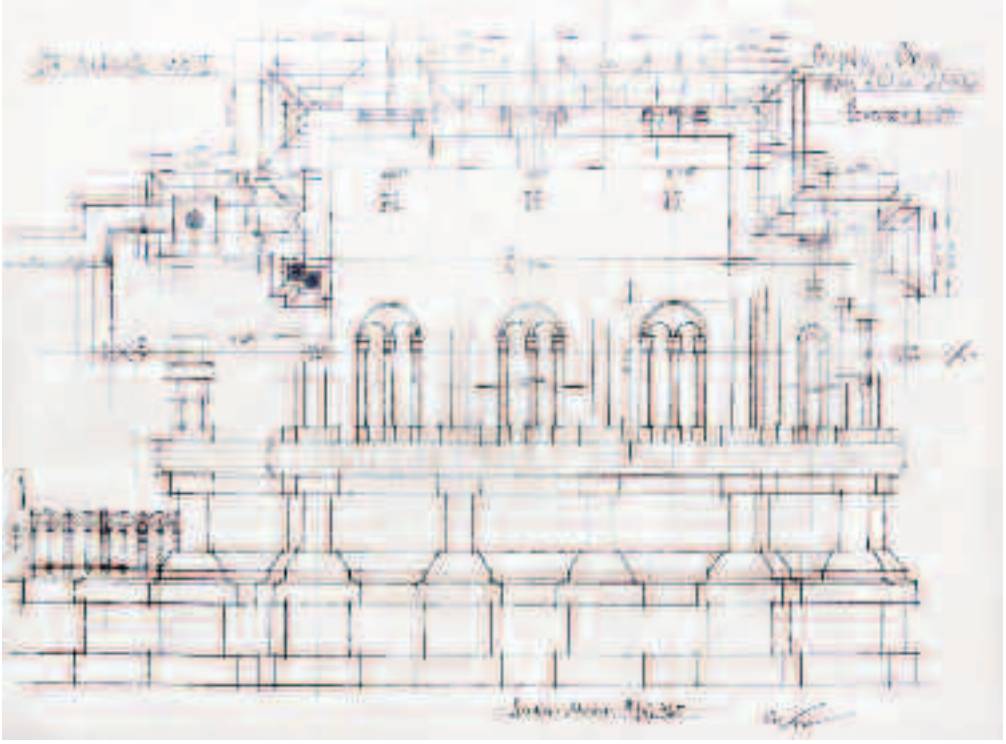

Schiță pentru Capela familiei Popp, ***semnată, datată dreapta jos, 8 iunie 1935***

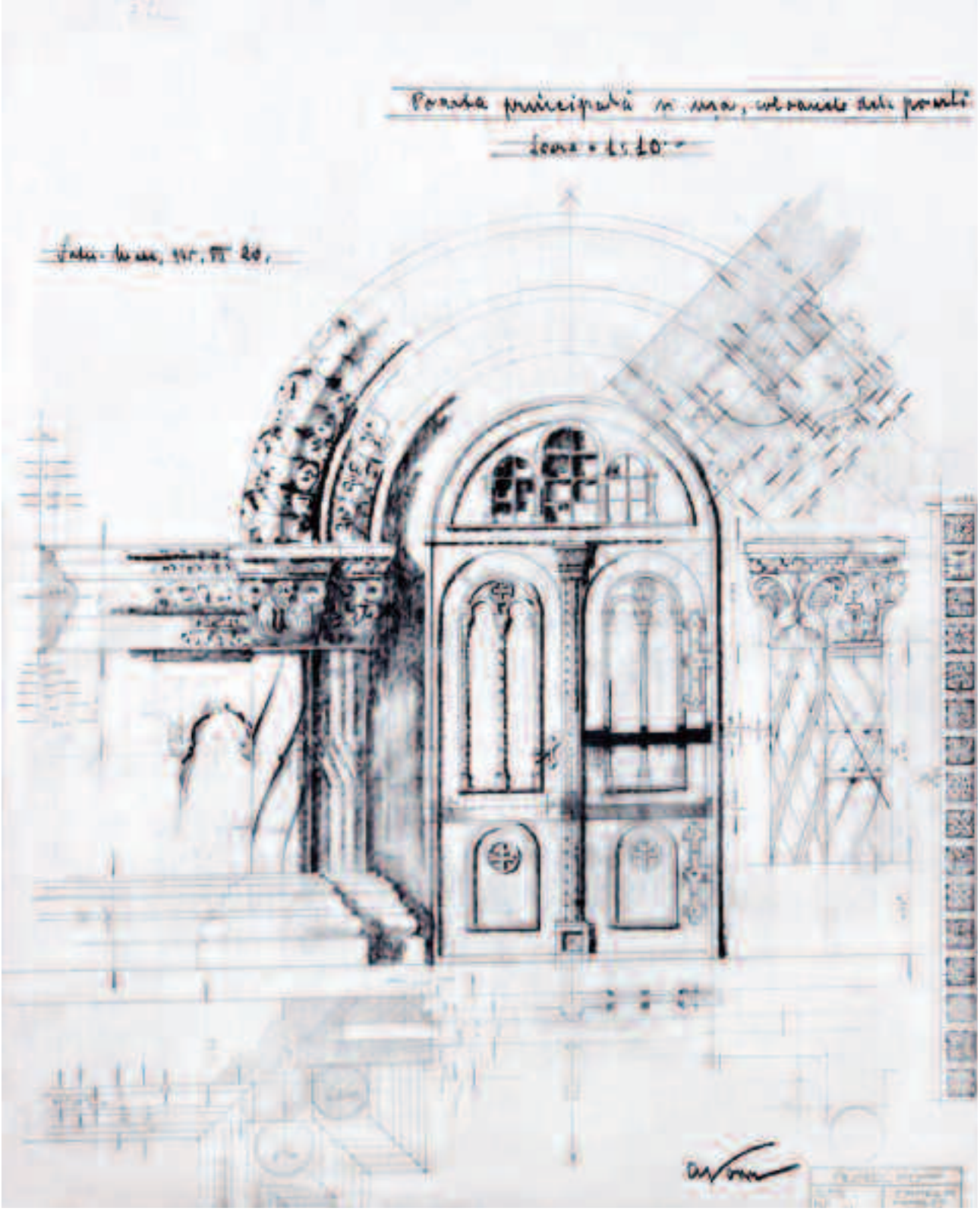

Schiță pentru Capela familiei Popp ***(poarta principală și ușa), semnată, datată 20 iulie 1935, Muzeul de Artă Satu Mare***

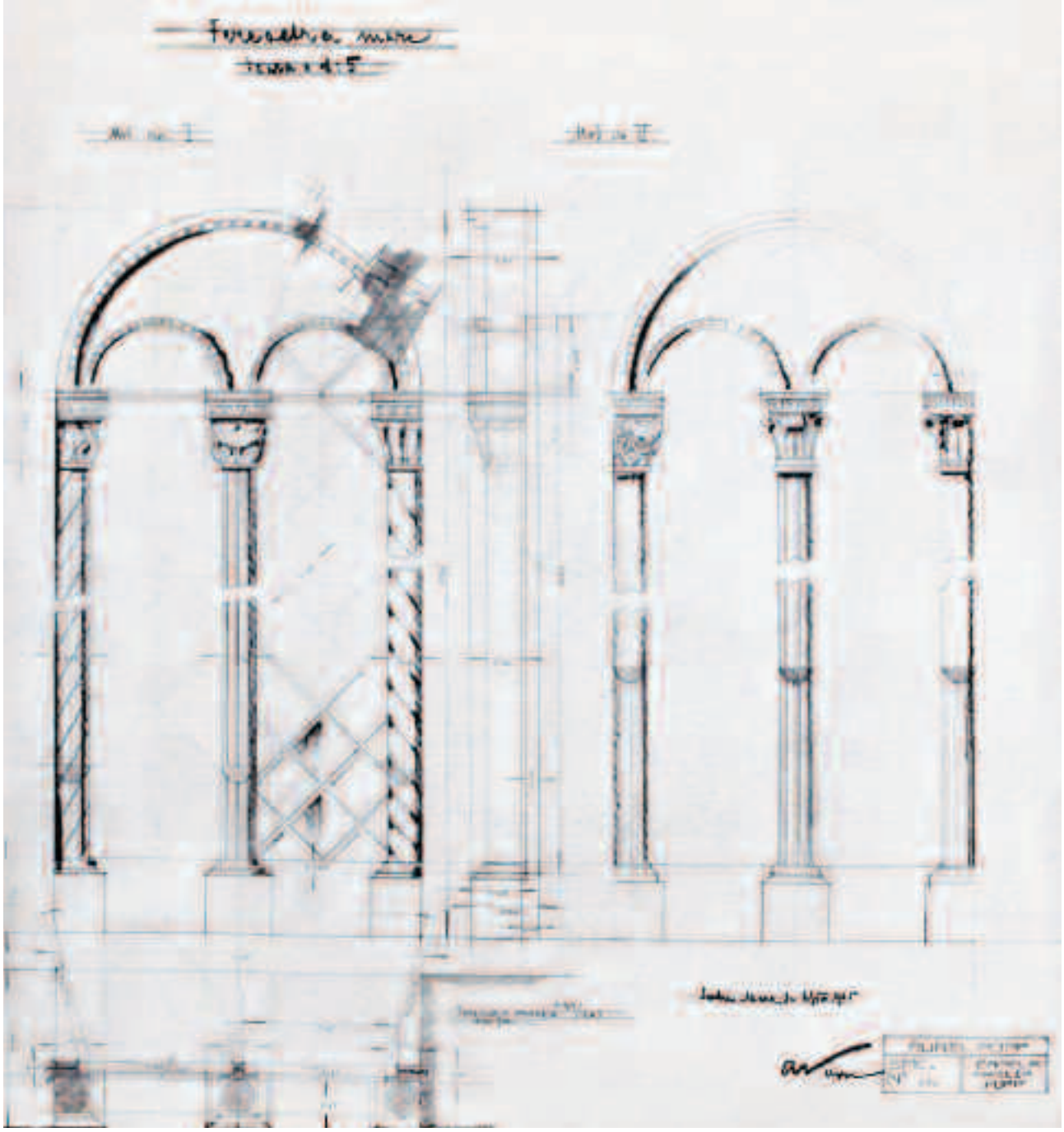

Schiță pentru Capela familiei Popp, ***(fereastra mare), semnată, datată dreapta jos 6 august 1935, Muzeul de Artă Satu Mare***

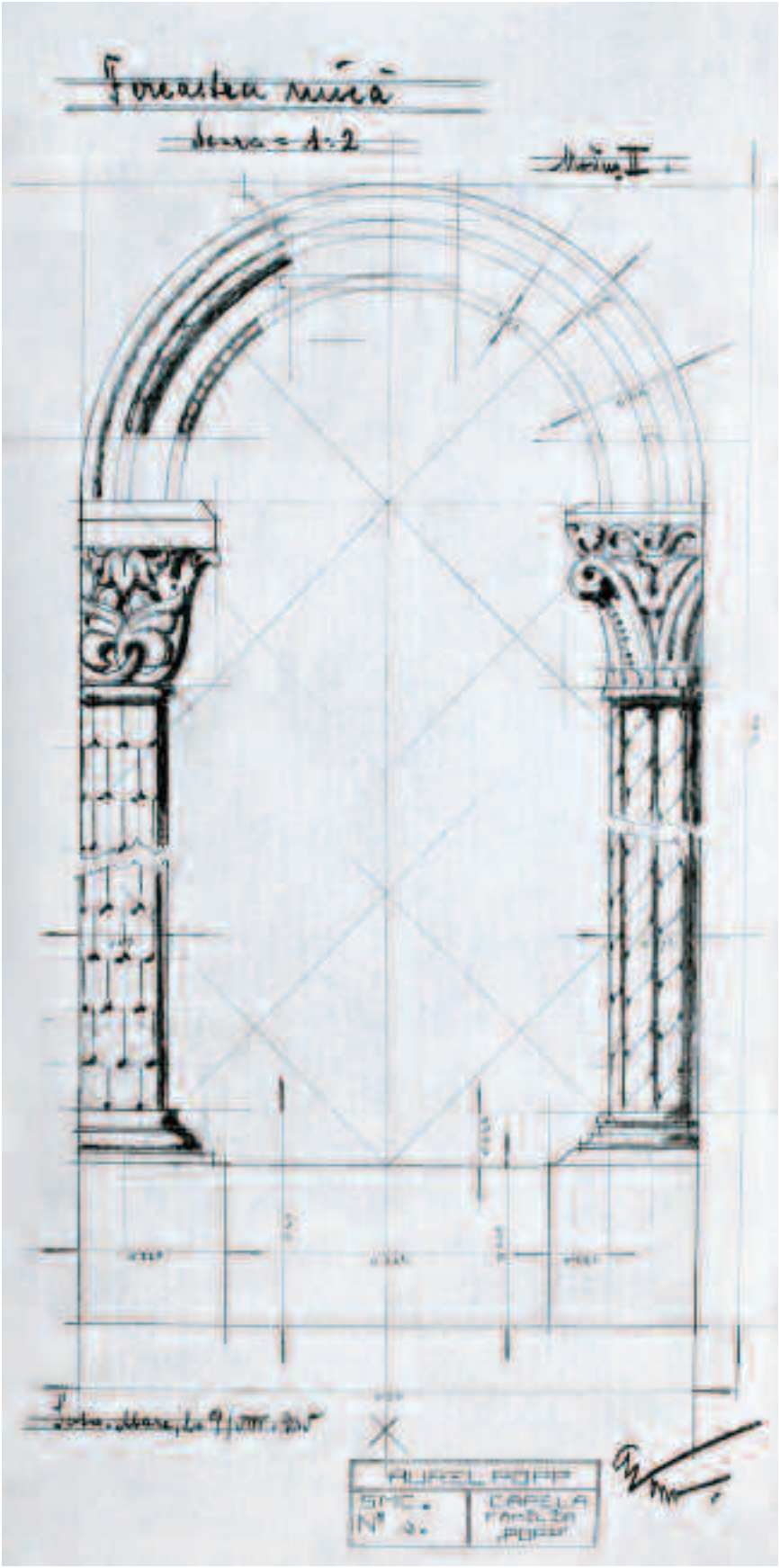

Schiță pentru Capela familiei Popp
(fereastra mică)
semnată, datată 9 august 1935
Muzeul de Artă Satu Mare

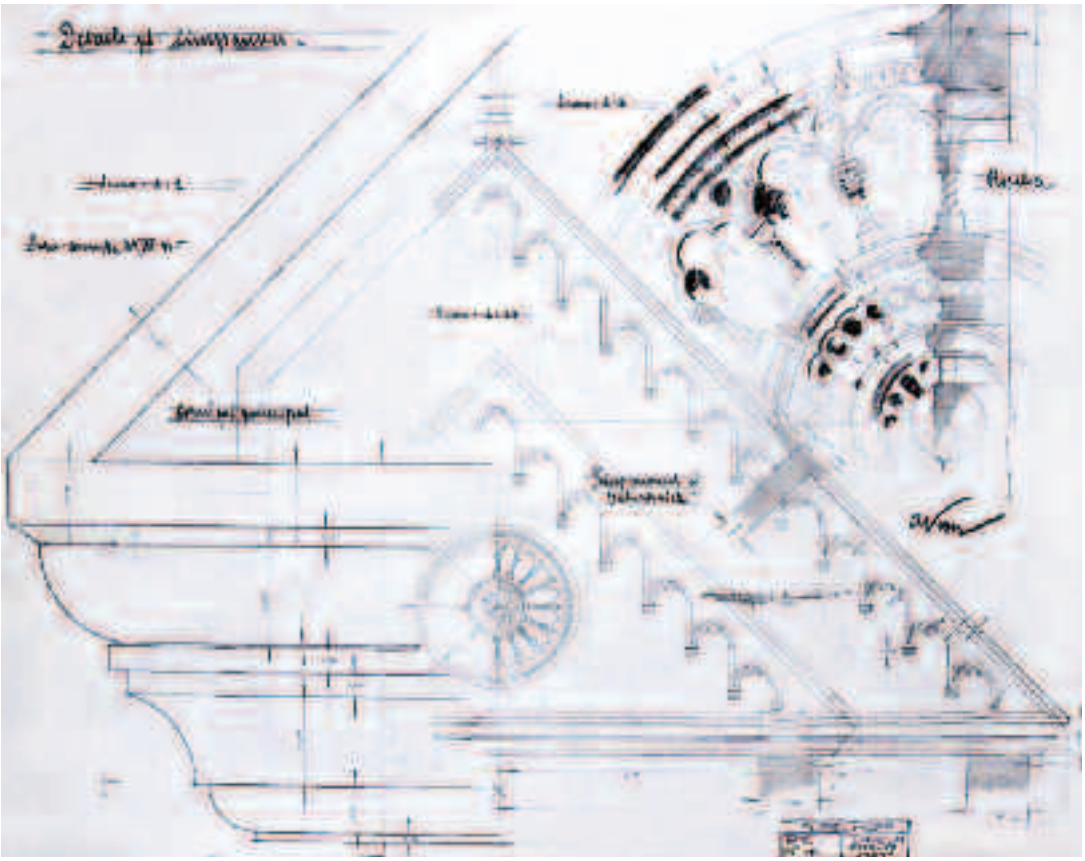

Schiță pentru Capela familiei Popp, ***(poarta mare și gardul), iulie 1935, Muzeul de Artă Satu Mare***

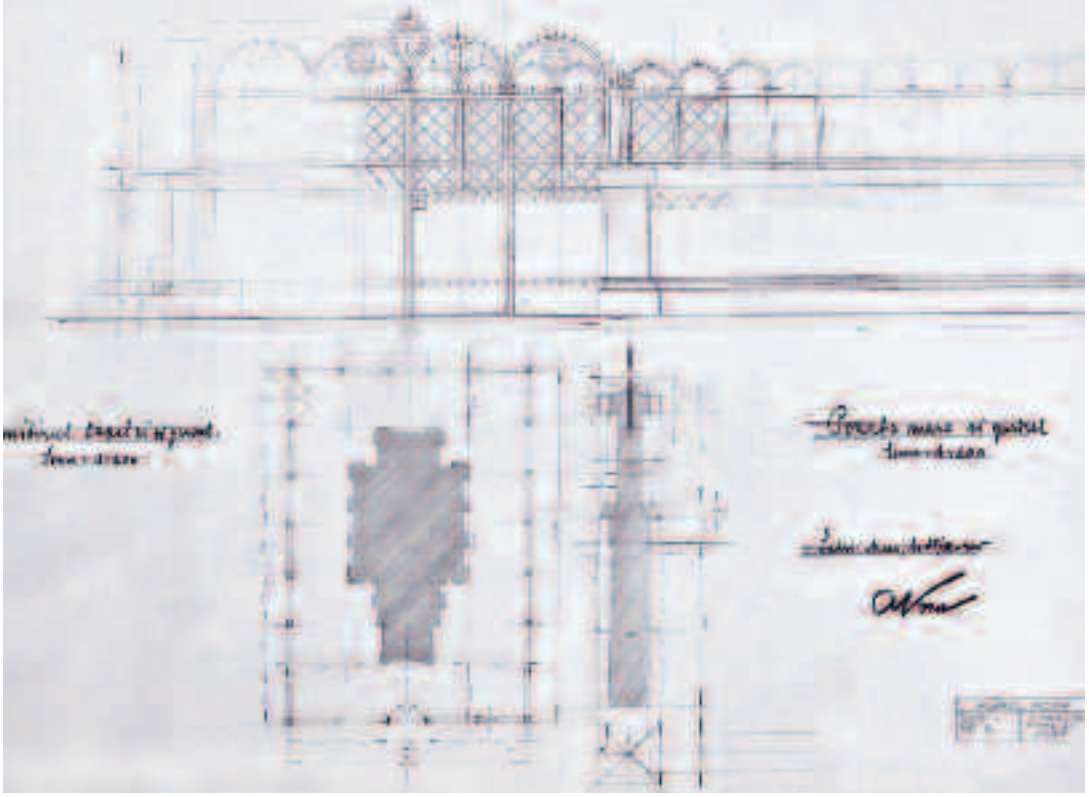

Schiță pentru Capela familiei Popp, ***(poarta mare și gardul), iulie 1935, Muzeul de Artă Satu Mare***

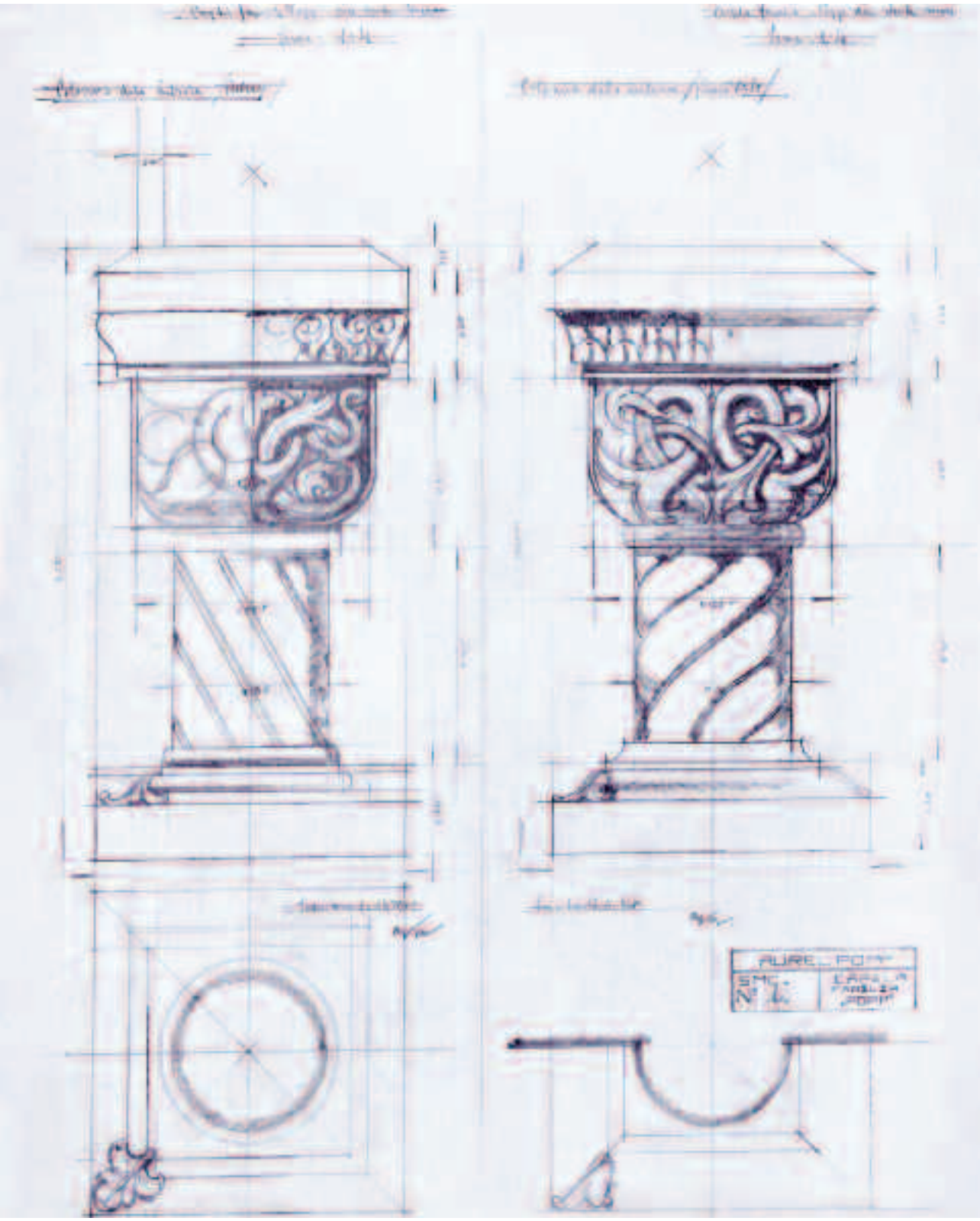

Schiță pentru Capela familiei Popp, ***(coloana de la intrarea principală), august 1935, Muzeul de Artă Satu Mare***

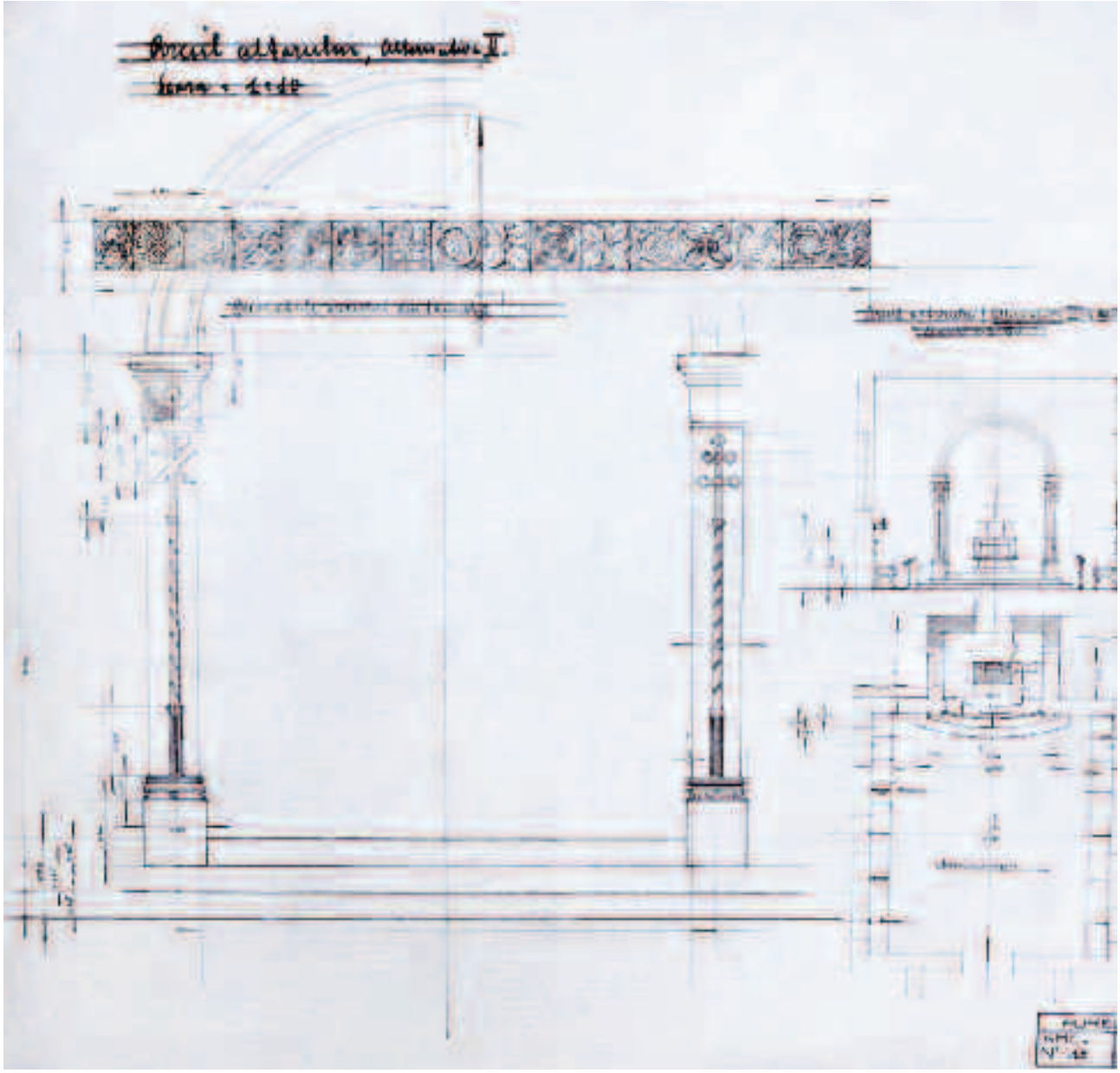

Schiță pentru Capela familiei Popp, ***(arcul altarului), 1935, Muzeul de Artă Satu Mare***

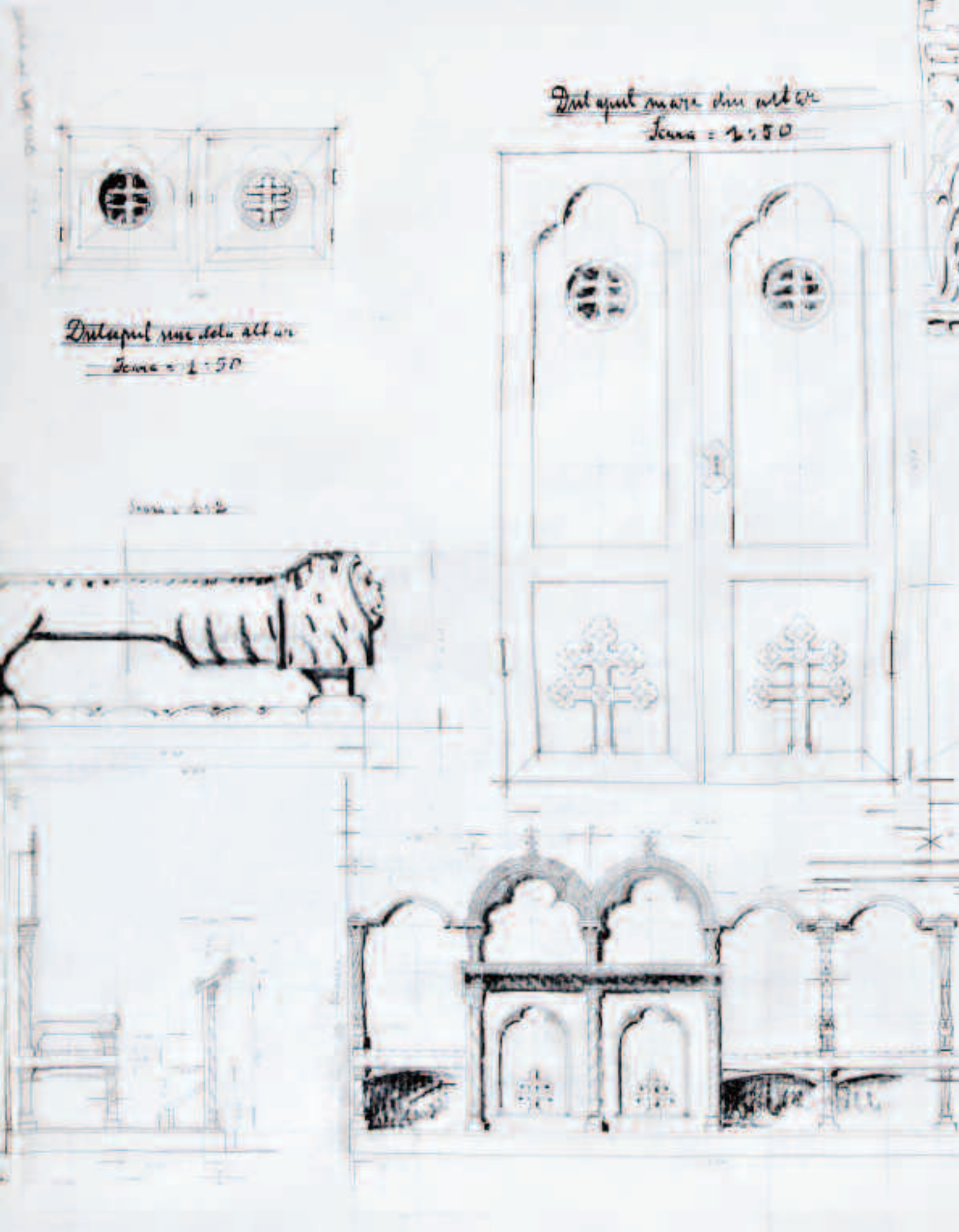
Detaiul unei uşi din altar
Scara = 1:50
Detaiul unei uşi din altar
Scara = 1:50

Schiță pentru Capela familiei Popp
(dulapul mare din altar), semnată datată dreapta jos, 3 octombrie 1935
Muzeul de Artă Satu Mare

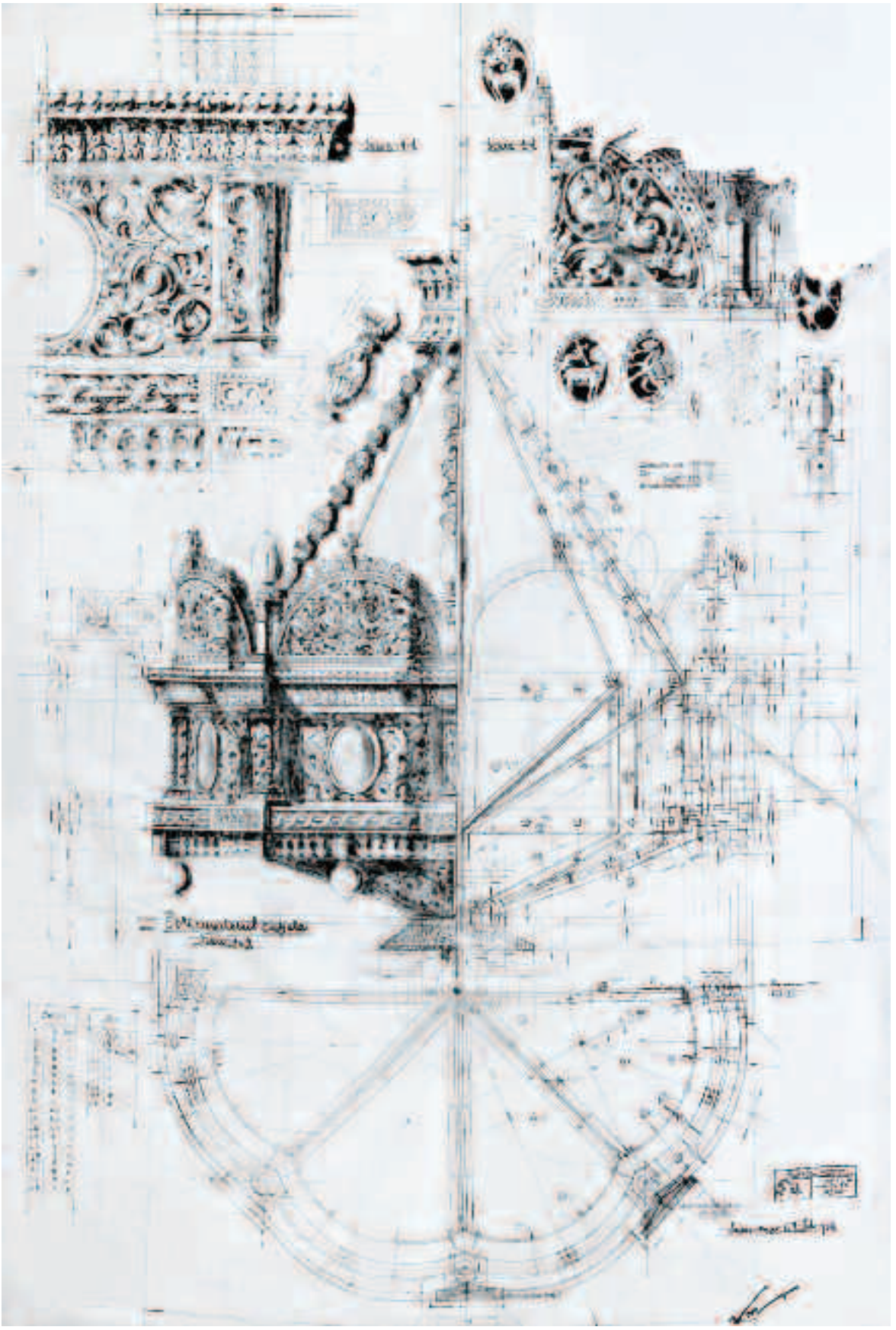

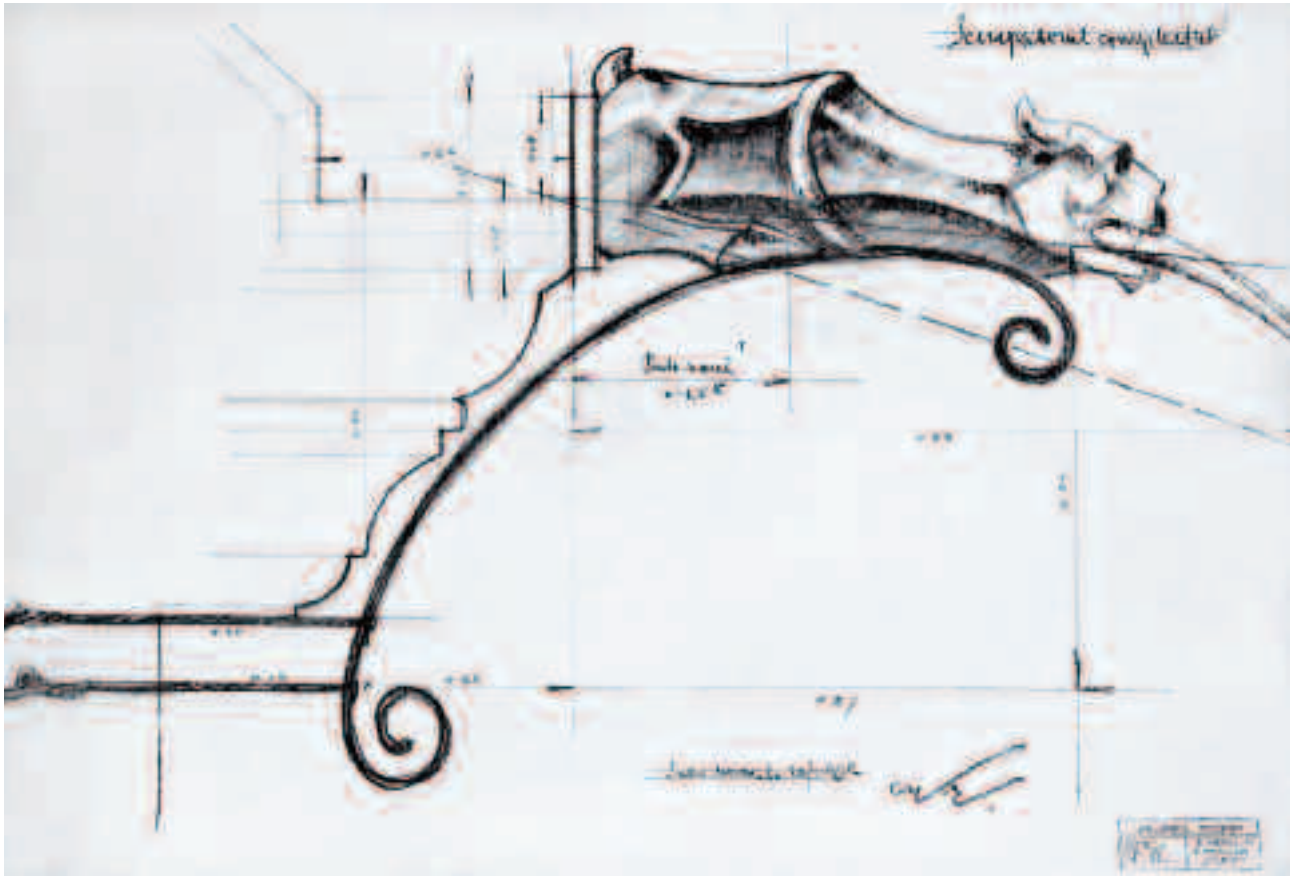

„Scuipător", gargui pentru Capela familiei Popp, ***Muzeul de Artă Satu Mare***

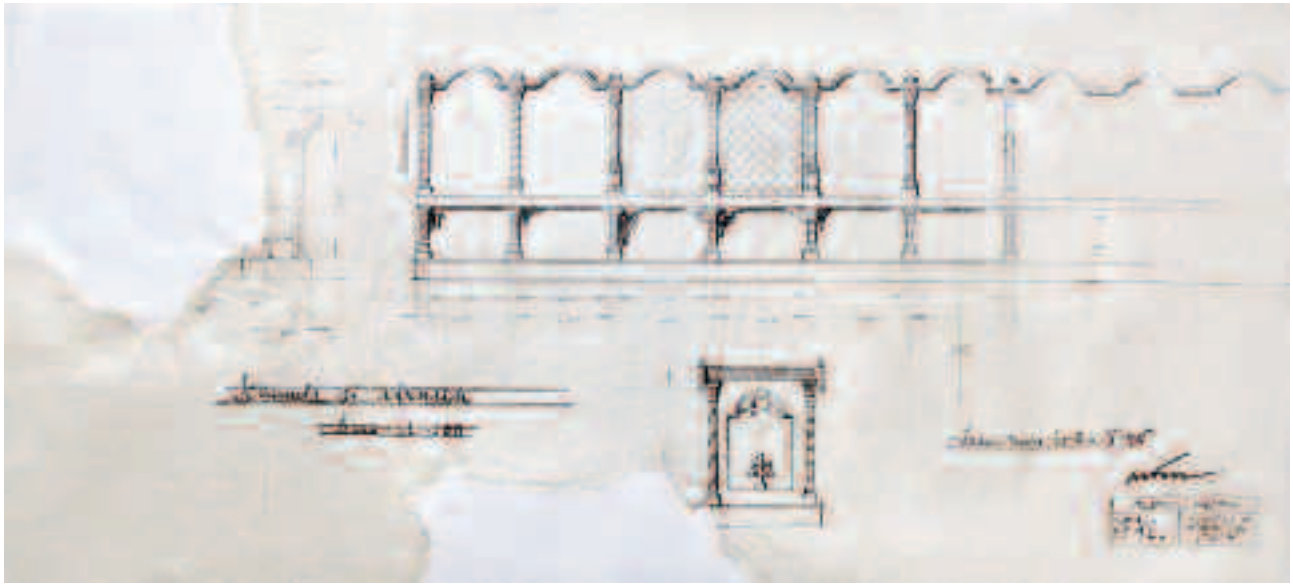

Schiță pentru Capela familiei Popp, ***(scaunele și strana), semnată, datată 22 octombrie 1935, Muzeul de Artă Satu Mare***

Schiță pentru cripta familiei Popp, ***(candelabrul capelei), semnată, datată 1935, Muzeul de Artă Satu Mare***

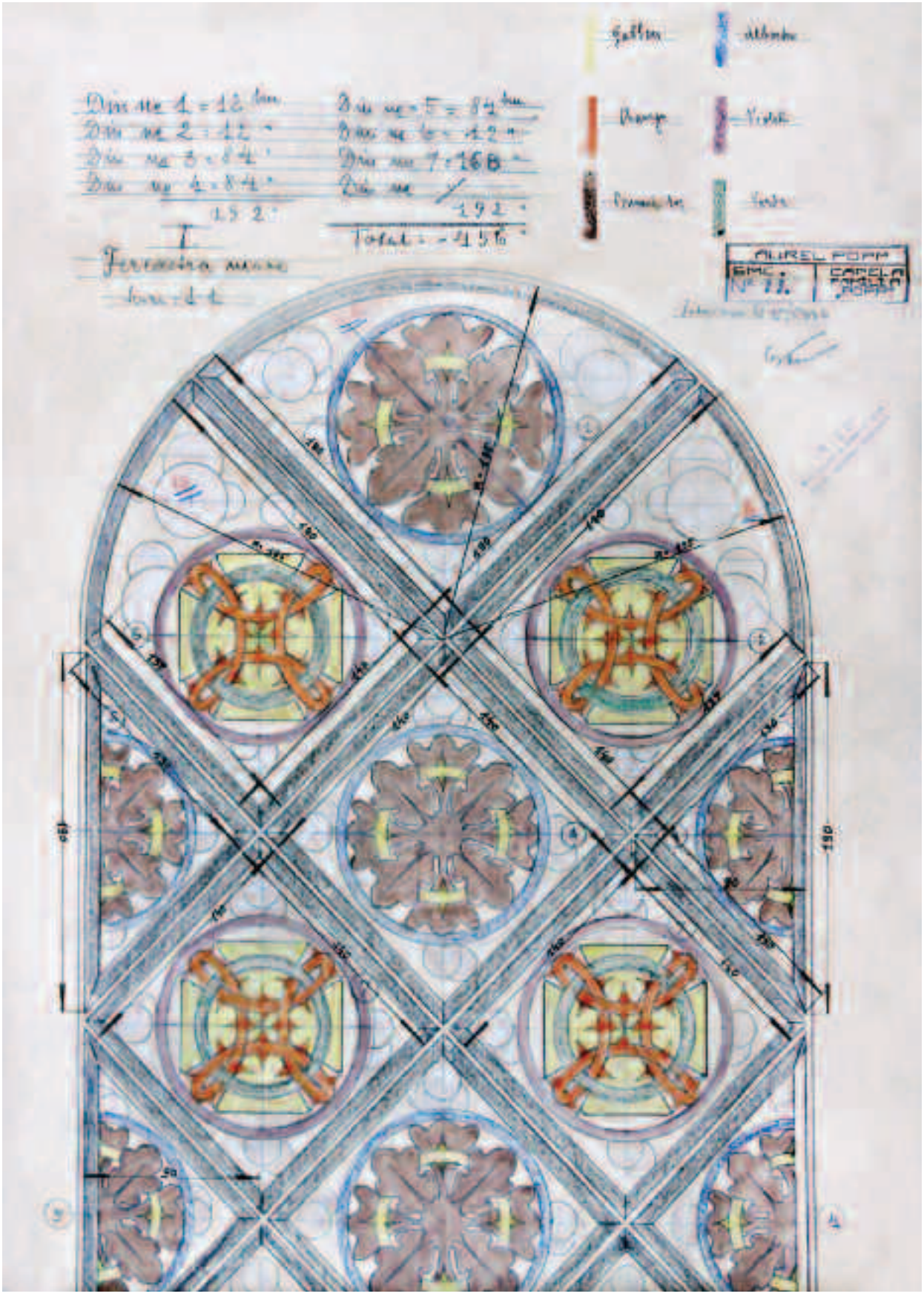
AUREL POPP
N° 11.

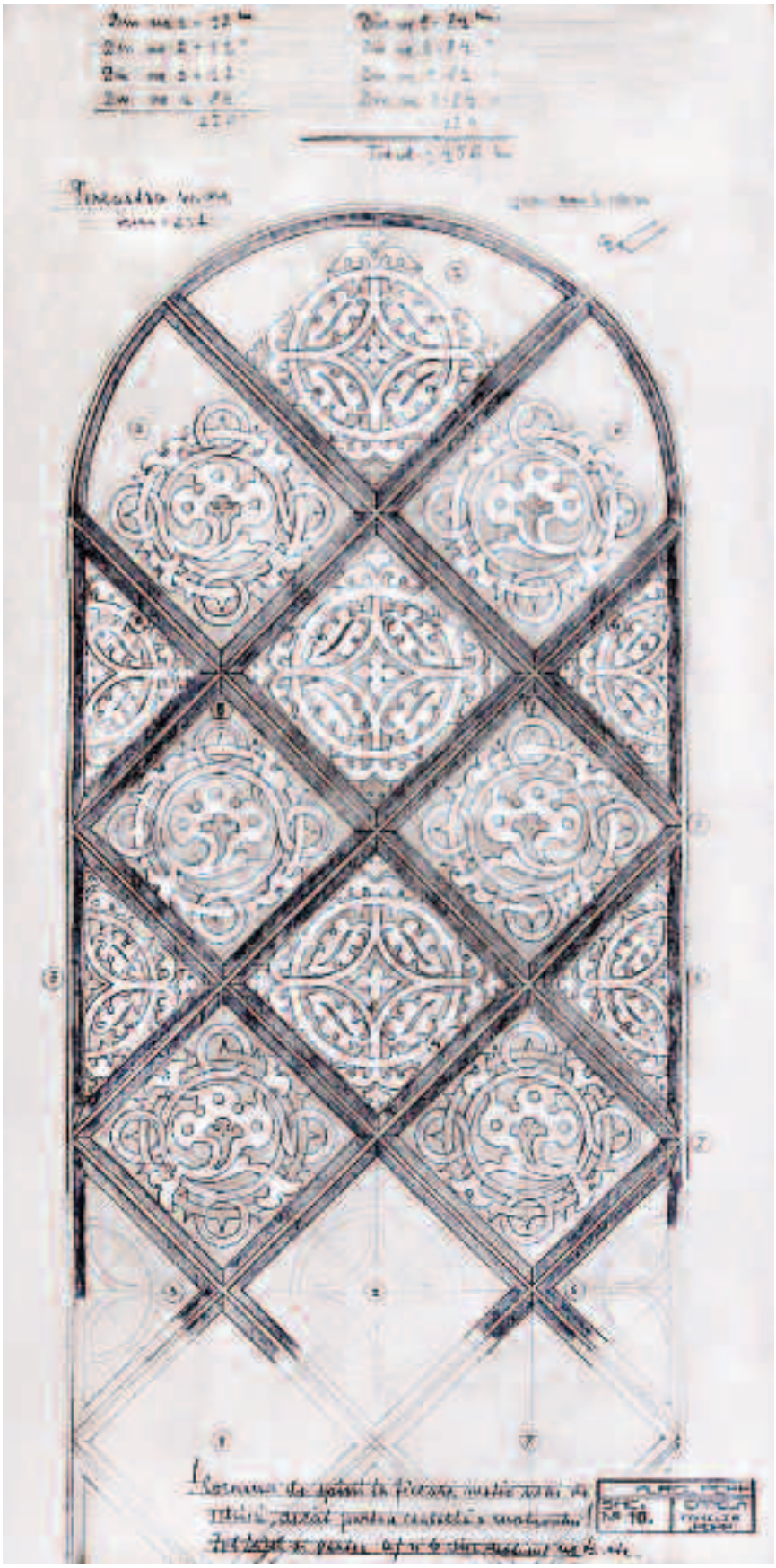

Schiță pentru Capela familiei Popp
(fereastra mare), semnată datată 1936
Muzeul de Artă Satu Mare
(Coroana de spini la fiecare motiv mai deschisă decât partea cealaltă a motivului)

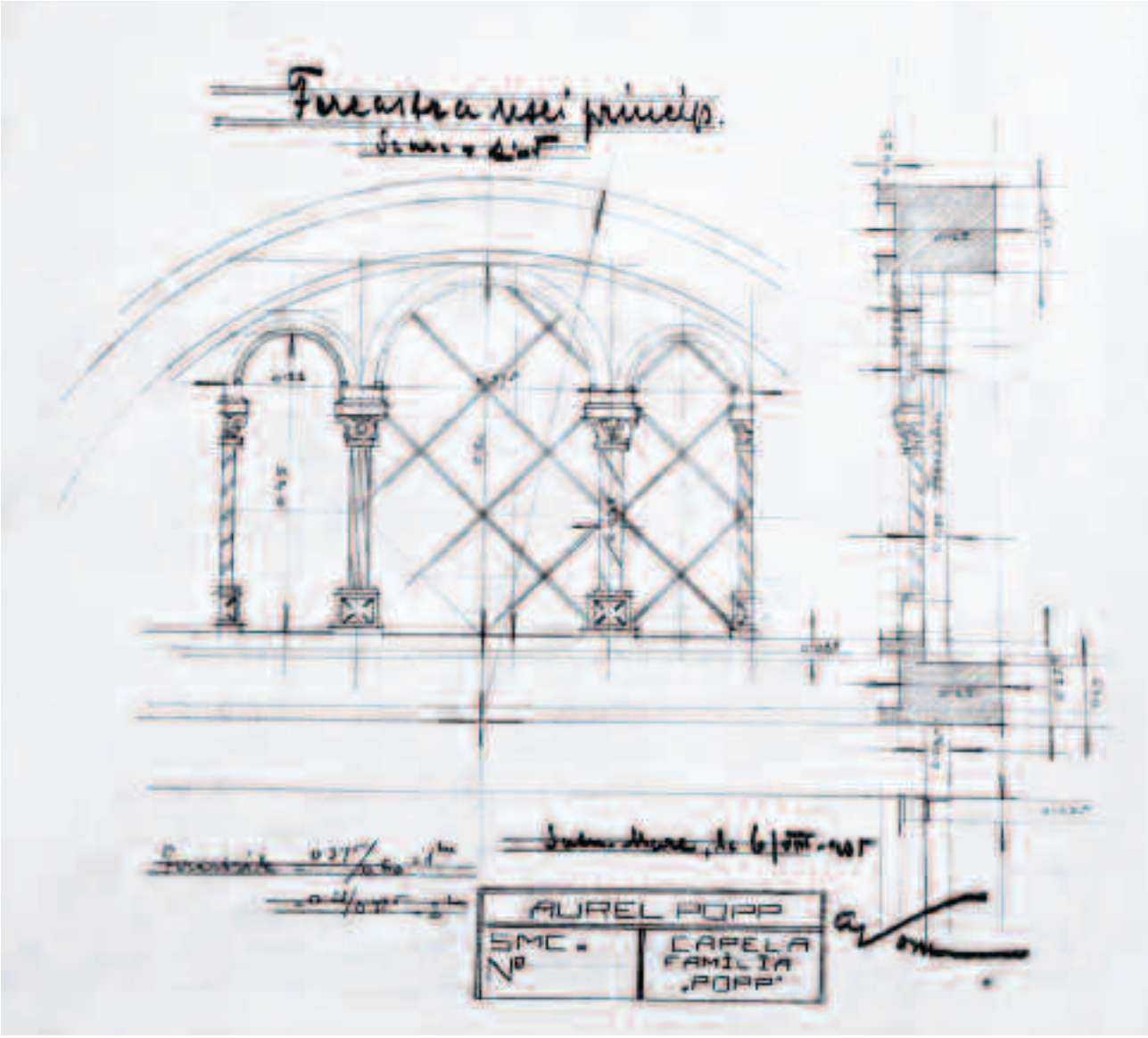

Schiță pentru Capela familiei Popp, ***(fereastra ușii principale), semnată, datată 6 august 1935, Muzeul de Artă Satu Mare***

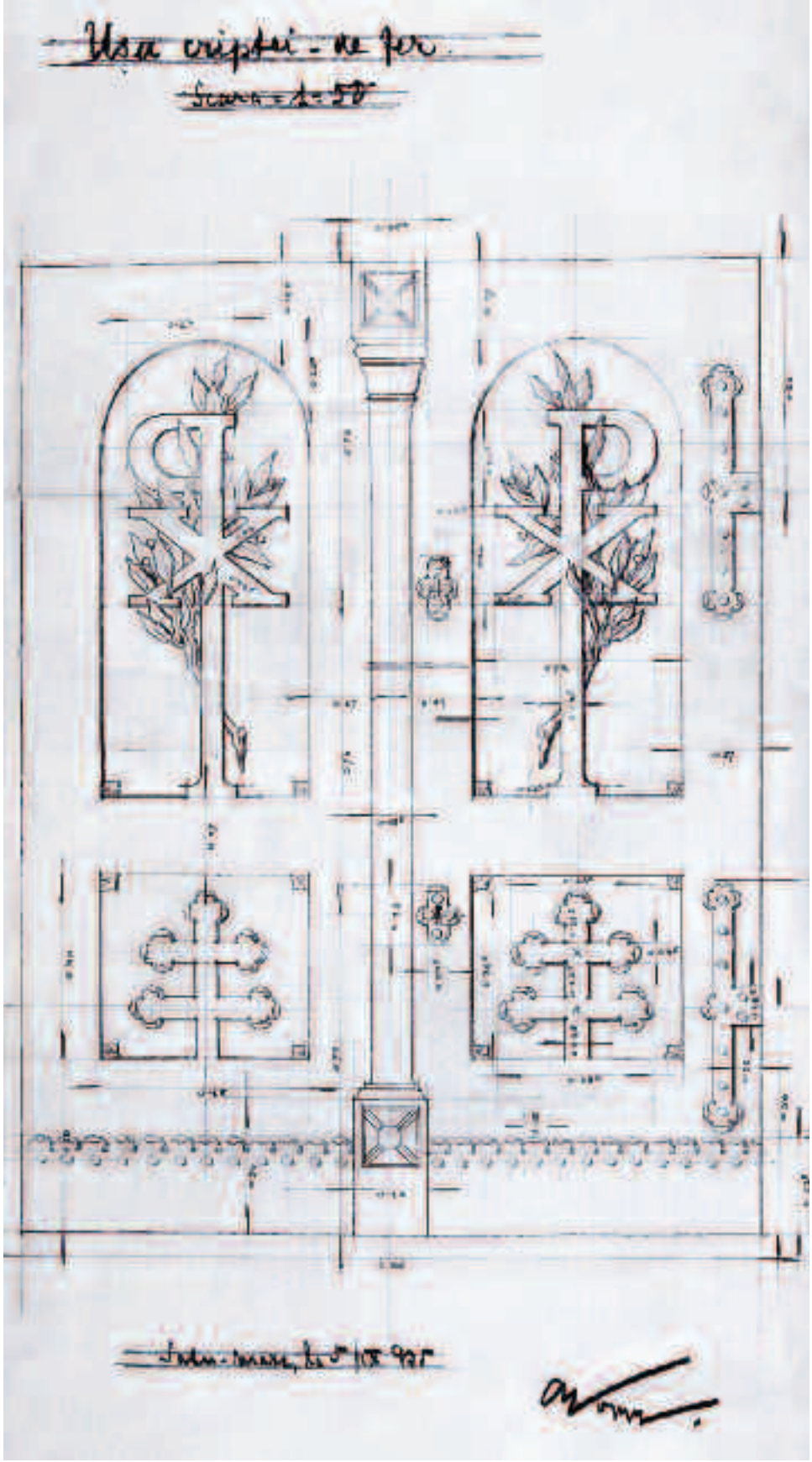

Schiță pentru
Capela familiei Popp
(ușa criptei de fier)
semnată
datată 5 septembrie 1935
Muzeul de Artă Satu Mare

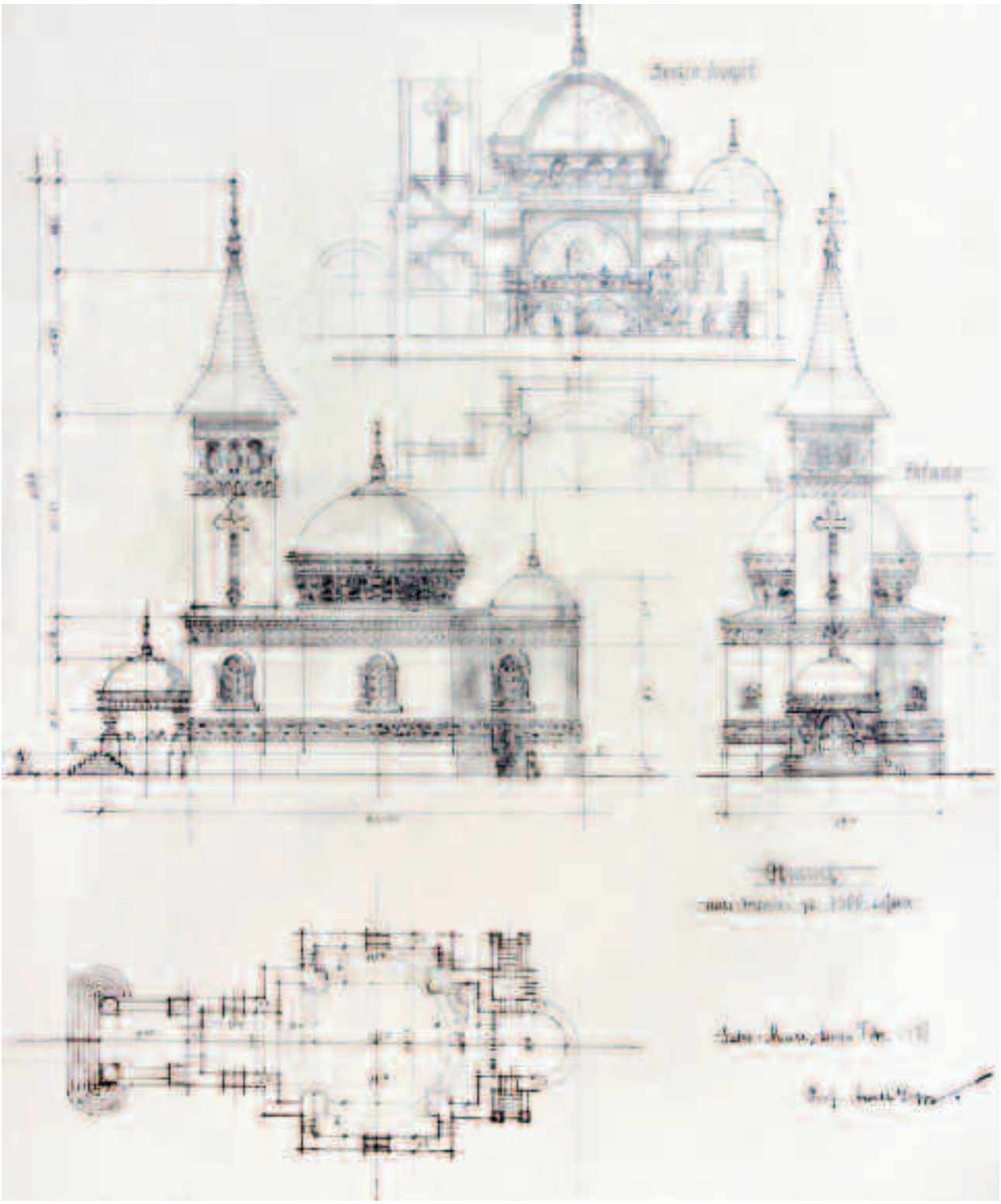

Proiectul unei biserici în care intră 1500 persoane, ***semnat, datat dreapta jos, februarie 1947***

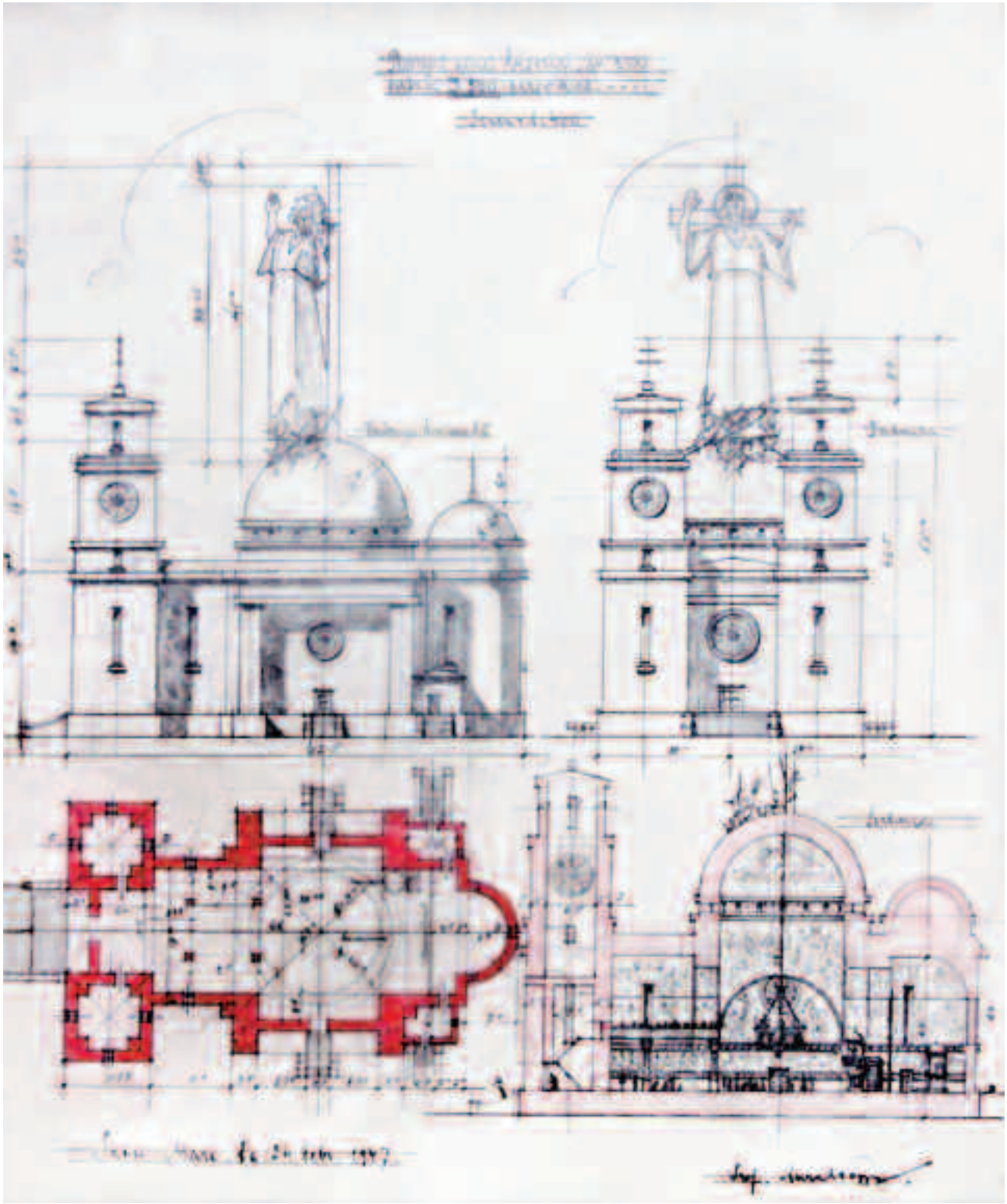

Proiectul unei biserici în care intră 3500 persoane, ***semnat, datat 24 februarie 1947***

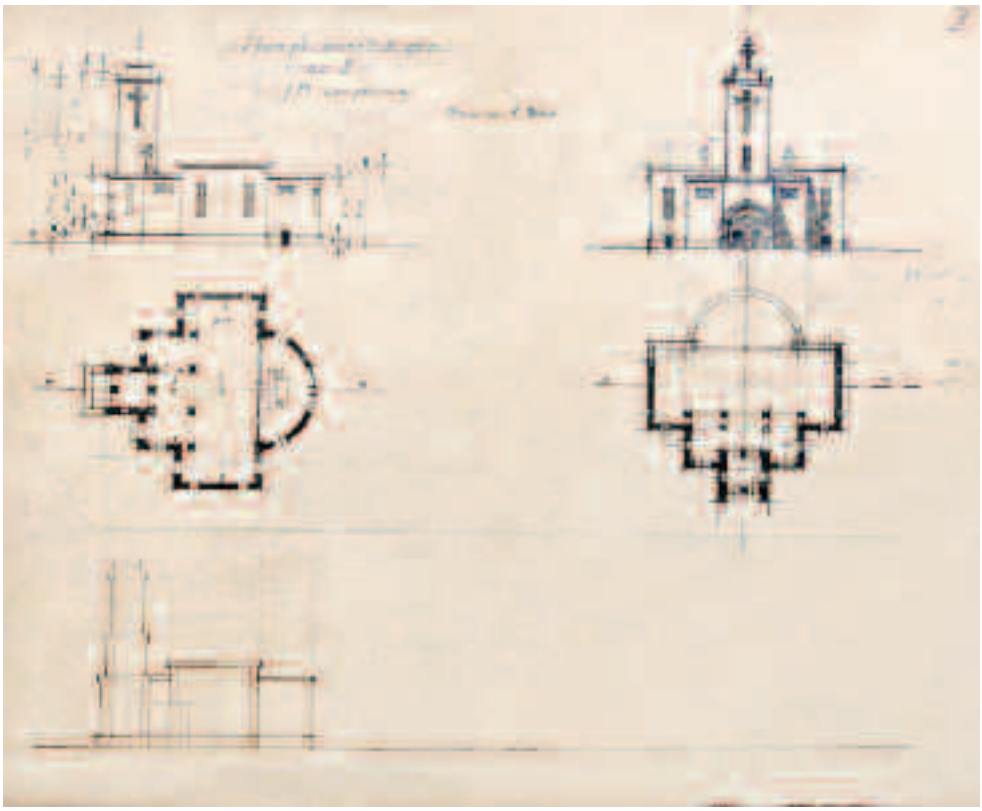

Proiectul unei biserici în care intră 900 persoane,
nesemnat, nedatat, Muzeul de Artă Satu Mare

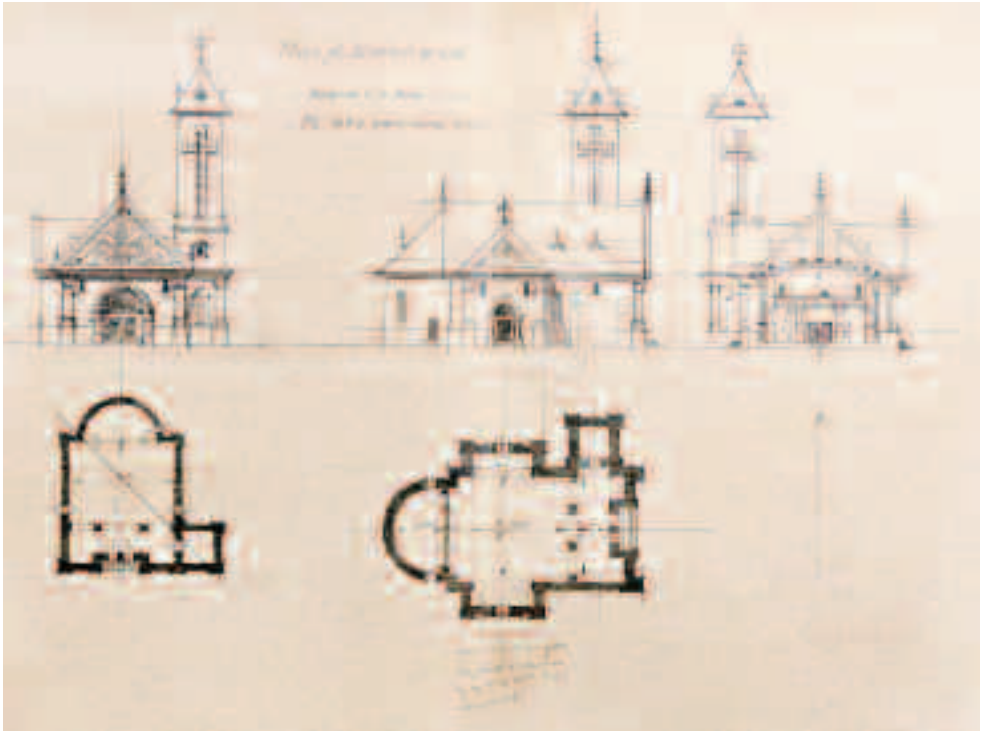

Proiectul unei biserici în care intră 850 persoane,
nesemnat, nedatat, Muzeul de Artă Satu Mare

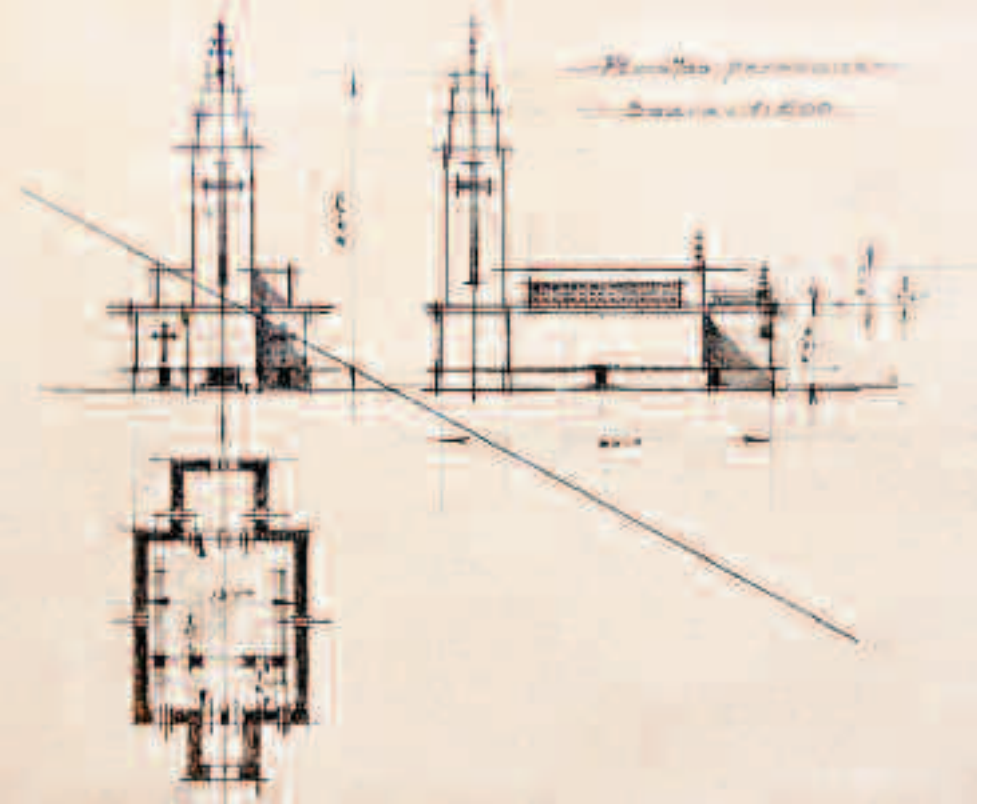

Proiectul unei biserici în care intră 700 persoane,
nesemnat, nedatat, Muzeul de Artă Satu Mare

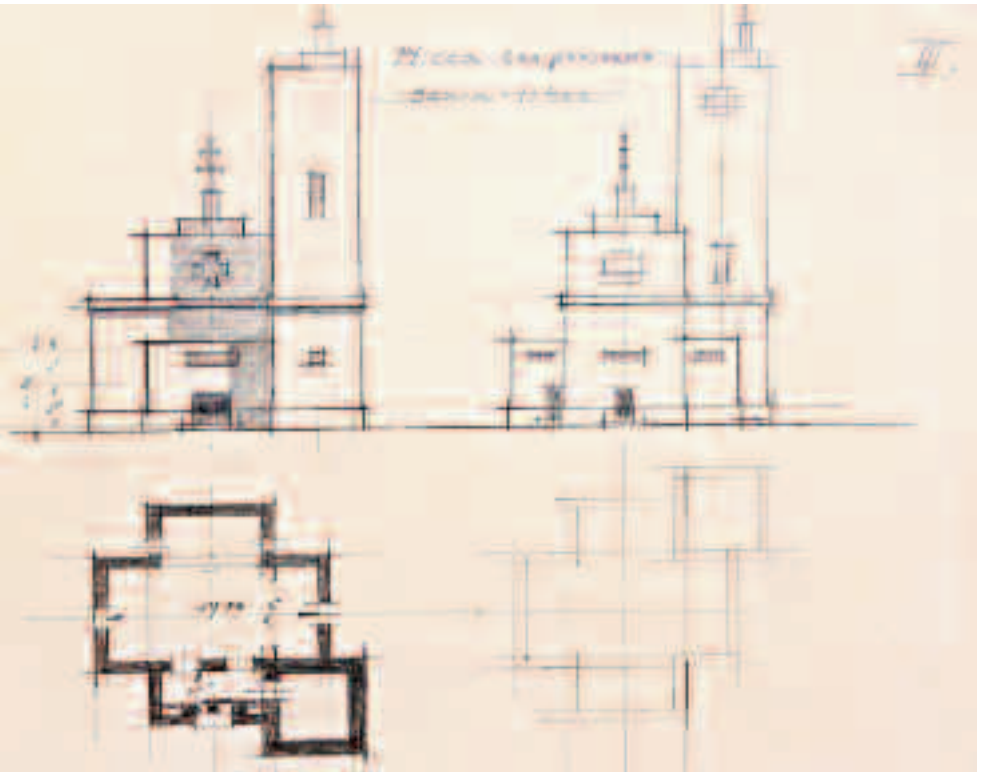

Proiectul unei biserici în care intră 600 persoane,
nesemnat, nedatat, Muzeul de Artă Satu Mare

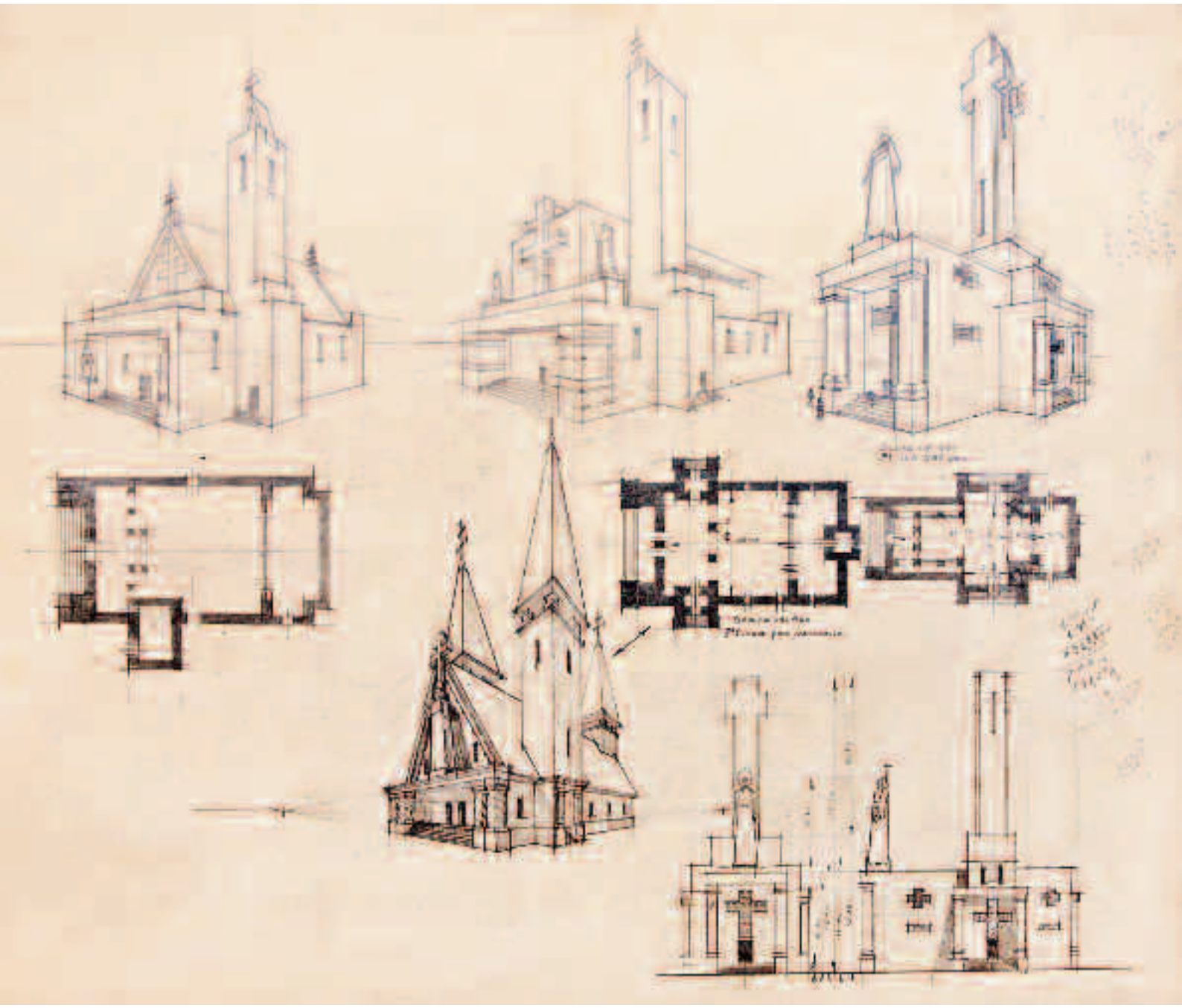

Proiectul unei biserici în care intră 900 persoane,
nesemnat, nedatat, Muzeul de Artă Satu Mare

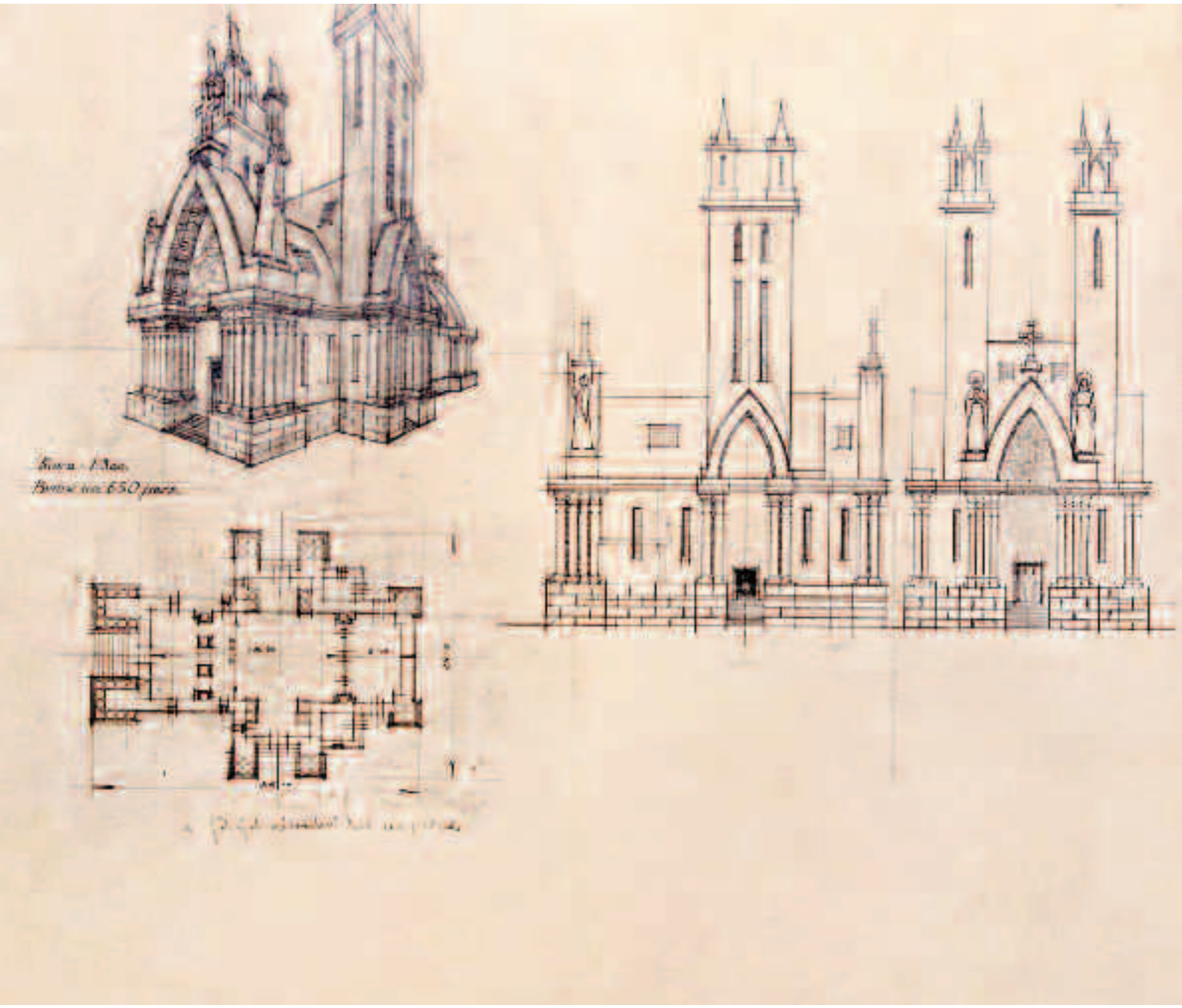

Proiectul unei biserici în care intră 650 persoane,
nesemnat, nedatat, Muzeul de Artă Satu Mare

Catedrala Greco-Catolică din Satu Mare, 1936

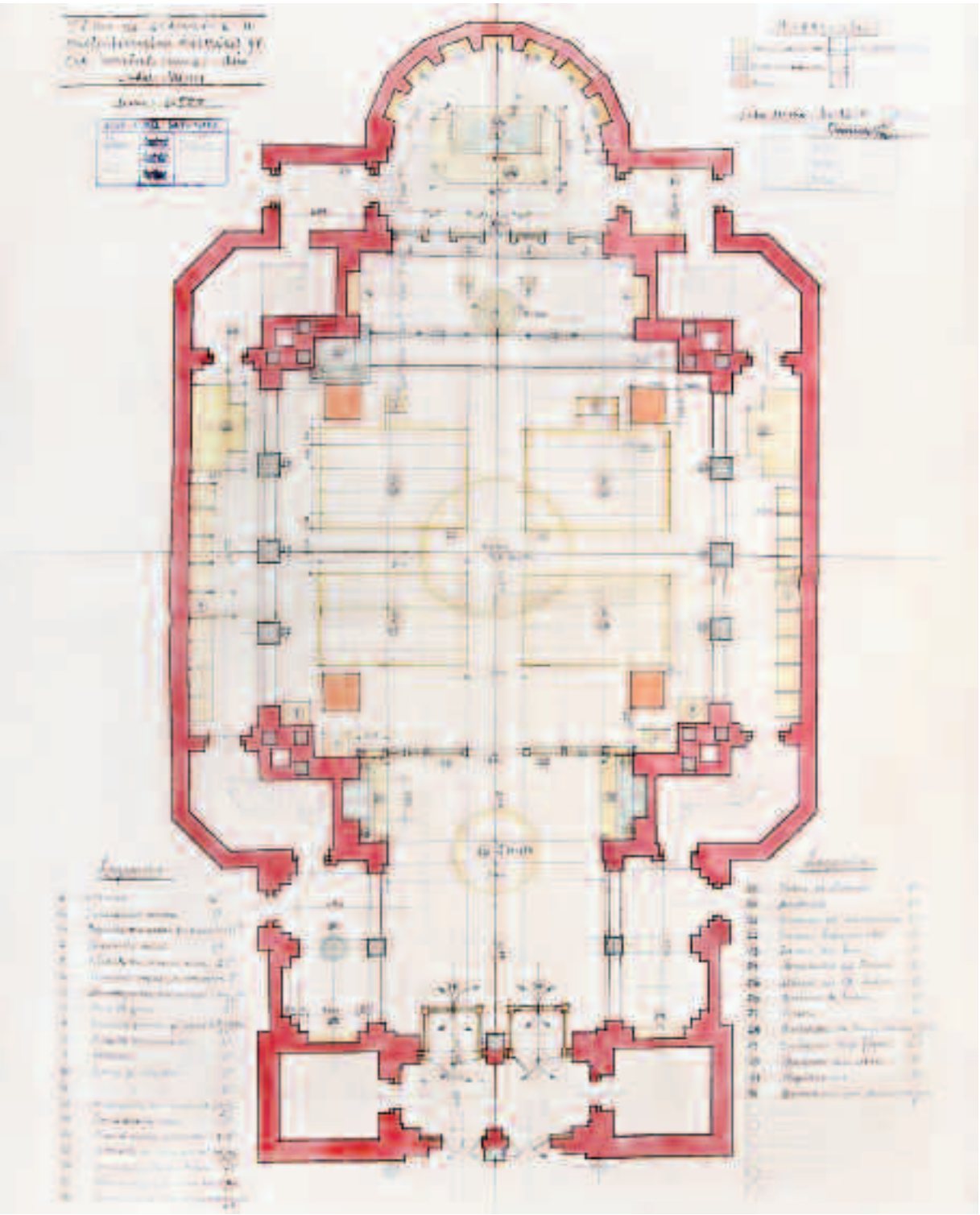

Planul de situație a mobilierului din Catedrala Greco-Catolică Satu Mare*, semnat, datat, 12 martie 1938*

Basilica Romana vnita Santa Maria

Schiță decor interior din Catedrala Greco-Catolică Satu Mare pentru sărbătorirea zilei de 1 Decembrie
datat 1937, cu mențiunea: „Se aprobă, 3 noimebrie 1937" semnat Ferențiu (prim curator al Bisericii Greco-Catolice și fost primar al orașului Satu Mare) Muzeul de Artă Satu Mare

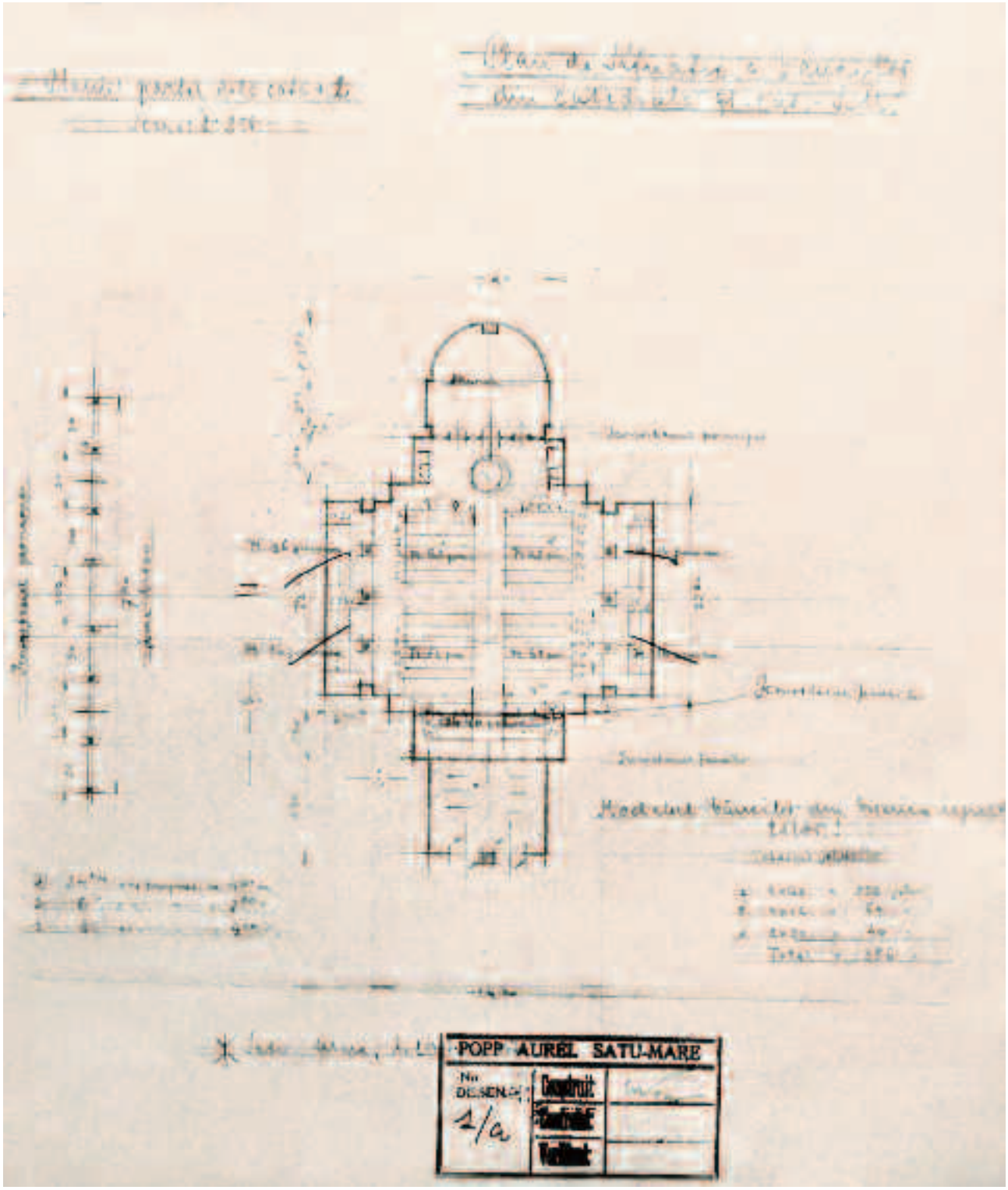

Planul de situație al băncilor din Catedrala Greco-Catolică, ***semnat, nedatat***

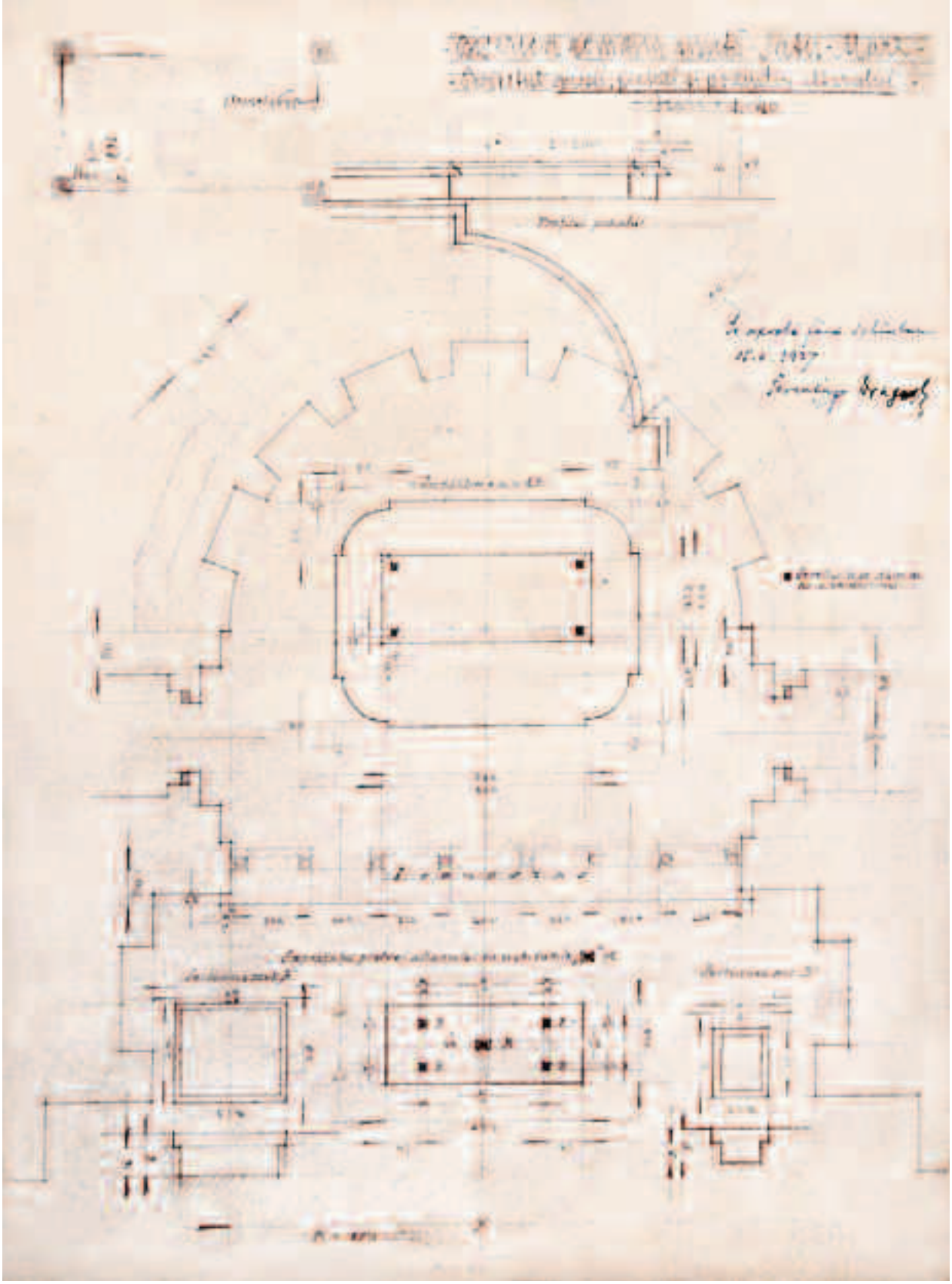

Catedrala Greco-Catolică, proiectul mesei din altar, ***cu mențiunea: „Se aprobă fără schimbare, 15.X.1937”, semnat Ferențiu (prim curator), Dragoș (protopop)***

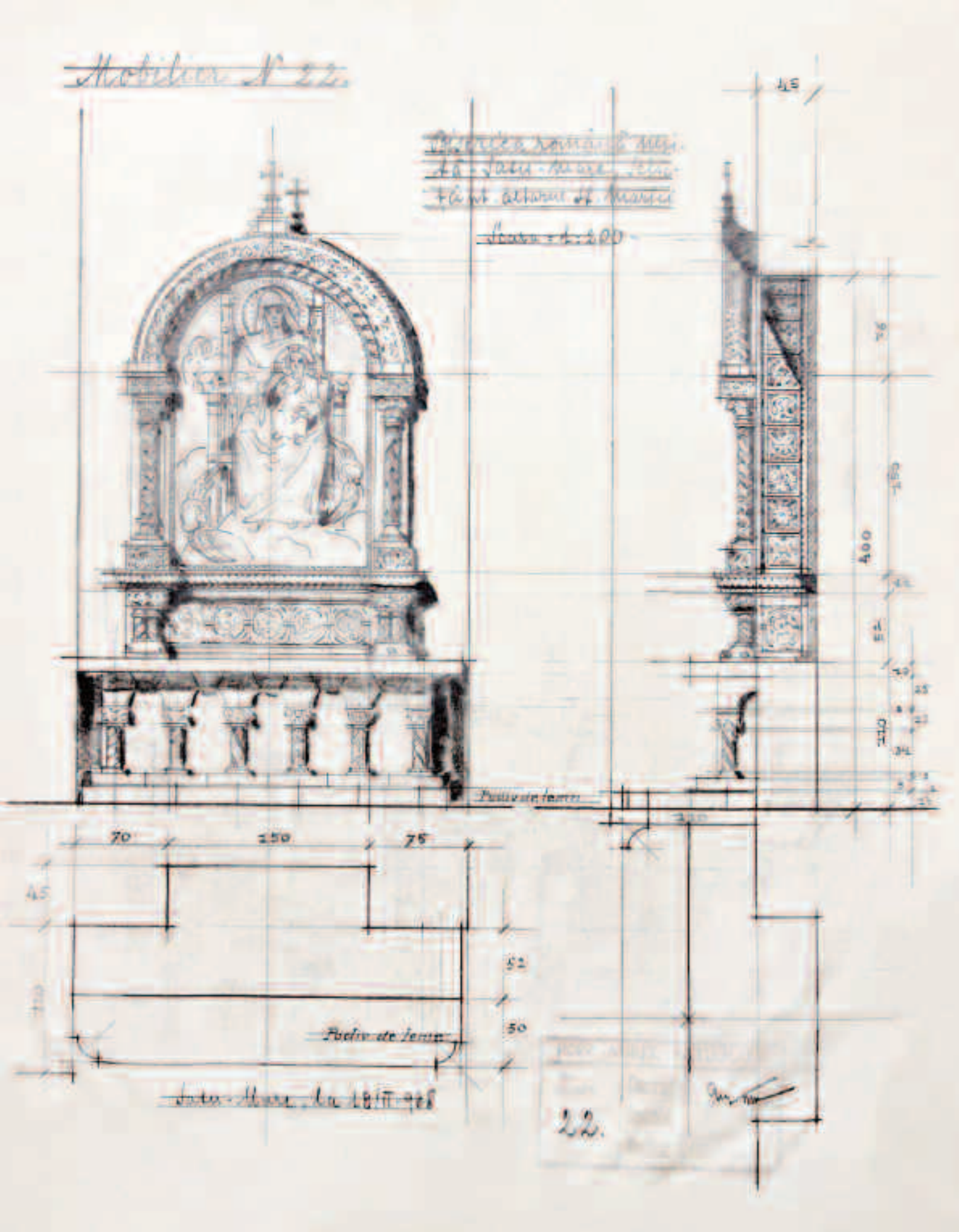
Mobilier N° 22.
Echelle 1:200
Pavé en bois
70
150
75
45
52
50
400
22.

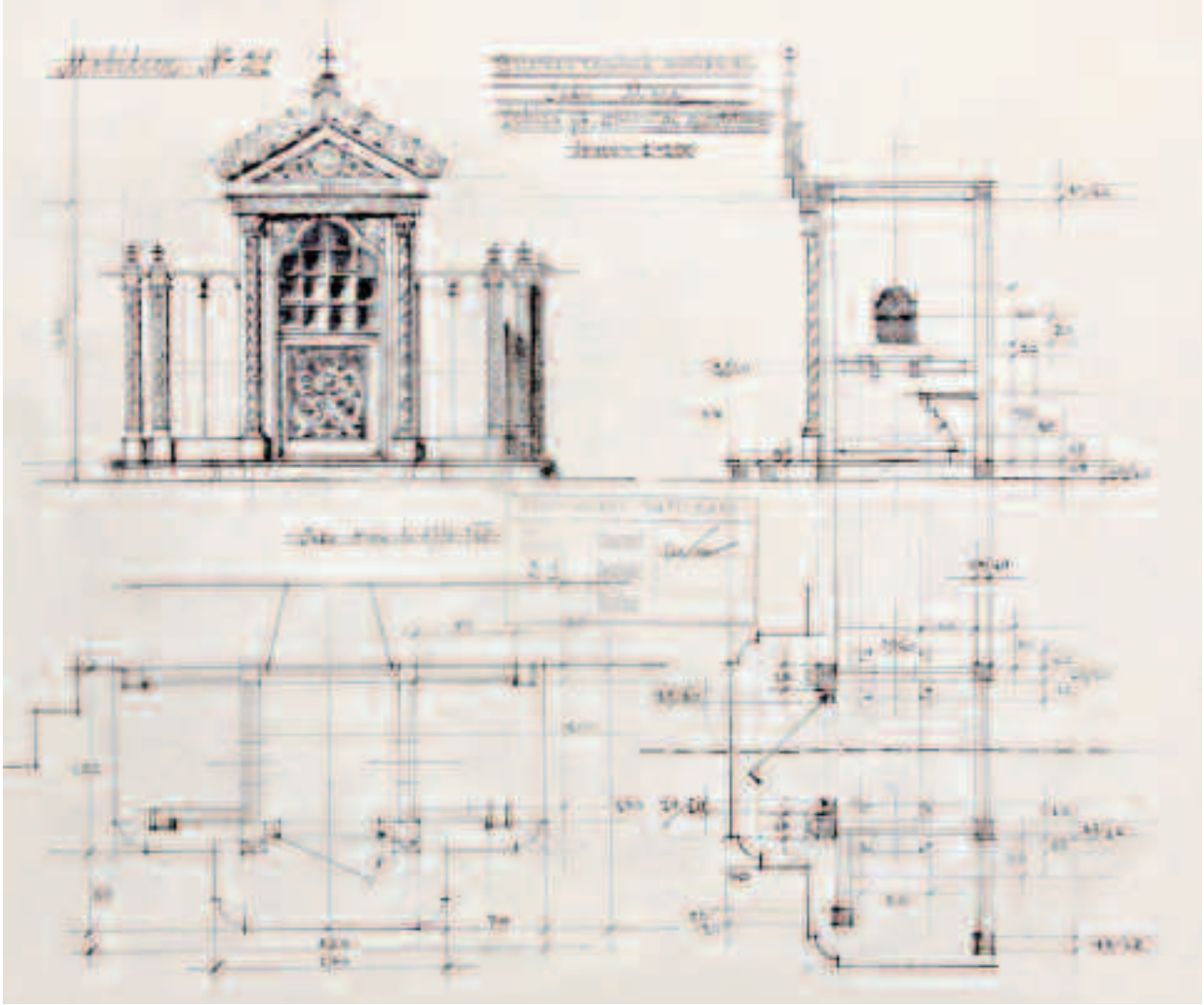

Schiță pentru scaunul de spovedanie din Catedrala Greco-Catolică Satu Mare*, semnată, datată, 17 februarie 1938*

≺ **Schiță pentru altarul Sf. Maria din Catedrala Greco-Catolică Satu Mare*, semnată, datată, 1938***

Mobilier N° 20 I.

Escalier nouvellement construit à Saint-Mihiel
Détails principaux des grandes parties
Exécuté / Hôtel Ducal

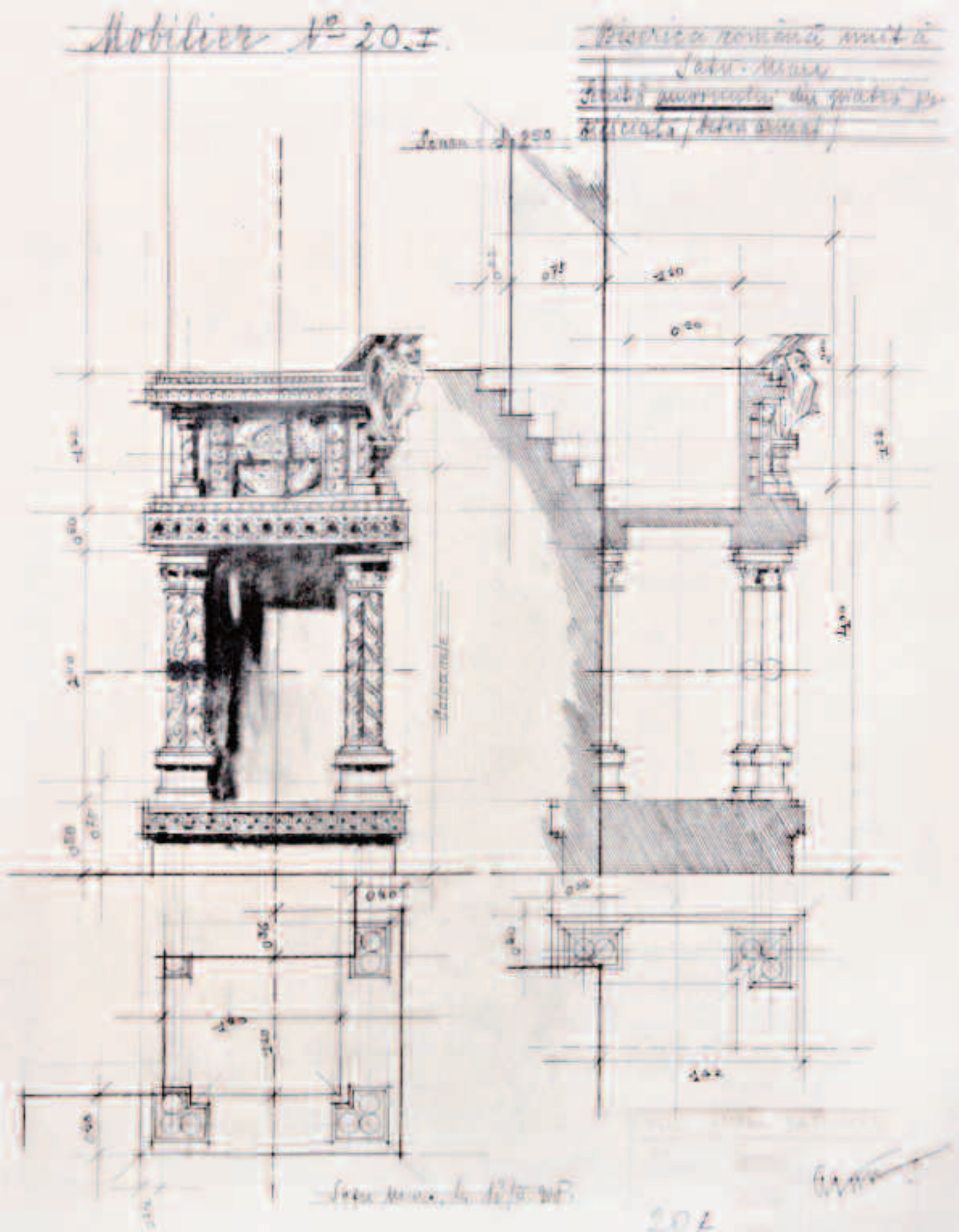

Signature illegible

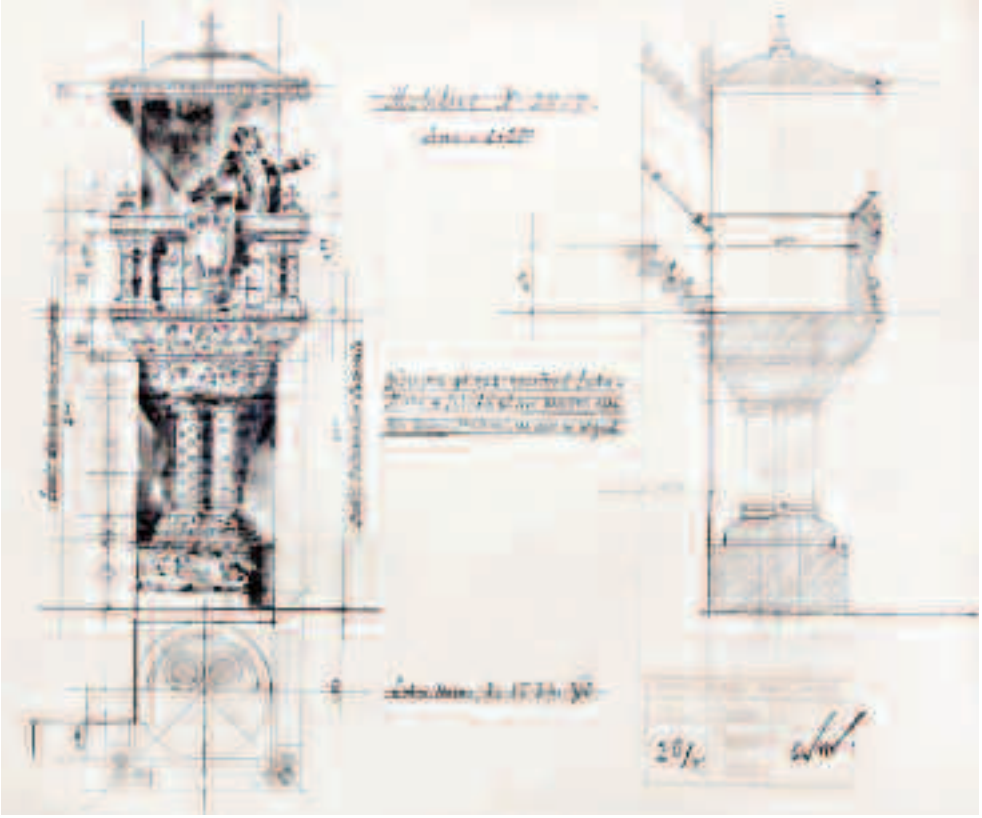

Schiță pentru un amvon executat din lemn, lustruit cu aur și argint, din Catedrala Greco-Catolică Satu Mare, ***semnată datată, 15 februarie 1938***

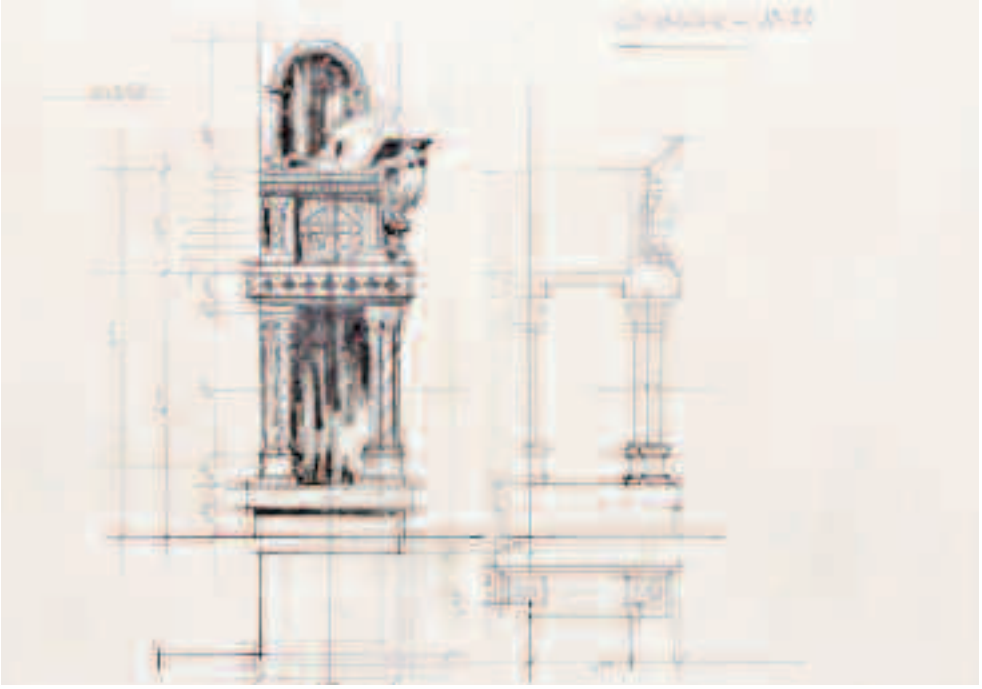

Schița amvonului din piatră artificială, Catedrala Greco-Catolică Satu Mare
nesemnat, nedatat

Schița amvonului din piatră artificială din Catedrala Greco-Catolică Satu Mare, ***semnată, datată 13 februarie 1938***

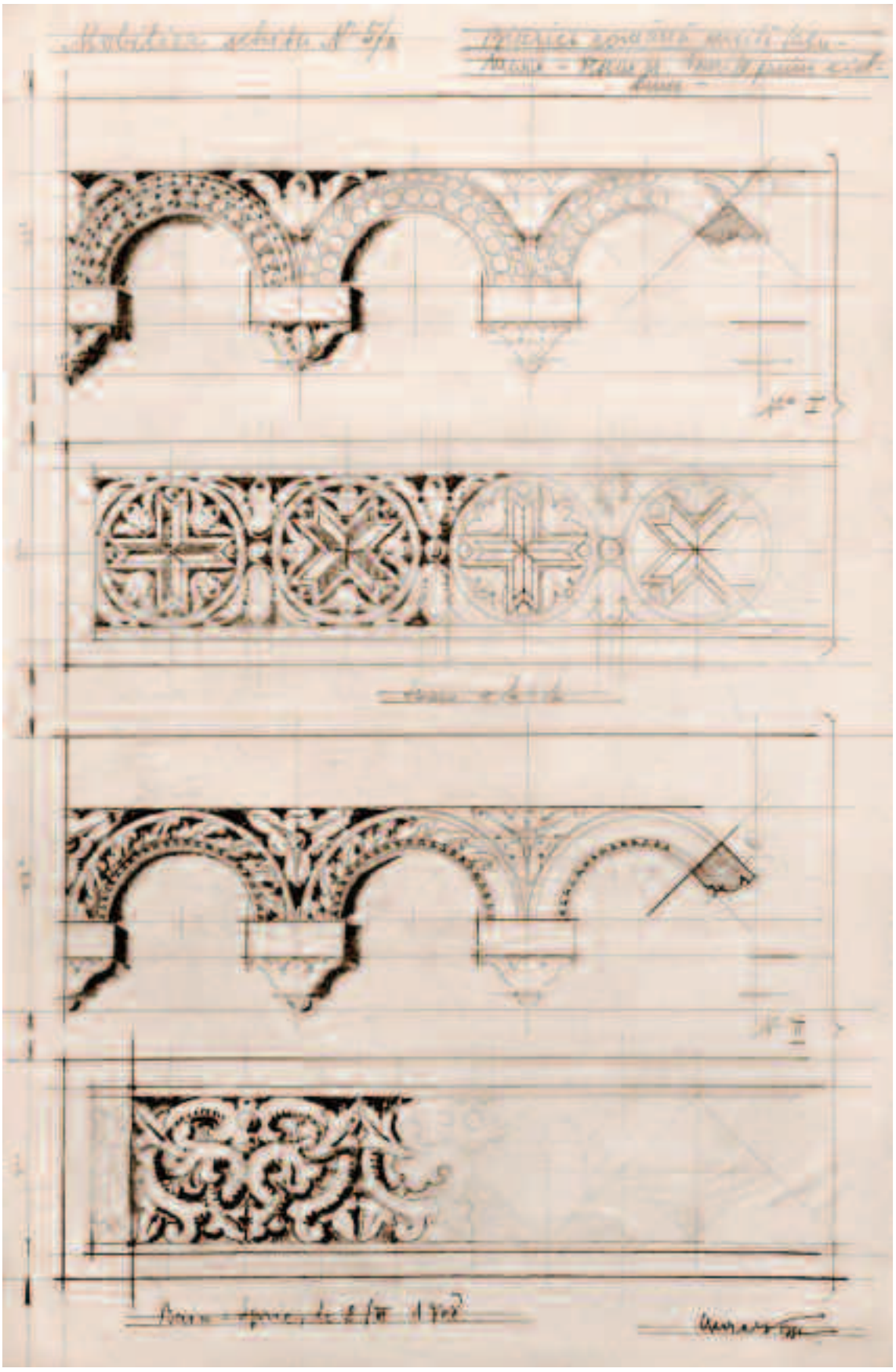

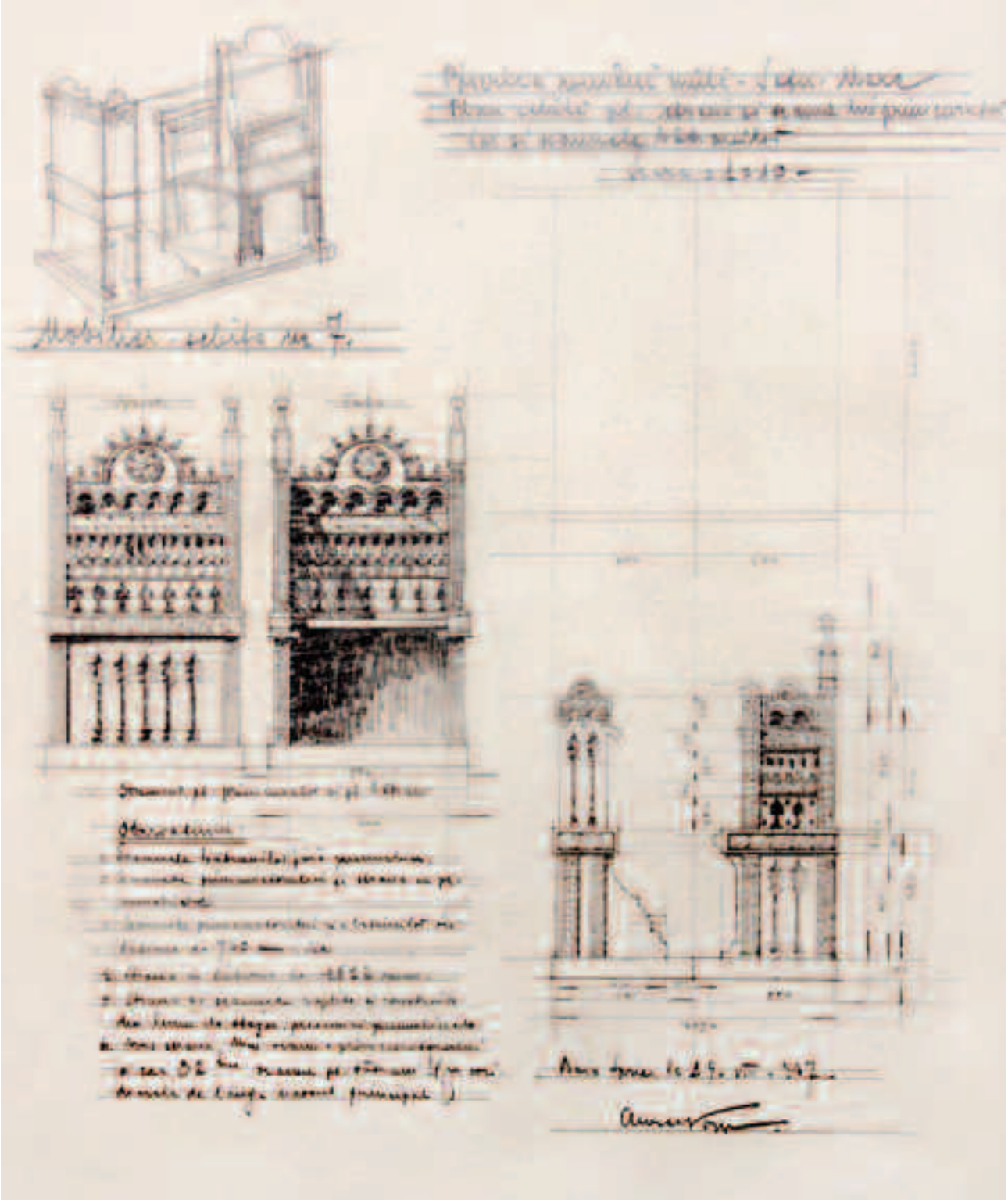

Schiță pentru strană, scaunul prim curatorului și scaunele bătrânilor din Catedrala Greco-Catolică Satu Mare*, semnată, datată Baia Sprie, 29 august 1937, Muzeul de Artă Satu Mare*

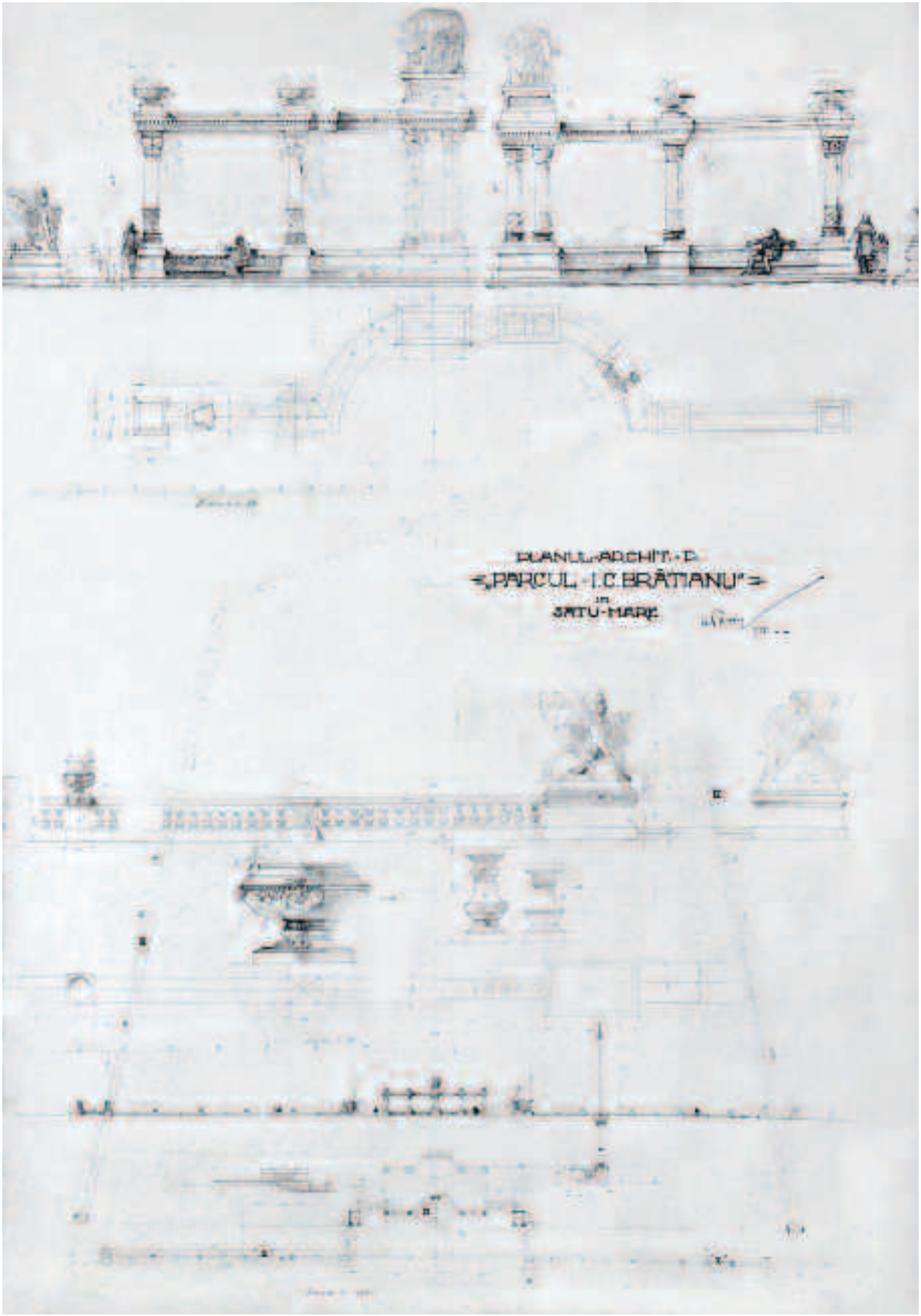
PLANUL ARCHIT. P.
„PARCUL I.C. BRĂTIANU"
IN
SATU-MARE

Proiect pentru Piața I. C. Brătianu, Satu Mare

Aurel Popp a avut cu Satu Mare o relație tensionată, ca și cu o ființă vie. Când familia lui s-a mutat aici, în 1903 orașul i s-a părut urât și prăfuit, fără personalitate. Mai târziu regretă că nu a rămas la Paris, însă continuă să trăiască în orașul de pe Someș până la sfârșitul vieții. „Tu știi și cunoști rolul meu în viața de aici, din Satu Mare, știi și cunoști stăruința mea de a avea un statut aparte de artist, când toți nu doreau decât să audă laude dedicate adevărurilor regimului socialist", îi scrie el în 1956, biografului său Banner Zoltán.

Planul arhitectural pentru parcul I. C. Brătianu, azi numit Parcul din Piața Libertății se înscrie în efortul lui de a face din Satu Mare un oraș mai primitor, mai „artistic".

„Toată luma se miră – se confesează el unui coleg de breaslă – nu de lucrurile pe care am reușit să le realizez eu ca artist, ci de faptul că am reușit să fac aceste lucruri într-un loc, într-un orășel ca Satu Mare", pentru că, spunea el, „la Satu Mare se poate mânca și bea, dar nu se poate face artă".

Ca și în cazul Monumentului dr. Vasile Lucaciu, nu va reuși să-și pună în practică nici acest proiect comandat de primărie din cauza lipsei de fonduri, boala incurabilă a orașelor de provincie.

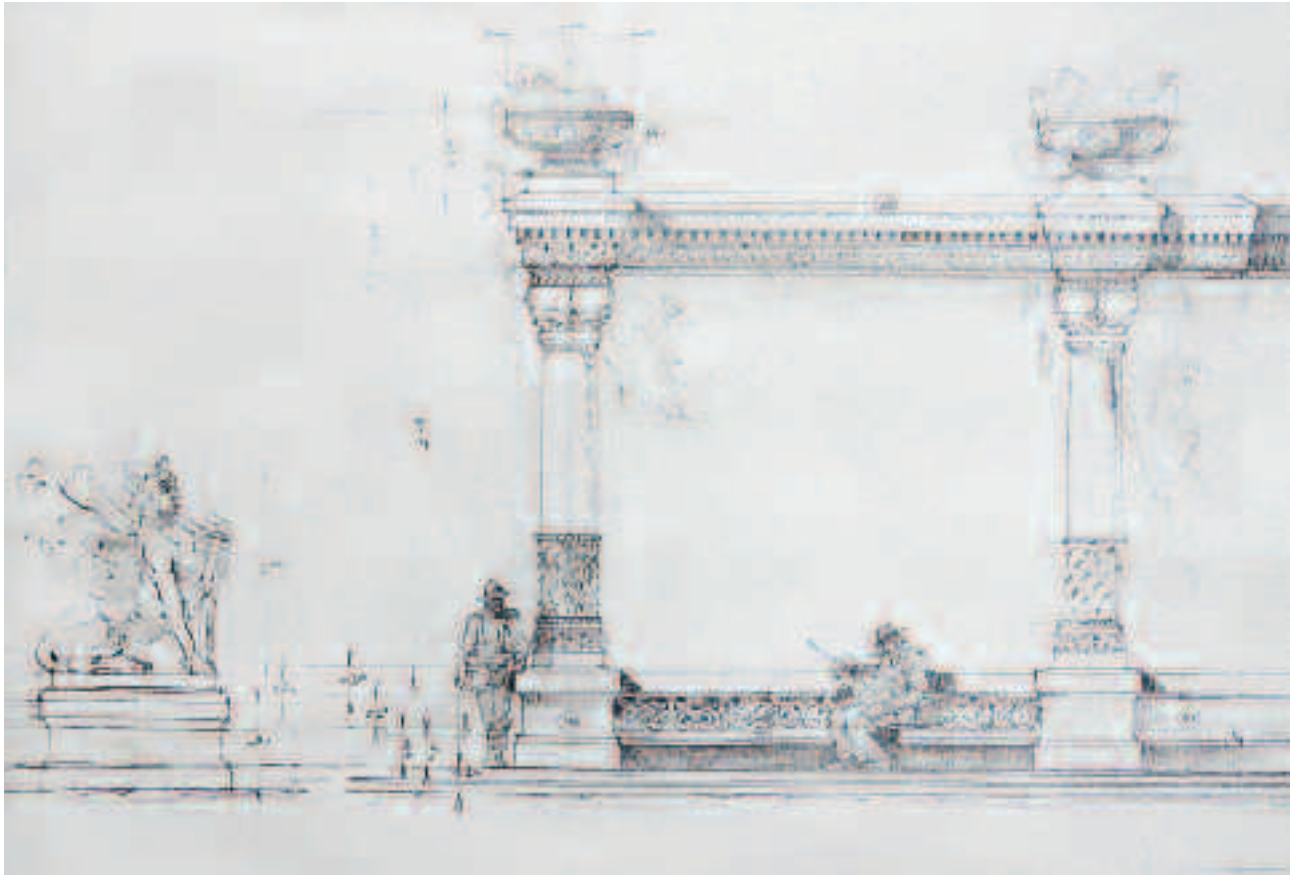

Planul arhitectural pentru parcul I.C. Brătianu Satu Mare*, semnat, datat iulie 1928, Muzeul de Artă Satu Mare*

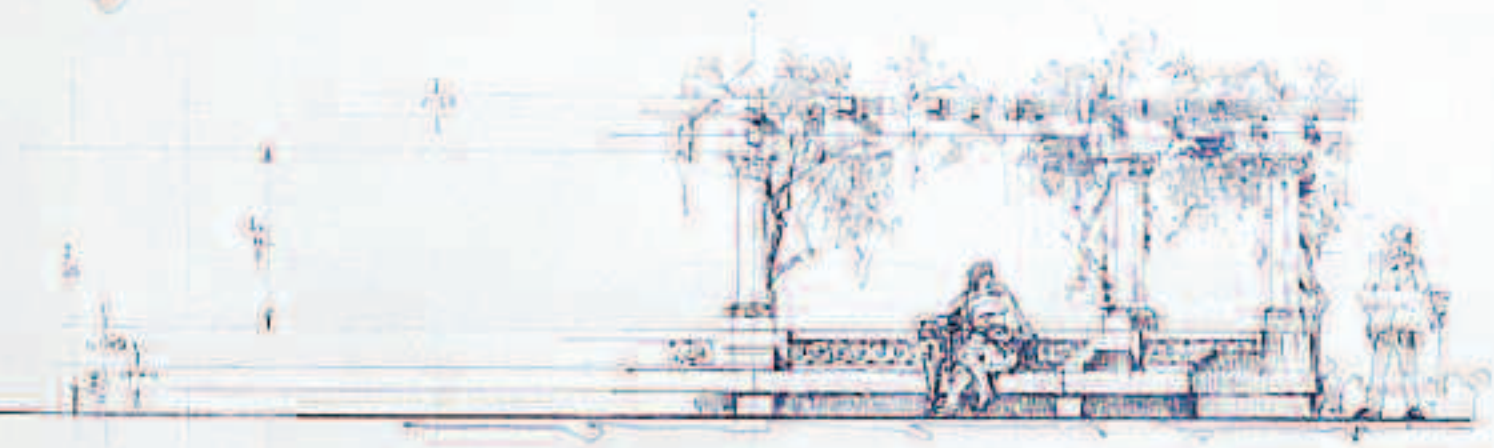

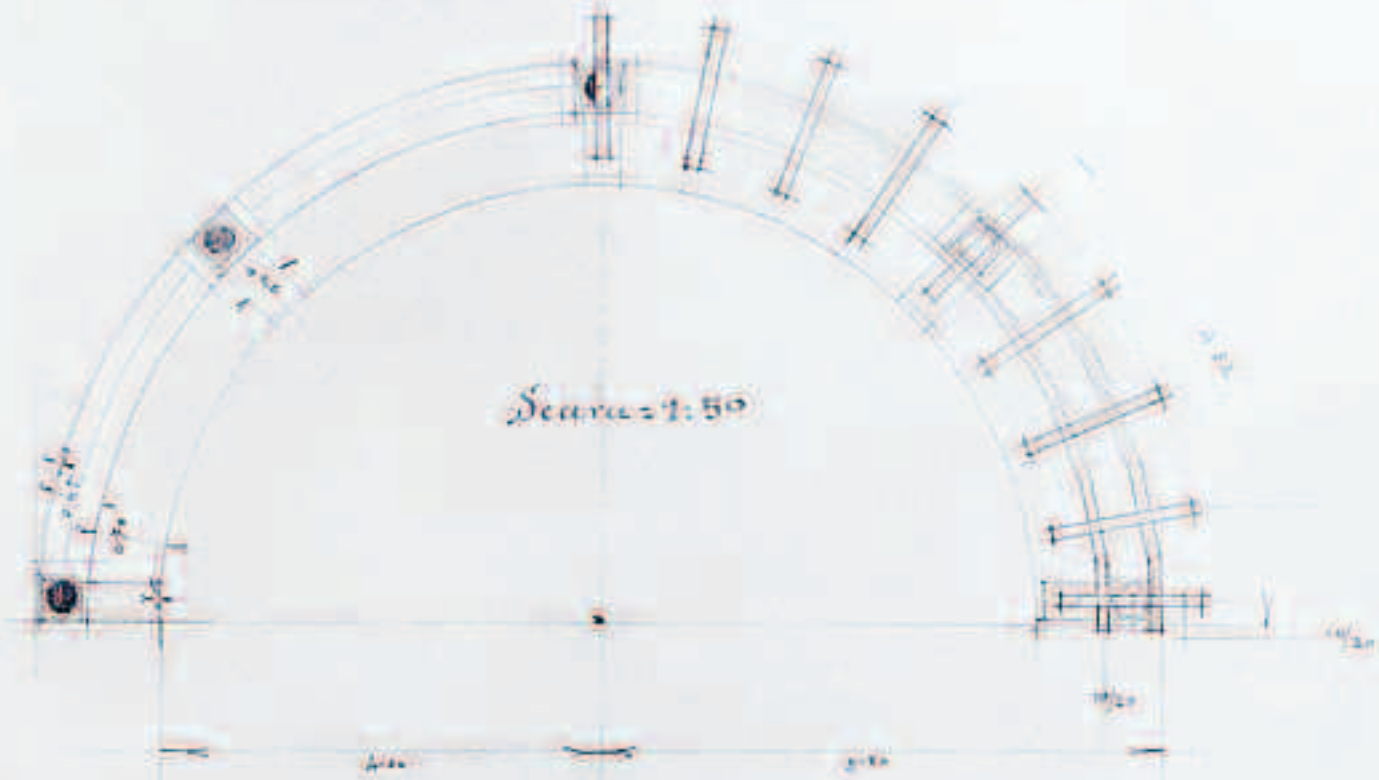

PLANUL „PERGOLEI"

PT. PIETA I.I.C. MRÂTIANU

IN

SATU — MARE

[illegible]

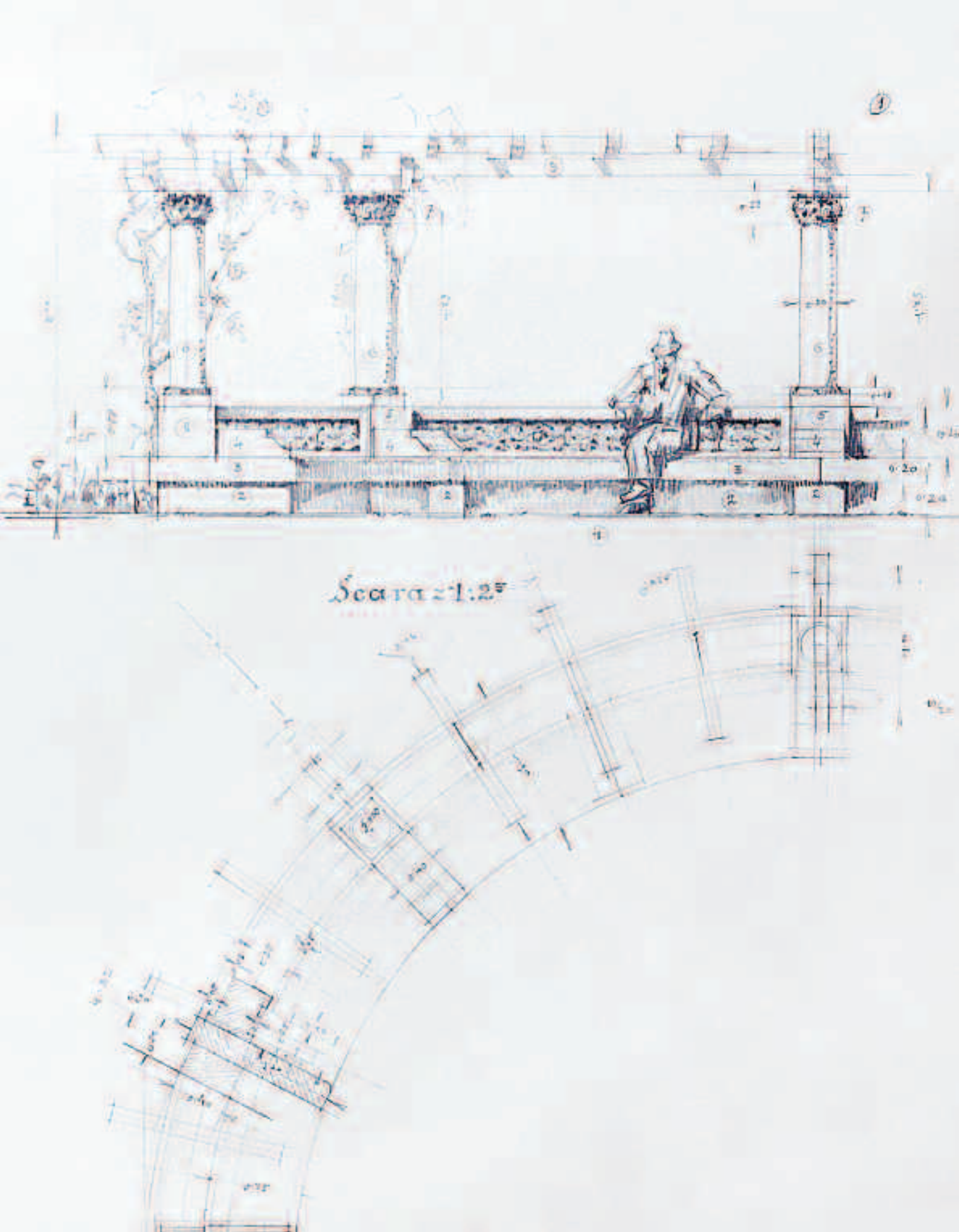
Scara 1:25

PLANUL BĂNCILOR DE PIAT
PENTRU „PIAȚA I.I.C BRĂTIANU-SAT

BANCA № 1

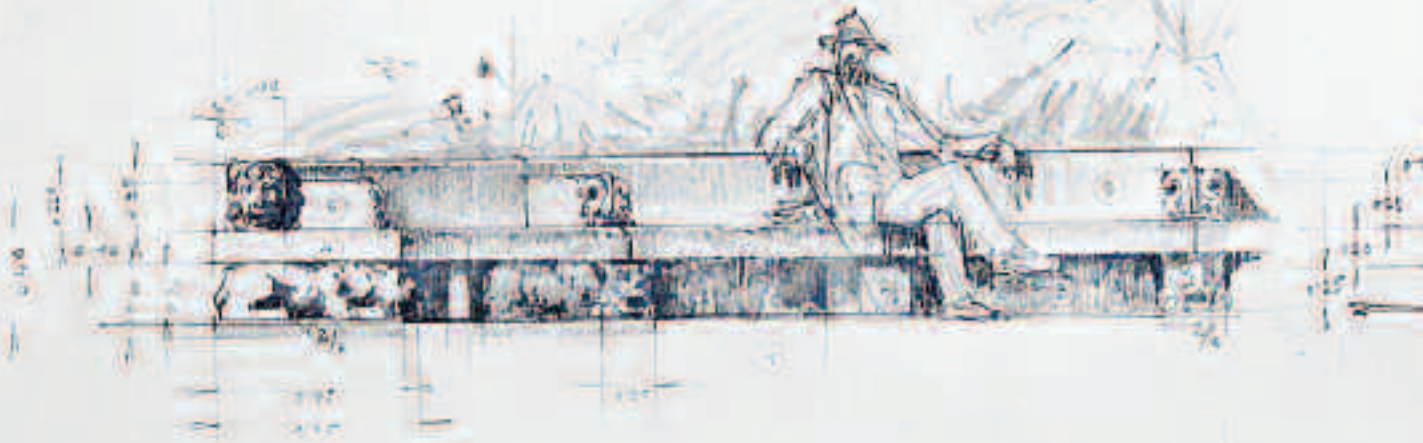

Scara = 1:25

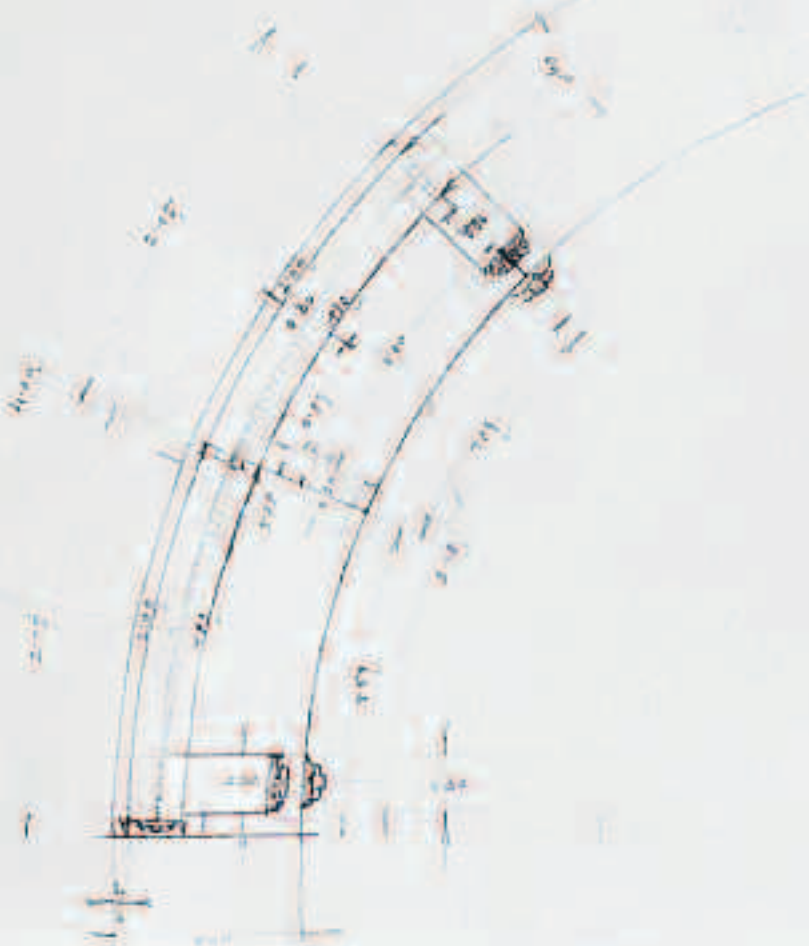

MERÀ
GO-MARE

BANCA Nº 2.

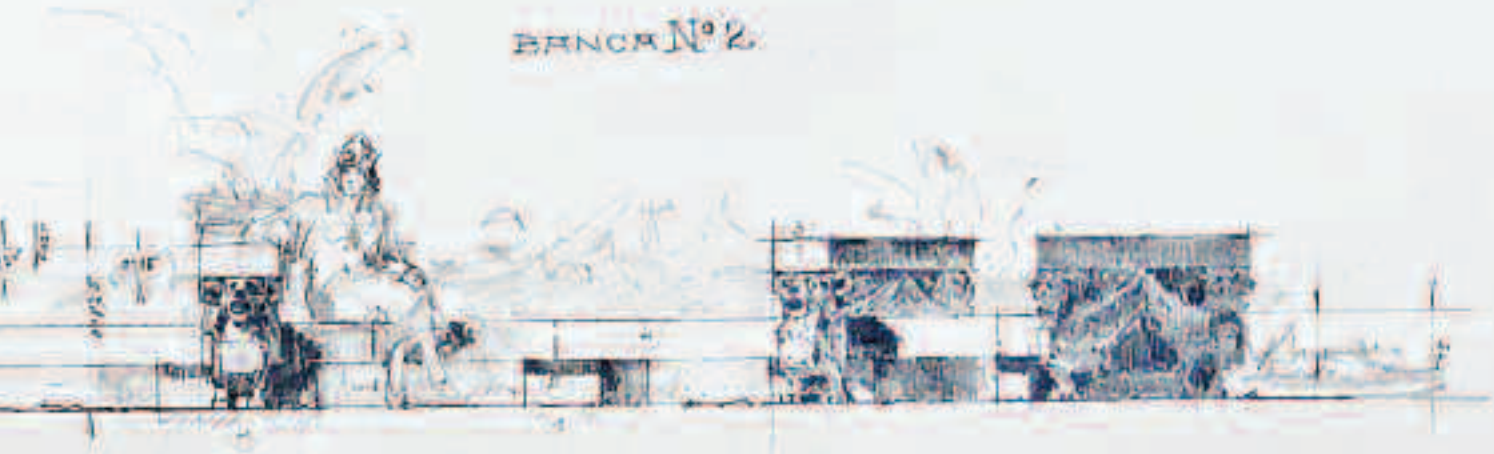

Scala: 1:25

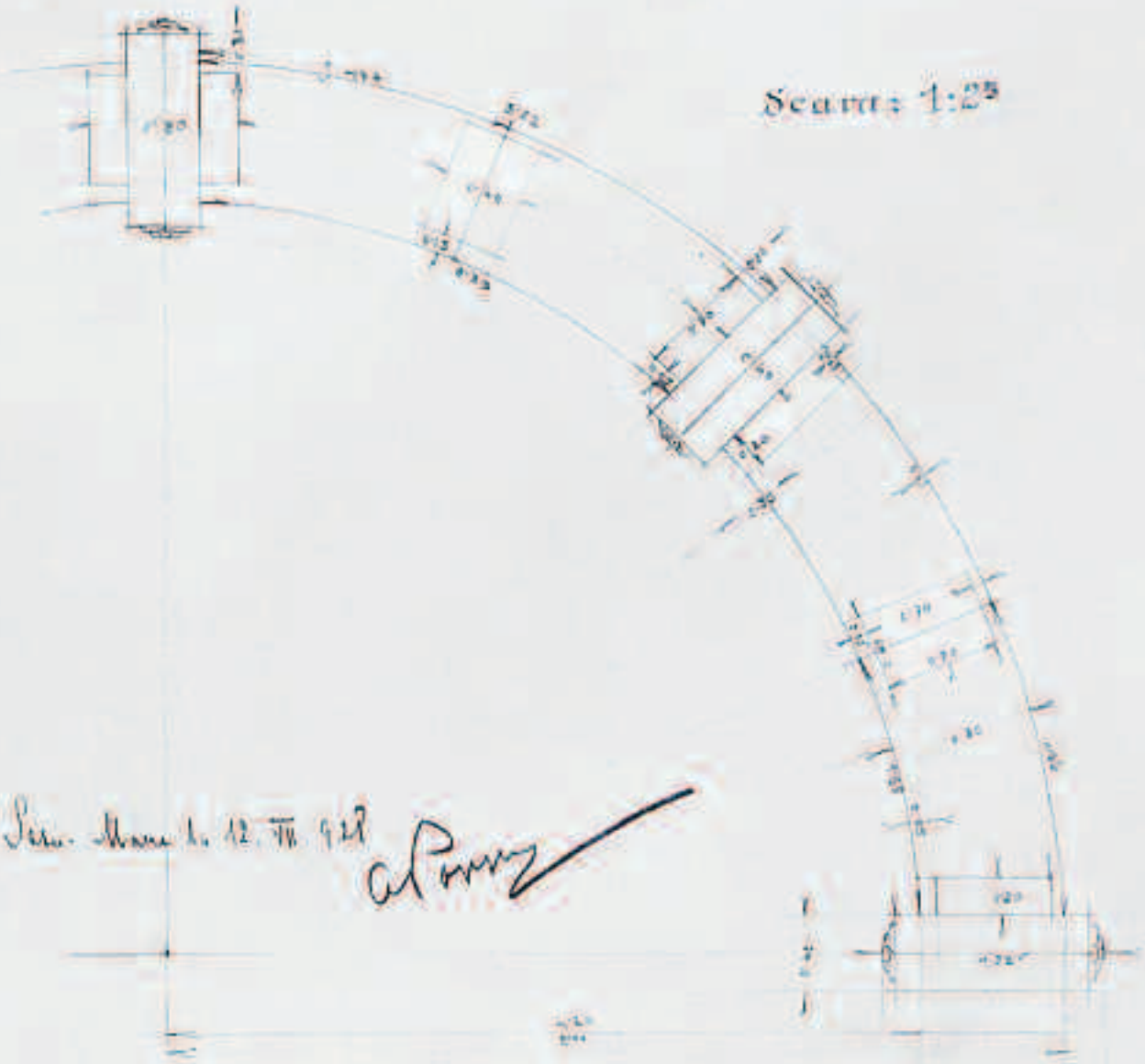

Sen. Mar 1. 12. VII 928

Familiile pictorului Aurel Popp și a primarului Augustin Ferențiu

Casa Augustin Ferențiu (Viile Satu Mare)

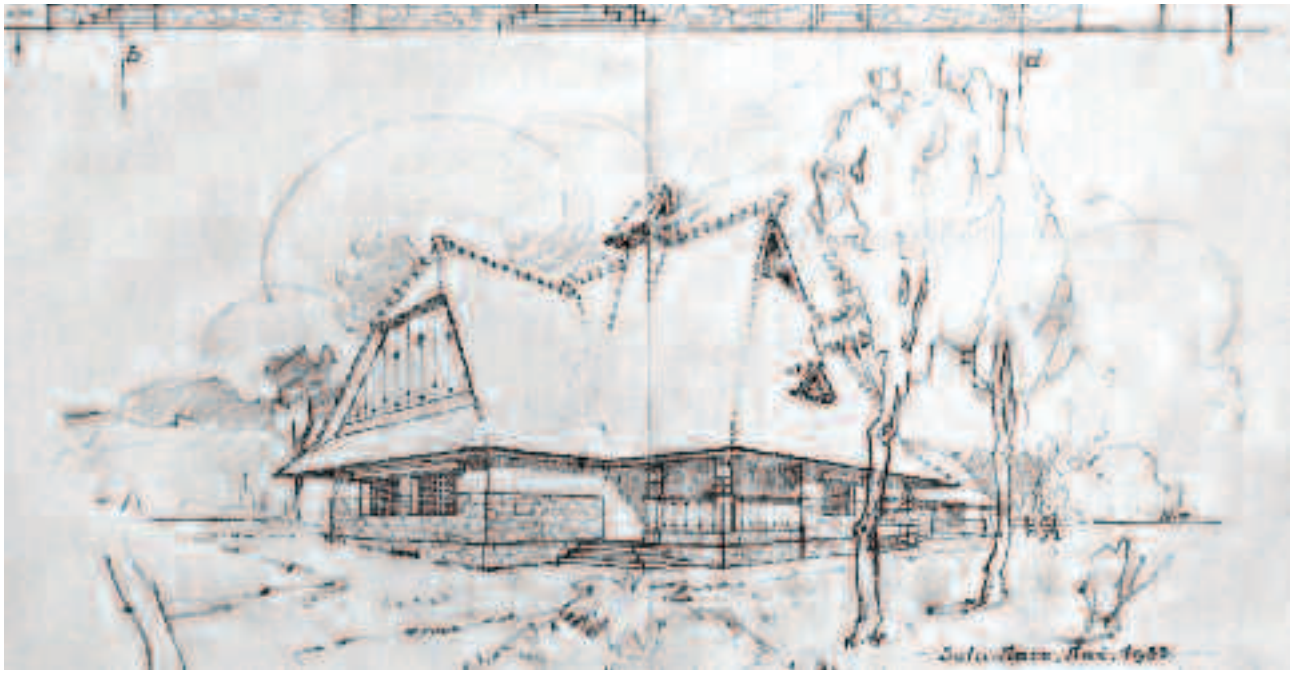

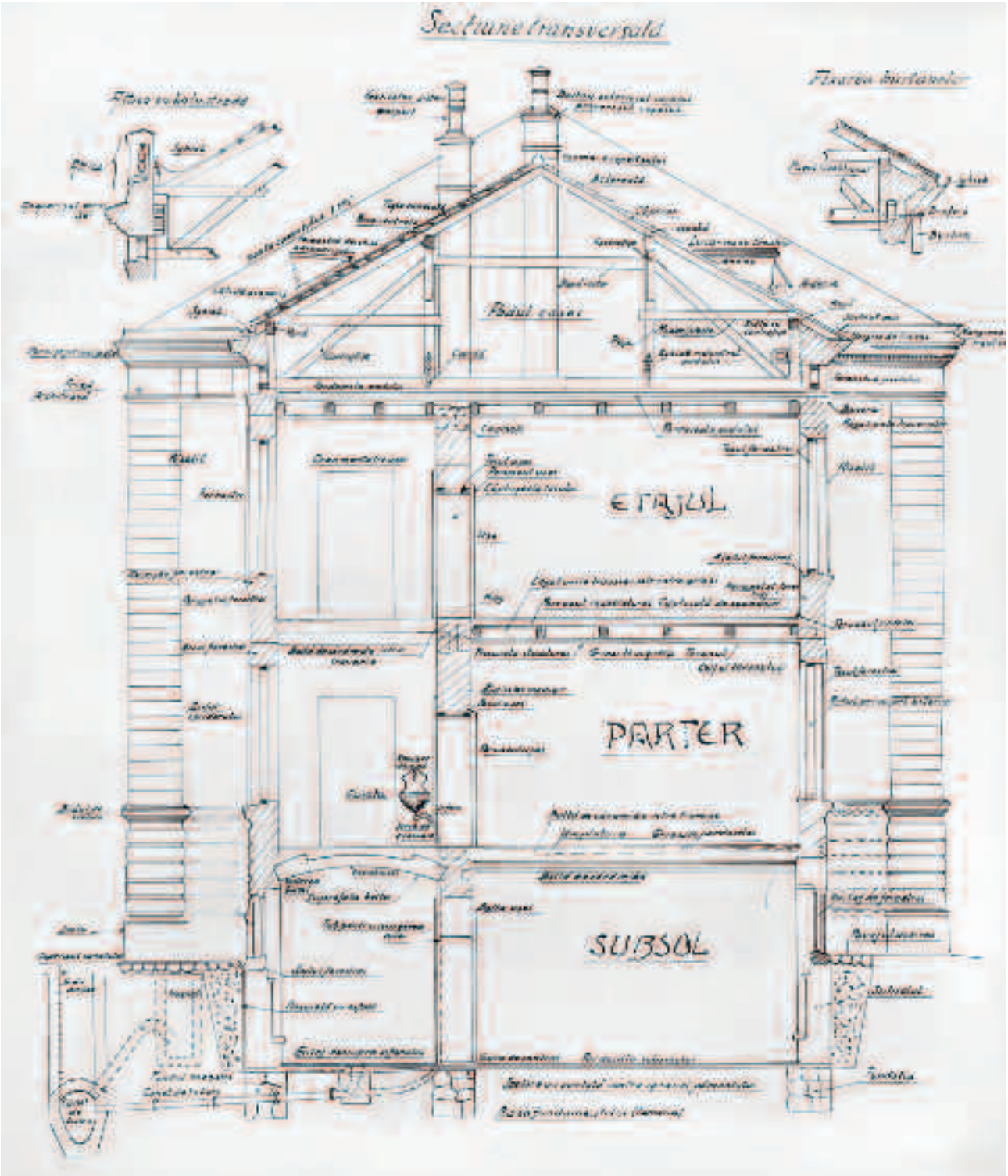

Plan pentru casa primarului Augustin Ferenţiu în Viile Satu Mare, ***secţiunea transversală***

≺ **Plan pentru casa primarului Augustin Ferenţiu în Viile Satu Mare,** ***semnat, datat dreapta jos, mai 1933***

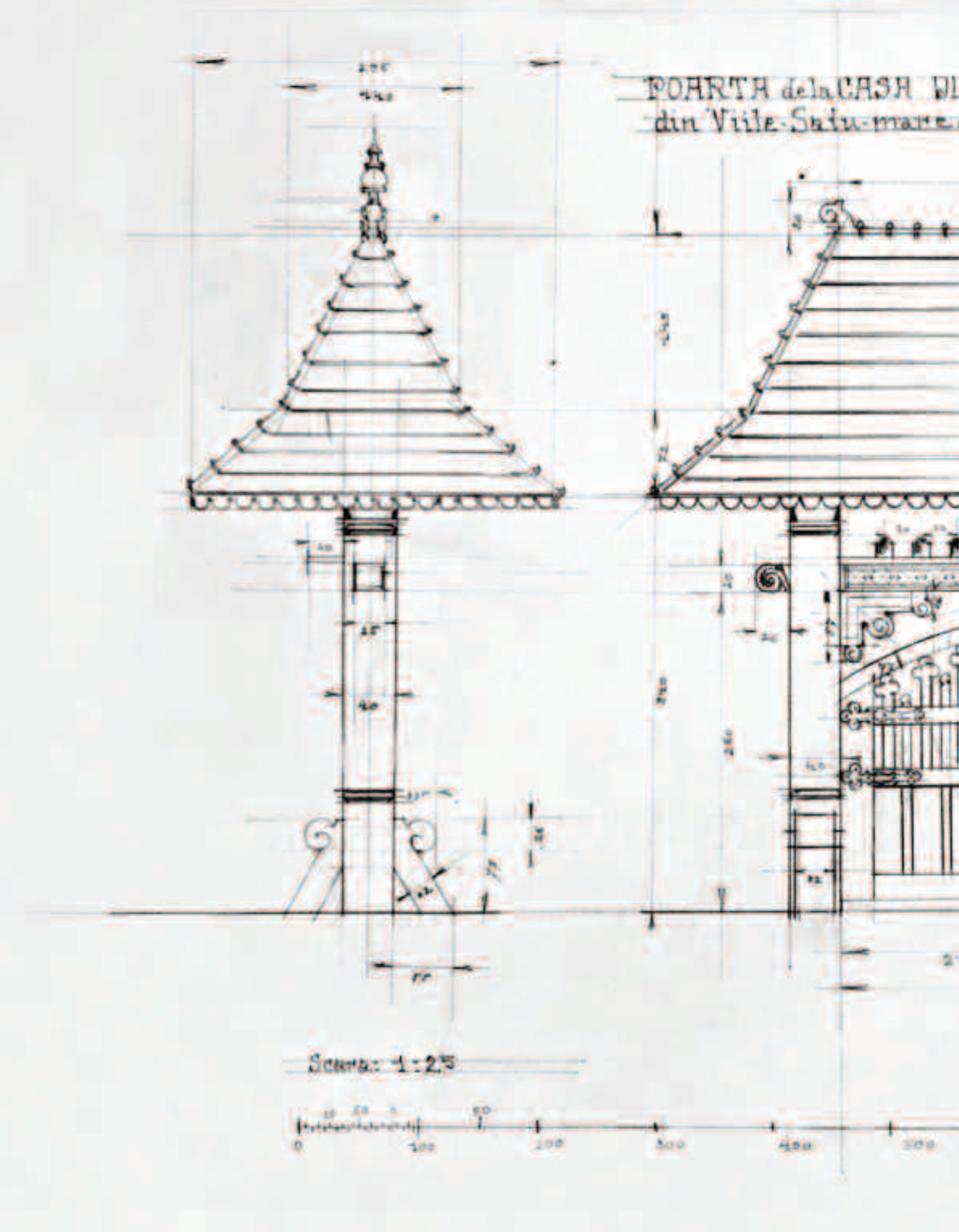
POARTA de la CASA
din Viile-Satu-mare
Scara: 1:25

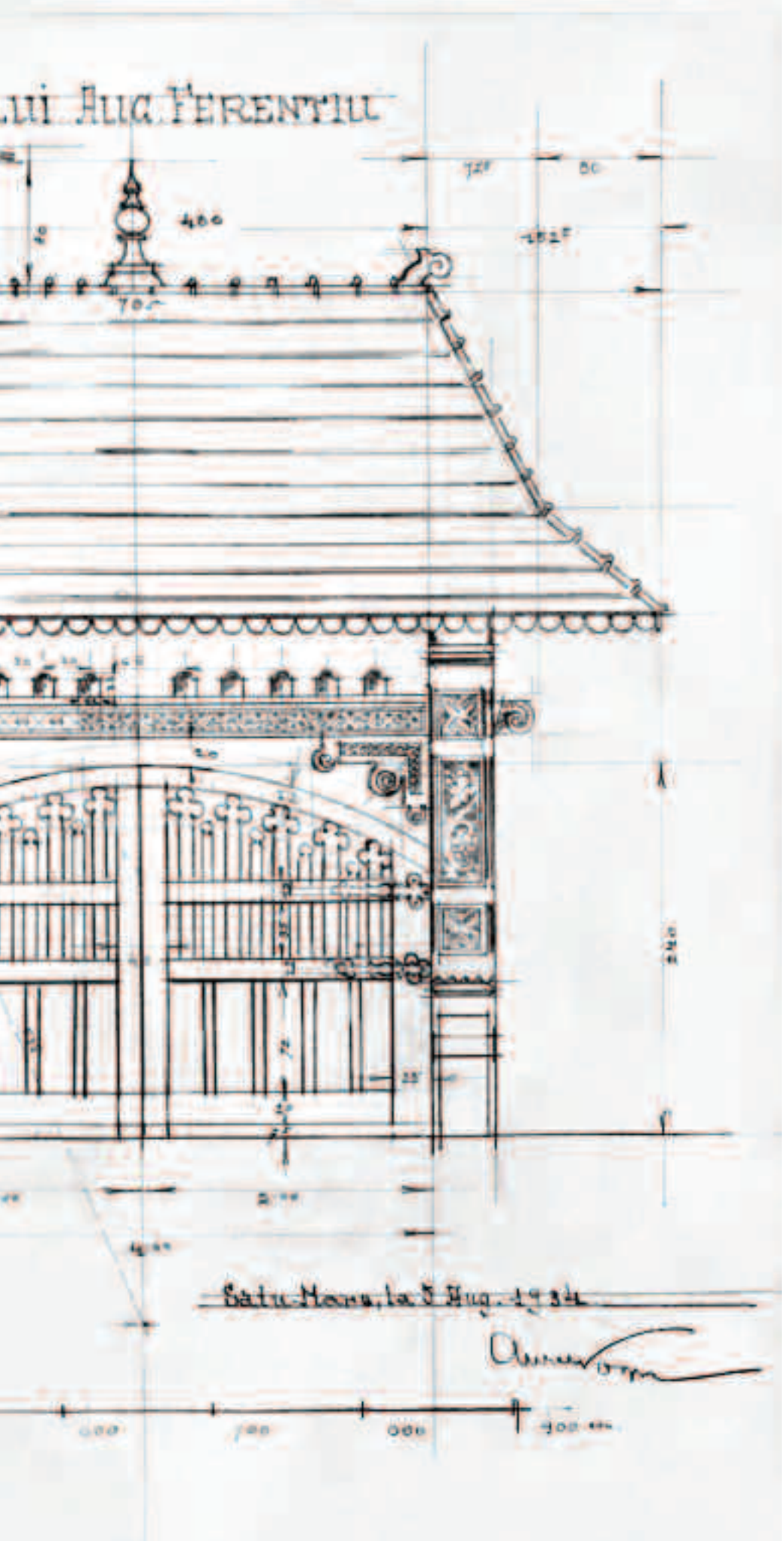

Poarta de la casa primarului Augustin Ferenţiu din Viile Satu Mare, ***semnat, datat dreapta jos, 5 august 1934***

Satu-Mare, Mai. 1933

LUX „DAC"
BILROH

Ceramistul

În 1921, Tonitza a pictat mai multe prototipuri de ceramică pentru fabrica „Dac” a pictorului Aurel Popp din Satu Mare, precum și la București pentru „Troița" împreună cu C. Ressu, Șt. Dumitrescu, Troteanu și Ionescu Doru. (Barbu Brezianu)

„Moșu îmi comunică să știi că a sondat terenul în București, în ceea ce privește găsirea unor capitaluri mai mari pentru o eventuală strămutare a ceramicei voastre în capitală. Sunt sorți de izbândă.” (Nicolae Tonitza, scrisoare către A. Popp)

Eu vreau să fac puțin, dar cu caracter artistic. Și Rosenthal are succes cu lucruri într-adevăr fine și artistice.

„Fabricile vechi de porțelan au multe secrete, cu greu găsești și oameni adecvați. M-a ajutat bătrânul Fischer, fabricantul de porțelan din Herend. Cu el am umblat prin fabricile din Cehia și prin Meissen. M-am uitat bine la toate, am învățat, am citit cărți, mi-am luat notițe. Deja știu ceva.” (Aurel Popp)

„Încă mai caută, mai pipăie, uneori formele sunt încă dure, materialul moale de faianță destinat roții de olar este încă dur, ca piatra, la fel ornamentația colorată – mai ales unde vrea să reproducă decorația populară românească...

Din ultima ardere a ieșit un material care strălucește splendid, o culoare albă cu o ușoară nuanță de albastru, la care se adaugă foarte lin, cu o noblețe măiastră, o linie aurie, strălucitoare.” (Kós Károly)

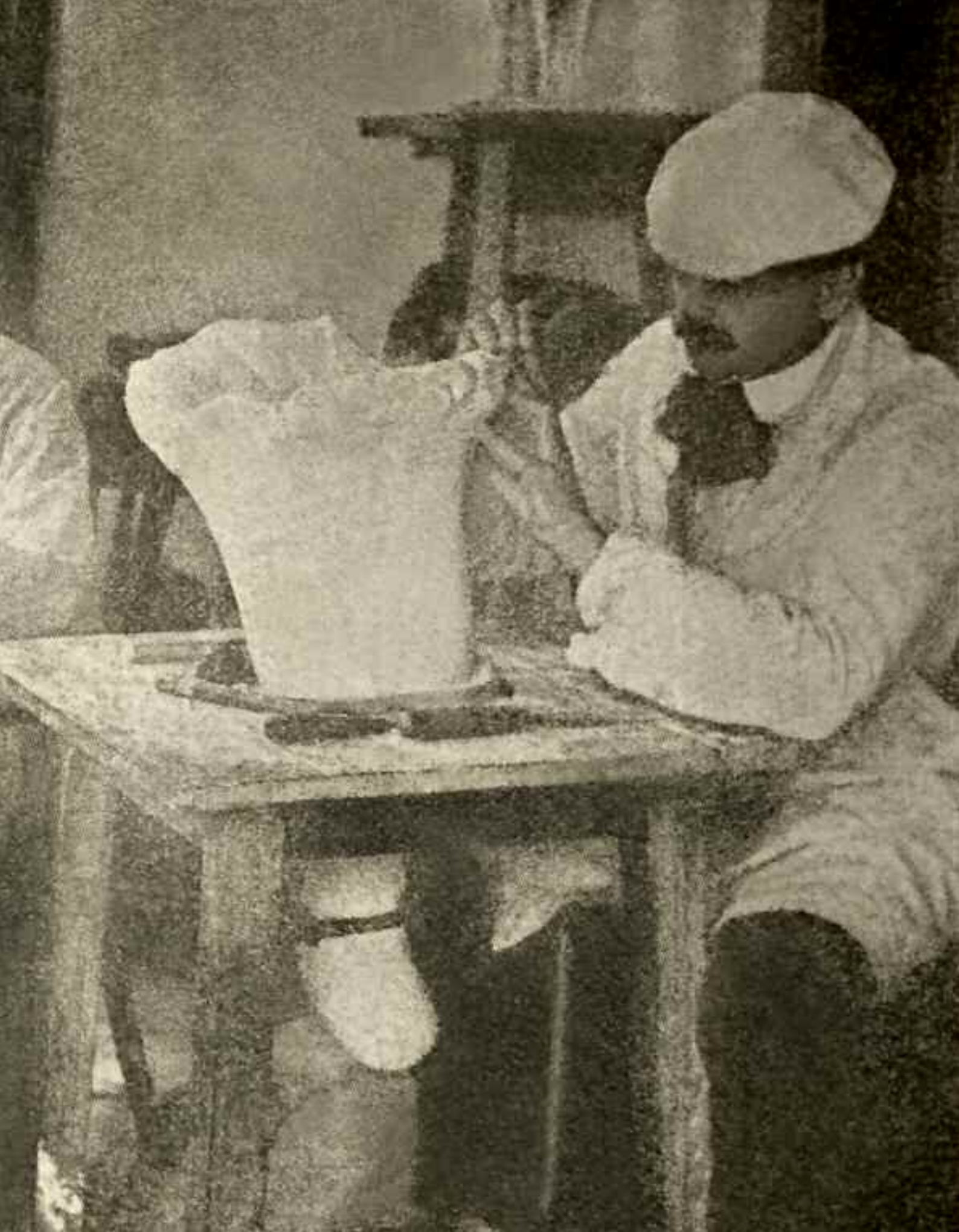

Imagini din fabrica de ceramică de lux DAC

Liniste, ordine si curat!
Curat, rond si lisitaswig
Ruhe, Ordnung, Reinlichkeit

Director de fabrică de ceramică de lux

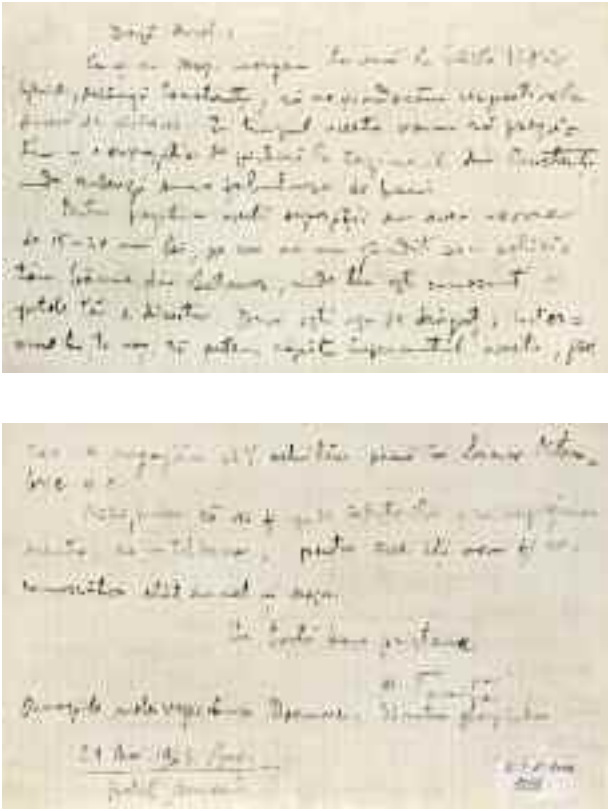

Scrisoarea lui Tonitza din 29 mai 1923 prin care îi cere lui Aurel Popp să intervină la "banca din Sătmar" pentru un împrumut de 15-20 mii lei pentru expoziția de la Cazinoul din Constanța. (Arhivele Naționale, Satu Mare)

1921- 1925. O perioadă cu totul aparte în viața pictorului, pe care, mai târziu, o va regreta, considerând-o nu doar pierdere de vreme, ci și o întâlnire brutală cu realitatea primilor ani de după primul război mondial, când Vechiul Regat încerca să se lipească de noua provincie cultural, economic, social, administrativ. Este perioada în care spre Transilvania se îndreaptă nu numai capitalul românesc, ci și o serie de intelectuali ca să pună umărul la românizarea administrației românești. Înființează ziare, reviste, edituri, predau în școlile lipsite de dascăli cunoscători de limba română. În această perioadă artiști precum Aurel Popp sunt căutați de confrați de dincolo de Carpați, ajutându-i sau cerând ajutorul lor. Este perioada în care pictorul sătmărean are cele mai strânse legături cu Nicolae Tonitza și prietenii acestuia. Un episod interesant dintre ei este propunerea acestuia de a organiza o expoziție la Cazinoul din Constanța pe motiv că acolo „se rulează sume fabuloase de bani". Dornici să facă rapid rost de bani, pentru ca apoi să se poată dedica artei, Tonitza îi propune lui Aurel Popp o mare afacere de import-export, care, dacă va reuși,vor fi asigurați, din punct de vedere financiar nu doar ei, ci și copiii lor. „Dacă afacerea reușește (și reușește sigur) - vei fi pus la adăpostul grijilor tot restul vieții tale - și a copiilor tăi" - îi scrie Tonitza la 11 ianuarie 1922. Vise, vise, vise. Cam la fel a fost și cu fabrica de „cheramică de lux

și porțelan DAC". Odată demarată afacerea, același Tonitza îi propune să o mute la București. Alte vise, alte planuri făcute pentru a se pune la adăpost de problemele financiare, pentru ca apoi să se poată dedica artei fără grija zilei de mâine.

Trecând dincolo de aceste aspecte, naive în aparență, s-ar părea că Aurel Popp și câțiva artiști, și-au pus talentul în slujba acestei idei de afacere.

Barbu Brezianu notează: „În 1921, Tonitza a pictat mai multe prototipuri de ceramică pentru fabrica«DAC» a pictorului Aurel Popp din Satu Mare, precum și la București pentru «Troița» împreună cu C. Ressu, Șt. Dumitrescu, Troteanu și Ionescu Doru." (Barbu Brezianu, Tonitza, București 1967, p. 103).

Acestora li se adaugă și alți artiști ardeleni. Într-adevăr, părea o afacere de succes. Participă cu succes la câteva expoziții. Apar articole elogioase. „Noua industrie a ceramicii de lux «DAC» va fi triumful porțelanului românesc, care ne va scuti de un import atât de costisitor." În această notă optimistă se încheie articolul din "Monitorul Industriei" 15/16 septembrie 1924, "Industria ceramicei de lux. Porcelanurile noastre". La expoziția de la Cluj participase și regele și regina.

Noul director al fabricii de porțelan din Ardealul de Sus este lăudat peste măsură de presă: „Aurel Popp este azi nu numai unul dintre cei mai reprezentativi pictori ai Ardealului, ci ne surprinde cu o nouă inovație, de care un suflet mare este capabil: se pune în fruntea unei fabrici de ceramică din Satu Mare, pe care un capriciu ori o adâncă emoție de simbol o numește: «Dac» și creează, ceea ce ne-a lipsit demult: porțelanul românesc-artistic. Dacă Francezii au Sèvres-ul lor, teutonii: Nymphenburg-ul și Rosenthal-ul, de ce să nu gust și pricepere artistică și din lutul neputincios ce radiază puterea de inovație a unui nou gen de creație: porțelanul se poate înjgheba în Satu Mare, o minunată fabrică de daco-roman...

Vernisajul noii etape artistice a vieții lui Aurel Pop, a fost la Cluj în acest an, la «Târgul de Mostre» de acolo. Lumea stă mirată și entuziasmată. Aurel Pop, documentează cu elocința tăcută a formei unui borcan și glastru prodigiosul geniu al unui

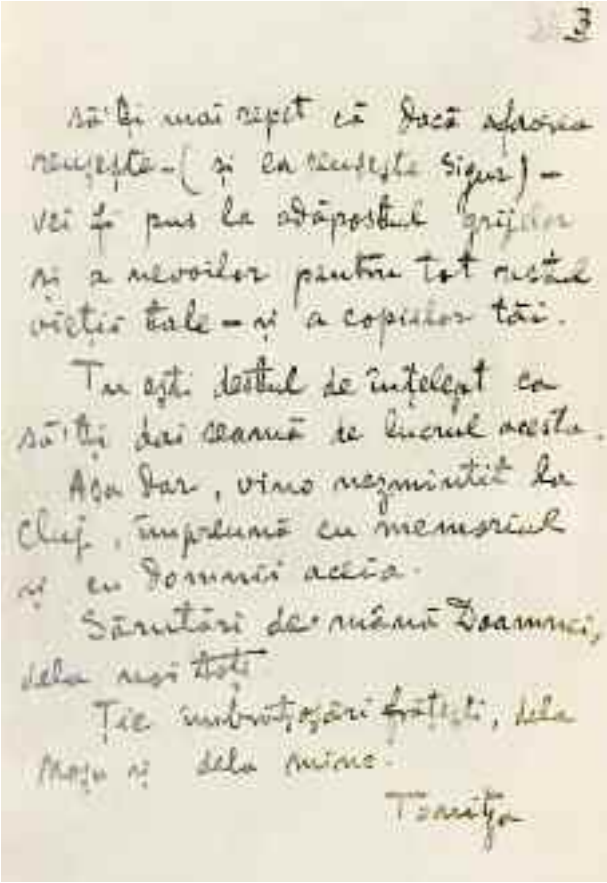
3

Și-ți mai repet că dacă afacerea
reușește - (și ea reușește sigur) -
vei fi pus la adăpostul grijilor
și a nevoilor pentru tot restul
vieții tale - și a copiilor tăi.

Tu ești destul de înțelept ca
să-ți dai seamă de lucrul acesta.

Așa dar, vino neapărat la
Cluj, împreună cu memoriul
și cu domnii aceia.

Sărutări de mână Doamnei,
dela noi toți

Tie îmbrățișări frățești, dela
Mașu și dela mine.

Tonița

Scrisoarea lui Nicolae Tonitza către Aurel Popp din 11 ianuarie 1922

2 Rokokó

Gyertyatartó 17

Torta

Eső levem szél

Fűszertartó 13

Ecet, mustárcukor tartó

Produse de ceramică realizate la Fabrica „DAC”

popor de păstori. Curțile imperiale, cu miile de artiști și supuși, au trebuit să se dezvolte sute de ani, ca să poată avea... porțelanuri fabricate în gustul etichetei lor... și Aurel Pop, fiul Sălajului, pictorul care și-a aruncat pentru câțiva ani penelul - a produs o nouă speță de artă în porțelanul fin, colorat cu imaginile adânci ale intuiției de creator.

Este și acesta un real succes al României, și ni-l însemnăm cu emoție în cartea inimei noastre.” (1924.)

Îmbătați de succes, prietenii de la București îi propun să mute fabrica la București: „Moșu îmi comunică să știi că a sondat terenul în București, în ceea ce privește găsirea unor capitaluri mai mari pentru o eventuală strămutare a ceramicei voastre în capitală. Sunt sorți de izbândă. Numai că, pentru a hotărî pe capitaliști să subscrie la o asemenea întreprindere e nevoie să trimiți câteva mostre din cele mai bune și mai rafinate produse ale fabricei Dac ca să poată intra - după un examen serios al tehnicei voastre - în tratative definitive. Cea ce ai trimis tu prin Moșu, adică scrumiera cu capul de mort, aceia cu vulturii și cele două statuiete: femeia cu legătură în spate și ciobanul cu oile, nu pot fi destul de convingătoare ele fiind mai inferioare și ca decorativ și ca tehnică ceramică, produselor fabricilor similare din regat.”
(Scrisoarea lui N. Tonitza către A. Popp)

Artistul, stând zi și noapte în fabrică, supraveghind munca a peste o sută de muncitori, găsește metafore noi pentru a-și exprima ideile filozofice: „...suferințele milenare și cultura câștigată prin muncă, nu sunt decât un smalț, ce se depune arzând pe suprafața sufletului nostru, la fel ca pe vasele de ceramică, sau pe porțelan, topindu-se la cele 2-3 mii de grade, dar în cazul nostru mult mai profund.” (Aurel Popp)

Reversul medaliei: smalțul nu se transformă în bani, încep problemele, prietenii îi reproșează că s-a îndepărtat de artă pentru a se arunca în mijlocul burgheziei.

„Îmi place să cred - îl avertizează George Mihail Zamfirescu - că, în curând, te vei întoarce la pânzele, la paleta și chevaletul d-tale. Acolo e rostul și farmecul. «DAC» îți asigură existența de mâine,

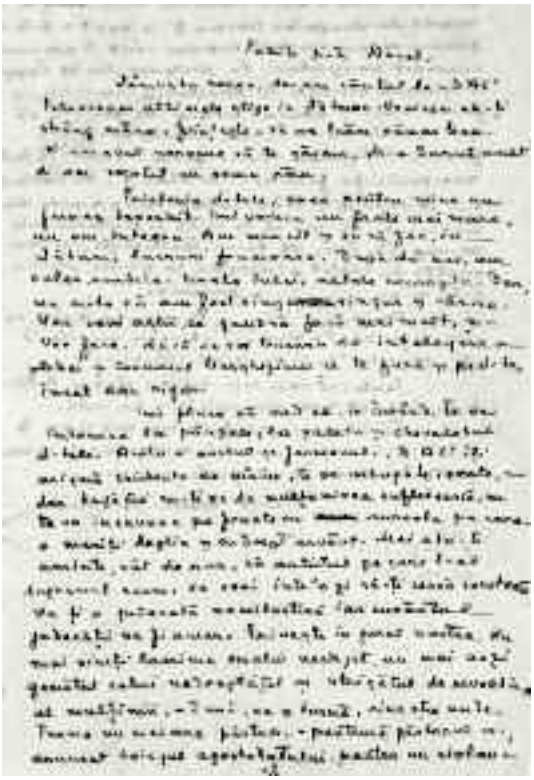

te va îmbogăți, poate, - dar bogăția nu-ți va da mulțumirea sufletească, nu te va însemna pe frunte cu aureola pe care o meriți deplin și cu drept cuvânt. Mai adu-ți aminte, cât de rar, că artistul pe care l-ai sugrumat acum, va veni într-o zi să-ți ceară socoteală."

Dar iată întreaga scrisoare trimisă de G. M. Zamfirescu în ultima lui zi petrecută la Satu Mare. Este o analiză rece, necruțătoare, sintetizând întreaga activitate a pictorului ce se abandonase cu totul muncii în fabrică. Rechizitoriul scriitorului este nemilos cum, avertizează el, nemiloasă va fi și judecata istoriei. „Păstorul a aruncat toiagul apostolatului, pentru un ciolan!..." Această scrisoare, precum și alte avertismente ale prietenilor, îl vor determina să se reîntoarcă la paletă și chevalet. Un articol dintr-un ziar de expresie maghiară poartă un titlu edificator: „Pustnicul se întoarce la uneltele sale". Dar iată „rechizitoriul" bunului său prieten, scriitorul G.M. Zamfirescu:

Iubite frate Aurel,

Sâmbătă seara, te-am căutat la „DAC". Petreceam ultimele clipe în Sătmar. Venisem să-ți strâng mâna, frățește, să ne luăm rămas bun. N-am avut norocul să te găsesc. M-a durut mult și am socotit un semn rău.

Prietenia d-tale avea pentru mine un farmec deosebit. Îmi vorbeai ca un frate mai mare, un om integru. Am muncit și eu să fac în Sătmar, lucruri frumoase. După doi ani, am cules roadele. Unele dulci, altele necoapte. Dar nu uita că am fost singur, singur și sărac. Vor veni alții, cu gând să facă mai mult, și vor face dacă se vor bucura de înțelegerea plebei și concursul burghezimei ce te fură și pe d-ta încet, dar sigur.

Îmi place să cred că, în curând, te vei întoarce la pânzele, la paleta și chevaletul d-tale. Acolo e rostul. Farmecul. „DAC" îți asigură existența de mâine, te va îmbogăți, poate, - dar bogăția nu-ți va da mulțumirea sufletească, nu te va însemna pe frunte cu aureola pe care o meriți deplin și cu drept cuvânt. Mai adu-ți aminte, cât de rar, că artistul pe care l-ai sugrumat acum, va veni într-o zi să-ți ceară socoteală. Va fi o judecată nemilostivă iar cuvântul judecății va fi amar. Privește în jurul nostru. Nu mai simți lacrima omului necăjit, nu mai auzi gemătul celui neîndreptățit și strigătul de revoltă al mulțimii, – însă, ca o turmă, cine știe unde. Turma nu mai are păstor,

Proiecte de porțelan stilul rococo pentru fabrica „DAC”, ***tempera pe hârtie, Muzeul de Artă Satu Mare***

3 Rokoko
21
22
20
25
24
26
11
19

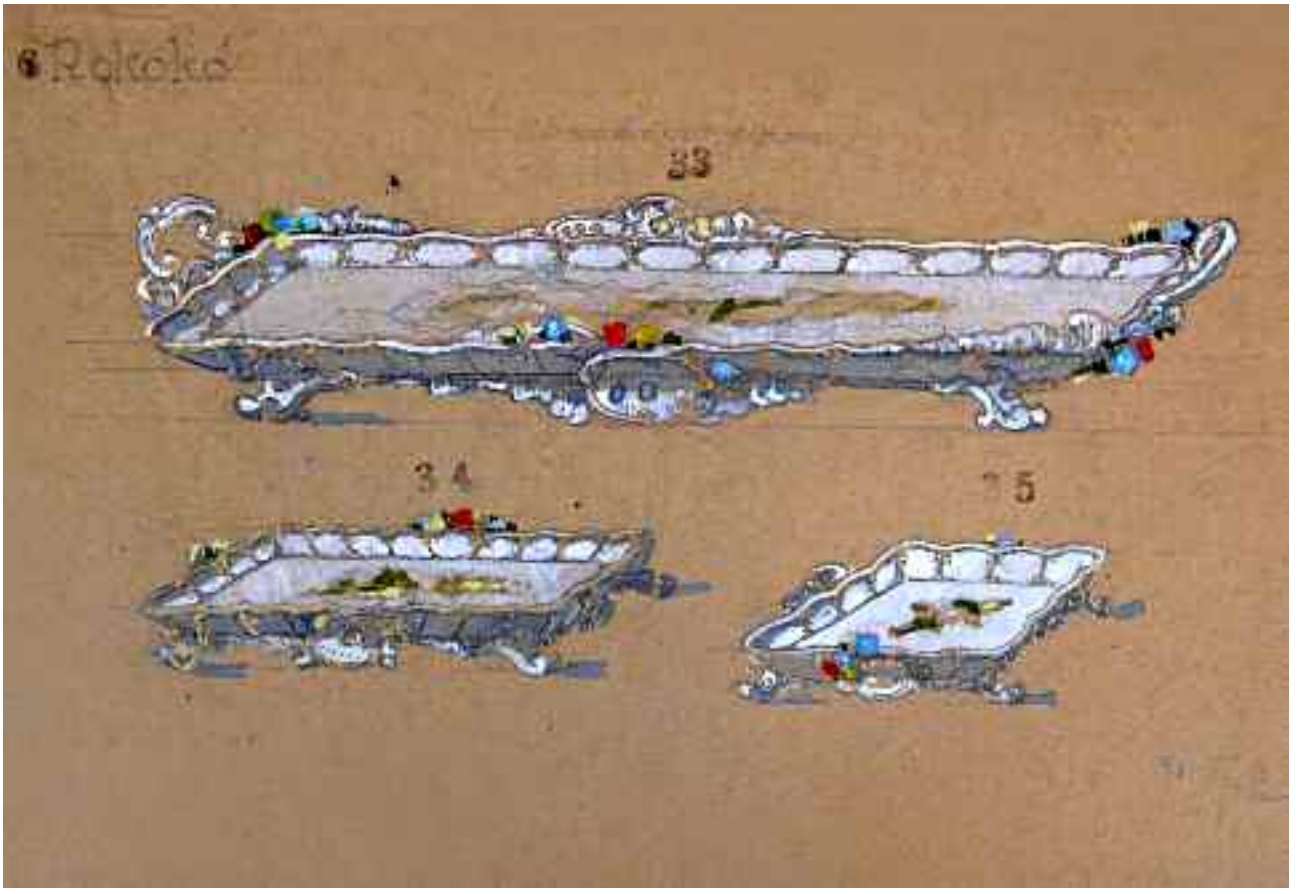
6 Rokoko
33
34
35

Porțelanuri „DAC”, *Muzeul de Artă Satu Mare*

- pentru că păstorul a aruncat toiagul apostolatului, pentru un ciolan!...

Îți scriu ca frate și om și te rog să nu te superi. Poate e aspru cuvântul meu, dar e isvorât din dragostea pe care ți-o port și entuziasmul de care am fost cuprins când l-am cunoscut pe „pictor”. Pe pictorul Aurel Popp îl găseam oricând. Pe directorul Aurel Popp foarte rar. Și atunci, trebue, să spui la poartă cum te cheamă, câte minute ai stat în fabrică. Despotism, Aurel frate! Cum iscălești corespondența fabricei? Nicolae II, De Riviera sau Musolini? Ady Endre să se scoale din mormânt, să vie să te vadă... Nu te-ar mai recunoaște. Sau, de te-ar recunoaște, și-ar smulge din suflet admirația ce o are pentru dumneata și ar călca-o în picioare.

Am vrut de multe ori, să vin - să te văd, să stăm de vorbă. Pe drum îmi aminteam că ești „Director” la DAC și mă întorceam.

Poate ne vom mai întâlni cândva. Nădăjduesc, însă, că te voi regăsi întors la artă.

Până atunci, ca frate mai mic și om te salut și te rog să primești mulțumirile mele pentru tot ce ai făcut pentru mine.

George Mihail Zamfirescu (Cluj, 24.VIII.1924)

În 1926 pictorul va participa la Salonul Oficial. Atât el cât și prietenii care au crezut pentru o clipă că porțelanul de Satu Mare le va rezolva odată pentru totdeauna problemele financiare, se reîntorc, sau sunt întorși la realitate. Visul de îmbogățire a luat sfârșit.

Cu toate acestea, activitatea fabricii DAC nu a fost lipsită de succese. Piesele de porțelan se remarcă prin calitatea artistică deosebită, printr-un design de o factură nouă.

Fabrica DAC nu a fost o simplă poveste. În ea s-a investit mult și au fost antrenate entități economice și financiare semnificative, precum și persoane publice notabile.

O prezentare de promovare a produselor DAC este făcută în MONITORUL INDUSTRIEI din 15/16 septembrie 1924.

Monitorul Industriei, *15/16 septembrie 1924*
Arhivele Naționale Satu Mare

Din presa vremii

"Industria ceramicei de lux. Porcelanurile noastre"

„Industria ceramicii și obiectele de lut le găsim din timpurile preistorice. Omul în multele lui trebuințe a născocit aceste obiecte atât de prețioase gospodăriei lui.

Săpăturile ce s-au făcut și se fac, descoperă tot mai multe lucruri după care putem studia starea sufletească a acelor ce au trăit in acele vremuri.

Din lemn ne-au rămas puține rămășițe din cauza neconservării lui. Importanța pe care cei vechi au dat-o vaselor de lut și ceramică o găsim din cele descoperite. În ele se păstrau cereale, obiecte de preț, lichide și altele, iar fantezia artei lor au întrebuințat-o și la vasele de ornament și chiar la jucării.

Lucrarea ceramicii devenise o meserie artistică în decursul veacurilor, ea a trecut la toate popoarele atât la cele cu cultură cât și la cele primitive. După concepția lor au reușit să lucreze cele mai fine porcelane.

Păpușile cu capetele de porcelan au rămas până azi bucuria copiilor.

Arta ceramicei prin porcelanurile fine la: Greci, Romani, Chinezi și în Asia mijlocie, se explică ușor prin rafinăria gustului și a culturii lor. În ultimul timp fabricatele renumitelor porcelanuri: Sevres, Meisen, Altwein și Herend, au ajuns la atâta perfecțiune încât și azi rămân modele prețioase.

Interesându-ne a face un adevărat studiu al porcelanurilor în diferite epoci, putem fi mândri că această frumoasă artă s-a născut și la noi în Ardealul de sus la Satu-Mare.

Acolo, d. Aurel Popp, un distins pictor, sculptor și ceramist după multe căutări a dat de urme de caolin fin, quarțuri și feldspaturi din țară din care a reușit să fabrice frumoase porțelanuri în diferite modele de adevărată artă – albe, culori și împodobite cu picturi, executate ca și cele mai frumoase lucrări străine.

În calitate de profesor sub vechiul regim, deși român, meritele sale de artist au fost apreciate, așa că a fost trimis de guvernul ungar să studieze la Budapesta, Paris, Bruxelles și Munchen 6 ani pentru ca astăzi să întemeieze această importantă industrie a ceramicii de lut în specialitatea porțelanurilor de artă.

În grelele sale experiențe a fost înțeles și ajutat de cei ce l-au cunoscut, așa s-a întemeiat în anul 1921 luna Octombrie Societatea Anonimă «DAC» fabrică de ceramică de lux. Capitalul prim a fost de 100.000 lei, apoi a sporit la 500.000 spre a ajunge la 1.000.000 de lei ca azi să aibă 4 milioane cu tendință de a fi mult mărit.

Preşedinte: domnul Augustin Ferenţiu, primar. Vice-preşedinte: Dr. Andrei Doboşi.

Membri: Dr. Octavian Popp, directorul Băncii Casa Noastră, d. I. Răducanu, director Banca Marmorosch, Blank&Co, Dr. I.C. Barbu, fost prefect Sătmar, advocat, d. Aurel C-tin Mateescu, sub-director Casa Noastră, d. Eugen Szabó, director general al Fabricii de vagoane "Unio", d. Dariu Pop, revizor şcolar, domnul Ambrozie Nicoară, revizor şcolar, domnul Augustin Popan, director Banca Română Sătmar, Dr. Augustin Mircea advocat, fost deputat, d. Mauriciu Reitter, directorul Băncii Casa Noastră, d. Eugen Farkasházi, proprietar fabrică de ceramică de lux din Herend (Ungaria), domnul Aurel Popp, director general.

Fabrica s-a instalat temeinic și posedă 6 cuptoare, o forță motrice de 48 HP iar lucrători 120 din care 30 de artiști ceramiști.

Societatea posedă: mine proprii de: Caolin și Quartz în Satu Mare și Feldspaturi în țară, rămânând a importa numai puține oxide și ceva culori întrucât majoritatea lor se produc de fabrică. Ea este împărțită în secțiunile:

I-a Sdrobirea și pulverizarea.
II-a Nomolirea și filtrarea materiei.
III-a Prelucrarea prin turnare.
IV-a Arderea primă.
V-a Smălțuirea.
VI-a Arderea a II-a.
VII-a Pictura.
VIII-a Arderea a III-a

Dacă sunt aurite urmează și a IV-a ardere. La ardere întrebuințează lemne și cărbuni, cu un cuvânt tot materialul ce fabrica necesită îl ia din țară.

Porcelanurile ce se produc sunt tot atât de fine și bine lucrate, ca și cele din Ceho-Slovacia și Germania.

Se lucrează serviciuri în stilurile: *Rococo*, *Bizantin* și *Pur românesc ardelean*, cu motive din Țara Oașului.

La Târgul de Mostre din Cluj, aceste produse au bătut recordul general prin expunerea variată a mărfurilor, ce au făcut.

M.S. Regele și Regina cât și A.S. Regală au putut admira, ca și imensul public vizitator, aceste strălucite produse ale industriei românești.

Bogata expunere de vase, machete, servicii de masă, cafea, ceai, figuri și bibelouri în porțelan alb, culori și cu picturi în diverse stiluri, nu mai săturau ochii privindu-le.

Acest triumf al industriei naționale revine directorului ei general fondator, domnul Aurel Popp, un pictor, sculptor și ceramist cu care țara se poate mândri.

În dezvoltarea acestei noi industrii este ajutat de Casa Noastră și Banca Română.

Noua industrie a ceramicii de lux «DAC» va fi triumful porțelanului românesc, care ne va scuti de un import atât de costisitor."

***„Artistul pe care l-ai sugrumat acum va veni într-o zi să-ți ceară socoteală." (*G. M. Zamfirescu)**

În perioada celor patru ani în care pictorul își abandonase pensula și șevaletul pentru a face vase de ceramică Kós Károly îl va vizita de două ori. La prima vizită, în 1922, va fi dezamăgit. Pictorul nu mai pictase nimic după expoziția de la Cluj, din 1921. Lucrările, prăfuite, erau așezate pe lângă pereți. „Nu i-am văzut niciun tablou nou, poate între timp a mai aruncat pe hârtie câte o schiță, dar nu a terminat nimic. Pline de praf, tablourile lui atârnau pe pereți sau erau așezate în câte un colț. Iar Aurel Popp, acest geniu al desenului, acest elev demn de Székely Bertalan, pictorul destinului uman, om cu o inimă plină, făcea oale.

Cristosul lui prăbușit de pe cruce, soldatul său mort, muncitoarea lui flămândă, minerul său cu trupul pe jumătate gol, culorile lui sumbre și uluitoare, în care strălucește de undeva punctul roșu neliniștitor..." Toate fuseseră abandonate.

După trei ani

Cei doi se reîntâlnesc după trei ani, în 1924, cu ocazia inaugurării plăcii memoriale a poetului Ady Endre.

„Ne-am întâlnit astă-vară la Mețenț, satul natal al lui Ady Endre, Aurel Popp a venit și el să se închine amintirii prietenului său din copilărie.

Când am ieșit agale din biserică unul lângă celălalt, îi zic:

– Aurel, știi că se zvonesc vești proaste despre tine?

– Bănuiesc. Tu ce ai aflat?

– Se vorbește că nici porțelan nu faci, nici nu pictezi, în schimb ai cheltuit banii societății tale pe acțiuni.

– Așa!

Și a dat din umeri.

Noaptea, când după cină, deja cântam în compania vinului bun al bravului Ady Lőrinc, a venit la mine:

– Știi ceva? Ce ai spus tu, totuși mă doare un pic.

– Eu ți-am spus numai ce vorbesc oamenii.

– Bine ai făcut. Însă acum ia-ți bagajele că te duc la Satu Mare. Trebuie să vii la mine ca să vezi totul cu ochii tăi.

M-a dus la Satu Mare. Acolo, la Grădina Kossuth de altădată, care acum se numește Grădina Romei. La intrare, o tablă mare:

CHERAMICA DE LUX „DAC"

Ne-am dus în atelier, iar acolo a preluat el comanda:

– Întâi faci o baie, apoi te culci aici. Eu o să te trezesc dimineață și o să-ți arăt tot.

M-am executat, fără drept de apel. Mi-era tare somn, nu dormisem de două nopți.

Am făcut baie, m-am întins pe canapeaua lată și m-am uitat în jur. În atelierul uriaș ordine și curățenie desăvârșită. Pe pereți și pe șevalet tablourile cunoscute, curate, șterse de praf, cărți în ordine, pe rafturi, dușumeaua dată proaspăt cu ulei, lângă geam o masă de desen, pe ea o coală mare de hârtie – cu un tabel statistic, făcut cu grijă și precizie. Cred că era vorba de ultima creație a lui Aurel Popp. După prânz m-a luat de braț «Și acum vino, să vezi totul.»

Am început cu cuptoarele (tocmai atunci se construise hornul la unul din ele), am continuat cu camera mașinilor, apoi cu încăperea pentru măcinat, apoi prin cea unde se face nămolul, mai apoi am trecut prin încăperile pentru roțile de olar și de desen, și prin uscătorie, după procedeul prin presare am văzut netezirea obiectelor de artizanat, apoi am mers la sala minunată de pictat, și, în sfârșit, înapoi la mica sală de recepție din fața atelierului unde se afla colecția de mostre.

- Vezi – zicea Aurel Popp – acesta este rodul muncii neîntrerupte de ani în șir. Nu este un rod definitiv, dar simt că deja este ceva. Uită-te aici. Am început cu vase de piatră, sunt destul de frumoase, dar știu că nu sunt perfecte, apoi am continuat cu porțelanul. Aici la Seini avem minele. Avem deja trei. Am tot căutat până când am găsit acest material frumos. Uită-te la textura lui. Și cu curățirea ne-am chinuit mult, acum porțelanul nostru nu-i mai prejos ca oricare porțelan ceh. Și cu emailatul, cu vopsitul, am avut multe necazuri, fabricile vechi de porțelan au multe secrete, cu greu găsești și oameni adecvați – pentru bani puțini. M-a ajutat bătrânul Fischer, fabricantul de porțelan din Herend. Cu el am umblat prin fabricile din Cehia și prin Meissen. M-am uitat bine la toate, am învățat, am citit cărți, mi-am luat notițe. Deja știu ceva. Cu arderea am avut cele mai multe necazuri. Înainte ne-am bazat pe cărbune, însă când aveam nevoie, nu găseam cărbune bun, ne-am reprofilat pe țiței, dar nici cu ăsta nu am putut asigura nestingherit producția. În sfârșit ne-a ajutat materialul străvechi, lemnul. Acum tăiem din pădurea noastră proprie fagul, îl uscăm și cu el facem focul. Ajungem și la 1800 de grade. Noi înșine producem și așa zisele capsule pentru arderea vaselor. Avem deja vreo 12.000, dar avem nevoie de mai mult decât dublu.

Încă nu lucrăm pentru piață. Dacă am reușit ceva, este că am pus deoparte ca și mostră, și am făcut forme, culori și tipuri noi. Totul ce s-a făcut pînă acum este aici, în orice zi ne putem apuca de producția în masă. Dar sincer, nu ăsta e scopul meu. Eu vreau să fac puțin, dar cu caracter artistic. Și Rosenthal are succes cu lucruri într-adevăr fine și artistice. La producția de masă ai nevoie de o uzină mare, de investiții mari și investiție materială mare. Eu vreau să ofer marfă artistică, pentru că capitalul meu este arta mea.

Iar acum hai să mergem la sculptorii mei.

Jos la parter, într-un atelier mic lucrează cei doi adevărați artiști, sculptorii Sarkady și Knizler Károly. Vaze și scrumiere fine, ornamente cu figuri ornamentale pentru castroane, lucrări plastice mai mici, minunate, parțial colorate, ies de pe urma muncii celor doi. Aici discută ei între ei despre noile forme, și luptă cu materia care este încă nouă și pentru ei, la fel cu noile forme și culori.

Între timp sosesc directorii societății pe acțiuni, Aurel Popp se retrage cu ei. Când se întoarce, parcă vine de la o muncă grea, este obosit.

– Urăsc partea de afaceri. Eu cer numai atât să mă lase să lucrez, să asigure cele necesare ca să putem produce. La asta ne pricepem noi. Partea de afaceri să o rezolve ei, acolo se pricep ei. Întotdeauna se vaită dacă cer bani, cu toate că așa ieftin nu s-a prea făcut vreodată o astfel de fabrică. Instalațiile așa cum sunt ele astăzi valorează cel puțin dublu față de cât au investit ei. Eu nu am irosit niciun crăițar. Și acum vreau să arăt și eu ceva lumii. Poate duc la târgul de mostre din Cluj o colecție. Apoi să facă ei mai departe afacerile. Iar eu îmi văd de treaba mea. Vezi, la astea lucrăm noi acum.

Dintr-un dosar scoate niște foi. Sunt proiectele unui serviciu de masă de porțelan din 42 de piese. Este vorba de un set, poate prea bogat, de tip rococo, de la farfurie până la călimară. Cu margini aurite, câmpuri pline de miniaturi fine, franțuzești. Apoi îmi arată proiectul unui set la fel de complet, dar în stil bizantin.

– Asta ar urma după, sau concomitent amândouă. Cred că în trei ani va fi gata, și dacă voi reuși, atunci Ardealul va avea o fabrică de porțelan, pentru care nu trebuie să-i fie rușine.

Când ne-am luat rămas bun la gară, m-a îmbrățișat și mi-a șoptit în ureche:

– Frate, totuși nu sunt un escroc, nu-i așa?

Nu, Aurel Popp, nu, Tu nu ești escroc, Tu ești numai un artist. Dacă ai fi un escroc, atunci nu ai munci toată ziua fără odihnă, nu ți-ai mânca nervii, ci ai trăi luxos, fără griji, ca și alți domni. Și nu ai face porțelan, ci afaceri…

*

Am povestit cele trei întâlniri ale mele cu Aurel Popp, așa cum le-am știut, și așa cum acele întâlniri trăiesc în mine.

Și parcă văd, că acest artist cu obrazul puternic și ochi negri, în vremurile astea ce încurcă destinele, aproape că și-a găsit acel drum, pe care poate să ajungă în ciuda tuturor ignorărilor, a reavoinței, a invidiei și piedicilor pe acel drum, de pe care a fost deviat de catastrofa mondială. A avut un drum greu până aici, a trebuit să treacă prin mizerie, dispreț, ignoranță, batjocură, mai mult, prin bănuieli și neîncredere. Mulți dintre cei care au avut parte de asemenea lucruri, deja au căzut, mulți s-au resemnat, mulți au fugit.

Însă Aurel Popp a avut curajul să nu facă toate astea – cu toate că probabil ar fi avut mai multe ocazii ca alții. Mai bine a pus deoparte pensula și a devenit olar, ca să poată lua în mână, probabil, din nou pensula.

Nu pot aprecia cu profesionalism porțelanurile lui. Văd însă un lucru, și anume că din ultima ardere a ieșit un material care strălucește splendid, o culoare albă cu o ușoară nuanță de albastru, la care se adaugă foarte lin, cu o noblețe măiastră, o linie aurie, strălucitoare. Văd că el, și tovarășii săi artiști, caută în formele, culorile și ornamentele cu un suflet adevărat de artist și cu inimă iubitoare noblețea adevărată și stilurile etern frumoase.

La fel văd că ei încă mai caută, mai pipăie. Uneori formele sunt încă dure, materialul moale de faianță destinat roții de olar este încă la fel ca piatra, ornamentația colorată – mai ales unde vrea să reproducă decorația populară românească – încă nu se poate despărți de originalul de pe textile. Știu însă că asta este ceva normal astăzi, pentru că avem la dispoziție acest material nou de foarte scurt

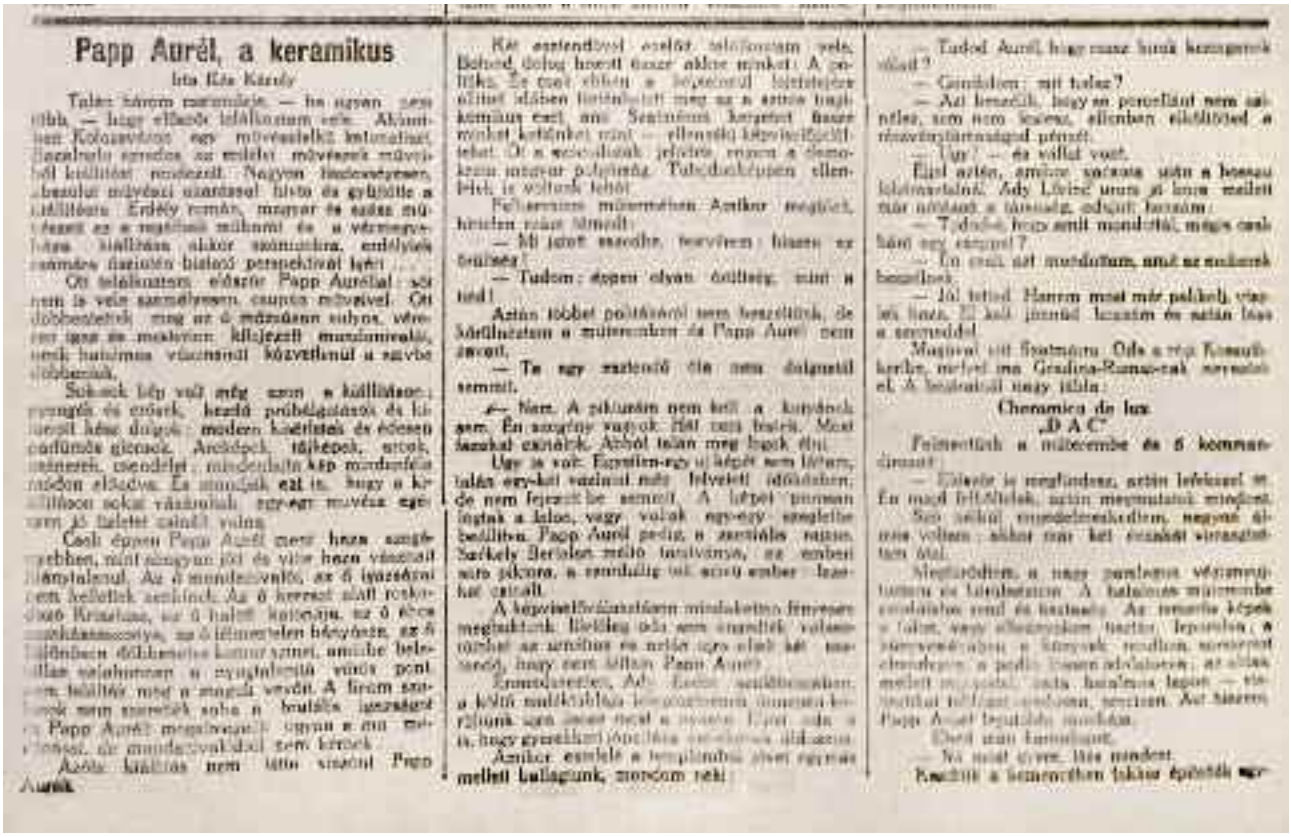

Papp Aurél, a keramikus

Írta Kós Károly

Keleti Újság, *Cluj, 27 august 1924 , pagina 2, articolul lui Kós Károly, „Aurel Popp – Ceramistul”*

timp. Simțul față de materie al artistului va transforma până la urmă formele în așa fel încât să fie mai aproape de material.

Este sigur, Aurel Popp știe că el nu se poate mulțumi cu un succes pe jumătate, sau cu un experiment interesant, pentru că în acest caz s-ar pierde o muncă dură de cinci ani, și probabil dispare pe o lungă perioadă de timp și posibilitatea nașterii porțelanului artistic din Ardeal. Știu că el nu s-a apucat de ceramică din conjunctură, știu că el nu dorește să vegeteze temporar sub firma industriei autohtone. În schimb dorește și crede că porțelanul său o să devină o marcă mondială. Deocamdată vrea să ajungă din urmă porțelanul din Cehia, însă din punct de vedere artistic vrea mai mult. Și asta nu este chiar atât de greu, dacă avem încredere în noi înșine. Eu nu m-aș mira deloc dacă el ar reuși. Mă mir mai mult cum s-a putut întâmpla în aceste vremuri întoarse peste cap, că s-a găsit un grup de bănoși, care au pus cu toată încrederea un artist adevărat în fruntea unei uzine. Mirarea mea rămâne neschimbată prin faptul că această uzină are ca scop prelucrarea artistică și comercializarea unei

Masca lui Kós Károly ***din ceramică realizată la fabrica „DAC”, Muzeul de Artă Satu Mare***

materii nobile. Pentru că este adevărat că asta este ceva obișnuit în țările apusene, dar la noi este o curiozitate. Am cam fost dezobișnuiți în ultimele vremuri să ne mai mirăm de niște lucruri de la sine înțelese.
Kós Károly
Stana, august 1924
(AUREL POPP – CERAMISTUL, Keleti Újság, Cluj, 27 august 1924)

„M-am reîntors la vechea meserie și încerc să ajung din nou în Parnas."

La un an după vizita lui Kós Károly, în 1925, pictorul se decide să se întoarcă definitiv la uneltele lui. Anunță acest lucru într-o scrisoare către un fost elev al său, Tatz Klaman. Fiu al unui mecanic de locomotivă, mobilizat în Primul Război Mondial, ajunge prizonier în Siberia. Evadează din lagăr cu fata comandantului de lagăr, cu care odată ajuns în China, se căsătorește. Artist talentat, învață să facă ceramică și ajunge directorul unei întreprinderi ce fabrica porțelan chinezesc. Într-un fel acestuia i se datorează faptul că Aurel Popp s-a decis să înființeze o fabrică de porțelan la Satu Mare. Aștepta sfaturi, rețete de la fostul său ucenic, cel mai bun elev al său din perioada când preda desen la liceul regesc din Satu Mare. Cert este că proiectul său, după ce a demarat în forță, a fost apreciat pe măsura strădaniei sale, a eșuat. Artistul se pricepea la partea artistică, nu însă și la cea practică, a desfacerii produselor de ceramică de lux.

Dragul meu Kálmán!

Istoria acestor 4 ani chiar are legături cu cumnatul tău Kudelász. Când el a ajuns aici, m-a vizitat împreună cu sora ta spunând că are un mesaj de la tine. Îți poți închipui cât de subiectiv am fost eu față de el după acestea.

Eu sunt și acum un om care dă crezare la toată lumea cu suflet de artist, cu atât mai mult atunci în respectiva stare sufletească provocată de legăturile dintre noi doi. (Ulterior am aflat de la Faber Jóska că el nu ți-a fost atât de apropiat, cu atât mai puțin prieten.) Și în această stare sufletească, ca să mă ajut pe mine și pe el, am comis una dintre cele mai mari greșeli din viață când l-am luat lângă mine, i-am creat un post, când mi-a spus că a studiat ceramica și se pricepe la ea, iar eu din banii unor cunoscuți, mai târziu din banii de la două bănci mari, am fondat aici, în apropierea atelierului meu, o fabrică de ceramică de dimensiuni medii (la început în colaborare cu el, mai târziu, când s-a văzut că el este un impostor, atunci cu alții). Fabrica asta mi-a mistuit timpul din 1921 până la 1 mai 1925, timp în care nu m-am ocupat deloc de pictură, respectiv de artă.

În data de 1 mai 1925 m-am despărțit de fabrică, pentru că piața financiară de aici a ridicat niște piedici atât de mari în calea ei, încât am fost nevoiți să o oprim, iar eu, cel care nu m-am putut despărți de visele mele, trebuia să iau în considerare că îmbătrânesc și că am din ce în ce mai puțin timp la dispoziție pentru pictat. Deci m-am reîntors la vechea meserie și încerc din nou să ajung în Parnas.
(Satu Mare, 21 martie 1926 , Ziua Floriilor)

Statuetă de porțelan – Maternitate, ***Muzeul de Artă Satu Mare***

CIOCOLATA
REITER

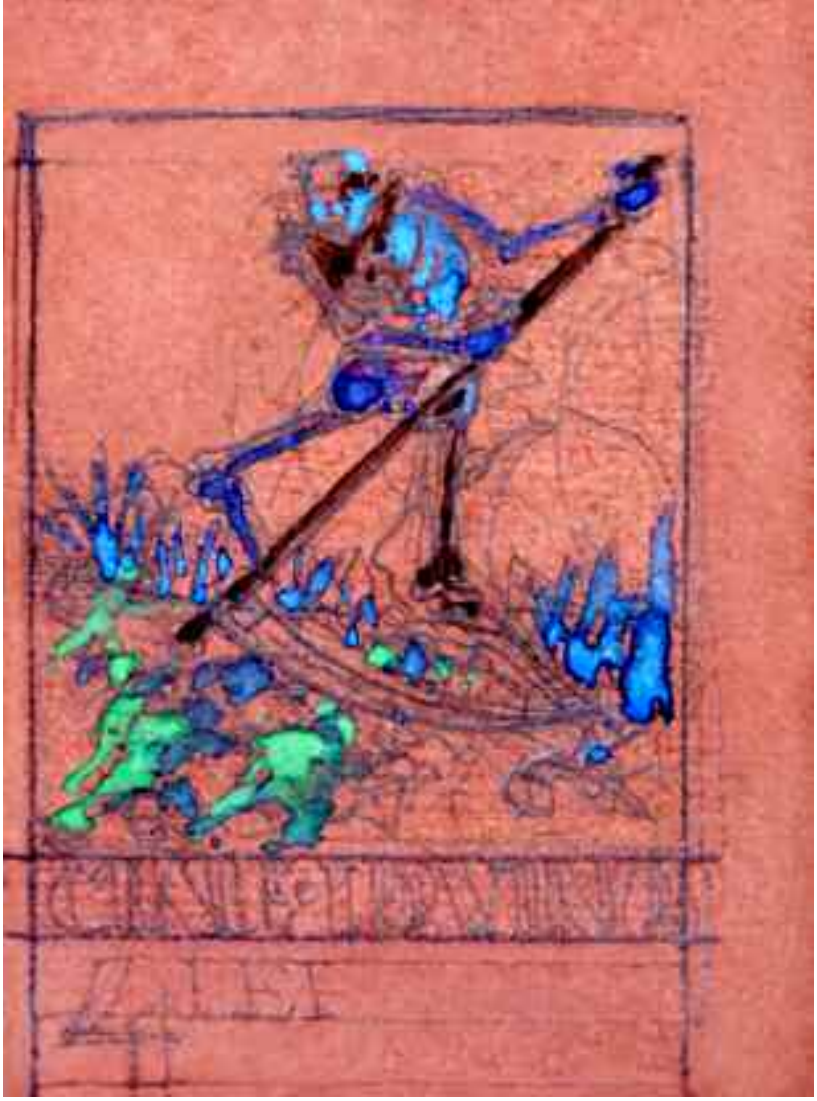

Proiect de timbru *(4 lei), „Învingătorul”*

Aurel Popp, Andrei Litteczky, alți artiști, aveau o mică afacere numită în corespondența dintre ei „Loteria timbrelor”. Câțiva ani au câștigat niște bani, nu foarte mulți, însă suficienți pentru a-și plăti o parte din datoriile pentru materiale, pensule, vopsele, rame.

Reclamă pentru ciocolată în care folosește tema expresioniștilor germani „Călărețul albastru”, „Der Blaue Reiter”. Aurel Popp a avut propriul lui călăreț albastru. A încercat să autohtonizeze o anumită latură a expresionismului german. A înlocuit cu succes „Călărețul albastru”, „Der Blaue Reiter”-ul expresioniștilor germani cu întunecatul, greoiul, negru-albăstruiul bivol autohton, atât de îndrăgit de pictorii din colonia băimăreană. A existat o obsesie pentru bivol, ca element autohton original, ca o târzie contrapondere la faimosul călăreț albastru? Fără îndoială. Însă, spre deosebire de calul albastru al expresioniștilor germani, bivolul băimărean nu a fost transpus într-un manifest de tipul „Der Blaue Reiter” sau „Die Brücke”.

Cine era Reiter?

Într-o scrisoare din 15 iulie 1956, pictorul Pirk Janos, stabilit în Ungaria, fost elev al său, îl ruga pe Aurel Popp să-i spună ce mai face Reiter, fost bancher, provenit din una dintre cele mai bogate familii din Satu Mare. Aurel Popp îi răspunde „Din familia Reiter a venit înapoi de la Auschwitz numai fiica lui Reiter Moric care a fost fratele mai mic al lui Reiter Victor de care dumneata te interesezi.”

Proiect de timbru *(1 leu) „Lovitura în plin”*

Proiect de timbru *(2 lei) „În zadar!”*

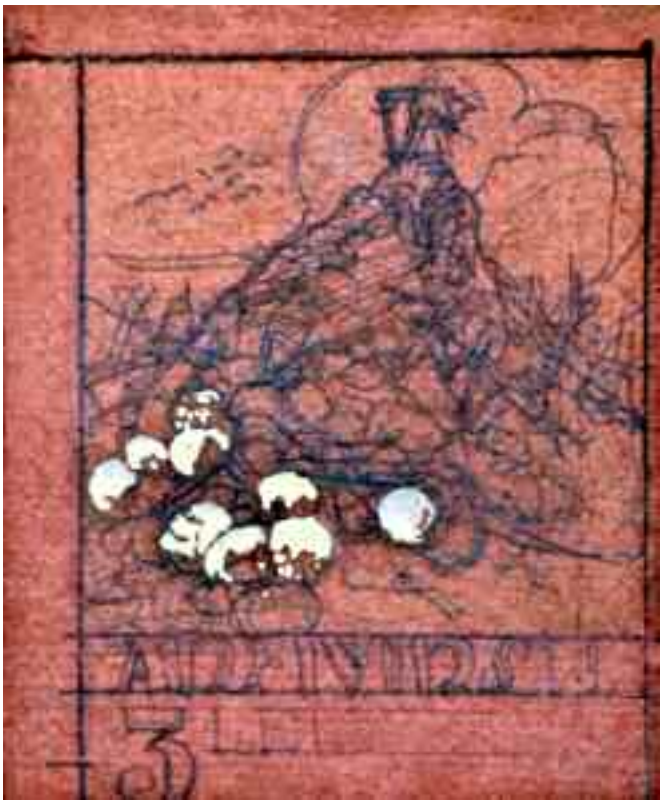

Proiect de timbru *(3 lei) „Am învins!!”*

Proiect de timbru *(5 lei) „Cine-l știe?”*

Proiect de timbru *(8 lei) „Christul nou”*

Proiect de timbru *(10 lei) „Nu ucide!”*

Într-o notiță nu lipsită de maliţiozitate, (Universul Literar, 23 mai 1926), Nicolae Tonitza scrie că lui Aurel Popp „i-ar displăcea până la jignire” dacă ar fi considerat „un simplu pictor”, el, printre altele, scrie Tonitza, fiind și "un excelent gravor”. Trecând peste ironia, mai mult sau mai puțin grosolană, după ani îndelungați de prietenie, într-adevăr Aurel Popp era un artist plurivalent. Trecea cu lejeritate de la pictură la ceramică, de la sculptură la arhitectură, fără să ocolească gravura, stampa, litografia, prin care, vorba lui Tonitza, arta „se poate multiplica la nesfârșit, și necostisitoare, poate să pătrundă adânc în valurile mulțimii de pretutindeni, s-o instruiască, s-o miște și s-o răscolească”.

Desigur Tonitza știa că Aurel Popp desena timbre și lozuri, fiind la un moment dat invitat și el să intre în această „afacere”, după ce el însuși îi propusese prietenului de la Satu Mare o altă „mare afacere” cu multiplicarea unor „portrete oficiale”, pe care să le vândă în instituții și școli. (Scrisoare Tonitza către Aurel Popp, 26 iunie 1921). Nu le-a ieșit. Cum, de altfel, au ratat și oportunitatea de a face bani la cazinoul din Constanța, afacere propusă tot de Tonitza. Nu este cazul să amintim aici de încercarea lor de a face import-export, împreună cu Dumitru Pavlu, după care „dacă afacerea reușește (și reușește sigur) – vei fi la adăpostul grijilor pentru tot restul vieții tale – și a copiilor tăi.” (Tonitza către Aurel Popp, 11 ianuarie 1922)

Se înțelege că afacerea nu a reușit.

Pictura nu se vindea și artiștii se vedeau nevoiți să se aplece spre munci mai practice, pictură bisericească, ilustrație de carte, caricatură, iar în cazul lui Aurel Popp și etichete, reclame, design de mobilier etc.

Într-o scrisoare din 26 februarie 1930 pictorul Andrei Litteczki îi cere lui Aurel Popp să- trimită niște bani în urma „lozului”. „Te rog fă-mi un mare favor, nu motivez mai mult, și fără asta vei ști de ce fac pasul ăsta. Trimite-mi jumătatea din suma depusă în urma lozului. Nu pot organiza nicio expoziție înainte de mijlocul lui martie. S-au oprit toate vânzările și comenzile.”

Un an mai târziu, în scrisoarea din 8 aprilie 1931, revine cu o nouă rugăminte: „Aș vrea să-mi trimiți împreună cu cei 1000 lei împrumutați și ceea ce îmi revine din chestiunea cu timbrele. Era vorba de 13.000 lei când i-am depus la bancă acum trei ani. Din suma asta mi-ai trimis 6.000 lei. Adaugă suma pe care o mai am de luat la cei o mie de lei, și chestiunea asta va fi rezolvată.”

Etichete de brânză „Trapist”, *Muzeul de Artă Satu Mare*

Etichete de unt de masă, "Lăptăria Agricultorilor", *Muzeul de Artă Satu Mare*

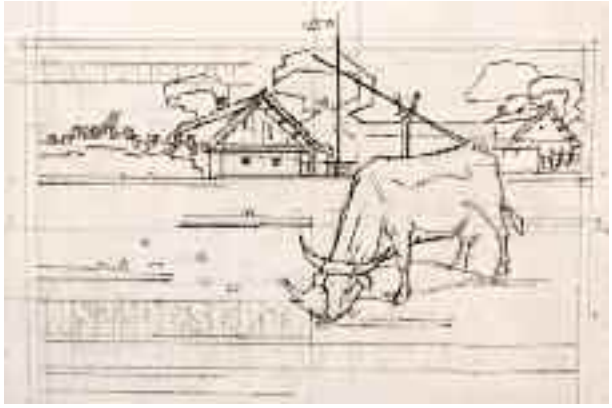

Am considerat că este potrivit să prezentăm și această latură a activității sale pentru a contura portretul unui artist nu atât plurivalent, cât obligat să facă tot ce ținea de talentul său de desenator, de meșteșugul său, preocupări pe care, de altfel, le considera necesare pentru a supraviețui atâta vreme cât câștigurile din artă erau nesigure și cu totul întâmplătoare. Contează prea puțin pentru cine a executat etichetele de brânză Trapist, etichetele de unt sau de ciocolată.

Reclame, *Arhivele Naționale Satu Mare*

Reclame, *Muzeul de Artă, Satu Mare*

Ebédlő-szekrény.

Schițe de mobilier, ***semnate, datate dreapta jos, 1920, Muzeul de Artă Satu Mare***

Schițe de mobilier, *semnate, datate dreapta jos, 1920, Muzeul de Artă Satu Mare*

Schițe de mobilier, ***nesemnate, nedatate, Muzeul de Artă Satu Mare***

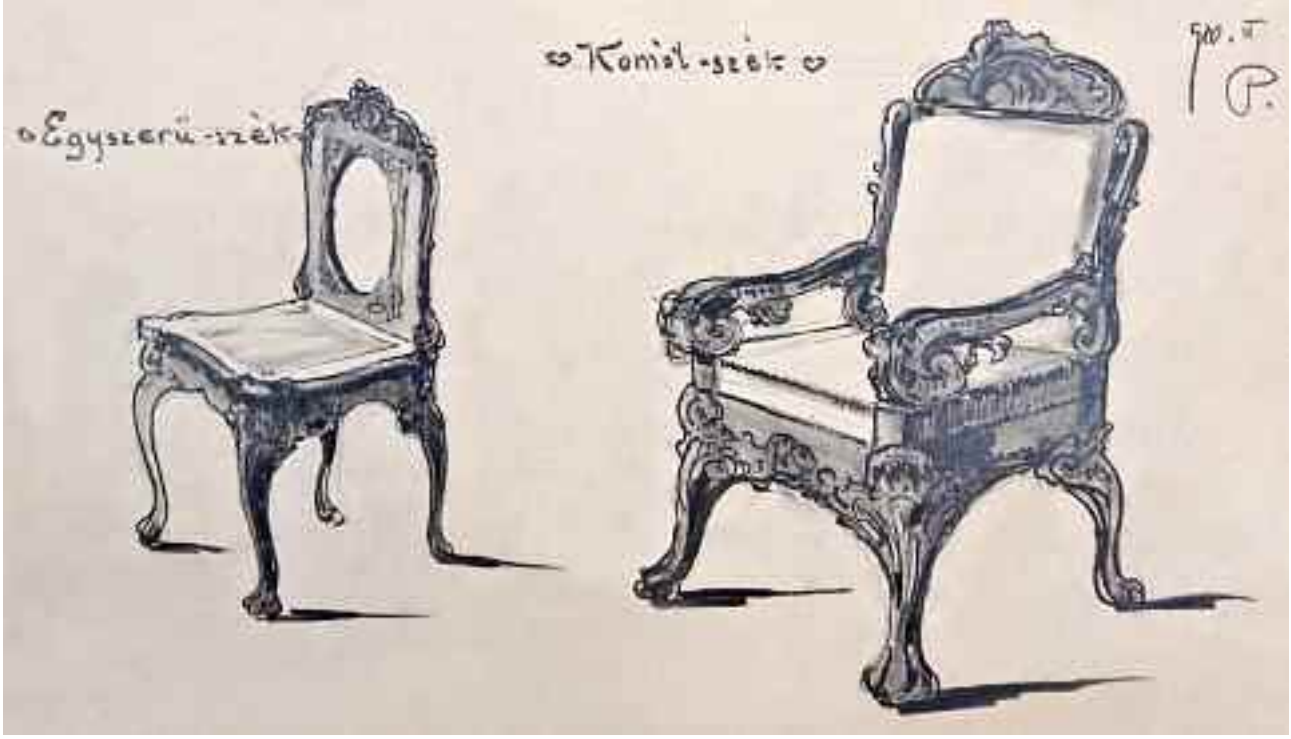

Schițe de mobilier*, semnate, datate dreapta sus, 1920, Muzeul de Artă Satu Mare*

Schițe de mobilier*, semnate, datate dreapta sus, 1920, Muzeul de Artă Satu Mare*

Schițe de mobilier, ***semnate, datate dreapta jos, 1920, Muzeul de Artă Satu Mare***

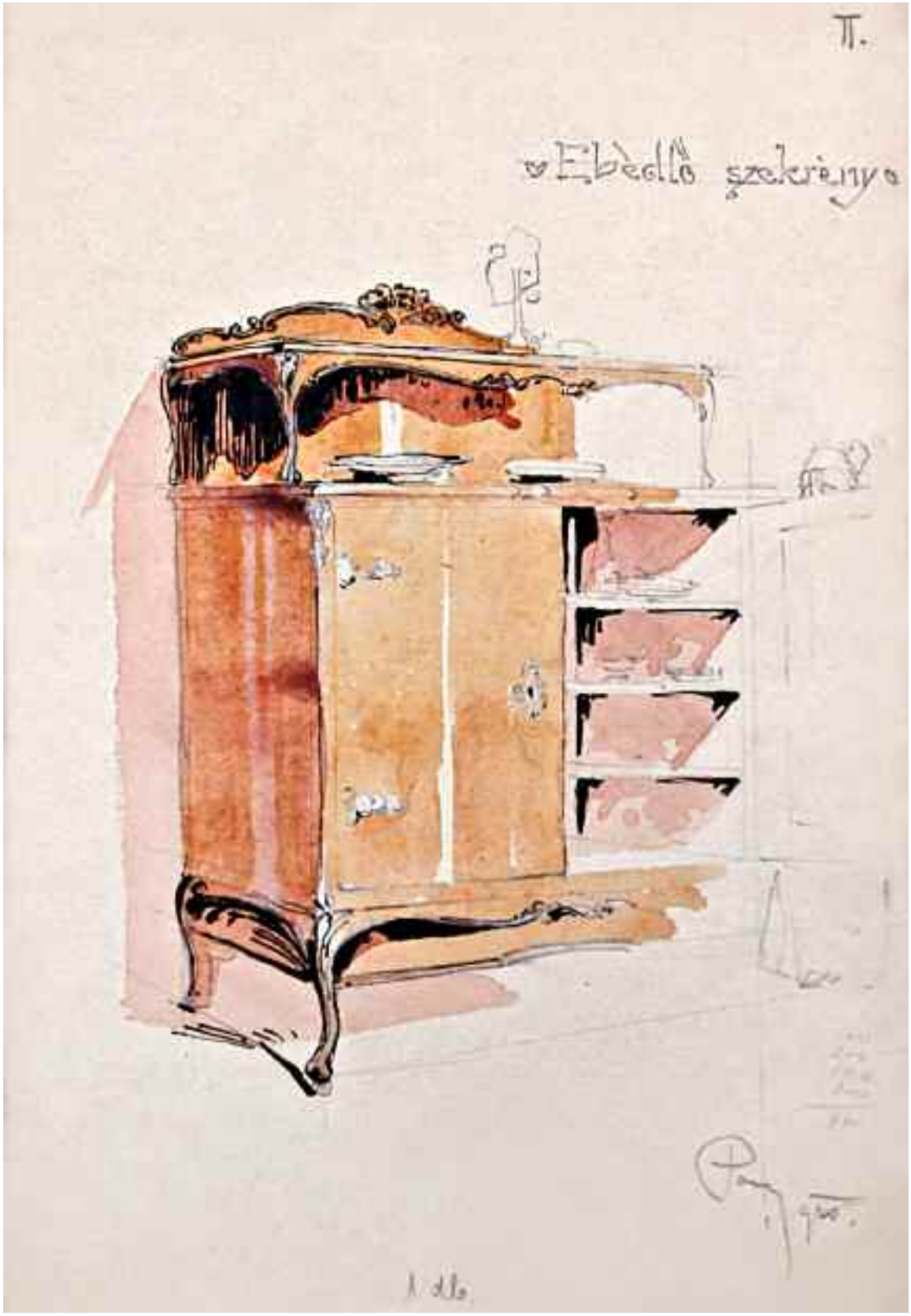

Schițe de mobilier, ***semnat, datat dreapta jos, 1920, Muzeul de Artă Satu Mare***

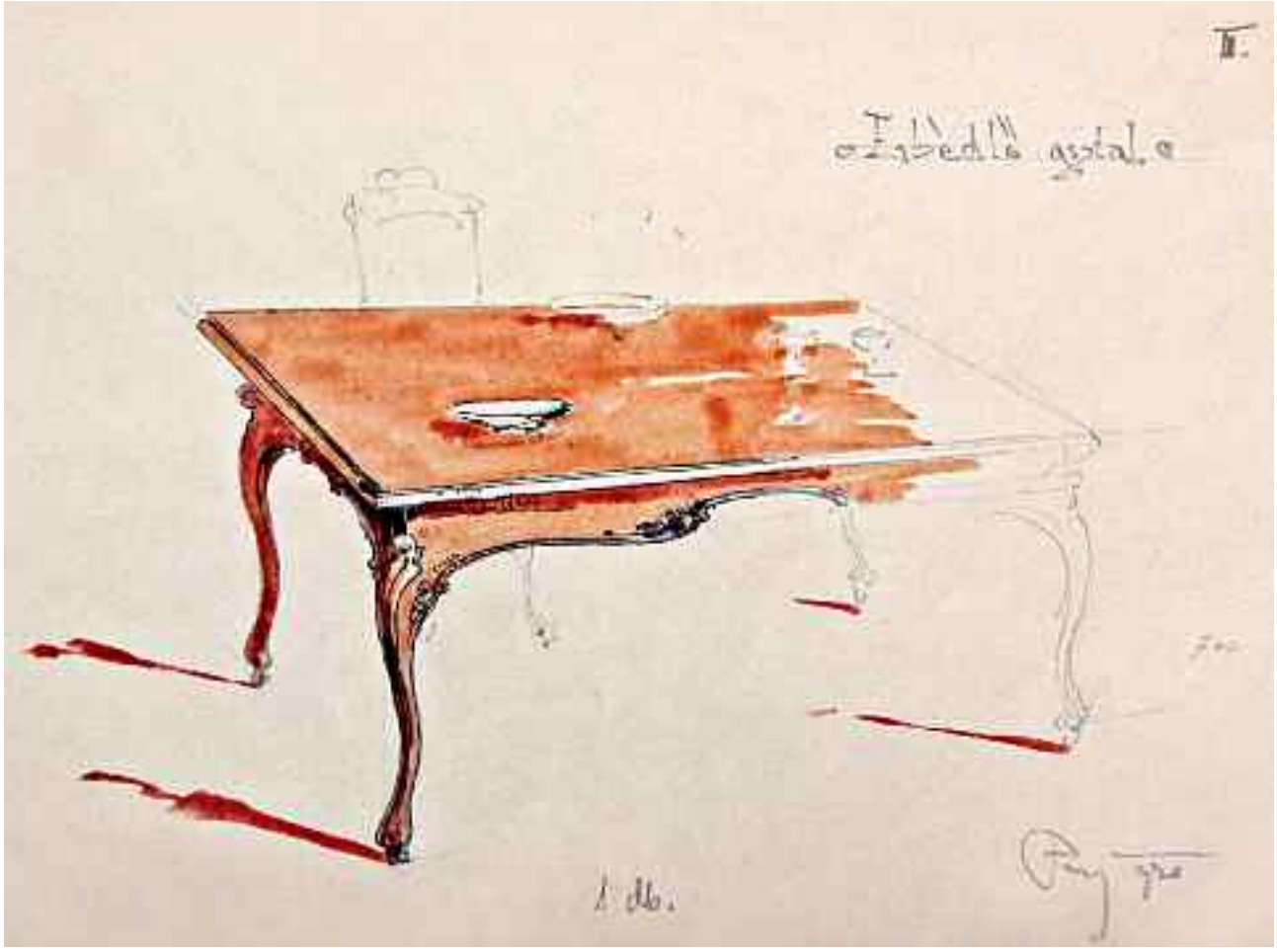

Schițe de mobilier, ***semnat, datat dreapta jos, 1920, Muzeul de Artă Satu Mare***

Proiectele de mobilă le-a executat pentru un producător de mobilă din Ungaria, iar mai târziu pentru o fabrică de mobilă și de butoaie din Satu Mare, pe care tot el a și proiectat-o după 1949.

Schiță pentru frescă, ***Camera de Comerț din Timișoara, semnată, datată stânga jos, 1927, Muzeul de Artă Satu Mare***

Producția casnică, ***semnată, datată dreapta jos, 1927 (schiță pentru frescă), Camera de Comerț din Timișoara, Muzeul de Artă Satu Mare***

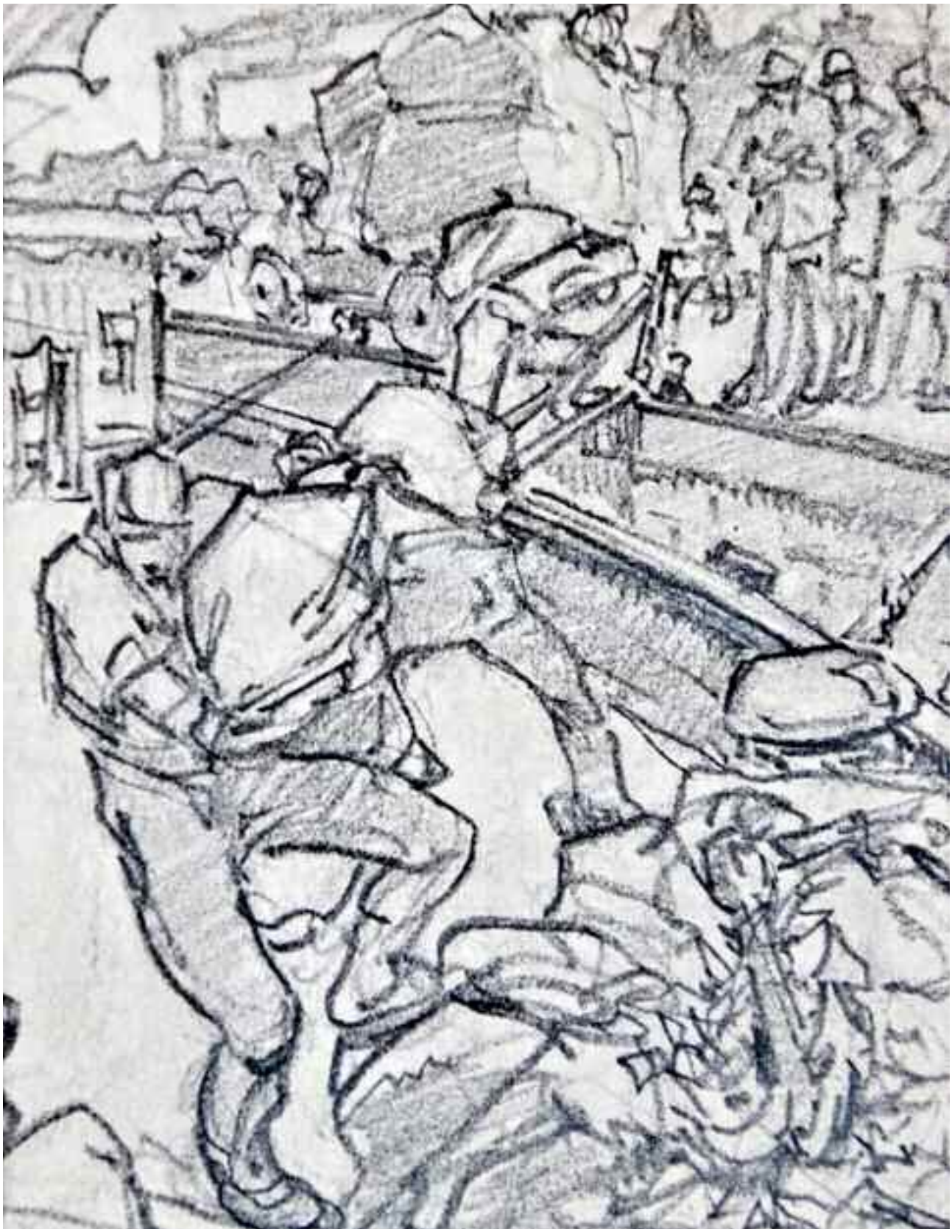

Schiță pentru frescă, ***Camera de Comerț din Timișoara, nesemnată, nedatată, Muzeul de Artă Satu Mare***

Schiță pentru frescă, ***Camera de Comerț din Timișoara, semnată dreapta jos, Muzeul de Artă Satu Mare***

Schiță pentru frescă, ***Camera de Comerț din Timișoara, semnată, datată stânga jos, 1927, Muzeul de Artă Satu Mare***

Aurel Popp, ***ilustrație la cartea „Amintiri din Siberia" de Rodion Markovits***

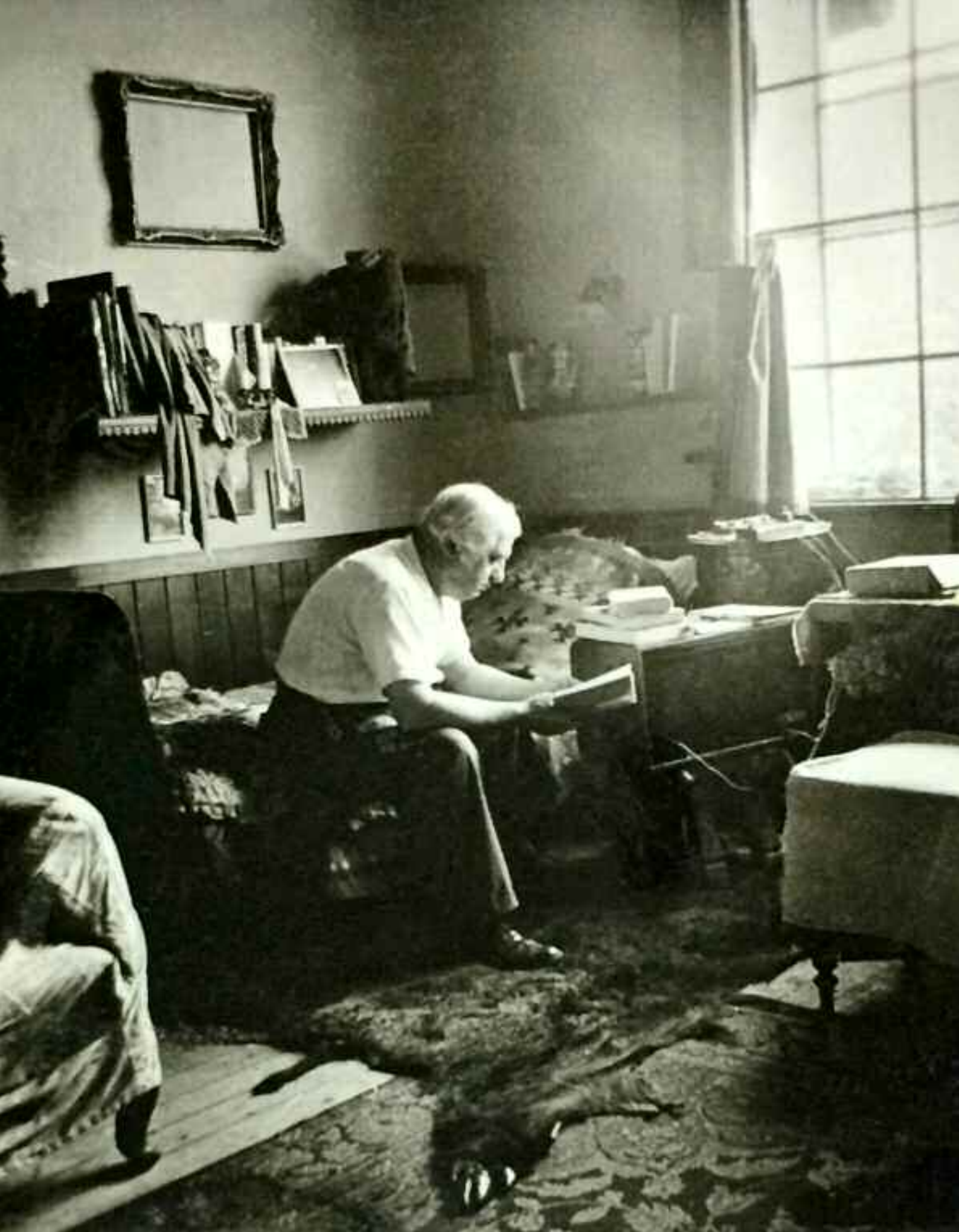

Un loc sacru: atelierul

„Tablouri de altar, portrete, naturi moarte, scene din mină, acuaforte, plachete, statui și iar statui... o cantitate imensă, toate arătând perseverența, talentul unanim recunoscut, pasiunea înflăcărată față de muncă a lui Aurel Popp."
(Szamos, 1913)

„... un vast atelier, unde lumina largă și molcomă muia pânzele într-o baie de argint mat..."
(Nicolae Tonitza, 1921)

„M-am uitat în jur. În atelierul uriaș ordine și curățenie minunată. Pe pereți sau pe șevalet tablourile cunoscute, curate, șterse de praf, cărți în ordine pe rafturi, dușumeaua dată proaspăt cu ulei, lângă geam o masă de desen, pe ea o coală mare de hârtie – cu un tabel statistic, făcut cu grijă și precizie. Cred că era vorba de ultima creație a lui Aurel Popp."
(Kóss Károly, 1924)

„Când a venit pictorul, vastul atelier înțesat de pânze deveni deodată strâmt și neîncăpător.
După rapida trecere în revistă a tablourilor ne-am așezat în atelier lângă o măsuță încărcată cu manuscrise și fotografii."
(Mircea Zaciu, Tribuna, 1957)

Plan
pt.
Atelierul Ilki Aurel
POPP pictor, în Satu-
Mare str. Petru Maior
Nr. 15.

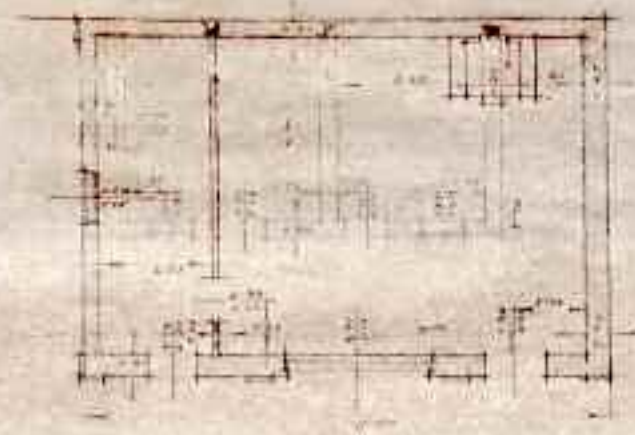

Secţie

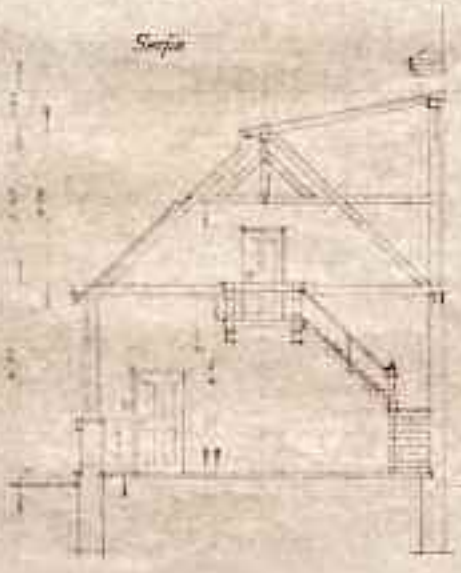

Faţada

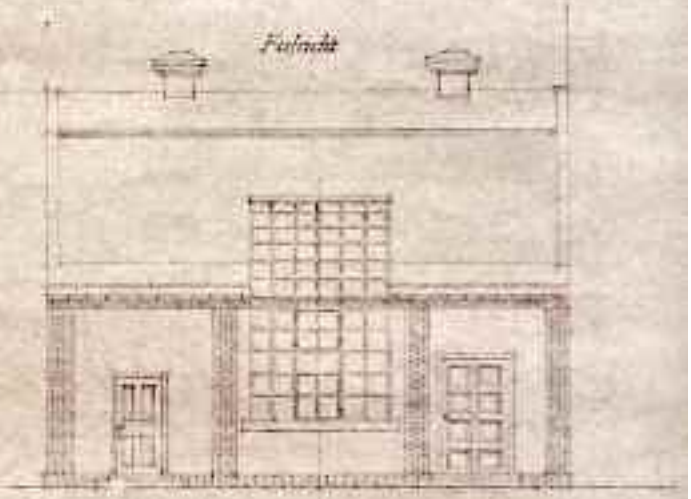

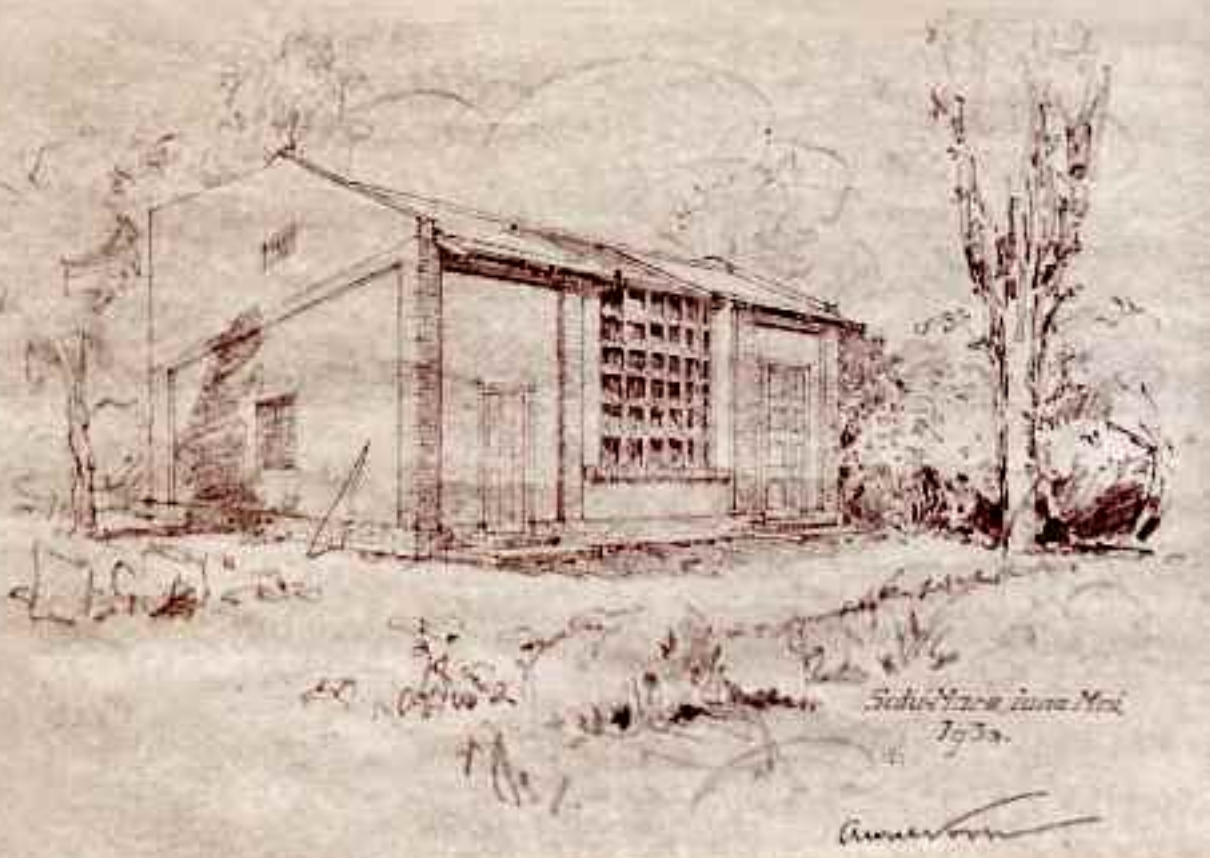

Schiţă în luna Mai
1932.

Aurel Popp. Sau Papp Aurel, cum suna numele lui pentru maghiari. Aurel-bacsi, pentru cunoscuți. „Dragă maestre” pentru mai tinerii săi prieteni pictori. „Domnule Aurel Popp” în perioada României Mari. „Tovarășe Popp", în cea mai grea perioadă a vieții sale.

Acest personaj nu a avut decât tinerețe și bătrânețe.

Parcurgându-i viața din hârtiile rămase în urma lui, ai impresia că acest personaj nu a avut decât tinerețe și bătrânețe, fără o perioadă intermediară. „Deplina lui maturitate” s-a manifestat constant, având urcușuri și coborâșuri și când avea 30 de ani și când avea 40 și când avea 50 și când avea 70, 75 sau 80 de ani, diferența făcând-o doar lumea care s-a schimbat, s-a tot schimbat și s-a învârtit în jurul lui, ca un titirez nebun. A te naște la sfârșitul veacului 19, în 1879, când în Transilvania, în mintea oamenilor era încă foarte viu și acel „pașopt” și acel ‘67, respectiv pașoptismul înțeles ca o revoluție, și dualismul, înțeles ca punct de plecare al multor necazuri era un privilegiu. Era un privilegiu pentru că istoria îți rezerva experiențe greu de egalat. Intrai în secolul următor la 20 de ani, prindeai una dintre cele mai îndrăznețe experimente artistice moderne, puteai fi și combatant în Primul Război Mondial.

Ca artist, nu pare să fi fost deranjat de diferența dintre Budapesta artistică a anilor 1900-1904, Viena secesionistă, în care a trăit în 1903-1905, și Parisul marilor experimente din 1910-1913. Pe toate le privește cu neîncredere. Însoțind trupele Primului Război Mondial, ca desenator, în divizia de presă, dă nas în nas cu altă realitate, una care îl va urmări toată viața. La revoluția bolșevică maghiară, din 1919, se aruncă direct din pat, trezit de focurile de armă de pe străzile Sătmarului, pentru ca apoi să fie recuperat de Consiliul Dirigent și însărcinat cu organizarea unei mari expoziții a pictorilor din Transilvania.

Perioada interbelică, resimțită de ardeleni nu doar ca un efort de introducere a administrației românești în Transilvania, ci și ca transfer dinspre Balcani spre spațiul central-european, al unui nou stil de viață și mod de gândire, ca atitudine față de artă, ca relație între oameni. A participat la toate, cu convingerea că toate acestea înseamnă viața lui, mereu convins că trebuie să fie de partea celui bun, a Binelui.

În același timp, nu concepea existența unui artist altfel decât în atelierul lui.

Atelierul, aproape o ființă vie, un partener, un personaj despre care vorbește aproape în fiecare scrisoare.

Atelierul devine aproape o ființă vie, un partener, un personaj despre care vorbește aproape în fiecare scrisoare către alți pictori, către cunoscuți. Va face multe referințe la frigul din atelier, la lipsa combustibilului, la acoperișul distrus în 1944, la devastarea lui de către un grup de soldați.

Foștii ucenici evocă atelierul maestrului cu admirație și nostalgie. Deplângând situația atelierelor de la Cluj, Alexandru Muhi își aduce aminte ce bine era în atelierul maestrului său de la Satu Mare, în compania modelelor.

Proiect pentru atelierul pictorului, ***semnat, datat dreapta jos, 1933, Muzeul de Artă Satu Mare***

***

Dacă alți pictori, colegi apropiați sau simpli vizitatori, aveau un motiv pentru care îl invidiau pe Aurel Popp, fără îndoială, acesta era atelierul. Sau, mai precis, atelierele pe care le avea.

Încă de la prima expoziție, organizată în propriul lui atelier, la întoarcerea lui din Paris, cronicarul observă cum artistul își primea oaspeții stând în capul scării, ca un adevărat aristocrat.

Așezat într-o vastă grădină, în Grădina Romei din Satu Mare, acest prim atelier avea să-l consacre ca un artist care ține la lucrările lui și-i face plăcere să le prezinte și altora. În acest atelier a fost vizitat de Nicolae Tonitza: „... un vast atelier, unde lumina largă și molcomă muia pânzele într-o baie de argint mat... În lumina atelierului se ivi deodată o arătare: cu fața de ceară și brațele crispate, parcă în cea din urmă rugăciune, un soldat tânăr sta înțepenit și rece în cleștii sârmelor ghimpate, pe marginea tranșeii părăsite... În jurul capului aceluia palid – (era poate capul unui alt Christos?) – soarele muribund punea o aureolă crâncenă, ca discul unui gât ghilotinat..." (Nicolae Tonitza)

„... un vast atelier, unde lumina largă și molcomă muia pânzele într-o baie de argint mat..."

Nicolae Tonitza se afla în același atelier, descris de un ziar în anul 1913, (Plimbare în „Casa Artiștilor" – Szamos, nr. 278, 3 decembrie 1913) în care își organizase o expoziție cuprinzând lucrări executate în ultimii zece ani, cu precădere în perioada pariziană.

„Mai demult aici a fost o sală de tir, apoi s-au organizat baluri pentru angajații casnici, mai în urmă a fost folosită ca și grajd pentru găini. Acum, începând din toamnă i s-a schimbat radical aspectul. A devenit un mic pavilion de grădină, în care lucrează «artiști».

Cuvântul curge timid, stângaci din peniță: artiști. La Satu Mare? Orașul a «donat» artiștilor o casă, un atelier. E aproape incredibil. Spre etajul fostei săli de tir conduc niște trepte comode. Un bărbat în vârstă dă cu rindeaua în antreu. Tot antreul este plin de talaș și bucăți de scândură, cu draperii și cu o mulțime de flori ornamentale într-un colț. Deschid la întâmplare prima ușă.

Maestrul Aurel Popp stă în capul unei scări, înconjurat de doi discipoli fideli. La pupitru stă un nene cu barbă, în fața lui desenează Péterffy Alice, o elevă excelentă a maestrului.

„Maestrul Aurel Popp stă în capul unei scări, înconjurat de doi discipoli fideli. La pupitru stă un nene cu barbă, în fața lui desenează Alice, o elevă excelentă a maestrului."

Pe masa din mijloc lucrează ceva un electrician și în jurul mesei de birou, – scuze, în jurul «tronului» – alți doi «acoliți» transportă niște statui.

În fiecare colț sunt o mulțime de tablouri, iar pe fiecare poliță o mulțime de statui.

Aurel Popp mă salută în stil aristocratic din capul scării, cu tonul său vesel binecunoscut.

– Agăț pe pereții de aici munca a zece ani, și aș dori să reușesc să obțin și rezultatele materiale ale acestor – să spunem așa – chinuiri.

– Câte lucrări expuneți, maestre?

– Nici eu nu știu. Acum le adun. Pot fi circa 300 - 400 de bucăți.

În toiul pregătirilor, deocamdată este imposibil să privim tot materialul în ansamblu. Îmi atrag atenția una-două naturi moarte excelent colorate. Pe peretele din stânga domină un tablou cu piața sătmăreană. Într-un colț dibuiesc un acuaforte. Titlul: *Bachanalia*. Este unul imens, adânc, puternic și original. Lângă pupitru vreo o sută de desene. O parte, lucrări făcute la Satu Mare, o altă parte la Paris. Printre ele una făcută cu tehnica acuatintă, care, sunt sigur de asta, își va găsi foarte repede cumpărătorul.

– Și ce mai este lângă birou, maestre?

– Compoziții, compoziții care probabil nu se finalizează niciodată. Tablouri de altar, portrete, naturi moarte, scene din mină, acuaforte, plachete, printre ele cea a lui Tisza István, statui și iar statui... o cantitate imensă, toate arătând perseverența, talentul unanim recunoscut, pasiunea înflăcărată față de muncă a lui Aurel Popp.

„Tablouri de altar, portrete, naturi moarte, scene din mină, acuaforte, plachete, (...) statui și iar statui…”

Povara școlii, a predării la clasă, poate niciodată nu l-a clătinat în convingerea lui sigură, fermă că scopul unic al vieții lui va fi întotdeauna și cu orice preț exclusiv arta.

Arta lui se caracterizează printr-un puternic simț grafic și al formei. Pe fiecare lucrare, cât de mică, necondiționat domină capacitatea de a desena, și însumarea acestor competențe fac ca Aurel Popp să fie nu numai un pictor excelent, ci și un sculptor de prim rang. În fața statuii celor doi copii ai lui va fi nevoit să se oprească minute bune tot publicul expoziției și nu numai autorul acestor rânduri.”

În același atelier avea să primească nenumărați oaspeți de seamă: „După Unire Aurel Popp reușise să-și înjghebeze un atelier de pictură donat de primăria Satu Mare.

1920 - 1925
Acest artist al Ardealului a fost asaltat de toți amatorii de artă pe care i-a avut Vechiul Regat.

De la 1920 - 1925, acest artist al Ardealului, modest, timid și stângaci în materie de viață actuală, a fost asaltat de toți amatorii de artă pe care i-a avut Vechiul Regat.

Toți intelectualii și artiștii Vechiului Regat care întâmplător se rătăceau pe la Satu Mare, nu puteau părăsi orașul până nu vizitau «Atelierul pictural» al lui Aurel Popp.

„În 1923 și 1924 acest atelier a fost vizitat de domnii I. I. C. Brătianu, Alexandru Vaida-Voevod, Octavian Goga, Petru Groza actuali miniștri; Gh. Tătărescu, fost ministru; Minulescu, Tzigara Samurcaș etc. cu toții atrași de curentul de admirație de care era înconjurat artistul ardelean.”

„Aport Pictural” al Ardealului.

George Mihail Zamfirescu era nu doar un oaspete obișnuit în atelierul artistului, ci își ducea și propriii invitați în primitorul atelier din Grădina Romei.

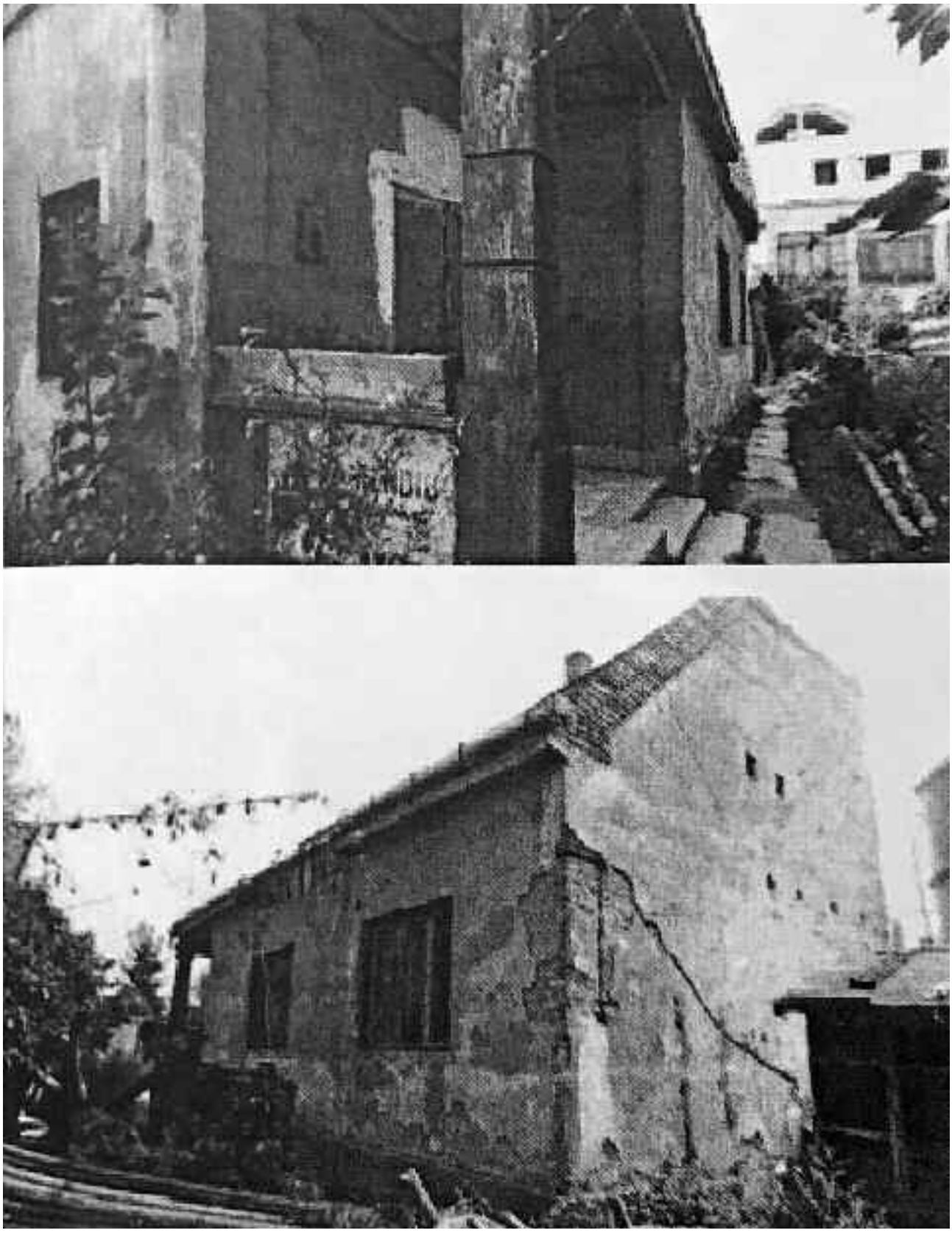

Atelierul pictorului, ***aproape o ruină, așteaptă fonduri pentru reparații***

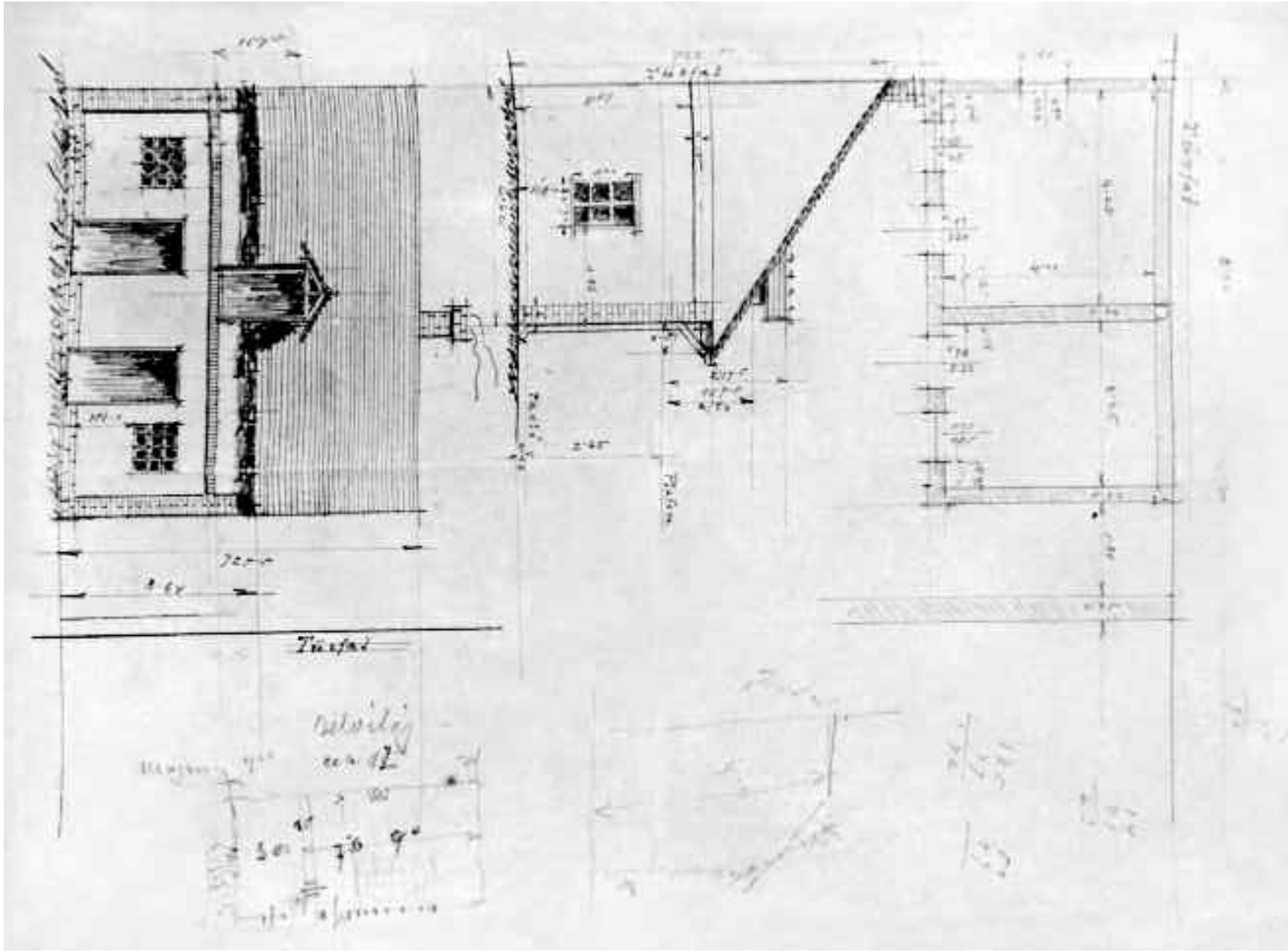

Stabilit la Satu Mare în perioada 1921 -1924, George Mihail Zamfirescu a avut în Aurel Popp pe unul dintre cei mai buni prieteni.

Mircea Popa descrie această perioadă din viața lui G. M. Zamfirescu, petrecută la Satu Mare: „Se împrietenește cu pictorul sătmărean Aurel Popp, prin intermediul căruia cunoaște poezia lui Ady, cu care este și comparat de către acesta, după cum aflăm dintr-o scrisoare către Mihail Straje. (George Mihail Zamfirescu, prof. Mircea Popa, Universitatea 1 Decembrie Alba Iulia)

Mai departe descrie atmosfera și viața culturală din orașul de pe Someș:

„Ziarul sătmărean SATU MARE anunța publicului la 27 ianuarie 1924 o șezătoare literară organizată de revista *Icoane maramureșene* cu muzică, declamații și conferință, dar și cu *Comoara* de Victor Eftimiu, care s-a bucurat de succes. Printre piesele puse în scenă s-au mai numărat *Curcanii* de Gr. Ventura, *Nodul gordian* de Valjean, *Ariciul și sobolul* de V. Eftimiu și *Nevestele lui Cerceluș* de P. Locusteanu, toate acestea făcând parte dintr-un amplu program gândit de George Mihail Zamfirescu pentru cultivarea limbii și ridicarea gradului de cultură, așa cum de altfel o declarase în publicația *Săgeata*: «Facem teatru pentru țară, cu dragoste pentru limba românească, nu facem teatru ca să ne distrăm, ci pentru graiul obidit românesc»."

„La șezătoarea de la teatru a vorbit Ion Minulescu, iar banchetul de primire a avut loc în atelierul pictorului Aurel Popp."

De menționat că în perioada în care el a activat la Satu Mare, prin oraș s-au perindat mai multe trupe de teatru românești, între care s-au numărat cele conduse de Aristide Demetriad, V. Mortun, Ion Manolescu, N. Soreanu, Zaharia Bârsan și altele. Totodată, la Satu Mare au sosit și câțiva scriitori pentru șezători literare, cum a fost cea din aprilie 1923 cu Eugeniu Speranția, George A. Petre de la Oradea, Ion Minulescu, Corneliu Moldovanu, Al. Cazaban, Victor Eftimiu, Mircea Rădulescu, Alfred Moșoiu, Ion Agârbiceanu de la Cluj și Liviu Rebreanu, iar restul din capitală. La șezătoarea de la teatru a vorbit Ion Minulescu, iar banchetul de primire a avut loc în atelierul pictorului Aurel Popp. Altă dată a venit la Satu Mare Aron Cotruș. Tot aici s-au recitat poezii de către actrița Giurgea, dimpreună cu Alfred Moșoiu și Mircea Pavelescu, ceea ce dovedește că orașul Satu Mare a intrat din plin în atenția factorilor culturali naționali, fapt dovedit și mai târziu când un număr mare de profesori universitari de la Cluj vin aici să-și susțină conferințele, în cadrul „Extensiunii universitare" (Florin Ștefănescu-Goangă, Vasile Bogrea, Radu Paul, Ion Lupaș etc).

***

Alți vizitatori importanți îi vor trece pragul. Printre ei se numără nenumărați artiști.

Nu lipsită de o anume semnificație este vizita pe care o fac, împreună, Octavian Goga și dr. Petru Groza.

Un tânăr artist, pe cât de sărac pe atât de mare admirator al pictorului, îl caută pe maestru, pentru a se bucura de operele lui monumentale, nu înainte însă de a-i cere niște bani pentru a scoate o revistă. Dorința i-a fost îndeplinită. Avem o descriere a atelierului, foarte probabil a altui atelier decât cel evocat de Tonitza, de adata aceasta situat în curtea casei de pe strada Petru Maior, Nr. 9B:

„... rotesc ochii pe pereți. Lucrările sale de dimensiuni impunătoare, unele gata, altele pe jumate terminate... În colțul din stânga celebra compoziție *Crucificarea*. Vis-a-vis pe un perete întreg *Prigoniții soartei*... în faza primară: *Crucea vieții*...

Războiul: *Atacul din urmă*, *Gazele*, *Ultima paradă*..."

(Dimitrie Șeptilici)

În 1932 își cumpără o casă la Baia Sprie și o transformă în atelier.

Tentat de Colonia pictorilor de la Baia Mare, dar nedorind să fie integrat în mișcarea băimăreană, în 1932 își cumpără o casă la Baia Sprie și o transformă în atelier. Aici, în spirit de frondă față de mișcarea deja banalizată din Baia Mare, un grup de pictori pun bazele unei „Baia Mare Mici". Printre ei se numără: Vilmos Aba-Novák, Ernő Bánk, Balla Béla, István Boldizsár, Pál Borgida, László Félegyházi, Valér Ferenczy, Miklós Fleischer, Lajos Fonó Fleischer, György Florián, Ferenc Gáll, Oszkár Glatz, Sándor Irányi Iritz, Emil Kelemen, József Koszta, Albert Kristóf-Krausz, Ilona Litteczky-Krausz, Litteczky Endre, Romulus Ladea, Corneliu Liuba, Alfréd Macalik, Alexandru (Sandor) Mohi, Laura Mándy, Emmi Karácsony, Suba Dani, András Mikola, Oszkár Nagy, Ilona Nagy-Hajós, Amália Nyisztor, Sándor Pataky, Jenő Pászk, Eugen Pascu, János Pirk, Károly Patkó, Olivér Pittner, Ferenc Róth, Sebestyén Shakirov, Ernő Tibor, Gyula Tóth, Ignác Udvardy și alții.

Situat pe strada care-i poartă numele, strada Aurel Popp, Nr. 11 din Satu Mare, atelierul care l-a consacrat ca „artist cu atelier pictural" este cel pe care și-l construise singur, după proiectul lui.

Aici îl va vizita Mircea Zaciu, în 1956 – 1957.

„...ne-am așezat în atelier lângă o măsuță încărcată cu manuscrise și fotografii. (...) A vorbit un timp despre studiile lui, despre călătoriile prin Europa și Africa." (Mircea Zaciu)

„...ne-am așezat în atelier lângă o măsuță încărcată cu manuscrise și fotografii. Aflasem câteva detalii biografice. Aurel Popp fusese întâi arhitect, apoi l-a pasionat sculptura, s-a dedicat în fine picturii și acum la bătrânețe mărturisește că literatura începe să-l ispitească. A vorbit un timp despre studiile lui, despre călătoriile prin Europa și Africa. Încercăm stângaci să înnodăm o conversație reportericească cu întrebări prefabricate de un interviu: – Ce părere aveți despre arta modernă? Bătrânul maestru mă dezarmă imediat. – Dumneata crezi că există artă veche și modernă. Nu este, dragă tinere, decât artă bună și artă proastă. Insistai stângaci.

Știi ce, zâmbi el larg, impresionismul nici nu a existat, decât în închipuirea câtorva și în manualele de istorie ale artelor." (Mircea Zaciu)

Aurel Popp a îmbătrânit brusc. Poate însoţit de muzica obuzelor din Primul Război Mondial, poate într-un anume moment din cele două decenii ale interbelicului. Nu ştim când s-a petrecut acest fenomen fulgerător, poate în timp ce desena morţii rămaşi în urma prăbuşirii unui zepelin, poate mai devreme, în Parisul anilor 1910, sau la Budapesta în momentul în care şi-a dat seama că este de partea greşită a istoriei. Poate când a pierdut licitaţia pentru Monumentul dr. Vasile Lucaciu, în 1935, sau poate mai devreme, în 1926, când l-a izbit cu totul neaşteptat fostul său bun prieten, Nicolae Tonitza. În orice caz, cel de-Al Doilea Război Mondial, şi mai cu seamă perioada comunistă, l-a găsit deja scârbit de viaţă. Atât de scârbit încât şi-a inventat un calendar propriu cu care îşi măsura vârsta: la 75 de ani după socoteala lui avea 105.

Cel de-Al Doilea Război Mondial, şi mai cu seamă perioada comunistă, l-a găsit deja scârbit de viaţă. Atât de scârbit încât şi-a inventat un calendar propriu cu care îşi măsura vârsta: la 75 de ani după socoteala lui avea 105.

Distanţa dintre Primul Război Mondial şi cel de-Al Doilea, măsurabilă într-o sumă de lucrări terminate şi multe-multe proiecte, este, cu siguranţă, cea mai prolifică perioadă a artistului. Ea coincide nu doar cu vârsta potrivită pentru un om foarte muncitor, ci este, din perspectiva unui artist, şi cea mai normală bucată de istorie din turbulentul secol 20. Din această cauză, nu am inclus în Jurnalul de mai jos, această perioadă.

Între 1941-1944 majoritatea timpului şi-o petrece în atelierul său de la Baia Sprie. Este cu totul un altfel de atelier. Cultivă legume, îngrijeşte pomii fructiferi din ogradă. În aşteptarea sfârşitului supravieţuieşte urmărind natura şi făcându-şi rost de alimente.

Între 1941-1944 majoritatea timpului şi-o petrece în atelierul său de la Baia Sprie. Cultivă legume, îngrijeşte pomii fructiferi din ogradă.

Aurel Popp a fost unul dintre artiştii pe care bătrâneţea i-a ajuns din urmă odată cu tancurile sovietice. Regimul comunist, prima lui parte, i-a însoţit pas cu pas, până la moarte. Ultimii ani din viaţă şi-i petrece în adevăratul lui atelier, în cel de la Satu Mare, construit cu mari sacrificii în 1935.

Când întunecat şi friguros, când prea strâmt pentru pânzele pe care şi le dorea tot mai mari, Atelierul devine un loc de refugiu, o cazemată din care fie aruncă săgeţi ascuţite spre lume, fie îşi analizează propriile „fişe" medicale. Îngrijorat de sănătatea mintală a contemporanilor, are timp suficient să mediteze asupra destinului său, dureros de îngemănat cu arta, dar şi la „bestiariul" care l-a însoţit în drumul său sinuos către apele Stixului.

Puţini dintre artiştii români au ajuns la o analiză atât de profundă a mecanismelor creaţiei, a propriei creaţii, a sufletului omenesc. De regulă cuvântul „suflet" sună fals, dulceag, însă sub pana lui „sufletul" devine ceva palpabil, parcă desenat din cuvinte, prinzând materialitate. Presărate cu ironii şi auto-ironii, sunt pagini în acest jurnal născut practic din scrisori, parcă ieşite din sufletul chinuit al unui Dostoievski, pe care, de altfel, adesea îl invocă. Paginile despre bătrâneţe, dar şi despre Dumnezeu, despre Isus, despre viaţa chinuită a omului, ca un dat, ca un dar otrăvit, sunt de o profunzime rar întâlnită în literatura unor artişti plastici.

Paginile despre bătrâneţe, dar şi despre Dumnezeu, despre Isus, despre viaţa chinuită a omului, ca un dat, ca un dar otrăvit, sunt de o profunzime rar întâlnită.

JURNALUL DE LA BAIA SPRIE 1941-1944

În grădina atelierului din Baia Sprie, departe de lumea sălbăticită, În timpul celui de-al doilea Război Mondial

Notițele, numeroasele pasaje din scrisori, completează nu doar portretul unui individ ce se ceartă cu Creatorul său, ci marchează dimensiunea spirituală a ceea ce îndeobște înseamnă „atelierul" pentru un adevărat artist.

Aurel Popp demonstrează cu prisosință că un atelier nu este doar o încăpere în care sunt depozitate pânze, vopsele și pensule, ci este un loc sacru, un loc în care omul gândește, face planuri, notează crâmpeie de gânduri, se uită pe geam pentru a vedea dacă moartea îl pândește de după un copac lovit de furtună sau dintre petalele unei flori călcate în picioare.

După 1945, în mai multe scrisori, în memorii, Aurel Popp vorbește despre colegi, foști prieteni deveniți dușmani, că a fost acuzat că în timpul războiului a fost „spionul lui Horthy". Era o acuzație pe atât de absurdă, pe atât de nedreaptă și departe de adevăr. Dimpotrivă, în perioada ocupației horthyste autoritățile porniseră o adevărată vânătoare față de „liber cugetători".

Fragmentele de mai jos, constituite într-un adevărat jurnal al liniștii interioare, fac parte dintr-un set de dosare ce cuprind scrisori, documente, acte din perioada anilor 1941-1944. Dacă la Primul Război Mondial participă în mod nemijlocit, ca „desenator de morți", în timpul celei de-a doua mari dezlănțuiri de sălbăticie, se retrage în atelierul său de la Baia Sprie.

Suportând greu singurătatea, oarecum împăcat cu sine, duce o viață de sihastru, își îngrijește grădina, observând cu atenție, ca un Robinson Crusoe eșuat într-o casă țărănească de la poalele muntelui Gutâi, cum cresc și se dezvoltă legumele și fructele, cum cresc prețurile la ouă, făină și carne. O problemă spinoasă devine procurarea hranei. Descrie cu lux de amănunte cum își face rost de alimente, iar din când în când își mai notează câte un gând îngrijorător:

„Pământul marilor umaniști este plin de asasini, iar de pe pământul lui Tolstoi curge un râu roșu care vrea să acopere tot Pământul…"

„Sub cerul albastru al lui Michelangelo o mamă al cărei soț a fost asasinat de către bunicul copiilor ei, fuge de mână cu orfanii ei... Pământul marilor umaniști este plin de asasini, iar de pe pământul lui Tolstoi curge un râu roșu care vrea să acopere tot Pământul..."

Rămasă cu copiii la Satu Mare, soția îi scrie:

„Lasă baltă toate și vino acasă! Trăind în aceste vremuri grele, ar fi mai bine să fim împreună! Eu am crezut că după primul bombardament vei veni acasă din propria-ți voință. Ori tu nici nu știi de astea. Nu citești ziare, nu asculți la radio? Noi ne-am petrecut noaptea trecută ore întregi în pivniță."

Departe de lumea dezlănțuită, pictorul își vede de muncă, de pictură și de grădină, dar este atent și la alimentație:

„Nu am probleme cu mâncarea, am însă din ce în ce mai mari probleme cu vânturile. Laptele ăsta mult nu-mi prieşte în această privință, cu toate că în rest mă simt bine și dorm bine. Mi-au venit și banii de la asigurator, acum vreau să-mi rezolv toate problemele. Nici ochii nu mă prea deranjează, nu am alte probleme decât singurătatea, asta este cea care e foarte grea și urâtă..."

În timpul recluziunii de la Baia Sprie, a refugiului auto-impus, lucrează destul de intens, însă lasă impresia că mai degrabă era preocupat de grădinărit decât de pictură. În ciuda vieții bucolice pe care vrea să o ducă, din această perioadă datează celebrul *Autoportret*, gol până la brâu, un gest de frondă, o fină auto-ironie, încercând parcă să spună: vedeți, nu mi-a mai rămas nimic altceva decât paleta de culori, pensula și izmenele, dar nu mi-am pierdut umorul. Mai târziu, îi plăcea să spună despre acest tablou: așa au intrat izmenele în istorie. Tot din această perioadă de aparentă liniște interioară, datează lucrarea *Și ei*. Adică și ei, bivolii, luptă.

1941

14 august

„După vremea minunat de frumoasă de ieri, azi din nou este întunecoasă și ploioasă. M-am ocupat de grădina cea nouă până când nu m-a alungat ploaia și de acolo. Acum mă pregătesc să plătesc impozitul și măcelarul.

„M-am hotărât să mă apuc din nou de compoziții ... dacă mai ține mult vremea asta ploioasă."

M-am hotărât să mă apuc din nou de compoziții, dacă mai ține mult vremea asta ploioasă. Încă azi, după masă, mă apuc de tabloul cu căruța. Dracu să o ia de vreme!

Am speranța că va veni o vreme mai bună ca să pot lucra liniștit. Însă omul își face planuri și timpul le strică pe toate. Azi – luni – s-a înnorat din nou, a început ploaia. Voi lucra aici, în casă.

13 noiembrie

Aici nu este nicio noutate numai atât că sărăcia este și mai mare. Am chemat-o aici pe vecină însă cu greu vrea să-mi dea zilnic câte o jumătate de litru de lapte. Nu știu ce voi face pentru că primul lucru pe care l-am făcut a fost să-mi fac rost de mâncare, la fel și lui Pluto. Cred că săracul animal era deja pe terminate și abia l-am salvat – cine știe a câta oară. Fac tot ce pot ca să primească ceva de mâncare până când voi fi aici.

„Primul lucru pe care l-am făcut a fost să-mi fac rost de mâncare."

Cei șase metri de lemne sunt deja în curte. Am trimis pe cineva la Florica însă nu a fost acasă, așa că acum îmi car eu lemne pentru noapte, pentru că aici este zăpadă deja, apoi mă duc la Puskas după mere, apoi la Florica să începem treaba deja de mâine ca să ajung cât mai repede acasă

din iadul ăsta. Totul este gol, și chiar dacă soarele a apărut, totuși toate au o culoare atât de săracă.

Poate iarna va fi frumoasă, însă tocmai acum nu mi-e pe plac.

Va fi căldură bună la noapte aici în atelier, însă eu încălzesc toată casa, pentru ca fiecare cameră să se încălzească un pic. Să nu te îngrijorezi, asta nu este ceva nou pentru mine. Precis nu mă voi răci și încerc să nu mă ating nici de conserve. Încerc să primesc mâncare de la soția lui Bölönyi, însă nu cred că poate să-mi și dea.

Așa stăm deci în lumea asta frumoasă…

1942

24 mai

„Am de toate, și chiar ieri la prânz am primit și tichetele de făină, de untură și de zahăr retroactiv de la 15 mai."

A sosit Bözsi cu mâncăruri. Am de toate, și chiar ieri la prânz am primit și tichetele de făină, de untură și de zahăr retroactiv de la 15 mai. Deci am de toate, în beci mai am depozitate conserve, untură și făină în cămară.

Omul cu laptele s-a prezentat imediat, pentru că el face și gardul împreună cu Todor și la el mă voi duce să-mi fac compoziția cu bivolii. Mi se dă o adeverință de la poliție să nu am probleme acolo în sat. Deci am rezolvat toate, mai mult, ieri seară mi-am despachetat și lăzile care au sosit cu greu. Bözsi zice că merele au ajuns acasă cu toate că le-am expediat abia alaltăieri. Deci toate au mers bine și mă bucur înainte de toate că treburile de acasă s-au rezolvat atât de bine. Este extrem de important acum să avem de toate, pentru că nu se știe ce va urma.

Am achitat cartofii. Ar fi în regulă toate, însă cei care mi-au promis că îmi fac rost de untură, au și uitat de asta. Poate cineva, un fost elev de al meu îmi va da, însă acum nu e acasă nici ăsta. Data trecută când a venit aici am primit un sfert de kilogram de la soția lui Gaál din Baia Mare, pentru că trebuia să aștept acolo o oră și jumătate pentru că trenul nu mai vine direct aici, ci trebuie să aștepți la Baia Mare. Am rezolvat și chestiunea pâinii, așa că am și voi avea de toate.

Și celelalte treburi mi se vor rezolva încet. Ridicarea gardului va dura vreo două săptămâni, și numai după ce va fi gata voi începe lucrul. Până atunci compun și scriu.

„Mi-am terminat și vizitele, și nu mă mai duc la nimeni, pentru că nu am niciun chef să fiu împreună cu oamenii."

Mi-am terminat și vizitele, și nu mă mai duc la nimeni, pentru că nu am niciun chef să fiu împreună cu oamenii. Toate sunt foarte frumoase aici.

Îmi pare rău că i-am promis lui Rákoczy că azi mă duc la el la masă. Dimineața am mâncat deja cu Bözsi din jumere, însă eu aș fi dorit mai degrabă cârnați. Acum însă trebuie să am grijă de stomac, pentru că voi fi musafir și acolo vreau să mă satur.

Mâine seară mă duc la Bálint la cină. Am grijă de mine. Am cumpărat de la omul meu o cană de smântână și brânză, însă el îmi va aduce iar săptămâna viitoare. Ieri mi-am făcut o supă, mai am jumătate din ea cu carne cu tot. Carnea a fost foarte bună cu ceapă verde.

„Grădina noastră cu zarzavaturi este minunată."

Și grădina noastră cu zarzavaturi este minunată. Toate sunt foarte frumoase, poate singurătatea este singurul lucru cu care trebuie să mă obișnuiesc, cu voință puternică.

Duminica o voi petrece din nou la Baia Mare, atâta este toată distracția pentru mine.

5 iunie

„Mă uit zilnic la căpșuni. Azi am văzut că vor începe să se coacă peste 6-8 zile."

Mă uit zilnic la căpșuni. Dimineață m-am uitat la ele – azi am văzut că vor începe să se coacă peste 6-8 zile. Se arată o recoltă mare, numai să nu pățim anul acesta cu ele cum am pățit anul trecut cu recolta de mere din cauza ploilor multe și a frigului. Recolta nu a reușit deloc. M-aș mira dacă am avea un coș de mere, atât de mult s-au înnegrit florile. Cu toate că atunci când am venit aici unii dintre meri au fost plini de flori, însă acum nici pe aceștia nu se vede nimic.

Cu atât mai frumoase se arată acum căpșunile și zmeura, din care, la fel, aștept o recoltă bună. Și coacăzii și-au pierdut fructele, la fel și agrișul cu care am sperat că-mi fac o bucurie.

„Cu grădina de zarzavaturi însă sunt sigur că voi avea succes."

Cu grădina de zarzavaturi însă sunt sigur că voi avea succes. Ceapa, salata, fasolea toate sunt foarte frumoase după ploile cele multe. Și rubarba va fi de ajuns pentru una-două mese, am nădejdea că nu mai trebuie să cumpăr nimic din piață, numai carne. Am luat circa trei sferturi de kilogram și toată dimineața am tot gătit.

„Ieri a fost o zi mare pentru că am mâncat cea ce am pregătit eu însumi."

Ieri a fost o zi mare pentru că am mâncat ceea ce am pregătit eu însumi. Am cumpărat și o bucățică de carne de vițel, pe care am gătit-o în untură cu ceapă și cu un pic de făină într-un saft bun. În supă am băgat multe zarzavaturi și condimente și îmi va ajunge pentru trei mese de prânz. Mere mai am din cele stricate, însă și astea sunt mai bune decât nimic. Am avut o poftă mare pentru salată, însă nu am reușit. S-a ofilit până am ajuns să mănânc din ea. Nu am încă experiența când să fac și ce să fac, astfel că sistemul meu este de vină pentru eșecurile mele culinare. Însă toate sunt bine și așa pentru că am speranța că soția va sosi aici în curând, ea va găti, iar eu voi juca rolul unui mare domn.

Acum parcă se poate face mai ușor aprovizionarea. Pâine primesc săptămânal din Baia Mare. Lapte (și smântână) cât doresc, chiar zilnic. Carne se găsește de două ori pe săptămână regulat, vițel și vită, frumoasă, grasă. Și azi a fost cineva aici cu ouă, am cumpărat și urdă, 2 penghei o jumătate de kilogram.

„Văd că posibilitățile de hrană se îmbunătățesc continuu."

Văd că posibilitățile de hrană se îmbunătățesc continuu. Data trecută i-am dus la șeful serviciului de alimentație publică o cană de smântână și am primit la schimb o jumătate de kilogram de orez. Mi-am cumpărat – mai bine zis soția lui Lackó mi-a cumpărat – două kilograme de fidea de supă, de atunci mănânc supa cu fidea. Progrese mari în toate direcțiile... Mă duc la Baia Mare pentru pâine și bani și dacă se poate cumpăr și cafea.

25 iulie

„Trebuie să știi cum se ține ordine mare într-un spațiu mic."

Trebuie să știi cum se ține ordine mare într-un spațiu mic. Lucru care eu îl pretind și acasă. Să vină cât mai mulți, pe mine nu mă deranjează, pentru că eu chiar pot lucra.

Azi am auzit că în satul în care am fost săptămâna asta chiar există un taur bătrân de bivol foarte frumos.

Am lucrat la marele tablou cu podul iar după amiaza am lucrat la bivolul meu.

5 septembrie

Azi – cu toate că aș dori – nu mă duc încă acasă pentru că vreau să-mi termin tabloul de pe pod ca să am ceva și gata. Mă tem că vor începe ploile și nu-l mai pot termina. În rest am idei destule și dacă mă apuc sigur pot recupera repede tot cea ce am pierdut.

Acum m-a apucat nebunia pictării și pictez toată ziua așa ca niciodată. Cum am venit acasă imediat m-am apucat de lucru, am lucrat la compoziție și mi-am terminat și tabloul făcut pe pod. Azi în mod excepțional am crezut că înainte de masă termin cu corespondența și după masa voi lucra în continuare la compoziție.

20 septembrie

„Eu, de exemplu, vreau acum să mă ocup de conservarea laptelui. Dacă pot conserva laptele (numai să găsesc zahăr suficient) atunci am făcut un lucru mare."

Eu, de exemplu, vreau acum să mă ocup de conservarea laptelui. Dacă pot conserva laptele (numai să găsesc zahăr suficient) atunci am făcut un lucru mare. Azi am pus 80 de ouă pentru că mi s-au adunat. Cred că voi conserva cca 300 de bucăți – pentru că ouăle nu cer de mâncare acolo unde sunt. Cum le duc acasă la Satu Mare? Asta nu știu încă, însă probabil voi rezolva și treaba asta așa cum am rezolvat atâtea probleme grele.

Aș vrea să usuc și prune și nuci cel puțin 10-20 kg. Atâtea prune voi avea precis, aici le păstrez și mănânc zilnic din ele pentru că sunt foarte bune și fără viermi. Am renunțat la restul de prune.

Aștept merele, însă aștept și lăzile, pentru că dacă tot le adun de aici încolo, numai cheltuielile se măresc.

Scriu acasă să-mi trimită imediat și să fie aici permanent douăzeci de lăzi.

Am program.Trebuie să-mi exploatez pofta asta de muncă. Am aici și material și poftă, așa să încercăm să suportăm această mică incomoditate. Aici trăiesc în liniște, nu mă deranjează nimeni. Acasă mă enervez pentru toate, viața noastră este foarte bine aranjată în condițiile actuale dacă mă duc acasă o dată pe săptămână.

„Îmi fac cina, lucru care este ușor acum pentru că am fructe destule. Am și pâine bună și suficientă, chiar prea multă."

Îmi fac cina, lucru care este ușor acum pentru că am fructe destule. Am și pâine bună și suficientă, chiar prea multă! Pe care am adus-o cu mine încă nu am tăiat-o. Poate mâine îi vine rândul.

Ieri am făcut unt din doi litri de smântână.

Acum în fiecare dimineață mănânc pâine cu unt. Din prăjituri mănânc la prânz în așa fel să am toată săptămâna. Când mă duc acasă duc cu mine smântână sau unt ca să am prăjituri când vin înapoi.

Văd că plecarea mea acasă definitiv va avea loc abia la sfârșitul lui octombrie.

„Lemne de foc aduc săptămâna viitoare."

Lemne de foc aduc săptămâna viitoare și le voi tăia. Cada soției lui Poti e în lucru, și o voi trimite la adresa ei. Vremea este așa cum a fost. E secetă mare însă pentru pictat este mai potrivită ca oricând. Sunt singur de tot, nu umblu la nimeni. Scrisori demne de amintit nu am primit.

Nu mă duc la Cluj pentru că îmi pare rău de timpul pierdut.

vineri, 3 octombrie

Am făcut un bilanț despre situația mea și văd cu părere de rău, că dacă vremea va rămâne atât de favorabilă pentru pictat și dacă vor fi și în continuare zile atât de frumoase și însorite, nu mă duc acasă atunci când m-am gândit să plec, pentru că pâine găsesc și aici la restaurant iar tichete am destule.

„Aș vrea foarte tare să lucrez, însă degeaba, munca e mai multă decât zilele."

Aș vrea foarte tare să lucrez, însă degeaba, munca e mai multă decât zilele, și nu pot lucra în fiecare zi și îmi pare foarte rău de restul timpului. Însă tot la fel ar fi situația și acasă, aș fi împreună cu familia, ceea ce ar fi mai important decât munca făcută aici. Însă degeaba, pasiunea și ambiția mă țin aici, pentru că totuși trebuie să fac ceva.

Noutăți nu sunt, tot timpul stau acasă și nici la mine nu vine nimeni. Cu excepția medicului veterinar.

1943

19 iulie

„Abia au trecut câteva zile și parcă nu știu de cât timp sunt aici singur."

Abia au trecut câteva zile și parcă nu știu de cât timp sunt aici singur. Este foarte rău să fii așa singur și degeaba tot încerc să mă ocup de treburile mele și de cele din grădină, nimic nu compensează lipsa. Săptămâna trecută parcă ar fi fost lungă cât o lună întreagă.

Duminica mi-a fost și mai spurcată, pentru că nici măcar muncitorii nu au fost aici, iar vecinii au stat mai în liniște decât altă dată. A fost o după masă de duminică de-a dreptul plicticoasă, ca de mlaștină, când oamenii se gândesc la sinucidere din cauza plictiselii. În plina mea disperare a sosit în sfârșit F. cu care apoi mi-am omorât după-masa. Așa a rămas și scrisul. Și nici nu pot face altceva în această vreme ploioasă. Acum îmi rezolv poșta pe o săptămână.

Am sosit aici miercurea. Pulpa de gâscă mi-a fost cina, apoi m-am culcat devreme. În fiecare zi fac același lucru: înainte de masă treburile din grădină, iar după masa lucrez la tabloul cel mare. Vremea este schimbătoare, s-ar putea face și altceva, însă dacă aș picta și înainte de masă, atunci după masa aș fi prea obosit. Din cauza asta trebuie să mă țin de programul ăsta până termin tabloul ăsta mare. Așa stau deci cu munca.

„Prețul prânzului a fost mărit la 2 penghei, bineînțeles carne nu primesc deloc."

Alimentația mea a ajuns în următoarea ordine: prețul prânzului a fost mărit la 2 penghei, bineînțeles carne nu primesc deloc, lapte primesc regulat de la vecini și înafară de asta mai primesc lapte de bivoliță de două ori pe săptămână. Primesc și cinci ouă pentru doi penghei.

În grădina din Baia Sprie, vara anului 1943

Săptămâna trecută am cules zmeura, acum o trec prin sită. Poate voi avea vreo două sticle din ea. Am primit și ceva slănină crudă de topit pentru untură și mi s-a promis și ceva zahăr, nu știu cât. Am topit slănina crudă și am turnat-o în borcane. Din păcate am obținut untură puțină, din două kilograme și jumătate abia am obținut un litru și jumătate de untură, dar este măcar curată.

Sâmbătă seara mi-am plătit datoria pentru mâncare la băiatul lui Diemand. A fost aici la mine cu fratele lui și mi-au mâncat puțina carne de porc pe care mi-a dat-o tot el, pe bani. Pentru asta am primit slănina crudă, însă ei au consumat și au băut contravaloarea cu vârf și îndesat...

„Sâmbătă seara mi-am plătit datoria pentru mâncare la băiatul lui Diemand."

De acasă nu am vești. Maria va coace azi pâine, cea veche mi-a ținut până azi și a fost una foarte bună. Dacă sâmbăta nu aș fi avut musafiri atunci încă o săptămână aș fi avut din ea. Primesc și smântână, am făcut și unt, așa că nu trebuie să cer nici astea de acasă. Am ridicat rația de făină și mai trebuie să primesc și zahăr.

Nu am probleme cu mâncarea, am însă din ce în ce mai mari probleme cu vânturile. Laptele ăsta mult nu-mi prieşte în această privință, cu toate că în rest mă simt bine și dorm bine. Mi-au venit și banii de la asigurător, acum vreau să-mi rezolv toate problemele. Nici ochii nu mă prea deranjează, nu am alte probleme decât singurătatea, asta este cea care e foarte grea și urâtă...

Aștept foarte mult scrisoarea de acasă despre ce se întâmplă cu tine. Și aștept foarte mult înștiințarea în privința planului tău privind problema mea. Te rog mult să nu te umilești în fața nimănui pentru că nu se merită. Viața mea nu mai poate fi una lungă și nu se merită să-ți compromiți tu viața pentru ea. Nu m-aș ierta niciodată dacă aș ști că eu mi-am obținut dreptatea prin umilința ta. Gândește-te la asta și ferește-te de așa ceva, pentru mine, pentru că ar fi ceva foarte dureros pentru mine dacă s-ar întâmpla așa. Pe de altă parte, eu scriu azi o scrisoare către cei vizați de la Pesta ca să-mi compensez lipsurile cu serviciul militar. Nu am altceva cu care aș putea ajuta mai ușor situația noastră, din păcate. Szentimrei mi-a scris despre expoziția mea. Nu prea merge asta în ziua de azi, așa mi-a scris, sincer, și m-a invitat ca să mai discutăm acolo împreună cu Kós. Eu însă nu pot risca această cheltuială pentru că o văd de prisos. Și din cauza asta va trebui să încerc cealaltă soluție, cea a armatei.

23 iulie

„Numai munca mă poate liniști… Acum parcă și inima îmi este mai liniștită. Nu beau băuturi spirtoase numai sirop de zmeură făcut de mine sau apă curată cea ce îmi face bine."

Să-ți petreci în mod plăcut timpul, să nu umbli după niciun fel de lucru de prisos. Dacă ai avea nevoie de bani, scrie-mi deîndată sau trimite-mi o telegramă și îți trimit de urgență, lucru pe care din păcate am uitat să ți-l spun, respectiv să-ți ofer pentru că atunci nu am știut când voi primi acești bani de la Adria. (Aurel Popp către soție)

Acum nu mă pot duce nici pentru scurt timp acasă oricât aș vrea. M-am apucat de un tablou nou și apoi am aici atâtea tablouri neterminate că trebuie să termin neapărat câteva din ele imediat cum

În grădina din Baia Sprie, împreună cu soția și cu nepoata Irina

„Florile merilor cresc foarte frumos însă în caise rămân din ce în ce mai puține flori."

vremea va fi mai bună și mai frumoasă. Numai munca mă poate liniști... Acum parcă și inima îmi este mai liniștită. Nu beau băuturi spirtoase numai sirop de zmeură făcut de mine sau apă curată ceea ce îmi face bine. Beau și mult lapte. Un litru pe zi este prea mult pentru mine, dimineața și la cină.

Ieri a fost aici un praznic și eu m-am dus la Baia Mare pentru că aici nu a lucrat nimeni. Numai seara la 11 am venit înapoi frânt de oboseală. Am fost împreună cu Félegyházy și cu Krizsán.

Florica îmi face acum curățenie pentru căpșunile albe. Aceste fructe ne vor ajuta foarte mult cândva, după celelalte. Este o recoltă foarte bogată și sunt foarte gustoase. Azi am mâncat din ele, zmeura este pe terminate. Florile merilor cresc foarte frumos însă dintre caise rămân din ce în ce mai puține flori. Se pare că prima recoltă va fi puțină și va rămâne numai ceva de gustat din ele. Poate la anul vor fi mai multe și mai frumoase. Acum sunt destul de mici chiar pe caisul de lângă casă. Dacă mă gândesc bine și din cauza acestor pomi nenorociți nu pot lipsi prea mult de aici, pentru că ar fura cineva și puținul ăsta de pe ei.

Încă nu mi-am putut vinde brazii.

Meșterul de rame îmi scrie de la Pesta – Bokor László, stă pe str. Arad nr. 31 – că tâmplarul cu care lucrează nu mai vrea să-i facă tâmplăria pentru rame și ca eu să mă duc imediat la Pesta să rezolv problema. Bineînțeles nici vorbă de așa ceva, eu nu am nimic cu acel tâmplar, numai cu el. L-am însărcinat pe Jakab Gyurka cu această treabă. Măcar pe cele gata să le trimită la Satu Mare. Două mii de penghei...

Mă uit și eu în interiorul meu ca și chinezii care se uită la propriul buric, iar sufletul meu a fost acoperit de iederă sălbatică, care de altfel se poate vedea rar - și numai de către cei care îmi sunt aproape și Buni.

1944

ianuarie

*

... Omul ar crede că s-au înmulțit asasinii în serie din insulele Haiti și dacă privește în jur pe Pământ nu vede altceva decât niște nebuni cu cuțite strânse cu dinții în gură care nu caută altceva decât pe cine să omoare sau pe cine să nenorocească.

*

„Cu o minte sănătoasă este greu să alegi ce se poate spune deschis și ce se poate picta."

Pentru mine arta este un chin și o amărăciune! Chin pentru că nu o pot face așa cum aș vrea, și amărăciune pentru că mi-a răpit atât de mult timp.

*

Prin câte chinuri trec când ajung cu temele mele din ce în ce mai mult în contradicție cu mine însumi, cu anturajul și cu toate cele pe care le considerăm ca fiind percepția publică. Cu o minte sănătoasă este greu să alegi ce se poate spune deschis și ce se poate picta. Iar sufletul meu luptă pentru sinceritate și are setea adevărului... Nu mă deranjează niciun fel

de orgoliu, la muncă nu mă îndeamnă altceva decât sinceritatea... Din această cauză nu mi-e dor de expoziții, din această cauză nu sunt văzut nicăieri...

Știți ce am crezut eu în 1918? Că lumea se va prăbuși pentru că nimeni nu va uita moartea a 30 de milioane de suflete și suferințele aparținătorilor celor treizeci de milioane! Și iată, iar ne aflăm în situația din 1918 (adică foarte aproape de ea!) și nu suntem siguri dacă scăpăm de ziua de AZI așa cum am scăpat de cea precedentă. Atunci, acum 26 de ani, am crezut că suferințele celor din tranșee nu pot rămâne fără răzbunare, și azi văd că suferințele celor rămași acasă sunt aproape la fel ca și suferințele celor din tranșeele de atunci. Atunci am pictat despre Cristosul cel nou, acum caut un Dumnezeu nou, pentru că simt că se schimbă cu zi ce trece credința mea în el și rămășițele zdrențoase ale închipuirilor mele despre el. Încotro mergem, *quo vadis*, omule? Toate forțele înafară de noi omoară numai, cea ce este frumos și bun, iar cel care a fost creat după chipul lui Dumnezeu, stăpânul lumii: Omul asasinează deja chiar copii și sugari. Ce valoare are dezamăgirea vieții noastre individuale și ce valoare are amărăciunea existenței noastre mici și efemere?

Ce iluzorie poate fi pictura, pe care și noi, cei închipuiți (stimă pentru puținele excepții) o putem reda numai în relativitatea ei...

*

Pictura, blestemata asta de artă!!! Nu vreți să credeți că ea nu este viața însăși? Ea este – cum s-a și scris – numai un narcotic! Și să trăiești în narcoză este rău și este și nesănătos. Din când în când este bine să te afli și într-o narcoză, însă să considerăm țelul vieții noastre, să ne aflăm tot timpul în narcoză, vai, nu este bine! Păi, nu vedeți că cei mai mulți pictori și alte suflete care suferă de maladia artei au cele mai mari probleme tocmai din cauza că trăiesc departe de VIAȚĂ? Din această cauză tablourile și statuile lor nu sunt bune, și din cauza asta ei nu văd nimic din cea ce este esența EXISTENȚEI noastre.

Esența existenței noastre este după părerea mea – și asta este și părerea lui Dostoievski – suferința, gama sentimentelor singurătății, pe care o simțim și în muzica lui Beethoven, în căutarea Dumnezeului la Dostoievski – și în creațiile celor mai mari!

Și naivitatea noastră a crescut până la cer, și din cauza asta se află în fază de doborâre orice creație a noastră... la fel și viața noastră trecută și înțelepciunea noastră trecută…

Sub cerul albastru al lui Michelangelo o mamă al cărei soț a fost asasinat de către bunicul copiilor ei, fuge de mână cu orfanii ei. Pământul marilor umaniști este plin de asasini, iar de pe pământul lui Tolstoi curge un râu roșu care vrea să acopere tot Pământul... În Asia – leagănul nostru -, în Africa, în Europa, continent frate cu Atlantisul și pământul celei mai frumoase culturi, la fel în America, grădina Viitorului și Speranțelor umanității: Sânge și Sânge peste tot și asasinate sau pregătiri pentru asasinate!

Muște au fost și în grădina Ghetsimani, vor fi și în alte grădini pentru că ele nu vor fi omorâte nici de războaiele dezlănțuite acum! Iată și asta ne îngreunează starea și trebuie să ne ferim și de aceste multe muște de piață. Acelea vor ajunge mai presus de toate, pentru că cei din frunte vor pieri și vor rămâne cei care sunt jos, cum au rămas și după Cristos cei care apoi au trăit ca niște paraziți pe firimiturile rămase după el, au întemeiat sfânta biserică ca să pretindă apoi taxe pentru liturghie… Vai de cei care trăiesc azi, însă de o sută de ori vai de cei care vor apuca viitorul, pentru că dacă ei nu vor face parte dintre asasini, atunci se vor găsi cu siguranță printre cei asasinați. A fi asasin este la fel de rău ca și când tu însuți ai fi asasinat... Așa zice Dostoievski, la fel Tostoi și Cristos..."

Poetul Ady Endre (22 noiembrie 1877 - 27 ianuarie 1919) cu mama sa Pásztor Mária, despre care se spunea în sat că era „fată româncă”

„Oare ce-ar zice prietenul meu bun și drag, Ady Endre, dacă eventual ar ieși la iveală, dacă aș da în vileag, secretul pe care el l-a îngropat atât de frumos în sufletul lui – la fel ca Gog și Magog? Parcă văd cu ochii sufletului meu ce voi păți dincolo – la malul celălalt al Stixului – când el mă va întreba de ce am scormonit eu prin viața mamei sale Dulci, și, probabil, va bănui că am fost pilit, pentru că niciun suflet bun nu face așa ceva dacă este treaz.”

(Aurel Popp)

Aurel Popp

Scrisoare despre Ady

„Într-adevăr, au fost în sat niște cunoscuți ai familiei Ady – care poate nici nu mai sunt în viață – de la care și eu am auzit acest lucru ce se discută acum. Poate chiar Papp Gyula, prietenul intim și camaradul de pahar al lui Ady Endre a fost cel care a susținut nu numai că Pásztor Mária ar fi fost o fiică adoptivă a lui Pásztor Dániel, ci și că tanti Mária era «fată româncă».”

De ce s-a străduit Aurel Popp, trecut de 75 de ani, să repare apoi să transforme casa familiei Ady, arsă într-un incendiu la 30 noiembrie 1953, într-un „loc de pelerinaj”, într-un muzeu?

O corespondență uriașă, deloc comodă. Multiple, și deseori contradictorii demonstrații, explicate convingător, despre personalitatea poetului, despre familia lui, scrisorile schimbate de Aurel Popp cu diverși scriitori, artiști plastici, istorici, exegeți ai vieții și operei poetului Ady Endre, oferă un rar spectacol de elocință, încăpățânare, perseverență în urmărirea țelului: reparația casei poetului și transformarea ei în muzeu.

În fața platitudinilor, inerente când este vorba despre o mare personalitate, devenită și foarte populară în contextul epocii, venite din partea unor admiratori ai poetului, de altfel onești, Aurel Popp avea opinii ferme, de nezdruncinat. Îl considera pe fostul său prieten din copilărie, devenit „titanul din Sălaj” un „prototip”, o figură reprezentativă, un „geniu”, apărut din contradicția și la confluența a două culturi complementare, dar în competiție. În același timp, familia Ady, la fel, i se părea reprezentativă pentru zona Sălajului de la sfârșitul secolului 19 și începutul secolului 20, urmărindu-i evoluția, mai precis involuția, în perioada interbelică, precum și după dispariția ei fizică. Cu ocazia unei vizite, în 1954, constată că, bântuit de fantomele celor care au trăit cândva acolo, „satul lui Ady Endre este unul foarte trist”.

Aurel Popp se apleacă asupra figurii poetului Ady Endre și pentru că el pare să fie o sinteză a celor două neamuri, un produs al convieţuirii de o mie de ani a românilor și maghiarilor în același areal. Pentru a înțelege cum a apărut o asemenea „minune” tocmai în Sălaj „nu trebuie să citești nu doar niște litere, ci, ca să înțelegi omul și poezia lui, trebuie să te gândești ca la un copac. Trebuie să simți ceea ce simte privitorul când se uită și admiră un copac uriaș. „Da, privitorul trebuie să vadă și să știe în ce fel de sol coboară rădăcinile copacului respectiv. În acest caz privitorul vede imediat altfel măreția, extraordinarul, pentru că el va putea să înțeleagă cum a putut să dea naștere atotputernica natură la o asemenea „minune”, cum a putut să o creeze.”

Pictorul avea în vedere, desigur, poezia „Soarta copacului maghiar”: „În sufletul meu e copacul maghiar/ Își scutură frunzele, zboară în vânt,/ Plin de verdeață și-n floare,/ Așa trebuie să intru-n pământ.” (Traducere, G. Georgescu.)

Analizele lui transcend simplele comentarii pe marginea unor texte și fapte de viață. Forând mai adânc, găsește o explicație: poetul este sinteza a două neamuri, mama acestuia fiind „o fată româncă”. „Într-adevăr, au fost în sat niște cunoscuți ai familiei Ady – care poate nici nu mai sunt în viață – de la care și eu am auzit acest lucru ce se discută acum. Poate chiar Popp Gyula, prietenul intim și camaradul de pahar al lui Ady Endre a fost cel care a susținut nu numai că Pásztor Mária ar fi fost o fiică adoptivă a lui Pásztor Dániel, ci și că tanti Mária era „fată româncă”. De unde, în mod destul de simplist, și explicația versurilor din *„Cântecul Iacobinului maghiar: „Din mii de-ndemnuri, doruri amorțite/ De ce nu crește-o forță, în sfârșit?/ Doar toți Maghiarii, Slavii și Românii/ Aceleași chinuri au de suferit.”* (Traducere, Costa Carei.)

Desigur, este conștient de consecințele acestei descoperiri, greu de acceptat în contextul relațiilor tensionate dintre maghiari și români, mai ales la vârful elitelor care-și făcuseră din naționalism o platoșă patriotică: „Oare ce ar zice prietenul meu bun și drag, Ady Endre, dacă eventual ar ieși la iveală, dacă aș da în vileag, secretul pe care el l-a îngropat atât de frumos în adâncul lui – asemeni lui Gog și Magog?

Parcă văd cu ochii sufletului meu ce voi păți dincolo – la malul celălalt al Stixului – când el mă va întreba de ce am scormonit eu prin viața mamei sale dulci, și probabil, va bănui că am fost pilit, pentru că niciun suflet bun nu face așa ceva dacă este treaz”.

Gog și Magog, sunt fiul lor,/ În porți zadarnic pumnii mi-s sfărmați/ Și, totuși, eu spre voi mă-ndrept, întrebător:/ E voie să mai plâng pe sub Carpați?/.../ E voie de la Deveny drum nou să-mi rup

Cu cântul nou al timpurilor noi?” Gog și Magog, ființă mitologică, odată un singur trup, Gogmagog, rupt în două pentru necredință, este invocat de poet în volumul „Poezii noi” din 1906, într-o poezie fără titlu, așezată programatic pe prima pagină. Ady Endre, mai mult decât un Octavian Goga, punea bazele unei adevărate mitologii, moderne, a poporului maghiar. Se-nțelege, așadar, ce șoc ar fi provocat o asemenea dezvăluire.

De o savoare aparte sunt, în context, și explicațiile cuvintelor „zegernyés”, pilit și „goronc”, „umflăturile”, „cocoașele” pământurilor din Sălaj, având, desigur, în percepția pictorului, sensul metaforic de anomalii care conferă originalitate locului.

Având o constantă preocupare privind nașterea unui creator de excepție, apariția lui într-un mediu și în condiții cu totul speciale, Aurel Popp vede în Ady Endre un exemplu concret, un arhetip, un model al geniului unui popor. Îl considera pe prietenul lui din copilărie un poeta vates și se simțea dator să-l arate lumii întregii așa cum l-a văzut și l-a perceput el.

Citind studiul său, din păcate incomplet, intitulat simplu: „Scrisoare despre Ady”, inclus, de fapt, într-o scrisoare către Hetey Zoltán, și completat cu un excepțional reportaj „Am fost din nou în Mețenț, în satul Ady Endre”, mai degrabă îl înțelegem pe artistul Aurel Popp, și abia în plan secundar pe poetul Ady Endre. Copilărind în același mediu, artistul plastic, obligat de împrejurări să devină „scriitor neprofesionist”, după cum ține să specifice, se preocupă de părinții poetului, de originea lor, de locul lor în comunitatea locală, de relațiile lor sociale cu mica nobilime din împrejurimi. Interesul lui pentru familia Ady pare să fi avut punctul de plecare în cererea din anul 1941 a dr. Hetey Zoltán, pe atunci consilier guvernamental, care pregătindu-se să scrie o carte despre copilăria fostului său coleg de clasă Ady Endre de la Carei solicita date de la Aurel Popp, știind că au fost apropiați petrecându-și vacanțele împreună la Mețenț. (Cartea va apare în 1942, subtitlul „Ady Bandi - Ady Endre) „Eu am avut multe discuții cu Hetey Zoltán, care mi-a solicitat niște amintiri din copilărie pentru cartea lui «Copilul Ady», iar eu, în loc de date, mi-am scris amintirile din copilărie, pe care, la fel, aș vrea să vi le trimit dacă dumneavoastră acceptați cu plăcere astfel de amintiri.” (A. Popp, către Varga József, 16 mai 1956.)

„Viața lui Ady Endre nu a fost scrisă conform Adevărului nici măcar de fratele lui, Ady Lajos”

Părinții poetului Ady Endre.

„Ady Lőrinc a fost tipul omului frumos. Om încăpățânat și cu înclinații spre chefuri. A fost un pic mai înalt decât media, om cu spirit și chicoteală. Așa l-am văzut eu și recent, înainte să moară. Lângă el și pe tanti Mária, această ființă cu firea ei blândă și deloc provocatoare.”

Documentele de arhivă arată că Aurel Popp a ajuns la concluzia că, pentru a înțelege pe deplin poetul, ar trebui scris întâi un studiu nu despre el, ci despre părinții lui, mai ales despre tatăl său, Ady Lőrinc, un calvinist înverșunat, mai degrabă țăran sărac, dornic să se îmbogățească, un aspirant spre titlul de „nobil cu șapte pruni”, decât un veritabil mic nobil. „«Micul nobil», «nobilul cu șapte pruni» este cel mai frumos exemplar al omului din Sălaj. Cu timpul el, prin muncă, își rotunjește averea, iar când fiul devine celebru Lőrinc Ady era un „nobil cu șapte pruni”. Și se număra, după părerea lui Aurel Popp, printre cele mai frumoase exemplare ale oamenilor din Sălaj.

La rândul ei, mama, Pásztor Mária, fată-româncă, o fire blândă, deloc provocatoare, întruchipa tot ce era mai frumos, mai curat, o ființă iubitoare gata să sacrifice totul pentru copiii ei.

„Cum a putut fi viața celor doi băieți în această companie, între închisul, dar bunul Lőrinc și blânda tanti Mária? Numai Dumnezeu ar putea spune...”

„Bătrânul Ady, atunci încă în floarea vârstei, umbla mai mereu supărat, a fost dur în toate și nu a fost mulțumit cam niciodată cu mersul lucrurilor. Aceste voci, aceste «ecouri» răsună și acum în

urechile mele, când îmi scormonesc amintirile. Și în astfel de momente în fața ochilor mei sufletești apare și tanti Mária, care a fost exact pandantul opus al unchiului Lőrinc. Ea a fost întruchiparea blândeței și bunătății, cu toate că bunătatea nu s-ar putea nega nici în cazul unchiului Lőrinc, însă pentru că bunătatea lui a fost învelită într-o coajă foarte puternică, nu se poate compara cu bunătatea lui tanti Mária.

Tanti Mária, cu părul ei pieptănat drept și cu ochii ei blânzi și mereu zâmbitori, a fost la fel ca și celelalte Mării de la țară, care nasc Cristoși, care pe urmă vor fi crucificați toți de „oamenii cei buni".

Pictorul-biograf își începe munca temeinic, prin a se interesa de originea lui Ady Lőrinc. Recomandându-se ca „ultim contemporan al lui Ady Lőrinc, tatăl nemuritorului Ady Endre", specificând că are nevoie de date pentru a scrie biografia „bătrânului Ady Lőrinc, născut în Lompirt, la data de 15 august 1851", îl roagă pe preotul reformat din localitatea Lompirt, județul Sălaj, să caute și să-i trimită, pe cheltuiala lui, toate datele pe care le va găsi în legătură cu familia Ady.

În 1950 îl anunță pe Földessy Gyula, editorul de la Budapesta a operei poetului, că are un manuscris despre familia Ady pe care, din păcate, nu vrea să-l publice nicio revistă:

„Dragul și stimatul meu prieten!

De când ne-am întâlnit ultima dată în locuința ta din Buda, când te-am vizitat cu defunctul meu prieten Gazdag Lajos, îmi amintesc foarte bine de discuția noastră în acel scurt timp, și de atunci eu mă tot pregătesc să-ți scriu o modestă scrisoare. Scriu multe lucruri noi în ultima vreme tocmai despre bătrânii Ady, despre Lőrinc și Pásztor Mária.

Îți aștept scrisoarea, și te salută cu atașament adevărat și cu apreciere sinceră, al tău,

Aurel Popp,

Satu Mare, 20 august 1950

P.S. Anexat «Scrisoare despre Ady», manuscris."

Scrisoarea adresată dr. Hetey Zoltán pune probleme pe cât de complexe și complicate, pe atât de sensibile: relația lui Ady Endre cu evreii, statutul său de „neorevoluționar", atitudinea poetului față de revoluția bolșevică din 1919, relația din familie etc. În contextul epocii aceste dezvăluiri puneau un mare semn de întrebare asupra figurii poetului considerat „conștiința maghiarimii". Aurel Popp îl avertizează pe Hetey asupra pericolului foarte grav, proiectul lui fiind „într-o contradicție crasă cu faptele, pe care eu le știu și le cunosc bine în legătură cu viața lui Ady Endre". Notează: „Trimit aceste rânduri dr. Hetey Zoltán, unuia dintre puținii colegi de școală de odinioară ai lui Ady Endre din Carei, împreună cu dragostea cu care noi l-am iubit și îl vom iubi întotdeauna pe Ady."

„Mi-am făcut multe, multe reproșuri pentru faptul că până acum nu am făcut ce ți-am promis. Cu toate că nu sunt omul care nu răspunde într-un timp rezonabil. Mai mult! Nu există nicio scrisoare pe care o primesc, la care să nu răspund în termen de opt zile. Cazul tău însă este cu totul ieșit din comun, iar motivele întârzierii mele sunt atât de grave, că dacă le vei cunoaște sunt sigur că mă vei ierta.

Din 12 iunie m-am aflat la Baia Sprie. Mi-am dus acolo și mașina de scris cu intenția că acolo voi putea scrie liniștit.

Omul își face planuri...

Cum am început să scriu, creierul meu s-a umplut cu sute de îngrijorări, întrebări și spaime: Ce se va întâmpla dacă voi scrie cutare sau cutare chestiune?

Iar vremea a trecut – cu frământările. Acum, din 17 a lunii trecute, sunt acasă din nou, la Satu Mare. Motive familiare m-au determinat să mă las de tablouri. Așa am putut merge la Bagossy Laci, ca să discut cu el aceste dileme ale mele ca să primesc la ele un răspuns care să mă liniștească, lucru ce m-a reținut de la scris.

Așa că acum mă așez la mașina de scris. Scriu și îl consider în sinea mea responsabil pentru toate pe Bagossy Laci.

Însă înainte să-mi aștern pe hârtie amintirile, să-ți spun în prealabil unul din motivele care mă îngrijorează.

Eu am dedus din scrisoarea ta anterioară o anume părere, care este într-o contradicție crasă cu faptele, pe care eu le știu și le cunosc bine în legătură cu viața lui Ady Endre. Îți mărturisesc sincer că și din cauza asta mi-a fost penibil să comit ceva, ce voi face totuși cu acest text, adică voi scrie la modul cel mai sincer tot, absolut tot ce știu.

Eu consider Adevărul ca fiind ceva sfânt. Iar viața lui Ady Endre nu a fost scrisă conform Adevărului nici măcar de fratele lui, Ady Lajos. Da, Lajos a tăcut în multe privințe despre multe din acele circumstanțe, care ar fi avut menirea să deslușească clar sufletul lui Ady Endre în fața lumii.

Săracul Ady Endre...

El și-a dat sângele și sufletul în poeziile sale ca să fie cunoscut și iubit, și totuși nu prea l-au înțeles nici măcar cei mai apropiați... Și a fost iubit de atât de puțini... Cu toate că el a scris tot ce alții puteau vedea cu ochii proprii, și au putut auzi cu propriile urechi atât și cei dragi lui, cât și dușmanii.

...Și eu într-una căutam un fel de mare armonie (Martirul Cristoșilor). Iar acum, când și tu te pregătești de scris, Dumnezeule, cu câte necunoscute te apuci de această mare muncă.

Scuză-mă pentru acest ton. Pe tine însă să nu te conducă tonul meu, ci o judecată asemănătoare cu bunăvoința mea când citești ce scriu acum.

Tu, dragul meu Zoltán, vrei să stabilești definitiv relația lui Ady vizavi cu diferite naționalități, cu evreii, și dacă am înțeles bine, relația lui vizavi de Revoluția din 1918, respectiv și calitatea lui de neorevoluționar. Vai, câte controverse și judecăți contradictorii există față de amândouă!

Ady Endre a fost un exemplar unic al maghiarimii, al acestui neam care se consideră cel mai frumos și cel mai nobil al Asiei.

"Așa-l visa străvechiul Răsărit. Asemeni mie: Erou mâhnit și mândru, ne-nfricat." (**Eu nu le sunt maghiar?**)

El a fost extraordinar ca și curuț, ca banul Bánk și ca Tiborc, sau dacă vrei chiar și ca Spartacus.

Și totuși, și înainte de toate, a fost un maghiar întotdeauna, chiar și în rolul amintit la sfârșit.

Și când mă gândesc la toate astea mă amețește ideea de cât de mult se sudează viața lui cu viața evreilor, cu cele mai nobile țeluri ale lui, cu niște dansatori literari nemaghiari.

Azi este la modă preocuparea față de evrei. Însă este la modă și a-i învinui pentru toate, pentru că în acest fel este mai ușor să se motiveze lenea surdă și risipitoare de semeni, greșelile și culpa „noastră", a celor care i-am fost contemporani.

Dragul meu Zoltán, după discuția avută cu Bagossy am curajul să-ți scriu asta. Și am curajul să le scriu și pentru faptul că parcă vă văd și acum pe voi toți acolo în vecinătatea noastră, văd părinții tăi puritani și întotdeauna tăcuți în mijlocul acelor mulți frați ai tăi, în simplitatea lor considerată ca bună și comodă.

Am curajul să-ți scriu acestea ție, eu care am fost mult mai sărac în copilărie, însă Ady Endre a fost și mai sărac ca mine. Îți scriu pentru că am nădejdea că mă vei înțelege dacă scriu adevărul. Însă am curajul să-ți scriu ție că Ady Endre nu a fost un «curuț» pentru că a trăit în compania evreilor, ci a trăit în compania evreilor pentru că a fost un «curuț».

Pentru că împrejurările, neamul lui, l-au făcut să fie curuț.

Iar tu, cel care prin anii copilăriei și prin cele văzute atunci ai ajuns aproape de acele motive care au cauzat tragedia de mai târziu, cred că mă vei înțelege în totalitate.

Nu aș vrea să te conduci și tu după denaturările, după pseudo-deșteptăciunile altora, ale unor neavizați, ci după adevărul pur și recunoașterea unor fapte, fără de care nu vom ajunge niciodată la adevăr. Asta pretinde de la noi spiritul, sufletul și crezul lui Ady Endre.

Evreimea nu a avut nicio importanță în viața lui Ady Endre. Ady Endre este și singur destul de puternic, și este și singur destul de vinovat. Însă el este un geniu, și un Vates și sfânt al neamului său. Așa îl vedem noi, cei care i-am înțeles vocea și ideile.

Nu pot fi importante nici pentru tine persoanele din viața lui și nici autorii de biografii. Doar ideile care înfloresc în poeziile lui să-ți fie îndrumătoare. Nici Hatvany, nici Révész, nici Bölöni, care după cum văd eu, s-a apropiat cel mai mult de Ady, și nici fratele lui, Lajos, nu sunt relevanți, dacă tu îl cauți pe adevăratul Ady. Nici măcar Léda nu l-a putut cunoaște pe Ady, la fel cum nici pe Petőfi nu l-au cunoscut „iubitele" lui, care au fost, totuși, inspiratoarele unor simțăminte trecătoare în cazul lui.

Dar și viața unui geniu se compune din mozaicuri de moment, din fapte mărunte. Din fapte mărunte pe care le poate vedea oricine, pentru că ele sunt aproape, la îndemână. Dar ca să-l și înțelegem pe geniul respectiv este nevoie nu numai de aparentele fapte mărunte, sau aparența faptelor mărunte, ci mai ales de valoarea lor, de esența lor interioară care compun sufletul respectivului.

Esența vieții lui Ady Endre a fost îngrijorarea față de soarta propriului neam. A fost simbolul viu al neamului său, al maghiarimii. Asta înseamnă, asta urlă din fiecare vers pe care sufletul lui l-a creat, și din tot ce a făcut el. Ca să îl înțelegem, nu avem, deci, nevoie de altceva decât de poeziile lui.

Esența stabilită de istorie va fi următoarea și după decenii: el a fost în primul rând un *Poeta Vates* al neamului său iubit, al fraților săi.

Circumstanțele vieții lui, tinerețea lui, copilăria lui, nu au fost scrise încă de nimeni în veșmântul – sau cum ar spune el în sugna (fusta) – adevărului. Cu toate că numai prin acestea vom putea să vedem și să înțelegem sufletul său de bărbat și viața învelită în minunate culori sumbre.

Impresiile sufletești din copilărie gravează niște hieroglife eterne pe construcția sufletului nostru de bărbați. Moștenim temelia ei, aptitudinile, însă sufletul este construit apoi de impresiile copilăriei, acestea dau caracterul construcției, al sufletului de bărbat. Pofta capricioasă de creație a Naturii creează caracterul nostru, al fiecăruia. În faptele sufletului matur se recunosc impresiile copilăriei rămase ascunse, pe care de multe ori nu le observăm tocmai pentru că din acestea suntem creați. Prin urmare, părerea și ideile altora, fie ele aparent oricât de plauzibile, să nu ne conducă la concluzia că niște suflete străine ar putea avea orice efecte asupra caracterului și faptelor unui geniu. Numai el și exclusiv impresiile și circumstanțele specifice din copilărie sunt cele care îl călăuzează, îl stimulează, îl ridică și îl dărâmă.

Scopul bunelor tale intenții ar fi cercetarea acestor componente ale sufletului și ale efectelor acestora. Eu cred că este așa, și că nu m-am înșelat în recunoașterea țelului tău, și cred că singur ai găsit drumul către Adevăr, care l-a condus și pe Ady Endre în fiecare idee a lui.

Trebuie să mă refer aici la cea mai delicată problemă maghiară. Fac asta însă cu convingerea că vei aprecia bunăvoința mea și nu-mi consideri părerea despre unele lucruri și stări de fapt recunoscute și de istorie ca fiind a unui «străin», a unui «valah», ci părerea unuia care a avut o soartă comună cu Ady Endre.

Departe de mine orice fel de intenție de blasfemie, și mai apoi să strig întorcându-mă înapoi «pe reat». Adevărul însă este mai necruțător ca mine și pretinde o sinceritate totală dacă vrem să ajungem la el.

Avem distanța necesară de care este nevoie pentru observarea oricărui lucru sau obiect, și de care este și mai mult nevoie la aprecierea corectă a circumstanțelor naționale din perioada copilăriei lui Ady

Endre. Sufletul nostru care mai păstrează imaginile și realitățile poate judeca și vorbi fără prejudecăți despre copilăria lui și despre stările de atunci.

Putem constata că în vremea lui Ady Endre, adică în epoca copilăriei noastre inocente «ungurul nu a fost fericit» în Ungaria Mare, și nu a fost fericit nimeni, nimeni. Acele vremuri au însemnat uterul pasiunilor explozive de astăzi, ele au fost drojdia tuturor atrocităților deshămate.

Odată, dacă bine țin eu minte în 1928, când mai trăia unchiul meu Popp Gyula (Iuliu), fost preot greco-catolic de Mețenț, m-a vizitat Rédey Károly, preotul evanghelic de Carei, care mai este și acum acolo, să-mi solicite date despre Ady. Dacă bine știu, a făcut asta din însărcinarea Societății Kisfaludy. Popp Gyula, care cum vei afla, a fost prietenul cel mai de încredere al lui Ady la Mețenț, a fost prezent și el la vizita lui Rédey. Eu mi-am început înșirarea amintirilor cu avertismentul să aibă grijă ce fel de date înregistrează el despre circumstanțele mai vechi ale familiei Ady după moartea lui Ady Endre. În marele public aproape că a părut ceva natural că familia Ady este una înstărită și că așa a fost dintotdeauna. Eu nu am văzut-o înainte pe tanti Maria la Teatrul din Satu Mare, însă atunci când, da, am văzut-o, ea privea spre scenă cu binoclul de teatru, și s-a comportat atât de natural de parcă ar fi fost așa întotdeauna. S-a comportat ca o doamnă înstărită cunoscută, și, accentuez, că ea a și meritat acest rol din partea tuturor prin comportament, prin spirit și educație. Însă când eu am văzut asta, eram la 40-45 de ani după copilăria lui Endre. Iar atunci familia Ady era una neînsemnată și săracă, ca și familia fiecărui mic nobil care a cultivat pământ acolo în Sălajul plin de dâmburi. Afară de casa mică cu trestie abia au avut ei câteva iugăre de pământ pe malul drept al Ierului, către Eriu-Sâncrai, unde pământul este aproape atât de prost ca și cel dinspre Tășnad – argilos, expus revărsărilor.

Eu am povestit încă multe, Rédey a tot notat, însă din cele spuse de mine niciodată nimic nu a văzut lumina tiparului.

Așa s-a întâmplat.

Mi-ar provoca o mare durere dacă sinceritatea mea ar produce din nou un eșec. Pentru că asta a recunoscut și bietul Ady Endre și niciodată nu i-a fost rușine din cauza situației lui. Toate astea au fost confirmate și de către Popp Gyula, acolo în fața lui Rédey, apoi s-au confirmat cele spuse de mine cu una-două săptămâni mai târziu și de către Balássy Juci și Balássy Miklós, cunoștințele lui Endre din Mețenț, la fel și de soția lui Kun Árpád care a fost fiica lui Kovács din Căuaș, care i-au fost cu toții admiratori și prieteni buni, aproape niște adoratori ai lui Ady Endre.

Unchiul Lőrinc, la fel ca tanti Maria, a umblat în haine țărănești, numai în zi de duminică s-au îmbrăcat ei în haine de sărbătoare. Așa cum fac toți nobilii mici, adică oameni ai muncii de la țară. Bătrânul Ady a aruncat foarte des înjurături. Vocea lui răsunătoare, patinată de timp, mi-ar atrage și acum atenția dacă aș auzi-o, pentru că a rămas în memoria urechilor mele sensibile. Bătrânul Ady, atunci încă în floarea vârstei, a umblat mai mereu supărat, a fost dur în toate și nu a fost mulțumit cam niciodată cu mersul lucrurilor. Aceste voci, aceste «ecouri» răsună și acum în urechile mele, când îmi scormonesc amintirile. Și în astfel de momente apare și tanti Mária în fața ochilor mei sufletești, care a fost exact pandantul opus al unchiului Lőrinc. Ea a fost întruchiparea blândeții și bunătății, cu toate că bunătatea nu s-ar putea nega nici în cazul unchiului Lőrinc, însă pentru că bunătatea lui a fost învelită într-o coajă foarte puternică, bunătatea lui nu se poate compara cu bunătatea lui tanti Mária.

Tanti Mária, cu părul ei pieptănat drept și cu ochii ei blânzi și mereu zâmbitori a fost la fel ca și celelalte Mării de la țară, care nasc Cristoșii, care toți vor fi crucificați apoi de către «oamenii buni».

În rest ne putem închipui ce soartă au putut avea ei. S-a pictat asta de mulți alții înaintea mea, însă vai, ca aproape în cazul tuturor picturilor, și în cazul acesta găsim multă fantezie și mai puțină realitate. Da, noi cei care cotrobăim și ne mai și împiedicăm în artă și în tainele ei, vedem de foarte multe ori marea diferență între Viață și descrierea ei. O vedem și vrem să o redăm, însă cuvântul este la fel de

neascultător ca și vopseaua de pe paletă. Este foarte greu să redai cea ce Soarele pictează cu razele lui, ce furtuna pictează vântul, cu fulgerele și cu ploaia.

Este foarte greu să pătrundem cu privirea în viața oamenilor, mai ales în viața oamenilor care scormonesc pământul, în sufletul cărora se ascund de mii de ani niște taine, dureri și dorințe. Focul vulcanilor, aurul și multe alte comori ale adâncurilor, scrumul multor focuri ale drepturilor asuprite se ascund în ei și așteaptă reînvierea, ocazia și șansa erupției.

Această stare sufletească s-a putut observa în conduita unchiului Lőrinc.

Cum a putut fi viața celor doi băieți în această companie, între închisul, dar bunul Lőrinc și blânda tanti Mária? Numai Dumnezeul, care este și azi păstorul miilor și miilor de oameni, ar putea spune. Atunci «domnii» încă nu strângeau nici mâna lui Ady Lőrinc și nici cea a doamnei Ady. Atunci ei doi au avut în mână doar coada coasei și a sapei, iar musafirii lor erau doar grijile zilnice.

Așa a fost, așa am văzut eu.

Ce putea face Ady Lőrinc pentru copiii lui? Fiind nu numai sărac lipsit de pământ, dar și un «calvinist încăpățânat»? Încăpățânat și dârz, a purtat în sânge duritatea asiatică moștenită prin multe generații și o grosolănie prost șlefuită de civilizație.

Și ce putea face tanti Mária, pentru care cei doi fii au însemnat totul și cea care nu-și putea închipui altceva pentru odraslele ei foarte mult iubite decât ceea ce a văzut ea la domnii cu pantaloni din satul ei? Ea a fost cea care l-a îndemnat pe Lőrinc să facă domni din fiii ei. Ea a fost cea care a înmulțit numai luptele lui Lőrinc. Vai câte reproșuri a fost nevoită ea să asculte în acele seri triste și întunecate când era vorba să le trimită bani lui Endre sau lui Lajos, la Carei sau la Zalău.

Ady Lőrinc a fost tipul omului frumos. Om încăpățânat și cu înclinații spre chefuri. A fost un pic mai înalt decât media, om cu spirit și chicoteală. Așa l-am văzut eu și recent, înainte să moară. Lângă el și pe tanti Mária, această ființă cu firea ei blândă și deloc provocatoare. Probabil au fost mândri în mod conștient, însă și-au arătat în mod foarte reținut această mândrie. Sărăcia strică toate, chiar și mândria reținută, dar meritată. Depinde de firea omului cum le trăiește pe amândouă în așa fel ca să nu se vadă nici una, nici alta.

«Micul nobil», «nobilul cu șapte pruni» este cel mai frumos exemplar al omului din Sălaj. În sufletul acestor oameni am observat eu sclipirea luminii străvechi presărate cu praful pământului, lumină care se poate considera ca fiind de cea mai mare valoare a acestui neam. În asta se ascunde conștiința lui și moștenirea trecutului glorios al neamului, în această lumină se regăsesc legăturile cu mai marii neamului de la întemeietorii patriei până la cei de ieri, în ea se regăsesc toate sparanțele de viitor, dar totodată și toată frica de acest viitor. În ea se regăsește toată îngrijorarea pentru neam și din cauza asta este el tăcut și dur din când în când. Pentru că el are mare respect de sine, dur, însă în același timp are și un suflet bun când este cazul. Și drept! Convieţuieşte paşnic cu străinii, pentru că în drumul lung și glorios din Asia el a convieţuit cu multe neamuri și s-a obișnuit să fie tolerant cu toată lumea, chiar dacă ei se mănâncă între ei în sânul propriului neam. Acești oameni sunt isteți, și din când în când cheflii, probabil prea vioi, însă muncitori și cutezători.

Ady Endre a fost înconjurat de un astfel de spirit. Aceste înclinări, aceste însușiri sufletești, dar mai ales sărăcia, nevoile, umilințele sărăciei, au pus stăpânire pe sufletul lui de copil foarte sensibil asemeni unei pânze de păianjen, neagră și foarte fină.

Nu de mult încă se vedea crucea de lângă drumul de pământ către Eriu-Sâncrai, pe unde a trecut Ady Lőrinc cu fiul său «doi calviniști maghiari încăpățânați».

Au trecut douăzeci de ani, ca albe năluci,
Ca un gând
Îmi zboară sania în noapte

Spre ce-am iubit atunci,
Ochii mi-i ridic, pios, blând,
Acolo îmi zboară sania în noapte."
(**Crucea lui Cristos în noapte**)

Și am fost și la cimitir, în cimitirul de la Meţenţ, dincolo de grădină. În cimitirul din Meţenţ, unde își doarme în liniște somnul de veci bătrânul Ady, acest jeler născut domn adevărat, mereu neliniștit.

Da, sania trasă de pegasul lui Ady Endre a zburat într-adevăr, însă cele două văcuțe ale lui Ady Lőrinc mergeau încet. El nu le ținea pentru lapte, ci pentru arat și transport, pentru că de cai el a avut bani mai târziu când i s-au înmulțit brazdele de pe valea Ierului.

Și am vizitat și casa cea mică. Este pe cale să se dărâme, așa cum stă ea de ani de zile. Curtea este și mai plină de buruieni, așa cum și în copilăria noastră lumea întreagă era plină de buruieni. Atunci, pe vremuri, am observat buruieni multe numai când ploua mult. Dar azi? Se pare că azi și la soare crește frumos măselărița, cucuta și brusturii, așa încât cicoarea abia are loc să-și strecoare florile violete.

Poate că așa este mai bine. Imaginea asta se potrivește mai mult de amintirea sărăciei, a stării de jeler, de Koppány neliniștiți.

Endre a fost un băiat bucălat și brunet. Nu a fost unul jucăuș, ci mai mult un blând care trăia pentru sine. A privit jocul altora, însă el nu prea căuta ocazii pentru asta. Se distra de zburdălnicia altora, însă el a rămas mai mult serios decât jucăuș. Obrazul lui brunet închis, părul lui negru și ochii lui mari au strălucit precum cărbunele proaspăt scos din adâncul pământului. Ca niște bucăți de cărbune din care se fac focuri cu mii de calorii... acele focuri mari. Hainele lui au fost simple, ca și ale noastre ale tuturor, pentru că am fost săraci.

Pe mine satul mă așteaptă
Parcă văzându-mă în scutec iar
(**Mă duc acasă în satul meu**)

Compania lui am fost noi, elevii mai mici. Elev mai în vârstă ca el nu a fost atunci la Meţenţ. Jocurile noastre au fost cele aduse din școală, însă crescând, le-am abandonat și pe acestea. Am hoinărit de-a lungul Ierului, apoi ne-am dus pe lanul Helei după ciuperci, sau am prins grindei și știuci în revărsările Ierului, însă acestea au fost mai degrabă distracțiile noastre mai rare și de ocazie. Cu toții am avut «de lucru».

Discuțiile noastre au fost niște tentații copilărești și niște taine din sat pe care copiii de felul nostru le aflau mai mult de la slugi, și pe care le și uitam repede.

Copilul Ady a fost foarte mândru, însă asta s-a diluat într-o răbdare provenită din sărăcie, iar îngâmfarea, care la fel l-a caracterizat, niciodată nu a fost una jignitoare. Din această cauză el nu avea niciodată «dușmani», cum avea pe vremuri și poate are și azi fiecare elev. El știa să vorbească și cu colegii mai mici, și și-a petrecut timpul și cu noi, care am fost mai tineri.

Nu prea îmi amintesc de niciun fel de veselie. Nici el nu-și prezintă copilăria în niște culori vesele. Viața noastră a fost un câmp pustiu și nu prea am recoltat lucruri vesele numai atunci când foarte rar ceva ne-a făcut să râdem pe câmp sau în timpul jocului. Nici nu-mi amintesc de asemenea lucruri mai mari. Poate singura ispravă jucăușă a noastră a fost când de pe o căruță care venea din pădurea de fagi din Zálnok am furat o creangă întreagă de porumbar cu porumbe coapte, cu care oamenii au vrut să le facă o bucurie copiilor.

S-a întâmplat că noi am «furat» cu prea mare elan crengile pline de porumbe albastre de pe o căruță foarte încărcată. În marea noastră strădanie s-a întâmplat că am tras jos aproape un teanc întreg de crengi, care apoi au fost călcate de văcuțele căruței următoare în băltoacele pline de noroi. Abia am avut parte de ceva din ele. Când am ajuns însă acasă am văzut că respectiva căruță mergea în curtea parohiei

la unchiul meu, pentru care un voluntar aducea lemne, și pe care el l-a rugat să aducă și porumbe pentru copii dacă găsește porumbe frumoase.

Ne-am întristat de această pățanie și poate și din cauza asta nu s-a dezvoltat în noi șmecheria «dobândirii».

Zile monotone de vară, duminici în niște culori palide, din primăvară în primăvară, din iarnă în iarnă. În vreme ploioasă abia s-a putut ieși din sat din cauza noroiului și a apelor sălbatice, iar situația este la fel și acum la Meţenţ. Cu toate că atunci au mai fost și veri, cu zile calde și sufocante și cu un aer plin de praf. Frunzele leneșe ale salcâmilor s-au făcut gri, iar noi am stat la pândă obosiți la umbră să vedeam vaca cârciumarului Reichenberg Jenő cu cei doi viței gemeni ai ei. Am constatat, însă cu mintea noastră de copil, că norocul nu a umblat la un loc potrivit. Omul sărac nu locuiește în mijlocul satului, lângă cârciumă, ci altundeva, la margine, către cimitir.

Printre puținele noastre distracții cu cea mai mare plăcere priveam distracțiile moșierilor ținute destul de des în văzul lumii. Pentru că așa ceva avea loc destul de des acolo în satul nostru. Odată curia lui Récsey răsuna de larmă, altădată conacul lui Molnár. Dar mai ales curtea lui Récsey János primea musafiri, ca și cea a lui Szilágyi în hotarul din Istrău. Acolo însă nu prea ne-am dus, pentru că era departe, însă am auzit de acele distracții, și multe alte aventuri a suflat vântul și către noi.

În vremea respectivă moșierii nu prea au avut contacte cu poporul, mai ales cu cei săraci. Nu, nici măcar cu cei care au fost ca Ady Lőrinc. A fost mare prăpastia între domn și țăran, și mai mare între cel înstărit și cel sărac. Atât de mare, încât acest șanț a devenit larg, chiar până în America. Din Ady Lőrinc a izbucnit des în ultimii lui ani după câteva pahare de vin amărăciunea împotriva «domnilor», cu toate că atunci deja avea relații bune cu toți domnii din comitatul Sălaj. Da, împotriva domnilor, care l-au desconsiderat și l-au umilit pe micul nobil care a fost el. Această «umilire» însă noi nu am înțeles-o, iar eu niciodată nu am aflat adevărul nici de la el. Probabil el avea motive pentru asta, pentru că circumstanțele de atunci nu au fost altceva decât exploatarea oamenilor mici și robotă pentru oamenii săraci.

Cu siguranță, era vorba de o altă lume față de cea de azi. Nu exista încă niciun fel de cercetare sociologică rurală. Cei înstăriți plângeau din cauza anului 1848, s-au plâns din cauza compromisului din 1867, însă mai degrabă le-au blestemat râzând-plângând pe amândouă. Bineînțeles nu toată lumea, pentru că puterea a fost dragă multora și atunci, și au fost destui cu o morală discutabilă și în vremea respectivă. Și chiar dacă respectivul nu, însă careva dintre rubedeniile lui a avut nevoie ori de un post de notar, ori de ceva post de scriptolog la comitat.

Și apoi a fost un lucru știut că nu este bine să extinzi niște drepturi, mai ales în privința jelerilor. Așa ceva niciodată nu a condus la ceva bun. Este un lucru bine știut.

Apoi în urma vieții politice și în urma adaptării personale la situație și încă pentru multe alte circumstanțe, sentimentul public s-a transformat des în favoarea noastră, a copiilor. Ba a venit, ba a plecat în trombă câte o căruță. La plecare goală, la venire dinspre Craidorolț, însă am văzut deja de la distanță contrabasul și în fața lui pe membrii amețiți ai tarafului țigănesc al lui Péter. ÎI cunoșteam deja bine și parcă atelajul lor venea intenționat după noi cu mare alai.

Așa că și noi am avut parte pe stradă, câteodată și în curte sau pe verandă și pe gang, de veselia asta prin unchiul meu, care la fel a fost un om de o statură frumoasă, la fel de chefliu și amator de cărți și prieten de pahar al fiecăruia dintre domnii aceștia. Datorită lui am văzut de multe ori de aproape aceste chefuri. Acolo am asistat și eu la marile bătălii de cărți, care au devenit încă înainte să mă culc eu, tari de tot, și din când în când am mai primit și eu din casa cea mare câte o monedă de «patru crăiţari». Când am fost la unchiul meu, am fost mereu acolo printre adulți cu ocazia tăierii porcului, a onomasticilor sau a zilelor de naștere.

Fraţii Ady însă au fost mai retraşi din natură, şi dintre cei doi, Endre a fost cel mai modest, mai retras, care nici în copilărie, nici mai târziu nu a avut nişte legături sufleteşti cu acei oameni de care se face acum vorbire. Fraţii Ady au fost acceptaţi numai la vârsta lor mai mare în această gaşcă, înţeleg aici «clasa domnească», când ei au prezentat destul de multe dovezi că vor deveni şi ei domni. Însă şi atunci numai foarte încet, treptat, pentru că orgoliul domnilor este o gheaţă nespus de groasă, pe care de multe ori nu o poate topi niciun fel de căldură, nici măcar căldura inimii. Iar în tinerii Ady a ars încontinuu flacăra amărăciunii şi a refuzului. Cine ar putea spune dacă ei au moştenit asta de la tatăl lor, bătrânul Ady sau s-a format ca o moştenire de la strămoşii lor, poate chiar de la Koppány? S-a format asta în sufletul lor, ca şi un strat peste universul lor sufletesc acru. Cine cunoaşte istoria neamului lui Ady, numai cine poate pătrunde cu privirea în misterul istoriei, în luptele interioare sufleteşti ale maselor cauzate de evenimente, va înţelege multe din cele ce am povestit eu aici. Luptele între fraţi cauzate de creştinism, schimbarea dinastiei lui Árpád cu nişte străini, apoi chestiunea moştenirii celor şapte conducători de triburi, multele peripeţii prin care acest neam a trecut până la Mohács, apoi despărţirea pe tabere cauzată de subjugarea turcească, acestea toate până la mişcarea înălţătoare a lui Rákóczi cu un sfârşit trist şi exilul curuţilor... şi toate acestea se regăseau în Ady.

Dar la toate acestea a mai contribuit şi viaţa groaznică. Acea viaţă care a fost trăită de tinerii Ady. Din poeziile lui Ady Endre îşi dă seama de acestea doar acela care nu citeşte acolo numai nişte litere şi care simte în poeziile lui ceea ce trebuie să înţeleagă privitorul când se uită şi admiră un copac uriaş. Da, privitorul trebuie să vadă şi să ştie în ce fel de sol coboară rădăcinile copacului respectiv. În acest caz privitorul vede imediat altfel «măreţia», extraordinarul, pentru că el va putea să şi înţeleagă, cum a putut să dea naştere natura atotputernică la o asemenea «minune», cum a putut ea să o creeze.

Băiatul mai mic Ady Lajos, se conforma mai uşor. S-a căsătorit cu o fată Kaizler, din familia căreia a fost numit şi un comite al Sălajului. Şi imediat a început să se topească acea gheaţă devenită groasă şi tare. După moartea lui Endre, la întrunirile organizate în amintirea lui, deja erau prezenţi toţi domnii din Sălaj care se puteau mişca. Asta am văzut eu la Zalău, asta am văzut şi la Meţenţ. Da, pentru că ei auziseră deja câte ceva despre el, despre Titanul din Sălaj.

Unchiul Lőrinc însă şi-a păstrat până la moarte bosumflarea şi nu a fost zgârcit în comentarii. Tot timpul i-a umblat capul la şiretenii şi capcane. Nu numai în vorbe, dar şi în fapte a fost bătrânul gata de fente. (...)

Ia să povestesc aici – cu toate că nu are legătură cu ţelul meu – una din fentele lui, de care am râs de multe ori chiar şi la vârsta noastră de bărbaţi. Povestesc asta aşa cum am auzit eu de la prietenul meu sculptor Kaizler Károly, care într-un fel a fost implicat în chestiune, pentru că farsa unchiului Lőrinc s-a întâmplat în legătură cu o slugă de-a lui.

Unchiul Lőrinc ar fi dorit să-şi înmulţească văcuţele. Nu a avut bani, sau nu a vrut să plătească pentru paternitate, treaba lui. A dus deci văcuţele la malul Ierului la păscut, acolo unde – cum a aflat el – a umblat şi taurul lui Kaizler, însă pe malul celălalt. Taurul a fost păzit de către un om cu pipă, iar unchiul Lőrinc ştia bine de penuria de tutun. Acolo s-a plimbat unchiul Lőrinc la capătul cu papură şi cu iarbă al pământului său, vizavi cu taurul. Acolo şi-a îndemnat văcuţele şi a avut mare grijă ca ele să nu treacă unde nu este voie, adică pe malul opus. Şi încetul cu încetul a ajuns mai aproape de «tatăl» vizat.

Şi s-a adresat păstorului:

«**– Nu vrei să aprinzi o pipă, Miska?**

– Ba da, cum să nu, dacă îmi daţi tutun!»

Unchiu Ady i-a arătat punga plină de tutun – momeala –, iar lui Miska nu i-a mai păsat de taur şi nici de zona interzisă, unde taurul a venit fără probleme. Bineînţeles şi cele două văcuţe au avut partea

lor din chestiune. Nici măcar fleșcăitul în băltoace nu i-a trezit atenția lui Miska, atât de mult a savurat el tutunul cel bun. Au discutat, iar Ady Lőrinc s-a uitat numai cu colțul ochiului către locul unde s-a întâmplat «întâlnirea» planificată. Apoi, după ce ei au discutat destul, el a mers acasă încet cu cele două văcuțe. După una sau două zile, el a repetat vizita, pentru că trebuia să rezolve și cazul celeilalte vaci. Miska savura tutunul odată ce sosea domnul Ady. S-au repetat toate, așa cum domnul Ady le-a născocit, și cu prețul tutunului pentru una sau două pipe, văcuțele au devenit mame.

După câteva zile bătrânul s-a dus din nou lângă Ier. Așa numai la păscut, știind bine că îl va găsi pe văcarul Miska din nou acolo, pe pășunea respectivă, împreună cu taurul lui. Însă domnul Ady nu a mai vrut să se întâlnească cu Miska așa cum a făcut cu câteva zile în urmă. Nu! De parcă nu ar fi discutat niciodată cu Miska, și când a văzut taurul pe partea de dincoace, imediat l-a certat pe Miska, au urmat niște replici, și se părea că treaba nu va avea un sfârșit bun. Bătrânul vroia taurul în zălog, Miska nu-l lăsa. Au început să se înjure, și sfârșitul certei a fost că văcarul Miska l-a mânat pe domnul Ady cu bâta spre curtea lui Kaizler din Eriu-Sâncrai.

Noi ne-am distrat mult de episodul acesta.

Récsey János, acel Récsey care locuia pe partea către Căuaș – pentru că au fost doi moșieri Récsey la Mețenț, și amândoi foarte cheflii – a construit în curtea lui o pistă de popice. Era vorba de o pistă rurală, din cele care și le fac oamenii și în zilele noastre în aer liber. După un pic de netezire se bătătorește locul pistei, se așează câteva scânduri șubrede lateral și una la capăt, și gata.

Bineînțeles, pentru inaugurarea acestei piste el i-a invitat pe toți prietenii, pe domnii căsătoriți și necăsătoriți, chiar și din satele vecine, adică gașca obișnuită.

Inaugurarea a fost precedată de o partidă de bere. A fost prezent și Endre, stătea chiar lângă mine. Deodată, un tânăr moșier s-a îndreptat către noi și arătând către Endre a spus: «– Băiete, ia du-te și pune la loc jaloanele!»

Băiatul s-a făcut palid, în ochii lui s-au aprins niște flăcări.

«– Nu mă duc» a zis el hotărât, și-a ridicat capul, ca și mai târziu, când era convins de adevărul lui în discuțiile cu adversarii.

Dacă s-a păstrat asta în sufletul lui sensibil? Amărăciunea asta din copilărie nu a trecut repede în cazul acestui băiat aproape mereu serios. Aceste lucruri și cele asemănătoare l-au făcut bosumflat și aprinzătorul unor focuri mari? Asta și toate cele pe care le-a moștenit el după amărăciunea revărsărilor Ierului plin de papură?

Toate astea au fost izvorul tuturor și tuturor durerilor...”

Sufletul trebe spart
de durerile ce-l bat.

(**Cântec popular din Valea Ierului**)

„Când evoc viața părinților poetului, aceste două versuri îmi vin în minte din cântecul preferat al lui Ady Lőrinc și Ady Endre. Nu de mult am vizitat din nou casa natală a lui Ady Endre reconstruită în grabă, după ce a ars la 30 octombrie 1954. Am vizitat din nou toată curtea și ulița lată unde am alergat în copilărie împreună cu Ady Endre și Ady Lajos. Își face ecou în mine din nou cântecul sălăjean amar, care te face să plângi cântându-l

Grâul trabă săcerat
Și în clăi mari așăzat,
Sufletul să mi-l despart
De durerile ce-l bat.

Aurel Popp: am fost din nou la Meţenţ, în satul Ady Endre

Am plecat cu câţiva scriitori de suflet la Meţenţ, azi satul Ady Endre, ca să le fiu călăuză, să vizităm şi să cunoaştem casa natală a lui Ady Endre, vatra părinţilor lui, lăsată pustie de mult, acolo unde geniul fără pereche al literaturii maghiare şi-a trăit copilăria şi a suferit în perioada scurtei lui vârste de bărbat din cauza soartei grele a neamului său.

Se înnoptase când am sosit în curia deteriorată a familiei Ady. Casa natală reconstruită era ascunsă în întuneric şi numai o lumină slabă ne-a condus în camera de zi a lui Ady Lőrinc, lângă care cele două camere ale fiilor lui au rămas în întuneric, de parcă acolo ar fi dormit şi acum cei doi fraţi care s-au iubit atât de mult.

Când am intrat pe poarta de la stradă parcă ne-ar fi condus fantoma lui tanti Mária, printre aranjamentele florale, şi parcă în faţa privirii mele aruncate către camera abia luminată s-ar fi mişcat fantoma lui Ady Lőrinc, grăbit să ne ofere ospitalitatea de care a dat mereu dovadă. Şi parcă am văzut cum dispare de pe veranda cu geamuri umbra lui cu cana în mână, plecat să ne aducă, aşa cum obişnuia pe vremuri, din vinul lui mult lăudat.

Drumul cu hopuri multe şi amintirile care au năvălit deodată, m-au zdruncinat, m-au făcut visător, ca un om care vede fantome. În faţa ochilor mei, care tot căutau ceva în stânga şi în dreapta, au apărut cei doi părinţi bătrâni, Ady Lőrinc şi Pásztor Mária. Planau în aer în faţa mea, acolo unde i-am văzut când mai erau în viaţă, unde, trăind cu trudă şi muncă, ca nişte privilegiaţi ai neamului, au făcut un cadou patrimoniului spiritual al poporului lor un spirit nou de o mărime gigantică, mult aşteptat şi mântuitor.

Toate aceste imagini mi-au apărut înainte timp de câteva minute, ca şi nişte firimituri de amintiri incandescente. Parcă am retrăit în acele câteva momente tot ce părinţii lui Ady Endre au trăit, au trudit şi au făcut în viaţa lor în acest loc, în această casă. Mergeau rar în vizite, se bucurau rar şi au suferit mult şi s-au îngrijorat şi mai mult.

Şi când Béla, fiul lui Katica, m-a condus cu lămpaşul la sălaşul meu, parcă vântul dinspre vest a suflat dinspre stradă în urechile mele vorbele lui unchiu Lőrinc şi tanti Mária.

Când m-am culcat, sufletul meu era deja inundat de amintirile trecutului, cu soarta tristă a lui unchiu Lőrinc şi tanti Mária, cu cele multe pasiuni şi suferinţe ale celor doi.

Eu m-am cazat la sora mea. Gagyi şi Bustya au rămas peste noapte în camera lui Ady Lőrinc, iar Székely István a plecat cu o maşină împrumutată şi enorm de îngustă ca să ajungă la timp la Zalău. Era un cer fără stele peste lumea cu băltoage a Văii Ierului. Geamul camerei mele privea către revărsările Ierului, iar eu am adormit ca şi în copilărie, cu sufletul plin de gândurile născute în urma impresiilor căpătate recent.

Este de mirare că toată noaptea am visat despre cele pentru care am venit aici?

Însă ia să-mi povestesc viziunile așa cum un om treaz își poate povesti ce a visat, cu pauze mai mici sau mai mari, ca niște firimituri de memorie. Pentru că eu nu am visat despre altceva dacât despre viața lor, a lui Ady Lőrinc și Pásztor Mária așa cum am văzut eu asta demult, copil și tânăr, și care acum am rămas singur, în minte cu multe perioade fericite cu ei, părinții și copiii lor.

Eram niște „prunci" care încă nu știam nimic din ceea ce vrea să facă destinul cu noi. Ne-am jucat în curtea îngustă a casei mici sub dudul cel mare sau pe ulița lată și plină de praf. Era pe vremea celei mai frumoase vârste de bărbat a lui Ady Lőrinc. Umbla iute, a fost un om care trăia și vorbea mândru și sigur pe sine. A avut o fire care se lega de toată lumea, însă cu noi a discutat pe un ton prietenesc. Așa mi-a rămas în suflet figura lui, și așa mi-a apărut el și în vis.

Nu a fost un om prea înalt, însă unul vânjos, cu un trup bine făcut ca și acei oameni care muncesc întotdeauna din tot sufletul și cu drag. Om cu acuratețe, așa se spunea despre oamenii de acest fel în Sălaj. Acuratețe în muncă, în vorbă și în viața întreagă. Dar poate că el a fost și mai mult decât un om cu acuratețe. Mai mult, pentru că a privit de sus pe toată lumea, considerându-i pe toți inferiori lui. Avea însă și o inimă mare, lucru pe care și noi copiii l-am simțit.

A fost la fel cum pot fi numai acele suflete care s-au născut pentru lucruri mari, însă care știu sau pot ști prea puțin despre vocațiile proprii.

Aparent el s-a arătat adesea invidios mai ales în fața acelora care nu l-au cunoscut și nu au știut că are o inimă de aur și batjocorește, chinuie lumea adeseori cu vorbe de insultă numai ca să-i determine la o voință mai mare în loc de delăsare.

Iar văd în fața mea ochii lui căprui și zâmbăreți, forma buzelor mereu gata să-și bată joc de alții. Când își ducea mâna la mustață toată lumea, copii și adulți, femei și bărbați, puteau ști dinainte că el urmeză să spună ceva de batjocură.

Și am văzut din nou în vis cum el, după ce s-a spălat dimineața repede lângă fântâna cu cumpănă, pășea iute de parcă ar fi fost tras de o lesă. Prima lui treabă a fost întotdeauna cea din grajd, și numai după ce a dat mâncare și apă la văcuțe se apuca de tăierea lemnului pentru foc.
A mâncat repede și a ieșit pe câmp sau în pădure după crengi.

Acea curte îngustă niciodată nu a fost plină nici cu fân, nici cu paie, nici cu lemne. Dacă el putea face rost de undeva de ceva lemne pentru prelucrat, le păstra într-o grămadă aparte. Din astea s-au construit cu timpul zidurile, podul și acoperișul bucătăriei de vară și din astea a construit el micul coteț de porci din capătul grajdului, la fel și cotețele găinilor și gâștelor.

A iubit cu pasiune pământul pentru achiziționarea căruia a fost el harnic fără margini, pământ pe care l-a cultivat mai bine decât oricine din sat.

Și-a trăit zilele și anii mereu grei cu trudă, cu nevoi, însă a avut și rezultate în urma muncii. Și-a dat seama că își poate mări avuția dacă cultivă în jumătate sau în treime pământurile altora. Și în măsura sârguinței a crescut în sufletul lui și supărarea puternică, disprețul și batjocura față de cei care nu muncesc și față de domni, dispreț care a atins adesea și limita urei.

De multe ori probabil a plâns, ziua și noaptea, săraca tanti Mária când i s-a povestit cum a batjocorit Lőrinc al ei vecinii sau modul de gospodărire al moșierilor Balássy, Récsey și Molnár. Văd și acum cum ea își ștergea lacrimile cu șorțul ei albastru de sub care se uita grijulie la jocurile noastre.

O văd cum trecea încet cu capul frumos și trist, aplecat și lăcrimând. Așa a fost doisprezece-paisprezece ani după ce ei au făcut partajul cu Kabai Klára asupra moștenirii de 54 de iugăre după Kabai Dániel. Însă atunci încă erau tineri și fericiți părinții lui Ady Endre. Atunci ei erau abia la începutul afacerilor de acaparare care au făcut amară firea lui Ady Lőrinc cu înclinațiile lui spre forță. La fel și sufletul foarte blând și cu înclinații către vise a Máriei Pásztor.

Casa lor micuță acoperită cu trestie era ultima pe ulița către cimitir, cimitirul comun al tuturor confesiunilor din sat, care, după o curbă, este continuarea uliței dinspre biserica reformată.

Cele două terenuri de la capătul uliței dinspre cimitir erau goale când Pásztor Mária și Ady Lőrinc s-au căsătorit. Tinerii căsătoriți au obținut prin munca lor harnică aceste două terenuri și grădinile aferente. A fost nevoie de ani buni și pentru asta, dar de și mai mulți pentru obținerea terenurilor arabile și în funcție de asta a tot crescut în Ady Lőrinc și ura puternică și îngâmfarea față de aproape toți consătenii. Abia a avut oameni de încredere afară de Hark István, învățătorul romano-catolic. A avut certuri permanente cu vecinii Somogyi Sándor, Árvai și cu toți ceilalți. În urma sârguinței sale a ajuns să fie mai presus de consăteni și din asta a izvorât înclinația lui pentru dispreț. Întotdeauna a fost primul la muncă și a fost primul care nu numai că a văzut adevărul, dar a avut și curajul să-l rostească.

El a dat glas acestor adevăruri de cele mai multe ori față de mai marii satului, însă după propriile idei, nu așa cum susținem azi că pământul ar trebui să aparțină numai acelora care îl cultivă. Acesta a fost germenul tururor batjocurilor și aerelor din partea lui. Iar populația din sat considera că el este un certăreț și un recalcitrant. Cu toate că manifestările lui grosolane, glumele dure și batjocura potrivită nu au fost niciodată răutăcioase, ci numai niște adevăruri foarte dure și dureroase. Niciodată nu s-a adeverit mai mult zicala „cum e turcu-i și pistolul."

Nimeni nu a învățat populația satului despre acele adevăruri pe care el le-a intuit instinctiv și și le-a însușit prin propria viață plină de trudă. Nu i-a plăcut să citească, nu a fost abonat nici la ziare. Nu s-a ocupat de politică. Politica lui a fost munca bine făcută iar puterea pentru el a fost reprezentată de solgăbirău. Din această cauză ar fi vrut ca fiul lui, Endre, să fie solgăbirău în Sălaj, mai bine decât un vestit consumator de cerneală la Budapesta. Ady Lőrinc a fost în simplitatea lui reprezentantul strălucit al exemplarului de om nobil, care a fost unul cu pământul pe care l-a lucrat și a fost unul cu acele adevăruri care dau viață atât leului cât și vulturului.

El a fost destrăbălat, cu toate că a căutat doar libertatea care a mai rămas în el din libertatea strămoșilor lui care au descălecat aici, care au zburat din Asia pe caii lor păroși aici pentru pășunile cele bune de pe șesul dintre Dunăre și Tisa. El a fost frate cu toți, însă între frați a fost unul îngâmfat și arogant.

El a fost și a vrut să fie egal cu toată lumea, din cauza asta i-a disprețuit pe cei care au devenit domni dintre ai lui, și i-a batjocorit pe cei slabi pentru faptul că ei nu sunt așa de puternici ca el.

A fost un amestec minunat al bunătății, al egoismului și al disprețului față de munca altora. A fost bun față de copii, sau mai degrabă iertător. Și s-a arătat chiar foarte bun față de femei, și orgoliul lui l-a condus de multe ori, din cauza acestei bunătăți, spre cochetărie. I-a plăcut să ajute văduvele, însă cine ar putea spune ce a mai făcut el pentru una sau alta?

Adevărata lui fire s-a manifestat mai ales față de bărbați. Să dea indicații, să aprecieze sau să dezaprecieze munca altora, asta a fost cea mai dură trăsătură a firii lui, însă trebuie să constat în legătură cu el, că cea ce a făcut, a fost făcut ca lumea, fie că era vorba de muncile din jurul casei sau de orice fel de muncă a câmpului.

El nici pe fiii lui nu i-a iubit ca alții, pentru el scopul educației fiilor a fost ca ei să devină mai deosebiți față de alții, iar dacă fiii lui nu ar fi fost primii dintre cei buni, atunci ar fi avut loc multe certuri pe chestiunea asta. Ca și caracterizare scriu aici, că la un moment dat, când fiul său Lajos, atunci deja director general al districtului de învățământ din Debrecen, a venit acasă să-și viziteze părinții cu ocazia Crăciunului, el i-a făcut reproșuri fiului său, mai mult, a pretins să-i plătească înapoi cheltuielile făcute pentru instruirea lui.

Însă cine ar putea să țină evidența acestor gesturi aparent de neînțeles din partea lui, când a fost în stare să ia din cuptor toate clătitele pentru a le da unei vecine văduve și fiicei acesteia, după ce tanti Mária le băgase în cuptor ca să stea calde până la ora prânzului?

Dintr-odată din mintea acestui caracter minunat de bărbat schit, pentru care totul, chiar toată viața lui a fost pământul, averea, la un moment dat a izvorât idea să-și vândă aproape toată agoniseala către confrații lui secui, cu toate că unul dintre cei doi fii mai era în viață. Și iată, nici asta nu au făcut moșierii din sat cu miile lor de hectare, numai el, cel care a batjocorit și a depreciat pe toată lumea, el, Ady Lőrinc, acest mic nobil cu șapte pruni.

Nu și-a păstrat la bătrânețe decât gospodăria, cele două case cu grădinile, care azi stau și așteaptă pustii, distruse, despuiate și ciuntite ca urmașii recunoscători foarte reduși ca număr să întemeieze acolo un muzeu întru amintirea fiului lui cel mare. Este demn de plâns tot ce se poate spune despre starea de azi a caselor Ady.

Casa natală a lui Ady Endre, la patru ani după ce a ars, a fost recârpită în modul cel mai prost posibil, iar casa nouă, pe care ochii de poet ai lui Ady Endre au văzut-o ca și o curie, este pe cale să se dărâme, gardul este demontat, părți din el au fost furate mișelește sau distruse de tot, clădirile anexă au fost furate treptat, mare parte a mobilei a fost înstrăinată deja înainte de incendiu de către vecinii și consătenii mult batjocoriți.

Din 1946 când soția lui Ady Lajos s-a mutat defintiv la Buda până în primăvara anului 1955, când eu am făcut inventarul bunurilor mobile și imobile au rămas la voia soartei multe unelte agricole ale familiei Ady, toată mobila și chiar și coroanele de lauri ale fiului lor Endre.

Chiar dacă guvernul a alocat bani mulți pentru păstrarea acestor clădiri și imobile relicvă care merită toată pioșenia, amintirea lui Ady Lőrinc, Pásztor Mária și a fiilor lor datorează starea lor actuală numai grijii lui Kovács Katica, căsătorită Szabó, ultima îngrijitoare a lui Tanti Mária.

Însă și mai deplorabilă a fost soarta și viața lui Ady Lőrinc. Tot ce hărnicia lui exemplară și voința lui puternică și fără pereche a adunat și a obținut s-a făcut aproape zero atât pentru el, cât și pentru consoarta lui.

Cum s-au putut întâmpla toate acestea? Gospodarul descurcăreț și prevăzător, care nu a scăpat din atenție decenii de-a rândul niciun fel de pericol, dăunător sau altceva, a fost lovit de destin atunci când a făcut cea mai frumoasă faptă a vieții lui, respectiv când și-a vândut secuilor ogoarele cultivate cu multă grijă și iubite de el atât de mult.

În anul 1927 când lumea cea veche a trecut prin cea mai severă criză economică, în România, ministrul Argentoianu, în vederea salvării valorii de deviză a leului a adoptat prin parlament așa zisa lege a conversiei, în urma căreia, printre altele, și depozitele bancare au suferit o severă devalorizare. Ady Lőrinc și-a vândut cu cca. un milion și jumătate de lei mare parte din pământurile, hotarul Bencze și celelalte parcele care au fost în total cca. 80 de iugăre. Din acești bani el a depus cca. 500.000 lei într-o bancă din Tășnad, restul de un milion de lei i-a dat fiului Lajos cu însărcinare ca el să-i cumpere la Debrecen o casă și ceva terenuri. După spusele celor care cunosc situația, această circumstanță a contribuit cel mai mult la faptul că Ady Lőrinc, care a fost cunoscut mai mereu ca un zgârcit, a rămas aproape fără nimic la bătrânețe, și probabil pierderea asta a fost principala cauză a decesului lui.
Ady Lajos, la fel ca fratele lui, Endre, habar nu avea de viața reală. Ei nu au participat niciodată la muncile gospodăriei, ei au fost educați de tatăl și mama lor să fie domni. Ei, dacă s-au dus acasă în vacanță, au avut parte numai de bunăstare, lucru realizat pentru ei prin munca tatălui și harnicei lor mame. Bunăstarea asta le-a fost oferită de mama lor întotdeauna cu mare dragoste.

Și totuși – eu așa văd – nici părinții nici copii nu au fost adevărata cauză a acestor nenorociri, ci mai degrabă acel spirit care s-a strecurat în conștiința întregului popor din viața acelor domni care au trăit

mereu în chefuri și i-au disprețuit deopotrivă pe oamenii muncii maghiari și români, reformați sau catolici.

Ady Lőrinc a dorit ca fiul lui să devină solgăbirău. Adică unul mai mare decât odraslele familiilor Balássy și Récsey sau Molnár. Fiii lui Ady Lőrinc și Pásztor Mária trebuiau să-și demonstreze întotdeauna mai vizibil calitatea lor de domn ca cei cu origini de gentry, la fel cum cei convertiți la o altă religie își arată abnegația față de noul lor crez.

Tocmai spiritul acelei boli a dărâmat adevărurile vieții pe care Ady Lőrinc le-a demascat în legătură cu viața domnilor, a moșierilor.

Ady Lajos a cumpărat pentru tatăl său un imobil la Debrecen pe care acest gospodar cu principii nici nu l-a preluat, iar milionul de lei a fost suflat, topit de modul de viață domnească, de director general al fiului, lucru pe care el l-a văzut la domnii din Mețenț.

Așa se povestește, mai mult nu știu nici eu, nu am visat despre altceva. Și depozitul bancar de la Tășnad s-a subțiat în vremea respectivă așa încât nu s-ar mai fi putut cumpăra din el nici măcar atât cât era hotarul Bencze.

În 1928 s-a prăbușit omul cu voință de Goliat. S-a prăbușit și a căzut în pat. Se spune că din cauza decesului fiului poet, însă eu cred că mai degrabă din cauza conversiei și din cauza jocului soartei în legătură cu averea visată lângă Debrecen. Căci și el a simțit în orele lui mai vesele că inima trebuie să se spargă dacă e lovită de dureri zilnice.

A fost înmormântat de doi preoți, Málnássy de la Sâncrai și Bereczky, preotul reformat orb de tot, iar corul cantorului și învățătorului Hark István i-a făcut mai solemnă înmormântarea.

Noi am fost acum și în cimitir.

S-a dărâmat și a dispărut definitiv anul trecut stejarul cu crengile rupte de lângă piatra funerară a lui Ady Lőrinc, și probabil a fost folosit la gătitul tocanei de cartofi care a fost făcută mai gustoasă cu frunzele din coroana de lauri a lui Ady Endre.

Piatra lui funerară stă singură acolo cu coroana de lauri cioplită pe vârf așa de mândru, cum el își purta în viață pălăria. Așa a aranjat soarta că cea cu care și-a trăit viața și cei pentru care s-a zbătut în universul lui mic, în sat, să se odihnească toți în străinătăți. Poate și soarta a vrut să adeverească părerea soției fiului său Lajos, care a spus: „cum ar fi de neînchipuit ca soția lui Ady Lőrinc și Csinszka (soția lui Ady Endre – n.r.) să fie înmormântate în același mormânt, la fel ar fi de neînchipuit și idea să se scrie o carte comună despre ei", adică despre Ady Lőrinc și Pásztor Mária.

Sunt niște cuvinte nemiloase după o viață comună de mulți ani a celor două suflete. Însă cine ar putea spune de ce a trăit așa sau așa Ady Lőrinc, de ce a fost el supărat în timp ce a iubit, de ce a fost el nemulțumit când a dus-o bine și de ce i-a disprețuit el pe cei pentru care a muncit, a trăit și a murit?

Trăsăturile de bază ale firii marelui său fiu Ady Endre au fost identice cu cele ale tatălui, ale lui Ady Lőrinc. Însă, în urma studiilor, a cunoașterii lumii într-un cerc mai larg, prin prisma sufletului lui cizelat de cultura apuseană, aceste trăsături crude s-au estompat sau au dispărut, ori s-au înnobilat în așa măsură încât el s-a putut înălța la adevărul mistic al noțiunii de Dumnezeu.

Un secret mistic apropie și desparte oamenii – în viața pământeană. De ce strălucește și produce cele mai frumoase gânduri o minte care s-a născut să înjure, să batjocorească și să fie îngâmfată? De ce se naște cineva și creează briliantul într-un înveliș de lut galben, dar mai târziu șlefuit în formă de prismă să ne uimească vederea și mintea cu niște culori fascinante? Natura ascunde în pântecul ei mii de mistere, de care ființa noastră pământeană se desparte în momentul nașterii. Curenți subterani incandescenți produc în pântecul pământului aceleași lucruri ca și sufletele popoarelor pline de durere la suprafața pământului.

Filosoful și scriitorul Louis Bromfield zice într-una din cărțile lui „Fiecare om diferă de ceilalți oameni. Nu există doi oameni care ar fi la fel nici măcar parțial și nimeni nu-l cunoaște cu adevărat pe celălalt. Întotdeauna rămâne ceva ascuns în colțul cel mai îndepărtat al sufletului. Bărbatul nu-și cunoaște cu adevărat soția, femeia nu-și poate cunoaște bărbatul. În om există ceva peste toate, ceva ce rămâne întotdeauna străin și necunoscut, enigmatic și de nerecunoscut, pentru că nici măcar noi înșine nu știm despre ce este vorba. Acest ceva este adeseori rușinos. Este câteodată un lucru atât de fin și gingaș că nu-l putem dezvălui. Nu-l arătăm nici atunci când am dori să facem acest lucru."

Această constatare stupefiantă îmi vine în minte acum, când încerc să dau o formă scrisă amintirilor visate, dar cunoscute și atunci când sunt treaz.

Această constatare mă face să bănuiesc adevărul căutat de mine cu multe speculații privind firea lui Ady Lőrinc. Acel adevăr consolidează în mine explicația apucăturilor lui, abaterilor spiritului lui, caracterului arțăgos și tuturor trăsăturilor manifestate în viață, văzute de mine și considerate acceptabile precum și cele considerate și percepute ca inacceptabile din partea mea.

Iar când el a intonat în durerea lui

"Sufletul să mi-l despart
De durerile ce-l bat."

atunci probabil s-a trezit în el bunătatea, frumosul și dragostea revărsată din suflet în lumea largă, lucru pe care eu l-am văzut întotdeauna la soția lui tristă, cu care împreună au plantat ei în inima copiilor bunătatea, nesfârșitul dor de frumos și de adevăr.

Da, pentru că Pásztor Mária, pentru care Ady Lőrinc a sosit din Lompirt la Mețenț cu un car cu patru boi cu panglici, a fost întruchiparea blândeței, a bunătății și a dragostei.

Îmi aduc bine aminte din copilărie de statura ei scundă, dar frumoasă, și am văzut ochii ei negri în obrazul ei chinuit de viață și zdrobit, mereu dureros. Acolo, în curtea îngustă, a umblat ea, și cu privirea ei atotvăzătoare avea grijă permanentă de copiii ei, ca nu cumva să fie îmbrânciți de vițel, ca nu cumva să pățească ceva fiii ei dragi, în vântul răcoros.

„Copii, nu vă apropiați de fântână!"

„Aveți grijă, nu fugiți pe stradă!"

„Ce ai mânca dragă Bandi, dragă Lajos?"

Acestea sunt cuvintele care îmi sună în ureche de la o îndepărtare cețoasă de 65-70 ani când visez despre ea, dar și acum, când ea apare din nou în amintiri în fața ochilor sufletului meu.

Și retrăindu-mi cu ea în cadrul unui vis copilăria, anii adolescenței și timpurile vârstei de bărbat pline de mari dureri și lupte, o văd din nou pe Pásztor Mária, cea mai răbdătoare soție. Pe cea pentru care au fost gata să moară fiii ei, firea cărora a fost atât de minunat ajutată de dragostea și bunătatea de mamă ca ei să scape și să se înnobileze altfel față de caracterul nestatornic moștenit de la tatăl lor.

Fiul lui nemuritor a exprimat toate acestea printr-un singur cuvânt „Dulce".

Tanti Mária, cu toate că a fost fiica lui Pásztor Dániel, acest preot reformat certăreț care s-a convertit la catolicism, la fel nu citea cărți cum nu a citit nici soțul ei Ady Lőrinc. Ea a fost prea ocupată cu grijele căminului ei, chiar și atunci dacă întâmplător a fost departe de casă pe o perioadă mai lungă sau mai scurtă. Personalitatea ei s-a contopit cu viața celorlalte trei suflete atât de diferite, de parcă toată viața ei ar fi fost un văl de zână asupra acestor trei suflete, văl înlocuit de dragostea ei profundă.

Ea nu a avut o viață aparte, numai cea pe care au trăit-o și au suferit-o soțul și fiii ei.

Curtea ei plină de flori, care a făcut diferența dintre celelalte curți din sat, chiar și de cele ale înstăriților și ale domnilor, a fost cea în care s-a putut observa sufletul ei, viața ei adevărată.

În preajma casei, atât în cea a casei bătrâne cât și în cea a curiei construite mai târziu, au fost plantate flori și brazi. Atât curtea cât și casa au purtat zâmbetul ei, iar la o vârstă mai înaintată, când unchiul Lőrinc s-a înțepenit de tot întru certarea domnilor mari, și copiii ei au părăsit definitiv aripile ei ocrotitoare, atunci săraca tanti Mária a rămas aproape singură cu găinile și cu grădina ei de zarzavaturi și de flori.

Ea știa toate din viața soțului ei. Despre cochetăriile lui, despre observațiile lui batjocoritoare, despre cuvintele lui jignitoare rostite adesea fără motiv, care au tot mărit distanța și spațiul gol dintre familia Ady și viața consătenilor. Și până când această distanță a fost oarecum micșorată de către căsătoria lui Ady Lajos, nu prea a intrat cu plăcere nimeni în gospodăria Ady.

Toată lumea s-a temut de tonul batjocoritor al lui Ady Lőrinc, de limba lui al dracului de ascuțită. Situația asta a fost și mai gravă, și mai vizibilă și mai clară când Endre și Lajos ca și băieți deja mari – apropiindu-se de vârsta de flăcău – au început să simtă lipsa unui anturaj corespunzător vârstei și așa a ajuns Endre într-o prietenie de cărți și de băut cu unchiul meu Papp Gyula, iar Lajos într-o prietenie mai strânsă cu mine. S-a întâmplat asta când Endre se pregătea să publice primul său volum de versuri, când în vara respectivă au jucat cărți și au băut în fiecare după-masă în trei la parohie, cu abatele Thurner Mihály și cu Papp Gyula.

Aproape toți ceilalți domni din Mețenț au avut motive să fie supărați pe unchiul Lőrinc. Bătrânul Ady nu prea a luat în seamă aceste supărări, cu atât mai mult le-a părut rău pentru asta fiilor lui și lui tanti Mária, pentru că și ea s-a mai interesat care cum trăiește în sat. Dacă cineva a murit, respectivul a fost condus la locul de veci prin fața casei ei, și nici nu se poate închipui că ea nu ar fi oprit-o cu astfel de ocazii pe careva dintre cunoscutele ei din tinerețe, în careva dintre porțile mici către uliță. Pentru că ea a plecat foarte rar de acasă, cel mult duminica după masa când a doua zi a mers la piața din Carei și era nevoită să ceară ceva bani împrumut de la bunul crâșmar Reichemberg Jenő pentru ștedula de piață. Da, pentru că unchiul Ady nu prea împărțea nimănui din paralele lui, nu prea i-a dat nici la tanti Maria. El a avut o fire foarte zgârcită și s-a arătat mai generos – mai mult la vârsta de maturitate a băieților – numai când s-a putut lăuda în fața musafirilor acestora cu bunăstarea lui.

Tanti Mária, soție și mamă cu sacrificii multe, s-a resemnat din ce în cel mai mult cu soarta și și-a găsit consolarea în înfrumusețarea continuă a casei și a curții, în liniștea, sau mai mult în neliniștea și dragostea față de copii.

Însă în vremurile care au venit, când ecoul articolelor de un ton neobișnuit ale lui Ady Endre, scrise la Oradea și la Pesta, a ajuns din când în când și în satul acesta uitat și de Dumnezeu, de câte ori a venit acasă poetul, deja luat în seamă și acasă, nașul lui, onorabilul preot Török Ferenc făcea vizite la gospodăria Ady. Bineînțeles scopul acestor vizite nu a fost altceva decât niște reproșuri la adresa părinților și a poetului, reproșuri care au conținut și niște critici aspre la adresa tineretului în legătură cu părerea lui, în legătură cu instituțiile și personalitățile bisericii, considerată una dură. Membrii familiei Ady au cârâit în asemenea ocazii și au înjurat bisericile și capetele lor distinse, și niciodată nu s-a întâmplat ca onorabilul domn să nu-și ia rămas bun de la tată și fiu decât cu următoarele cuvinte „Amândoi sunteți fără Dumnezeu, fără Dumnezeu…”

Și după ce Lajos s-a căsătorit cu Anna, fata foarte frumoasă a familiei Keizler din satul vecin Eriusâncrai, și când aproape în același timp și geniul poetic al lui Ady Endre a devenit cunoscut în toată țara, s-au înmulțit și felicitările din partea domnilor din Sălaj la întâlnirile din cârciumele piețelor din Carei și Tășnad. Și tot în această perioadă s-au înmulțit și cunoscuții și prietenii lui tanti Mária.
Și au început să sosească aici musafiri, femei și bărbați din împrejurimi, ba și din orașe mai îndepărtate și ea a fost invitată adesea la Satu Mare, Oradea, Debrecen, chiar și la Budapesta de niște cunoscuți care căutau prietenia ei.

Aproape se vedea pe ei orgoliul să fie văzuţi împreună cu mama poetului devenit celebru şi mulţi au abuzat de ospitalitatea ei nemărginită. În schimb eu nu prea am văzut în 1924, cu ocazia aniversării de 50 de ani de căsnicie a lor, moşierii consăteni sau pe cei din judeţ între mulţimea de scriitori şi actori adunaţi în curtea curiei şi în biserica reformată. Abia au fost prezenţi doi-trei din satele învecinate însă şi aceştia au plecat repede, părăsindu-i pe cei care au organizat evenimentul, şi bineînţeles şi pe bătrânii Ady. Cu toate că în mica biserică reformată cunoscutul poet şi preot de Lugoj, Szombati Szabó István, a ţinut o predică excelentă care a ajuns la inima oamenilor, şi cei mai de seamă scriitori şi artişti ai Ardealului au fost martorii cuvintelor lui de binecuvântare la adresa celor doi bătrâni căsătoriţi. Kós Károly, Szentimrei Jenő, Tabéry Géza, Kuncz Aladár, Janovics Jenő, dintre foştii profesori ai lui Ady Endre, Nagy Sándor din Zalău şi mulţi alţii, scriitori şi artişti au fost prezenţi, însă dintre moşierii din Meţenţ nu au avut nici măcar o oră pentru serbarea nunţii de aur a părinţilor celui mai mare geniu maghiar.

La fel au fost puţini prezenţi dintre ei şi în 1935 cu ocazia dezvelirii statuii lui Ady Endre care a fost amplasată pe peretele exterior din faţă a casei mici cu trestie, statuie care a fost realizată în urma pioşeniei scriitorilor şi artiştilor din Oradea în frunte cu Tabery Géza.

Şi cum a crescut doliul peste capul Mariei Pásztor în urma deceselor din familia iubită, la fel s-au înmulţit şi sufletele bune din sat, care au devenit prietenii, consolatorii şi îngrijitorii ei în singurătate.

Şi cine nu ştie de tragica ei moarte la Buda în 28 noiembrie 1937? A murit într-un taxiu în braţele scriitorului Földessy Gyula şi ale preoţilor reformaţi Vincze Géza şi Morzsa László.

Cea de a doua zi a vizitei mele de acum la Meţenţ a căzut într-o duminică, după douăzeci de ani, mai puţin două luni şi două zile de la moartea lui tanti Mária.

M-am trezit destul de devreme după visul cel lung. Am scăpat cu greu de imaginile visate despre viaţa tulburătoare a lui Ady Lőrinc şi Pásztor Mária şi a fiilor lor.

Sufletul şi mintea mea s-a umplut de amintirea lor şi mi-am adus aminte din nou şi din nou de versurile triste ale cântecului de suflet al sălăgenilor:

„Doru' trebe separat
de durerile ce-l bat".

Au început să sune, unul după celălalt, clopotele celor trei confesiuni, poate aşa au sunat ele şi la Buda, când, în 28 noiembrie 1937, duminica, s-a spart inima mamei lui Ady Endre, numită de el „Dulce". A fost înmormântată lângă fiul ei cel mai iubit, în cimitirul Kerepesi.

Ne-am dus din nou la casele Ady. Să vedem şi la lumina zilei cum s-a reconstruit casa natală arsă despre care a scris pe vremuri cel care s-a născut în ea:

„Ziduri albe, grinzi blonde
Casa noastră tristă de la ţară
Dacă noi rămânem în taină
Nu facem comedii niciodată."
(Casa mică de la ţară)

Păi nu… Nu, tu, Ady Endre şi casa ta natală mică niciodată nu aţi făcut comedie, însă acum s-a comis o mare comedie cu această casă mică.

Casa natală „reconstruită" a provocat nişte dureri în mine la fel ca şi cele pe care le-am simţit la Roma când în faţa Capelei Sixtine au fost oferite spre cumpărare nişte copii despre frescele lui

Michelangelo. Bine, casa natală a lui Ady Endre este reconstruită. Mai mult, este și acoperită, e drept că doar cu trestie refolosită și așezată prost așa cum se fac și culisele pentru filme ca să arate la înregistrare ceva asemănător cu originalul unde, să zicem, a avut loc pe vremuri o scenă istorică.

Mai mult, și ușile și geamurile sunt vopsite gros cu o vopsea maro ca să pară noi și strălucitoare. Și pereții noi de chirpici sunt cârpiți în așa fel că vremea nu mai trebuie să-i încline pentru că ei sunt recârpiți deja înclinați.

Oare s-a uitat la execuția lucrărilor de reconstrucție măcar un singur meșter priceput? Oare s-au avut în vedere acele condiții minime de care trebuia să se țină cont la reconstrucția casei natale a lui Ady Endre, cel mai mare poet maghiar? Nu prea cred, pentru că această construcție este identică cu cea originală numai în măsura în care frescele lui Michelangelo sunt identice cu acele copii pe care le fac niște nemâncați fără conștiință ca pentru munca lor să bea câteva pahare de vin chianto.

Numai rușinea mea a fost mai zdrobitoare decât durerea sufletească văzând casa natală nouă. Mi-a fost rușine că reconstrucția casei natale a lui Ady Endre a fost încredințată unor minți și mâini nepricepute și mi-a fost rușine că generația de azi a făcut comedie în acest fel nemernic din casa natală a lui Ady Endre.

Și cine este responsabil? Așa știu că guvernul a alocat bani suficienți pentru întreținerea caselor Ady, iar rezultatul este totuși acesta. Cine este responsabil pentru asta?

Apoi am vizitat și curia. Partea zidului dinspre ulița cimitirului este pe cale să se dărâme, câțiva căpriori care susțin acoperișul s-au putrezit, zăvoarele ușilor și ferestrelor sunt nefolosibile, gardurile sunt cârpite cu scânduri de proastă calitate.

Și s-a vrut ca comedia asta să fie prezentată lumii când ziarele au publicat fotografia casei natale reconstruite, că oricum, a fost satisfăcută solicitarea de pioșenie față de amintirea lui Ady Endre. Cu starea asta sufletescă amară ne-am dus la cimitir la mormântul lui Ady Lőrinc, apoi am cutreierat ulițele satului, bisericile și școlile, adică fiecare loc unde Ady Endre și-a petrecut copilăria fericită, perioada tinereții cu cochetări și zilele cu din ce în ce mai multe griji.

Și eu, visătorul și alergătorul după vise, prăbușit de rușine, am arătat și am povestit cu bunăcredință locurile foarte mult schimbate ale amintirilor din vise.

După mormântul solitar al lui Ady Endre se înalță cripta mândrei familii Récsey cu poarta ei de fier, probabil pe veci închisă, însă coroana de lauri de pe piatra funerară a unchiului Lőrinc este cioplită într-o parte, de parcă ar dori să spună că și el a fost un domn cel puțin în măsura în care au fost cei care odihnesc în criptă.

Uitați-vă la mine domnilor, și tu micul nobil îngâmfat de sub cele două locuri de veci, și eu mă gândesc cu capul aplecat la autolauda inutilă a sufletelor care odihnesc aici.

Ne-am dus apoi la școala confesională romano-catolică, ne-am dus și în biserica românească și în cea catolică și ne-am dus și la parohiile unde Ady Endre și-a petrecut orele vesele ale dupăamiezii în compania reverenzilor Thurner Mihály și Papp Gyula. Apoi, pe drum, am vizitat și conacele părăsite ale familiilor Récsey, Balássy și Molnár, fostele case domnești dintre care numai familia Balássy l-a apreciat pe poetul Ady. Tânărul Balássy Miklos ne-a fost prieten bun la amândoi, tovarăș fidel în multele chestiuni amoroase cu încurcături ale lui Ady. Conacul lui mai există și mai există și acel stejar uriaș cu coroană mare care singur mai amintește de acele vremuri frumoase care au fost evocate în visul meu, și pe care le-am trăit împreună cu cei doi băieți Ady.

Și în sfârșit ne-am dus și în mica biserică reformată, unde Ady Lőrinc a făgăduit fidelitate veșnică față de Pásztor Mária, unde Ady Endre a fost botezat acum aproape 80 de ani și unde și-a repetat făgăduința după 50 de ani unchiul Ady Lőrinc înclinat să fie impostor.

Și am vizitat și parohia veche, dar bine îngrijită a familiei tinere de preot, unde pe vremuri a locuit și respectabilul preot reformat Török Ferenc, nașul lui Endre cu care el a luptat verbal bărbătește pentru valabilitatea acelor forme de viață, pe care Ady Endre le-a apucat abia cu puțin timp înainte să adoarmă pe veci.

Evocarea acelor multe amintiri mi-a acoperit din ce în ce mai mult sufletul întors înapoi în tristețea trecutului. Și parcă și vremea se pregătise să plângă împreună cu mine ca să mai rămân.

Da, pentru că, dacă aici la Meţenţ, începe să plouă, nu te trage de aici nici o mașină chiar atomică sau cu reacție până la primăvară.

Cu ocazia vizitelor în biserici am auzit cum preoții solicitau oamenilor să aducă nisip pentru reconstrucția bisericii catolice care a ars aproape în aceași perioadă ca și casa natală a lui Ady Endre. Deci nu prea puteam conta pe căruțe, iar atelajul lui Szabó Béla, a cărui soție Kovács Katica este administratoarea și îngrijitoarea relicvelor Ady, a materialului pentru viitorul muzeu Ady, ne poate duce cel mult până la stația Hotoan a căii ferate sălăjene pentru că el trebuie să meargă după masa la Carei.

Ce puteam face? Am stabilit că în a doua zi dimineața la ora patru vom merge pe jos 6-7 km până la drumul național din Căuaș ca acolo să prindem vreo ocazie către Carei, sau dacă vom putea prinde trenul la Hotoan, atunci vom merge cu căruța lui Szabó Béla până la Hotoan.

Și la ora patru dimineața am călătorit hurducându-ne pe seșul Ieriului și ne-am scuturat atât de tare de parcă mâna soartei ne-ar fi așezat într-un ciur ca să aleagă dintre noi pe cel care nu a fost demn ca să inspire o zi și două nopți aerul sfânt al satului natal al lui Ady Endre.

Când am pornit de la Meţenţ soarele nu arăta niciun semn peste Eruisâncrai că eventual ar dori să răsară. Aerul de zori era încă violeto-ceţos, iar vântul care alaltăieri seara mi-a suflat în sufletul meu somnoros cuvintele lui Ady Lőrinc, acum era pișcător de rece. Numai în direcția Careiului s-a arătat ceva roșu la marginea cerului. Printre siluetele caselor și copacilor din preajma drumurilor care ies din Meţenţ am simțit mișcările de îmbrățișare sau de rânjet ale acelor fantome de care mi-am adus aminte și parcă își arătau și acum buna sau rea lor voinţă faţă de mine.

Și eu am rămas în ochii lor ca unul care a fost complice cu Ady Endre. Au rânjit și la mine fantomele hoinare ale conacelor și au zâmbit și la mine sufletele dispărute ale căsuțelor acoperite cu trestie. Acestea m-au acompaniat pe drum când am plecat din satul natal al lui Ady Endre în zorii zilei de 30 septembrie 1957. Zdrobiți în trup și în suflet am ajuns la timp la gara din Hotoan. Și când ne-am numărat ne-am liniștit că ciurul soartei nu ne-a găsit pe niciunul dintre noi ca nedemn.

La dreapta, niște lumini roșii arzătoare au arătat viața, iar noi ne-am deplasat încet, hurducându-ne în tren, către acele lumini roșii, acolo unde, acum 70 de ani, s-au născut primele versete în sufletul lui Ady Endre. (28-29-30 octombrie 1957)

Pagini de corespondență privind biografia poetului Ady Endre

Mama poetului a fost româncă? Așa se vorbea în sat.

În perioada în care pictorul se ocupa de refacerea casei poetului, Academia Maghiară, lumea literară maghiară, aflată în plin comunism, redescoperea în Ady Endre poetul revoluționar, cu mari valențe propagandistice, dar și cu nuanțe subversive. Începuse o asiduă muncă de reeditare a operei și biografiei poetului, care, în contextul epocii, trebuia să aibă o origine socială „sănătoasă".

Pe marginea refacerii casei din Mecențiu poartă o susținută, insistentă, pentru mulți sâcâitoare corespondență cu șefii unor instituții din cele două țari, precum și cu o seamă de scriitori, unii domni, alții tovarăși. Aceștia descoperă în Aurel Popp, consătean cu Ady, un nesecat izvor de date biografice. El era singurul fost apropiat al familiei Ady capabil să ofere tot ce știa despre familie și poet, direct de la sursă, din sat.

Corespondența pictorului din perioada anilor 1954-1960, are două teme majore: pe de o parte strădania de a reface casa de la Mețenț, pe de altă parte aflarea devărului despre originea familiei Ady, a tatălui și a mamei poetului. Dacă în privința tatălui lucrurile sunt în bună parte cunoscute, biografii poetului constată că nu știu nimic despre mama poetului. Apar însă o serie de date greu de verificat. Printre acestea, zvonul din sat că Mária, mama poetului, ar fi româncă, fiind doar adoptată de familia Pásztor.

Este rugat să ofere informații, i se cer amănunte despre familia Ady, despre cum era poetul în copilărie. Pictorul răspunde în felul lui, profitând de ocazie vorbește mai mult despre sine, despre problemele lui, despre propria lui familie, astfel că „scrisorile despre Ady" sunt în mare parte „scrisori despre Aurel Popp."

(Mențiune ulterioară a lui Popp: Varga József prof. univ.
Bp. V. Pesti Barnabás u. 1
Catedra Păcii)
Satu Mare, 28 noiembrie 1954

Dragă tovarășe Varga!

Eu deja am auzit de la cineva vestea că ați venit la noi și am așteptat să mă vizitați. Am pățit ca și cu Bölöni, și mulțumesc pentru salutul lui și al lui Földessy.

Eu vă consider un frate de al meu întru Ady și mă puteți crede că aș dori să vă ajut în toate. Însă și iar însă! Situația și circumstanțele mele de acum, mai ales în frigul acesta mare, nu-mi fac posibil ca să vă împlinesc dorințele dv. și ale mele. Vă înșir numai câteva din acestea din care veți vedea că bunăvoința mea nu este de ajuns să vă îndeplinesc cererile și dorințele mele. De exemplu cazul mașinii

de scris, pe care o primesc împrumut numai de sâmbătă seara până duminică seara de la un spital, iar cu mâna scriu şi mai prost, adică mai indescifrabil, decât dv. Ce priveşte cea de a doua doleanţă a dv. să vă ajut în adunarea de date, vă stau cu plăcere la dispoziţie dacă în cele două ministere, în cel român şi în cel maghiar, se va lua o decizie privind ideea mea, lucru despre care, aşa mi se pare din scrisoarea dv., sunteţi bine informat. Situaţia cu puţinele date adunate la faţa locului este că eu aş vrea să le păstrez pentru viitorul muzeu şi din cauza asta nu le predau la nimeni, iar pe de altă parte există printre ele unele care, prin natura lor, nu pomenesc în nişte lumini prea simpatice pe unii încă în viaţă. Ce priveşte persoana mea vă comunic cu plăcere cele ce urmează.

Eu m-am cunoscut cu Ady Endre în copilărie, am fost aproape amici de joacă, amiciţia asta însă nu a fost aşa cum percepem noi azi treaba asta, ci a fost una care a însemnat pentru mine multă admiraţie, iar din partea lui o apropiere nu chiar privită de sus, ci mai mult înţelegătoare. El a fost cu doi ani mai mare faţă de mine, iar în copilăria noastră şi în cadrul educaţiei noastre asta a fost o diferenţă mare şi a contribuit mult la faptul ca eu să mă port cu respect faţă de el. Eu m-am născut la Căuaş, la câţiva kilometri de Meţenţ însă aşa am dedus din nişte acte că familia mea se trage din Meţenţ şi din Acâş. Această circumstanţă a fost motivul că un unchi de al nostru, Papp Gyula, rămânând văduv, a fost transferat de episcop, cu care am fost rude, la Meţenţ, ca tânărul preot să fie paroh acolo, ca să-şi trăiască viaţa solitară în localitatea noastră de baştină. Şi cu asta începe cunoştinţa şi amiciţia mea cu Ady Endre. Tatăl meu a murit de tânăr, iar neamurile ne-au primit pe noi, cei patru băieţi împărţindu-ne în fiecare vacanţă, pe unul la Meţenţ, pe celălalt la Craidorolţ, pe al treilea la Sărăuad. Atunci mama mea mai avea ceva imobile, în schimb viaţa familiei Ady a fost cam nevoiaşă. Şi paralel cum am crescut, aşa s-a inversat starea materială a celor două familii. Nenea Ady Lőrinc a fost foarte harnic şi a tot înmulţit averea dusă în familie iniţial ca şi zestre de Pásztor Mária, în timp ce mama mea a cheltuit tot ce a avut pentru cei patru fii ai ei. Când ea s-a mutat la Carei, soarta a făcut să stăm tocmai în casa în care a locuit Ady Endre cu doi ani mai înainte, la un moşier sărăcit, al cărui nume nu-mi vine în minte acum. Nu, pentru că în vremea respectivă au fost atât de mulţi oameni de felul acesta, că aproape în fiecare stradă au fost chiar şi câte doi-trei dacă nu cumva mai mulţi. Şi întâmplarea a făcut că eu am stat tot timpul cât am fost elev la Carei exact în camera în care a locuit şi Ady Endre, un an sau doi, nu mai ştiu cât, pentru că el şi-a schimbat des locuinţa. Asta a fost pe strada Nagy Hajduváros, şi casa a fost în proprietatea soţiei lui Dészа. Casa a avut o curte mare către stradă, iar în casa vecină a stat Hetey Ábris, notarul oraşului, al cărui fiu, cel mai mare, Hetey Zoltán a fost coleg de clasă cu Ady Endre. Acest Hetey Zoltán mi s-a adresat mie în 1941 ca să-i scriu amintirile mele din copilăria lui Ady, şi acesta este textul pe care dv. îl cereţi acum de la mine. Din păcate eu am un singur exemplar din el, restul a fost dus de către cei interesaţi, însă ziarele nu l-au publicat, pentru că eu am păţit şi cu asta cum am păţit şi cu preotul evanghelic Révay din Carei, care la fel a venit la mine după nişte date, însă cele spuse de mine nu au mai văzut lumina tiparului, cu toate că el mi-a spus că s-a interesat de aceste date din însărcinarea Societăţii Kisfaludy. Nu, pentru că aceste date nu prea erau compatibile cu acele date, general cunoscute despre familia Ady de mai târziu. Cum am spus, în timpul când eu am fost copil, familia Ady a avut o situaţie cam precară din punct de vedere material. Pământurile lor argiloase nu prea au dat roade, ca în general ale tuturor celor de acolo din valea Ierului. Situaţia materială a familiei Ady a devenit una mai bună când s-a efectuat comasarea în hotarul acelor comune unde familiile Ady şi Papp au fost interesate, deci şi la Meţenţ şi Căuaş. Pământurile familiei Ady au fost strămutate la amplasamente mai bune, în schimb cele ale familiei Papp în amplasamente mai proaste la Căuaş. În perioada asta a fost nevoită mama mea să-şi vândă în mare parte pământul şi să se mute la Carei cu cei patru fii.

Trebuie să știți astea stimate tovarășe ca să înțelegeți următoarele. Această diferență în situația noastră materială a făcut ca mama mea să mă plaseze în niște locuri mai ieftine în acei ani până când și ea s-a mutat la Carei, în schimb, părinții lui Ady Endre l-au plasat pe el în locuri mai bune pe măsură ce se înstăreau. În acest fel ni s-au despărțit drumurile la Carei, la care a mai contribuit și cutuma școlară că copii dintr-o clasă anume umblau împreună, iar noi, din clasele mai mici am avut întotdeauna un respect deosebit față de cei mai mari. Acesta a fost unul din principiile educației călugărilor: s-a plantat în sufletele copiilor respectul față de autoritate. În vacanțe însă prietenia noastră s-a trezit din nou, însă cum am tot crescut, eu fiind mai slab dezvoltat, în timp ce Ady Endre a început să devină bărbat mai repede, distanța dintre noi a devenit mai mare față de distanța dintre Ady Lajos și mine. Soarta a făcut ca Ady Endre să facă cunoștință foarte devreme cu vinul și cu femeile, iar unchiul meu Papp Gyula, ajuns la Meţenţ, a contribuit substanțial la educația lui Endre în această direcție. Deja umblam în clasele superioare, Endre la Zalău, eu la Carei, și cu toate că vara am fi avut ocazia să ne petrecem împreună timpul, cum vremea trecea, așa ni s-au despărțit și mai mult drumurile. Acasă la Meţenţ, Endre umbla deja împreună cu Papp Gyula la abatele reformat să joace cărți zilnic, în timp ce eu și cu Lajos, împreună cu ceilalți adolescenți din sat ne vedeam de jocurile noastre școlărești, la care Endre participa numai atunci dacă Papp Gyula sau abatele celebrau câte o nuntă sau o înmormântare. Și în aceste condiții eu am multe amintiri din acele vremuri pe care în parte le-am și scris, în parte le scriu acum încet și poate odată ele vor ajunge și la dv.

Este adevărat că eu adun de mult timp date pentru textul meu planificat despre bătrânii Ady, care din păcate încă nu sunt suficiente. Nu, pentru că nu am posibilitatea să verific cele știute, pe care în parte le-a scris Ady Endre, în parte le-am auzit eu de la alții. Ar trebui căutat cuibul cel vechi al lor acolo în Sălaj, însă ar fi nevoie de bani și oportunități pentru asta, din care azi eu nu am niciunul. Apoi ar trebui mers și în Valea Călatei (mai târziu rectifica: în valea Erului) pentru a afla exact originile familiei Pásztor. Ar trebui cercetat în mod serios fiecare amănunt, însă circumstanțele nu mă ajută nici pe mine, așa cum ele nu l-au ajutat nici pe săracul Endre până când a trăit. Eu nu am niciun dubiu în legătură cu stările de fapt ale familiei de care el a făcut pomenire, am însă față de cei care i-au furnizat acele date. Eu posed multe acte, extrase de carte funciară, copii de acte etc., însă toate acestea ar trebui evaluate la fața locului, adică cunoscute valoarea imobilelor din cartea funciară, pentru că numai în acest fel s-ar putea aprecia corect și starea materială de atunci a familiei Ady. Pentru că iată: tatăl lui Ady a avut o sută de iugăre (1200 stânjeni!) de pământ care a fost vândut către secui și totuși soția lui, Pásztor Mária, a rămas aproape fără nimic după asta, și am date concrete, că după moartea lui Ady Lőrinc cunoscuții ei au făcut o colectă de ajutor la Oradea, eu fiind acolo întâmplător, pentru că ea nu a avut bani nici pentru tren. După aflarea și analiza amănuntelor de acest gen încep să mă gândesc oare ce s-a întâmplat în familia asta? Oare ce a condus-o la starea asta pe săraca tanti Mária, acest suflet bun și de neuitat? Pentru că eu îmi aduc bine aminte de recensământul averilor numit conversie, prin care s-au micșorat și s-au devalorizat și depunerile familiei Ady, însă a mai trăit Lajos care a fost director general cu un salariu frumos. Nu am spațiu aici să scriu mai detailat și despre astea, însă este sigur că și aceste circumstanțe ar merita să fie supuse unei critici, nu numai amintirile scrise de Ady Endre, pentru că acestea s-ar putea înțelege complet dacă am cunoaște și această pierdere a averii.

M-am ocupat poate prea lung cu aceste amintiri care poate nici nu vă interesează. Scuzați-mă dacă am făcut abuz de răbdarea dv, însă creierul și sufletul meu este supraîncărcat cu problemele vieții și cu amintirile lui Ady Endre. În cadrul unei scrisori este greu să selectez acelea pe care ar trebui să le scriu pe scurt și nu așa lung. Însă dragostea dv. față de Ady Endre care emană din scrisoarea dv. și atașamentul și admirația mea față de Ady Endre și familia lui m-au împins spre această exagerare.

Și m-a constrâns la asta și faptul că am vrut să vă răsplătesc pentru bunătatea cu care vreți să mă ajutați în realizarea ideii mele, lucru pentru care vă mulțumesc din tot sufletul. Din păcate nu pot răspunde pozitiv nici la următoarea dv. rugăminte acum, pentru că nu am nicio fotografie despre desenul meu care arată ideea mea. De fapt eu am făcut acel desen pentru Uniunea scriitorilor din București ca semn al mulțumirii mele pentru cei cinci sute de lei pe care i-am primit de la ei ca să mă pot deplasa la Mețenț să fac inventarul valorilor dragi ale familiei Ady care au rămas acolo aproape nepăzite, fără gazdă. Dv. îmi cereți fotografia pe care am făcut-o despre acel desen. În condițiile mele precare nu am putut face decât puține exemplare, însă dacă voi avea ceva posibilități vă trimit una și dv. Pe de altă parte orginalul este acolo în București la Uniunea scriitorilor, îl puteți studia acolo. Mi-ați face în schimb un mare favor, dacă dv. v-ați interesa acolo în București prin Uniunea scriitorilor ce este de fapt cu această chestiune Ady. De la Budapesta am primit recent înștiințarea de la Földessy că acolo tovarășul ministru Darvas a preluat cu bunăvoință memorandumul meu și a dat imediat dispoziție la un șef de secție să facă un referat. În afară de acestea nu știu nimic și acum aștept sentința așa cum un suflet păcătos își așteaptă sentința de moarte. Cu toate că ceea ce aș vrea eu, pe lângă păstrarea veșnică a amintirii lui Ady Endre, ar sluji și acelui scop important ca scriitorii, la niște adunări anuale sau ocazionale să repete și să repete acolo la Mețenț democrația, sufletul și gândurile lui Ady Endre, pentru că numai pe calea asta se poate șterge invidia, ura din sufletul celor două popoare conlocuitoare, român și maghiar, care mai dăinuie pe ascuns în sufletele lor.

Și iată nolens volens am ajuns la cea mai actuală chestiune a politicii noastre interne, la naționalism, acest flagel, care l-a chinuit mult și pe săracul de Ady Endre. Ar fi interesant ca dv. acum în București să discutați despre următoarea idee a mea, și anume: scriitorii în general, atât în România, cât și în Ungaria, la fel ca și în timpul capitalismului au scris sau au citit numai pentru ei înșiși sau maselor de intelectuali apropiate lor. Dar ei nu se gândesc nici acolo și nici aici să-și transmită direct poporului spiritul și conținutul textelor lor. Ei spun că poporul încă nu este destul de matur ca să asculte sau să citească beletristică. Oare este așa? Ce ar zice de asta Veres Péter care este azi președintele Uniunii Scriitorilor din Ungaria? Și el este de aceeași părere, sau din uitare sau nu știu din ce cauză el nu a observat această stare a lucrurilor? Pentru că dacă eu aș fi în locul lui, aș obliga tovarășii mei scriitori să nu mai continue în felul acesta, ci așa cum eu am povestit aici în mod modest. Pentru că este ciudat că noi numim republicile noastre „populare”, însă poporul nu are parte de noutățile care se nasc, ci facem așa ca pe vremuri, ne creăm propriul auditoriu, un auditoriu trimis acolo la comandă, începând cu tineretul trimis la astfel de evenimente, și dacă mai apare și câte un adult sau interesat, avem deja sala plină, și sunt în ordine toate.

Este destul de rău! Azi noi mâcăm pâinea poporului și bem vinul poporului și primim bani de la statele noastre câștigați de către muncitorime, și acum ar fi cazul să dăm ceva și poporului însuși, nu numai copiilor lui, care poate nici nu înțeleg ce aud. Da, după modesta mea părere scriitorii de azi ar trebui să umble prin sate să țină acolo prelegeri și citiri literare, bineînțeles la fel și la orașe în fața muncitorilor din industrie. Pentru că este o greșeală că „democrația” nu trebuie explicată și azi pentru țărani și pentru muncitori. Vai și de o sută de ori vai, pentru că aceste mase sunt încă și azi mai aristocrate ca și spiritul contelui Tisza István. Nici muncitorul industrial, nici cel agricol nu se consideră nici egal nici de aceeași valoare nici cu vecinul, nici cu colegul lui. Asta este firea de bază a sufletelor popoarelor noastre, pe care unul a adus-o cu el din stepă, celălalt din Balcani. Democrația este o chestiune sufletească, la fel ca și religia. Și cum religia nu se poate consolida în sufletul poporului ca orice altceva numai după un timp foarte îndelungat, tot așa și democrația. Eu am citit de multe ori în bisericile reformate starea sufletească de pe fața credincioșilor bărbați, că s-a putut citi asta de exemplu în timpul predicii. Drept spus, eu niciodată nu am văzut pe fața bărbaților nici credință, nici convingere

în legătură cu cea ce spunea onorabilul preot, dar am văzut că ei se gândesc la mânz sau la viţel ca nu cumva să-şi rupă piciorul până când ei lipsesc de lângă animale. Păi da, în legătură cu asta a spus un ministru francez că ţările noastre au acceptat creştinismul abia după opt sute de ani, deci ele nici nu sunt creştine. Iar eu spun că ele nu sunt nici democratice, pentru că spiritul democraţiei este încă prea nou la noi, adică în Balcani pe care-i putem socoti topografic chiar până la Viena.

Iar am deviat, dar am făcut asta intenţionat, pentru că am considerat important să expun că eu consider un ţel care slujeşte unei chestiuni din cele mai importante realizarea şi deschiderea «MUZEULUI ŞI LOCULUI DE PELERINAJ ADY ENDRE» la Meţenţ, tocmai în satul natal al lui Ady Endre, unde scriitorii ar propaga democraţia în rândul poporului, care ar fi adus aici din sate de către învăţători şi unde oamenii ar învăţa şi şi-ar însuşi pe veci spiritul lui ADY ENDRE.

Dragă tovarăşe, acum aţi aflat de ce este pentru mine o chestiune de inimă treaba asta şi ştiţi la fel la ce vă irosiţi ajutorul promis. Pentru că pentru păstrarea amintirii unui Uriaş cum a fost Ady Endre nu ajunge doar atât că reconstruim casa lui natală şi nici dacă amenajăm un muzeu în fostele camere ale familiei lui. Nu, pentru că acestea toate încă nu pot reda pentru generaţiile viitoare Spiritul, sufletul democratic al lui Ady Endre. Iată, s-a întâmplat în Ungaria că lumea capitalistă a neglijat propagarea permanentă a spiritului lui Petőfi, pentru că şi volumele lui au apărut cenzurate. Păi, asta vrem să facem noi şi cu Ady Endre? Nu-i aşa că asta nu ar fi demn de noi, dar nici de el?

Vă rog din nou să mă iertaţi că am scris atât de mult despre tema asta, şi vă mulţumesc din nou pentru ajutor pe care sunteţi gata să-l acordaţi acestei chestiuni.

Dacă mai este ceva ce a rămas afară din prezenta mea scrisoare ce vă interesează, scrieţi-mi, iar eu vă răspund cu plăcere la orice întrebare. Lucrurile promise de mine le notez şi nu le voi uita.

Vă rog să primiţi stima mea totală şi vă salut cu drag şi cu prietenia pusă în slujba ţelului comun:

Adresa mea este pe copertă.

***Aurel Popp*”**

La 23 noiembrie 1958 Kovalovszky Miklós îl roagă să-i ofere date despre familia poetului, în special dinspre partea mamei.

1957

„Pesta Mică, 16 decembrie
INTERVIU „HAIDUCESC”

Stimate domnule,

Am citit cu mare interes în Igaz Szó amintirile dv. despre Ady Endre şi despre Meţenţ. Eu lucrez la redactarea antologiei de amintiri care va apărea la Editura Academiei, şi îndrăznesc să vă rog să fiţi de acord să includem aceste amintiri în antologia respectivă, eventual cu un accent mai puternic pe Ady. Ne-am bucura, pe de altă parte, dacă articolul s-ar completa cu nişte detalii esenţiale, şi mai puţin cunoscute. Dumneavoastră vorbiţi despre nişte date povestite pentru Rédei care însă nu au apărut niciodată. Care a fost soarta acestor relatări?

Pot să vă adresez câteva întrebări, respectiv observaţii, în legătură cu articolul citit în Igaz Szó? Nu reiese clar din el dacă şi dv. v-aţi născut la Meţenţ sau dacă aţi avut legături cu Meţenţ şi cu Ady numai prin intermediul rudelor, al unchiului dv. şi al vacanţelor? Eu aşa ştiu că nu Pásztor Mária, ci mama lui Ady Lőrinc a fost fiică de preot din Valea Călatei. Cine au mai fost elevi atunci în sat? Eu ştiu de Jakó

Sándor și de Szunyoghy Farkas din satul vecin. Care a fost diferența de vârstă între dv. și Ady? Și dv. ați umblat la Zalău la școală? Abatele Thurner Mihály a fost parohul catolic de atunci? Unde au avut loc acele partide de cărți despre care Ady scrie în articolele și poeziile lui? La parohia greco-catolică sau la cea romano-catolică? Ce a mai rămas din școlile din Meţenţ unde a umblat și Ady? Ce vârstă a avut atunci Papp Gyula? Ady îl descrie în articolul său publicat în Szabadság ca pe un om tânăr. Unde se poate citi părerea soției lui Ady Lajos despre mormântul comun al soției lui Ady Lőrinc și Csinszka? De ce este imposibilă o carte comună despre soția lui Ady Lőrinc și soția lui Ady Endre? Nu este aici ceva greșeală de tipar?

Vă rog să mă scuzați pentru acest «interogatoriu polițienesc», dar unul dintre principalele scopuri ale cărții noastre este rigoarea filologică, exactitatea, ca materialul adunat să fie un mijloc util pentru cercetările în legătură cu Ady în viitor.

Solicitându-vă răspunsul amabil vă salut cu mare respect.

Adeptul dv. adevărat:

Kovalovszky Miklós, colaborator al Institutului de Lingvistică

(Budapesta, V. Szalay u. 10-14)

P.S. Aveți eventual relicve în legătură cu Ady (manuscrise, dedicații, fotografii etc.) ca să le publicăm în copie?"

Răspunzând curiozității criticului maghiar, într-o scrisoare din 16 februarie 1958, Aurel Popp face o prezentare amănunțită, și profundă, documentată pe viu, a familiei Ady. Se intensificau deja zvonurile despre originea românească a mamei poetului ce reprezenta, în cel mai larg sens, spiritul maghiar pur. Intelectualitatea maghiară era șocată. Aurel Popp nu confirmă această teză, dar nici nu contrazice vorbele din sat. El se mărginește să repete că întregul sat Meţenţ știa că tanti Maria era „fată româncă".

„Într-adevăr, au fost în sat niște cunoscuți ai familiei Ady – care poate nici nu mai sunt în viață – de la care și eu am auzit acest lucru ce se discută acum. Poate chiar Papp Gyula, prietenul intim și camaradul de pahar al lui Ady Endre a fost cel care a susținut nu numai că Pásztor Mária ar fi fost o fiică adoptivă a lui Pásztor Dániel, ci și că tanti Mária era «fată româncă»."

Conștient că fiind român afirmația lui privitoare la originea românească a mamei poetului va fi privită cu circumspecție, și, prin urmare, lispsită de credibilitate, îi îndeamnă pe cercetătorii maghiari să facă propriile lor cercetări: „ca să nu trezesc aparența că fiind român aș dori să slujesc niște interese românești, când notez aici și acest aspect care se poate considera și ca un simplu zvon de la țară, mai adaug că exact în Sălaj suntem martorii celor mai multor căsătorii mixte româno-maghiare, urmate de zona Șomcuta și Valea Chioarului. Iar acolo, pe acele plaiuri unde acest amestec între popoare este la ordinea zilei, fără să fie ceva ieșit din comun, acolo pare verosimil și ceea ce spune gura satului în legătură cu Pásztor Mária. În orice caz, trebuie cercetat și acest aspect, pentru că el nu necesită un efort mai mare decât cercetarea celorlalte aspecte."

1958

„Satu Mare, 16 februarie
Către Dr. Kovalovszky Miklós,
Budapesta, Institutul de Lingvistică
Mult stimate domnule!

Ce bine ar fi și cât de altfel ar merge lumea asta dacă omul ar putea face tot ce își planifică, respectiv, dorește.

Odată cu scrisoarea mea anterioară i-am scris și sorei mele din Meţenţ pentru niște date cu care aș fi vrut să completez lipsurile din articolul publicat în Igaz Szó, însă până azi nu am primit niciun răspuns. Eu am solicitat să se corecteze greșeala că mama lui Ady Endre ar fi fost fiica unui preot din Valea Călatei. Este vorba de o greșeală materială gravă și se va scrie corect expresia «fiica unui preot din Valea Ierului». Însă nu numai această greșeală s-a strecurat în textele mele, iar acum când dv. vreţi foarte corect și cu o bunăvoinţă pentru care nu se poate mulţumi destul, să stabiliţi definitiv perioadele și – să spunem – denumirile conform adevărului și cu exactitate maximă, la rândul meu aș vrea și eu să vă vin în ajutor în toate în același spirit. Acum, fiind probabil către finalul bolii mele, sper că voi putea din nou călători și mă pot deplasa din nou personal în satul Ady Endre pentru că văd că altfel nu pot rezolva nimic în esenţă. Pe lângă faptul că și vârsta îmi urgentează fervoarea, și mai mult mă urgentează faptul că recent a murit și Tabéry Géza, fondatorul și directorul Muzeului din Oradea, și acum am mai rămas noi doi, eu și Bustya Endre (Tg. Mureș, Piaţa Eroilor sovietici, nr. 14), care are două volume în curs de apariţie cu nuvele de Ady descoperite de el, care fiind un înflăcărat colecţionar de amintiri în legătură cu Ady a făcut foarte mult nu numai prin căutarea textelor lui Ady, dar și prin adunarea de altfel de date. Și ca să nu-mi repet cele scrise la început, menţionez doar pe scurt că nici acest Bustya nu-mi scrie de săptămâni bune, nu-mi răspunde la întrebări și solicitări, stau ca măgarul lui Balaam, care, deși fânul era aproape nu putea mânca din el. Da, fânul este aproape, aici la Meţenţ, la două ore de drum, însă deplasarea acolo este pentru mine tot așa de dificilă ca și pentru dv. din Budapesta. Și situaţia asta nu se poate schimba azi, și din cauza asta aș vrea eu ca Satul Ady Endre să aibă un drum pietruit, ciclu gimnazial și bibliotecă populară, ca să fac mai accesibil acest sat nenorocit, pentru că dacă el va rămâne așa, nu va avea niciun viitor ca să păstreze nemurirea lui Ady Endre.

Nu știu sigur care dintre textele mele vreţi dv. să le folosiţi? Pe cel care a apărut în Igaz Szó sau pe altul care poate a ajuns întâmplător la dv, pentru că dacă bine îmi aduc aminte, eu i-am trimis și lui Földessy Gyula un manuscris, poate unul pe care l-am scris tocmai după arderea casei natale, când am fost împreună cu Gellért Sándor în satul numit atunci încă Meţenţ, sau pe cel care ziaristul de aici Berger Marcell l-a dat ziaristului Gardos încă anul trecut? Deci dragul meu domn, eu nu vreau să vă împiedic cu nimic ca să vă folosiţi de modesta mea muncă pentru scopul cel sfânt însă numai cu condiţia ca după o revizie pe care intenţionez să o fac să-mi corectez, respectiv să am posibilitatea să-mi corectez în textele mele acele date pe care le-am trecut în grabă și poate superficial.

Trei lucruri trebuiesc clarificate în legătură cu familia lui Ady, și anume:

- Genealogia exactă a tatălui lui Ady Endre;
- Genealogia exactă a mamei lui Ady Endre;
- Situaţia materială a părinţilor lui Ady Endre înainte și după căsătorie până la moartea lor, respectiv până la vânzarea parţială a imobilelor din Meţenţ, respectiv până la moartea soţiei lui Ady Lajos.

Mă gândesc că în această direcţie aș putea eu ajuta cel mai mult, respectiv prin adunarea unor zvonuri din sat, care s-ar putea considera totuși ca fiind niște date reale. Pentru asta mai există câţiva de vârsta mea. Eu am și extrasele autentificate ale cărţii funciare din Tășnad din care se poate stabili conform realităţii situaţia materială a familiei Ady, în legătură cu care prietenii lui Ady Endre – mai ales cei din Pesta – care niciodată nu s-au ocupat serios de situaţia materială a lor, au cauzat destul de multe confuzii, probabil și în urma spuselor lui.

Iar de stabilirea definitivă a datelor genealogice ar fi mare nevoie mai ales ca să se termine odată și cu diferitele zvonuri. Da, dv. aţi făcut foarte bine că mi-aţi adresat întrebarea respectivă, pentru că în cursul scrisului scrisorii omul nici nu se gândește la faptul că dacă pomenește cu ușurinţă și iresponsabil un zvon auzit în sat, provoacă la fel o confuzie. Într-adevăr au fost în sat niște cunoscuţi ai

familiei Ady – care poate nici nu mai sunt în viață – de la care și eu am auzit acest amănunt discutabil. Poate chiar Papp Gyula, prietenul intim și camaradul de pahar al lui Ady Endre a fost cel care a susținut nu numai că Pásztor Mária ar fi fost o fiică adoptivă a lui Pásztor Dániel, ci și că tanti Mária ar fi fost «fată româncă». Da, și așa ceva a spus el. Și cine ar putea transforma, respectiv considera aceste zvonuri în niște date reale, când Ady Endre și-a petrecut aproape tot timpul de acasă în compania lui Papp Gyula și când el se manifestă în poezii, articole și scrisori ca un descendent de mic nobil maghiar care are o simpatie deosebită față de români?

Nici nu ar fi ceva deosebit la noi în Sălaj că un maghiar se simpatizează cu un român sau invers, dacă un român se simpatizează cu un maghiar. Această manifestare trebuie să fie ceva natural în legătură cu aprecierea reciprocă într-un județ unde și Kölcsey și Wesselenyi și mulți alții au moștenit aceste relații bune poate chiar din timpul lui Árpád, care a ales ca soție pentru fiul lui cel mare pe fiica voievodului român din Bihor pentru prietenia veșnică și înțelegerea reciprocă a celor două popoare. Iată așa zboară gândurile – în capul celor ce gândesc – de la Ady Endre la Árpád, și la fiul lui Árpád și de la tanti Mária la preotul reformat buclucaș Pásztor Dániel care nu s-a sfiit să treacă la cultul catolic și să intre în biserica episcopului de bună amintire Hám János, exclusiv din sfidare, numai ca să-i supere pe moșierii din sat.

Este vorba aici de un trecut cu probleme deloc mărunte când noi azi, pătrunzând în adâncurile foarte complicate ale sufletului urmașului lor, în sufletul lui Ady Endre și căutăm cauzele unor lucruri, pe care nu le înțelegem tocmai pentru că le-a făcut El, și numai EL le-a văzut așa cum le-a descris. Nimic nu se întâmplă fără o anume cauză nici în Natura cea mare, nici în sufletul omului. Cu atât mai puțin se întâmplă ceva extraordinar în sufletul unui poet cu o gândire sublimă care posedat fiind, poate vorbi exact așa cum au vorbit posedații creștinismului. Însă tot așa cum și în viziunile posedaților asupra trecutului și viitorului se regăsesc măcar niște firimituri ale realității, le găsim acestea vrând-nevrând și în ideile, considerate isterice, ale poetului.

Iată cel mai important motiv pentru care datele genealogice ar trebui cercetate foarte exact. După asta am putea înțelege mult mai corect multe capodopere ale poeziei lui și am putea aprecia corect multe idei ale lui.

Starea asta haotică care a determinat pe scriitorii noștri să-l revizuiască pe Ady, care a fost de fapt mai degrabă o judecată nedreaptă decât o critică literară, arată clar cât de mult dibuim noi în întuneric în legătură cu Ady Endre. Cu toate că ungurimea a mai avut un asemenea mare gânditor, și anume Madách Imre, și iată, la fel cum s-a întâmplat și în cazul lui Madách, aceștia vor să-l măsoare pe Ady comparându-l cu niște străini și nu prin măsura proprie, adică prin circumstanțele propriei lui vieți. Poate greșesc cu concepția mea expusă aici, însă totuși aș vrea mult dacă aș putea repara lipsurile enumerate. Păcat că sunt așa de bătrân și că abia recent am ajuns la hotărârea să slujesc amintirii prietenului meu din copilărie mult iubit și mult apreciat. Acum, când mă desparte un pas și jumătate de optzeci de ani, azi, și în situația de azi sper să mai fac niște lucruri mai mărunte. Tocmai din această cauză vă rog să faceți toate așa cum considerați că este mai bine, iar eu vă trimit date noi când circumstanțele mă ajută să le procur. Pe lângă toate preocupările mele munca asta este cea mai dragă pentru mine, deci puteți să credeți că eu nu numai promit ceva, dar și fac.

Vă mulțumesc pentru încredere și scrieți-mi dacă credeți că vă pot fi de folos cu ceva.

În primul rând pentru liniștea mea dar și pentru ca să nu trezesc aparența că fiind român aș dori să slujesc niște interese române când notez aici și acest aspect care se poate considera ca și ultimul zvon de la țară, dar adaug că tocmai în Sălaj suntem martorii celor mai multe căsătorii mixte româno-maghiare, apoi pe la Șomcuta și pe Valea Chioarului. Iar acolo, pe acele plaiuri unde acest amestec între popoare este la ordinea zilei fără să fie ceva ieșit din comun, acolo pare verosimil și ceea ce spune gura satului în

legătură cu Pásztor Mária. În orice caz, trebuie cercetat și acest aspect, pentru că el nu necesită un efort mai mare ca și cercetarea celorlalte aspecte.

Nu trebuie să vă grăbiți cu trimiterea cărților solicitate și oferite de dv., pentru că în acest moment nu sunt în situația ca să pot trimite un astfel de pachet la locurile cuvenite. Încă nu am reușit nimic nici în legătură cu grădinița, nici cu ciclul gimnazial, nici cu biblioteca populară și nici cu drumul pietruit, încă nu mi-a răspuns nimeni în legătură cu acestea. Aceste chestiuni nu mai sunt importante și urgente pentru nimeni, pentru că ziua aniversării de 80 de ani a trecut, au trecut apoi și banchetele și cui îi mai pasă ce va fi în continuare cu amintirea lui Ady Endre?

Și ca încheiere permiteți-mi să vă rog să nu puneți eventualele întârzieri din partea mea pe seama faptului că eu nu aș scrie cu plăcere despre Ady, ci numai pe seama faptului că nu am mașină de scris, deci pot răspunde numai dacă primesc împrumut o mașină de scris de la ceva birou, pentru că scrisul meu de mână este aproape indescifrabil.

Întâmplător, acum țin la mine mașina asta de scris de o săptămână, însă în fiecare minut proprietarii pot veni după ea. Iar faptul că mi-am scris această scrisoare atât de lungă se explică mai ales cu faptul că eu încerc cu asemenea ocazii să scriu despre toate pentru că în subconștient îmi dau seama că cine știe când mai pot scrie dv. sau altora.

Iar dacă am scris prea lung despre un aspect sau altul, se datorează parțial și acestor aspecte.

Cu respect adevărat:

Aurel Popp”

Un alt scriitor maghiar care îl contactează și cu care poartă o asiduă corespondență este Varga József.

Dragă tovarășe Aurel Popp!

Este un lucru foarte important dragă tovarășe Popp ceea ce dv. faceți pentru promovarea cultului lui Ady. Bine ar fi dacă munca dv. ar fi încoronată de un succes deplin și bine ar fi dacă noi, cei de aici v-am putea fi și de mai mult ajutor. Vă mulțumesc în numele tuturor pentru recenții dv. pași făcuți pentru salvarea bunurilor care au aparținut familiei Ady. (Voi comunica acestea și către Bölöni și Földessy.)

Îmi pare rău până azi, că atunci când am fost acolo, nu am ajuns la Mețenț. Și tocmai din această cauză vă mulțumesc mult pentru angajamentul amabil de a mă călăuzi.

Lucrez acum la două lucrări mai mari în legătură cu Ady. Redactez un volum din nuvelele și scrisorile lui Ady și scriu un studiu mai amplu ca introducere. Scrisorile și nuvelele apar și în ediția critică la fel în redactarea mea. Voi fi gata cu asta în 1956 și previzibil cartea va și apare în 1956. Pe de altă parte scriu o carte și despre ideile de istorie literară și despre *ars poetica* lui Ady, la asta abia acum adun materialul, și aș vrea să fiu gata până în toamna anului 1957. Bineînțeles, dacă apar aceste lucrări în legătură cu Ady, neapărat vi le voi trimite. (Textele mele despre Ady și alții apar din când în când în *Csillag*, în publicația *Istoria literaturii*, în *Comunicări de Istoria Literaturii* și în *Comunicările Secțiunii I ale Academiei de Științe*.) Pentru munca mea solicit și ajutorul și sprijinul dv., tovarășe Popp.

Dragă tovarășe Popp!

Și ca să mă întorc acum la scrisoarea dv. din 16 mai, înainte de toate trebuie să vă mulțumesc pentru jurnalul dv. (mă gândesc la manuscrisul de zece pagini care se ocupă de deplasarea la Mețenț). În capul meu este deja gata programul construcției de zece ani a Biografiei Ady, și manuscrisul dv. va intra în primul volum al cărții mele cu titlul *Pe urmele lui Ady* la care lucrez cu titlul *Soarta casei de naștere a lui Ady* (am analogiat cartea lui Hatvany *Așa a trăit Petőfi*).

Îmi pare rău, în schimb, că chestiunea cea mare – reconstrucția casei natale arse a lui Ady – nu progresează destul de repede. În orice caz vă pot relata despre ceva progres de aici. Király István, redactorul revistei *Csillag*, un bun prieten al lui Eugen Jebeleanu, a promis că va interveni personal la Jebeleanu, și ce este și mai mult, m-am hotărât ca în ultimă instanță să-i prezint chestiunea asta lui Veres Péter și să îi cer sprijinul. Ca solicitarea mea să aibă și o greutate mai mare – cu acordul dv. ulterior – i-am trimis prima și ultima dv. scrisoare, și relatarea dv. despre deplasarea la Mețenț. Sunt absolut sigur că acest demers va avea urmări și – pentru că i-am dat și adresa dv. – să nu vă mirați dacă într-o zi o să primiți o scrisoare de la Veres Péter."

Varga József

Budapesta, 24 august 1956

Fragment din scrisoarea lui Aurel Popp către Kovalovszky Miklós din 16 februarie 1958.
În sat se vorbea că Pásztor Mária, mama poetului Ady Endre, ar fi „fată românca".

Strădaniile pictorului Aurel Popp pentru realizarea Muzeului Ady Endre

Copilărind împreună, învățând la aceeași școală, plecând împreună spre Paris, primul devenind cel mai important poet modern al literaturii maghiare, celălalt unul dintre cei mai importanți pictori din Transilvania, destinul lor avea să fie legat și după moarte. Aurel Popp se simte dator să-i „eternizeze" memoria poetului nu doar prin publicarea operei, ci și printr-un gest material: refacerea casei în care s-a născut și transformarea ei „în muzeu și loc de pelerinaj".

Înființarea Muzeului Ady Endre din comuna Căuaș, azi în județul Satu Mare, înainte aparținând de județul Sălaj, i se datorează în totalitate lui Aurel Popp. Bătrânul artist și-a risipit energia și ani buni din viață pentru a convinge autoritățile din România și Ungaria să ia măsuri pentru salvarea casei natale a poetului, considerându-l modelul cultural perfect pentru cele două naționalități care au trăit împreună o mie de ani și sunt condamnate să trăiască împreună încă alte sute și sute de ani.

Din multitudinea de scrisori, memorii, jalbe, intervenții la autorități, rugăminți la personalități, publicăm câteva frânturi semnificative pentru zbaterile lui.

Ce au în comun un artist ca Aurel Popp și un poet ca Ady Endre astfel încât cel ce i-a supraviețuit celuilalt 42 de ani, deși diferența de vârstă dintre ei era de doar 2 ani, să se simtă dator să-i „perpetueze" memoria? Imposibil de explicat dacă nu le cunoști prima parte a vieții, copilăria, petrecută în cea mai plăcută parte a ei, vacanțele școlare, într-un sat de pe Valea Ierului într-o lume care-și avea propriul ei mod de viață la cumpăna dintre secolele 19 și 20.

Izolat la Satu Mare, fără pensie, neprimit în noua Uniune a Artiștilor Plastici, își găsește un nou scop în viață: refacerea casei în care s-a născut poetul Ady Endre, casă arsă la 30 noiembrie 1953. În urma a sute de cereri și scrisori, într-un final reușește să sensibilizeze personalitățile publice ale momentului, agreate politic, de la Mihai Beniuc și Eugen Jebeleanu. Emil Isac, Veturia Goga, Kos Karoly, Bustya Endre, din România, la Varga József, Földessy Gyula, Bölöni György, Király István, Veres Peter, Hatvany Lajos, Kovalovszky Miklós din Ungaria. Reușește să miște lucrurile în uniunile scriitorilor din cele două țări. Autoritățile comuniste, locale, regionale și centrale, la insistențele lui își dau acordul și astfel începe refacerea casei în care s-a născut cel pe care îl considera spiritul cel mai reprezentativ pentru cele două culturi îngemănate în îndepărtatul nord transilvan.

Vlăstar al unui tată dur, maghiar încăpățânat și mândru, și al unei mame blânde, „fată românca" după cum se vorbea în sat, Ady Endre devine obiect de studiu pentru fostul său partener de joacă. Descrierea mediului social și cultural în care s-a format poetul, descrierea familiei, a oamenilor apropiați poetului, depășește stadiul unor simple notații. Prin profunzimea analizei, prin forța convingerii că spune adevărul și numai adevărul, Aurel Popp a fixat portretul clasic al primului mare poet modern din literatura transilvană de expresie maghiară, aflată la cea mai explozivă intersecție cu literatura și cultura română, în miezul de foc al relațiilor dintre maghiari și români din preajma Primului Război Mondial. Activitatea publicistică a poetului Ady Endre își găsește un corespondent în activitatea grupului de memorandiști români, dar fără să polemizeze cu ei.

Cel care spunea despre sine „mă consider conştiinţa maghiarilor de astăzi, a culturii maghiare, şi această conştiinţă nu poate fi întotdeauna curată (Ady Endre, *Autobiografie*, Nyugat, 1 iunie 1909.) avea un corespondent în cultura română poetul Octavian Goga.

De altfel, Aurel Popp pune semnul egal între cei doi, accentuând, cu părere de rău, că poetul ce-şi doarme somnul de veci la Ciucea, fostul cămin pentru o vreme al celuilalt poet profet, Ady Endre, nu se bucura de recunoştinta urmaşilor, asemeni poetului maghiar. „Indolenţa pe care eu am constatat-o în rândul scriitorilor se pare că nu este ceva nou. Eram la Baia Sprie când a murit Octavian Goga şi soţia lui m-a invitat prin telegramă la înmormântarea din Ciucea. M-am dus cu maşina şi am oprit la Cluj să iau cu mine nişte scriitori pentru care – ştiu bine asta – Goga a făcut foarte multe în timpul celor două mandate de ministru. Şi închipuiţi-vă, niciun scriitor nu a venit cu mine! Cu toate că Goga a însemnat pentru români ceva asemănător cu Ady Endre pentru maghiari... Ei doi s-au şi înţeles, pentru că fiecare şi-a iubit atât de mult neamul încât a iubit şi cinstit şi neamul celuilalt... Păi aici undeva este hiba, mintea oamenilor încă nu e destul de limpede, încă este nevoie mare de acea viaţă literară comună, ca nu numai să ne cucerim reciproc ci să ne şi iubim reciproc şi să învăţăm să ne şi apreciem reciproc... Da, eu vreau să slujesc acestui ţel final, care a existat şi în sufletul lui Ady Endre şi care îl ridică peste toţi... Vai, însă cei de azi au rămas mult în urmă faţă de el, şi dacă noi omitem să trezim acea stare sufletească, atunci – mă tem – că se pune capăt oricărui fel de cult şi se va termina şi cu dragostea şi aprecierea reciprocă dintre cele două popoare..." (Iunie 1954, scrisoare către Anna, soţia lui Ady Lajos, fratele poetului.)

Nu ocoleşte nici spinoasa problemă a şovinismului, diferenţiindu-l însă de naţionalism, influenţat, cu siguranţă, de teza naţionalismului luminat, atât de drag naţional-ţărăniştilor lui Iuliu Maniu. Se detaşează şi de naţionalismul primar, limitat la definiţia „Nu te atinge de cultura mea".

Evident, visând la o combinaţie armonioasă a culturilor, avea în vedere cultura materială, artistică, ignorând un factor decisiv: limba. „...şovinismul, această boală mortală a naţionalismului – eu observ asta de multă vreme – se propagă din ce în ce mai mult atât în rândul maghiarilor cât şi în cel al românilor. Iar ziarele nu scriu despre asta nimic, nici deschis şi nici mascat. Acestea ar trebui extirpate în primul rând din sufletul oamenilor, pentru că sunt rădăcina multor pericole. Situaţia este la fel şi azi cum a fost în trecut. Ady Endre a văzut bine aceste lucruri, pentru că el a observat acest pericol de la popoarele de pe aceleaşi meleaguri de unde îl ştiu şi eu. Această stare a lucrurilor mi-a dat ideea să facem cu timpul o statuie în curtea casei: Ady Endre îşi pune mâna pe umărul unui ţăran maghiar şi pe cel al unui român, iar aceştia îşi strâng mâinile. Bineînţeles, treaba asta este de actualitate acum, poate că mai târziu altceva ar fi mai actual să fie reprezentat printr-un monument. Adevărul este că în orice caz trebuie făcut ceva, iar eu simt că am întârziat în toate." (18 septembrie 1954, scrisoare către Földessy Gyula.)

Celor două mari spirite, fiecare reprezentând un tip de naţionalism, acceptat în cazul poetului maghiar, refuzat, în parte pe bună dreptate, în cazul lui Octavian Goga, scrutând în straturile cele mai adânci ale celor două „popoare conlocuitoare", Aurel Popp le caută punctele nevralgice, hibele. Nu le va găsi, fiind mereu cu un pas în urma lor. Dar dorinţa lui se va îndeplini: după o zbatere de ani de zile, casa în care s-a născut poetul Ady Endre a fost refăcută şi transformată în muzeu. Visul i s-a împlinit încă în timpul vieţii sale.

Satul lui Ady Endre este unul foarte trist...

„**15 aprilie 1954.** Prima impresie a fost una groaznică. Când am ajuns acolo dinspre biserica reformată şi am văzut improvizaţiile de acoperiş din paie şi din coceni de mălai pe zidurile şubrede ale celor trei construcţii, parcă am văzut linţoliul de moarte pus peste construcţiile vechi.

Hornul casei se ridica către cer în culori întunecate, roșu și negru, parcă aruncând niște blesteme către cer, iar dudul uriaș de lângă mica poartă dinspre stradă, cu crengile lui ciuntite, părea un cor pe mai multe voci, acompaniind parcă blestemele hornului. Era un vânt urât și crengile ciuntite și-au cântat melodia lor câtă vreme am stat cu capul aplecat în curtea plină de paie și jale.

Am vizitat și mormântul lui nenea Lőrinc. Acolo m-a întâmpinat iarăși aceeași muzică stranie. Stejarul de după mormânt era și el ciuntit și, prin vântul puternic, crengile lui uscate și-au cântat plânsetele.

Despre munca mea făcută până acum raportez prin prezenta celor care trăiesc în Republica Populară Română, pe a căror ajutor contez. Pentru cei interesați din Republica Populară Ungară am trimis informare prin dr. Földessy Gyula, și în primul rând am comunicat toate acestea către șeful departamentului de cultură al Regiunii Baia Mare și l-am rugat să facă tot posibilul pentru împiedicarea pierderii în continuare a relicvelor Ady Endre.

Țelul final este ca cele două gospodării Ady să fie salvate de la pierire fie prin sacrificiul numai din partea Republicii Populare Române, fie prin sacrificiul în comun cu Republica Populară Ungară, lucru ce se poate face încă. Iar asta nu se poate realiza altfel decât dacă Republica Populară Română cumpără ambele case, și pe cea arsă și pe cea nouă, împreună cu câteva iugăre de teren arabil, și dacă apoi, după realizarea renovării ambelor case se va amenaja în amândouă un muzeu. În casa nouă s-ar putea rezerva două camere pentru administratorul care va fi numit acolo, și al cărui trai s-ar asigura din cultivarea pământului din jurul muzeului.

Încăperi corespunzătoare există, respectiv ar exista pentru toate, chiar și pentru cazarea unor grupuri de scriitori și grupuri mai mici de elevi. Eu în acest mod înțeleg reconstruirea celor două gospodării într-un loc de pelerinaj literar la Meţenţ, locul de naștere al poetului și pe care eu l-aș denumi «Loc de pelerinaj și muzeu Ady Endre». (Anexez desen de la fața locului.)

Cu timpul s-ar putea amplasa o statuie în curtea casei de naștere, iar în muzeu s-ar putea aduna înscrisuri, obiecte, scrisori care se găsesc în țară și în județ. Mă gândesc aici la acele scrisori pe care Ady le-a schimbat cu Octavian Goga și cu Emil Isac în interesul popoarelor maghiar și român, apoi la corespondența privată și la câteva obiecte care actualmente sunt păstrate la Liceul Wesselényi din Zalău, al căror loc cel mai potrivit ar fi în muzeul care ar urma să se organizeze la locul lui de naștere.

Cei 78.000 lei deja alocați aproape acoperă acele cheltuieli care ar fi necesare la realizarea acestui proiect.

Ca și administrator al viitorului muzeu ar trebui numit un om care ar fi conștient de importanța acestui loc de pelerinaj literar.

Ar trebui ținută anual – la o dată stabilită – câte o serbare Ady Endre, implementând în gândirea publică tot ce viața plină de jertfe a poetului așteaptă, pretinde de la noi.

*

Eu voi înainta câte un Memorandum către cele două guverne în sensul celor expuse mai sus, pe care-l vor semna scriitori, artiști și cei care cercetează poezia lui Ady Endre. Kovács Katica, căsătorită Szabó a declarat deja că este dispusă să vândă casa de naștere primită cadou și relicvele care sunt în posesia ei, mai puțin terenurile agricole din care trăiește ea cu familia. Eu, prin intermediul dr. Földessy Gyula am solicitat o declarație asemănătoare și de la soția lui Ady Lajos, și dacă o obțin, le voi atașa pe amândouă la acest Memorandum ca să netezesc drumul realizării și prin acest lucru.

Cu această primă ocazie fac apel la toată lumea care este de acord cu această concepție a mea, dacă are cunoștințe despre orice înscris, obiect în legătură cu viața lui Ady Endre și care se poate considera relicvă, să mă înștiințeze printr-o carte poștală, ca departamentul de cultură abilitat să facă apoi achiziția. Nu este vorba aici de niciun fel de grabă fără rost, pentru că lucrurile se uită repede,

înscrisurile își pierd repede sensul, mai ales în fața acelora care – așa cum am constatat eu în satul natal al poetului – nu cunosc valoarea de relicvă literară a obiectelor, din partea lor deja s-a deteriorat tot ce ar putea arăta viața lui Ady Endre generațiilor viitoare. (Adresa mea: Satu Mare, str. Jdanov, nr. 11.)

Sacrificiul pe care spiritul lui Ady îl pretinde de la noi nu este unul mare, însă accentuez din nou că trăim ultimele ore ale timpului în care mai putem salva relicvele care au început să se deterioreze. Am văzut la Salonta că la Muzeul Arany János numai un zid al casei lui natale este păstrat, probabil pentru că restul casei nu s-a mai putut salva. Iar la Mețenț, satul natal al lui Ady Endre, din camera tatălui său Ady Lőrinc și din camera lui au fost duse mobile și obiecte tocmai de cei care aveau menirea să le păstreze... iar în casa nouă, poate tocmai în camera lui Ady Endre se preconizează amenajarea unui birou oficial, de parcă în tot satul nu s-ar găsi o altă locație adecvată decât asta. Cu toate că casele Ady se află aproape la marginea satului, deci la o distanță bună de restul satului. Unde este aici bunăvoința, unde este respectul și unde este iubirea de care a avut atât de mare dor sufletul lui de poet?

*

Relicvele legate de Ady Endre trebuiesc salvate tocmai de către noi, care trăim azi, care trăim prin realitatea palpabilă a prevestirilor lui, și avem parte de toate avantajele acestor prevestiri devenite realitate. El este îngropat în pământ maghiar, Republica Populară Ungară, are deci un loc de pelerinaj Ady Endre după moarte. Și în Republica Populară Română trebuie să realizăm – și chiar la locul de naștere – acel loc de pelerinaj, către care ne putem orienta privirile în momentele de deznădejde, și unde vom putea face un pelerinaj dacă sufletele noastre obosite vor avea dor de spiritul lui.

Da, trebuie să realizăm locul nostru de pelerinaj, ca să demonstrăm în mod demn mulțumirile noastre, recunoștința noastră față de ideile lui și dragostea noastră eternă, de care a avut atât de mare dor sufletul lui combatant. Pentru că el a scris următoarele:

„Eu vreau să mă iubiți pe mine
Astăzi sunt eu cel fără seamăn
Mâine poate meritele îmi scad
Astăzi sunt eu cel fără seamăn.

Poimâine poate vine altul
Azi: eu sunt cel neasemuit. (...)
Nu pot să aștept, nu pot să aștept. (...)
Eu vreau să mă iubiți pe mine.”

Cereri, sesizări, scrisori adresate unor personalități, note, adrese către oficialități

Trecând peste datele biografice insuficent cercetate ale celui pe care el îl considera un poet de geniu, Aurel Popp duce între anii 1954-1960 o muncă uriașă de reconsiderare a operei și vieții poetului Ady Endre prin refacerea casei natale și transformarea ei în loc de pelerinaj. Prezentăm o parte infimă din scrisorile și memoriile adresate unor scriitori, unor instituții, cărora le cere în mod insistent să ajute la refacerea casei arse parțial într-un incendiu și transformarea gospodăriei soților Ady Lőrinc și Mariei Pásztor într-un muzeu.

Scrisoare din 24 decembrie 1954 prin care o anunța pe ziarista Simon Magda din Oradea că a făcut inventarul tuturor obiectelor care au aparținut familiei poetului.

„Satu Mare, 24.XII.1954, seara

Dragă Magda!

M-am bucurat că în sfârșit dv. reușiți realizarea Muzeului Ady acolo la Oradea, și m-am bucurat și pentru faptul că nu ați uitat cererea mea, articolul! Dracu' să ia aceste redacții care nu se pot comporta omenește cu nimeni, nici măcar cu doamnele. Mă străduiesc să vă scriu tot ce știu despre situația din Mețenț.

Atât este tot ce vă pot comunica în urma solicitării dv. Până în ziua de azi nu am primit niciun răspuns coerent la memoriile mele înaintate celor două ministere. Doar ceva promisiuni și încurajări de la Budapesta. Din partea română nimic, nici măcar o veste despre soarta modestei mele propuneri, cu toate că l-am rugat pe scriitorul Sütő András, care nu de mult a fost la mine, să se intereseze la București și să-mi scrie tot. Iar eu nici de la Sütő András nu am primit încă niciun rând."

Se ocupă de probleme de ordin administrativ, luându-i o declarație Caterinei Kovacs, prin care aceasta se obliga să vândă imobilul ce aparținuse familiei Ady, donat acesteia de mama poetului.

DECLARAȚIE

„Prin care subsemnata, Caterina KOVACS, soția lui Adalbert SZABO, domiciliată în comuna MECENȚIU, Regiunea Baia-Mare, raion Carei, fac ofertă către Republica Populară Română și către Republica Populară Maghiară, pentru cumpărarea imobilului, fost în proprietatea Familiei ADY, din com. MECENȚIU, avere pe care am cumpărat-o de la decedata văduvă a lui Laurențiu Ady, născ. PÁSZTOR și care avere este situată în comuna Mecențiu Nr. de Ordin A+1-93/8 fd, Nr. Top, apoi 193,0/c/2 – extindere de 605 m2."

1954

Memoriu către Uniunea Scriitorilor din România.

UNIUNII SCRIITORILOR DIN R.P. R. CLUJ
„Mult Stimați Tovarăși,

Casa natală a marelui poet maghiar Andrei Ady, încă cu data de 30 oct. din anul 1953 a ars și s-a nimicit complect. Executarea lucrărilor, apoi a datelor necesare de a putea face oareșcare propunere pentru reedificarea acestui edificiu muzeal, regret foarte mult, dar a durat foarte mult timp. Imediat după terminarea acestor lucrări, mă adresez către Dv., să binevoiți a-mi da tot ajutorul, să se realizeze ideea, respectiv propunerea mea modestă, prin care cel puțin o mică parte am putea achita din datoriile noastre față de acest mare poet.

Alăturat cu onoare vă anexez Memoriul meu adresat către «COMISIUNEA ȘTIINȚIFICĂ, ISTORICĂ ȘI ARTISTICĂ de pe lângă ACADEMIA R. P. R.». La acest memoriu alăturez..... buc. scrisori, desene, fotografii, inventare etc. care pe deoparte vor servi ca dovezi, în ce situație se găsesc azi casele familiei marelui poet Andrei Ady, cât și ce s-a întâmplat cu mobilele muzeale, care ar servi ca baza materialului unui muzeu.

Vă rog On. Tovarăși, ca după studierea acestor date să binevoiți a lua în discuție propunerile mele din Memoriu, respectiv cerere, apoi să hotărâți asupra acestora. Alăturând apoi părerea Dv. la scrisorile mele, Vă rog să trimiteți întreg dosarul la celelalte filiale să ajungă dosarul meu la forul sus amintit pentru aprobare și eventual pt. executare.

Un exemplar al Memoriului l-am trimis și în Ungaria, tovarășului dr. Iuliu Földessy, prof. universitar, scriitor, la Budapesta, rugându-l să-l înainteze Uniunii Scriitorilor de acolo, apoi împreună cu toate părerile să înainteze cererea către Ministrul Culturii Populare pentru aprobare și eventual să ia contact cu Comisiunea Științifică de pe lângă Academia R. P. R.

În caz că executarea propunerilor mele ar fi actuale să poată lua parte la investiții și Poporul maghiar și să nu se ia din partea noastră Poporul maghiar trecut din vedere chiar în această chestiune culturală importantă pentru Ei.

După părerea mea modestă, înființarea unui «Muzeu și loc de pelerinaj cultural» ar fi cel mai potrivit gest față de marele poet care și-a jertfit aproape întreaga viață pentru Libertatea Popoarelor și Pace și pentru Popoarele conlocuitoare.

Prin realizarea ideilor subsemnatului, poetul Ady ar fi pe veci amintit înaintea junimei, chiar în satul Lui natal de unde – în ședințele anuale ale scriitorilor – în generații s-ar perpetua ideologia și spiritul lui. Noi, contemporanii și continuatorii ideilor sale, prin înființarea acestui loc de pelerinaj cultural, am achita numai o mică parte din datoriile ce le avem față de poetul Andrei Ady. Dar mai ales noi, românii avem această datorie păstrând în suflet moștenirea spirituală a poetului, cu dragoste întindem mâinile către acel Popor care cu noi împreună a suferit mii de ani!

Satu Mare, la.....1954
Anexez.....buc.
Aurel Popp, artist pictor.”

1955

În Oradea lucrurile se mișcă mai repede. Simon Magda îi scrie că Muzeul Ady Endre este aproape finalizat, dar nu prea au materiale:

„Aici se pregătește într-adevăr deschiderea Muzeului Ady, probabil Tabéry va fi directorul lui. Bineînțeles și eu fac parte din comisia de inițiere și sarcina mea este să adun date privindu-l pe Ady din perioada celor de la Holnap (*Mâine*, o asociație de scriitori din Oradea din care făcea parte și Ady – n. r.), deci din anii 1906-1907 și 1908.

Din păcate aproape niciun fel de sursă nu-mi stă la dispoziție. Nu ați putea dv. să-mi acordați ceva ajutor în acest sens? Nu aveți eventual primul volum apărut cu textele celor de la Holnap, sau ceva documente privind perioada respectivă sau literare, eventual ceva amintiri personale de la Ady?"

Se adresează unor personalități din Ungaria.

Către Tovarășul Varga József,
BUDAPESTA, Str. Csalán 31/c
Satu Mare, 28 octombrie

„Dragul meu tovarăș!

Extrasul din cartea dv. mi-a pricinuit o bucurie de nedescris, pe care m-am grăbit să-l citesc. Mi-a pricinuit o bucurie în primul rând pentru că am constatat că ați demonstrat faptul pe care l-am bănuit de mult, și anume că aici, în Ardeal, chiar se pot găsi încă multe amintiri scrise și nedescoperite referitoare la Ady Endre și dacă cineva le caută cu atâta abnegație cum ați făcut dv., poate conta cu siguranță pe rezultate. Nimic nu demonstrează asta mai bine decât lucrarea dv. valoroasă pentru care amândouă națiunile, cea română și cea maghiară, vă datorează recunoștință. Vă datorăm mari mulțumiri mai ales noi, cei care îl iubim și îl admirăm pe Ady Endre, care vedem cu ochii proprii cât de mult s-a înscris Ady Endre, cel dintâi poet și uriaș, în sufletul celor care mai trăiesc dintre prietenii și admiratorii lui."

Trimite o adresă „Către ONORATA UNIUNE A SCRIITORILOR MAGHIARI DIN BUDAPESTA"

„Mult stimați tovarăși!

Casa natală a lui ADY Endre din Mețenț (România) a ars din temelii încă la data de 30 octombrie 1953. Eu m-am putut deplasa la fața locului abia în mai 1954 unde am studiat situația de azi a gospodăriilor Ady. Pe baza acestor constatări am ajuns la concluzia că amintirea lui Ady Endre s-ar putea salva în propriul sat numai într-un singur mod, și anume dacă în casa natală reconstruită și în curia părinților lui bătrâni s-ar înființa un «MUZEU ȘI LOC DE PELERINAJ LITERAR ADY ENDRE». Toate acestea – bineînțeles – le-ar putea realiza Statul Român, adică Republica Populară Română în colaborare cu Republica Populară Maghiară. Realizarea acestei idei, așa cum reiese și din anexele solicitării mele către tovarășul Ministru maghiar, este foarte urgentă./.../"

Către UNIUNEA SCRIITORILOR, din R.P.R. FILIALA CLUJ
Tovarășul lui Președinte NAGY István
Cluj, Redacția „UTUNK"
Str. 6 Martie Nr. 3.

„MULT STIMATE TOVARĂȘE PREȘEDINTE, MULT STIMATE PRIETENE!

M-am adresat vouă încă în luna august a anului trecut, concomitent cu un Memoriu și către Comisiunea Științifică a Muzeelor și Monumentelor Istorice de pe lângă Academia R.P. R. ca în modul

descris și conform planului anexat la acel Memoriu să se reconstruiască casa natală a lui Ady Endre arsă în 30 octombrie 1953, iar în legătură cu asta mi-am formulat în motivarea solicitării mele, în ce scopuri să fie folosite cele trei loturi pe care se află cele două case și care au fost în proprietatea familiei Ady. La acel Memoriu am atașat și o fotografie despre un desen care arată clar că pe terenul aflat între casa de naștere și așa zisa curie mai recent construită, care teren a servit ca și curtea gospodăriei tatălui lui Ady Endre, ori acum, ori mai târziu, să fie construit un grup statuar Ady, iar în spatele acestuia – pe același teren – să se ridice o construcție mare cu acoperiș, însă deschisă pentru adunările scriitorilor. Iată cum arată pe teren cele trei loturi, chiar dacă nu exact la scară./../”

Îi scrie unui inspector din București.

Către Tov. CASIMIR Gheorghe, inspector,
BUCUREȘTI, Str. Caraninan Nr. 61.

„Mult Stimate Tovarășe Inspector,
La data de 30/IX din a. crt., m-am deplasat la Baia Mare la Președintele Sfatului Regiunii Baia Mare, ca să-mi comunic părerea mea privitoare la cumpărarea lotului casei natale a marelui poet maghiar Andrei Ady. Pe Președintele Regiunii nu l-am găsit, deci cu toată încredereea mea mă adresez către Dv-stră, și Vă rog, să binevoiți a-mi împlini întocmai cererea mea bine motivată.

Casa natală a poetului Ady a ars în anul 1943/ 30 Octombrie. Subsemnatul, azi unicul dintre acei, cu care acest mare poet maghiar își petrecea copilăria, deci se poate bine înțelege tot interesul meu față de această chestiune, încă la data de 20/IX din anul 1954 am înaintat un Memoriu către Comisiunea Științifică a Muzeelor și Monumentelor Istorice de pe lângă Academia R. P. R. cu șase anexe, în care am comunicat toate informațiunile, iar prin anexe toate datele de a se putea reclădi casa natală, și să se poată face – după părerea comisiei – în casa nouă a părinților poetului – un Muzeu, iar pe lotul dintre casa natală și casa nouă să se ridice un monument al poetului.”/../

1956

În 17 septembrie 1956 îi scrie unui anume tovarăș Virgil Boboc, șeful secției culturale regionale Baia Mare.

„Eu am fost acela care la începutul anului trecut am făcut zarvă pentru reconstrucția acestei case arse, iar acum, așa cum spune Kovács Katica, toate speranțele se îndreaptă către dv., cel care veți duce la bun sfârșit această chestiune ca și șef al Direcției de Cultură a Regiunii Baia Mare. Kovács Katica mi-a povestit multe lucruri bune și frumoase despre dv., iar eu nu demult, am primit o solicitare din Ungaria, de la Academie, să scriu ce s-a întreprins în această chestiune.

Nevrând să fac scandal și mai ales nevrând ca poporul meu român să pară și mai străin în ochii ungurimii și nevrând ca noi să fim considerați indolenți chiar în legătură cu amintirea lui Ady Endre, care sacrificând totul a accentuat continuu convieţuirea pașnică a celor două popoare, iată eu fac și acum totul adresându-mă personal dv. pentru rezolvarea definitivă a acestei chestiuni, tergiversate deja de doi ani.”/../

Tovarășului președinte al Regiunii Baia Mare:
„Înainte de data acestei scrisori – cu câteva săptămâni în urmă – am vorbit personal cu tov. Virgil Botoc, șeful secției de cultură a Regiunei în curtea casei natale arsă a poetului Andrei Ady din

Mencenţiu şi a spus că e gata să facă tot posibilul ca această casă să se reclădească încă în anul curent, înaintea începerii iernii."

Satu Mare, la 28 octombrie 1956
„Tovarăşe Preşedinte,
Vă rog mult să binevoiţi a insista ca şeful secţiei cultură să-şi facă datoria faţă de chestiunea reedificării casei natale a poetului Andrei Ady, deoarece în caz contrar, dacă reedificarea nu s-ar face nici în anul curent aşa cum mi-a promis tov. şef V. Botoc, atunci mă voi simţi forţat să mă adresez la Academia R. P. R. şi la Comitetul Central al Partidului Muncitorilor din Bucureşti, de la care înainte cu doi ani am cerut să se reclădească casa poetului Andrei Ady din Mecenţiu./.../
Cu toată încrederea aştept dispoziţiunile Dstre
Vă salut cu deosebită stimă tovărăşească."
Aurel Popp

1957

Satu Mare, duminica dinaintea de Crăciun
„Dragă şi bună Simon Magda!
Doresc mult succes şi mult «Aleluia!» filmului cu Ady. Cum am auzit, serbarea de la Meţenţ nu prea a reuşit. Aşa se întâmplă dacă intelectualitatea nu se implică, sau, pe de altă parte, este exclusă din conducerea treburilor culturale. Îmi pare rău nespus de mult că eu nu mi-am putut duce până la capăt strădaniile de patru ani, însă tocmai în momentul respectiv am fost transportat la spital ca o mumie. Acum mă simt un pic mai bine, şi iată deja scriu, cea ce înseamnă că nu mai sunt legat de pat în permanenţă."/.../ ***Aurel Popp***

1958

Către Mihai Beniuc.

Satu-Mare, la 17 Mai
„Mult stimate Tovarăşe,
Problemele în legătură cu eternizarea memoriei lui Ady Endre, pe care aş vrea să le rezolv încă în viaţa mea, m-au făcut să-i cer şi ajutorul lui Gh. Bölöni. Dânsul îmi comunica – în răspunsul lui, să vă scriu şi Dv-stră, să-mi daţi ajutorul posibil din partea Dv-stră şi anume:
1. Să se înfiinţeze în comuna natală a lui A. Ady, în Mecenţiu, azi numita com. Ady Endre, grădiniţă de copii, aparte sau împreună pt. copiii români şi maghiari;
2. Să se înfiinţeze o şcoală cu patru clase tot aşa cum s-ar înfiinţa grădiniţa de copii, cu limba de predare română şi maghiară;
3. Să se înfiinţeze în ambele case/ în casa natală şi în casa ridicată de părinţii lui A. Ady un muzeu, din mobilele şi alte obiecte rămase în aceste case după ce s-a mutat definitiv – în anul 1946 – cumnata lui A. Ady, soţia lui Ady Lajos, la Budapesta;
4. Să se înfiinţeze în casa mai nouă o Bibliotecă populară pentru folosinţa cetăţenilor;
5. Să se facă drumul cu piatră, de la comuna Căuaş până la comuna A. Ady.

Prin aceste realizări culturale mai mult s-ar putea păstra idealurile și convingerile lui Ady Endre, mai bine decât prin orice monument! Aceasta e părerea mea, pentru care insist de patru ani, până acum aproape fără nici un rezultat.

Vă rog Mult Stimate Tovarașe, să trimiteți câteva rânduri către Președintele Sfatului Regiunii Baia Mare, prin care să-i arătați asentimentul Dv. pentru realizarea ideilor sus înșirate, ca să fiu ajutat și prin părerea celui mai inspirat poet român, și iubitor a lui Ady Endre.

Mulțumindu-Vă anticipat pentru tot ce veți face, Vă salut cu deosebită stimă tovărășească,

Popp Aurel, pictor."

Îi solicită ajutor lui Bölöni György, soțul Otiliei Marchiș, vecina și prietena lui Brâncuși la Paris, copilul lor, George, fiind modelul pentru lucrarea Prometeu, biograful lui Ady Endre, președintele Fondului Literar din Ungaria, personalitate influentă în Ungaria anilor 1950.

„Mult stimate tovarășe!

Ca un foarte vechi cunoscător și adept al dv., însă care a fost impiedicat de soartă să vă cunoască și personal, să fiu iertat că, cu ocazia distincției dv. cu Premiul Kossuth, mă alătur acelora care vă transmit în grabă cu această ocazie binemeritatele urări de bine care vi se cuvin.

Eu trăiesc din păcate retras, așa că am aflat cu întârziere această veste bună, care îmi pricinuiește o dublă bucurie. Pe de o parte pentru că ne tragem de pe aceleași meleaguri, pe de altă parte pentru că doriți să slujiți în mod umil geniul lui Ady Endre. Pentru că eu văd și simt activitatea dv. – și în cauza actuală a lui Ady E. – din supărarea autorităților de aici, care cred că nu acționează în urma modestului meu Memoriu nici măcar cu o bunăvință aproximativă. Și așa mă tem că, fără o contribuție artistică adecvată – și fără dragoste! – nu se va realiza reconstrucția casei natale care să se ridice la nivelul meritelor lui Ady Endre.

Săracul Ady Endre! În loc de dragoste, de care a avut atât de mare nevoie, are parte de o birocrație îndărătnică."/.../

Fragmente din diferite corespondențe cu personalități, scriitori interesați de viața și opera poetului Ady Endre

Către Földessy Gyula, responsabil cu ediția critică a operei lui Ady Endre, în curs de apariție în perioada 1954-1958.

1954

Satu Mare, 24 decembrie

„De mai mult timp i-am scris și soției lui Ady Lajos, însă nu știu de ce nu-mi răspunde. M-a rugat să trimit planul de situație a casei natale a lui Ady Endre unui cunoscut de-al ei, ca respectivul să facă un model topografic după el. Poate în zilele acestea voi face și acest lucru să aibă și ei o satisfacție și ca să propage și prin asta dragostea față de Ady Endre. Eu cel puțin așa percep acest lucru și pentru asta sunt gata să-i satisfac doleanța? /.../

Un anume Varga József, profesor universitar din Budapesta, mi-a comunicat într-o scurtă scrisoare că a venit în România să adune amintiri în legătură cu Ady pentru ediția critică a operelor lui Ady. Mi-a și cerut date, fotografii și desene, însă din păcate eu nu i-am putut trimite nimic, numai promisiuni.

I-am promis că îi voi trimite tot ce nu pot folosi la muzeul planificat la Mețenț, iar fotografia făcută acum o voi trimite cum voi avea posibilitatea să o copiez. I-am relatat într-o scrisoare lungă despre lucrurile de care el s-a interesat, iar el, pe o carte poștală trimisă din Pesta și-a exprimat marea lui mulțumire, lucru de care m-am bucurat mult."

1955

Satu Mare, 5 ianuarie

„Prin ce trec eu acum, nu mă ajută, pentru că vârsta de 76 de ani este destulă ca să nu mai împovăreze omul cu astfel de treburi, ci cu altceva mai important, și anume cu sfârșitul care ne paște pe toți, bineînțeles și pe mine. Îl aștept în liniște și mai am o singură dorință, să-mi pictez lucrările și să dau viață muzeului Ady. Dacă aceste două lucruri se îndeplinesc, îmi pun jos capul liniștit."

Satu Mare, 29 martie

„Săptămâna trecută Kós Károly a trimis la mine un tânăr după lista materialelor de construcții necesare reconstrucției casei natale și repararea curiei. Am notat totul și i-am trimis. Acest tânăr (Starmüller Géza) mi-a spus că Kós Károly a fost însărcinat cu munca asta din partea Uniunii scriitorilor. Asta este tot ce am mai aflat despre chestiunea Ady pentru că Kós Károly nici măcar nu mi-a scris, mi-a trimis vorbă prin acest tânăr că este foarte ocupat."

Satu Mare, 5 mai

„Cu ocazia vizitei mele acolo în primăvara anului trecut, văzând cu ce repeziciune se strică acoperișul improvizat, eu am desenat în camera dinspre stradă acel loc unde a stat patul în care s-a născut Ady Endre. Și m-am gândit că s-ar putea face niște cărți poștale cu acel desen, din venitul cărora s-ar putea acoperi acele cheltuieli care s-ar ivi, iar casa de naștere reconstruită să corespundă întru totul celei vechi.

Din păcate eu am întreprins tot ce am putut în cauza casei lui Ady de la Mețenț. Nu o mai pot urgenta. Oamenii sunt proști și nepăsători. Este greu să faci ceva cu ei. Însă întru apărarea lor totuși trebuie să menționez că atât la noi, cât și la voi sunt atât de multe chestiuni la zi, încât rezolvarea fiecărei chestiuni care momentan nu este de actualitate se amână mereu."

Satu Mare, 31 septembrie

„Dragă unchiule Gyula!

Te-aș ruga, amintește-i lui Bölöni că ar fi bine dacă Ministerul Maghiar mi-ar da o însărcinare personală ca fără acordul meu să nu se întâmple nimic în chestiunea lui Ady. Nu știu dacă este posibil așa ceva, dacă da, nu ar strica cu nimic, mai mult, ar fi benefic. Ar fi fost bine să am ideea asta mai demult, însă nu mi-am putut închipui că se pot face astfel de prostii. Mă doare capul de grija că va trebui să întreprind totul ca să corectez această greșeală.

***Aurel Popp*"**

O târzie recunoaștere a meritelor lui Aurel Popp

Articolul lui Cseke Péter, este printre foarte puținele recunoașteri publice din partea comunității maghiare, fără a mai vorbi despre o cât de onestă oficializare a meritelor sale, a efortului pe care l-a făcut Aurel Popp pentru refacerea casei natale a poetului Ady Endre. Muncile, până la urmă chinurile lui, s-au estompat în timp.

Publicat la multă vreme după moartea pictorului, este suficient chiar și acest unic articol pentru a restabili adevărul indubitabil că Aurel Popp este „autorul moral" al înființării casei memoriale Ady Endre, devenită mai târziu Complexul Muzeal Ady Endre.

În ce măsură acest loc de pelerinaj a contribuit la apropierea dintre cele două popoare rămâne o problemă deschisă, însă este o certitudine că a marcat un moment de toleranță, de gratitudine și grație culturală între două mari spirite, și până la urmă între două culturi aflate în competiție, deși își sunt complementare.

„Tovarășul meu de drum, Aurel Papp, combatant pentru satul Ady Endre

Puțini știu astăzi că în ultima etapă a vieții sale – pe lângă eforturile legate de compozițiile Bălcescu, Doja și Horea – Aurel Popp, cu vehemența-i caracteristică, a luptat să marcăm amintirea marelui poet maghiar prin păstrarea amintirii lui Ady, pentru ca locuitorii din Mecențiu să aibă drum de piatră, muzeu, școală generală de opt clase, bibliotecă populară. Adică tot ce este necesar pentru o viață demnă de un om. Spiritul lui Ady Endre, gândea el, numai în acest fel poate lăsa urme durabile în sufletul popoarelor conlocuitoare.

Aurel Popp a devenit la noi apostolul cultului lui Ady, exact atunci când a fost cea mai mare nevoie de concursul său.

«Cum tu nu ai și nici nu poți avea niciun interes personal – îi scria el istoricului literar Bustya Endre la 22 decembrie 1957 – tot așa nu am nici eu, când vreau să duc la capăt aceste lucruri.» El și-a considerat de la început pașii făcuți în chestiunea Ady ca fiind gesturi în interesul generațiilor viitoare. Trebuie considerat că el este cel mai competent în aceste chestiuni, nu niște birocrați mânuitori de hârtii, de pildă. Citim în prima lui «Petiție» către Departamentul Cultural al Sfatului Popular Regional Baia Mare că pur și simplu, nici ca om, nici ca artist nu putea suporta că se întâmplă lucruri nedemne față de memoria lui Ady Endre, «când am avea posibilitatea să păstrăm în mod demn amintirea marelui Vizionar al timpurilor de azi și pentru generațiile viitoare (12 aprilie 1954)».

Aurel Popp a creat o imagine despre părinții lui Ady mult mai autentică decât toate celelalte de dinaintea lui, la fel despre anii copilăriei poetului, despre relațiile din Mecențiu care i-au format personalitatea. Intențiile lui, porunca interioară incandescentă cu care a luat în mână condeiul să pledeze pentru «cauza amară a lui Ady» – el a numit-o astfel! – se lămuresc clar într-o scrisoare către Tabéry Géza. Scriitorul orădean și-a redescoperit și și-a salutat prietenul pentru articolul publicat în numărul dedicat lui Ady Endre al revistei Igaz Szó din 1957. Dar apoi a fost pus în situația să citească un răspuns prompt: «Dacă ție îți place cea ce am scris, și în forma asta, în care a apărut, să fie! Însă! Ai

grijă, pentru că, cu această părere a ta ai decăzut mult în fața mea! Singura scuză a ta este că nu cunoști toate manuscrisele (12 decembie 1957)».

S-a simțit lezat în demnitatea lui umană, pentru faptul că a fost ștearsă din material îngrijorarea lui față de soarta viitoare a casei natale arse la data de 30 octombrie 1953, și care a fost reconstruită în grabă și necorespunzător înainte de sărbătoare. Consideră materialul apărut fără problemele respective ca fiind o cârpeală, și nu face niciun secret din faptul că textul tipărit i-a pricinuit durere în loc de bucurie.

Aurel Popp a aflat primul despre starea casei Ady mistuită de flăcări din cauza neglijenței («sora lui», de fapt verișoara, fiica fostului preot Popp Gyula, prietenul de pahar și confidentul poetului, n. r.) a locuit la Mecențiu), și tot el a fost cel care a informat imediat Uniunea Scriitorilor și Comitetul de Patrimoniu, totodată a început o corespondență largă și a încercat să mobilizeze pe toată lumea în vederea reconstrucției.

Pentru mine este total de înțeles de ce a trebuit să se plângă mai târziu. La chemarea lui tocmai aceia nu s-au mișcat, care ar fi avut această obligație morală. Ziarele noastre, care mai de care au urlat cu voce tare deviza mai aproape de realitate, însă nu și-au trimis colaboratorii la Mecențiu. Văzând acest dezinteres, Aurel Papp s-a dus bolnav la fața locului, și în compania lui Gellért Sándor a petrecut patru zile să afle unde au ajuns obiectele lăsate în voia soartei din casa Ady.

Însă degeaba și-a scris impresiile, planurile sale de amenajare a gospodăriei Ady, ziarele nu au publicat nimic. «Petițiile», «memoriile» sale au rămas fără răspuns.

În numele a ce a luptat el atât de vehement pentru satul Ady Endre? El a explicat și acest aspect în scrisoarea lui din 1954 adresată Uniunii Scriitorilor. Astfel la Mecențiu trebuie ridicat «un monument etern pentru Ady Endre ca el să trezească și să țină treaz în satul său și pe mai departe atenția generațiilor viitoare față de aprecierea popoarelor conlocuitoare și față de dragostea lor reciprocă. Noi, urmașii Lui în timp și în spirit, vom achita astfel numai o mică parte din datoria noastră. Această achitare parțială însă se transformă într-o obligație prin spiritul lui Ady Endre, dragostea lui egală față de popoarele conlocuitoare, și noi (…) și prin această intenție a noastră trebuie să întindem mâna către poporul frate care trăiește cu noi de o mie de ani».

Pe lângă această confesiune să mai citim și două impresii zguduitoare – capitolul de deschidere și de închidere a luptei lui pentru satul Ady Endre – ca să subliniem că adevărul lui este și adevărul nostru.

El scria la 12 aprilie 1954:

«Soția lui Ady Lajos a dat în chirie casa nouă către un agricultor secui cu numele de Dobos, care însă împreună cu soția lui este foarte departe să conștientizeze cine a fost Ady Endre sau chiar Ady Lajos sau bătrânii Ady. Și așa se și comportă, pentru că nu numai mobila și tablourile etc. de o mare valoare muzeală din casa natală au ajuns prada nimănui de la incendiu încoace, ci și acelea, care au fost adăpostite în casa nouă în grija lui Dobos. Deci, aici este esența chestiunii, pentru care eu consider această scrisoare foarte importantă... Este importantă pentru că, dacă întârziem mult, ca de exemplu cu reconstrucția casei natale (...), se poate întâmpla că până atunci se pierd toate, și nu numai obiectele aparținând bătrânilor Ady, dar și celelalte, iar obiectele legate de Ady Endre și Ady Lajos vor avea stăpâni noi. Este de neînțeles, dar așa se întâmplă, că în casa nouă locuiește și azi acel om care s-a făcut vinovat pentru incendiul casei natale, și care ori distruge și el obiectele date lui în custodie, ori lasă tăcând pe alții să le ducă de acolo!»

În textul său din 28-30 octombrie 1957 cu titlul Mecențiu citim:

«Numai rușinea mea a fost mai zdrobitoare decât durerea mea sufletească pe care am simțit-o la vizitarea casei natale noi. Mi-a fost rușine pentru faptul că cu amintirea lui Ady Endre au fost însărcinate niște minți și mâini de cârpaci... Și în ciuda faptului că guvernul a alocat sume mari pentru

păstrarea acestor clădiri-monument și imobile demne de pioșenie, păstrarea amintirii lui Ady Lőrinc și Pásztor Mária, precum și a fiilor lor își datorează starea lor de azi numai grijei manifestate de către Szabó Béláné Kovács Katica, ultima îngrijitoare a lui tanti Mari... Casa natală reconstruită provoacă în interiorul meu dureri asemeni acelei dureri pe care am simțit-o la Roma, unde în fața Capelei Sixtine se oferă spre cumpărare niște copii după frescele lui Michelangelo... Sigur, este construită din nou, este reconstruită casa natală a lui Ady Endre! Mai mult, este și acoperită, este drept că cu stuf deja folosit, și realizat în chip nemernic, așa cum se fac culisele filmelor, care să arate ceva identic cu originalul cu ocazia fotografierii, unde, să zicem, a avut loc cândva o scenă istorică... Și mai mult, ușile și geamurile sunt vopsite gros și bine cu o vopsea de ulei maro, ca să arate noi și lucioase. Și până și zidurile de paiantă sunt improvizate în așa fel încât nici nu este nevoie de timp să le dărâme, pentru că ele sunt executate cârpăcește cu înclinație.»

Încă atât: Aurel Papp s-a angajat singur, că rezolvă problemele de tot felul în legătură cu reconstrucția și supraveghează lucrările la fața locului. Normal, pe gratis. Șeful departamentului regional de cultură a angajat în locul său un meșter rotar. Desigur, cu plată.

Trebuie să vorbim și despre ideea lui Aurel Popp de a transforma satul lui Ady într-un loc de pelerinaj. Cum? Și această idee de a lui ni s-a păstrat din fericire într-o scrisoare adresată către Tabéry Géza. El a dorit să se realizeze ideea lui în felul următor: în casa natală reconstruită și în cealaltă, care se cinstește ca și conac de către adepții lui Ady «se vor aranja relicvele lui Ady ca și un muzeu, apoi ca un spațiu uriaș deschis pentru adunările ocazionale ale scriitorilor, unde să propage democrația în spiritul lui Ady, în fața localului deschis o statuie a lui Ady Endre, alături figura a doi cosași de ai lui Doja care să simbolizeze poporul maghiar și cel român dându-și mâna, iar Ady Endre îi îndeamnă la o muncă comună și pașnică, fără sfârșit... (18 septembie 1954).»

Nu pot să constat cu exactitate dacă acest proiect de statuie este identic cu acela pe care l-a ținut cald în sinea lui chiar și în ultimele zile ale vieții. El a afirmat de mai multe ori: dacă cineva va putea prezenta ceva mai frumos, mai bun, el i se va închina. Nu contează nimeni și nimic, numai ca acea statuie să redea spiritul lui Ady. În orice caz încă și în august 1957 el îl informează pe Bustya despre dimensiunile compoziției cu trei figuri. El scria: «Eu aș face acea statuie Ady triplă, de două-trei ori mai mare, acolo, la Mecențiu. Apoi să închidă ușa după mine cei care nu au fost zgârciți să mă decoreze cu pene de păun, dar care nu m-au ajutat nici măcar cu pomana cerșetorului să-mi realizez gândurile de bune intenții...»

Totodată i-a fost clar că din punctul de vedere al satului nu statuia și locul de pelerinaj sunt cele mai importante lucruri, astfel spus, el a sperat că cei de aici în felul acesta obțin niște drumuri mai îngrijite și multe alte lucruri pe care altfel ei nu le pot spera.

«La noi valoarea oricărui eveniment este dacă îmbunătățește ceva pe drumurile noastre, în al căror noroi pot muri chiar și șase boi» – putem citi într-o nuvelă a lui Ady inspirată de plaiul natal, cu titlul *Soarta moșiei Bogh*. Nu întâmplător și Aurel Papp privește evenimentele legate de Ady prin prisma îmbunătățirii intențiilor noastre (de a sărbători împlinirea a 80 de ani de la nașterea poetului). De aceea el trimite următoarele rânduri de avertisment către prietenii lui – mult înainte de sărbătorirea națională a lui Ady: «Chestiunea serbării cu caracter național va fi o problemă foarte dificilă. O va face și mai dificilă vremea de la sfârșitul lui octombrie și noiembrie. (…) Trebuie ținut cont de faptul că în aceste luni Mecențiul este aproape inaccesibil (28 august 1957).»

Observând acest lucru, Aurel Papp ia în mână din nou condeiul, cerând «să se lege Mecențiul de Căuaș cu un drum de piatră, dar urgent, foarte urgent!!!»

"Până când acele notabilități mai au în cap puțină apreciere față de Ady Endre."

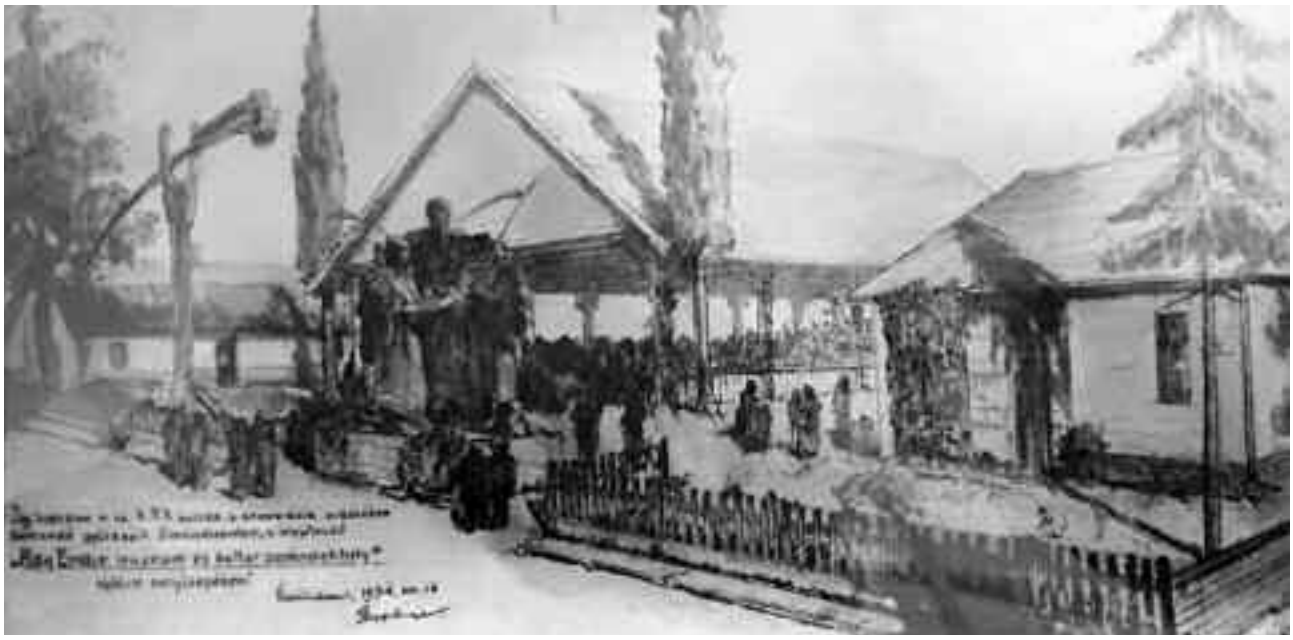

Proiect realizat de Aurel Popp pentru ridicarea unui monument Ady Endre și a unei șuri pentru evenimente culturale

„Așa mi-aș închipui eu adunarea întru democrație a scriitorilor din R. P. R. la Mețenț, în locația deschisă la proiectatul Muzeu și Loc de Pelerinaj Cultural Ady Endre. Mețenț, 16 noiembrie 1954” ***Aurel Popp***

Aurel Popp și scriitorul Gellert Sandor, după refacerea casei arse

Satul lui Ady Endre este unul foarte trist…

„15 aprilie 1954. Prima impresie a fost una groaznică. Când am ajuns acolo dinspre biserica reformată și am văzut improvizațiile de acoperiș din paie și din coceni de mălai pe zidurile șubrede ale celor trei construcții, parcă am văzut lințoliul de moarte pus peste construcțiile vechi.

Hornul casei se ridica către cer în culori întunecate, roșu și negru, parcă aruncând niște blesteme către cer, iar dudul uriaș de lângă mica poartă dinspre stradă, cu crengile lui ciuntite, părea un cor pe mai multe voci, acompaniind parcă blestemele hornului. Era un vânt urât și crengile ciuntite și-au cântat melodia lor câtă vreme am stat cu capul aplecat în curtea plină de paie și jale.

Am vizitat și mormântul lui nenea Lőrinc. Acolo m-a întâmpinat iarăși aceeași muzică stranie. Stejarul de după mormânt era și el ciuntit și, prin vântul puternic, crengile lui uscate și-au cântat plânsetele.” ***Aurel Popp***

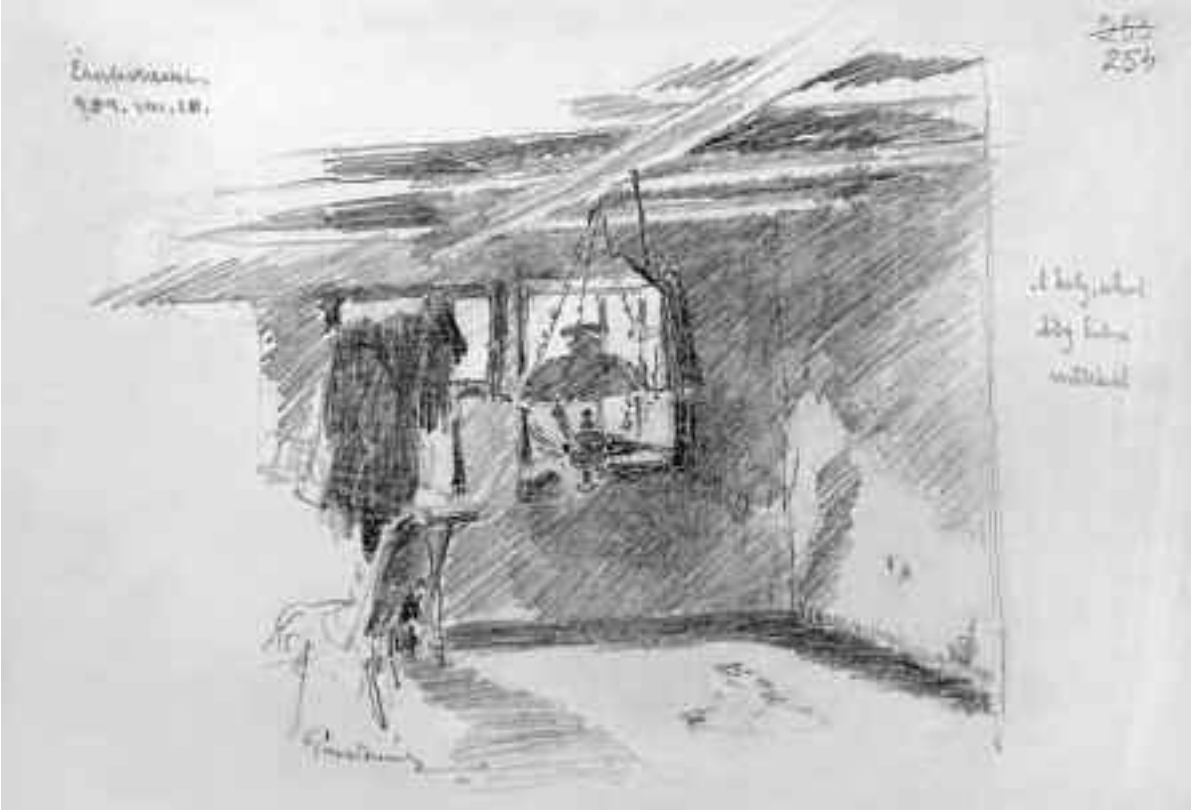

Desene și schițe realizate de Aurel Popp cu casa natală a poetului Ady Endre înainte de restaurare,
semnate, datate, 1954

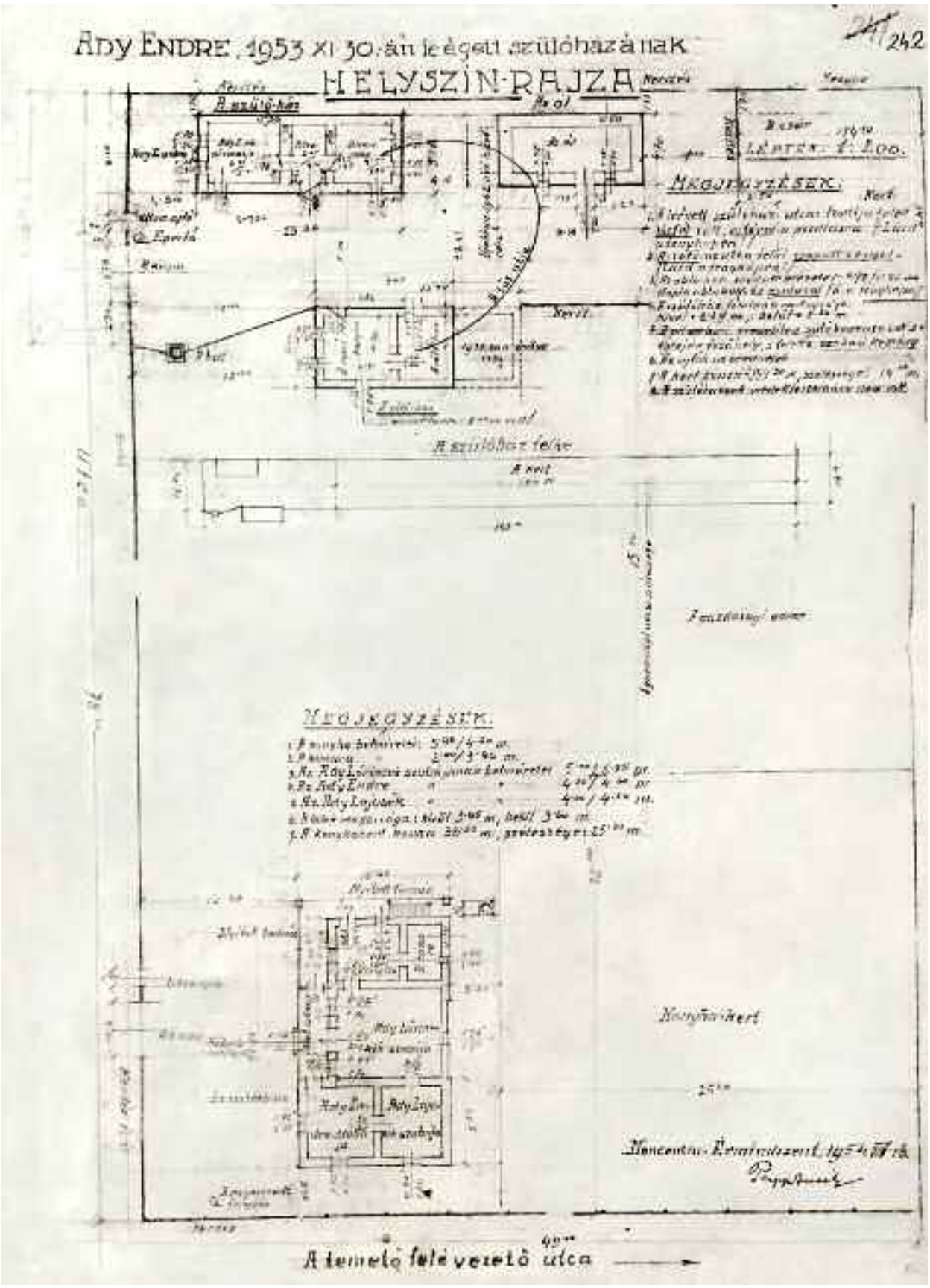
ADY ENDRE, 1953 XI 30-án le égett szülőházának
HELYSZÍN-RAJZA
242
A szülőház felső
Megjegyzések
A temető felé vezető utca

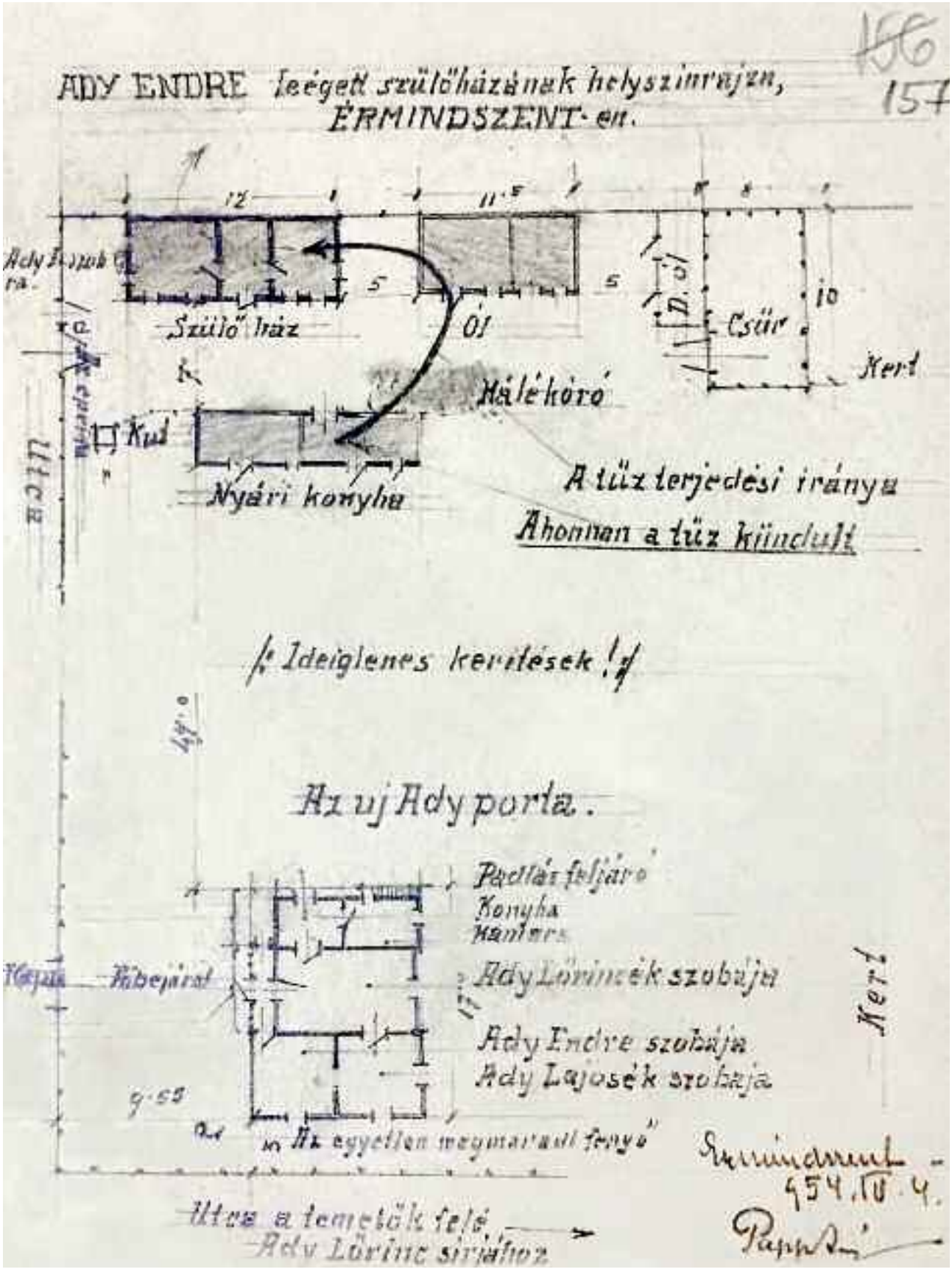

Proiect pentru renovarea casei natale Ady Endre, ***semnat, datat dreapta jos, 1954***

Casa în care s-a născut poetul Ady Endre în anii '50

Casa în care s-a născut poetul Ady Endre, refăcută în anii 2013-2014 de echipa artistului vizual Oana Păcurar

Camera poetului Ady Endre, refăcută în anii 2013-2014, aranjament interior Oana Păcurar

Obsesia a devenit realitate. Ar fi prea simplu dacă am considera că Aurel Popp s-a străduit să transforme casa natală a lui Ady Endre în muzeu, în loc de pelerinaj, doar pentru că mama poetului era româncă. Semănând în multe privințe cu tatăl poetului, cu bătrânul Ady Lorincz, cel care și-a păstrat până la moarte „bosumflarea" dar „îi umbla capul și la șiretenii și capcane", Aurel Popp avea idei ferme, deseori acestea devenind obsesii, se conducea după principii imuabile, își dezvoltase o filozofie de viață aparte, intrând cu toată convingerea în propriile canoane, deși știa că acestea pot fi capcane.

Indiferent de modul în care privim azi demersurile pictorului sătmărean, indiferent de adevărul despre zvonurile din sat, ca și de străduințele exegeților vieții și operei poetului, un lucru rămâne cert: înființarea muzeului Ady Endre în vechea localitate sălăjeană, Mecențiu, i se datorează în exclusivitate lui Aurel Popp. Bătrânul artist a reușit să-și transpună în practică obsesia.

Artistul la bătrânețe

După o tinerețe de ucenic ascultător, muncitor, serios, silitor, dornic de învățătură, atins la maturitate de idei care mai degrabă se potriveau unui tânăr zvăpăiat, mereu pregătit să întoarcă lumea pe dos, Aurel Popp a sfârșit prin a fi un mare artist care a îmbătrânit frumos într-o lume urâtă, dizgrațioasă, ostilă.

Cumințit de greutățile vieții, împăcat cu soarta, notând cu seninătate, cu detașare și autoironie, cum îl trădează trupul, dar spiritul îi rămâne viu, tânăr, constatând ca un adevărat medic cum îl părăsesc puterile, Aurel Popp reușește să facă o radiografie a întunecatului deceniu '60 rar întâlnită în literatura de sertar.

Jurnalul său, de fapt note, notițe, scrisori netrimise destinatarilor, sau care își caută destinatarul potrivit să-l înțeleagă, după ce sunt scrise, se constituie într-o compoziție în alb-negru, ca una dintre uriașele lui pânze pentru care cerea culori Mussini de la Fondul Plastic, dar i se răspundea că nu se mai importă materiale din străinătate. Nu era obișnuit să lucreze cu culori din tuburi, gata preparate.

După 1945 artistul intră într-un con de umbră. Trăiește greu, nu are salariu, nu are pensie, nu este primit în noua Uniune a Artiștilor Plastici, nu are cui să-și mai vândă lucrările. În 1947 începe ciclul *Cina cea de taină*. Cine să cumpere pictură religioasă după proclamarea Republicii Populare Române?

Soția lui apelează la fostul său prieten Kós Károly, ajuns membru în Marea Adunare Națională. Ocupat, și poate precaut, criticul nu-i răspunde la scrisori. Între ei se instalează o lungă tăcere, de aproape zece ani.

După 1954 reiau legăturile. Aurel Popp începe prin a-i scrie: „Au fost zece ani foarte grei pe care ni i-a împărțit Cel de Sus". Cu un an înainte, în 1953, îi murise unul dintre fii. Este momentul în care artistul își descoperă Bătrânețea, cu toate hibele, beteșugurile și neputințele ei. Un artist plastic resimte pierderea puterilor fizice altfel decât un scriitor. O va descrie, neputința, în toate formele ei, făcând și o necruțătoare analiză a „lumii noi".

Notează: „Eu aș vrea să slujesc cauza slujirii artei socialiste nu întâlnindu-mă cu doi străini, ci ducându-mă eu în străinătate".

Nu face aluzii politice. Spune lucrurilor pe nume: „Omul bogat are mai multe și acolo unde aruncă resturile decât are omul sărac în cămară".

În 1956 îi mărturisește unui prieten: „Am fost domn, așa m-am născut și așa rămân și în starea asta mizerabilă... nu vreau să mă proletarizez niciodată pentru că eu îmi simt concepția comunistă cea mai măreață numai până la gât, nicidecum mai sus..."

Mai departe: „important este pentru cineva numai să aparțină de o cireadă, și din acest motiv chiar și hoțul de buzunare poate deveni cavaler cu pinteni de aur."

Scrisul lui Aurel Popp atinge uneori profunzimea și gravitatea unui Dostoievski dintr-o subterană a României proletare. Concepută în noaptea de Crăciun a anului 1956, o scrisoare, după ce o termină, se gândește că nu are cui să o trimită. „Se aprind lămpile, însă ele au o lumină slabă pentru că trebuie economisit combustibilul, este nevoie să exportăm mult din el, și totul trebuie împărțit corect pentru că noi vrem egalitate. Pomii de Crăciun de doi-trei metri își așteaptă cumpărătorii, însă cumpărătorii se mulțumesc cu câte o crenguță, pentru că lor li se cuvine numai atât din slava lui Isus."

„Ni s-au furat din viață aproape 12 ani. Și ni s-a furat totodată tot ce ne-ar fi putut face bătrânețea asta suportabilă...", notează el în 1957, ca răspuns la o felicitare în urma primirii titlului de artist emerit. Vorbind în numele colegilor de breaslă scrie: „Cu faptul că ni s-a mai lăsat aerul, ne-au prelungit numai suferința, însă nu și viața pe care ne-a dat-o pe drept natura. Ni s-a distrus viața, pentru care nimeni nu ne va da vreo compensație, pentru că acest lucru este imposibil. Iată și cauzele bolii, a bolii care tot timpul revine, conducând și ea la această stare de care mă plâng eu aici... Și apoi boala mea și a multora, starea de orfan abandonat, moartea multora, emigrația din țară, despărțirea multora de cei dragi... marea mizerie cu care se confruntă aceștia în străinătate... doamne Dumnezeule... ce fel de viață este asta? Și nu există om care să nu fie afectat de această nenorocire care nu se poate justifica cu niciun fel de gândire limpede... De ce și iar și iar de ce, de ce, de ce? Aceste pomelnice nu folosesc deloc inimii mele bolnave și ruinate..."

Cu toate acestea, bătrânul artist a lucrat până în ultima clipă. La 81 de ani, în 28 martie 1960, cu câteva luni înainte de a urca, senin, în barca lui Charon, nota: „Îmi aranjez tot ce am în atelier, tot ce-mi cade în mână, desene, scrieri, schițe, și mă tot bate gândul: oare cât voi mai rezista, iar dacă le las aici pe toate, cine și cum le va purta de grijă?"

Cu o atitudine și un comportament de intelectual de mare clasă, odată cu moartea lui Aurel Popp, survenită la 30 august 1960, dispare pentru totdeauna un mod de a fi artist independent într-un orășel oarecare de provincie, care, în cazul lui, era Satu Mare.

Schimbul de scrisori dintre Aurel Ciupe și Aurel Popp acoperă o perioadă în care avem puține date despre activitatea lui Aurel Popp. De fapt nu făcea nimic, așa cum deseori scrie. 1945-1954 este pentru el o perioadă moartă, întreruptă de scurte momente de tatonare. Crede, ca mulți alții, că situația se va normaliza, într-un fel sau altul. Timpul trece, artistul îmbătrânește și lucrurile se înrăutățesc. Izolat la Satu Mare, artistul trece prin experiențe de viață extreme. Moare unul dintre fiii săi, nu are niciun fel de venit, nu are cui să-și vândă lucrările. Printr-o întâmplare reușește să vândă câteva lucrări unei doamne, Maria Antonescu din orașul Stalin. O cunoaște prin intermediul prietenului, fostului său coleg de la Școala Superioară de Artă de la Budapesta, Gustav Kollar. La un moment dat doamna Antonescu îi scrie că nu mai are bani nici măcar pentru hârtie, văzându-se obligată să-i scrie pictorului de opera căruia se îndrăgostise pe hârtie ieftină de caiet școlar.

Corespondența dintre Aurel Popp și Aurel Ciupe, cuprinzând un număr relativ redus de scrisori, ne oferă o imagine de ansamblu a vieții artistului din perioada cuprinsă între 1950-1954.

Prima scrisoare păstrată datează din 1936, dar cei doi se cunoșteau și se apreciau cu mult timp înainte. Amândoi au participat la Salonul Oficial din 1926 de la București, bine primiți, precum și la expoziția artiștilor ardeleni din 1930 de la Cluj. Aurel Ciupe a scris despre Aurel Popp încă din 1928, incluzându-l între cei mai importanți artiști din Ardeal. Atât scrisorile din preajma anului 1936, când Aurel Popp încearcă să revigoreze Colonia de la Baia Mare, cât și cele din anii 1954 tratează chestiuni de breaslă. În primele scrisori Aurel Popp îl invită pe Aurel Ciupe la Congresul artiștilor de la Baia Mare, și îi reproșează că nu se implică în munca de organizare sindicală a artiștilor, pentru ca în scrisorile din 1954 subiectul lor să fie centrat exclusiv pe încercarea lui Aurel Ciupe de a-l ajuta pe mai vârstnicul său coleg să se înscrie în Uniunea Artiștilor Plastici pentru a putea primi o pensie. Deși vicepreședinte al UAP, nu reușește să-și ajute prietenul, pentru că, la București, exista o „atmosferă nefavorabilă" împotriva lui, pentru niște „afirmații". În sfârșit, într-o scrisoare din 24 august 1954 Kós Károly îl anunță că Aurel Ciupe a demisionat din funcția de vicepreședinte al UAP și prin urmare nu mai are cum să-l ajute. „În Uniunea Artiștilor Plastici sunt schimbări mari. Împreună cu Ciupe a demisionat și vicepreședintele și secretarul, deci acum de fapt nu există conducere. Președintele numit interimar deocamdată nu face nimic și nu este nimeni care să poată mișca ceva acolo. Chestiunea ta ar trebui mișcată la Baia Mare pentru că tu aparții de ei. Pe de altă parte și eu stau prost acum. Statul a sistat pe baza unei hotărâri de economisire ajutorul material peste pensie, pe care l-am primit până acum de la Uniunea Scriitorilor, mai bine zis a trebuit să renunț la el. Cum o să mă descurc în lipsa acelor 500 de lei încă nu știu. Deocamdată este vai și amar, și poate mai încolo va fi și mai amar și mai greu."

Într-o ultimă scrisoare, din 24 mai 1954, Aurel Ciupe îl anunță, cu regret, că nu a putut face nimic: „Vroiam să-ți scriu ceva pozitiv în chestiunea pensionării D-tale. Din păcate nu pot să-ți dau nici un răspuns favorabil. Toate demersurile mele au fost fără nici un rezultat. Cu greu am putut afla că în jurul Dumitale s-a creat o opinie nefavorabilă privind anumite afirmații, acțiuni din trecut."

Cel ce va încerca în continuare să-l ajute este Vida Geza. Un an mai târziu, în 1955, Aurel Popp va fi primit în UAP. Deși a promis că nu se va umili, și-a îndeplinit cu chiu și vai, cea mai grea dintre condiții, aceea de a-și prezenta autobiografia, după cum îl rugase și Aurel Ciupe: „Un memoriu de activitate pe ani, cu documente/ reproduceri, articole de presă, albume, cataloage, etc./, o adeverință de la Secția Financiară pentru venituri, declarație personală de avere, actul de naștere."

Carte poștală
Tovarășului Aurel Ciupe – director-pictor
Cluj - Academia de Belle-arte

Satu Mare, la 24 februarie 1954
„***Dragă Prietene,***
Am primit azi înștiințarea ta transmisă prin Vaida Petre, anume să-mi spui să trimit actele ca să poți interveni în chestiunea pensionării mele.
Te rog scrie-mi detailat dacă în afară de cerere, ce acte originale sau copii să anexez, și până la ce dată e nevoie să documentez ocupațiile profesionale și timpul fără serviciu. În așteptarea răspunsului tău favorabil,
Te îmbrățișez cu drag,
Aurel Popp"

Cluj, la 26 februarie 1954
„Iubite nene Aurel,
Mă simt vinovat, că nu m-am ținut de cuvânt așa, după cum îți promisesem în vară, și nu ți-am scris până acum.
Sosit din concediul de vară la Cluj, am fost angrenat în tot felul de munci atât la Institut, cât și la Filiala Uniunei. Ăsta este motivul pentru care am tot amânat de pe o zi pe alta, de la o săptămână la alta scrisul.
Asta însă nu înseamnă că nu m-am gândit și nu am vorbit despre nenea Aurel de la Satu Mare.
Nu de mult am fost la București cu treburi, trecând și pe la Uniune. Acolo printre altele am fost întrebat de unul dintre secretarii Uniunii – om din generația mai tânără – dacă nu cumva cunosc sau dacă nu am auzit de un mare pictor din Ardeal – sau Satu Mare – el nu era lămurit, cu numele Aurel Pop, fiindcă cineva le-a atras atențiunea asupra acestuia informându-i că trăiește în condițiuni materiale destul de grele. Mi-a arătat și o scrisoare a Uniunei, respectiv plicul acestei scrisori adresate unui pictor cu numele Erdös din Satu-Mare, de la care au cerut relațiuni asupra lui Aurel Popp. Scrisoarea însă a venit înapoi cu mențiunea «necunoscut». Mai târziu am aflat că acest Erdös nici nu putea fi găsit la Satu-Mare, deoarece între timp s-a mutat la Baia Mare.
Urmare întrebării ce mi s-a pus, am dat din câte am cunoscut cele mai bune referințe și ți-am dat și adresa pe care o aveam asupra mea. Uniunea are cele mai bune intenții față de artiștii consacrați și mai în vârstă și caută să-i ajute. Ei s-au gândit să-ți acorde o pensie lunară, fiindcă deocamdată alte posibilități nu au. În această direcție le-am vorbit și eu. Uniunea are patru categorii de pensionari. Din păcate cea mai mare pensie este numai de 500 lei lunar.
Dacă ești de acord cu pensionarea/independent de altă pensie pe care o ai eventual ca fost profesor/ trebuie să îndeplinești anumite formalități. Trebuie să faci o cerere către Uniunea Artiștilor Plastici din București/ Calea Victoriei Nr. 155, centrul de distribuire Nr. 22/, la care să anexezi următoarele:
Un memoriu de activitate pe ani, cu documente/ reproduceri, articole de presă, albume, cataloage, etc./ o adeverință de la Secția Financiară pentru venituri, declarație personală de avere, actul de naștere.
Dacă ești hotărât, eu te rog să-mi trimiți toate aceste scripte înșirate mai sus, și eu o să-ți trimit cererea cu un referat/ propunere/ din partea Filialei noastre din Cluj. Este adevărat că Satu Mare ține de Regiunea Baia Mare, deci voi țineți de Filiala Uniunii Artiștilor Plastici Baia Mare, dar și filiala noastră poate să-ți facă acest serviciu.

În această chestiune aştept deci răspunsul D-tale. Pe aici nimic nou. Muncim la Institut toată ziua. Cu creaţia stau mai prost. Lucrez din Crăciun în Paşte, fapt care nu-mi place dar pentru moment aşa e piesa – asta-mi este sarcina. Cred că D-ta ai mai mult timp pentru lucru şi sper că te ajută şi sănătatea. În vară erai refăcut după beteşugurile pe care le-ai avut în iarna trecută şi acum poate că ai şi întinerit.

La vară dacă mă duc din nou la Baia Mare sau Baia Sprie am să te vizitez.

Până la revedere îţi doresc din tot sufletul numai bine şi spor la muncă, ca să faci încă multe lucruri frumoase.

Cu drag al D-tale,
Aurel Ciupe"

Satu-Mare, la 22 Martie 1954
„Dragă Prietene Aurel,

Dacă vei veni iarăşi la mine, îţi voi preda scrisoarea mea, redactată pe 28 pagini, răspuns la epistoala ta mult apreciată. Îţi mulţumesc din suflet pentru bunăvoinţa, despre care sunt şi am fost totdeauna ferm convins.

Însă!

Nu mă pot expune din nou la calvarul, pe care l-am suferit în aceşti 35 de ani, începând de la anul 1919 până azi! În multe rânduri am fost refuzat, ba chiar batjocorit la câteva cereri, dar în aşa măsură cum m-au făcut de râs chiar nişte colegi, pictori din Baia Mare, şi anume d-na Livia Agricola, care în calitate de secretară a filialei Uniunei Artiştilor Plastici de la Regiune, la cererea mea să fiu primit de membru în corporaţia din nou înfiinţată a artiştilor, apoi să mă pensioneze, mi-a dat răspuns în scris cu o întrebare «să-mi numesc persoanele cu care stau în legătură». Când am primit răspunsul acesta, numai atunci mi-am dat seama, că eu nu am ce să caut în această Ţară, şi mi-am făgăduit, că încă o dată nu mă voi umili, şi dacă aş muri de foame, nici atunci nu mă adresez încă o dată la Uniune.

Dragă Aurel, la vârsta mea de 75 de ani, omul nu prea are voie să se facă de batjocură, nici pentru o bucată de pâine, iar nici pentru ca să fie apreciat chiar de aceia, care în trecut, când eu am suferit închisori nici să-şi deschidă gura pentru ideile azi domnitoare, azi însă ocupă posturi şi se pun în fruntea foştilor lucrători, ba chiar de judecători ai acestora, care nu pentru leafă au luptat, ci din credinţă şi-au jertfit viaţa!

Astfel gândindu-mă la cele scrise în epistola ta, uite la ce rezultat am ajuns!

Să-mi adun cataloagele, care aproape toate au dispărut în timpul bombardării, sau să-mi trimit fotografii, sau chiar lucrări în ghips, şi picturi, afară de aceea că n-am din ce să acopăr cheltuielile poştale sau a trenului, ar însemna ca eu, care aproape m-am înnecat în inundaţia de azi... (ilizibil) oare ar fi cuviincios să ies din apă, prezentându-mă cu toată umilinţa – cerându-le la cei de pe ţărmure. Adică la cei de la conducere. «Vă rog: mântuiţi-mă!!!...» Oare după lupta crâncenă de aproape 50 de ani te-ai umili tu? Sau altul, care are mai puţină apreciere despre ţinuta lui din trecut?... Nu vezi cu ochii tăi, că aproape cei mai... (ilizibil) aleargă în Ţară, ridică diurne, capătă leafă şi nu fac aproape nimic, nici măcar atâta, să meargă în persoană la aceia, care într-adevăr şi-au jertfit viaţa pentru bunul lor de azi, în locul lor trimit la mine băeţi tineri şi femei, care habar n-au nici de lupta mea din trecut, şi nici de arta care o fac şi încă o fac atunci când nu s-a plătit pentru o temă a muncii cu sute de mii, ci mai mult s-a refuzat de la expoziţii... iar care nici habar n-au de viaţa pictorului care zi şi noapte îşi zdrobeşte capul şi sufletul cu ideile şi gândurile mistuitoare ale vieţii!... Pune-ţi mâna pe inimă şi judecă, apoi spune-mi: ce ai face tu în locul meu?...

Nu eu sunt singurul, care şi-a jertfit viaţa pentru artă, pentru cultură şi pentru o idee mai superioară. Deci dacă soarta aşa mi-a hotărât, să sufăr şi azi şi în viitor, lasă să fie aşa... Nu mă supăr

deloc! Muncesc și mai departe – prin ideile mele – tot pentru acea idee, pentru care am suferit și până acuma... Nu pe mine m-a judecat lumea că mi-am prăpădit viața, degeaba, ci pe aceia, care se folosesc de avansul, pentru care noi am suferit, noi bătrânii luptători!... Dacă nici atâta nu merit, ca la cererea mea, care și azi trebue să fie în dosarul de la Regiune, adecă în mâna Doamnei Agricola, nu merit, să-mi deie răspunsul cuviincios: n-am ce să fac, să-ți atrag din nou atenția la cele ce s-au întâmplat cu mine, adică să-ți ușurez posibilitatea de a face ce poți, dacă și după cele aici înșirate ai avea încă voie de a lupta pentru dreptate... iar în ultimul rând, să-ți mulțumesc din nou, gestul, nobil, depus pentru interesele mele. Dacă ai curaj, să fii și tu umilit, atunci încearcă, iar dacă nu, atunci să lăsăm toată treaba așa, cum e dispus de soarta mea... Eu nu dispun nici măcar asupra prețului cărții poștale. Timbrul acestei scrisori îl cumpăr din pensia soției mele lunară, de 107 lei! Din această sumă trebuie să trăiesc eu, iar d-na Agricola numai pentru una dintre operele ei – după cum îmi aduc veste, primește Cincizeci mii de lei!!! Fă comparație, dacă ești destul de tare în inimă și judecă asupra acelora ce am scris mai sus…

Te îmbrățișez cu multă dragoste, al tău prieten mulțumitor: Aurel Popp"

Cluj la 6 aprilie 1954

„Iubite nene Aurel,

Am primit scrisoarea ta care m-a emoționat profund. Nu pot să-ți scriu acum mai mult. Îți comunic doar atâta că în chestiunea aranjată situației tale am scris o scrisoare lungă de tot domnului ministru Țugui. Cred că va avea efectul dorit. Să așteptăm cu răbdare. Ce mai faci, ce lucrezi, cum o duci cu sănătatea?

Dorindu-ți numai bine, te îmbrățișez cu mult drag al tău,
Aurel Ciupe"

Satu Mare, la 10 mai 1954

„Dragă Tizule!

Am primit cartea ta poștală și aștept cu nerăbdare. Aștept cum am așteptat și până acum, adică de când mă știu! Mulțumesc pentru tot ce ai făcut, nu am foarte multă speranță că bunăvoința ta va da roade... Sper să-mi înțelegi pesimismul meu.

Zilele trecute a fost pe la mine văduva unui fost bun prieten, care e mama unui elev de-al vostru, Tóth László. (Notă: Tóth László, tânărul pentru care intervine Aurel Popp să nu i se taie bursa, s-a născut la Satu Mare la 13 iulie 1933. Urmează cursurile Academiei de artă din Cluj între 1951-1957, unde în 1971 ajunge profesor, apoi în 1983, șeful catedrei de pictură. Un an mai târziu, în 1984, pleacă în RF Germania. Participă la mai multe expoziții în țară și străinătate, Germania, Ungaria, Austria. Moare în Germania, la 24 decembrie 2009. Ca și în cazul altor tineri talentați, Aurel Popp își făcuse un obicei din a le sări în ajutor.) Se plângea că poate i se va tăia bursa fiul ei, poate i s-a și luat o dată, dar a primit-o înapoi. Ca și elev talentat – așa am auzit –, că ministerul te tratează altfel. Pe Tóth László și eu îl cunosc ca drept talentat, și foarte harnic. Săraca mămică-sa, văduvă, se chinuie foarte mult, cu o pensie foarte mică, este nevoită să ofere o masă caldă contra cost, din care îți poți da seama ce îi poate rămâne fiului ei din Cluj.

Te rog foarte mult, să urmărești cu atenție soarta acestui băiat sărac, și când poți ajută-l, pentru că merită și ar fi păcat pentru el ca sărăcia să îi distrugă talentul. Dacă îți permite timpul te rog să mă înștiințezi despre această situație. Îți mulțumesc înainte pentru bunătatea ta.

Cu adevărată prietenie, te îmbrățișez...
Aurel Popp"

Cluj la 24 mai 1954

„Iubite nene Aurel,

Mă simt vinovat că nu ți-am scris atâta vreme. Pe lângă multiplele prezentări pe care le am, întârzierea se datorează și faptului că vroiam să-ți scriu ceva pozitiv în chestiunea pensionării D-tale. Din păcate nu pot să-ți dau nici un răspuns favorabil. Toate demersurile mele au fost fără nici un rezultat. Cu greu am putut afla că în jurul Dumitale s-a creat o opinie nefavorabilă privind anumite (afirmații) acțiuni din trecut. Eu mereu am tot spus să se cerceteze chestiunea și cei în drept să nu se bazeze pe afirmații, iar dacă afirmațiile nu vor fi întemeiate să ți se facă dreptate. Cum de mult nu am mai fost pe la București nu știu ce s-a făcut între timp în această chestiune. Dacă mă voi duce din nou la București mă voi interesa.

În altă ordine de idei nu am ce-ți comunica. Ce mai lucrezi, cum stai cu sănătatea? Sper că ești sănătos și faci lucrări frumoase și de valoare.

Eu cu treburile de toate zilele lucrez foarte puțin.

Te îmbrățișez cu drag, al D-tale,

Aurel Ciupe”

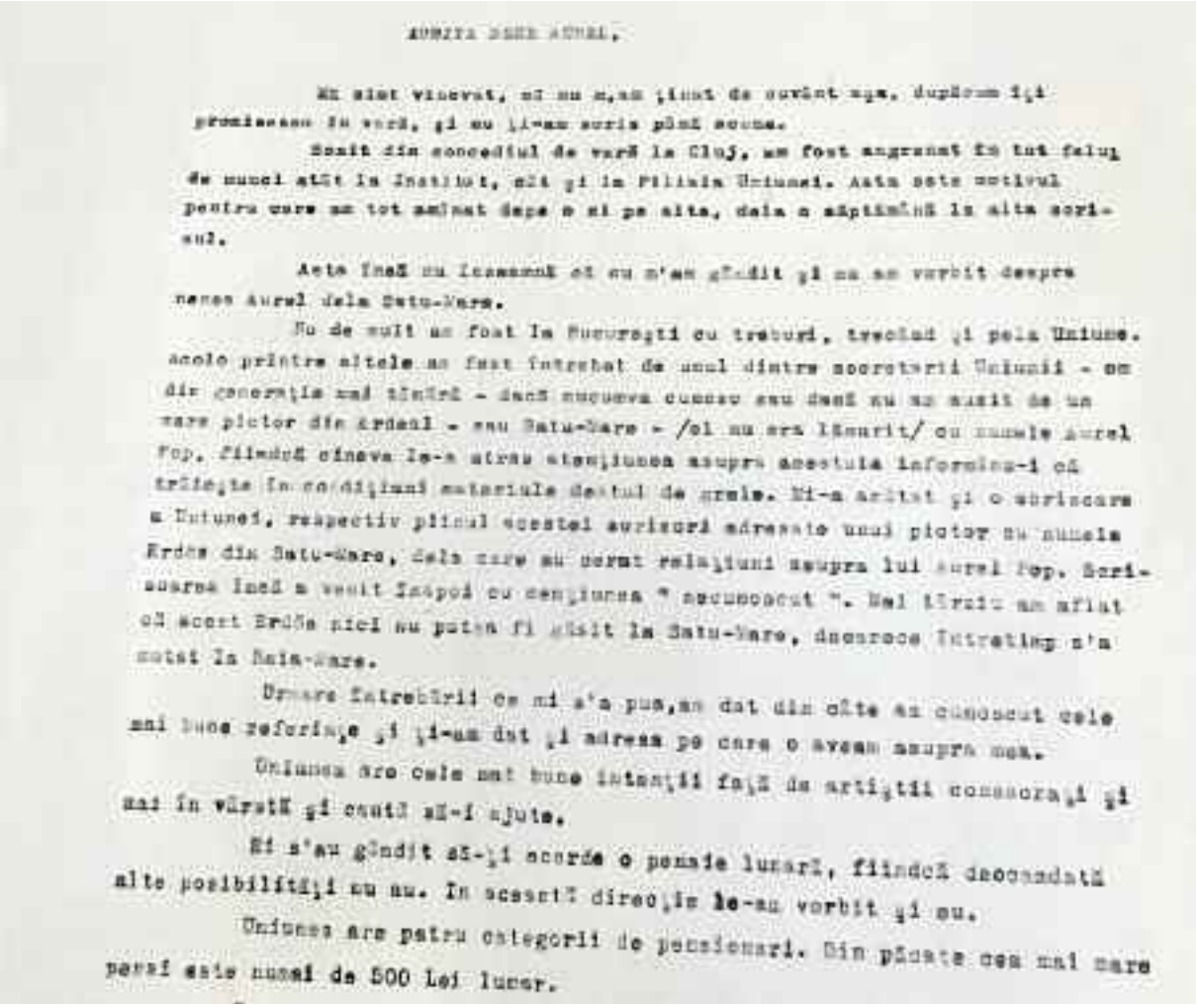

Iubite nene Aurel,

Mă simt vinovat, că nu m,am ținut de cuvânt ego, dupăcum îți promisesem în vară, și nu ți-am scris până acum.

Sosit din concediul de vară la Cluj, am fost angrenat în tot felul de munci atât la Institut, cât și la Filiala Uniunei. Asta este motivul pentru care am tot amânat după o zi pe alta, dela o săptămână la alta scrisul.

Asta însă nu înseamnă că nu m'am gândit și ne am vorbit despre nenea Aurel dela Satu-Mare.

Nu de mult am fost la București cu treburi, trecând și pela Uniune. Acolo printre altele am fost întrebat de unul dintre secretarii Uniunii - cu din conducerea mai tânără - dacă cunoșteu cumva sau dacă nu am auzit de un mare pictor din Ardeal - sau Satu-Mare - /el nu era lămurit/ cu numele Aurel Pop. Fiindcă cineva le-a atras atențiunea asupra acestuia informându-i că trăiește în condițiuni materiale destul de grele. Mi-a arătat și o adresare a Uniunei, respectiv pliul acestei adresări adresate unui pictor cu numele Erdös din Satu-Mare, dela care au cerut relațiuni asupra lui Aurel Pop. Scrisoarea însă a venit înapoi cu mențiunea " necunoscut ". Nici târziu am aflat că acest Erdös nici nu putea fi găsit la Satu-Mare, deoarece întreținerea s'a mutat la Baia-Mare.

Drept răspuns la ce mi s'a pus, am dat din câte am cunoscut cele mai bune referințe și ți-am dat și adresa pe care o aveam asupra mea.

Uniunea are cele mai bune intenții față de artiștii consacrați și mai în vârstă și caută să-i ajute.

Ei s'au gândit să-ți acorde o pensie lunară, fiindcă deocamdată alte posibilități nu au. În acestă direcție le-am vorbit și eu.

Uniunea are patru categorii de pensionari. Din păcate cea mai mare pensie este numai de 500 Lei lunar.

Fragment din scrisoarea lui Aurel Ciupe către Aurel Popp din 26 februarie 1954 în care îl informează că cea mai mare pensie este „numai de 500 lei lunar” - Arhivele Naționale Satu Mare

Ca pictor, sculptor, arhitect, perioada cuprinsă între 1950-1960 ar părea irelevantă pentru artistul Aurel Popp dacă nu ar exista o serie de note, notițe, scrisori, cereri, reclamații, sesizări adresate diferitelor instituții, persoanelor bine plasate în ierarhia social-politică din România proletcultistă. A lucrat retras în atelier, și-a făcut planuri, a corespondat cu destul de puțini colegi de breaslă, din România și Ungaria. Dacă nu ar fi existat sintagma „întunecatul deceniu", cu siguranță nu am fi înțeles notițele lui decât ca expresie a unui suflet pseudodamnat, a unui artist dornic să-și exprime opiniile apropiaților pentru a fi compătimit. Începem să-l percepem pe Aurel Popp ca mare artist, nepredispus la niciun compromis abia când îl punem în relație cu realitatea vremii, a dictaturii proletariatului, ca piesă insignifiantă, dar zgomotoasă, oferind o pată de culoare în „întunecatul deceniu".

1951

9 ianuarie

M-am săturat tare de tot de atmosfera asta de război...

Stau destul de prost în privința sănătății. În alte privințe stau așa cum stau și alții... Fără nimic, însă cu voie bună și cu forța de muncă deplină. Nu m-am atașat de realitățile de astăzi. Nu suport lipitorile și pe cei care înaintează dând din coate în stânga și-n dreapta. Arta este un lucru foarte serios în ochii mei, iar dacă este îmbârligată de niște neaveniți, mă întristez și fug de acolo, ca de ceva ce a fost murdărit...

7 martie

Îmi consider viața ca un banc urât, însă vai, întotdeauna respect viața altora și sunt întotdeauna recunoscător dacă cineva vorbește cu inima sinceră despre banalitățile vieții de toate zilele... Bineînțeles nici asta nu e o confesiune, ci numai un adevăr.

Noi, cei care cercetăm viața și suntem curioși să cunoaștem lumea care ne înconjoară, ne putem ocupa cu foarte-foarte multe lucruri care să ne preocupe, și nici nu trebuie să băgăm în seamă ceea ce chiar acum se întâmplă în jurul nostru... Pentru că lumea asta întreagă este atât de prost creată, încât este foarte greu să descoperim și să găsim cea ce într-adevăr este frumos și bun în ea... și pentru că asta este întotdeauna așa, viața ne-ar fi prea scurtă ca să ne mai ocupăm și de cei răi și răuvoitori...

Nu avem alte mijloace, nu avem altă scăpare decât munca, ocuparea permanentă a sufletului nostru...

Arta este plină de enigme la cercetarea cărora viața noastră este prea scurtă! De aceea trebuie să ne folosim de fiecare minut și asta trebuie să ne preocupe chiar și în vis...

Îmi aștept rândul cu răbdare la zile mai bune așa cum a așteptat cândva și Rembrandt în ghetoul din Amsterdam. Și asta este un fel de viață, dar una mizerabilă – însă tocmai într-o astfel de viață înseamnă foarte mult speranța.

Nu m-am înscris nici măcar în formațiunea cea mai recentă a artiștilor și iată totuși că mai exist și aș mai vrea să exist încă cel puțin cincizeci de ani. Cu toate că șaptezeci și doi sunt deja în spatele meu.

1954

8 februarie

Mă pregătesc de zile întregi să scriu. M-am mai sculat din pat, unde stau de 10 zile, și m-am plimbat pe străzi, în frig, ca să mă întâlnesc cu cunoscuți și să le cer un creion și hârtie. În sfârșit sunt din nou în pat și sunt pregătit să scriu de toate...

Mă uit la hârtie și gândurile mele zboară de ici-colo și înapoi pentru că nu știu de unde să încep. Mă scarpin în capul meu cărunt și dezordonat și caut drumul cel bun pentru ideile mele.

Însă vai, tot timpul îmi ies din suflet lucruri noi și noi, care se trasnformă în tot atâtea piedici.

A fost la mine un fost elev de al meu, fiul unui maistru fierar care este acum student în anul cinci la medicină la Tg. Mureș și zice că a auzit de la fiul lui N. J. cu numele de N. C. și că N. a murit în octombrie la Madrid de cancer la plămâni.

Apoi am primit o înștiințare din Mețenț, din satul lui Ady Endre că a ars de tot casa natală a lui Ady Endre în octombrie anul trecut.

Și mergând pe stradă mă oprește un prieten ziarist de aici din Satu Mare și mă întreabă dacă am citit ce a scris despre mine Tabéry Géza în *Utunk* (Nr. din 29 ianuarie 1954), pe care eu bineînțeles nu-l citisem, și numai acum l-am primit. Nu citesc ziare și nu mă interesează astfel de lucruri...

Apoi m-a așteptat scrisoarea tristă a prietenului meu Suba Dani din Baia Mare în care scrie că este la spital cu afecțiuni la plămâni, la rinichi și nu mai știu la ce...

Am mai auzit că un prieten de al meu, Gellért Sándor, un tânăr poet a tradus foarte frumos din poeziile revoluționare ale lui Alecsandri. Apoi am mai aflat în stradă că Molotov a organizat la Berlin un dineu în cinstea ambasadorilor de acolo unde s-a servit vodcă și cel mai gustos caviar. /.../ Și apoi cineva m-a întrebat: – Ce părere aveți tovarășe Popp? Nu am zis nimic. M-am gândit ce bine l-a mai recompensat Molotov pe Dulcan. A arătat lumii întregi că la noi este mâncare și băutură din belșug. Da!

Fiind în oraș mi-am vizitat un prieten profesor, pe care l-a lovit guta. Zace fără puteri, iar eu nici nu am îndrăznit să-i spun să nu fie îngrijorat dacă are o pensie mică, pentru că noi avem de toate, chiar dăm vodcă și caviar americanilor, arta noastră strălucește, Poporul nostru este liber, Poporul nostru este fericit și în bunăstarea asta vedem mai bine stelele decât ei, cei care trăiesc în mizerie în viața asta pământeană.

Și este bine așa. Așa îmi spun cei care sunt mai deștepți. Însă totuși avem ceva neplăcut aici, adică noi trebuie să consumăm mereu vodcă și caviar și suntem sătui ca Molotov să ne facă foc – cu toate că iarna este grea – așa că ne vom prăpădi unul după altul de această bunăstare mare.

Cine ar putea spune dacă nu ar fi mai bine să ne împărțim această bunăstare cu americanii, poate atunci Molotov și Dulcan nu ar servi la toate popoarele delicatese și oare nu ar fi ele mai fericite? Și oare nu ar fi și artiștii mai mulțumiți dacă nu numai din Moscova, ci din toate colțurile lumii ar zbura ei cu avioane cu reacție la acel dineu gigantic – la serbarea de pace a tuturor popoarelor... Am deviat cum obișnuiam să deviez când, mai demult, mă prindea seara acolo, în atelierul meu... Acum, întrerupând firul negru al cugetărilor mele îmi dau seama că probabil nu am făcut bine, și nu în acest mod trebuia să răspund.

Dar oare ce hibernează acum printre tablourile mele părăsite? Când se poate, eu mă uit adânc în apa foarte adâncă a sufletului meu și Îl caut și Îl caut. Eu l-am văzut pe Dumnezeu în ochii plini de lacrimi ai mamei mele, apoi în ochii soției mele dragi când ne-am sărutat prima dată, apoi când am privit în ochii primului meu fiu, și mai recent în ochii nepoatei. Sentimentul cel mai sfânt este durerea. Din asta îmi izvorăște fiecare faptă a mea și fiecare sentiment al meu.

Vorbesc cu o veselie prefăcută despre treburile cele mai dureroase. Poate aș putea să mă joc și eu și poate cred și eu în tot ce este bun. M-aș putea ocupa de fiecare creatură a naturii pentru că eu iubesc fiecare creatură a naturii din tot sufletul. Însă pe mine mă doare sufletul din cauza acelor răni care i-au fost cauzate de oameni pentru că sunt răi. Iată asta e ceea ce-mi deranjează mie conștiința în legătură cu Dumnezeu.

Nu demult, în prima zi din an, m-am dus la doi prieteni să le comunic că mai trăiesc, și cu toate că nu cred că Dumnezeu mă ascultă, eu îi vorbesc, iar eu le-am dorit lor toate cele bune de la Dumnezeu. La unul dintre cei doi cunoscuți, la bătrânul Horvay de 94 de ani, m-am și plâns că de când m-am răcit la urechi, nici nu prea am speranțe ca urările lor de bine să se adeverească. Pentru că eu am „citit" Talmudul. Și bătrânul care mă iubește pe mine precum și eu îl iubesc s-a mirat foarte tare de spusele mele. Și în loc să se bucure a spus: „și nici măcar nu este credincios nebunul ăsta." Mi-a fost rușine să-i răspund și m-am simțit foarte prost stând pe scaun, dar la sfârșit i-am răspuns: „Este ușor să fie credincios cineva dacă primește vindecare în schimb". Săracul bătrân și-a lăsat capul în jos și după mult timp s-a uitat la mine... zâmbind. Am simțit că se întâmplă ceva în sufletul meu, însă nu aș putea spune ce. Poate mai târziu, poate atunci când mă voi întâlni cu și mai multă suferință voi înțelege dacă bătrânul Horvay a fost omul adevărat al zâmbetului lui, omul pe care l-am căutat în toată viața mea, sau m-am căutat pe mine, atunci când am fost cel mai fericit în viață... și acum scriu cu o oarecare temere aceste rânduri. Am mustrări de conștiință.

Bătrânul Horvay trăiește singur. Trăiește așa cum a trăit înainte și nu a făcut niciodată rău nimănui.

Ar fi frumos și bine dacă și eu aș putea trăi la fel. Însă regulile și circumstanțele care dirijează viața tuturor nu-mi vor permite să apuc vremurile cele fericite... La vârsta mea omul poate să facă diferența dintre timpul sperat și cel pe care l-a trăit deja. Și eu simt, mai bine zis sunt conștient deja că nu mai apuc multe ierni.

Și viața noastră? Suportarea loviturilor și scuipăturilor... așa că eu nu mă voi certa cu Charon dacă nu va vrea să mă ia în barca lui să mă ducă pe malul celălalt al Acheronului...

Nu demult a venit la mine foarte grăbit inginerul șef al orașului, care a fost convocat telegrafic la Baia Mare cu câțiva alți ingineri, și nu i-a comunicat nimeni ce este atât de urgent. Prietenul meu G., inginerul șef, s-a prezentat la departamentul de cultură unde s-a ținut o ședință cu ei. Subiectul a fost concursul pentru o statuie a lui Lenin. (Au fost prezenți vreo 40 de inși, dar niciun artist.) Li s-a adus la cunoștință importanța acestui proiect și că să facă totul ca proiectul să fie unul de succes. G. și ceilalți au rămas cu gura căscată. Apoi acest G. s-a ridicat și a spus în mod modest că el nu construiește statui, ci drumuri. Dumnezeule! Ce curaj! Apoi a povestit acolo că este la Satu Mare un pictor care este și sculptor etc. etc. și îmi spune acum acest G. că cei de la departamentul de artă au spus că ei nu au cunoștință de niciun fel de pictor cu numele de A. P., dar l-au rugat să-mi solicite să particip și eu la acest concurs. Ședința asta a avut loc pe 2-3 ianuarie și termenul era 20 ianuarie. La început m-am opus vehement, apoi am luat în considerare temerile inginerului șef că poate va fi el învinuit pentru neparticiparea mea, și în sfârșit am fost de acord să particip și eu cu condiția ca termenul să fie prelungit. Apoi am început să mă gândesc la toate astea și nu am făcut nimic. Nu-mi trebuie nici premiu de participare... Iată încă un alt motiv pentru care Charon nu mă va lăsa în barca lui. Însă ăsta este numai un episod nenorocit din viața omului. Un episod mic față de altele ce li s-au întâmplat altora, mai multe și mai importante.

Viața altora este cu siguranță una mai frumoasă și mai bună. De exemplu sunt mai mulți artiști acolo în Clujul plin de comori decât suntem noi aici în Sătmarul ăsta prăfuit și pustiu. Ei nu suferă atât de mult din lipsa culturii ca și noi cei de aici din mărginime. Aici avem posibilități mai mari în natură și în suflete. Noi simțim mai tare aici la mărginime vârful biciului ca și voi cei de acolo din centru, acolo vă este totuși mai aproape bățul biciului, chiar dacă mare parte din el se află la București. Vai, acest Sătmar cu lunci și mocirle, cândva cetatea lui Báthory și Rákoczi, însă acum au fost desecate luncile și apele, chiar și pârâul Réka din satul meu Căuaș vecin cu satul lui Ady, Mețenț, s-a secat. Chiar și păsările se opresc numai pe câte o colină mică din când în când ca să-și aducă aminte de păsările din trecut care au mai avut apă.

Păi și noi oamenii ne aflăm într-o fază de desecare... Inimile noastre au fost rănite mai des de șfichiul biciului, din voia celor cu putere.

Alte voci, alte Golgote.

Am căutat poezia lui Michelangelo în biblioteca mea, și cu toate că știu că am un volum de el, nu l-am găsit. Voi mai cotrobăi după el, poate îl găsesc.

Văitările noastre strigate la cer își găsesc ecoul pe bolta albastră care răspunde cu fulgere la plânsetul nostru. Ne batem pieptul cu pumnii și nu avem niciun răspuns de la Dumnezeu... Ne-am creat dumnezei noi, care nu cunosc viața noastră, cea a bătrânilor, a noastră, a celor cu sufletele somnambule. Și ne scufundăm în acest chaos ca și marile corăbii în mări.

Eu nu știu...

Cândva am fost și eu făuritorul soartei mele mai bune, am mai cântat și eu din când în când... însă și atunci am vorbit numai aiureli și când m-am trezit am fost plin de amărăciune și rușine.

Săraca de nevastă-mea plânge des noaptea și dacă mă uit în ochii ei, parcă îl văd în ei pe Dumnezeul Cel Vechi, pe care l-am iubit atât de mult cândva.

11 martie

Păi, a fost „în regulă" că s-a confiscat de la fiii mei pământurile lui Otto Popp, la fel și casele, și că au distrus tot efectivul de animale din gospodăria-model (45 vaci, 25 tauri, 25 cai lipițeni, 60 scroafe gestante, 970 purcei, 600 oi karakul, etc., etc, două mii kg grâu etc., etc, 500 de căruțe de furaje de calitatea I., apoi o livadă de cca. 10 ha și grădină cu uneltele agricole, începând cu tractorul până la ultima râșniță etc., etc., etc., toate pământurile și casele care au servit ca locuință pentru familie, însă poporul de acolo nu s-a mulțumit cu acestea, și a mai furat și ultimele haine și lenjeria de pat atât la Odoreu cât și la Satu Mare, unde apoi vandalismul a făcut orgii totale, unde și în timpul bombardamentului mi s-au furat cca. 40 de tablouri, împreună cu cărți și albume.

Cu toate că am fost bolnav de multe ori, nu-mi permit niciun fel de comoditate. Lucrez 10-12 ore pe zi, în parte în grădina cea mică plantată de mine în acești 10 ani în curte, în parte în atelierul meu reparat cu greu, sau, când este prea frig, atunci în dormitor, în pat... învelindu-mă cu toate zdrențele pe care le am. În pat mai degrabă scriu, iar în atelier încerc să-mi găsesc tihna necesară pentru pânzele mele de mari dimensiuni, mai vechi și mai noi, ca să mă prezint cu sufletul împăcat în fața celui mai înalt Judecător. Numai că mă tem că Charon nu poate să ducă acest suflet acolo sus cu barca lui ramolită. Și sunt hărțuit foarte tare. Mult mai mult în privința sufletului decât a corpului sau a îmbrăcămintei, de care – e frumos, nu-i frumos – duc lipsă. Însă nu mă interesează. Dacă nu este prea frig, mă duc după gunoi chiar și desculț și chiar dacă plouă. Nu mă menajez pentru că am impresia că îmi merit această soartă, poate mai mult decât „pensia".

În ultima etapă a vieții mele zbuciumate aș vrea să pictez multe teme și să execut definitiv temele începute. Și poate îmi voi scrie și romanul vieții care va oferi o imagine în culori sumbre despre mizeriile vieții mele și despre luptele sufletului meu. Văd în culori noi tot ce am trăit în viața mea plină de chinuri. Problemele lumii trec prin fața ochilor mei plini de presimțiri negre, în culori sumbre ca și în cazul unui Terminus ale cărui chinuri le descriu scritorii și care din când în când mai este și vesel, dar în realitate el nu este vesel, ci are o viață dureros de tragică. Căci viața de azi este una tragică.

15 aprilie

Cel care stă mai aproape de foc, acela se încălzește, iar vârful biciului este cel care taie în carnea vie. Iar noi, cei care trăim la mărginimile sălăjene ca și Ady, Wesselényi, Kölcsey, și atât de mulți alții, aici la mărginimi au înțeles realitățile, și aici i-a făcut realitatea pe ei revoluționari adevărați, iar noi, cei de azi,

mergem pe același drum, care înseamnă nemulțumirea veșnică din care nemulțumire provine și crește spiritul revoluționar...

Poate eu nu am dreptate în toate, poate supra-apreciez manifestările celor din mărginimi, însă pare absolut sigur că este ceva adevăr în această idee a mea.

Niciodată nu suntem stăpâni pe soarta noastră proprie! Mâna destinului este în toate, și degeaba ne lăudăm cu propria voință liberă, pentru că din acest vis nimic nu este adevărat, nimic din tot! Noi, mizerabilii ăștia care am fost creați după chipul lui Dumnezeu am făcut să credem multe lucruri, să credem chiar că ici-colo mai creem și noi ceva, cu toate că din forțe proprii nu suntem capabili de nimic, pentru că tot ce credem că aparent ar fi creațiile noastre sunt făcute numai prin intermediul nostru. Zic „prin intermediul nostru", pentru că de fapt în lipsa unei voințe libere noi nu putem face altceva decât să fim uneltele unei Forțe Necunoscute, care ne mână pe noi toți precum vântul frunzele copacilor... Da, vântul. De exemplu, eu îl percep ca pe o manifestare a acelei Forțe Necunoscute, care forță stabilește și direcția vântului și îi dă de lucru...

Păi, să-l ia dracu pe viitorul acesta nesigur, pentru că ne descurcăm și așa, e drept, cu multe amărăciuni din când în când.

13 iunie

Am aflat despre un prieten care vrea să plece la Moscova. Nu-l invidiez, și cu asta am spus tot. Nu de politică vorbesc, ci despre ce am constatat eu cândva în timpul hoinărelilor mele, că oriunde m-am dus, mi-a fost dor de casă. Și știți de ce? Din cauza nostalgiei, pentru că eu nu sunt creat nici din pământul Bretagne-ului, nici al Olandei, nici din cel spaniol, ci din cel din Valea Ierului, și organismului meu îi este dor de gustul pâinii și al vinului, al cărnii și al vegetației ei, mai ales dacă mult timp nu am parte de ele. Asta este nostalgia...

24 iunie

De fapt lipsa banilor este cauza tuturor treburilor, iar eu m-am obișnuit deja că Aurul nu numai că fuge de la mine, ci duce cu el și planurile, dorințele și visele mele. Însă nu trebuie să fim supărați pe Aur pentru că se va întoarce odată și atunci eu îmi voi face bagajele și mă voi duce imediat la Cluj, ca să sug un pic de cultură pentru sufletul și creierul meu desecat. Pentru că vai, la Târgu Mureș nu prea am avut parte de ea.

Iulie

Nu am până acum nici pensie de profesor nici de artist, și nu am nici altfel de venituri numai atât cât pot obține din când în când în urma acestui meșteșug prost, pictura. Cumpărărorii au plecat pe plaiuri mai frumoase, unii în rai, alții în sclavie – spre vest. Și niciunul nu s-a gândit la mine, iar eu nu am avut dorul să plec nici aici, nici acolo, pentru că am firea asta blestemată că sunt nebun după familie și după plaiurile natale...

26 septembrie

Mulțimea fără de sfârșit a necazurilor și varietatea mizeriilor asigură piperul și sarea vieții mele. Așa că deja este prea condimentat tot ce trăiesc. De orice mă apuc nimic nu se întâmplă așa cum m-am gândit înainte. Dacă pictez, încep cu foarte multe lumini și folosesc foarte mult alb, și vopsea albă nu pot obține în ziua de azi. În ce privește lumina mă străduiesc să fac concurență Domnului de sus, care prin razele soarelui are oricum câștig de cauză față de tot albul meu și față de toată dorința mea... Iar dacă mă apuc să scriu, atunci mă cuprinde întotdeauna un sentiment palid și plângăreț de parcă aș

scrie aproape întotdeauna despre înmormântarea mea proprie. Atât numai că nu scârțâi ca poarta cea mică din fața curții țăranului... Apoi, dacă mă duc la țară, cum în ultima vreme mă duc mai des la Menţenţ din cauza casei lui Ady, atunci provoc numai necazuri și altora și mie…

Da, s-au întâmplat multe aici în imperiul basmelor. S-a întâmplat că eu m-am apucat de realizarea ideii să reconstruim casa natală a lui Ady Endre și să facem acolo la Menţenţ un loc permanent de excursie pentru scriitorii, artiștii și alții asemenea plini de viermi, adică pentru cei care iubesc viața poetic.

Ce vrea un tip ca Lombroso la vârsta lui bătrână, cu toate că ar face mai bine dacă și-ar plăti impozitele pentru că altfel i se duc toate din casă... Cum zice zicala cea veche: Viața este cu adevărat frumoasă dacă e zgomotoasă! Apoi: lovește-l liniștit, nu-i vorba de tăticul tău! Și după acele multe lovituri soarta omului sărac este în mâna lui Dumnezeu cel fericit... Păi și treburile mele sunt în mâna lui Dumnezeu, această gazdă bună la toate...

Așa mi-am petrecut eu vara, și sunt fericit că am scăpat cu bine, că am trecut fără probleme de aniversarea de 75 de ani. Acum am ajuns la vârsta lui Matusalem, și sper că peste 25 de ani voi trece la nivelul celor milenari bâlbâind și voi dansa șchiopătând duo-ul Kállay. Ei, bine am să mă învârt de una-două ori cu ceva domnucă cu obrazul frumos, așa cum făceam pe vremuri timp de chiar trei-patru zile... Eu stau cu chestiunea asta așa ca și baba care s-a dus la popă să-și spovedească greșelile din tinerețe, iar după o săptămână s-a dus iarăși la popă și și-a mărturisit din nou aceleași păcate. Și când popa i-a spus tanti Mărie, și săptămâna trecută ați mărturisit păcatele acestea, ea a răspuns: păi da, da, părinte, dar ce să fac dacă îmi cade atât de bine să-mi amintesc de ele?...

Eu nu neg că mai și pictez din când în când, și nu fac numai spovedanie. Pictez pentru că sunt la fel de plin ca și cățeaua care vrea să nască nouă pui, dar nu-i ies decât doi, iar după naștere aproape că înnebunesc ca și cățeaua în cauză. Din această pricină am semnalat mai sus că mă consider un tip Lombroso! Și nu mă mai poate scoate de aici nimeni, pentru că acest acoperământ mi se potrivește atât de mult în viața asta a mea rea și forțată de toate, că dacă chiar șase boi ar trage de pe mine acest acoperământ nu ar reuși. Simt atât de mult că sunt îngropat încât aș vrea să cânt „Circum dederunt”...

Viața este născocită cu atât de multă înțelepciune, încât înmagazinează și pentru ultimele momente ale ei niște momente de consolare, cu care ne compensează acea Putere supremă care ne dirijează soarta...

Și se pare că acea joacă a soartei ai cărei victime suntem, nu este o nenorocire, nu nici pedeapsă și nici bătrânețe, ci ceva divin, pe care oamenii au crezut până acum în mod greșit că ar fi Moartea. Pe Dracu' Moartea..., nu este vorba aici de moarte, ci de un mod de a observa evenimentele vieții pe care omul le vede și le judecă altfel în tinerețe!

Observ că sunt prea înclinat să filozofez, lucru care îmi aduce din nou aminte de Lombroso… Dracu' să-l fi luat pe acel nenorocit de italian, că îmi sare în ochi permanent, când scriu. Deși eu nu iau deloc în serios această larvă de savant. Eu iubesc viața mult mai mult, mă bizui mult mai mult pe propria mea clarviziune încât să ajung sub influența unor ipohondrisme.

Deci muncesc. Pictez și modelez să-mi mai înmulțesc păcatele ca să merit pe deplin acel iad, care este rezervat de Domnul pentru cei care fac multe tablouri și statui proaste. Prea mare bucurie nu am în urma acestora, însă le fac. Îmi aduc aminte de fata noastră angajată pentru munci casnice din copilărie, Rachel, care o dată pe an își cerea voie de la buna mea mamă să meargă la târgul din Carei. Mama i-a și dat voie însă la nouă luni după o astfel de vizită la târg nefericita de Rachel a născut un băiat. Îmi mai sunt vii în urechi ocările mamei și replicile lui Rachel la aceste certuri: păi, onorată doamnă, mie nu-mi plac copiii, nici nu am vrut acest copil, însă ce să fac, dacă s-a nimerit să fac asta... Cam așa stau și eu cu pictatul și cu facerea de tablouri...

Când am devenit adolescent, Rachel avea deja în curtea noastră vreo 6 copii. Unul a fost ajutor de birjar, altul mânător de oi, cei mai mici au avut grijă de gâște sau mișunau prin bucătărie...

Păi, și lucrurile care au fost aduse pe lume de mine vor fi bune în bucătărie și grajduri ca ornamente sau amintiri că și eu am existat cândva și am umblat pe la târgurile spirituale..

21 septembrie

Nu se rezolvă chestiunea pensiei mele pentru că în perioada ultimei administrații maghiare aș fi fost un „SPION AL LUI HORTHY". Scriu cu majuscule ca nu cumva să nu se înțeleagă dacă scriu cu minuscule!...

Iar acum mă odihnesc puțin, pentru că dacă îmi vine în minte tâmpenia asta, îmi urcă sângele la cap și mă tem că am să cad de pe scaun... De această învinuire mi-a scris Kós Károly, așa a auzit el acolo la Cluj... Bineînțeles nu mă apăr, tac și aștept... Însă nu neg că am niște sentimente de așa natură cum putea să aibă bietul Socrate când în urma învinuirilor lui Meletus și Anytus a fost condamnat la paharul cu otravă ca ateu și răufăcător pentru tineret... Socrate a băut din paharul de otravă la vârsta de 72 de ani, iar eu sunt deja de multișor în cel de-al 76-lea. Cu patru ani sunt mai „deștept" decât Socrate.

Când se întunecă și nu mai pot picta, atunci îmi mai scriu din amintirile din copilărie și din tinerețe, apoi și din cele de vârsta de bărbat. Încă nu am ajuns – în timp – la perioadele la care se referă învinuirea asta umilitoare, însă am notițe și mă mai uit în ele... și citesc din însemnările astea haotice că ba pentru una ba pentru alta s-a vrut arestarea mea în timpul regimului Horthy... și azi sunt învinuit că am spionat. Se merită să mă ocup de treaba asta?

24 decembrie, seara

În seara cu un aer nămolos de Crăciun cu cine aș putea discuta eu dacă nu cu cei pe care mi i-a făcut cadou soarta, când a fost bine dispusă. Soarta, care, de altfel, s-a comportat atât de vitreg față de mine în viață? Oamenii nu sunt prea numeroși pe acest Pământ, numărul lor abia depășește două miliarde, și sunt speranțe să fie chiar de două ori mai mulți... și când ei abia au fost cât o familie, Cain și-a omorât fratele Abel... și de ce nu s-ar fi perpetuat tocmai această trăsătură în urmașii lor... Chiar s-a înmulțit din belșug, pentru că numărul de omoruri între frați crește în progresie geometrică, așa că a meritat – chiar și numai din cauza asta – ca matematicienii, începând cu Arhimede, să-și bată capul pentru descoperirea acestei „progresii", ca să știm măcar dimensiunile păcatelor noastre și să nu discutăm numai așa cât-mâr despre cea mai minunată caracteristică a omului...

Tonul este puțin sumbru, nu se prea potrivește cu atmosfera sfintei nopți... Noroi pe străzi, pe trotuare gropi pline cu nămol și cioburi de sticlă, și dacă omul are curajul să iasă seara pe străzile iluminate sumar vine acasă plin de noroi până-n genunchi. Aproape văd cum clatină din cap Edison și ceilalți când privesc de sus pe Pământ, când privirile lor cad întâmplător pe Satu Mare.

O sută de ani vor fi puțini ca cel Atotputernic să remedieze sufletele oamenilor, și de tot atât va fi nevoie ca dumnezeii de pe pământ să repare străzile și trotuarele... Pentru că – era să uit – în suflete poate este mai mult nămol și noroi ca în Mlaștina Ecedului...

Ieri seara am fost în oraș, după o carte, și am văzut cum stau oamenii, femei și copii, la cozi lungi în fața mai multor prăvălii. Ce se dă? Am întrebat. Rom, mi-a răspuns un țigan pentru că nu am avut curajul să întreb pe altcineva ca nu cumva întrebarea mea să pară o trădare de țară... Rom, rom, și trecând mai departe am văzut că nu stă nimeni la celelalte prăvălii, oamenii nu au nevoie de altceva de Crăciun decât de rom... rom și rom, romul în care se află pentru ei Isus cel nou născut, tot omagiul lor, și toată predispoziția lor la bătaie și răutate... și oamenii au stat în zdrențe la rând și cel care și-a umplut

damigeana cu rom a ieșit atât de fericit din prăvălie încât mi-am dat seama că eu nu am văzut o asemenea fericire pe chipul niciunuia dintre cei care ieșeau din biserică...

Încolțește ceva nou în suflete, în sufletul Maselor, pe care l-aș numi la o privire superficială „realism". Ceva asemănător cu ceea ce s-a întâmplat pe vremea lui Iulian Apostatul, când s-au distrus zeii din Egipt, din lumea elenă și de peste tot unde a pornit o îmbunătățire sufletească în numele lui Cristos... Iar cea ce se întâmplă aici este un antipod a tot ceea ce s-a întâmplat acolo, și nu se întâmplă cu nimic mai tâmpit față de cum s-a întâmplat atunci... și cum nici firul de iarbă nu iese din pământ fără să crape pământul din care se hrănește, la fel se întâmplă și nașterea Dumnezeului cel nou... Pentru că ceea ce se întâmplă pe ascuns în văzul nostru, nu este altceva... Nu este altceva, și chiar dacă eu aș părea acum că abandonez omul pe care îl iubesc cu fiecare atom al sufletului, totuși așa văd... Adică omul s-a săturat de vorbele lui Cristos, pe care, cu chiu cu vai, le-a acceptat și în cei două mii de ani trecuți, pentru că legile existente i-au dat omului posibilitatea să păcătuiască față de ele! Oamenii s-au săturat acum și de vechiul Dumnezeu, ca și pe vremea lui Iulian Apostatul... și își creează un alt Dumnezeu, care nu are pretenție la majusculă, care nu pretinde haine frumoase la sărbători, ci va fi în zdrențe și neglijat, dă rom la oameni, pălincă și, împreună cu astea, fericire pământească. Eu văd în fața ochilor mei sufletești atât de clar nașterea acestui nou Dumnezeu, de parcă s-ar face măsurătoarea spațiului spiritelor. Și cel mai umilitor în toată treaba asta este că, așa cum s-a întâmplat acum 1954 de ani și câteva secole după, când semiții au fost în frunte – fiii unui popor fără niciun fel de scrupule morale, și cu ale căror tablouri sunt astăzi pline altarele și pereții bisericilor creștine... Iar noi, cei cu bună credință, vrem să credem că Natura este o creație a Dumnezeului nostru, și niciodată nu vrem să înțelegem că nu Dumnezeu l-a creat pe om, ci omul și-a creat și își crează dumnezeii... Vai, săracul Isus, care a fost dăruit de Creatorul său, la fel ca alții. Cu un suflet de poet, și cu încă ceva, care este cea mai mare povară în viață: să gândească. Oare la ce se va fi gândit când, fiind pe cruce, i-a iertat pe toți, chiar și pe cei care așteptau să fie răstignit. Nu s-a putut gândi la altceva decât ce au gândit în timpul spânzurării alții care au fost executați, și cei care au fost condamnați recent ici-colo, unde s-a făcut judecata spre binele omenirii de cei care au dorit binele umanității ca și noii Napoleoni acum, nu de mult... Noi omorâm și creăm în numele și în interesul unei culturi sfinte și dătătoare de fericire, cu convingerea că omul cel mai bun este întotdeauna cel care se află la putere... Restul sunt numai unelte, dacă săracul Madách se uită jos pe pământ se întoarce și doarme mai departe...

Ce simplu ar fi să se spună deschis că nu este nevoie de nimeni numai de cei care se închină în fața lui Moloh, și sunt gata oricând să-și sape mormintele ca la comandă ca să se culce și ei... Însă atunci, vai, nu ar ieși la iveală aparența puterii, nu s-ar vedea faptul că cineva s-a așezat pe tron, nu ar putea să vadă lumina, ar da doar cu biciul și nu ar auzi plânsetele și vaietele altora... Orice putere simte o plăcere perversă, pentru asta au căzut milioane și milioane de oameni pe câmpurile de luptă pline de glorie, proști și glorioși, mici și mari laolaltă...

Iar astea se întâmplă și azi la fel ca la sfârșitul anului zece al păcii și cine știe câte victime mai dorește Moloh cel întotdeuna flămând...

Altă dată în Ajunul Crăciunului am făcut tot ce am putut să-i fac o bucurie la nepoțica mea. Azi m-am așezat lângă mașina de scris cu disperare, ca să răspund cu bucurie la cei cărora le sunt dator cu un răspuns. Este a doua scrisoare pe care am scris-o, însă în niciuna nu am putut picura un pic de atmosferă frumoasă din sufletul meu. Sunt atâtea straturi de răutate peste sufletul meu, răutate de care am avut parte în acești zece ani, încât nici magia Crăciunului nu este în stare să le îndepărteze. Mă dezamăgește mult faptul că îmi descriu pe un ton atât de sumbru starea sufletească ca și răspuns la scrisorile amabile ale cunoscuților, ale prietenilor. Voi fi condamnat, poate se va crede despre mine că mă prefac și că scriu pe acest ton ca să par mai interesant. Dracul să le ia astfel de dorințe, pe toate,

acolo unde se nasc în sufletul oricui, pentru că asta ar fi cea mai urâtă răutate pe care aş putea-o comite în seara asta... Nu, nu asta îmi provoacă această stare sufletească, această stare sufletească tristă, ci viaţa, pe care am fost nevoit să o trăiesc timp de zece ani şi conştiinţa că nu se mai poate schimba nimic la ea... Aş vrea şi eu să am satisfacţii în muncă, aş vrea să cânt şi eu cântece de Crăciun, însă toată bunăvoinţa mea este zadarnică. Mă duc în zbor la poartă când văd poştaşul că-mi pune scrisoare în cutia poştală, şi mă pregătesc cu bucurie să răspund la ea dacă primesc maşina de scris. Şi când mă apuc de scris, se adună în mine toate amărăciunile, care dau naştere, iată, la astfel de scrieri, pe care nu le-ar merita nici câinele, cu atât mai puţin cei pe care îi iubesc şi îi preţuiesc atât de mult... Şi totuşi descriu plângând aceste stări de suflet sumbre, cu toate că aş vrea să scriu cu totul altceva. Lucruri vesele şi lucruri înţelepte pe care le ascultă omul cu plăcere...

Mă aflu în toiul muncii, lucrez la compoziţia mea cu Doja, deja la a doua variantă... De câtă cruzime am eu cunoştinţă, am băgat-o pe toată, şi dacă ar mai fi, aş picta-o şi pe aceea. Nu am niciun scop cu ea, aşa cum pictorul nu are niciun ţel cu pictarea toamnei decât să-şi hrănească sufletul aşa cum face fiecare suflet poetic adevărat făcut de Cel de sus. Ne tragem aerul în piept pentru că asta trebuie să facem în mod automat ca să fim consideraţi vii, şi pictăm, facem statui sau scriem, ca să ne justificăm existenţa proprie. şi nu cercetăm pentru cine facem astea şi de ce, pentru că pe noi ne goneşte din urmă munca.

Aştept foarte mult înştiinţarea despre articolul meu, cu toate că nu am nicio nădejde că îl vor publica. Nu pentru că ar fi lucruri neavenite în el, ci pentru că nu Stalin m-a botezat pe mine. Şi faptul acesta este astăzi un factor hotărâtor, lucru pe care săracii mei părinţi nu l-au avut în vedere atunci când m-au dus la botezat...

Acum îmi place să lucrez ca şi în tinereţe, poţi vedea de pe reproducerile tablourilor mele că şi acum am teme, şi anume nişte teme demne de peştera omului primitiv şi nu nişte teme uşoare de pictat.

Mi-a trecut primăvara, mi-a fost răpită de Primul Război Mondial, mi-a trecut vara, care a fost ofilită de criza ţării, mi-a trecut şi toamna care a fost ofilită de privaţiunile celul de-Al Doilea Război Mondial, mi-a trecut şi iarna, pe care o petrec ca şi un rob, pentru că nu mai ştiu nimic despre Lume. Îmi trăiesc viaţa, iar acum, în ajun de Crăciun, îmi aduc aminte de cele pe care le-am înşirat aici.
De zece ani eu trăiesc ca şi unul care este robul muncii lui, muncă pe care, deşi o fac în permanenţă, nimeni nu mi-o răsplăteşte cu nimic. Şi cum trăiesc totuşi? Mă ajută copiii, aşa cum pot ei. Ne-am vândut tot ce am avut, şi acum avem doar atât cât copiii mei primesc ca şi salar şi pensia soţiei de una sută şi un leu. De restul nu mai vorbesc. Nu, pentru că ar trebui să fiu fericit totuşi, pentru că am apucat deja a doua oară dorinţa sufletului meu, o viaţa mai bună şi mai frumoasă. Or nu viaţa asta o trăiesc eu? Istoria vieţii mele nu este un secret şi firea mea este deschisă şi sinceră.

Cred că am găsit aici la Satu Mare descendenţii direcţi ai lui Gheorghe Doja.

1955

27 februarie

Firea mea blestemată – sinceritatea.

Cât de mult am cugetat eu în singurătatea mea asupra acestei probleme simple de viaţă! De ce oamenii nu sunt sinceri, de ce sunt ei josnici, invidioşi şi atât de răi? De ce? De ce?

Viaţa noastră este împovărată şi mâncată de răutatea omenilor de azi. Şi omul nu-i făcut din fier, şi chiar dacă ar fi, şi aşa i-ar mânca nervii rugina cea multă şi murdăria cu care se muşcă, se sfâşie şi se nimicesc nervii noştri zi de zi.

Nu avem alt mijloc și altă modalitate la contracararea acestei stări de fapt decât să ne refugiem în natură, care chiar dacă se prăpădește, măcar se prăpădește cu demnitate. Cu demnitate și în mod dumnezeiesc prin eterna trecere în neființă care însă dă naștere la ceva nou și mai frumos... Însă vedeți că Dumnezeu plantează atât de rar în oameni voința de bine și de frumos, încât noi trebuie să le considerăm ca niște rarități exemplarele de felul acesta. Pe acei Oameni care sunt buni.

Tatăl meu a murit la vârsta de 34 de ani și mama noastră a rămas văduvă la 24 de ani cu patru băieți. Dintre cei patru băieți doar eu mai sunt în viață. În 1935 am construit un cavou și o capelă la dorința mamei mele care a murit la un an după ce capela și cavoul au fost gata. Strămoșii mei toți erau înmormântați la Căuaș, în comuna din Sălajul cu dâmburi, vecină cu Mețenț de unde de altfel se trag străbunii mei care au fondat familia. Eu i-am exhumat pe toți și i-am adus aici la Satu Mare ca să fim împreună. Și când într-o noapte de august cu lună plină și stele am curățat în groapa cea adâncă ultimul strat de pământ de pe corpul tatălui meu, cu foștii prieteni din copilărie, acum țărani bătrâni, care au lucrat cu mine – care adormiseră pe grămada mare de pământ – eu am luat în mâini la lumina unei torțe craniul tatălui meu – și am vorbit cu el.

Nu a fost asta o imitație a lui Hamlet, ci am fost constrâns la asta într-un mod de la sine înțeles de amărăciunile vieții, am vrut să știu de ce ne-a părăsit el pe noi? Am trecut în revistă soarta noastră zbuciumată și am tot întrebat în gând: de ce, de ce? și credeți-mă, este adevărat ceea ce scriu eu aici. Tatăl meu mi-a sugerat acolo secretul vieții când mi-a răspuns: „Sensul vieții nu este acela pe care credeți voi că este... Viața este un sacrificiu cu care suntem datori față de cei apropiați și față de oameni... știu cât ați suferit, însă suferința voastră nu a fost cauzată de moartea mea, ci de destinul nostru care poate provoca binele din oameni, din suflet numai prin suferință... Tocmai moartea mea a contribuit la faptul – provocându-vă durere – ca prin suferințele voastre de orfani să deveniți mai nobili și mai buni spre deosebire de alții care sunt ocrotiți și ajutați de către părinți până la moartea lor..."

Și mi-a mai spus multe despre care aș putea vorbi numai cu lacrimi în ochi... Pentru că vai, Ady Endre a spus că el nu va afla niciodată – nici după moarte – cum și când și ce trebuia să facă în cursul vieții...

Nici eu nu știu și nu știe asta nimeni dintre noi cei care trăim și vrem să trăim! Și tocmai pentru că avem parte de toate, trebuie să fim buni...

Eu consider că budismul are dreptate atunci când vorbește despre transmigrația sufletelor. Da, transmigrația sufletelor ar fi mai adecvată pentru țelul nostru final ca purgatoriul, paradisul sau iadul... Întreg universul se află în migrație, într-o migrație care durează de când el există... Soarele și planetele din jurul lui migrează continuu și niciodată nu se întorc acolo de unde au pornit. Și atunci de ce ar fi condamnat sufletul omului să se afle chiar după moarte într-un loc anume, chiar dacă ar fi vorba de sânul lui Avram, care în paranteză fie spus, ar avea un miros urât.

Ninge de zile bune și acum, cum s-a topit prima zăpadă, abia am putut scoate apa din dormitor și din atelier, iar acum ne amenință din nou în cantități și mai mari, și dacă se topește și asta... Așa se perindă în viața mea monotonă liniștea și necazurile și iarăși necazurile... Zilele trecute și-a adus aminte de mine și Csók István într-o emisiune radio când a fost întrebat acasă la el de trecutul său de artist la vârsta de 90 de ani. Dragul meu prieten Csók István pe care îl prețuiesc și îl iubesc mult, când a fost întrebat ce a realizat el prin artă din punct de vedere material, a răspuns că el nu poate spune nimic altceva decât ce a spus prietenul său Aurel Popp, adică „una este arta și alta este să faci bani"...
Așa mi-au povestit cunoscuții pentru că – neavând nici aparat de radio – nu am auzit asta.

Ce a spus Csók István despre mine susțin și azi, adică eu nu văd niciun ban în urma artei. Însă nici nu vreau... Nu am pensie și nu am nici comenzi. Nu sunt membru în Uniune, însă știu sigur că nici

Michelangelo și nici Rembrandt nu au fost membri și nu au primit nici pensie... De ce aș fi eu atunci un răsfățat al Celui de sus?

În ultimul timp răsfoiesc des pe Rousseau. Îl citesc și mă consolez. Și eu am un prieten Grimm și poate am și mai mulți prieteni Grimm care mă vor goni mai devreme sau mai târziu din țara asta, poate chiar și din lumea asta. Citiți *Confesiunile* lui R. și veți învăța multe din ele.

Pictatul merge foarte greu. Sunt prea încărcat. Cu desenat, cu pictat, cu sculptură. Deci este de înțeles că abia am făcut ceva, mai ales pentru că nu numai apa de după zăpada topită îmi curge în atelier și în dormitor, dar nu mai am nici materiale deloc. Însă mai trăiesc.

Văduva lui Thorma János, Kiss Margit a înnebunit, a fost dusă la casa de nebuni de la Târgu Mureș.

Ea măcar știe acum de ce a trăit...

Am primit o scrisoare și de la Földessy Gyula din Pesta, care mă înștiințează la fel că este grav bolnav și el și soția lui (care este un maestru de prim rang și profesor la Academia de Muzică din Pesta). El este profesor universitar la Pesta și președinte al Uniunii de Istoria Literaturii Maghiare etc., etc. Încet ne vom duce cu toții și ușa rămâne deschisă după noi ca să mai poată veni și alții după noi... Mai de multișor am primit o invitație de la văduva lui Octavian Goga să o vizitez la Ciucea.

Cu U... m-am înșelat. Este greu să discuți cu șarpele care se întoarce către sine și își mușcă coada. Am abandonat speranța să mă pot înțelege cu ei vreodată. „Înțelegerea" este grea și transmiterea ei este din când în când chiar imposibilă. Pentru că degeaba este bun studioul de radio dacă receptorul este prost. Poate să vorbească acolo oricine ca și Cristos acum aproape de 2000 de ani și nu este înțeles nici astăzi... Ce aș putea face atunci eu?...

Buruienile s-au înmulțit foarte tare pe Pământ, și de când putem și zbura, mă tem că omul le va înălța până în ceruri... Pentru că putem arunca jos bombe ne putem întreba oare nu va putea arunca ceva omul și în sus către ceruri? Sau poate „omul" deja a și făcut asta pentru că se pregătește zi de zi de război și vrea să-și lovească în cap Creatorul cu niște buruieni care elimină orice este frumos, folositor și bun, drept răsplată pentru că ne-a creat „după chipul lui".

Mă aflu într-o stare sufletească foarte stranie deja de luni bune. Trei săptămâni de zile mi s-a ciuruit șoldul cu injecții împotriva unei sepsii (cauzată de măselele mele pline cu puroi). Cu toate că mi le-am scos imediat (măselele) se pare că la mine era deja vorba de lucrătura morții... Azi însă mă simt bine (să bat în lemn) și m-am apucat tare de lucru pentru că sunt constrâns de Uniunea Artiștilor care nu de mult s-a așezat de tot pe pieptul meu și mă presează de să-mi iasă sufletul...

Cam de o săptămână a venit, în sfârșit, la mine o comisie – secretarul Uniunii și un delegat de la Ministerul Culturii – împreună cu președintele filialei din Baia Mare. Această vizită se datorează faptului că de o lună primesc în sfârșit pensie. (Pensie pe care am fost nevoit să o returnez imediat la stat sub formă de impozit pe casă, pentru că, nu-i așa, trebuie să fie ordine în toate.)

Datorită acestei vizite se amână vizita mea la Ciucea și la Cluj. Da, pentru că ăștia m-au determinat să fac multe promisiuni, așa că nici nu știu unde-mi este capul.

I. Am fost nevoit să trimit tablouri la Varșovia la expoziția organizată cu ocazia Festivalului (am trimis trei bucăți ieri).

II. Trebuie să trimit două tablouri și o statuie (și multe planuri) la expoziția de pace la Cluj. La unul din acestea am numai desenul făcut și nici celălalt nu este gata. Mai vreau să trimit una-două statui. Pacea! Să vadă Pacea cei care lucrează la pregătirea războiului.

III. La expozițiile din octombrie la București, Cluj și Baia Mare trebuie să trimit cel puțin 3-4 tablouri.

Am acceptat totul însă până acum numai la un punct m-am putut ține de cuvânt.

Apoi stau atât de prost cu țoalele că în halul acesta nu mă prea pot duce între oameni. Trebuie să mă pun un pic la punct și poate la toamnă mă voi putea duce la expoziția din octombrie.

17 martie

Eu de decenii bune (ba chiar în toată viața mea) nu am fost un om bolnăvicios. Înafară de două îmbolnăviri de tifos, de o pneunomie și câte o fractură de braț, respectiv de picior, nu am ajuns să fiu tratat de medici, iar acum am ajuns în această situație cu totul nouă pentru mine, neobișnuită, iritantă și proastă: intestinele mele s-au săturat de muncă și și-au abandonat serviciile și au organizat o tortură serioasă împotriva mea, m-au durut, s-au strâns, m-au chinuit. Până la urmă, în sfârșit, am fost nevoit să mă duc la medic. Acolo m-a chinuit cu roentgenul, cu diferite lichide, cu injecții, dar și cu tot felul de amenințări. Apoi mi-a prescris un regim imposibil, cu vitamine, cu lămâie, cu pilule amare, cu păsat, cu sufleu, cu mâncăruri fără condimente și fără gust etc. și la sfârșit cu niște medicamente care nu se pot prepara în farmacii pentru că lipsesc ingredientele necesare. Să stau culcat mult, să nu stau pe scaun, și să mă expun mult la soare!! Cu un cuvânt, m-a făcut mai slab, cu toate că a predicat întruna că trebuie să mă întăresc.

De câteva zile mă simt mai bine. Însă de ce? Pentru că eu însumi m-am consultat după capul meu, mi-am prescris dieta și m-am tratat cu medicamentele mele. Și deja am curaj și la scris, chiar dacă nu o fac cu cea mai mare plăcere. Pentru că, nu-i așa, omul mai are și alte probleme înafara bolilor de fiecare zi.

5 iunie

În data de 3, cu ocazia expedierii tablourilor mele la *Expoziția pentru pace* din Cluj m-am nenorocit un pic, am făcut hernie inghinală când am ridicat lada de 150 kg, pentru că nu am găsit pe nimeni să mă ajute, iar expedierea a fost una urgentă.

Ca „artist" trăiesc aici atât de singur că poate deja au și trecut peste mine și oamenii și animalele...

7 iulie

Ca să nu spună despre mine epoca asta mizerabilă și cea viitoare poate și mai mizerabilă că acest Aurel Popp nu a fost un om galant – chiar în starea asta de invaliditate – mă constrânge o nevoie sufletească să caut și să discut cu un tovarăș întru invaliditate și să mă plâng un pic ici-colo. Eu din politețe am trimis la Cluj 2 tablouri și o statuie, dintre care se va expune numai una. Deci unul din tablourile mele mai slăbuțe pe care le-am trimis pentru înlăturarea pericolului care mă păștea, respectiv în sprijinul acestei manevre. Spiritul celor din juriu însă vai, este cu totul altul decât al meu. Celălalt tablou, care este pandantul primului, are aceeași temă, însă morții sunt într-o altfel de perspectivă în raport cu vulturii, și în acel aer gălbui și cețos o mamă cu copilul în brațe își caută bărbatul, iar titlul este *Cine știe de el*? Statuia este un vultur deasupra unui soldat mort, iar titlul și tema este *Adevăratul învingător*. Aceste două nu au fost expuse pentru că (și este adevărat) incită la defetism. Eu am ghicit asta imediat fără să-mi spună cineva ceva, pentru că eu am fost cenzurat întotdeauna când am spus adevărul... Deci așa s-a procedat și acum. Nu mă doare, m-am obișnuit cu asta, și aproape că chiar doresc să fiu cenzurat pentru că asta este dovada faptului că într-adevăr am reușit să prind esența lucrurilor...

Însă cine vrea aici pace, în această lume nenorocită? Cine sunt cei care au pierdut tot, ca mine și cei de vârsta mea? Suntem foarte puțini iar cuvântul nostru nu este auzit nu doar în ceruri, dar nici măcar la Cluj.

Ieri au fost la mine cei de la Radio Cluj, ca să facă un reportaj radio cu mine. După foarte multe dezbateri, ascultându-mi vocea care a devenit tremurătoare, în sfârșit mi-am putut spune și eu părerile, bineînțeles într-o formă simplificată.

Mai sunt bolnav încă și așa voi și rămâne probabil până în ziua morții. Bine ar fi dacă aș ține cont de avertizări, însă am altă fire. Și cineva trebuie să-mi susțină această fire ca să nimicească în mine acest dor nenorocit de a face necontenit ceva. Sau să mă culc în fața trenului? Păi toate astea s-au întâmplat cu mine pentru că nu am avut bani să-mi angajez oameni ca să mă ajute. Și oare ăsta e primul caz în viață când nu am ajutor? Nu-i bine să discut despre asta...

Pot fi eu și ascultător însă îmi place – legat aici de șezlong – să fiu un rebel mai necioplit... rinichiul este un lucru foarte serios, nu ca inima...

Lucrez și acum în funcție de puterile mele. Bineînțeles cu convingerea că nu toată lumea va agrea lucrările mele mai noi făcute cu creierul ăsta care e gata tot timpul de rebeliune. Fac totul luând în considerație acest aspect pentru că așa mă forțează acest instinct blestemat al meu.

Eu nu am văzut vase de ceramică găurite și multe sparte, trase în țărușul gardului. Acestea din urmă îmi simbolizează mai mult valoarea? Eu așa văd și m-am și resemnat și cu asta.

10 septembrie

Omul aflat la sfârșitul drumului devine melancolic și zgârcit la vorbă. Și oricât mă străduiesc să-mi fac ultimii ani mai colorați și mai veseli, nu merge. Nu merge, pentru că chiar dacă mi-aș putea decora un pic zilele, nopțile îmi devin cu atât mai sumbre pentru că o caracteristică a nopții este întunericul, care redă lumea și mai unicolor.

În mare am trecut peste necazuri. Deja de câteva luni mă chinuiesc cu compoziția Doja ca și cățeaua care a născut 7 pui. Într-adevăr tot timpul scad 7 din toate. Cu toate că întotdeauna îmi umblă capul la ceva nou, pentru că așa este firea mea încăpățânată, nu se poate odihni odată…

Grosul programului meu zilnic se desfășoară în grădină pentru că nu prea am avut bani pentru stropit. Deci pun la uscat partea sănătoasă din mere, pere și prune ce cad la pământ să am ceva la iarnă. Apoi adun zarzavaturile, pun la borcan și la uscat fasolea verde și ardeii... Când termin cu astea fug în atelier și mă chinui cu Doja și cu alte studii, cu buchete comandate...

Încerc să storc ceva de la Uniune însă până acum nu am reușit. Iarna bate la ușă și dacă nu mi se repară atelierul, pot să închid boldul! Aș mai putea scrie multe astfel de lucruri însă ar fi prea mult din „bunătățile" zilnice. Deocamdată mă bucur că nu-mi intră apa în pantofi pentru că nu mai plouă, și nu trebuie să mă îmbrac și să mă învelesc cald și nu trebuie nici să încălzesc pentru că bate soarele și este destul de cald chiar și noaptea... Iată cât de relativă este chiar și fericirea... Nu vreau să mai scriu ceva nou și amar. Ar fi numai povești, ha, ha, ha.

1 octombrie

Acum câteva săptămâni a fost la mine o cunoștință de-a mea, un pictor din București, și m-a întrebat dacă o cunosc pe văduva lui Goga din Ciucea. Când i-am răspuns că da, mi-a spus că m-ar duce pe cheltuiala lui la Ciucea pentru că ar vrea și el să rezolve ceva cu doamna G. și m-a rugat să-l aștept până în octombrie, dar că el poate reveni în orice zi și atunci mă va duce cu el... L-am așteptat și l-am așteptat și îl mai aștept și acum.

În ultima vreme banii ocolesc casa mea și mai ales pe mine de parcă aș avea lepră! Da, așa este, ne dezvoltăm... și devenim mai nobili, cel puțin sufletește, așa este, pentru că iată și cazul meu. Eu am avut tot timpul ca principală trăsătură voința. Dacă am vrut să fac ceva, am și făcut, iar acum am ajuns ca principala mea trăsătură să-mi fie „renunțarea". Pentru că pot renunța chiar și la realizarea celor mai

nobile intenții... Am devenit mai nobil, mai ascetic, unul care după obiceiul de zi cu zi se ocupă de uscarea fructelor, ca să am ceva la iarnă din care sărmana mea soție care îmbătrânește împreună cu mine să poată găti ceva, un sos ușor. Obiceiul de zi cu zi trebuie înțeles că muncesc, compun, adică mai fac una-alta și între timp mă cert în stil unguresc și românesc cu Creatorul cel mare pentru că mi-a dat această meserie blestemată, și nu m-a lăsat acolo la țară să fiu țăran, lucru care în copilărie a provocat multe certuri din partea bietei mele mamă... „Nimic nu va fi din tine, Aurel. Umbli mereu pe câmpuri, coseşti desculț și în ismene, călărești caii ca un pui de văcar. Scoate-ți odată cărțile și îmbracă-te ca lumea, pentru că dacă te duci înapoi în oraș n-o să mai știi umbla pe asfalt în pantofi și lumea va râde de tine..." Și așa mai departe, parcă aud și acum acea voce dulce și de mânie... Păi, nu am ascultat-o și acum fac îmi inventarul din cauza asta, iar rezultatul este: una-două tablouri, dintre care titlul unuia este *Așa intră ismenele în istoria artei*, celălalt este o compoziție cu cai cu titlul *Dansul de nuntă la cai* și despre care nici nu mai știu când a dispărut din atelier...

Pe de altă parte acum mă chinui cu tabloul cu *Încoronarea lui Doja*, însă îl fac numai ca desen pentru că degeaba am tot solicitat o pânză de 6-8 m de la Uniune. Vai, nici nu am pomenit însă esența! Adică eu aș vrea să fac acest tablou în așa fel ca pe figurile din amândouă taberele să fie vizibile toate amărăciunile și caracterul de animal, atât pe obrazul lui Doja și pe cel al țăranilor lui, cât și pe obrazul nobililor care i-au învins, exact așa cum se observă acest lucru și azi pe obrazul celor care reprezintă două tabere care se luptă una cu cealaltă... Asta este acea trăsătură cumplit de dumnezeiască a Omului cu care a fost înzestrat când – cum Biblia spune – a fost creat după „chipul lui Dumnezeu". Da, eu aș vrea să-l pictez pe acest Dumnezeu cumplit, ca înainte să mă urc la el să fiu pregătit pentru toate posibilitățile, pentru că vai și de o sută de ori vai, am comis multe greșeli aici pe Pământ din care cauză nu se poate să am parte de o judecata favorabilă din partea lui Dumnezeu!

Eu am fost dominat de spiritul de sacrificiu și atunci când la ordinea zilei nu era îmbrățișarea și „întrajutorarea omului", ci așa cum a făcut și Dumnezeu, trebuia dat în el cu piciorul și chinuit. Eu l-am ridicat cu lacrimi în ochi pe „omul" care a căzut, însă după ce l-am ajutat să-și recapete puterile, a dat în mine cu piciorul ca un măgar... Am dat la mulți din bunurile mele și nu mi-a trecut prin minte că ar fi fost de folos și copiilor mei ceea ce am dat eu în chip ușuratic la niște nedemni, care văzând acum nevoințele mele râd de mine... Să spun mai departe? Nu, pentru că nu se merită să continui acest subiect, nu este interesant!

Sănătatea mi s-a refăcut într-o așa măsură încât cred că o să mai trăiesc încă 150 de ani pe lângă cei 76 pe care i-am împlinit la 30 august. Bineînțeles fără bănuți, nu așa cum s-a întâmplat cu Ziffer la Baia Mare care a fost vizitat de către cei de la București și i-au dat încă cinci mii de lei pe lângă pensia lui de o mie, ca să ne bage în cap că noi, valahii, SUNTEM DOMNI... și nu niște nemți ordinari, care nu au niciun simț la prețuirea poporului ales al lui Dumnezeu! Da!

Ieri am auzit astea la Baia Mare și le înregistrez ca pe niște fapte diverse și nu din invidie pentru că sentimentul ăsta stă cel mai departe de mine. În orice caz începe să devină o obișnuință interesantă cultul personalității, ceea ce înseamnă că această distincție va ajunge mai repede sau mai târziu și la alții, și atunci se va echilibra orice contradicție dintre popoare, pentru că nu vor mai fi reciproc invidioase așa cum sunt ele acum.

La Baia Mare am vizitat expoziția permanentă a celor de acolo și pot să spun că am văzut multe tablouri frumoase și bine pictate de cei de acolo.

10 decembrie

Mâine va fi o săptămână de când am avut parte de un calvar la Baia Mare... Am trimis acolo șase tablouri și nu mi-au fost acceptate și expuse decât trei peisaje. Trei tablouri figurative, printre ele o

compoziție, au fost șterse de pe listă... și eu naivul care nu presupun răutate din partea nimănui chiar m-am dus la deschiderea expoziției ca să mă conformez solicitării Fondului Plastic de la care am primit un mesaj să mă duc acolo pentru că vor să mă cunoască.

Asta a fost momeala și așa am ajuns eu pe cruce...

Îmi este rușine că nu mi-au venit mințile nici la bătrânețe. Asta mă doare cel mai mult pentru că eu suport orice numai faptul ca să fiu considerat prost, nu. Și acum asta s-a întâmplat, s-a demonstrat că sunt un prostănac...

În esență nu mă mir de comportamentul celor din Baia Mare. Cei care au fost în stare să presupună despre mine că am fost un „spion al lui Horthy" – trebuia să știu asta – sunt niște răi fără de margini.

Nici nu am așteptat deschiderea expoziției. A fost deajuns o singură privire la toate și imediat am văzut ce s-a întâmplat. Am intrat în sală în timpul cuvântărilor și sculptorul Vida a venit imediat la mine și m-a dus la Fondul Plastic ca să facem cunoștință. Apoi am discutat ore bune cu el până când m-am dus frumos la masă. Mi s-au alăturat vicepreședintele (Cova) și alții, am mâncat împreună și m-au condus și la tren.

Nu i-am spus nimic lui Cova, nu m-am plâns, atât i-am spus numai să cumpere multe tablouri de la mulți, însă de la mine să nu cumpere deloc! Deja am auzit că așa s-a și întâmplat...

Iată cazul palmei la obraz a cărei replică ar trebui să fie o bucată de pâine...

Câțiva dintre colegii băimăreni au venit la mine să mă salute, dar poate mai mult să se bucure și să savureze efectul faptei lor. Eu am rămas rigid ca și o stâncă de granit, am pupat-o numai pe săraca soție a lui Thorma, pentru că m-am bucurat enorm să o revăd... Arată rău, i s-a uscat obrazul, este exaltată și tot timpul mi-a vorbit de „nebunia" ei. Am consolat-o zicând că nu este singura „nebună" de aici, sunt încă foarte mulți care sunt mai nebuni ca ea. Și apoi Balla József a fost singurul care a încercat să explice situația zicând că tablourile mele au avut un tratament de acest fel pentru că ele sunt prea „luminoase" și a spus că aici „întunericul" s-a luat la luptă cu „lumina", ceea ce a fost chiar o remarcă bună...

Deci, ca întotdeauna, a învins întunericul! Acum la Baia Mare, și va învinge și la Cluj și peste tot... peste tot..

Și după toate astea, sus capul! Nu trebuie să vă descurajați! Noi ne-am dat seama de mult, că dacă te amesteci în tărâțe, atunci...

Da, eu așa văd că asta va fi soarta multelor speranțe ale mele... M-am înhămat urât de tot la muncă, și cel mai târziu la începutul primăverii voi putea părăsi un pic acest atelier devenit un iad... Da, iad, care îmi consumă tot ce am și îmi produce numai prostii... Nu am rumeguș (până acum am făcut încălzire cu ăsta) iar acum când mi-am instalat soba care funcționează cu cărbune – nu mai sunt cărbuni! Iar dacă aș încălzi cu lemne, ceea ce am și încercat, atunci aș arde 1 ½ metri cubi pe săptămână, ceea ce m-ar costa 220 lei, adică lunar cu 180 de lei mai mult decât este pensia mea... Un iad rece și aici și peste tot...

Însă nu-mi pierd pofta de muncă și lucrez de zori până seara târziu. Lucrez și mă împac cu toate pentru că numai munca slujește țelului suprem al liniștirii sufletului...

1956

Au fost zece ani foarte grei pe care ni i-a împărțit Cel de Sus. Însă am fi rezistat și poate am mai avea și ceva putere dacă nu s-ar fi adăugat la mizeria asta și răutatea omenească fără măsură care a întregit definitiv toate greutățile acestei vieți mizere. Pentru că este adevărat că niciun necaz nu vine singur, însă ca el să se revarse într-o asemenea măsură pe capul nostru, la asta nu am fost pregătiți. Pentru că

– să zicem! – este în regulă că i se ia omului totul! Și este în ordine că este distrus căminul omului pașnic, și poate ar fi în ordine (pentru cei care o fac, normal) că se rețin oameni, care sunt apoi încarcerați pe o perioadă mai scurtă sau mai lungă ca și niște infractori fără ca respectivul să știe de ce... însă nu este în regulă deloc ca omul să fie condamnat la moarte lentă și să fie obligat să suporte această agonie cu cele mai elementare lipsuri, în zdrențe, fără nimic, izolat, exclus și din cele mai mici posibilități ale vieții, ca un criminal pe care-l poate lovi și omorî oricine dacă are chef...

În asemenea condiții a murit sărmanul meu fiu Acațiu în iulie 1953. A fost zece ani paznic de noapte și s-a mai și bucurat că măcar această slujbă i s-a permis. Această pierdere a întregit complet soarta noastră și așa insuportabilă. De atunci nici eu, nici sărmana mea soție nu mai suntem stăpâni asupra propriei noastre vieți care este mai degrabă o permanentă suferință decât o viață liniștită, de bătrânețe. Fiul meu mai mare a ieșit astăzi din spital unde a fost operat de aceeași boală pe care a avut-o și Acațiu, apendicită cronică. Pe acest fiu l-am putut deci salva, însă pentru moartea celuilalt ne învinuim pe noi înșine, și asta ne transformă în iad zilele și nopțile noastre deja de 8 luni...

Parcă ni s-a schimbat și sufletul de când sărmanul nostru fiu ne-a părăsit. Nu ne mai interesează nimic, ne-am făcut socoteala la toate, atât eu cât și sărmana nevastă-mea, care suferă foarte mult, poate și mai mult ca mine. Da, pentru că eu totuși îmi mai omor cumva durerea cu munca, după care nu aș putea mânca cu poftă chiar dacă aș avea ce.

Avem o viață de nesuportat. Trăim într-o bătrânețe neputincioasă din ce ne dau copiii sau din vânzarea unor lucruri pe care le-am dobândit înainte. Acum vindem și combustibilul pentru bucătărie pentru că suntem datori cu impozitul și cu asigurarea, și nu există milă.

Am crezut că în iarna asta grea nu mai rezistăm. Și totuși, se pare că pornim mai veseli în sărăcia nostră reînnoită și mai îndesată decât anul trecut. Vai, pentru că anul trecut am fost bolnav timp mai îndelungat, așa că am crezut că într-o dimineață mă voi trezi pe barca bătrânului Charon. Am trecut printr-o aprindere de plămâni, de pleurită, de inflamație de vezică urinară, din primăvară până la miezul verii, și numai la înmormântarea fiului meu m-am sculat din pat, și m-am înțeles cu preoții să termine foarte repede cu înmormântarea pentru că tot timpul am fost nevoit să urinez. Munca multă din grădină, lipsa combustibilului și celelalte multe lipsuri pe care țăranul le descrie în felul următor: omul bogat are mai multe și acolo unde aruncă resturile decât are cel sărac în cămară.

Încă în septembrie 1952 fiul meu cel mic, care este medic, a făcut rost, nu știu cum, de patru purcei. Acești purcei am fost nevoit să-i îngrijesc eu, să fac curățenie după ei, să-i hrănesc, iar pentru asta am fost nevoit să adun din șase locuri coajă de pâine, resturi menajere, și dacă am avut câțiva lei, chiar să le cumpăr puțin zer. Cum am reușit eu ca și gospodar, eu de la care s-au confiscat 960 de porci de prăsilă, bineînțeles împreună cu multe alte animale, pe care eu le-am crescut, care au fost lăsate în grija mea... Păi, treaba s-a terminat așa: din cei patru purcei numai doi au devenit porci până-n decembrie 1953, pentru că doi din ei au fost mâncați de ceilalți doi, pentru că de multe ori s-a întâmplat că nu i-am putut hrăni pe săracii porci numai cu iarba și cu frunzele de varză din grădina mea... I-am împărțit noi și cu fiii mei, așa încât mai avem ceva untură, pe care însă o păstrăm de parcă ar fi o comoară...

Am trecut prin iarna asta aspră. Poate am fi și înghețat dacă nu ne-am fi strâns unii lângă alții ca și oile când le adună o furtună. Cu multele mele boli am fost nevoiți să consumăm aproape toate cantitățile de lemne înainte să vină iarna cea grea. Și lemnele prevăzute pentru atelier au fost arse aproape în totalitate în bucătărie. Am rămas numai cu o căruță de rumeguș, ca să-mi încălzesc puțin atelierul, să pot lucra cumva până când nu va trebui să fac foc. Aici mă așteaptă multele și noile mele compoziții, la care aș avea nevoie de vopsele, dar și de mâncare, însă nu am curajul să mă apuc de ele, pentru că este sigur că după o zi-două nu aș mai avea vopsele să le pictez mai departe. Îmi aștept pieirea, care măcar este „sigură ca și moartea".

Vai, câte și câte cereri am trimis eu atât ca pictor cât și ca profesor. Niciodată nu am primit un răspuns ca lumea, ci mi s-a cerut ba una, ba alta. La cererea mea trimisă către Asociația Pictorilor mi s-a răspuns cel mai recent, să le comunic numele acelor oameni cu care întreţin legături. Le-am răspuns că eu întreţin legături începând cu Isus Cristos prin Anatole France, iar până la Marx și Lenin cu toţi oamenii cinstiţi, dar numai cu cei cinstiţi am eu legături și niciodată nu ţin cont de religia sau naţionalitatea lor... și în acelaşi timp am cerut și rezolvarea pensiei mele ca și profesor, lucru pe care l-am repetat aproape anual din 1949 până în anul trecut. Pe ultima mea cerere mi s-a răspuns de la Bucureşti să le scriu din ce am trăit eu între 1934 și 1944? Iar eu am răspuns că nu pe anii aceştia cer eu pensie, pentru că atunci am avut ce mânca, ci cer pensie pe anii din 1944 până 1955, pentru că acum am foarte mare nevoie de ea. Apoi am mai scris că renunţ la orice pretenţie, pentru că recunosc că eu nu merit nicio pensie, însă vă comunic cu respect că după convingerea mea nici Dv. nu vă meritaţi salariul pentru că eu consider că nu vă pricepeţi la rezolvarea chestiunilor de pensionare. Așa mi-am tăiat eu posibilitatea asta în amândouă direcţiile, pentru că amărăciunea m-a înfocat atât de mult încât m-am hotărât definitiv: niciodată nu mă voi mai adresa nimănui, niciodată nu mai cer de la nimeni nimic, și niciodată nu mă mai ocup de astfel de chestiuni.

Săptămâna trecută am primit o scrisoare de la directorul din Cluj, Aurel Ciupe, să-mi înaintez cererea și să i-o trimit lui pentru că el a discutat cu un tânăr din Bucureşti și crede că se poate rezolva problema pensiei mele. Acum vreau să-i răspund. Esenţa răspunsului meu: „Dragă prietene Aurel, ai văzut tu vreun om care tocmai se înecă în apă, dar care fuge repede la mal. Și-i dă cuiva o frânghie sau o bâtă, și îl roagă pe respectivul: vă rog respectuos faceţi bine să mă scoateţi din apă împreună cu documentele astea pe care mi le cereţi... sau mai bine să mă loviţi în cap, așa cum s-a întâmplat de atâtea ori în aceşti ani."

Deja s-a osificat în mine încăpăţânarea și nu mai vreau de la nimeni nimic. Și așa se poate muri, pentru că nici a trăi în acest fel nu se merită. Pentru anii pe care mi i-a mai rezervat soarta orice ajutor ar fi deja prea târziu. Și aş considera și umilitor ca după atâtea cereri și atâtea umilinţe să fiu tratat ca unul care din milă primeşte pensie.

Suspend protestul meu... trebuie să recunosc că sunt un „maestru", și anume dintre cei mai de jos! Săracu' maestru... Lucrez ca un nebun, de la 6 dimineaţa până la 9 seara. Ieri am trimis 3 tablouri la Expoziţia festival din Varşovia, iar acum pregătesc materialul pentru Cluj (2 tablouri și o statuie). Una mică de bronz, este gata, iar din cele două tablouri cu mărime de 125/200, pe unul trebuie să-l termin și trebuie să-l vopsesc... până în 27! și azi este 21! Poate termin, nu va depinde de mine, ci numai de timp! Dacă voi fi nevoit, voi trimite o telegramă să se miluiască de mine căci și pentru confecţionarea lăzii va fi nevoie de minim 10 zile.

Cu ceva ani în urmă s-a dezlănţuit o furtună foarte puternică, iar eu ridicându-mă din pat m-am sculat repede și m-am dus pe malul Someșului să văd ce face această furtună cu Natura? Eu am văzut multe furtuni, însă una ca asta rar de tot... Pe vremuri când mi-am petrecut nopţile de iarnă printre stâncile lui Ivan Pop și am visat acolo într-o zăpadă de o jumătate de metru cum voi împuşca mâine ursul gonit de opt zile, atunci am trecut eu prin multe furtuni și trăsnete... și amintindu-mi de astea m-am grăbit să ies din patul cel cald, pentru că m-a deranjat ceva ce nu am observat la vremea respectivă ca să pot picta „furtuna". Și acum am observat bine, și pentru că am păstrat bine în sufletul meu pădurea, deja m-am și apucat să pictez ceea ce am văzut la vremea respectivă, însă din cauza că mi-au lipsit câteva amănunte, nu am avut curajul să mă apuc de pictatul tabloului respectiv...

Săracul Diderot a spus mai demult (din păcate puţini l-au înţeles, la fel ca și pe Isus) că fiecare om valorează exact atât cât face el pentru Dumnezeu și pentru oameni...

Kant, îmi aduc aminte foarte des, spune cât de slab este omul... Își începe un studiu în felul următor: puiul de rândunea născut azi, după naștere imediat știe că dacă îl apucă nevoia trebuie să-și scoată micuțul fund cu pene din cuib, pe când sugarul omului are nevoie de ani până când se obișnuiește să nu-și murdărească cuibul. Bineînțeles, nu cu aceste cuvinte spune asta, însă esența este ASTA!

Deja mă pregătisem să mă urc în Ceruri, dar atât de dor îmi este de oameni...

Mi-a fost frică de această vreme urâtă pentru că la noi singura noastră cameră a devenit „spital", pentru că am fost nevoiți să ieșim din dormitor, având în vedere că în ciuda tuturor reparațiilor curge înăuntru apa din zăpada topită și apa de ploaie prin acoperiș... și cele două femei bătrâne ale mele, soția și sora ei, pe care o ținem aici din primăvară și nu o lăsăm să se întoarcă la Pesta, zac bolnave de săptămâni bune. Medicul i-a recomandat cumnatei mele să se plimbe mult, iar ea a căzut în vremea asta urâtă și a suferit o luxație la șoldul drept... Iar soția mea suferă groaznic la orice schimbare a vremii din cauza sciaticii și acum are săraca de ea toate motivele să rămână în pat... și eu mai umblu la injecții la doctor unde mă duc cu atâta plăcere ca și vițelul la abator... Degeaba, îmbătrânim... suntem tot mai slabi, degeaba ne tot cârpim...

Tocmai ieri mi s-a întâmplat în timp ce mă plimbam și mă îndreptam către casă că m-am întâlnit cu un tip la fel de răblăgit ca mine, care mă întreabă: „Cum sunteți, cum sunteți dragă domnule profesor?" Păi, cum poate fi un om care este eliberat de mai bine de 11 ani? Iar dumneata crezi că asta este o stare fericită?... Păi, te înșeli mult, dragă prietene, pentru că eu vin tocmai de la doctor care mi-a cârpit pentru una-două zile sănătatea, și mă simt exact ca și pantalonii care sunt cârpiți într-una de 11 ani încoace, și orcât de cârpiți ar fi, oamenii tot îi numesc pantaloni...

Și acești pantaloni cârpiți, aceste zdrențe mai trăiesc și sunt considerați de alții ca fiind vorba despre un om...

Păi, pentru asta și trebuiesc cârpiți azi pantalonii... și ăsta este motivul pentru care omul este numit totuși om, în ciuda injecțiilor multe... Din păcate însă doar este numit așa, pentru că nu mai este nimic în el din ceea ce a fost și numai în sufletul lui mai freamătă urletele și numai în inima lui licăresc cărbunii și flăcările în stingere... iar vocea lui și focul lui nu mai sperie și nu mai pârjolește pe nimeni...

Acum fac o corespondență intensă cu Uniunea Artiștilor pentru corectarea prețului unei anume achiziții de tablouri și din cauza cheltuielilor de deplasare aferente pictării unor comenzi de stat.

Pe vremuri, în timpul studiilor mele de la Pesta, mi-am luat pe umeri numai bagajul meu mic și m-am dus pe jos pe malul stâng al Dunării până la Titel, și apoi înapoi pe malul drept al Tisei până la Tiszafüred și de acolo la Debrecen și apoi acasă la Carei. Și când am intrat pe neașteptate la draga tanti Hajdu din Debrecen (unul din fiii ei mi-a fost coleg la Academia de pictură, însă el este demult în ceruri) m-a întrebat: „Ce vrei băiete? Mâncare sau haine?" Și mi-a dat de mâncare și când a scos pentru mine o pereche de pantofi din cameră, a dat dintr-o dată din palme și mi-a spus: „Dumnezeule sfânt, păi tu ești Aurel Popp"... și m-a îmbrățișat plângând și m-a întrebat ce s-a întâmplat cu mine...

Cât de des îmi vin în minte aceste amintiri... Cât de des mă mănâncă dorul la suflet să pornesc din nou la drum... Cât de des mă gândesc la acei ani din tinerețe când nu m-a împiedicat nimic și când mi-am satisfăcut liber orice dorință și instinct... Eu trăiesc de 11 ani în butuc. Când îmi aduc aminte că ar trebui să-l mai văd pe acel Goya la Madrid... Când m-am dus pur și simplu la gară, mi-am luat bilet, și până la Budapesta nici prin fereastra compartimentului nu m-am uitat, apoi mai departe până la Viena la fel, și tot așa prin Elveția până la granița franceză, unde deja se vorbea în spaniolă și unde deja m-am simțit acasă de tot pentru că fiecare artist spaniol este ca de neam țigănesc...

Cei de la Baia Mare se comportă atât de ciudat față de mine încât i-am anunțat că ies din filiala lor și mă înscriu în filiala din București.

M-am înțolit din cauza călătoriei planificate așa cum a făcut Pișteke cel căcăcios de ziua lui onomastică... Așa se spune pe aici prin Sălaj, însă așa cum știu eu astfel de Pișteke pot fi în număr mare și pe acolo...

Acum câțiva ani am crezut că mai trag vreo sută de ani, bineînțeles în valuta de azi care este leul! Însă se pare că nici această valută nu mă ajută la realizarea ideilor mele, iar speranțele mele zboară din ce în ce mai jos. După toate astea nu cumva să credeți că am devenit un cretin!

9 mai

Nu, numai că sunt mai palid în voință și mai neîncrezător în toate... Către sfârșitul vieții alții se îndreaptă pentru ajutor către Credință, iar eu – parcă aș fi blestemat – nu cred în nimic... Eu aș vrea să plec de aici ca și un fluture care zboară și zboară până în ultimul minut, și când îi sosește momentul se transformă într-o gogoașă, iar din gogoașă, fără știrea lui se transformă liniștit în ou, și din ou, la fel fără știrea lui, în vierme și tot așa, trăind din nou și din nou o altă viață, neștiind nimic despre cele ce s-au întâmplat cu el, de fapt trăiește veșnic... însă având o altă și altă viață mereu, dar întotdeauna în alte condiții și cu altă soartă... Asta este un fel de „adio" al ultimilor ani de viață, o rază roșie a apropierii zilelor de sfârșit, o atmosferă a unui ultim amurg de seară...

3 iunie

În această minunată lună mai, eu nu am făcut aproape nimic altceva decât mi-am pus la punct atelierul, unde deja nu prea am loc și nu aș încape dacă m-aș apuca de vreo lucrare mai mare. Eu însumi am curățat cu săptămânile gunoiul care s-a adunat acolo de ani de zile, eu am măturat cum face omul din acel cântec cu mica lui curte. Acum am ajuns oarecum la capăt și dacă voi avea timp, fac și un inventar acolo. Ca să fie în ordine toate când voi pleca în Lumea cea de jos...

Dis de dimineață, când eu îmi îngrijesc mica grădină din curte, mai ies din când în când pe stradă și stau de vorbă cu oamenii. Și ei niciodată nu fac vreo remarcă în sensul că ar fi mulțumiți, ba mai mult se tot plâng... Unde va duce asta? Pentru că dacă mă gândesc și eu la situația mea, atunci îmi dau seama că nici eu nu pot să spun nimic bun, numai plânsete, nemulțumiri și văitări despre una și despre alta, adică despre tot în ceea ce trăim, care este însuși Socialismul!

Hei, de cât de multă durere ar avea parte Isus dacă ar trăi printre noi și ar vedea unde au ajuns ideile sale pline de dragoste și romantice?... Unde, unde? Și dacă l-aș vedea și pe Ady aici, probabil și el ar fi întemnițat împreună cu mine și ca atât de mulți alții care scapă câte o vorbă în fața unor neavizați, și acum așteaptă să se deschidă cerurile numai pentru că au dat glas adevărului...

Intrarea la Hades, acea peșteră pe care și Dante a găsit-o când a ajuns în Lumea de jos, unde apoi a văzut soarta celor răi, chinurile lor... Da pentru că, hei, ce bine mi-ar prinde de foarte multe ori o astfel de peșteră să mă ascund acolo și eu de această lume acră și amară, unde măcar tortura se execută cu o sinceritate cinstită și nu hoțește și cu perfidie...

Împrumutul lunar de creație (pe care eu îl numesc „soroc lunar") încă nu l-am primit pentru luna asta (vorbesc de luna mai), probabil din cauza contestației mele înaintate la minister în cauza achiziției tablourilor mele și în care am solicitat să se efectueze o investigație privind prețul tablourilor achiziționate. Probabil este o mare harababură acum acolo în centru, și apoi în astfel de condiții de ce să-mi trimită ei împrumutul lunar fixat prin contract? Păi, pentru astea aș vrea să mă uit și eu puțin în jur în acel Hades...

Pensia pe luna mai mi-am cheltuit-o pe reparația atelierului, însă puteam cheltui și „sorcova lunară", atât de multe ar fi de reparat... Încă este bine că toamna trecută am uscat fructe multe, așa că acum mai am ce ronțăi, completând asta ici-colo cu o mică supă de salată, mâncăm compot de mere, gem de

prune, deci ținem regim așa cum chiar trebuie la vârsta noastră. Ce contează în viața asta îngrozitoare cine ce ar vrea să facă, să creeze sau să distrugă? Principalul lucru este să urlăm și să preaslăvim împreună tot ce este considerat de cei care și-au pierdut mințile ca fiind frumoase și bune și să nu facem niciodată un lucru care ne-a salvat pentru noi înțelepciune și instinctul mileniilor trecute și din care am putea învăța, pentru că însăși VIAȚA ne-ar constrânge la asta. Nu, un orgoliu fără minte, o răzbunare nebună și mânioasă domină aici peste tot... peste tot...

Ieri a fost la mine din nou un „delegat" care a venit probabil să mă înduplece și să mă convingă să renunț la acea decizie a mea că nu sunt dispus nici la scrierea biografiei, nici la organizarea unei expoziții retrospective. Nu-mi place că omul este înmormântat când încă mai este în viață. Păi, eu știu foarte bine că omul nu moare dintr-o dată, ci pe bucăți, însă acest lucru este rezolvat atât de frumos și minunat de natură încât noi nici nu ne dăm seama. Și bineînțeles Natura nu vrea niciun fel de beneficiu pentru asta, spre deosebire de ăștia care vor să mă îngroape... Alții consideră asta ca și o distincție, însă eu o refuz cu scârbă pentru că văd bine că ăștia vor să tragă foloase din munca vieții mele amare... Și apoi cum să cred eu că cineva ar putea să-mi descrie viața pe care respectivul nu a trăit-o? Fiecare poate scrie numai despre acele lucruri prin care a trecut el, și de care a suferit. Aici nu este nicio excepție, chiar și cei mai mari scriitori se înșeală dacă ei vor să „descrie" ceea ce nu au trăit și de ceea ce ei nu au suferit. Și chiar dacă să zicem se va scrie mai bine sau mai prost decât ceea ce aș povesti eu, ce se va schimba în privința trecutului meu și ce recompensă mi se dă pentru suferințele mele? Nimic, nimic, cel mult se mângâie în acest fel slăbiciunea unor orgolioși... Eu nu am nevoie de așa ceva...

Consider ciudat că eu înjur impresiile mele de acum. Tocmai în această duminică sfântă. Alți oameni buni se roagă cu capetele ridicate spre ceruri, își cer iertare și o viață mai bună. În schimb eu mi-am pierdut demult CREDINȚA, SPERANȚA și definitiv nădejdea privind DRAGOSTEA oamenilor. O, bunul meu Creator, iartă-mă că nu cred în forța ta, nu cred în speranțele trezite în mine și nu cred, nu cred în nimic: nici chiar în mine însumi...

S-au luat toate de la mine, chiar și șansa să cred în Tine...

Scriu astea cu convingerea de la capătul vieții mele distruse, plină de buruieni într-un mod tâmpit... Îi învidiez pe cei care văd Lumea ca fiind una mai bună și mai frumoasă în aerul curat de munte, la fel și pe oameni, însă eu, cel care sunt aruncat deoparte și izolat de toți de la care aș putea primi Credință, Speranță și Dragoste – mai puțin de săraca mea familie – nu pot scrie altceva decât cea ce am în suflet!! Eu văd și simt masa de oameni care mișună în jurul meu ca o cireadă sălbatică de bivoli care nu vede frumosul din câmpul plin de flori, ci întotdeauna numai MÂNCAREA din care ei pot mușca și pe care ar trebui să o admire cu mare plăcere. Iată, aici am ajuns eu din cauza ideilor mele izvorâte din marea mea singurătate, lucru pe care l-am observat la început cu mirare, însă acum îl privesc și îl trăiesc plângând...

Apa izvoarelor de aici din Satu Mare nu este atât de curată ca cea de acolo din munți. Și nici gândurile de aici nu sunt atât de mărețe ca stâncile albastre și înalte ale cerului... Aici la mărginimile acestea plate, totul este sumbru și toate îți aduc aminte de moarte... Însă ce poate face omul în fața vâltorii care mă ia imediat cum slăbesc puțin frâul Pegasului meu...

22 iulie

Eu, o cicoare rămasă singură, uscată și călcată cu piciorul demult..., hei!, cât de tristă este acea cicoare călcată în picioare tocmai când înflorește... și dacă ajunge în noroi, cu tulpina ei ruptă, floarea ei ofilită se mai vede și după multe zile.

Din când în când mă duc în grădina mea mică unde furtuna a rupt crengi și a produs pagube mari în pomi... apoi scot buruienile care s-au înmulțit acolo, la fel cum încerc să scot buruienile din

adunătura de confraţi putrezită şi plină de neaveniţi... şi simt din ce în ce mai mult că eu nu ar trebui să fac asta, pentru că sunt prea slab să îndrept oamenii şi pentru că scoaterea buruienilor din mica mea grădină îmi provoacă dureri de spate... Mă obosesc repede.

Vă puteţi închipui ce mi se învârte prin cap, în acest cap mare care mă doare. Istoria, istorie multă, multă, apoi revoluţii tari şi mari, amintiri frumoase printre mari dezamăgiri... imagini de mumii...

Inima, această fiinţă dragă, care a avut parte de atâtea lucruri bune din partea mea timp de 77 de ani, şi căreia i-am permis atâtea lucruri mucălite, pe care am hrănit-o cu sângele meu pe care cu greu l-am procurat, pe care ea l-a irosit cu atâta uşurinţă acolo la Doberdo şi pe pământul ruşilor, m-a lăsat, m-a lăsat pur şi simplu baltă ca o amantă infidelă care vrea să întrerupă relaţiile cu mine...

Am fost nevoit să momesc cumva această fiinţă nemernică să vină înapoi la mine, care însă mă ameninţă şi acum că mă părăseşte dacă mănânc cu sare, dacă ea primeşte untură, dacă îi dau carne, dacă îi dau cutare sau cutare mâncare, aşa că nici nu mai ştiu cu ce să o ademenesc să vină înapoi... Ar trebui să-i dau odihnă însă eu nu cultiv acest lux de multă vreme, şi în ultima vreme dacă mă duc pe furiş pe o oră, două la atelier, seara se revoltă şi se comportă foarte obraznic, aşa că primesc multe injecţii, şi în felul ăsta mai pot face ceva...

9 septembrie, sâmbăta

Păi, este un lucru spurcat bătrâneţea asta. Dracu' s-ar fi gândit pe vremuri că ea va produce şi necazuri. Cândva, când făceam petreceri şi oboseam ţiganii cu săptămânile, mi-am tot zis: „Vai ce bine va fi când voi fi bătrân... Nu va trebui să mai beau băutura asta multă, şi nu voi cheltui aceşti mulţi bani pentru petreceri, ci mă voi mulţumi cu un deţ, două de vin, apoi mă voi duce încet, trăgându-mi picioarele în dormitor, aşa încât nimeni nu va observa că am dispărut... apoi mă culc, citesc un pic şi visând la litri cei mulţi de vin voi dormi până dimineaţa şi toate vor fi în ordine..."

Păi, nu s-a întâmplat aşa, nu în felul ăsta a sosit blestemata asta de bătrâneţe. Tocmai la cea de a 78-a zi de naştere mi-a făcut o surpriză inima asta blestemată, pe care sunt tare supărat şi pentru că tocmai cu ocazia asta am vrut să-mi suspend abstinenţa cea veche... şi inima asta rea şi blestemată mi-a stricat totul... Ca la pomana mortului, aşa am stat eu la masă de ziua mea de naştere şi am mâncat cartofi fără sare cu ceva sos de roşii, apoi am mâncat ceva prune şi după asta am primit felicitările din partea familiei... Însă apoi am tras nişte înjurături după care m-am tot uitat la cer ca nu cumva să se prăbuşească el peste mine...

Apoi, ca tot ce este „bun" a trecut şi asta. Acum încep să mă obişnuiesc cu acest regim, nu mă revolt decât pe hârtia asta de care am făcut rost cu atâtea greutăţi, pentru că se pare că şi hârtia este material de război...

M-am apucat din nou să-mi modific compoziţiile. Vreau să storc în ele mereu alte şi alte idei, lucru ce nu-l reuşesc de fiecare dată. Îi este greu omului să-şi exprime ce are în suflet, nu numai în scris, dar şi în desen sau în pictură. Atât de departe sunt modalităţile de exprimare de imaginaţia artistului, încât, atunci când omul ar vrea să redea ceva care este în adâncuri, îi este foarte greu. Şi totuşi trebuie să existe o modalitate, o posibilitate de exprimare şi pentru asta.

Cum ar fi, să zicem, Revoluţia lui Doja, revoluţie care a avut un efect peste secole. Să redai acest lucru excepţional aşa cum îţi închipui acum trebuie să dai dovadă de multă, multă bunăvoinţă, pentru că în epoca lui Doja mintea umană încă nu vedea şi nu putea considera fapta lui ca fiind una atât de importantă aşa cum o vedem noi astăzi. Acest lucru este foarte greu să-l surprinzi printr-o scenă despre încoronarea lui, cum este a mea. Păi, încerc şi eu. Şi mă aflu şi eu în travaliu cum se află în travaliu şi scroafa care – probabil – niciodată nu va afla câţi purcei a născut, şi tot îi naşte unul după celălalt cu credinţa că odată şi odată se va termina şi asta...

3 octombrie

Chiar dacă mă repet, strig, mai mult, urlu din nou că artistul nu are voie să privească în spate, ci înainte, şi nu are voie să facă ceea ce cei de până acum au făcut, ci ceva nou, nou, pentru că lumea asta nouă, ne place, nu ne place, totuşi se va schimba!

Arta nouă trebuie să prezinte în prealabil aceste schimbări, astea trebuiesc presimţite, în această direcţie trebuiesc căutate adevărurile artistice de către fiecare om pe care soarta l-a predestinat să fie artist... Aşa cum am spus de atâtea ori, eu aş vrea şi doresc o artă, pe care dacă o vede iubitorul de artă dintr-o ţară capitalistă, să zică: „Asta este chiar altceva! Asta arată într-adevăr, că a fost creată în patria socialismului, pentru că întreaga lucrare oglindeşte socialismul... Da, aceasta este o artă nouă, ca şi sistemul de stat socialist nou, pe care vor să-l facă nebunii aceia." Vai, dar unde suntem faţă de toate astea? Căci nimeni nu are curajul să aştearnă toate astea pe hârtie.

Eu ştiu bine şi că este mai uşor să dai sfaturi decât să-i dai cuiva pasca. Vedeţi, săptămâna trecută am primit telegramă după telegramă ca să mă duc neapărat la adunarea constitutivă a Marilor artişti ai naţiunii convocată de doi reprezentanţi străini ai UNESCO, la care eu am răspuns de două ori şi am trimis şi telegramă că eu nu mă pot duce acolo, pentru că până acum niciodată nu le-a trecut prin minte să mă întrebe şi pe mine ce şi cum ar trebui procedat în chestiunea artiştilor, şi nu mă pot duce şi din cauza că eu nu aşa aş vrea să slujesc cauzei făuririi artei socialiste întâlnindu-mă cu doi străini, ci să mă duc, respectiv să mă pot duce eu în străinătate!...

Şi când am primit şi cea de a treia telegramă, atunci i-am scris că nicicum nu mă pot duce pentru că nu am bani pentru drum.

Iată cazul cu sfaturile şi cu pasca.

Respectiva comisie UNESCO nu poate fi altceva aici în ţara noastră, decât este actualul guvern din Ungaria care tot timpul trebuie să facă ce i se dictează de către comandamentul rusesc... Păi, mă consideri tu pe mine ca având o fire atât de vasală? Păi, tu crezi că eu am fost crescut cu zeamă de curechi? Sau ca un membru al cireadei de porci, un purcel castrat care poate fi alungat de unde nu are voie să meargă? Ei, vai. Păi tu nu ai nici un pic de simţ politic... Atunci când se va mai însenina un pic, dacă eu voi considera că această comisie constituie o companie corespunzătoare pentru mine, atunci da, atunci mă înscriu şi eu la cuvânt. Însă până atunci fac şi eu la fel cum a spus neuitatul meu profesor Székely Bertalan, când la Şcoala de Arte l-am instigat noi să candideze ca deputat, pentru că el singur a avut mai multă minte decât toţi ceilalţi la un loc. Atunci ne-a răspuns nouă: „Aţi văzut dv. ce este pe suprafaţa Dunării când se revarsă? Gunoaie, bălegar şi tot felul de buruieni şi dacă omul vrea să-şi scoată capul din apă se loveşte sigur în astea."

Să ne resemnăm de ceea ce este de neschimbat... TIMPUL va confirma toate şi cei care timp de 12 ani au putut exista şi fără sfaturile mele, vor dispărea în mod automat, dar mai ales datorită eroziunii făcute de TIMP, ca şi buruienile de pe marginea drumului sub paşii trecătorilor... Pe de altă parte nu este idealul meu să mă duc pe acelaş drum nici cu Ciupe, nici cu Ladea, nici cu Vida Géza, nici cu Ziffer, nici pe câmpurile vieţii, nici pe cele ale artei. Cu toate astea eu nu contest că nu aş fi găsit nişte semeni demni în comisia respectivă. Însă această şansă mică mi-ar fi fost prea puţin tentantă în situaţia mea, pentru că iată, pentru cauza lui Ady am fost în stare să împrumut bani, însă de ce să mă omor eu pentru nu ştiu cine şi de ce să-mi mai fac datorii, pe care odată trebuie să le returnez pentru că aşa am fost eu crescut...

Cunoaşteţi următorul text al lui Dostoievski (scris în *Adolescentul*), în care el scrie cam aşa: mă doare să văd că noi, nobilii ruşi suntem singurii europeni în Europa. Nobilii noştri emigraţi nu găsesc nicăieri pe acei intelecuali ideali şi cu sentimente nobile, de care acasă în Rusia noastră adorată duceam atât de mare lipsă... şi când ne refugiem şi emigrăm în Europa tocmai din cauza acestor lipsuri, atunci căutăm degeaba ceea ce ne-a lipsit acasă, pentru că acele valori nu mai există în Europa, şi astăzi şi

Germania și Franța sunt pustiite, pentru că acolo găsim numai niște nobili proletarizați, care sunt la fel ca și fazanii jumuliți de pene sau acel vânat nobil care este cerbul, în stare jupuită. Și iată, cam așa mă simt eu acum în încurcătura asta...

26 octombrie 1956

Nu vreau să fiu sau să par nici cocoș de fazan jumulit de pene și nici taur de cerb belit. Am fost un domn, așa m-am născut și rămân și în starea asta mizerabilă de boemie și nu vreau să mă proletarizez niciodată, pentru că eu îmi simt și cea mai măreață concepție comunistă numai până la gât, nicidecum mai sus... Capul meu este deschis pentru tot felul de idei bune și frumoase, însă același cap nu mă lasă să fiu degradat de nimic și de nimeni... Astea îmi dictează mie mintea limpede.

Așa cum am mai scris inima mea este o bucată de carne nemernică. Acum nu-i place că nu-i dau slănină, sarmale, tocăniță de purcel și alte asemenea delicatese, și nici băutură, bere și vin, însă cine poate să țină în ziua de azi cu astfel de bucate un nemernic din ăsta nerecunoscător? Pentru că, chiar dacă aș avea bani, nu i-aș da nici jumătate din ceea ce mă pune săraca mea soție să mănânc eu. Este revoltător că toată lumea îți poruncește, chiar și organul tău cel mai neînsemnat, inima...

Cred că voi rezilia contractul cu ea însă deocamdată mă împiedică legile locuințelor după care trebuie să aștept până Domnul Șef din ceruri al Oficiului de Spațiu Locativ îi asigură o altă locuință. Cu toate că eu fac tot ce pot pentru ea. O las să se odihnească mult, să doarmă mult și mă folosesc numai foarte puțin de ea și chiar dacă o alint de-a dreptul ca pe un bebeluș, ea totuși este recalcitrantă. Mai bine nici nu sunt atent la ea, pentru că altfel nici atât nu se astâmpără, pentru că se pare că este și orgolioasă nemernica! Îi place să fie alintată, însă cine Dracu' are timp pentru astfel de copilării… Eu trebuie să-l pictez pe Doja și abia aștept să-mi primesc pânza cea lată de 3 m, care se face de către muncitorii de aici, probabil ca și contrapartidă pentru cele din trecut, pentru că eu am pierdut vreo treizeci de ani pentru cauza lor... Această pânză va fi în ochii mei de parcă muncitorii respectivi ar fi făcut giulgiul meu pentru cele pe care le-am suferit eu pentru ei.

Noi avem parte numai de niște fârâmituri din partea soartei, numai niște deșeuri în urma a ce alții primesc cu mare ușurință... știu că și din cauza pensiei mele de 700 de lei vor mormăi mulți însă eu nu voi solicita de la nimeni să mi se dea mai mult. Nici împrumutul lunar de creație de două mii de lei nu mi se trimite de două luni, însă eu nu-l urgentez cu niciun cuvânt, iar dacă nu am bani scriu poezii... În momente din astea iau naștere considerațiile mele „realiste", de care – știu bine – nu vor fi mândri conducătorii de azi ai neamului meu, însă eu totuși le scriu...

Cele ce se vor întâmpla „dincolo" ne copleșesc pe toți... Nu pot să dorm din cauza amărăciunii, de care sufăr în urma celor auzite ici-colo... Unul care nu a trăit o viață cum a fost a mea, poate se va mira de ceea ce eu scriu aici, și totuși ăsta este adevărul. Noaptea îmi bag fața plângând în pernă, și îmi plâng viața în care am suferit și eu pentru libertate în închisori. Din această cauză vreau eu să-l pictez pe Doja și pe toți ceilalți, pentru că știu, simt cu tot sufletul meu care a fost jertfa lor din trecut pentru noi, cei care trăim azi... Când râd sau zic bancuri, toate servesc numai la camuflarea amărăciunilor, și le fac pentru suportarea pe mai departe a acestei vieți mizerabile și urâte. Și ca să nu se observe în persoana mea revoluționarul slab și sentimental.

Către pictorii tineri

Să pictați mult, însă să mai și desenați pentru că prin asta vă puteți contura cel mai bine „stilul propriu". Cred că am vorbit deja destul de mult în legătură cu asta, însă repet încă o dată să nu pictați așezând pur și simplu o culoare lângă cealaltă. Printre două curse de pensulă fondul să rămână întotdeauna vizibil! Tablourile să arate prospețime, și să nu aveți niciodată suprafețe de „slănină", cu untură.

Apoi pictați curat, și după fiecare cursă spălați-vă pensula! Să nu vă speriați de culorile țipătoare, pentru că niciodată nu veți reuși să pictați atât de vii culorile cum sunt ele în realitate. Și să fiți foarte atenți ca lângă o culoare rece să aplicați întotdeauna una caldă, și lângă cele calde să aplicați culori reci, și dacă o culoare pare a fi în linii mari una corespunzătoare, atunci alegeți lângă ea una potrivită. În felul acesta să vă construiți tabloul, considerând câte o cărămidă fiecare cursă a pensulei și în felul acesta tabloul va arăta o muncă conștientă și nu ceva „întâmplător", un produs al pensulei. Și aveți mare grijă pentru că adeseori pensula este mai deșteaptă ca noi, și tocmai asta este cea ce ne tentează spre o modalitate ușuratică în pictat.

Chiar dacă mă repet, strig, mai mult, urlu din nou că artistul nu are voie să privească în spate, ci înainte, și nu are voie să facă ceea ce cei de până acum au făcut, ci ceva nou, nou, pentru că lumea asta nouă, ne place, nu ne place, totuși se va schimba!

Arta nouă trebuie să prezinte în prealabil aceste schimbări, astea trebuiesc presimțite, în această direcție trebuiesc căutate adevărurile artistice de către fiecare om pe care soarta l-a predestinat să fie artist... Așa cum am spus de atâtea ori, eu aș vrea și doresc o artă, pe care dacă o vede iubitorul de artă dintr-o țară capitalistă, să zică: „Asta este chiar altceva! Asta arată într-adevăr, că a fost creată în patria socialismului, pentru că întreaga lucrare oglindește socialismul... Da, aceasta este o artă nouă, ca și sistemul de stat socialist nou, pe care vor să-l facă nebunii aceia." Vai, dar unde suntem față de toate astea? Căci nimeni nu are curajul să aștearnă toate astea pe hârtie.

Viața este un lucru tâmpit însă oamenii sunt în stare să treacă și peste acest nivel de tâmpenie...

13 noiembrie

Am sosit acasă din excursia cu injecții împotriva anemiei periculoase, pentru că pot umbla numai cu cârjă din cauza inimii împuțite care imediat simte oboseala, și femeia noastră de servici mă primește cu vestea că a fost la mine directorul Muzeului din Cluj, și cum nu am fost acasă, a promis că vine înapoi la unsprezece și jumătate și mă roagă să-l aștept. Eu imediat m-am grăbit în atelier ca să adun lucrurile.

Acest director de muzeu se numește Ditrói, despre care cineva mi-a spus să nu-l numesc Ditrói Mór, pentru că nu este un Móric, ci Ernő sau Ervin. Păi nici nu m-am adresat în acest fel, cu toate că aș fi vrut tare mult să procedez așa, pentru că și ăsta a venit la mine numai ca să scrie despre viața mea și să organizeze o expoziție retrospectivă din „mizeria" mea... Bineînțeles eu nu i-am promis nimic, oricât de mult m-a tot capacitat... I-am dat și lui o țâdulă pe care o atașez mai nou la scrisorile mele, și i-am spus să o citească pe tren, și se va lămuri de toate...

Pentru că și ăsta s-a grăbit tare, ca toată lumea care vine la mine, să se uite la tablouri, și când am ieșit din atelier și el a văzut inscripția pe ușă pe care scrie „Necumpărătorii sunt bineveniți numai la înmormântarea mea", a zâmbit și s-a grăbit și mai mult ca nu cumva să trebuiască eventual să cumpere vreun tablou dacă rămâne prea mult timp în atelier...

Ce intenții a avut el de fapt cu această vizită, și apoi să vă spună sincer ce impresii a avut? Pentru că în timpul scurt cât a stat la mine ce nu a fost mai mult de o oră, a vorbit despre multe. Că el a obținut palatul lui Bánffy Miklós pentru muzeu, și acolo vrea să-mi organizeze expoziția, și că ar vrea să facă asta încă în acest an, și dacă va obține bani mai mulți pentru muzeul lui, atunci va cumpăra tablouri și de la mine etc. etc. etc., însă din toate a reieșit atât că a vrut să ducă cu el o mână și un cap de ghips dintr-o statuie care a fost pregătită în bucăți pentru turnat în bronz, lucru pe care eu nu l-am lăsat să facă, zicându-i să ducă statuia întreagă, însă nu acum, pentru că acum se grăbește foarte tare și în acest fel poate se pierd undeva aceste bucăți etc. etc. etc.

Sunt foare curios de toate, dar mai ales ce fel de impresii a avut el văzând lucrările mele, și apoi cum am zis, ce intenții a avut el cu această vizită?

Absolut niciun fel de ajutor, cu toate că omul a crezut că acum vine furtuna adevărată! Vai și o sută de ori vai de unguri, și vai și de noi... Noi ne-am făcut bolnavi din cauza suspinelor, nu avem nici nopți, nici zile, tremurăm numai din cauza acestor evenimente și parcă suntem niște umbre ca și cei care sunt loviți mortal de primejdia finală...

Încotro, omule, îmi aduc aminte cu nopțile de cartea lui Fallada...

Un om ramolit, cum am devenit eu, are o soartă de niciun fel. Să umbli zilnic la specialistul în cardiologie, care te împunge ba în venă, ba în partea de jos de care aproape că îmi ies ochii... și când cred că, în sfârșit, voi avea o zi liberă, atunci mă trezește din somn scumpa mea soție și îmi șoptește foarte blând, spunând: „Tăticule, azi trebuie să mergem la injecție pentru anemie!" Iar eu renunțând la toate mi-am luat caiețelul în care notez săptămânal numărul globulelor roșii și pornesc încet după soția mea către spital, ca să mă împungă și acolo cu niște injecții de ficat și B12, pentru că amândoi suferim de acelaș necaz: anemie pernicioasă... Bineînțeles eu conduc având mai multe necazuri, pentru că eu mai am probleme și cu inima, lucru care înseamnă pentru mine o prioritate, de ex. eu sunt împuns primul și numai după mine și săraca soție... care spune într-una că ea nu are nimic, și că ea mă conduce numai pentru că eu sunt slab și că nu mă poate lăsa să merg singur acolo, pentru că tot timpul mă grăbesc și alerg ca un mânz...

Și acum, după ce ne-am târât cumva acasă la ora 12, aș fi vrut să mai lucrez ceva până la ora trei când trebuie să mă duc din nou la injecție (acum singur, și din cauza problemelor de inimă).

20 noiembrie

Ce fel de posibilități am eu să fac rost de ceva bani? De ex. lui Tabéry Géza i-a venit mai recent ideea să-mi comande o lucrare pentru muzeul lui, lucru la care m-am și angajat, am cerut două mii de lei pe ea. (Ar fi fost vorba de un desen din proiectele unei statui.) Eu l-am rugat pe Géza, din precauție, să discute treaba asta cu directorul muzeelor din Oradea, și apoi să-mi scrie dacă respectivul a aprobat comanda lui Tabéry. Directorul a aprobat, și mi-a trimis vorbă că poate plăti numai prin virament... Eu habar nu am avut ce este un virament, și am fost nevoit să mă las de muncă și de injecții ca să aflu despre ce naiba este vorba? Ceva echivalent cu aur sau ceva hârtie cu valoare? Am consumat o jumătate de zi până când am aflat în sfârșit că „viramentul" este o hârtie cu care statul face plăți, însă cu asta nu se poate plăti impozitul...

Când a fost la mine acel „non-Móric", deja i-am găsit foarte suspect comportamentul și am așteptat în fiecare clipă sperând că poate îmi oferă și el niște „viramente" care i-au fost puse la dispoziție... și pentru că un necaz niciodată nu sosește singur și că avem parte de atâtea necazuri de „dincolo", am putut crede cu ușurință, că dacă nu altfel, în felul acesta voi avea parte de niște nenorociri noi pe neașteptate...

Însă și așa am avut parte de nenorociri... Se aud niște lucruri groaznice și ni se pun în vedere lucruri și mai groaznice...

Se pare că soarta noastră este pecetluită deja și eu aștept în fiecare clipă ca ăștia să vină după mine și să mă ia de acasă împreună cu copiii... și printre aceste circumstanțe am primit ieri o scrisoare oficială de la Uniune cu următoarele întrebări:

1. Să le trimit certificatul de naștere, însă de tip R.P.R.
2. Ce venituri am?
3. Să le scriu un raport de creație.

Și toate astea urgent. Iar eu, imediat cum termin cu această scrisoare le voi răspunde, și anume pe o carte poștală că „Pe frontul de Est nimic nou", nu e niciun fel de schimbare în situația mea, numai atât că de trei luni nu am primit împrumutul de creație și că din cei 700 de lei de pensie nu am bani nici de timbre poștale și din cauza asta le scriu pe o carte poștală. Atât va fi tot răspunsul.

M-am instalat în dormitor și acolo mai lucrez cum pot, și de acolo mai evadez la injecții în fiecare după amiază și la tratamentul săptămânal pentru înmulțirea globulelor roșii... Pentru iarnă nu am lemne de foc deloc, în schimb mai am niște zdrențe pe care o să le îmbrac toate dacă va fi mai frig, și am să zac în ele în pat și îmi scot numai vârful nasului către această lume urâtă, restul corpului îl conserv în acele zdrențe.

Îl conserv, pentru că nu se știe când îi va veni și lui rândul așa cum a venit rândul șobolanilor în China, cel al câinilor în Germania, și cel al pisicilor în Italia... Pentru că în anul 960, poate tocmai atunci când ungurii au tatonat Europa, în Franța au existat măcelării publice cu carne de om, măcelării autorizate de autorități, e drept însă că după toate probabilitățile acolo nu s-a oferit spre vânzare niște bucăți de carne cum este a mea, însă aprovizionarea s-a deteriorat în lume în așa măsură de atunci încât și bucățile din carnea mea își vor găsi cumpărătorii, respectiv pe cei care stau la coadă...

Iar și cauza acestui șir de idei este că nu am bani. În astfel de situații pornește fantezia omului, ce ar mai putea vinde. Și așa ajunge omul la ideile lui Shylock și cine știe dacă nu cumva este vorba aici de niște presimțiri cauzate de amenințările viitorului apropiat...

14 decembrie

Această vreme urâtă de toamnă provoacă o viață ciudată. Nu pot face niciun fel de muncă, aproape nu fac altceva decât umblu la injecții și dorm. S-au oprit toate, chiar și respirația din când în când, dacă observ distrugerea și mizeria care ne paște. Fondul Plastic tace încontinuu și de patru luni nu pot rezolva nimic din treburile mele. Cum și când voi reuși să recuperez această întârziere? Fără să-mi dau seama, îmbătrânesc de la o zi la alta, și atunci... atunci? Pot să mă duc dracului... În această iarnă au căzut din rând mulți dintre cunoscuți și prieteni... Se pare că în curând îmi vine și mie rândul... cu toate că mă mai țin!

24 decembrie 1956

Scrisoare din Ajunul Crăciunului (Nu am expediat-o).

„Îngerul din ceruri a coborât la voi..."

...așa sună în sufletul meu cântecul... așa își găsește ecoul în mintea mea seria sărbătorilor cu lumânări din copilărie... și așa visează capul meu bătrân în atmosfera rece și cu ceață a zilei de azi despre ziua de AZI, despre Trecut și despre VIITOR...

Oare ce s-ar fi întâmplat dacă fugarul Moise nu ar fi fost totuși salvat de apele Nilului... ce ar fi fost dacă Isus nu era răstignit... ce ar fi fost dacă cea de a doua Lună nu ar fi căzut pe peninsula Atlantida, ce ar fi fost dacă în urma unor amestecături de atomi omul nu ar fi devenit cea ce este AZI, ci ar fi rămas un embrion care, să zicem, azi ar plana undeva la fundul unor ape pline de alge...?

Aleluia, aleluia... omul trăiește și domină pe Pământ și îl face de rușine pe CEL CARE A CREAT TOATE... și el, omul își creează propriul Dumnezeu și îl formează zilnic așa cum l-a format săracul de Michelangelo pe statuia lui David: l-a început uriaș și l-a terminat aproape mititel...

Pentru că unde a început omul să-și facă un Dumnezeu?

A început în felul următor: și-a făcut un fetiș, o figură adunată anapoda din zdrențe și câlț, și pentru că ea nu a arătat așa ca și cei pe care i-a văzut, i-a fost frică de ea și a numit-o Dumnezeu... Și azi? Și azi face la fel, cu diferența că el, cel care o face, nu se teme de el, însă pretinde de la toți la care îl arată ca respectivii să aibă nu numai frică de el, ci să-l și cinstească, mai mult, să-l adore și să-și jertfească chiar și sângele pentru el... și coroana CREAȚIEI se închină acestui nou Dumnezeu într-un mod de care s-a obișnuit de milioane de ani, iar diferența dintre oamenii din mileniile trecute și cei de azi este că cei vechi s-au temut de el, în timp ce cei de azi îi cer mâncare și numai atunci sunt dispuși să se teamă de el dacă nu primesc de mâncare...

Viața noastră a devenit una obișnuită în această stare a ei strigătoare la cer, așa că chiar trebuie să ne mirăm de ce copiii nu-și mănâncă părinții și de ce nu scuipă în față femeia din piață pe înaltul prelat, cu toate că în viața noastră din ultumii 12 ani asta a devenit o modă, și acum este deja ceva ieșit din comun dacă a mai rămas ceva respect în oameni...

Toate merg înainte pe drumul propriu, fie bine sau rău, pentru că principiile Răului și cele ale Binelui s-au schimbat, pentru că important este numai ca cineva să aparțină cireadei, și în acest caz chiar hoțul de buzunare poate deveni cavaler cu pinteni de aur.

Chiar și mijloacele de transport mecanice au privilegii. Ieri încă a fost o greșeală dacă bicicleta a trecut pe trotuar, iar mașina a păcătuit dacă rula pe asfalt, și toate astea azi nu înseamnă altceva numai atât că lumea de jos se grăbește la locurile de muncă, unde poate sabota în liniște la care o îndreptățește clasa de naștere, originea de mahala... Poți omorî pe oricine cu bicicleta sau cu automobilul, ajunge să spui că te-ai grăbit la muncă, pentru că cel care te judecă a ajuns la fel în fotoliul de judecător, trecând peste trupurile altora...

Casele noastre se află în curs de dărâmare, hainele noastre devin niște zdrențe, lenjeria noastră de pat e pe cale să se rupă în bucăți, iar trupul nostru se chinuie în astea de parcă s-ar afla în spirala unor șerpi cu corpul plin de mâzgă... și starea asta este deja o stare de care aproape că ne-am obișnuit, cum a devenit ceva obișnuit și pentru adevăratul credincios al Egiptului că Isis și Osiris au fost dărâmați de pe tron, și s-a obișnuit să se închine lui Iahve din Iudea, care pe vremuri a fost urât și desconsiderat de el.

O, știau asta bine romanii vicleni când, din Bizanț, i-au făcut pe sărmanii egipteni să le accepte zeii lor, însă acești zei nu au fost nici cei din Iudea, nici cei vechi de-ai lor, însă a apărut un Dumnezeu nou: „cel din Nazaret", atunci încă aproape păgân, care a fost curățat în cursul secolelor, în cursul multor ani de „1956" de acea murdărie în care a fost ținut de la naștere spiritul lui, SPIRITUL LUI CRISTOS, ideea iubirii...

Pentru că, vai, idea IUBIRII nu a fost întotdeauna așa curată cum o cunoaștem azi... Nu, nu a fost așa, pentru că acea Iubire la care ne place să ne referim, atunci, pe vremea lui Isus, nu a fost deloc la fel cum o credem noi azi...

Este timpul să ne gândim și la cât de mult sânge s-a vărsat pe acest PĂMÂNT, până când IUBIREA a fost acceptată în sensul ei de azi...

Acestea sunt niște idei care ne aduc aminte de niște vremuri amare, care sunt demne de acele vremuri în care a suferit fiul dulgherului din Nazaret – acum 1956 de ani până când a fost el crucificat, astfel ca, din toată viața lui și din crucificarea lui groaznică, să nu ne rămână nouă altceva, decât „Iubirea" batjocorită continuu...

Nici nu poate fi vorba de amintirea și pomenirea Lui, pentru că astfel de voci s-ar stinge, atinse de răutatea cea de toate zilele, anatema biblică și caracterul de sulf al iadului din Apocalipsa...

Iar eu scriu toate astea în după-amiaza cu ceață și gri, înaintea nopții de naștere a lui Isus, când în casa fiecărui „credincios adevărat" niște mâini harnice împodobesc pomul de Crăciun din ce în ce mai mic...

Nepoțica mea, care umblă cu sârguință la biserică și care este singura noastră legătură cu cele cerești, face la fel... Săraca și bolnăvicioasa soție a plecat în cimitire să așeze crengi de brad pe morminte... iar eu mă închin acasă în acest fel Dumnezeului meu, în acest mod de păgân, însă cu inima curată față de El, care ne-a creat să trăim în această lume mizeră... care este asta în care ne-a adus cu forța destinului nostru, o lume pe care nici nu o înțelegem, nici nu o putem suporta și care ne strivește nervii precum rugina omoară fierul, încet dar sigur. De la Est până la Vest, de la Sud până la Nord, scârțâie tot ce este cultură, și aproape nu a mai rămas nimic din cea ce a fost adunat din bucăți mici și

de milenii de către geniile omenirii, ceva să-i adune la un loc pe oameni. Acum totul se dărâmă, totul se distruge...

„Iubirea" celui din Nazaret, care s-a scurs atât de greu de pe crucea din Golgota în cultura milenară a omenirii, iată, s-a degradat în ură la conferințele de pace, făcând viața amară a fiecăruia de pe Pământ...

Ideea cea mai frumoasă din ultima perioadă a erei noastre, „umanismul", care nu este altceva decât perechea iubirii celui din Nazaret, dar numită „altfel", abia a trăit o zi după naștere și a pierit fără glorie ca și o perfidie ordinară sau ca o obrăznicie nerușinată...

Sentimentele devenite nobile în vremurile trecute, de care ne aducem aminte și azi cu frisoane din exemplul cavalerilor care s-au omorât din pură joacă, și-au pierdut de mult farmecul... Credibilitatea cuvântului zboară dincolo de stratosferă, noțiunea de cinste își doarme somnul de veci în romanele ieftine despre haiduci, și întreabă de la iertarea care doarme împreună cu ea: ce s-a întâmplat cu asasinii? Nu-i mai iartă nici pe ei?

Se aprind lămpile, însă ele au o lumină slabă, pentru că trebuie economisit combustibilul, este nevoie să exportăm mult din el, și totul trebuie împărțit corect pentru că noi vrem egalitate...

Pomii de Crăciun, de la mici ca o palmă până la cei de doi-trei metri își așteaptă în grămezi cumpărătorii, însă cei mai mulți se mulțumesc cu câte o crenguță, pentru că lor li se cuvine numai atât din slava lui Isus... Cu toate că și acum „Dumnezeu este mare, dar slănina este mică" cum zicea József Attila...

Întâmplările actuale mă impresionează foarte mult și mă tem că va veni o mare catastrofă în urma acestora. Nu este bine dacă o naștere durează atât de mult, și dacă atât de multe moașe se străduiesc să salveze mama sau copilul ei... Nu este normal nimic din ce se întâmplă azi și am impresia în subconștient că ne paște un pericol mai mare față de cum au fost cele de până acum. Este o impresie ca și când omul presimte sosirea furtunii și vede bine că ar trebui să se refugieze undeva și cumva, și chiar dacă are mai multe ocazii și modalități pentru asta, nu face niciun pas, ci așteaptă înțepenit ca trăsnetul să-l lovească direct în cap...

Și în această stare de hipersensibilitate nervoasă mintea mea mă duce aproape într-o direcție de inconștiență, fie vorba de pictură sau de scris, și nu-mi pot concentra gândurile sau cel puțin am impresia că ceea ce scriu nu este același lucru pe care am vrut să-l scriu, adică cea ce am vrut să spun.

În linii mari cam asta a fost cauza faptului că nu am reușit să-mi scriu scrisoarea anterioară așa cum aș fi vrut. În perioada asta, înainte de sărbătoarea de Crăciun mă cuprind și așa niște valuri mistice, și nu-mi mai pot da seama de treburile făcute sau gândite. Nu, pentru că încă niciodată nu am reușit să deslușesc acele taine, care se ivesc cu asemenea ocazii în mintea mea, care taine sunt de fapt taine pentru că ele nu s-au întâmplat niciodată și numai eu le numesc taine, care de altfel sunt închipuirea unor lucruri neîntâmplate ca fiind întâmplate... și care dacă s-au întâmplat într-un fel sau altul este motivul pentru care le considerăm taine...

Și ca să mă fac totuși înțeles, iata una dintre cele multe care încurcă atât de mult direcția corectă a gândirii mele, că după acea umblu ici-colo multă vreme parcă narcotizat în lumea asta, și de parcă mi-aș fi pierdut echilibrul sufletesc... Iată exemplul: Ce ar fi azi dacă – să zicem – Isus s-ar fi căsătorit, și chiar dacă ar fi trăit acea viață și ar fi făcut aceleași fapte și impresii care l-au făcut cel care este El azi în ochii noștri și în mintea noastră? Și atunci când a fost învinuit în curtea lui Caiafa și când Petru se dezice de el, și când, având familie, poate ar fi avut interesul și sentimentul să scape din acea situație încurcată și să zicem ar fi fost de acord să fie scăpat de către discipolii săi? Ce ar fi azi în cazul acesta? Apoi un al doilea gând: Ce ar fi cu noi aici pe Pământ dacă cea de a doua Lună nu s-ar fi lovit tocmai de Atlantida, ci ar fi zburat frumos pe lângă Pământ și dispărea undeva în Infinit și nu cauza pe Pământul nostru niciun fel de catastrofă, adică Potopul? Ce ar fi fost, și ce ar fi azi aici pe Pământ?

Nu merită să enumăr întregul şir de astfel de gânduri pentru că se pot prezenta atâtea variaţiuni la câte evenimente ne gândim din istoria omenirii, însă este sigur că astfel de gânduri nu fac bine trezirii adoraţiei de Crăciun, nici provocării stării de suflet liniştite care se doreşte cu ocazia sărbătorilor, cu toate că şi eu m-am simţit foarte stimulat să-mi prepar sufletul înainte de sărbători cu gânduri de omagiu şi probabil şi cu cântece, pentru că omul, la vârsta mea, ar dori să colinde şi să primească ici-colo câte o bucată de mâncare bună, aşa cum primeam noi copiii acolo sub geamurile căsuţelor din Sălaj...

Aşa s-a stricat deci atmosfera mea de Crăciun, lucru care a ţinut aproape până în ziua de azi, dacă nu cumva va mai continua încă pentru câteva săptămâni...

Ni s-a furat din viaţă aproape doisprezece ani, şi ni s-a furat totodată tot ce ne-ar fi putut face bătrâneţea una suportabilă... Cu faptul că ni s-a mai lăsat aerul, ne-au prelungit numai suferinţa, însă nu şi viaţa pe care ne-a dat-o pe drept natura. Ni s-a distrus viaţa, pentru care nimeni nu ne va da vreo compensaţie pentru că acest lucru este imposibil... Iată, şi cauzele bolii, a bolii care tot timpul revine, conducând şi ele la această stare de care eu mă plâng aici... şi apoi boala mea şi a multora, starea de orfan, moartea multora, emigraţia din ţară, despărţirea multora de cei dragi... marea mizerie cu care se confruntă aceştia în străinătate... doamne, Dumnezeule... ce fel de viaţă este asta? Şi nu există om care să nu fie afectat de această nenorocire care nu se poate justifica cu niciun fel de gândire limpede, de ce şi iar de ce?

28 decembrie

Aceste pomeniri nu folosesc deloc inimii mele bolnave şi ruinate... Mi-am petrecut zilele de sărbătoare mai mult în pat, însă nici somnul mult nu este ceva bun, pentru că în acest fel nu-mi pot exploata ca lumea nici nopţile... şi toate emoţiile îşi lasă urmele pe munca omului, pe care ar vrea să o facă în grabă, însă nu merge şi iar nu merge... şi aceste greutăţi care se tot înmulţesc, sunt forme noi şi noi ale unor piedici de neînchipuit. Iar omul îşi pune cu durere şi pe neaşteptate întrebarea dureroasă, dacă se merită să ne mai chinuim şi să facem atâtea ca să ne trăim viaţa asta mai departe? Îmi aduc aminte cea ce am spus eu doctorului meu salvator şi bun prieten dr. Lükő Béla când m-a vindecat în 1924 după o apendicită perforată: „Auzi, Béla – i-am spus când m-am trezit în sfârşit după o agonie de opt săptămâni – păi, s-a meritat să mă aduci tu înapoi în viaţă, pentru că dacă mă vindeci, eu trebuie să mă îmbolnăvesc din nou, altfel cum să mor? Este corect să mă condamni tu pe mine la o boală dublă şi poate chiar triplă şi nu te mulţumeşti cu faptul că m-am bolnăvit o dată cu ocazia asta, lucru cu care deja am devenit bun pentru moarte? De ce ai făcut asta, Béla dragă, de ce?”... Săracul meu prieten Béla s-a uitat la mine cu lacrimi în ochi şi mi-a şoptit aproape înecat: „Pentru că tu ai trei copii... şi trebuie să trăieşti...”

Eu l-am iertat pentru toate pe dr. Lükő Béla, care nu peste mult timp a murit, iar eu i-am ridicat o criptă ca şi un semn al recunoştinţei, unde odihneşte şi acum împreună cu săraca lui soţie care a fost înmormântată acolo dusă din casa săracilor, cu toate că se trăgea din neamul marelui Kölcsey.

Dracu' ştie de ce, însă acum mi-a venit în minte părerea lui Nietsche despre Luther pe care el a formulat-o într-o scrisoare adresată unui prieten, părere care nu este deloc una favorabilă despre bietul Luther. Nietzsche îl consideră un îngâmfat, veninos, invidios şi plin de reavoinţă, şi singurul lucru pe care îl apreciază la el este faptul că a făcut câte ceva pentru democraţie. În mare, asta a fost părerea oamenilor şi despre Isus cu 200-300 de ani după moarte, cum a fost şi părerea oamenilor despre Luther în 1879, şi cum a fost părerea oamenilor despre sărmanul Mohamed şi despre ceilalţi fondatori de religii – mai ales în rândul contemporanilor... Asta am constatat şi eu în legătură cu sărmanul Ady Endre în satul lui de naştere... Poporul judecă şi chiar dacă proverbul spune că „Vorba poporului, vorba lui Dumnezeu”, în cazuri din astea eu scutur numai din cap cum face căţelul cu coada lui şi scuip una

bună la astfel de vorbe ale poporului... Dar oare de ce scriu eu aceste lucruri ciudate care nu au nicio importanță?

Poate ele îmi vin în minte din cauza faptului că niște buni credincioși au cântat psalmi? Păi, acei psalmi nu au nimic comun cu personalitatea lui Luther, cum nu au nici cântecele catolice nimic comun cu Isus, care încă s-a și bătut la intrarea în biserică! Ei, omagiul este starea de frisoane a sufletului din subconștient față de misterul existenței noastre pământești... și nu are nimic comun cu întemeietorul religiei... Este vorba aici de ceva asemănător cu relația dintre artist și opera creată de el... Artistul poate fi unul plin de tot felul de greșeli, nemernic, invidios plin de tot felul de lipsuri, însă opera lui poate fi una dumnezeiască, măreață și magnifică!

Așa ajunge cumva omul la cunoașterea propriului eu și la cunoașterea însușirilor propriului suflet, și așa am ajuns și eu la concluzia că închipuirile altora despre rolul meu jucat cine știe când, poate sunt tocmai contrariul celor de mai sus, lucru care, la fel, este o manifestație interesantă a unei trăsături oarecare a sufletului uman. Păi, scuzați-mă, nu eu sunt de vină...

1957

28 ianuarie

Există telepatie, există legături între oameni, chiar dacă nu palpabilă ca și o scrisoare sau o carte poștală. În seara de Anul Nou m-am culcat repede pentru că eu nu aștept nimic bun nici de la anul acesta. Eu îmi petrec zilele și nopțile în pat, cu excepția când mă duc la injecții. Nici vorbă de ceva muncă serioasă, și dacă anul acesta continuă așa cum a pornit, atunci în ce situație voi fi eu oare cu planurile mele atât de multe? Deocamdată realitatea este că eu pot să fac groaznic de ușor planuri, însă să și realizez ceva, puțin de tot. Cine și ce este vinovat, e mai bine să nici nu discutăm despre asta. Nu poți nici să mori, pentru că în cazul acesta ar trebui să predai cheile cuiva, însă pentru asta ai avea nevoie și de chei, însă nu ai cine să-ți facă aceste chei pentru că micii meseriași sunt în pauză acum.

Dacă privesc prin geam, îmi vine să plâng... Parcă primejdia ar fi aici în imediata mea apropiere, e gata ca peste o clipă să se prăbușească peste mine cu toată forța ei... Această stare sumbră permanentă mă apasă atât de mult, încât îmi deranjează și somnul, și astfel și nopțile îmi sunt tot atât de haotice ca și zilele... Cum să lucrez după aceste stări sufletești ale zilelor și nopților după nopți fără somn ca să-mi deviez atenția de la această stare sufletească de plâns?

Mă doare, mă doare mult viața! Acum nu mai am pe nimeni dintre cei apropiați ca și vârstă. Cei mai tineri sunt altfel, chiar dacă îi iubesc și pe ei și mă simt bine dacă mă pot afla printre ei și pot discuta cu ei despre una-alta... o astfel de prietenie nu se poate dezvolta așa de adâncă ca și sentimentul de dragoste și de frăție între cei de aceeași vârstă...

Oricum, acum se mișcă ceva și în legătură cu mine, pentru că am primit de la Uniune o solicitare să le scriu exact ce am făcut eu în viață, ce gunoaie și nimicuri am împrăștiat eu printre oameni, însă eu nu pot să răspund nimic, pentru că eu nu știu nimic din trecutul meu, numai un singur lucru: am făcut multe experimente și nimic nu mi-a reușit așa cum aș fi vrut eu...

Le-am și scris să mă lase în pace pentru că eu nu sunt capabil de așa ceva.

Cu ceva timp în urmă m-am chinuit mult cu completarea unei așa zise FIȘE, până când am reușit să trec acolo niște răspunsuri cerute, și acum mă aflu în situația că nu-mi mai aduc aminte ce am scris eu acolo, și sunt absolut sigur că acum aș scrie altceva! Și asta se întâmplă cu mine pentru că niciodată nu mi-am considerat importante lucrările, și niciodată nu mi-am păstrat nimic din cea ce am făcut, și nici despre ce am făcut și când am făcut, și nici despre ce s-a întâmplat ulterior cu ele? Nu zic, întâmplător de tot și mie mi-au mai rămas ceva date despre această artă blestemată, însă acestea au fost distruse în

mare parte de către soldații în retragere care s-au cazat cu săptămânile în atelierul meu, acolo au băut și și-au făcut necesitățile, iar ofițerii au chefuit în locuința noastră și aici au consumat toată cantitatea de băutură din magazia fabricii de lichior din vecinătate... Păi, acești nenorociți au mai vrut să facă un bine cu tablourile mele, le-au reparat, apoi au continuat să bea, și au dus cu ei vreo 40-45 de tablouri – cu rame cu tot!

Cum să prezint eu date din trecutul meu, când abia am ceva în scris din cea ce s-a întâmplat cu mine timp de 60 de ani? Apoi mi se mai solicită să cer de la 4-5 colegi declarații în legătură cu activitatea mea din trecut. Asta este culmea la toate... Pentru că cei la care m-aș putea adresa în acest sens, zac de mult sub pământ și de acolo îmi fac semn cu mâna în legătură cu părerea lor, adică: nimic. Și eu totuși am fost obligat să dau ceva răspuns la aceste întrebări, pentru că mi s-a scris că Uniunea vrea să se adreseze Ministerului în vederea unei pensii noi pentru mine. Păi, eu le-am și dat un fel de răspuns, și anume că le trimit cu plăcere acele fotografii care au fost lăsate aici de către militari, în plus ceva fotografii noi, pe care le-am mai făcut din când în când, însă că altceva nu le pot trimite și nu le pot da nici altfel de răspunsuri... Apoi le-am mai scris întru apărarea mea, că îmi dau seama că nici iarba nu se poate măsura după ce a fost ea călcată, oricât de înaltă ar fi fost ea în viață, cu atât mai puțin înălțimea mărului, sau cea a plopului, dacă ei vor să afle înălțimea lui după ce el a fost doborât la pământ de către furtunile vieții și de către loviturile de topor ale oamenilor „buni".

Ce vor face ei după aceste răspunsuri de-ale mele, este treaba lor...

Eu știu bine că alții nu ar fi procedat în felul acesta. Însă eu m-am săturat deja de lupte, de conflictele cu oamenii, și chiar dacă aș mai trăi încă 199 milioane de ani, aș face la fel. Pentru că dacă eu am făcut ceva, nu am făcut pentru că aș fi vrut să obțin Dracu' știe ce, ci pentru că am fost nevoit să fac!

La un moment dat, în timpul Primului Război Mondial, generalul meu Lukacsics, care a fost făcut vampir în timpul Revoluției din 1918, dar care în schimb a fost un om cu inima mare (pentru că a avut cinci fiice, păi cum poate fi cineva cu multe fiice un vampir?), și care a fost căutat ca să fie spânzurat, însă din fericire l-au ascuns bine foștii subalterni, a vrut să mă decoreze pentru că m-am implicat și eu în ceva prostie, și când m-am întors de pe linia de foc, s-a spus că m-am comportat „eroicește", și acest om drag mi-a spus: „Domnule locotenent major Popp, acum acceptați ceva decorație, nu-i așa?" „Nu, am răspuns eu cu gura tremurând, eu nu pot accepta nimic domnule general, eu nu am vrut să fac nimic eroic, și eu nu am venit aici de bună voie, ci pentru că am fost constrâns..." Și omul acela drag scutura din cap, și s-a uitat la mine cu suspiciune de parcă eu nu aș fi tocmai întreg la cap...

Cam la fel m-am simțit și atunci când Uniunea a solicitat de la mine acele date. Nu pot și iar nu pot suporta niște privilegii care nu mi se cuvin. Nu este firea mea să recunosc nici față de mine însumi dacă fac bine ceva, nici față de acele idei pe care le consider mai bune ca și cele ale altora, pentru că simt mereu că nu eu le fac astea, ci numai soarta mea mă pune să le fac, eu fiind doar unealta în mâna soartei și nimic altceva...

Odată la Paris m-am dus pe un bulevard larg în orele apusului de soare, și hoinărind acolo pe asfaltul cel larg, am dat de un colos imens, despre care nici nu mi-am putut da seama ce vrea să fie, decât când am fost prea aproape de el. Am și făcut niște pași înapoi și atunci am văzut că am dat de statuia lui Danton... Danton a fost una dintre figurile cele mai glorioase și cele mai mari din marea Revoluție Franceză și unul dintre cei care după culise au informat familia regală despre toate măsurile care au fost luate de către marele Convent și care vizau nimicirea lor... și iată, aici stă statuia lui și eu dau de ea, pentru că statuia a fost amplasată aici pe mijlocul trotuarului ca să-și trăiască nemurirea aici în mijlocul poporului, popor pentru care și capul lui a căzut în coșul cu rumeguș...

Apoi eu am spus acolo ce mare a fost vina lui Danton și ce mici sunt greșelile prietenului meu mort... Iar dacă poporul francez a făcut o statuie pentru Danton, atunci tot așa s-ar putea face o statuie

și pentru mortul nostru, pentru că așa se cade ca în cazul morților să pomenim numai virtuțile lor și să nu le pedepsim greșelile, pentru că dacă am proceda în acest fel, probabil că ar trebui să fim decapitați cu toții încă în viață fiind.

Toate sunt de prisos... Este deja foarte greu să ajuți în niște treburi... Încheieturile încep să scârțâie, urechile neavizate nu aud, ochii neavizați nu văd... Străzile sunt împânzite de afișe batjocoritoare, de pe care nu vine către oameni niciun fel de dragoste... Ura domnește peste noi, crește continuu și deja a ajuns la un nivel, când se umple paharul... Iar eu în starea mea de neputință și blestemată fac variațiuni pe tema tragediei lui Gheorghe Doja, și am făcut-o pe săraca soție să-i fie scârbă de meseria mea pentru că întotdeauna fac mizerie și sunt în drumul tuturor...

Datorită faptului că nervii mei rezistă la multe, pentru că probabil sunt făcuți din fier sau din niște frânghii tari, stau oarecum bine cu sănătatea, așa încât în funcție de cum sunt dispus, mai și cânt din când în când... Da, mai cânt și eu din când în când câte o firimitură din cântecele nopților petrecute cândva cu veselie... și când nu mai pot face altceva, mă duc cu inima mea șubredă la medic, ca să mai pompeze încă ceva energie în ea. Apoi mă străduiesc să rezolv ceva din necazurile cele multe dacă am timp, și... mai și lucrez... Nici nu vă dați seama cât de tare este un astfel de bărbat așa puternic cum am fost eu făcut de Marele Creator. Acum mai trebuie să mă duc numai de trei ori la medic – pe săptămână – la injecții, lucru care înseamnă că mă aflu într-un proces de însănătoșire. Pe primăvară vreau să fiu sănătos de tot, și acest lucru înseamnă că voi și fi! Și acum am ajuns în punctul la care omul se întreabă, oare am mărturisit despre toate? Iar eu în loc să citesc ceea cea am scris și să mai scriu ceea ce eventual am omis, mă apuc și îmi torn în pahar un șpriț și mă apuc de cântat înainte să-l beau.

A murit un prieten drag și bătrân de-al meu. Și nu demult a murit și un fost coleg de-al meu și cu aceste două pierderi s-au deschis – așa cred eu – porțile Raiului și pentru mine. Însă mai am timp și pentru asta... Deocamdată sunt din ce în ce mai sănătos, așa că deja beau și vin, ba chiar și cânt... Numai să se schimbe odată vremea asta și să nu mai fie atât de apăsătoare atmosfera lumii. Asta însă mă deranjează mai puțin, pentru că dacă aș avea lemne de foc m-aș putea apuca de Doja. Altfel fac numai ravagii în dormitor, fac multă murdărie să aibă de ce să se supere săraca soție. Am făcut deja treizeci de variante la scena când Doja este ars de viu, iar la sfârșit are parte de un tratament atât de dur, încât aproape mă tem să intru în Rai, pentru că din cauza asta precis că voi avea parte de mustrări din partea bătrânului curuț!

Nu de mult am primit de la Uniune o solicitare să le scriu ce am făcut eu în viață? Dar să le scriu exact! Păi, eu chiar nu am știut ce să le răspund. Pentru că eu niciodată nu am păstrat nimic după astfel de evenimente. Eu nu dau doi bani nici pe critici nici pe alte nimicuri din astea, pentru că eu îmi știu și îmi cunosc măgăriile. Și dacă le-aș scrie asta, cei de acolo precis ar râde de mine sau ar zice că eu vreau să par interesant, cu toate că Dracul vrea să fie interesant... Aș vrea mai degrabă să-mi dea bani mai mulți, ca să-mi pot cumpăra vopsele, pentru că nici acum nu știu de unde fac eu rost de materialul pentru pânza cea de 3x4 metri? Deci, acum când mă simt mai bine, iată imediat apare nevoia, aici în cameră, și tocmai pe paleta mea!

Până acum au mai mers treburile cumva. Până acum lipsurile s-au arătat cel mult în bucătărie, iar acum au ajuns până la inimă și dacă nu am grijă, atunci aceste lipsuri de pe paletă vor înainta spre inimă. Dracu' să ia lumea asta proastă în care omul niciodată nu poate fi destul de precaut...

Eu ca să pot picta, am nevoie de primăvară în totalitatea ei, și de multe alte lucruri fără de care cu greu voi izbuti ceva, iar Uniunea, în loc să-mi timită bani, îmi solicită adeverințe în privința celor făcute de mine până acum, și mai așteaptă ca să certific cu 4-5 colegi, câte pânze am mâzgălit eu până acum... Iar eu de o săptămână îmi bat capul pe cine să fac fericit cu acest rol... Sfârșitul chestiunii va fi că eu nu certific nimic, să facă ei ce vor, și să nu mă tot pistoneze la bătrânețe. Mai bine le trimit toate

fotografiile, și dacă se mulțumesc cu ele, bine, dacă nu, fie cum o fi... Desigur, acum veți spune că îi este ușor lui Aurel Popp, care este deja bătrân pentru toate, și de la care Uniunea solicită niște date (Dracu' să-i ia cu datele astea cu tot).

29 ianuarie

Pe mine când mă apucă naiba mă duce către niște chestiuni contemplative pe care aș vrea să le evit. Am scris de foarte multe ori chestiuni tâmpite care nu au nimic comun cu viața noastră, a cărei esență ar trebui să fie arta.

Arta, vai! În ultima vreme nu există om care să nu mă întrebe de ce nu am expus eu nimic la Baia Mare? Și sunt mulți care îmi povestesc cum este materialul expozițiilor din Cluj, Oradea și Timișoara. Și încă nimeni nu a rostit o vorbă de laudă despre niciuna! Care poate fi oare cauza? Trăim într-adevăr în decadență așa cum toată viața noastră a devenit una decadentă.

Să scriu și eu ceva despre problemele artei. Este o chestiune grea... Grea pentru că nu se poate scrie adevărul, și dacă cumva ai scrie totuși adevărul, te-ai lovi de „linia". „Linia"... linia! Păi, când terminăm cu linia asta, care a produs atâtea probleme pentru oameni prin existența ei imaginară, până acum pentru cei mai deștepți, iar acum și pentru cei mai proști...

Profesorii cei buni de la Universitatea Bolyai, toți mi-au promis că mă sprijină cu ceva idei ca să pot picta martiriul acestor „linii", însă încă nu văd nimic din aceste promisiuni... Cu toate că acești oameni cu „linii" știu care este linia, care este respectată atât de urât de către cei de azi, iar eu aș vrea să las în urma mea ceva amintire despre astea, despre cei doi Bolyai... Cuget mult asupra acestui subiect. Și nu-l pot apuca în așa fel ca să-l consider demn de acești doi oameni geniali, care au văzut atât de clar și cinstit nu numai linia în matematică, dar și acea „linie" socială pe care cei de azi încearcă să o realizeze într-un mod atât de denaturat. Săracul de mine, care prin natura firii m-am alăturat tocmai unei astfel de „linii", și care la bătrânețe – exact ca și Bolyai Farkas – trebuie să-mi dau seama că am fugit toată viața după ceva care nu poate fi ajuns din urmă niciodată... (Iată datele care nu pot fi scrise la Uniune.)

26 februarie, seara

Eu, care vara trecută aproape că am fost doborât de boala la inimă, azi, datorită celor multe injecții în fund și în vene, așa alerg prin străzile Sătmarului de parcă eu aș fi poștașul și distribuitorul de telegrame de primăvară de la marele Dumnezeu. Toți cunoscuții mă întreabă ce fel de medicamente primesc eu, că am devenit atât de sprinten. Eu fetelor și doamnelor frumoase le arăt fundul, iar bărbaților le vorbesc despre șuncă, și îi îndemn să-mi urmeze exemplul. Bărbații ascultă aceste informații fără să spună nimic, iar fetele și doamnele își întorc capul spunând „dumneata ai rămas cum ai fost tot timpul".

A apărut o situație nouă în viața mea de artist. Una dintre nurorile mele a fost la București și a discutat cu vicepreședintele Fondului Plastic și cu vicepreședintele Uniunii. Ei au spus că nu mi se trimite împrumutul de creație din luna iunie a anului trecut pentru că vicepreședintele Uniunii a încercat – în urma solicitării mele – ca să mă scoată din Filiala din Baia Mare și să mă transfere la o altă filială, însă lucrul acesta nu s-a reușit, și anume pentru că nici cei din Filiala București, nici cei de la Filiala Cluj nu au vrut să mă accepte între ei, și acum îmi ordonă să mă întorc în cadrul Filialei din Baia Mare, adică să solicit ulterior să fiu primit între membrii ei.

Însă după ce Filiala din Baia Mare m-a tratat de parcă eu aș fi asasinat pe cineva dintre ei, și pentru că ei au împiedicat timp de doi ani să primesc pensie pe motivul că în 1942 aș fi fost un spion al lui Horthy, și pentru că cu ocazia expoziției organizate de ei au comis o ticăloșie cu tablourile mele, adică nu m-au înștiințat la timp despre prețul achiziționării a două tablouri, făcându-mi o pagubă de

douăzeci şi cinci de mii lei, şi pentru că i-am rugat înainte de expoziţia din decembrie 1955, să-i convoace pe toţi membrii şi să-i întrebe dacă ei sunt de acord cu această învinuire, iar ei nu mi-au dat niciun răspuns, este adevărat că eu totuşi mi-am trimis acolo tablourile, însă cu pretenţia că eu nu vreau să fiu prezent cu tablourile respective la expoziţia filialei din Baia Mare, ci la expoziţia organizată de Regiune, şi am vrut să-mi arăt cu asta bunăvoinţa că eu nu vreau să sabotez expoziţia Uniunii, pentru că sunt un pensionar al Uniunii, însă eu altfel nu-mi pot exprima bunăvoinţa faţă de ei (faţă de Uniune) pentru că nu am altă ocazie pentru asta. (Atunci s-a întâmplat că filiala din Baia Mare s-a răzbunat prin faptul că pe de o parte nu mi-a expus tablourile figurative şi pe de altă parte m-a înştiinţat cu o întârziere de trei luni despre achiziţia respectivă.)

Acum eu voi răspunde Uniunii despre toate acestea, însă nu le mai scriu altceva, pentru că nu vreau să fac pofta nimănui cu această chestiune de prost gust ca să solicite de la careva dintre filialele Uniunii să fiu acceptat ca membru…

14 martie

Despre distincţia de „artist emerit”

Sănătatea mea este cum este, mai mult şubredă... Problemele materiale tind spre fundul gropii... Ieri am fost sunat la telefon din Bucureşti să-mi trimit cât de repede Memoriul despre treburile pe care eu le-am făcut în viaţă. Bineînţeles eu l-am trimis de mult şi le-am scris acolo că „aproape nimic”, şi că în cazul meu nu a fost vorba niciodată de vreo distincţie, dar mai bine să nici nu fie, pentru că eu am observat că nu se schimbă cu nimic în bine valoarea acelor artişti care sunt decoraţi... şi atunci nu valorează nici pe dracu o distincţie din asta. Mai bine ar fi să-mi trimită bani ca să-mi pot face ramele de suport, pentru că am visat zilele astea că Gheorghe Doja mi s-a închinat în genunchi să nu-l mai chinui – i-a fost de ajuns că eu am completat arderea lui de pe vremuri...

Aşa mă păcăleşte pe mine toată lumea, chiar şi Doja... Cu toate că eu l-am făcut praf de tot, aşa bine a rezistat la tortură de parcă nici nu ar mai putea trăi fără ea... Însă se pare că şi suportarea torturii este la fel ca şi atunci când omul primeşte de mâncare numai şi numai sarmale...

Au fost la mine câţiva dintre tinerii scriitori. Au venit ca să mă „descopere” pe mine. Chiar la început l-am întrebat pe unul dintre ei dacă a adus cu el şi un fir de pai? S-a uitat mirat la mine şi m-a întrebat: de ce? Păi, i-am răspuns eu, să aveţi cu ce-mi sufla în c…r. O mutră cum a făcut acest om, încă n-am văzut... mi-a şi părut rău pentru el... Apoi i-am spus: uite, dragul meu prieten, tovarăş şi tot ce vrei, lasă-mă în pace. Voi vă scrieţi articolele şi ziceţi că scriind aceste articole îmi faceţi bine mie, ţie şi lui, constatând cum am crescut eu o buruiană mai mare decât cealaltă... şi când ridici banii pentru acel articol, niciodată nu dai niciun ban din suma respectivă nenorocitului de artist despre care, probabil, ai scris numai ca să primeşti bani pentru acel articol, pentru că nici nu l-ai înţeles pe acel „artist”. Dar cum l-ai şi putea înţelege tu, când nici măcar el însuşi nu înţelege ce face... Vă puteţi închipui restul. „Scriitorii” aceştia şi-au dezvoltat în sinea lor o însuşire ciudată, de ciocănitoare... Atâta tot ciocănesc până când omul nu ştie ce să mai facă cu ei, şi în felul acesta mai apare câte un viermişor de după coaja distrusă unde săracul se ascunsese, şi ham, ciocănitoarea înghite repede acel viermişor şi... gata.

Şi viermişorul meu şi-a scos capul şi l-a înghiţit ciocănitoarea, adică l-am lăsat să facă fotografii, şi iar să facă fotografii şi să scrie şi să scrie, Dracul să-l ia, să scrie... să scrie... să scrie... şi pentru că toate se termină odată, iată, mă las şi eu de acest breviar, şi mă întorc în sinea mea, nu vă mai chinui cu glasul harpei mele prost încordate... Dracul o să mai ciupească coardele acestei scule nenorocite, sufletul, nu eu...

Ştiţi ce fac eu când toate coardele acestui instrument prost se rup? Mă apuc şi nu mă scol de la masă până ce nu-mi notez câte un episod din viaţa mea din copilărie... În momentele respective zbor la

sufletul părinților mei, zbor până la ei cu o viteză de milioane și milioane de ori mai mare dacât dacă aș zbura cu orice avion cu reacție. Și discut una bună cu ei, așa cum obișnuiam în copilărie, când le-am pricinuit bucurii mari cu caracterul meu vioi... și niciodată nu discutăm despre treburile de zi cu zi, numai despre TRECUT, despre amintirile frumoase din TRECUT, pentru că avem altfel de amintiri... Cu ocaziile astea eu alerg pe câmpul plin de flori, și sărut albăstrelele din lanurile care se legănau, care așteptau să mă ridic în vârful picioarelor ca să le ajung la gură...

Iulie

Comentarii după ce primește titlul de „artist emerit"

Vai, acea agresiune cu care au fost loviți cu acele „distincții" recente artiștii cu bunăvoință și cu multe suferințe din țara noastră democratică!

Eu nu am râvnit niciodată nici la titluri, nici la decorații, am vrut numai să fac din toată puterea și cu toate cunoștințele mele lucruri din cele mai bune.

Am fost mereu conștient și de faptul că de cele mai multe ori nu am reușit să fac ceea ce aș fi dorit...

Nu am putut obține nimic altceva decât să mi se acorde din batjocură un titlu din ăsta, în urma căruia nu-mi pot cumpăra nici măcar un corn.

Nu am solicitat, nu am vrut să primesc această distincție. Eu pot arăta oricui, că atunci când Uniunea mi-a cerut datele personale cu motivul că este nevoie de ele pentru rezolvarea pensiei, mai înainte nici nu le-am răspuns, iar mai târziu mi-am trimis fiul acolo să-mi ceară înapoi datele, iar când și a doua oară am fost forțat să le dau datele și am fost întrebat printre altele, ce fel de distincții am primit eu în viață, le-am răspuns că eu niciodată în viață nu am primit niciun fel de distincție pentru că tot timpul am protestat împotriva oricărori diferențieri de acest gen, chiar și în războiul din 1914 pe front, și anume cu argumentul că eu nu m-am dus acolo benevol ci pentru că am fost obligat, însă ceea ce am făcut, am făcut din datorie. Și din viața mea civilă pot spune un exemplu. Însă în privința vieții artistice am credința și convingerea că artistul poate fi decorat numai de propriile munci și de nimeni altcineva, prin urmare nu distincții trebuiesc acordate artiștilor pe care le pot purta pe piept, ci ajutor material care face posibil ca ei să creeze! Eu am scris toate astea exact așa cum le scriu și aici, însă nu mi s-a acceptat, ci m-au inclus și pe mine în turmă. Și apoi am fost mânat și eu cu turma la târgul de mostre, și acolo – mi-a plăcut sau nu – ei au aplicat și pe fundul meu o pecetă cu fierul înfocat, lucru care a fost pentru mine o bună ocazie să mă felicit cu un zâmbet batjocoritor.

Atât – în orice caz - putem învăța din aceste întâmplări că nu întotdeauna este bine să ne amestecăm între porci, mai bine zis așa cum se spune, între tărâță pentru că ne mănâncă porcii. Păi da, între porci să se amestece omul numai atunci când vrea să-și aleagă dintre ei pe unul pe care să-l taie, iar între tărâțe să intre numai dacă este îmbrăcat în haine de scafandru.

De mult urmăresc eu gașca aceasta care își trăiește traiul aici în republica noastră și care se lăfăie la fel ca și chișcarii (pești cu corp alungit ca niște șerpi) în băltoacele mici de după ploile de primăvară, acolo se înghesuie, mișună și trăiesc în așa fel de parcă acea băltoacă nu va seca niciodată. Însă vai de capul lor pentru că băltoaca respectivă nu este lumea lor și va trebui să se miște de acolo pentru că băltoaca va seca sau trebuie să meargă mai departe într-o altă băltoacă care este probabil a lor, unde apoi se pot lovi reciproc în continuare.

Observ că în fiecare regiune trăiesc „pseudoartiști" înghesuiți de soartă ca și chișcarii despre care am vorbit aici. La Baia Mare la fel ca la Cluj, la Oradea sau Timișoara și în alte locuri. Și acești viermi au în fiecare loc câte un șef, cel mai netalentat dintre toți, care își creează tabăra proprie și apoi face pe despotul ca un clown în arena circului. Însă să creeze, să se chinuie pentru un rezultat artistic, asta nu! Își iau în gură o pipă de lemn pentru că așa au văzut undeva că este prezentat artistul, joacă rolul

grozavului pe care și statul îl găsește demn să-i acorde și un post, apoi și împrumut de creație și când se poate mai achiziționează de la el și niște desene pe care le-a îndosit în anul unu de studii din fața colegilor mai serioși că să nu li se dezvăluie chinurile.

Păi, este vorba despre stilul acelor „artiști" cu care sunt confundat. Și tu ești infectat exact așa ca toți care au greșit direcția – în ale artei. Voi nu trebuie să urmăriți acea direcție în care direcție și politica duce la faliment comunismul curat, deci nici arta nu trebuie condusă și orientată către ură și nici politica. Și atunci – în această direcție înțeleasă ca una serioasă și pașnică se poate reface lumea prin comunism și se poate reface și arta, și paralel cu asta și viața oamenilor! DRAGOSTEA este cea care poate crea ceva și nu ura! Ură poate produce orice animal când vrea să mănânce, însă numai omul poate iubi cu adevărat, dacă prin voință își dezvoltă în sinea lui simțămintele pozitive ale minții și inimii primite de la Natură și nu instinctele animale...

1958

13 septembrie

În ultima vreme cuget foarte mult asupra unui lucru: oare de ce nu am ales eu să fiu un om la fel de bogat cum au fost strămoșii mei, care, cu toate că au adunat ceva avere, averile pe care le-au agonisit nu le-au folosit la nimic, nici în viața lor și nici după ce au trecut la cele veșnice.

Aș avea nevoie acum de niște bani ca să mă pot mișca puțin mai liber de aici, pentru că mă plictisesc deja de tot de Wirtschaft-ul de aici..., lucru ce omoară orice ambiție în sufletul meu, suflet care, așa cum am scris nu demult, a fost zguduit de dorința de a face ceva enorm de important... acum aproape mă cuprinde plânsul că soarta m-a legat de acest oraș mizerabil, de unde mă pot duce cel mult în cripta familiei, dar nici acolo singur, pentru că și acolo, probabil voi fi însoțit de o mulțime de oameni, care toți vor să fie siguri dacă rămân acolo definitiv, sau dacă m-am culcat acolo doar aparent ca să-i păcălesc, așa cum am făcut de atâtea ori.

Dacă a fost cineva, care să simtă din plin ororile Primului Război Mondial, apoi eu am fost unul dintre aceștia... Au fost acolo împreună cu mine Sidló Frenc, Márton Ferenc, baronul Medjánszky, Újházy și alți câțiva artiști austrieci, care au fost delegați de către departementul de presă la Divizia 20 de honvezi care a luptat la Doberdo, unde eu am făcut serviciul militar din septembrie 1915 până în octombrie 1917, și am făcut totul ca să învingem... Acești colegi au fost acolo luni de zile, au văzut și au trăit aceleași lucruri ca și mine, și iată, în sufletul niciunia dintre ei nu s-a născut ideea cum că ar dori să-l sperie pe omul zilelor noastre de ororile războiului, care este la fel o fiară, cum a fost și cel din august 1914...

Iată motivele pentru care m-am răsculat împotriva sărăciei tocmai eu, „comunistul" blamat de multe ori, care însă sunt diferit în două chestiuni față de masele mari, prima fiind că eu îmi pot însuși cel mai bine comunismul dacă am bani mulți, a doua: dacă eu nu fur banii, ci îi obțin prin muncă...

Călătoria mea planificată și crezută ca probabilă este pusă în pericol. Muzeul care s-ar dori reorganizat aici la Satu Mare mă apasă deja de la început foarte mult, împreună cu muzeul Ady de la Mețenț – în care, din păcate, m-am implicat la fel de mult – îmi dau zilnic destule de gândit ca să-mi pun întrebarea: sunt eu o fată sau un băiat? (E drept că ăsta este cel mai minor lucru ce-l pot face eu pentru mine constatând că de mult timp sunt o fată, lucru pe care nu-l mai poate schimba nici atotputernicul Dumnezeu...)

Deci, cursul valutei posibilității vizitei mele gândite este în scădere. Ar schimba situația cu tot, dacă săraca mea soție ar obține pașaportul pentru Ungaria, pentru că în acest caz, ca și un bizon lăsat fără frâu, m-aș angaja la mult mai multe.

Sufletele și trupurile noastre sunt devorate de nesiguranță și de grijile iernii apropiate, problema combustibilului și a hainelor, și multe altele, care îmi aduc aminte mereu, că teoria mea comunistă este elaborată totuși la modul cel mai corect: dacă ai bani, atunci chiar și comunismul este ceva bun, mai mult, poate cel mai bun lucru...

Atmosfera întâmplărilor din cercurile artistice a ajuns și aici la Satu Mare și se simte putoarea acelora care au rămas în afara cornului abundenței și vanității... Ce păcat că nu sunt invitat și eu când se iau decizii în asemenea chestiuni importante, pentru că în acest caz nu ar fi rămas nici măcar un fir de iarbă pentru așa zișii artiști ai trecutului. Având în vedere starea mea sufletească mizerabilă de acum, m-aș fi exclus de acolo chiar și pe mine însumi, ca să nu rămână nici măcar un sâmbure al fenomenului ca un om să-și irosească optzeci de ani din viață pentru experimente tâmpite! Adică – pardon – 79 de ani, pentru că eu am împlinit doar atât acum la 31 august, dar am reușit să tac și despre acest lucru, așa încât numai câțiva oameni au aflat de el, care apoi mi-au și adus un buchet de flori cu optzeci de garoafe roșii, pe care le-am trimis pe mormântul mamei mele și a copiilor mei ca să-i consolez pentru acele suferințe pe care le-am pricinuit toată viața prin „arta" mea...

Cel mai bun lucru însă ar fi dacă aceste grajduri ale lui Augias, cum numesc eu Uniunea și Fondul plastic, s-ar dizolva definitiv, fiind mult mai important să avem grijă de cei care produc într-adevăr creații artistice, iar dacă aceștia nu au o situație materială corespunzătoare, să-i ajutăm cu atât cât au nevoie ei pentru confortul muncii. Acesta este cel mai important lucru după părerea mea, apoi restul, adică cine ce să facă, cine cât să primească în plus, să se facă așa cum decurge din slăbiciunile umane, pentru că dacă nu facem așa, atunci setea va crește în hoție, lucru pe care tocmai acum se vrea a se stârpi, însă nu se va reuși nici de data aceasta, la fel cum oamenii nu au reușit de milioane de ani să dezobișnuiască vrăbiile de la săritul pe ambele picioare nici cu prețul omorârii lor.

Din această chestiune face parte de altfel și rărirea în curs a artiștilor, pentru că și acel demers a fost o hoție ca fiecare vițel născut prematur să fie primit în Uniune și i-a fost acordată și o pensie, însă nu după calitățile artistice, ci în urma amănuntului în care biserică a fost botezat, adică după caz, circumciziat respectivul... Bineînțeles, au existat și alte puncte de vedere, însă un punct de vedere artistic nu a existat deloc, pentru că nici nu s-a vrut să se facă artă, ci doar o manufactură de duzină, în care fiecare șase bucăți sunt egale cu alte șase bucăți, urmând titluri și ranguri artistice și sume mari, ca ei să reprezinte și în continuare „arta" din R. P. R.

Noutatea în legătură cu mine este (și mai ales din această cauză sunt mai nou foarte ocupat) că Sfatul Popular Orășenesc s-a angajat să-mi repare atelierul, cerând de la mine doar atât: să lucrez. Eu am răspuns că sunt de acord cu acest lucru cu plăcere, însă nu accept ca treaba să fie gratis. Așa că ne-am înțeles că în schimbul unui tablou pe care-l voi da muzeului în curs de amenajare, ei îmi vor reface atelierul, și îmi mai dau și un vagon și jumătate de lemne ca să pot lucra... Am impresia, că necesitatea sprijinirii artei, lucru pe care eu l-am repetat de multe ori, a fost în sfârșit înțeleasă, ajungând vestea acestui apel și aici, și iată prima încercare de acest gen se va face chiar cu mine! Păi, este vorba de un lucru foarte corect, însă ar trebui să se procedeze așa nu doar cu mine, ci și cu ceilalți artiști cu voință și capacități de creație. Însă mai trebuie să așteptăm un pic...

În ciuda multor probleme de sănătate curabile, lucrez. Și aș vrea să termin (multe lucruri) până să mă prăpădesc. Dar este vorba și aici de niște planuri care depind în ultima instanță de bunăvoința comisarului ceresc, pentru că întotdeauna îmi vin idei noi și noi, de care mă pot scăpa numai atunci când cel puțin le arunc pe un carton prăpădit... Apoi mai am în cârcă multe de scris și – vrând-nevrând – mai trebuie să mă interesez și de chestiunea muzeelor...

Slavă Domnului, sănătatea mea nu se plânge, pentru că mă scol devreme, și așa cum recent am făcut o probă, pot lucra de la 8 dimineața până la 8 seara! Iar acest lucru mă constrânge la noi griji: ce Dracu'

voi face dacă mi se termină vopseaua de ulei? Este adevărat că mai am o grămadă de vopsea pastel și o altă grămadă de vopsea praf, încă din trecut, și – last not least – mă descurc cumva cu ele.

1959

Iulie

Mă simt acum ca unul care este tras la răspundere pentru ceva ce el nu a comis, aceasta este prima mea impresie acum când bat la această mașină nenorocită. În al doilea rând trebuie să fac asemănarea dintre sentimentele mele și frunzele unui mare copac, în sensul că frunzele care cresc jos, pe crengile de la poale, se pot înțelege foarte greu cu acele frunze, care, fiind pe vârful copacului nu aud strigătele celor de jos, și astfel ele cred că nimeni nu strigă nimic către ele.

Eu însumi m-am izolat de lume, și astfel, întreaga responsabilitate îmi revine mie... Ici-colo încerc să mă scap de greutatea autoizolării mele de lume, însă acest lucru – așa cum constatat acum – este mai mult o formă nu tocmai frumoasă a autoînșelăciunii, a autoamăgirii... Probabil în acest fel se usucă și acei scai din pustă, care au ajuns din voia soartei pe un sol înclinat, și pentru că ei se mențin în mod încăpățânat pe panta lor, se usucă încet dar sigur.

Eu am avut toată bunăvoința să creez, și să cred că ici-colo mai crește și câte o floare pe vârful crengilor mele, însă vântul care a tulburat atât de des crengile mele nu-mi mai acordă timp ca bobocii fragezi de pe lângă muguri să se transforme în flori. De trei ani îndur niște lipsuri ba în una, ba în alta, însă permanent, dar mai ales privind acel lucru pentru care s-a născut sufletul meu și fără de care nu pot crea. Așa că vă rog să înțelegeți bine, exact așa cum scriu aici, că de trei ani eu nu lucrez nimic.

Și asta nu necesită niciun fel de comentariu.

Ultima mea prefacere m-a determinat să scriu... Da, scriu, însă nici așa nu am reușit să-mi rezolv corespondența... textele mele dau glas adevărului, însă nimeni nu este atât de prost să mai și aprecieze asta... Am vise, în care visez niște lucruri monstruoase, mă culc de luni întregi cu frica, mi-e frică de noapte. Am niște presimțiri rele și văd în toate o prevestire simbolică, lucru care a crescut atât de mult în firea mea încât dacă se rupe o creangă dintr-un copac, chiar și în acea întâmplare văd o atenționare asupra lucrurilor care se vor întâmpla în viitor.

Nu este bine pentru om nici dacă ia lumea, oamenii, treburile care ne conduc viața, în serios, și nici dacă nu le ia în serios. Sunt superstițios și eu ca toți cei care au ascultat în copilărie poveștile babelor în Valea Ierului. (Și Ady Endre a fost un superstițios.) Însă oricum privesc lucrurile, eu știu, și noi știm, că la fiecare rămas bun moare o bucățică din trecutul nostru, la fel și niște amintiri din vremuri mai bune și mai rele, pot deci să-mi închipui că dacă soarta ar fi făcut și cu mine la fel, aș fi plâns și eu.

De altfel, mie-mi plăcea să plâng câteodată câte un pic. La sfârșitul chefurilor din vremea tinereții mele zburdalnice, culmea petrecerii era întotdeauna atunci când îl puneam pe țigan să-mi cânte marșul funebru al lui Beethoven, iar eu, așezându-mi fruntea pe masă, am plâns și am plâns ca și o ploaie de vară. De ce am plâns, sau pentru cine am plâns atunci? Păi asta e o treabă la care niciodată nu am putut răspunde, dar nici nu m-am lăsat de acest obicei cu nicio ocazie... Iar dacă cumva-cumva aș mai avea ocazia, probabil mi-aș termina în acest fel petrecerea și acum...

Este adevărat că se pot întâmpla multe cu omul în cursul unei vieți, și se pot întâmpla și cu mine multe încurcături, însă chiar presupunând toate acestea, cu mine nu se poate întâmpla niciodată să devin infidel față de acei oameni ale căror dragoste și apreciere am simțit-o și am constatat-o. Numai sufletul omului inteligent este capabil de răutate, iar eu apreciez infidelitatea ca fiind cea mai mare răutate.

Da fapt, ca să nu fie nicio neclaritate în privința esenței vieții mele, iată pe scurt încă o dată despre ceea se întâmplă cu mine. Pentru că nu pot picta, scriu, apoi cresc păstăi, roșii și pobir, pentru că îi place mult soției. Îmi bat capul, ce voi face în august, când voi împlini acea vârstă de 80 de ani, pentru că în niciun caz nu aș dori să fiu îngropat de viu ca și Henric al VIII-lea care și-a regizat înmormântarea când încă a fost în viață, ca să audă cu urechile proprii ce mai mint despre el dregătorii de la curtea lui. Într-adevăr, am gata câteva instrucțiuni referitoare la înmormântarea mea, și anume: 1. să fiu dus prin piață să pot coborî la un șpriț la cârciuma mea obișnuită, și 2. să se așeze lângă sicriul meu o mare legătură de paie de secară (cu care pe vremuri am băut din sucul de zmeură), și din care să poată să folosească fiecare nestigherit câte un fir ca să sufle în mine la acel capăt al trupului în care oamenii obișnuiesc să dea cu piciorul.

Cel mai mult aș dori să fug din această lume de umbră, însă în așa fel ca să mă pot întoarce oricând să rezolv cu unii tovarăși de ai mei ce mai este de rezolvat. Înainte de toate însă aș vrea să-mi pot termina multele, vai multele lucrări neterminate, a căror neterminare are ca și cauză ceva ca și crucificarea lui Cristos, adică el a dorit cu orice preț să-și ajute frații, pe oamenii neajutorați. Iar acum, după ce el a urcat înainte cu două mii de ani pe cruce, parcă văd acolo și trupul meu, neexistând nicio forță umană care să mă ia de acolo.

Eu am cugetat mult asupra cazului sărmanului Cristos. A trăit în Nazaret, nu în Capitală, acolo la marginea Iudeii de atunci, unde întotdeauna chiar vârful biciului mânuit de la Ierusalim a lovit trupul și spiritul oamenilor. Este un lucru mare și acum să locuiești lângă granița cea mai îndepărtată a unei țări. Cu cât mai departe este această graniță de capitală, cu atât mai grea este fiecare clipă a soartei sărmanilor de aici. Departe de Roma, cum se spune. Căutarea adevărului care pornește de aici, până ajunge la Roma, este schimbată de multe ori din cauza distanței. Nu știu dacă am scris deja despre acea observație a mea că răzvrătiții din fiecare țară se trag întotdeauna din ținuturile apropiate granițelor țării respective, și niciodată din centrul sau din capitala țării respective. Robespierre, Danton, St. Just, Kossuth, Széchenyi, Wesselényi, Ady. Horia, Doja, Eminescu, Lucaciu etc. etc., toți aceștia se trag de acolo, unde vârful biciului mânat în capitala țărilor respective i-a pișcat ori la picioare, ori la spate, ori la cap, însă de cele mai multe ori la sufletul și la inima poporului sau pe al lui personal.

Poate că am mai scris despre acea dorință de a mea, că aș dori împreună cu amicul meu cel bun Balogh Imre să-l rog pe primașul țigănesc să ne cânte cântecul meu preferat de pe vremuri „Domnule mare, blestemul mă lovește,/ Fără cârnați păsula nu-mi prieește/ Îmi place mult și păsula/ Dar numai cu cârnați/ Am poftă de ea".

9 iulie

Eu am convingerea deja de mult, că lucrurile sunt dirijate nu de către oameni, ci de circumstanțele, de care noi ne lipim doar, asemeni mucegaiului care se lipește de carâmbul cizmei suprauzate, iar noi, umflându-ne pieptul ca și gușa cocoșului, spunem, iată, eu am făcut cutare sau cutare lucru. Am făcut pe Dracu eu, au făcut pe Dracu alții, însă vrem întotdeauna să ni le atribuim pe toate pentru că și prin asta vrem să fim mai mari în ochii Creatorului nostru, care însă a uitat să scoată din noi vanitatea atunci când ne-a creat.

J. M. Fabre, acest mare psiholog englez și-a petrecut toată viața să afle dacă instinctele sau nechibzuința este forța mai puternică care ne conduce viața, și la urmă a stabilit că forța instinctului stă de departe deasupra forței înțelepciunii din punct de vedere al vieții. Dacă este așa, și trebuie să fie așa pentru că acest englez știa mai multe ca mine, atunci nu este nicio problemă, pentru că instincte avem din belșug, poate mai multe de câte am avea nevoie, însă ÎNȚELEPCIUNEA este foarte sporadic prezentă în această Lume a păcatelor.

În acest fel am devenit și eu un om liber cu adevărat când am fost nevoit să predau totul Poporului, iar a doua zi am realizat că această situație nu este chiar atât de rea, pentru că nu am mai avut grija să fac rost de benzină pentru tractoare, nu mai trebuia să fac rost de lemne pentru angajații prin convenție, și așa mai departe, adică m-am eliberat de toate și de atunci îmi trăiesc viața doar pentru mine, nu pentru alții, așa cum am făcut înainte.

Toată treaba asta are însă și un iz malițios, cumva la fel cum s-a întâmplat cu mine când am stat lângă țăranii din Mintiu și am urmărit pregătirile din mijlocul pieței pentru o mare liturghie militară, unde altarul a fost împodobit cu drapelurile tuturor națiilor Antantei. Stau acolo țăranii împreună cu mine și urmărim ce se întâmplă. Unul trage fum din pipă, altul scuipă des în direcția unde este instalat altarul. Eu mă prefac că nu văd nimic, și mă întorc cu spatele către cei care fac asemenea gesturi de dezaprobare. Apoi ei încep să se certe. Păi știi, că și la Doberdo a fost la fel. Odată am luat prizonieri o mulțime de oameni, poate și mai mulți ca ăștia de aici. Țăranul mai scuipă una, apoi cel mai în vârstă mormăie pe sub mustață: auziți, niciodată nu ne-am gândit să luăm prizonieri atâția români, și nemulțumit a mai tras o scuipătură, una și mai mare.

Cine Dracu s-ar fi gândit că sunt atât de mulți oameni la fel ca noi pe care să-i luăm prizonieri, acolo pe frontul de est...

Multele necazuri ne lovesc tocmai atunci când nu ne așteptăm. Noi momentan avem necazuri mai puține la număr pentru că toate se acumulează în lipsa banilor. Nu mai avem alte griji decât să culegem ceva păstăi, pentru că în acest fel putem acoperi cel mai ușor lipsurile. Așa cum acum câteva luni cartofii au fost la modă, acum fasolea verde este favorita noastră. Păstăi dimineața, păstăi la prânz și la cină, și încă nu m-am săturat de păstăi. Acum iese la iveală marele merit al acelui om care a adus cartofii în Europa și al celui care a adus de undeva și fasolea. În lipsa acestor două alimente ar fi izbucnit de mult mâhnirea în rândul oamenilor din cauza lipsei de mâncare. Însă cu aceste două produse agricole mizerabile, iată că se poate consolida și situația socială. Și mai bine ar fi, dacă ar fi și fructe așa cum am avut anul trecut. Anul trecut s-au rupt toate crengile sub greutatea recoltei, acum însă abia mai este câte un măr sau prune pe pomi. Piersici deloc.

Scriu cu plăcere despre aceste lucruri, pentru că ele înlocuiesc pensia.

Am fost somat din partea Ministerului să dau înapoi din împrumutul de creație cei 3.240 lei cu care mai sunt dator, ce nu pot face în niciun chip, lucru ce l-am și scris către Minister ca să știe și ei că nimeni nu cumpără tablouri, nici măcar Ministerul. Cu această scrisoare i-am făcut poate să tacă din gură câteva luni. Eu am avut toată bunăvoința să scap de datorii, și am și încercat să-mi valorific capacitățile pe bani mărunți, însă potențialii cumpărători au întrebat pe cel care l-am însărcinat cu vânzarea tablourilor să răspundă în câte ore de lucru a făcut Aurel Popp cutare sau cutare tablou? După acestea mi-a căzut pensula din mână și mi-am orientat tot talentul către grădinărit și produc acum păsulă verde, roșii, mălai, sfeclă și varză roșie, pentru că am citit că acestea două din urmă conțin cea mai multă vitamină C în mâncare chiar după fierbere. Din păcate, am o curte prea mică și mai am și vreo cincizeci de butuci de struguri, toate acestea îmi vor da niște roade, însă unde sunt eu de la acel nivel de viață pe care l-aș dori, și să am bani și pentru vopsea? Stau aici de trei ani, ca și măgarul lui Balaam în fața grămezii de fân, el ar mânca din fân dar nu are cu ce, și când își dă seama că are și dinți, dispare fânul. Imediat vine iarna și nu am lemne, mă voi retrage din nou în dormitor unde mă voi chinui cu niște treburi pentru care am loc acolo.

Ieri a fost la mine o fostă elevă de a mea, al cărei soț C. a fost notar public la Budapesta, el făcând parte din acea familie C. din care provine acel savant pe care-l cunoaște toată lumea. Are doi băieți în America și acum așteaptă singură și nu știe dacă își va vedea vreodată nepoții. Am discutat despre vremurile frumoase din trecut...

Anii trec, și ei trec și de la mine, și nu peste mult voi trece de optzeci de ani, iar acum încep să mă tem că Domnul va uita de mine și nu mă va chema la el. Mi se scrie din Pesta, că ei vor să solicite de la Guvernul nostru să mă sărbătoarescă acolo și pe mine ca pe un luptător din '19, însă eu refuz asta cu aceeași motivație cum am făcut și în fața generalului diviziei mele, când acesta a făcut niște aluzii că ar fi timpul să mi se agațe și mie ceva decorație pe bluză, la care au am răspuns domnule general, vă rog să mă credeți că eu nu de bună voie am venit aici la Doberdo. Pentru o activitate silnică nu se cade să primească cineva nicio decorație. La care bunul meu general a zâmbit, și așa cum mi-au spus alții care l-au auzit mai bine, el a mormăit încet că așa e, și că nici el nu a venit aici de bună voie. A avut patru fete mari, și se poate închipui cât de mult l-a interesat întreg războiul.

În sfârșit am început să-mi scriu memoriile, cu care am atât de multe probleme că aproape îmi vine să scriu acolo că dacă cineva scrie memorii, minte în continuu, pentru că nu se poate scrie altfel despre trecut decât mințind frumos, și poate și eu mint în legătură cu ceea ce spun acolo. Însă va ieși la iveală la momentul crucial cine minte mai mult. Viața sau eu? În orice caz, eu am ridicat mănușa și m-am luat la concurs cu ceilalți mincinoși. Ia să vedem, cine biruie mai bine.

Au trecut zilele frumoase așa cum vor trece și acestea proaste de acum, numai să fim răbdători și înțelepți în tăcere și puternici în suportarea suferințelor. Nimeni nu știe și nu vede înainte cum vor ajunge din nou laolaltă spiritele bune și cele rele dispersate acum în lume și cum vor forma din nou o masă distinctă care să se numească popor român, popor maghiar, popor evreu și așa mai departe. Deocamdată este la ordinea zilei dispersarea, dezintegrarea popoarelor vechi, despărțirea celor care au fost sudate, și nu știm cât va dura acest proces. Cine cade în această fază a evoluției sau cine va trăi victorios într-o lume nouă, nici asta nu poate ști nimeni. Acum simte omul adevărata stare a singurătății. Poate așa au fost oamenii și atunci când s-a schimbat clima de pe Pământ și când Polul Nord a devenit un teren acoperit cu gheață pe veci, și s-a format un teritoriu cu o climă insuportabil de caldă la Ecuator.

Pentru că cea ce s-a întâmplat atunci fizic în natură, același lucru se întâmplă acum metafizic în suflete. Vai și amar de noi, cei pe care natura i-a tratat și îi tratează la modul cel mai dur. Nu ne mai lipsește altceva decât să ne formăm societatea în chipul termitelor, și aruncând la o parte dominația poporului așa cum a fost pe vremea lui Pericle, să fim cruzi, să ne mâncăm excrementele proprii, la fel și un popor pe celălalt. Mai trăiesc niște antropofagi pe pământ pe care îi numim sălbatici, în schimb, trăiesc oameni și printre noi pe care numai pantalonii călcați îi deosebesc de antropofagi. Dar de ce să mai înșir eu mai departe cele mai frumoase asemănări? Nu are niciun rost, pentru că nici măcar cu acel gând nu este sigur că ajungem undeva cu înțelepciunea noastră. După milioane de ani am ajuns doar acolo, ca un student să-mi explice mie că justiția societății populare democratice este cea mai perfectă, dar mi-a povestit totodată că un condamnat a scăpat de câțiva ani de pușcărie doar pentru că este cel mai bun jucător la o echipă de fotbal.

Totul depinde de ce fel de valoare are acest text al meu. Din când în când visez și eu că ar fi bine să merg și eu undeva, dar întotdeauna ajung la concluzia că ar fi și mai bine dacă m-aș putea ascunde undeva, să nu mai văd oameni o bucată mare de vreme, poate cu timpul îmi revine plăcerea ca să fiu din nou între ei și să trăiesc împreună cu ei, pentru că în acest moment simt o scârbă foarte, foarte mare față de ei.

29 august

Sunt întristat puțin. Omul nu se naște în fiecare zi. Mâine se vor împlini optzeci de ani de când am venit pe lumea asta în vecinătatea satului de naștere al lui Ady Endre, la Căuaș. De ce trebuia să vin eu pe această lume și chiar pe Pământ, unde m-am născut probabil ca un om obișnuit și nu ca altceva, păi, eu înșir și acest lucru între tainele veșnice.

Puţini ştiu, pentru că abia acum o să aduc la cunoştinţa oamenilor, cât de mult m-a îngrozit să fiu trimis la şcoală, şi paralel cu asta, în mod obligatoriu, să dezbrac gacii de pânză şi să fiu îmbrăcat în pantaloni, pentru că nu se cădea ca orfanul rămas după preotul din Căuaş să umble în gaci, ci trebuia să umble în pantaloni scurţi pe străzile pietruite din Carei.

Am avut parte de multă fericire cu familia mea şi mai ales cu copiii mei, însă vai de cât de multe amărăciuni am avut parte din cauza artei, un vis după care mai alerg şi astăzi. Însă multele minute fericite şi probabil şi mai multele momente ale dezamăgirii, sunt mult în urma acelor timpuri, când fiind încă mic, de şapte-opt ani, m-am dus singur cu patru-cinci cai pe pustă şi mi-am petrecut acolo toată noaptea sub cerul liber, lângă un mic foc făcut din grămezile de bălegar şi buruieni uscate, scormonind focul şi uitându-mă la stele, la care mă uit şi azi cu mai mare plăcere ca la orice altceva.

Când am fost smuls din acest paradis al copilăriei şi am fost dus cu o căruţă mizerabilă la Carei în clasa a patra, am plâns pe tot drumul, de parcă m-ar fi dus la eşafod să fiu spânzurat sau împuşcat. Când m-a lăsat singur, şi sărmana de mama mea a plâns atât de tare că aproape ne-a crăpat inima la amândoi. Îmi amintesc exact de toate. Cei care mi-au dat mâncare, au stat în partea oraşului către Berveni, adică către Mlaştinea Ecedului, iar eu m-am dus cu mama până la centru, până la statuia Sfântului Florian, care gesticulează şi în zilele noastre pe Casa ţedulelor din mijlocul pieţii mari. Acolo ne-am luat rămas bun unul de celălalt. Am fost un copil slăbuţ, bolnăvicios, însă unul încăpăţânat, iar dacă mi-am pus ceva în gând, nu reuşea nimeni să-l scoată de acolo. M-am dus încet la noul meu adăpost, am fost acolo vreo cinci-şase băieţi în chirie şi la masă, şi aşa l-am trântit de pământ pe primul care mi-a venit în cale, că abia a putut respira respectivul. Poate săracul nici astăzi nu ştie pentru ce l-am „favorizat" eu în acest fel.

Păi, aşa am fost eu, şi nici azi nu sunt altfel. Şi pentru că nu m-am putut răzbuna pe adevăraţii făptaşi, şi azi îl mai trântesc de pământ pe primul om pe care neşansa lui mi-l aduce în cale. E la fel de adevărat că şi eu mai sunt dat de pământ, chiar dublu sau triplu, dar tot nu mă las, chiar dacă suport ani de zile consecinţele acestei încăpăţânări.

Numai datorită voinţei mele puternice am ajuns la optzeci de ani, chiar în ciuda copilăriei bolnăvicioase. Odată am căzut şi în fântână şi am zăcut acolo o jumătate de zi până când cireada a fost adusă la adăpatul de prânz, şi oamenii m-au descoperit în fundul fântânii. Din cauza unui cuib de coţofană m-am suit pe un salcâm înalt de pe marginea Crasnei şi am căzut în râul acoperit de un strat subţire de gheaţă, gheaţa subţire s-a spart sub mine şi eu am văzut că am noroc pentru că m-am putut prinde de câteva crengi nu prea îndepărtate duse de ape sub sloiuri, şi am observat că s-au adunat nişte ţărani pentru salvarea mea, lucru ce afost absolut întâmplător, ei venind la o gaură din gheaţă şi observându-mă, m-au tras afară ca pe un mort, însă peste zece minute m-am dus către casă ca să-mi liniştesc toate rudele – la care am fost atunci la Craidorolţ – că iată, trăiesc.

Şi apoi, într-o primăvară, la coptul cireşelor, în viile din Santău, în timp ce culegeam cireşele, la îndemnul unei fete să sar jos de pe vârful unui copac şi ea îmi dă o mână de cireşe pe care le-a cules, eu imediat m-am aruncat de la opt metri, şi apoi am fost tratat cu zeamă de fân până când m-am făcut om din nou. Am fost ca şi un mort, iar dacă era timpul să adorm, mama mi-a închis ochii, pentru că nici măcar pleoapele nu mi le-am putut mişca.

Iar aceste lucruri mi-au fost date de natură, să mă fac mai puternic, ca mai târziu, în adolescenţă, să ajung groaza întregii găşti a băieţilor ucenici şi a elevilor din tot oraşul, aşa încât chiar şi acum, dacă trec prin Carei, primul cunoscut mă întreabă pe cine vreau să bat dacă m-am deplasat din Satu Mare la Carei. Însă acest fel de viaţă a avut şi multe consecinţe negative. În vremea când am ajuns adult, am fost nevoit să-mi cheltui toţi banii pe dueluri, pentru că mi-a fost îndeajuns ca cineva să se uite strâmb la mine, deja a şi primit o palmă respectivul.

30 august

Da, dar apoi am devenit și eu mai copt la cap, însă e adevărat că mult mai târziu față de cum se întâmplă asta în cazul șvabilor. Pentru că se știe, că mintea șvabilor se coace la patruzeci de ani – cel puțin așa se spune – însă în cazul vlahilor și al ungurilor acest lucru nu intervine nici la vârsta de optzeci de ani. Știu asta din propria experiență.

Pentru că iată, cum își bate joc viața de mine, viața față de care eu m-am comportat întotdeauna atât de corect. În al patrulea an consecutiv aștept iarna fără combustibil. Ce dracu va fi cu mine, nici nu-mi pot închipui. Acum m-a apucat ideea să fac pasteluri. Mă chinui cu trei mari compoziții, pentru că aș vrea să le termin înaintea venirii iernii. Mai bine zis, al dracului de tare aș vrea să-mi termin toate lucrările neterminate pentru că simt apropierea sfârșitului final. Citesc în cartea unui medic (este vorba de un medic șef al Fundației Rockefeller) că bărbații din triburile sălbatice de pe insulele Filipine anunță pur și simplu că în data cutare sau cutare vor muri, lucru ce de regulă se și întâmplă exact, cu toate că, de altfel, ei nu au nicio problemă de sănătate, și pot să spună atât de exact data morții lor, pentru că ei spun că preotul, adică vrăjitorul lor i-a blestemat cu moartea, și anume la o moarte cu o dată stabilită dinainte. Hei, mă gândeam eu în sinea mea, dacă acești sălbatici sunt în stare să facă treaba asta în acest fel, atunci eu pot face exact contrariul, numai că trebuie să cred la fel de tare că treaba se va întâmpla tocmai așa cum cred locuitorii de pe insulele Filipine. De aici îmi sare în minte acum aforismul că în lipsa mea nu pot muri nici eu, adică trebuie să fiu și eu de acord cu propria-mi moarte. Păi, eu nu voi fi de acord cu treaba asta încă o bucată de vreme, până când nu-mi voi duce la capăt treburile pe acest Pământ invadat de cei răi. Așa mă încurajez eu, și chiar cred că așa va și fi, pentru că așa vreau. Este bine dacă ținem cont din când în când de zicala că este mai bine dacă pantofarul rămâne la calapodul lui. Iar pentru că îmi place foarte mult dacă reușesc să fiu modest, și nu întotdeauna unul care spune lucrurilor pe nume fără menajamente.

Domnii imperiului românesc s-au comportat exact așa ca și cei maghiari. Și aceștia au refuzat orice solicitare de a mea. Și să vezi, totuși eu mai trăiesc. Dracu să-i ia!

5 decembrie, duminică

Toate au o limită, așa și răbdarea mea de oaie.

E drept că viața nu este ceva care să fie făcută din impresii lipite laolaltă, din lapte și miere, așa nici viața mea și nici a altora. Abia am scăpat eu de bolile mele, s-a îmbolnăvit fiul meu Szabolcs, pe care am fost nevoiți să-l ducem deja a doua oară la spital din cauza afecțiunilor la stomac. Este vorba de un ulcer neglijat, pe care și l-a făcut nenorocitul din cauza firii lui încăpățânate. Iar acum, noi, părinții și soția lui zilnic ne facem griji și ne plângem că nu putem fi mereu lângă el. Iar eu simt acuma greutatea adevărului auzit de la Mama mea „Copiii ne cauzează cele mai multe și mai mari dureri nu atunci când sunt mici, ci la o vârstă mai înaintată".

Apoi, și vremea asta! Cerul e tot timpul acoperit, tot timpul vrea să plouă, care apasă atât de mult sufletul omului, de parcă simte că ar fi pe el ceva coșmar.

1960

9 ianuarie

M-am temut mult înainte să vină iarna asta. Nu aș putea spune motivele, pentru că de fapt – privind vârsta mea și incapacitatea mea totală de a lua viața în serios – nu am avut niciun motiv la această ideologie pesimistă, însă este sigur că presimțirile mele, ca de atâtea ori, și acum înlătură logica gândirii

raționale, lăsând tot locul presimțirilor mele instinctive – și cred mai mult în ceea ce îmi sugerează simțămintele decât în cele ce sunt demonstrate pe larg de către rațiunea minții lucide.

Mă gândesc aici nu doar la iarna dv., ci și la toate ce se petrec în această vreme sumbră în sufletele noastre și pe care le resimțim și trupește.

Iar eu, printre astfel de stări sufleteși, cum aș putea face ceva serios? Mă obosesc fără să pot face ceva muncă relevantă, și nu pot face altceva în afara culcatului devreme și sculatului târziu. Acum am chiar și lemne la atelier, însă până când el se încălzește se face întuneric și îmi închid boldul fără să fac măcar o cutie de chibrituri. Atât aș vrea să știu, până când va mai dura această vreme, ca să mă pot folosi ca lumea de zilele, de lunile, eventual de anii pe care îi mai am.

Așa însă, în lipsa unui plan sau plan cincinal, mă paște pericolul să fiu încarcerat sau voi fi delegat la construcțiile de locuințe la cărat de cărămidă.

Nici nopțile nu-mi sunt liniștite, dorm așa ca iepurii, care sunt expuși unui mare pericol acum în sezonul greu al vânatului. Este un fenomen ciudat al îmbătrânirii că aud cu zi ce trece mai prost, însă când mă trezesc noaptea, sunt trezit întotdeauna de împușcături de mitralieră sau de ceva bombardament. Îmi pare rău de sărmanul Beethoven pentu că și el a devenit surd, și îmi închipui ce fel de sunete a auzit el în somn. Aceste sunete de gălăgie sunt cauzate la mine de către fantezie, aici nu încape nicio îndoială. Și când sunt deja treaz, din toate acestea nu-mi rămâne altă realitate decât concluzia că a fost păcat să-mi irosesc viața pentru învățatul gândirii (cu toate că nu este sigur că așa și este, așa cum scriu acum aici pentru satisfacerea orgoliului meu), era mai bine dacă aș fi rămas țăran și idolatru, pentru că în acest fel m-aș fi ridicat măcar la rangul de primar de la țară, sau în cel mai rău caz de clopotar.

Dar să fie destul cu măgulirea vanității, și să vă scriu repede despre bucuria care m-a cuprins citind versurile dv. Păi, da! Este vorba aici de o lirică pură, pe care omul o citește atât de rar din condeiul acestor îmbucători de lauri circumciziați cu secera și forjați cu ciocanul. Pentru că aceștia chiar îmbucă și nu mânâncă și nu pasc laurii, ăsta este un lucru cert. Și mă mir cum nu s-au balonat încă așa cum se întâmplă cu caii și cu vacile după ce ei mănâncă lucernă verde. Însă acest soi care plescăiește acum prin vegetația artei, este unul foarte rezistent. Al dracului de rezistent și al naibii de perseverent. Le și doresc multe raiuri așa cum este această Transilvanie a noastră.

Însă pe lângă toată lauda, accentuez și acum să vă gândiți puțin și la sfatul meu, și să strigați puțin mai tare, respectiv mai și urlați din când în când (dacă și când este posibil). Să nu vă mulțumiți doar cu intimitatea dv. și cu moliciunile considerate ca fiind frumoase pentru că vremea acestora a trecut de mult, și încercați să duceți putere în glasul dv., în fiecare vers și în fiecare cuvânt din poeziile dv. PUTERE, cât mai multă putere, pentru că AZI, și în viitor, glasul uraganilor va deveni glasul saloanelor, iar saloanele vor deveni LUMI și nu niște săli de întâlnire bine izolate și bine încălzite.

Va fi greu să faceți primii pași, însă când veți constata că v-ați găsit pe voi înșivă, veți ști ce menire aveți și care sunt adevăratele valori ale VIEȚII.

O, ce bine ar fi fost dacă aș fi avut eu pe cineva care să-mi arate direcția cea bună în pictură și în literatură. Însă tot ce consider eu că reprezintă AZI ceva valoare în mine, fie ea oricât de mică, acea valoare mi-am creat-o și am provocat-o din mine eu însumi, și din această cauză cred că totuși nu am trăit degeaba. Cu toate că tot ce consider eu vreo valoare în viața mea, nu reprezintă altceva decât niște deșeuri, acele surcele pe care nu am avut curajul să le las să cadă jos atunci când mi-am cioplit capacitățile.

Nu văd clar în chestiunile care privesc arta, nici în Ardeal și nici în țara toată. Nu am legături cu nimeni, dar nici nu prea doresc să am, pentru că ceea ce trebuie să știu mi se scrie din Minister, de la Uniune și de la Fondul plastic, adică când și cât trebuie să plătesc. Nu mi s-a mărit pensia, nici nu mă

aștept la așa ceva până la martie-aprilie când cățeii își ridică picioarele din spate, din stânga sau din dreapta, pentru că și mie mi se cuvine doar un astfel de ridicat de picior de câine.

Nu a spus Ady Endre că „așa vom muri că nu vom afla niciodată ce, când, de ce și în cel fel trebuia să comitem”? La mine se potrivește perfect acest aforism.

23 ianuarie

Omul trăiește, face una și alta, dar nu prea știe să-și dea seama de fapt, de ce face sau de ce a făcut el cutare sau cutare lucru de care s-a apucat cu atâta râvnă și entuziasm la început, la fel cum bătrânul Dumnezeu s-a apucat pe vremuri de crearea Universului. Eu știu asta din textele vechi sau poate din visele mele, că el, atunci când s-a hotărât în sfârșit să-l creeze și pe om, și-a dat seama deja în cursul creației că această creație a lui, omul, nu a reușit așa cum și-a închipuit el. Și din cauza acestei dezamăgiri (pentru că lucrul acesta s-a întâmplat atât de mult, pentru că atunci și Dumnezeu însuși era încă foarte sensibil și naiv), zic eu, că au început să-i curgă lacrimile, și astfel câte o lacrimă de a lui s-a mai amestecat în materia unor creații de ale sale. El, în cursul muncii, nici nu și-a dat seama că a amestecat câte o lacrimă în materialul din care el a format următorul om.

Și a trecut multă vreme, când deodată maistrul bătrân și-a adus aminte să se uite puțin asupra creațiilor lui, și a observat ceva ciudat. Iată, aceste creații de ale mele nu sunt la fel. Iată că am greșit ceva undeva, pentru că eu i-am creat din același material și la fel pe toți, și totuși, totuși, ei nu sunt la fel.

A trecut multă vreme până când bătrânul și-a dat seama de cauzele acestor diferențe. Și și-a dat seama de asta când oamenii au devenit din ce în ce mai răi, când bătrânul domn a început să observe motivele răutății oamenilor. Bineînțeles, între timp el a tot modelat, a tot dospit lutul și între timp a observat foarte atent comportamentul celor creați de el și motivele acestui comportament, adică firea lor. Și atunci și-a dat seama, că acele creații care se străduiesc la o viață bună și frumoasă, sunt cele care au fost formate ca și oameni. Iar el, fiind trist de calitatea proastă a creațiilor mai vechi, a lăcrimat iar în toiul muncii a lăsat să pice în unele creaturi două sau mai multe picături de lacrimă.

Iată, așa s-au născut oamenii buni și cei răi.

În cursul vieții noastre purtate cu amărăciuni, vai, câte nu facem și noi, în care ne picură câte o lacrimă sau mai multe lacrimi. Iar cele mai reușite dintre muncile noastre sunt întotdeauna cele în a căror materie picură cele mai multe lacrimi din ochii noștri. Nu are nicio valoare acea muncă, fie ea făcută chiar din cea mai valoroasă materie, la facerea căreia nu a picurat niciun strop de sânge din inima noastră și dacă nu am stropit rezultatul efortului nostru cu cel puțin una-două lacrimi.

După multe cugetări mi-au venit în minte acele lucruri stranii, care, ca și întâmplări petrecute confirmă constatările mele, chiar dacă nu sută la sută, dar măcar aproximativ.

Îmi vine în minte de exemplu acel episod care a avut loc în 1825 la dieta de la Pozsony și anume la acea ședință când sărmanul meu conjudețean Kölcsey Ferenc și-a ridicat primul glasul în interesul iobagilor, când într-o căldură și putoare infernală, reprezentanții camerei inferioare și-au formulat, întrecându-se unii pe alții, revendicările reformiste către Viena. Un deputat al opoziției, poate chiar un reprezentant al comitatului Sătmar, a solicitat legiferarea imediată a propunerii, când, după pledoaria lui excelentă, a fost aplaudat și de către deputații pro-guvernamentali. Și atunci el, devenind palid de tot, s-a dus în grabă la președintele ședinței și a solicitat să i se dea imediat înapoi propunerea, vrând să o retragă pentru că DACĂ ȘI REPREZENTANȚII GUVERNULUI AU APLAUDAT-O, ATUNCI ESTE SIGUR CĂ PROPUNEREA RESPECTIVĂ NU ESTE UNA BENEFICĂ PENTRU PATRIE.

Oare nu este acest caz la fel ca și situația mea nefastă cu B. E.? Pentru că și B. E. mi-a lăudat atât de mult articolul în scrisoarea lui pe care mi-a scris-o în urma reclamației mele că, *volens nolens*, mi-a venit în minte acest episod din dieta de la Pozsony.

Însă acum mă preocupă niște lucruri mult mai importante ca și aceste cazuri mărunte.

Am devenit atât de indiferent încât pot vorbi liniștit și despre propria mea moarte. Se pare – cel puțin așa se arată în fața mea această realitate – că se schimbă încet toate în noi cu înaintarea vremii, și EPOCA noastră transformă atât de mult gândurile noastre încât atunci când ajungem la clipa cea din urmă, chiar SUNTEM GATA SĂ PLECĂM.

De multe ori m-am plâns că am devenit sterp și nu merge munca. Iată ce creatură ciudată a Naturii sunt eu. În cursul nopților, când nu prea am somn, mi-am luat peste mine o povară nouă și anume un serial cu un fel de ilustrații din istoria de ZECE MII DE ANI a omenirii, adică, de fapt ce a făcut omul de la Egiptul străvechi până astăzi. Este o tematică grandioasă care pretinde multe cugetări dar care promite a fi și foarte distractivă. La fel ca Dumnezeu, mai număr și eu din când în când roadele muncii mele, și îmi dau seama, mai ales dacă – ca și acum – cântăresc ce mai pot realiza din intențiile mele, mă consolez mereu cu faptul că nu numai eu, dar și Michelangelo a făcut la fel. S-a angajat și el la multe, însă și mai multe lucruri au rămas neterminate după el.

Iar dacă el și-a permis asta, atunci de ce să nu-mi permit și eu acest lux la bătrânețe?

5 martie

Foarte mulți ne-au părăsit în ultima vreme. Deja se pare ciudat fiecare lună sau an când cineva nu părăsește acest glob mizerabil. Câteodată îmi trece prin cap și idea că poate Bătrânul (bătrânul pe veci sau tânărul pe veci – nici nu știu cum să-l numesc pentru că el este închipuit de milioane de ani cu barbă) poate a uitat de mine sau poate mă lasă aici în calitate de urmaș al lui, dacă cumva ăștia de azi dau foc la Univers să devină cenușă de tot. Atunci să vezi lume bună aici dacă eu voi fi Atotputernicul!

Totuși este mai bine să trăim cu o minte lucidă decât să ne irosim viața așa cum am făcut eu. Această iarnă a fost una urâtă de tot, și zilele noastre sunt cuprinse și acum de o tristețe de parcă am fi într-o criptă. Dacă iese un pic soarele, aproape că suntem deja fericiți.

Trebuie să-mi continui călătoria de studiu întreruptă în 1956, pentru că înaltul Minister vrea să-mi pună în cârcă două comenzi mari, și anume executarea unei statui și a unei compoziții de mari dimensiuni. Pentru acestea trebuie să mă deplasez la Alba Iulia, adică mai întâi la Cluj, apoi la Alba Iulia, la Sibiu și mai departe până la Timișoara, Deva, Abrud etc., adică la muzeele și la arhivele de acolo în vederea documentării. Trebuie să mă apuc de aceste călătorii, imediat ce vremea va fi mai bună. Sunt foarte ocupat cu pregătirile, pentru că toate au venit ca trăsnetul din senin.

Marți, 22 martie

Zilele lungi și sumbre în care nimic nu te poate consola au luat sfârșit. Uneori mai devreme, alteori mai târziu, pentru două-trei zile, mijește câte o vagă rază de lumină, ceva mai slabă, de un auriu patinat, reușind să mai aducă o undă de seninătate în Cer și pe Pământ.

După zile învelite în voalul lor gri, un pic de senin în Univers face plăcere atât trupului cât și sufletului. Cândva gândeam că sfârșitul firesc al vieții este moartea, ea netrezind nicio îngrijorare asupra conștiinței mele pline de încredere. Acum, pe zi ce trece, simt că acea încredere de sine, cândva dătătoare de puteri, dispare parcă pentru totdeauna, iar sufletul meu încăpățânat, începe să fie frământat tot mai mult de o serie de întrebări, din care cea mai importantă, cea mai înfricoșătoare este: ce va urma după aceea?

28 martie

Un om normal, la 81 de ani, poate fi sentimental numai dacă are un motiv întemeiat. Ca om sentimental mă pot gândi la viitorul nepoatei mele, la soarta fiilor, a soției, a mamei... dar nimic nu-mi motivează sentimentalismul când mă gândesc la viitorul meu. Pentru că, vai! Aceasta este doar o dovadă de egoism, amintind de tânguirea iubirii de sine...

Numai Adevărul obținut pe calea rațiunii poate servi drept consolare omului care se consideră părticică a Universului și, conștient de asta, își găsește liniștea, gândind că odată cu încetarea vieții trupești se întoarce în materia din care a luat ființă și s-a dezvoltat, iar spiritul lui devine din nou parte a Marelui și Atotputernicului Spirit, singurul care stabilește menirea fiecărui suflet în viața sa pământească.

Satu Mare, 11 iunie

Îmi aranjez tot ce am în atelier, tot ce-mi cade în mână, desene, scrieri, schițe și mă tot bate gândul: oare cât voi mai rezista, iar dacă le las aici pe toate, cine și cum le va purta de grijă? De foarte multă vreme nu am mai scris nimănui, pentru că m-am aflat și mă mai aflu în negocieri mari în chestiunea unor mari comenzi în legătură cu pictarea unei compoziții de 3x5 metri și cu executarea unei statui a lui Ady (cu figuri de 3 metri și jumătate). Și pentru că tocmai acum am finalizat una-alta, de exemplu în a treia sau a patra zi de după Rusalii.

Voi pleca la deplasarea de documentare întreruptă în 1956.

13 iunie

La Cluj pot rămâne doar două sau trei zile, lucru ce depinde ce voi găsi la fostul MUZEU AL ARDEALULUI, care are probabil un alt nume azi, și dacă materialul de acolo nu a fost dus în diferite părți. Deci, nimic nu depinde de mine ci toate depind de circumstanțele soartei care „mă hrănește și mă acoperă".

Mica nepoată și un prieten de-al meu vor veni cu mine, mă vor ajuta în această hoinăreală odiseeană. Această călătorie va fi de fapt prima parte a deplasării mele de studiu, sau să zicem prima jumătate a ei, pentru că întorcându-mă de la Sibiu la Satu Mare va trebui să aranjez aici materialul adus, apoi voi pleca la a doua parte a deplasării de studiu, pe care o fac la locurile revoluției lui Horia, Cloșca și Crișan în așa fel, că mă duc din nou la Alba Iulia, de acolo o iau la dreapta către Deva și Abrud și până la Timișoara, unde vreau să vizitez și să desenez relicvele păstrate în muzeul de acolo.

Nu vreau să mă întâlnesc cu nimeni la Cluj, doar cu Kós Károly, pe care îl anunț despre vizita mea. Nu aș vrea ca să mai afle și altcineva ceva despre această sarcină de lucru a mea, pentru că eu vreau să execut aceste lucrări aproape gratis, ca un fel de cântec de lebădă al vieții mele și ca să le dedic ca și semne ale dragostei mele modeste pentru popoarele noastre conlocuitoare.

Cunosc foarte bine înclinațiile branșei mele la batjocură și ațâțare murdară, și nu aș dori ca buna intenție formată armonic în sufletul meu să fie murdărită de invidioșii omniprezenți și de cei care nu pot prețui niciodată nimic ce este bun și frumos, și de masa acelora care urmăresc mereu doar propriile interese.

Printre toate necazurile lucrez zi și noapte ca să ajung cât mai repede în acel oraș cu comori. Acum sunt către sfârșitul prelucrării materialului adunat până acum, și sper că în două-trei săptămâni, dacă nu intervine ceva maladie, mă duc din nou între munți. Am o problemă cu fotograful meu, care este directorul muzeului din Sighet, pentru că a avut deja două hemoragii la stomac și acum trebuie să aștept după el până când se reface cumva după prima călătorie. Acum am făcut rost și de un medic, așa că putem porni la acest drum lung cu mai multă siguranță.

„– Cum vedeți evoluția viitorului, și cum va evolua viața noastră în viitor?

– În două feluri. Primul este că vor fi culcați toți copiii la un loc pentru ca toți să se contamineze de variolă dacă unul este bolnav de ea. Asta ar fi una din soluții. Cealaltă soluție este să lăsăm toate merele într-un singur coș ca de la unul putred toate să se putrezească.”

La trei zile după inaugurarea Muzeului de Artă din Satu Mare, în 1959, doi medici, după cum rezultă din discuție, înregistrează „pe bandă magnetică” o convorbire cu bătrânul artist. Deși au rămas, din păcate, doar frânturi, banda magnetică prăfuită, uitată într-un depozit, dezvăluie un personaj vivace, plin de spirit, ironic, sarcastic, predispus să rostească pe un ton colocvial, adevăruri crude, opinii neconvenționale despre artă, despre societate, despre „progres”, despre comunism, despre menirea artistului... Așa cum ochiul său de artist vedea umbrele colorate, omul Aurel Popp alege din multitudinea de evenimente pe care le-a trăit pe cele neobișnuite, se oprește la episoade cu valoare de simbol. Un ofițer care trimite în timpul Primului Război Mondial acasă opere de artă cu vagonul, un profesor care compară politica în mod foarte plastic cu apa murdară în adânc a Dunării, dar peste care curge un strat foarte subțire de apă curată. Are opinii ferme despre realitatea zilelor sale. Să nu uităm că ne aflăm în anul 1959. Una dintre întrebări suna așa:

– ***Și acum aș vrea să vă pun și eu o întrebare. Cum vedeți evoluția viitorului, și cum va evolua viața noastră în viitor?***

– Mă rog, în două feluri. Primul este că vor fi culcați toți copiii la un loc pentru ca toți să se contamineze de variolă dacă unul este bolnav de ea. Asta ar fi una din soluții. Cealaltă soluție este să lăsăm toate merele într-un singur coș ca de la unul putred toate să se putrezească.”

Are opinii foarte personale. Revoluția din 1917 este „colorată”, omul este făcut să nu-și cunoască semenii, nu știe care este menirea artistului, de ce se naște... Se exprimă tranșant despre comunism, prin raportare la creștinism, la arta în comunism: „eu îmi pot

închipui comunismul ca pe cea mai nobilă și cea mai bună idee înafara creștinismului. Vor să o slujesc? (Pe un ton ridicat) Păi atunci eu de ce nu pot da ordin ca artiștii să fie instruiți pentru ca ei să slujească perfect acestui țel, pe care îl cere această idee?

De ce se permite să se facă kitschuri? De ce se permite, așa cum am și scris într-un articol, care bineînțeles nu a fost publicat, ca cineva să picteze un becitoc, un dovleac vienez, ca și natură moartă, și pictorul respectiv se pozează pe o fotografie în fața naturii moarte de parcă ar fi pictat Viena, și nu dovleacul de Viena?"

Despre rolul artistului într-o societate multiculturală:

„Fiecare popor să-și poată cultiva cultura proprie. Deci, nu se va mai întâmpla că românul va face cultura maghiară, maghiarul va face cultura română, evreul face cultura șvăbească, șvabul face cultura săsească, și așa de anapoda, că de fapt, nimeni nu face cultura propriului popor. De exemplu eu cunosc un pictor secui, care în loc să picteze bucuriile sau, eu știu, necazurile poporului secui, pictează un câine care stă pe fund pe malul Oltului sub un copac. Tot așa nu are niciun sens, mă rog, că, să zicem, Paul I. Erdős merge în Oaș și desenează flăcăi oșeni. Păi are el habar despre esența psihică a acelui flăcău român, ce ar trebui să se oglindească de fapt pe fața respectivului? Nu eu, valahul, ar trebui să fac tabloul cu titlu „În umbra crucii," ci un evreu.

Adică Paul Erdős să picteze tablouri cu un astfel de caracter, iar pictorul Aurel Popp tablouri cu teme românești pentru că așa s-a născut și tematica asta îi este în sânge?

– ...și ungurul să facă pe cele ungurești, secuiul pe cele secuiești, șvabul pe cele șvăbești și așa mai departe.

Eu așa interpretez eliberarea, eliberarea sufletelor..."

Despre progres și industrie:

„...nu este niciun progres că, la Satu Mare, de exemplu, se fabrică deja și butoaie, și poate mâine se vor forja aici și sape. Ăsta nu-i progres, asta nu-i industrie."

La întrebarea: „de ce se numește partidul nostru, un partid progresist? răspunde scurt: „Pentru că una este teoria, și alta este practica. Se poate citi aici, în scrisorica asta..."

Opiniile sale sunt ferme, de nezdruncinat. În ultimii săi ani de viață, în scrisori și discuții particulare, devine unul dintre cei mai vehemenți critici ai comunismului. Aurel Ciupe îi scria în 1954 că la București „a găsit o opinie total nefavorabilă" la adresa lui. Nu este un erou „însă dacă beau un pic atunci și eu sunt tot așa de curajos ca și ceilalți eroi."

Avea 80 de ani când se înregistrau aceste discuții libere în atelierul său. Mai avea de trăit un an de zile, dar spiritul îi era încă tânăr. Pare vesel, îi dispăruse încrâncenarea proverbială. Îl preocupa natura artistului. Se întreba de ce un individ se naște artist studiind în acest sens „prototipul" Ady Endre.

„Eu mă ocup în ultima vreme de două chestiuni, pentru că mai mult scriu, desenez, nu pictez pentru că n-am vopsele. Mă ocup de două chestiuni. Una este enigma existenței umane, și grupurile acestor enigme. Cealaltă este sufletul lui Ady, adică sufletul unui artist. De fapt pentru ce naiba se naște artistul? Care este menirea lui? Care este scopul lui? Care sunt cauzele și motivele?"

Nu va găsi răspunsul la aceste întrebări, însă întotdeauna în astfel de chestiuni întrebările în sine sunt mai importante decât răspunsurile. Contează modul în care îți pui întrebările, iar Aurel Popp vedem că și le punea tranșant, la fel cum dădea și răspunsurile, fără autocenzură. În cazul acestui „personagiu", cum îl numea Nicolae Tonitza, chiar și la o întrebare simplă, de genul „A fost Aurel Popp un mare artist?", răspunsul rămâne captiv în întrebare, ca duhul din lampa lui Aladin.

– **Nenea Aurel, suntem aici ca să vă înregistrăm vocea.**

– Păi, o puteți înregistra? Știți ce s-a întâmplat alaltăieri când s-a deschis muzeul?

– **Ziceți.**

– Păi, m-am dus acolo ca și un om inocent, să-mi casc și eu gura. Și am fost numit acolo în rol de virgină, și trebuia să tai panglica roșie. (Râde) Când m-am opus mi s-a spus că asta este o mare cinste, de care a avut parte cândva numai Horthy. Zic, atunci dați-mi și un cal alb. Însă nu mi-au dat niciun cal. Nici măcar un măgar. (Râde)

– **Foarte bună. Nenea Aurel, aș vrea să vă întreb ceva în legătură cu activitatea dumneavoastră, în legătură cu planurile dumneavoastră privind viitorul.**

– Astea sunt tâmpenii. Să nu vorbim de astea. Arta este o tâmpenie.

– **Credeți asta în mod serios nenea Aurel?**

– E convingerea mea. Arta este o tâmpenie. Pe cel pe care Dumnezeul vrea să-l bată, îl înzestrează în mod viclean cu talent. Și cu asta l-a aranjat pe toată viața. Toată lumea va avea dreptul să lovească în el cu piciorul. Când am vrut să vând un tablou prin Vadnay, cumpărătorul a întrebat în câte ore de muncă am făcut acel tablou. În mod natural eu m-am retras ca și Napoleon de la Moscova.

– **Da. Păi, mă rog. Asta este o gândire artistică, că pictorul este plătit la oră ca și un zugrav.**

– Mai rău.

– **Un fel de muncă în acord.**

– Asta înseamnă că nu are niciun rost ceea ce facem noi.

– **Nenea Aurel, aș vrea să știu dacă aveți ceva planuri în legătură cu terminarea lucrărilor Dv.?**

– Da.

– **Anume?**

– Cum voi avea bani și cumpăr vopsele, atunci voi termina tablourile.

– **Deci totuși nu...**

– Pentru că nici ouăle nu se pot vopsi fără băcan. Numai cu băcan.

– **Înțeleg. Și numai asta vă lipsește, nenea Aurel, materialul de colorat?**

– Păi îmi mai lipsește și altceva, îmi lipsesc câteva măsele...

– Alea le facem noi...

– ...îmi lipsește câte ceva din cămară, îmi lipsește combustibilul, îmi lipsesc câțiva prieteni care au rămas la Auschwitz sau Dumnezeu știe pe unde.

– **Dar intuiția de pictor o mai aveți?**

– În mare, da. Am mai mult din ea, cât ar trebui.

– **Deci ați adunat niște puteri tinerești...**

– Am mai mult din ea, mai mult, de aș avea atâta și în pantaloni. (Râde)

– **Este vorba de un dar dumnezeesc, știți, aveți grijă că înregistrăm fiecare cuvânt.**

– Nu-mi pasă, dacă de asta are nevoie posterioritatea sau posteritatea, poftim. (Râde)

– **Foarte bine. Nenea Aurel, povestiți-ne ceva din viața Dv. ca să înregistrăm pe bandă.**

– Din viața mea? Păi vă povestesc cu plăcere un episod foarte interesant. În 1922, (de fapt, în 1921- n. red.) când ministerul m-a invitat să organizez expoziția celor din Ardeal, au făcut un scandal imens, cu toate că era vorba numai de niște încercări ale unui cerc social acolo.

– **Da.**

– Și când am văzut acest scandal în presă, m-am gândit că a sosit timpul să-mi văd și eu de ceva posibilități de câștig bun în loc de predat pentru că m-au dat afară din postul de profesor. Am dat un anunț în fiecare ziar, că, contra unei sume oarecare primesc elevi și că după fiecare zece elevi voi instrui doi pe gratis. M-am gândit că din punct de vedere social trebuie să instruim și pe gratis. Am tot așteptat elevii, și când au trecut deja toate termenele, s-a făcut iarnă deja, așa că m-am dus cu două-trei bucăți de lemne la atelier, să-mi fac acolo un pic de căldură, și deodată, după miezul nopții la ora două,

bate cineva la geam să deschid ușa. Mă uit afară, și văd acolo un fel de pălărie de velur, nu am putut identifica cine ar putea fi, și am mai văzut în semiîntuneric un car mare acoperit de niște cearșafuri albe. Păi, m-am gândit, să-l bată Dumnezeu, careva dintre prietenii mei a tăiat porc și știind că nu am ce mânca, mi-a trimis cineva un porc. Și am fugit afară îmbrăcat și desculț, am deschis ușa, și am văzut că vine un „koșer" din ăsta, un evreu cu perciuni lungi, și cu el un băiat, și au avut în ambele brațe niște rame, tablouri. Păi, nu am putut da înapoi, i-am lăsat să intre, și acolo tatăl îmi cere scuze și îmi povestește că băiatul lui este aici la școala „bocher" și că abia ieri a citit la Sighetul Marmației că eu primesc după fiecare zece elevi doi pe gratis și el și-a adus băiatul să-l primesc elev în timp ce până atunci nu s-a prezentat niciunu. (Râde) Ăla a fost singurul care s-a prezentat. (Râde) Iar eu și în ziua de azi sunt dator la presă pentru acele anunțuri. Ca o completare la astea mai adaug că pe căruța respectivă au fost tablouri acoperite cu cearșafuri, a fost o mulțime mare de tablouri, așa încât ar fi ținut până dimineața dacă aș fi vrut să le văd toate lucrările acestui sărman băiat. Bineînțeles eu nu am avut niciun chef de așa ceva, și am fixat o întâlnire în atelier, lucru pe care ei l-au luat în serios, însă eu am vrut să mă eschivez, și nici nu m-am dus la atelier, pentru că pe atunci lucram în atelierul din grădina Kossuth și o săptămână nu m-am dus la atelierul meu, nu cumva să mă găsească sărmanul de maramureșan cu acele multe tablouri. Așa s-a terminat toată acțiunea asta. De atunci nici n-am avut elevi, unu-doi numai cu care ici-colo am mai făcut ce s-a putut.

– **Înțeleg. Și acum aș vrea ceva, o poveste interesantă, pentru că omul are parte într-o viață atât de lungă de multe, așa că precis mai sunt lucruri interesante...**

– Păi, vă povestesc un caz interesant care s-a întâmplat cu bătrânul meu profesor Székely Bertalan.

– **Poftiți.**

– Când am fost la școala de „maiștri" am vrut să-l convingem pe bătrân să fie deputat, pentru că pe vremea aia au fost acele scene din parlament, legate de Tisza Pista, când nu a fost votată legea despre recruți etc. Iar partidul socialist a fost pe stradă permanent, dar și pe noi...

– **Asta a fost în timpul Primului Război Mondial?**

– Înainte, înainte, în 1904.

– **În 1904. Eu nici nu eram atunci pe lume.**

– În 1904-1905. Nu-i nimic, pentru că har domnului, acum ești aici și dumneata.

– **Nu e o bucurie atât de mare.**

– Stai, stai, să mai așteptăm, grosul vine de acum încolo, ca să nu te bucuri. Deci, am vrut să-l convingem pe Székely Bertalan, noi, elevii lui mai ușuratici l-am capacitat încă o dată, și bătrânul a zis: ați văzut Dv. Dunărea când crește brusc? Păi sigur că am văzut-o. Și a început acolo fiecare să se laude ce a văzut. Unul a văzut acoperișuri în apă, porci morți, cai morți, măgari morți, care ce, și oameni morți etc. Zice bătrânul: toate astea, tot ce ce ați văzut dumneavoastră sunt nimicuri și rețineți că deasupra apei este un strat de cel puțin 20 de cm de gunoi de grajd lichid. Și acum eu, care mi-am trăit modesta viață până acum întotdeauna sub acest bălegar lichid, să-mi ridic capul? Mă voi murdări de tot, păi Dv. vreți să-mi murdăresc capul acum la bătrânețe? Sigur că nu am vrut asta și după aia ne-a fost rușine că am venit cu o astfel de ofertă pentru bătrân. Ne-am și luat atunci angajamentul că nu mai facem asemenea oferte pentru el și îi urmăm sfatul că nu ne amestecăm în astfel de lucruri publice. Din păcate însă tocmai eu nu m-am ținut de asta, și de atunci încoace mi-am murdărit capul de mai multe ori cu astfel de chestiuni.

– **Foarte bine, e o întâmplare foarte nostimă. Nenea Aurel, aș vrea să vă întreb și am mai vrut să întreb asta și în trecut, că ați avut niște compoziții uriașe. Unde v-au ajuns cele mai mari tablouri, în ce fel de galerii, sau în orice colț al lumii, și dacă privim în jur, le vedem peste tot?**

– Când în război armata s-a retras, mi-au furat vreo 5 bucăți. Acelea sigur nu au ajuns la niciun muzeu, și soarta lor trebuie să fie asemănătoare cu soarta acelor statui, pe care eu le-am văzut în Eger, când un cetățean de acolo ne-a invitat pe noi, militarii de acolo, să mergem într-o duminică după masa la el să bem vin roșu. Nu am știut ce se ascunde în spatele acestei invitări, iar eu am adunat 4-5 camarazi și ne-am dus, am primit o ujină splendidă, slănină, cârnați, vin roșu, acel „sânge de taur". Am băut și am băut, și când vinul ne-a urcat puțin la cap, țăranul m-a prins de braț și a zis: domnule căpitan, veniți numai cu mine în șură. Păi m-am gândit că e vorba de ceva secret. Și apoi mă duc în șură, și când el deschide ușa, văd acolo cel puțin 200 sau 300 de statui de marmură, de două sau trei ori mai mari față de mărimea naturală, portrete de marmură ale unor cezari sau papi, și nu mai știu ce, pe care el le-a adunat acolo (râde) și din astea a trimis acasă lunar cu vagoane bătrânul (...) și le-a adunat acolo în șură, și a vrut să afle de la mine – și pentru asta ne-a dat acolo și o gustare – cum s-ar putea face bani din acestea? Nu am avut nicio idee, iar a doua oară i-am spus, că sunt destui care fac pietre funerare sau se pot face și trepte din ele (râde).

– Sau poate s-ar fi putut vinde la kilogram pentru că marmura are și greutate...

– Păi da, dar cine dracu ar fi cumpărat atunci marmură? Păi, poate aceeași soartă au avut și tablourile mele care au fost duse de la mine.

– **Eu nu vorbesc despre acele tablouri care au fost furate de la Dv., nenea Aurel, ci despre acele compoziții despre care știți că sunt într-un loc sau altul, în muzee, la oameni particulari, în străinătate.**

– Păi, câteva dintre compozițiile mele mai valoroase sunt la Muzeul Războiului în Viena.

– **Da.**

– Apoi am compoziții și în America. Despre care trebuie să spun că sunt compoziții furate, pentru că au fost furate pur și simplu.

– **Și au fost duse în America?**

– Au fost duse în America.

– **A fost vorba de niște bandiți americani?**

– (Râde) Nu a fost vorba de niște bandiți care răpesc copii, ci de o firmă de bandiți, care a furat tablouri. Deci au fost duse acolo pur și simplu.

– **Ați putea spune câteva cuvinte despre subiectul acestor tablouri care acum, ca să zic așa, sunt în văzul lumii întregi?**

– Originalele le-am predat la regiment. Mai sunt și pe aici ceva desene de război.

– **Eu cunosc foarte multe lucrări ale Dv., nenea Aurel. Cred că cea mai interesantă lucrare a Dv. este „Noul Cristos", care este pe coperta cărții lui Rodion.**

– Da. Asta are o istorie interesantă. Eu am fost referentul așa ziselor treburi artistice. Am fost numit de generalul Lukacsics, pentru că presa din vest s-a ocupat de ofensivă deja înainte. Asta a fost înaintea ofensivei din 1916. Iar noi ne-am pregătit atât de mult crezând că ofensiva va reuși. El a numit în persoana mea și a unui locotenent major, să ducem la îndeplinire misiunile de cultură, adică să adunăm obiecte de artă. Eu am și adunat câteva, dar nu așa ca și prietenul și cunoscutul locotenent major de artilerie, care a trimis cu vagoanele la Eger portretele cezarilor, ci eu le-am trimis la Muzeul Războiului și cu astea au ajuns acolo și compozițiile mele.

– **Înțeleg.**

– Apoi sunt lucrări la Paris, și am auzit că și la Stockholm, de restul nu mai știu.

– **Dv., nenea Aurel în acel timp, în 1916, nu ați mai fost obligat la serviciul militar și ați avut această însărcinare ca și om particular, nu?**

– Ba, am fost obligat.

– **Câți ani ați avut atunci în 1914 dacă nu sunt indiscret?**
– Am fost rezervist.
– **În 14 s-au înrolat și rezerviștii?**
– Cum să nu.
– **Câți ani ați avut atunci?**
– Păi, trebuie calculat. Dacă acum am împlinit 80, atunci câți?
– **Războiul a avut loc acum 45 de ani, atunci este ușor de calculat, rotunjit 35 de ani, ați fost încă tânăr pe atunci.**
– Păi nu am fost chiar așa de tânăr.
– **În orice caz ați rezistat luptei.**
– Nu am fost așa de tânăr cum sunt azi.
– **Aveți ca trăsătură de bază curajul?**
– Nu am această trăsătură de bază, însă dacă beau un pic atunci și eu sunt tot așa de curajos ca și ceilalți eroi din zilele noastre.
– **Înțeleg.**
– Pentru că înafară de un singur erou care a fost sincer, niciun alt erou nu mi-a putut spune niciun motiv pentru eroismul său dacât că a fost beat. (Râde.)
– Înțeleg. Eu obișnuiesc să spun clienților mei dacă susțin că ei sunt curajoși la scoaterea unei măsele, că având în vedere că este vorba de gură, este vorba de un erou de gură.
– (Râde.) Și apoi vă rog, să vă mai zic ceva episoade mai mărunte?
– **Poftiți.**
– Are rost?
– **Are rost, pentru că acele multe impresii vor fi înregistrate și toate sunt interesante pentru mine.**
– Păi, vă rog frumos, sper că nu publicați astea...
– **Nu, astea rămân în mâini private, mai bine zis în posesia familiei.**
– Păi, vă rog frumos atunci să rămână în posesia familiei. Iată un caz real. În 56 am fost invitat la o expoziție la Baia Mare. Am trimis o mulțime de tablouri acolo, au fost acceptate trei. Cum am ajuns eu să fiu jurizat acolo de tot felul de oameni murdari, nu contează, omul trece peste astea, dacă e democrație să fie democrație, smântână până la gât... și ce se întâmplă, vă rog frumos? La un moment dat am fost anunțat că statul îmi cumpără două tablouri. Păi, eu am așteptat banii. Prețul unuia a fost de 14 000 de lei, și mi-au și trimis 14 000 de lei în jurul Crăciunului. Zic că prețul unuia fiind deja aici, eu am cumpărat un porc pentru fiul meu, unul pentru mine și am dat bani în stânga și în dreapta la cine am putut pentru că am avut de unde. Și ce se întâmplă, mă rog? S-a lămurit până la urmă că este vorba de prețul a două tablouri pe care le-au cumpărat. Prețul celuilalt a fost 25 000 lei, deci 14 plus 25, adică 39 000 lei. Și eu am primit în loc de 39 000 numai 14 000. Aștept, tot aștept banii și nu mi se trimit. Eu am început să fac reclamații, la început pe un ton mai blând, apoi tot mai hotărât. Până la urmă mi-a scris statul, adică ministerul îmi comunică, și actul mai este aici la mine, între hârtii, că așa ceva nu se va mai repeta. (Râde.)
– **Foarte interesant.**
– Și apoi eu am răspuns: tovarășe ministru asta sigur nu se va mai repeta, pentru că eu nu mai trimit tablouri la expoziții (Râde).
– **Și celălalt tablou nu a mai fost plătit niciodată?**

– Sigur că nu. Și au solicitat ca să cumpere și al treilea tablou, însă eu am spus că mai înainte vreau să văd banii. Dar nu au trimis bani. Se pare că a fost o situație mai penibilă pentru ei decât pentru mine.

– Cunoașteți „baza de soldat”?

– **Nu o cunosc.**

– „Numai înainte, fiule!”

– E bun, foarte bun. E la fel cu „banii taurului”, însă de ce banii taurului, eu nu știu. Dumneata știi?

– **Nu știu ce înseamnă „banii taurului.”**

– Este vorba de ceva cartelă de haine sau de alimente, 36 de lei sau cam așa ceva.

– **Poate se dă pentru tauri.**

– (Râde). Păi și eu m-am gândit la asta și la început am fost și mândru că mai sunt considerat taur. Apoi am aflat că nu e vorba de niciun fel de taur (Râde).

– **Poate se poate cumpăra carne de taur pe ea.**

– Nu știu. Deci, vă rog frumos, așa de tulbure este toată viața. Acum unde să continui, cu ce să continui?

– **Povestiți-mi câteva impresii din viața Dv. pentru că ați avut atât de multe ocazii să aveți parte de multe lucruri interesante. Ați fost, nenea Aurel în Italia, Franța. Din astea povestiți-mi ceva ca să le înregistrăm.**

– Păi, despre alea nu se prea merită să povestesc, spun sincer, pentru că atunci când eu m-am întors din Vest, prima mea impresie a fost că iar am făcut o tâmpenie. Prima mare tâmpenie a fost că am venit acasă în loc să-mi duc acolo familia. Eu am crezut că dacă îmi pun umărul sub zidurile șubrede ale Austro-Ungariei, atunci va rezista cu siguranță. (Râde.) Însă cred că mai mult am stricat, decât am reparat ceva la această chestiune.

– **Credeți că din cauza asta s-a pierdut războiul?**

– Foarte probabil. (Râde.) A fost vorba despre asta și la o cină a generalului meu. A spus asta și generalul Lukacsics, despre care socialiștii au spus că a fost un general vampir, cu toate că era vorba de un tată cu șase copii. Păi se poate închipui că cineva care a avut șase copii să fie un vampir? (Râde.) Nici nu știu cu ce să continui... Pentru că este interesant cum...

– **Eu așa îmi aduc aminte, că ați fost și în Anglia.**

– Am fost. Dar am stat puțin.

– **Cât timp ați fost acolo?**

– Numai vreo săptămână.

– **La Londra?**

– Pentru că nu poți rămâne mult timp acolo, că dacă nu știi engleză, nu capeți de mâncare.

– **Sigur.**

– Să nu uităm că șovinismul este mult mai viu în oamenii de acolo față de cei de aici.

– **Nenea Aurel, aici este vorba și de altceva, șovinismul este șovinism. Este un lucru elementar că dacă cineva merge într-un stat străin, trebuie să vorbească limba acelui stat. Noi nu putem pretinde ca ei să vorbească în română sau maghiară sau să învețe. Dacă omul sosește acolo, atunci trebuie să cunoască câteva cuvinte din cele mai utile.**

– E în ordine, mă rog, însă aici acasă ți se umple capul cu sentimentul și gândirea internaționalistă. Și atunci nu te preocupă să mai înveți și o altă limbă. Țineți minte asta domnule doctor, că dacă un maghiar a trecut de Leitha, atunci știe toate limbile. Mai ales a știut să ceară bani împrumut.

– **Păi, e cel mai ușor.**

– (Râde.) Dincolo de Leitha până la München, toți mi-au cerut bani împrumut.

– **E cel mai ușor. Pentru asta nu trebuie să știi limbi străine. Nenea Aurel, ideea mea este că omul, chiar dacă este cosmopolit, neapărat trebuie să cunoască mai multe limbi. Nu neapărat limbi literare, dar măcar limba de piață dacă merge în străinătate, limba statului respectiv, cea de toate zilele.**

– Omul învață în străinătate. Pot să spun asta din experiență, oriunde mă duc, în Franța, Germania, Anglia, eu după o săptămână deja știu să vorbesc.

– **Eu vorbesc cinci limbi, acum o învăț pe cea de a șasea, cu toate că nu mai am mare nevoie să vorbesc atâtea limbi, dar este ceva natural dacă omul învață limbi.**

– Și eu am avut pasiuni din astea, însă din acest punct de vedere nu are niciun sens. Și nici din punctul de vedere că omul ar face asta de dragul literaturii. În ultima instanță omul trebuie să-și dea seama că cultura sufletească există nu în Vest, ci în Est.

– **Nu înțeleg asta, încercați să-mi explicați.**

– Spun, și cu asta mă cuplez cu cele spuse de mine mai înainte, adică atunci când am venit acasă din Vest, m-am tot gândit dacă a avut vreun sens că eu am fost în Vest, sau nu a avut. Și întotdeauna am ajuns la concluzia că nu a avut niciun sens. Pentru că civilizația aia, pe care am văzut-o acolo, am văzut-o în nucleu și aici și deja am cunoscut-o. Este ceva asemănător cu faptul că atunci când m-am urcat pe tren, în loc să mă duc la clasa a treia, unde aș fi putut învăța ceva de la țăranii simpli, eu am călătorit cu clasa a doua sau întâia iar cei de acolo au știut tot atât ca și mine. Deci nu am învățat nimic nici de la cei mici, nici de la cei mari. Așa am pățit eu și cu Vestul. M-am dus în Franța...

– **Scuzați-mă, vă opresc, reglăm mașina pentru că inversăm banda.**

– Bine.

……text pierdut, neinteligibil……

* * *

…să completăm lucrurile și să vă spun despre consecințele acelei revoluții colorate din ‘917, din Rusia. După ce mi s-au «eliberat» ochii, eu aș fi așteptat ca aici la noi, să pot să vorbesc și «pro domo» cu un curaj mare de tot, ca oamenii să se simtă și ei eliberați, și fiecare popor să-și poată cultiva cultura proprie. Deci, că nu se va mai întâmpla că românul va face cultura maghiară, maghiarul va face cultura română, evreul face cultura șvăbească, șvabul face cultura săsească, și așa de anapoda, că de fapt, nimeni nu face cultura propriului popor. Cei care sunt chemați să oglindească durerile, bucuriile etc. ale propriului popor, să le facă publice, ca să se repare necazurile. De exemplu eu cunosc un pictor secui, care în loc să picteze bucuriile sau, eu știu, necazurile poporului secui, pictează un câine care stă pe fund pe malul Oltului sub un copac. Păi asta e un pic aiurea și nu spune nimic. Are vreun sens așa ceva?

– **Prea mult sens nu are.**

– Nu are. Tot așa nu are niciun sens, mă rog, că, să zicem, Paul I. Erdős merge în Oaș și desenează flăcăi oșeni. Păi are el vreun habar despre esența psihică a acelui flăcău român, ce ar trebui să se oglindească de fapt pe fața respectivului.

– **Păi da, știm și noi, cei afoni, că în pictură nu trebuie să se picteze trăsăturile fizice efective, ci oglindirea interiorului. Cum ați zis foarte corect, să se redea întâmplarea.**

– Dragă doctore, va fi un lucru lipsit de modestie ceea ce spun acum, pentru că nu este alt exemplu în apropiere. Nu eu, valahul, ar trebui să fac acest tablou, cu titlul *În umbra crucii*, ci un evreu.

– **Da, pentru că tabloul acela redă clipele dinaintea deportării din anii ‘40.**

– Păi, el ar trebui să facă asta, el ar trebui să simtă asta mai bine ca mine. Eu de fapt m-am uitat atunci pasiv la această întâmplare, pentru că nu am putut face nimic.

– **Foarte bună această comparație. Adică Paul Erdős să picteze tablouri cu un astfel de caracter, iar pictorul Aurel Popp tablouri cu teme românești pentru că așa s-a născut și tematica asta îi este în sânge.**

– Și ungurul să facă pe cele ungurești, secuiul pe cele secuiești, șvabul pe cele șvăbești și așa mai departe.

– **Da, pentru că trăiește în el.**

– Eu așa interpretez eliberarea, eliberarea sufletelor, și nu așa cum se interpretează în general, adică noi suntem eliberați doar pentru ca eu să nu-mi pun piciorul pe asfalt.

– **(Altă voce) și acum aș vrea să vă pun și eu o întrebare. Cum vedeți evoluția viitorului, și cum va evolua viața noastră în viitor?**

– Păi, mă rog, în două feluri. Primul este că vor fi culcați toți copiii la un loc pentru ca toți să se contamineze de variolă dacă unul este bolnav de ea. Asta ar fi una din soluții. Cealaltă soluție este să lăsăm toate merele într-un singur coș ca de la unul putred toate să se putrezească. În felul ăsta nici nu poate fi vorba de niciun fel de progres. Mă rog, nu este niciun progres că, la Satu Mare, de exemplu, se fabrică deja și butoaie, și poate mâine se vor forja aici și sape. Asta nu-i progres, asta nu-i industrie.

– **Aș vrea să vă întreb și altceva. Atunci de ce se numește partidul nostru, «un partid progresist»?**

– Pentru că una este teoria, și alta este practica. Se poate citi aici, în scrisorica asta...

– **Da, am citit-o.**

– ...că omul degeaba tot încearcă, pentru că în masele de oameni există un fenomen, ceva enigmatic, care se găsește și la indivizi, mai mult, fiecare are așa ceva. Eu am citit la un filosof american, că fiecarte om poartă în el o enigmă, prin care el nu-și dezvăluie esența existenței. Soțul nu-și cunoaște soția, soția nu-și cunoaște soțul, copiii nu-și cunosc mama și tata, copiii nu se cunosc între ei ca și frați.

– **Care este cauza, cum explicați asta?**

– Cauza... Păi eu nu pot explica, însă bănuiesc din cele scrise de filosoful respectiv, adică el explica asta prin faptul că însăși natura îl ocrotește pe individ ca nu cumva să se schimbe și să devină altul, ca din cauza unui polen străin. Numai prin această metaforă pot explica asta.

– **Autoapărarea naturii, să-i zicem așa.**

– Nu natura... Natura îi dă omului această forță de autoapărare.

– **Da. Și eu așa m-am gândit.**

– Așa că eu mă ocup în ultima vreme de două chestiuni, pentru că mai mult scriu și nu pictez pentru că n-am vopsele. Mă ocup de două chestiuni. Una este enigma existenței umane, și grupurile acestor enigme. Cealaltă este sufletul lui Ady, adică spiritul unui artist. De fapt pentru ce naiba se naște artistul? Care este menirea lui? Care este scopul lui? Care sunt cauzele și motivele?

– **Păi, artistul are neapărat o menire, și anume o menire mai înaltă, pentru că mai există și alte ocupații pe lumea asta. Și există și vocația. Artistul trebuie să trăiască în slujba vocației sale.**

– Mă rog, asta după viziunea materialistă asupra lumii. Nu are niciun rost ceva ce nu dă roade.

– **Vă rog, artistul nu se poate încadra undeva ca și un om obișnuit, care poate fi avocat, medic, muncitor sau de altă ocupație.**

– Asta ziceți dumneavoastră. Eu zic altceva.

– E bine și just pentru că inteligența umană trebuie cumva...

– **...dezvoltată.**

– ...nu dezvoltată...

– **Trebuiesc puse bazele...**

– Pentru că, vă rog, eu, dacă mi se cere, îmi pot închipui comunismul ca pe cea mai nobilă și cea mai bună idee în afara creștinismului. Vor să o slujesc? (Pe un ton ridicat) Păi atunci eu de ce nu pot da ordin ca artiștii să fie instruiți pentru ca ei să slujească perfect acestui țel, pe care îl cere această idee?

– **Artistul ca atare...**

– De ce se permite să se facă kitschuri? De ce se permite, așa cum am și scris într-un articol, care bineînțeles nu a fost publicat, ca cineva să picteze un «becitoc» adică un dovleac vienez, ca și natură moartă? Și pictorul respectiv se pozează pe o fotografie în fața naturii moarte de parcă ar fi pictat Viena, și nu dovleacul de Viena.

– **Artistul nu poate fi obligat să picteze ce nu vrea. Dacă este artist trebuie să aibă intuiții artistice și nu…**

– Vă rog, asta este o teorie veche, eu nu sunt de acord cu ea. După mine dacă nu există o trăire a artistului față de subiect, atunci poate picta să zic așa o reproducere mecanică, însă nu ceva artistic. În primul rând artistul nu acolo începe să fie artist unde este încadrat ca atare. Artistul începe acolo unde înainte nu era decât zero, nimic, și apoi sută la sută.

– **Scuzați-mă că intervin, poate fac o comparație proastă, însă încerc să compar arta cu altceva. Nu se poate pretinde de la artiști să picteze după normă, cum nu se poate pretinde nici de la lucrătorii intreprinderii de pompe funebre să îndeplinească norma. Ei nu pot influența numărul morților.**

– E foarte bună comparația, pentru că omul mai poate și zâmbi, pentru că e interesantă. Însă la ce altceva aș putea aplica eu această comparație? Eu aș aplica-o la obligativitatea generală la muncă. Dumneavoastră, ca medic, cum puteți fi obligat să culegeți mălai? Păi dumneavoastră aveți o vocație, cu totul alta. Și totuși…

– **Și artistul are o vocație cu totul alta, care nu poate fi încadrat sau forțat, artistul nu poate fi…**

– Fără medici nu există sănătate publică, dar fără pictori există sănătate publică.

– **Și artistul este unul... din cultura generală.**

– El nu dă nimic, mă rog, el nu dă nimic.

– **Unde ar ajunge cultura dacă nu ar exista pictori?**

– Unde ar ajunge? A fost odată un medic cu numele de Osvath, nu știu dacă l-ați cunoscut măcar din auzite?

– **L-am cunoscut.**

– A fost fratele acelui redactor de la Nyugat...

– **L-am cunoscut personal.**

– Păi, noi doi am făcut odată un pact personal, anume că cel mai bine ar fi pentru artiști dacă ar boicota arta. Să nu mai facă tablouri, să vedem apoi ce ar face cei din clasele de mijloc cu amenajarea camerelor. Bine, însă numai noi doi am rămas cu pactul. Adică el doar a vorbit, iar eu nu am mai pictat... (Râde)

– **Vă mulțumesc foarte mult, am terminat interviul pentru că banda magnetică s-a terminat.**

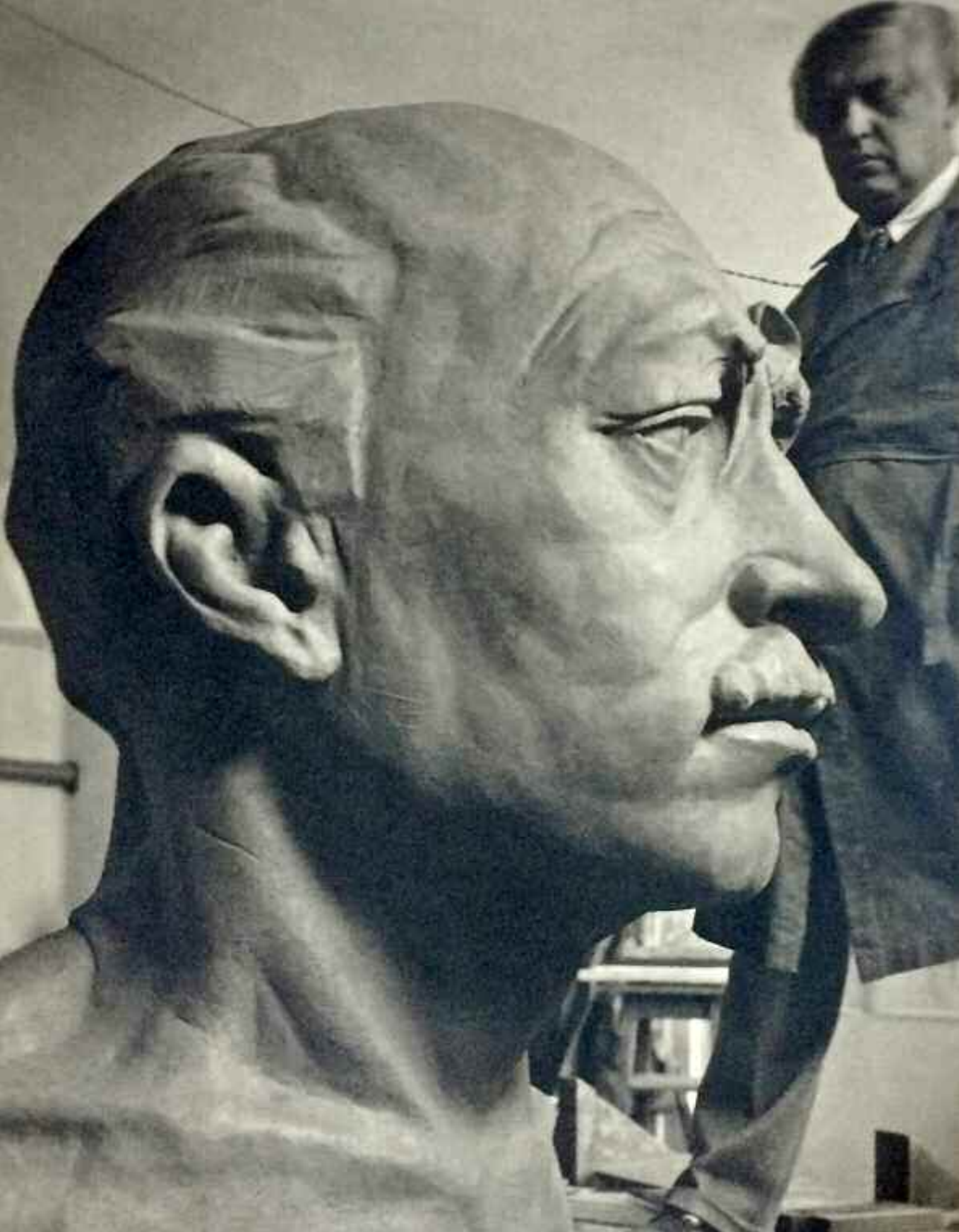

În atelierul unui artist sau în atelierul unui mare artist?

Mircea Zaciu își intitula articolul despre Aurel Popp din Tribuna anului 1958 „În atelierul unui mare artist”. Așa, ca să nu existe niciun dubiu în privința celui pe care-l vizita la atelierul său din Satu Mare, mai degrabă cu intenția de a-l reabilita în ochii autorităților comuniste, decât de a-l reîncadra, și alinia, în mișcarea artistică a vremii. Îi făcea artistului, dată fiind epoca, un portret atotcuprinzător, făcând trimitere la nume mari, foști prieteni, amestecând omul, picturile, schițele, lucrările abandonate, într-un tot unitar menit să-i redea bătrânului pictor statutul de artist de primă mărime din Ardealul interbelic. Articolul său, după ce a stat un an în sertarele redacției de la Cluj, trecând de cenzură, va fi contribuit la acordarea titlului de artist emerit celui căruia i se refuzase până și primirea în noua Uniune a Artiștilor Plastici.

Distincția, diploma pe care a refuzat să meargă la București să și-o ridice, echivala pentru Aurel Popp, ca și în cazul altor mari pictori consacrați în perioada interbelică, nu cu o recunoaștere propriu-zisă a valorii sale, ci cu o reabilitare politică urmată de regulă de majorarea pensiei și facilitarea unui împrumut de creație.

Prin urmare, „În atelierul unui mare artist” poate fi considerat atât un titlu polemic, un act de curaj în contextul vremii, cât și o aliniere la recunoașterea pe cale orală a artistului retras la Satu Mare, dar încă foarte prezent în conștiința artiștilor ardeleni.

Încă de la lansarea sa în lumea artistică, după marea expoziție a artiștilor ardeleni de la Cluj, din 1921, majoritatea celor care au trecut pragul atelierelor sale, fie că s-au aflat în grădina Romei, fie mai târziu, pe strada Turbinei, după 1980 strada Aurel Popp, au rămas cu impresia că, într-adevăr, au avut șansa de a fi fost invitați în atelierul unui mare artist.

Timpul, nu numai că a estompat această impresie, dar este pe cale să o șteargă cu totul. Clădirea s-a degradat, aliniindu-se astfel ruinelor din România secolului 21 care-și așteaptă reabilitarea în urma nu știu cărui proiect de finanțare europeană.

Atelierul lui Aurel Popp s-a alăturat altor ruine și locuri șubrezite de nepăsare, numite case memoriale, ateliere, locuri în care s-au născut, au trăit, au murit mari personalități, scriitori, oameni politici, artiști. O parte uitați cu desăvârșire, alții doar ignorați, lui Aurel Popp soarta i-a rezervat, totuși, o nu foarte târzie recunoaștere. Clădirea care a găzduit atelierul, pe cale să se prăbușească, se încăpățânează să reziste, poate și datorită plăcii de metal pe care scrie „Atelierul Aurel Popp”. Ne place să credem că, printre crăpăturile din pereți, prin igrasia care s-a insinuat în fundație, clădirea mai păstrează spiritul locului.

Amestec de tehnică inginerească și alchimie plastică, atelierele artiștilor de odinioară de tipul lui Aurel Popp erau mai degrabă laboratoare pentru experimentarea unor formule tehnice, birouri de arhitectură și inginerie, amestec de

REZUMAT

tehnică și alchimie în care, de multe ori, vreme îndelungată, șevaletul, pensulele, culorile și paleta erau înghesuite într-un colț, așteptând vremuri mai bune, locul lor fiind luat de riglă, echer și compas, de planșe acoperite de complicate desene tehnice și nu în ultimul rând de scrisori, tăieturi din ziare de la rubrica licitații, notițe cu stadiul lucrărilor din țară.

Un adevărat bazar era și atelierul lui Aurel Popp. Machete, statui, schițe, proiecte arhitecturale, stâlpi și postamente gata să susțină mari construcții, etichete, și iarăși schițe și desene până la cel mai mic detaliu ale unor proiecte de monumente, biserici, arhitectură stradală, mobilier urban, modele de acoperișuri, porțelanuri, farfurioare, cănițe, obiecte ciudate, și, evident, pânze uriașe rezemate de pereți. Poate fi încorporat acest „bazar" în corpul operei artistice a lui Aurel Popp? Este altceva decât un simplu „balast" aruncat într-un creuzet din care urmau să iasă produse de artă sau acest amestec vine doar să rotunjească imaginea de ansamblu a unui creator ce tindea, deseori împins de nevoi, spre statutul unui artist total, al unui meșteșugar de tip renascentist, umbră a unui homo universalis, familiarizat cu toate tipurile de artă?

Nici cu desăvârșire uitat, nici ignorat, Aurel Popp, ca și alți artiști, mai înzestrați sau mai modești, are nevoie nu doar de o restituire parțială, așa cum am încercat să facem în primul volum* (* Aurel Popp, Între două culturi, Editura Rao, 2017) ci și repus în adevărata lui lumină, cu urcușuri și coborâșuri abrupte, cu umbre și penumbre străbătute de lumini stranii. Ca în tabloul *Furtună în pădure*.

Dacă în relațiile cu semenii, fie ei oameni simpli sau colegi de breaslă, autorități locale sau naționale, trecea drept un om mândru, încăpățânat, intransigent, avem impresia că în intimitatea și singurătatea atelierului devenea un copil când mofturos-jucăuș, când îmbufnat, răzgâiat din cauza preaplinului de talent pe care i l-a hărăzit Dumnezeu. Sau i l-a dat natura.

Cel ce picta, pe la mijlocul anilor '30 ai secolului trecut, *Florile muncii*, iar în plin proletcultism aborda pictura religioasă, în fața lumii ținând să treacă drept un liber cugetător, ba chiar un ateu, în atelier, în fața hârtiei, cu creionul în mână, sau în fața șevaletului, ca și în fața rămășițelor strămoșilor săi, pe care i-a deshumat dintr-un cimitir sătesc pentru a-i reuni în cripta familiei, se transforma în biciul lui Dumnezeu, de cele mai multe ori, biciuindu-și propria operă, supunând-o unei prea aspre judecăți – și pre-judecăți – dintr-un nemăsurat orgoliu, dar și din cauza unei exagerate autocenzuri, născută dintr-un acut, și dureros, sentiment al propriei valori, ratând astfel oportunități ce păreau că-l vor scoate dintr-o obscuritate inerentă oricărui provincial.

Ca orice artist independent, Aurel Popp a încercat să se salveze de sărăcie prinzând „lucrări frumoase", înțelegând prin asta bine plătite.

Țintind în primul rând monumentele, a fost pândit de neșansă, începând de la prima mare lucrare, *Honvedul Sătmărean* din perioada Primului Război Mondial, urmat de următorul eșec, *Monumentul dr. Vasile Lucaciu* sau *Monumentul Unirii de la București*.

Făcând o adevărată obsesie pentru Leul de la Șișești, acesta fiind preotul care i-a cununat pe părinții artistului, fermecat de personalitatea acestuia, gândește lucrarea ca pe o „apoteoză". Vor urma cele două proiecte pentru *Monumentul Unirii*, unul pentru Sibiu, altul pentru București. Va realiza busturile lui Vincențiu Babeș și I. G. Duca, precum și un monument dedicat ostașilor morți în Primul Război Mondial, ridicat la Lipova. După 1945 schițează câteva proiecte pentru Nicolae Bălcescu, Mihai Eminescu, Horia, Cloșca și Crișan, Ady Endre, George Enescu, dar se gândește să participe și la concursul pentru monumentul celor doi Bolyai, ridicat la Târgu Mureș prin 1957.

Meritele sale artistice, îndeobște recunoscute, nu au fost omologate prin lucrări duse până la capăt, nu întotdeuna din vina lui. Istoria i-a fost potrivnică.

Monumentul Honvedului Sătmărean, comandat în 1913, ridicat în 1917, dărâmat în 1918.

Monumentul Unirii din București proiectat în întregime în 1928, ajuns în faza de machetă, rămâne nerealizat pentru că susținătorul său, Octavian Goga, a căzut de la putere. Comandat în 1938-1939, munca la *Monumentul lui Carol al II-lea*, avea să-i fie zădărnicită de Dictatul de la Viena. Neșansa personală și-a dat mâna cu vitregiile istoriei.

Dacă drumul spre rai se spune că este pavat cu bune intenții, cu siguranță drumul spre monumentalitate este pavat cu o sumedenie de desene, schițe, crochiuri, planșe, măsurători, calcule, corespondențe, negocieri, etc. etc, iar la sfârșit cu un contract.

Arhivând „operele" pe care ar fi vrut să le realizeze, dar nu le-a realizat, în parte din cauza altora, în parte din cauza lui, lăsând, totuși, în urmă dovezile palpabile ale muncii sale, Aurel Popp ne apare ca un artist care și-a pus pe umeri mai mult decât, omenește, se poate duce de unul singur. Omul a tins să fie o instituție, fiind de fapt un singuratic și un însingurat. Ca pictor își putea permite să stea singur în fața șevaletului. Ca arhitect, ca autor de artă monumentală, ca realizator de fresce, ca designer, în sfârșit, ca antreprenor în construcții, dar și în domeniul artelor aplicate, orice artist devine un neputincios dacă nu are în spate o susținere financiară, o echipă, într-un cuvânt o „întreprindere".

Aurel Popp a fost un artist independent care a tins spre statutul unui „om-orchestră", bazându-se strict pe talentul său.

Ne aflăm în fața unui pretins sculptor, nerealizat, în fața unui ratat? Sau, poate, în fața unui visător? Nicidecum. Ne aflăm în fața unui artist care nu a înțeles – sau nu a vrut să înțeleagă – regulile după care funcționa societatea.

Ne întrebăm din nou: dacă schițele au fost executate, dacă au fost modelate machetele, dacă proiectul tehnic a fost finalizat până în cel mai mic detaliu, putem include, dacă nu ca operă, măcar cu titlu de inventar, proiectul respectiv în palmaresul artistului?

Frunzărind maldărul de hârtii – schițe, documente, notițe, corespondență, deseori și contracte gata semnate, cu toate avizele pe el – vezi dincolo de ele strădania artistului, care, evident, nu poate fi trecută cu vederea. Desenul în sine, crochiul, linia îndrăzneață, este artă în adevăratul sens al cuvântului. În fața schițelor sale, a desenului, îți vine să exclami biblic „Iartă-l, Doamne, că nu știe ce desenează!"

Chiar dacă multitudinea de proiecte nu s-a materializat, în piatră, bronz, marmură, sticlă, mozaic, schițele, machetele, proiectele inginerești, întregesc portretul unui artist plurivalent, cu o capacitate de muncă ieșită din comun.

Simpla inventariere a listelor cu proiectele sale este impresionantă. Făcându-și din muncă o adevărată religie, proiectând monumente, statui, fresce, dar și biserici, mobilier, candelabre, o fabrică de prelucrare a lemnului, reclame, ca să nu mai punem la socoteală pictura, toate acestea, precum și alte preocupări neinventariate, dau măsura talentului unui artist care, dăruit cu un talent ieșit din comun, și-a făcut din artă un scop în sine, iar din muncă o religie.

Dacă la 57 de ani, în 1936, îi scria lui Dumitru Pavlu: „Sunt în stare să pictez întreg cerul dacă primesc comandă", în ziua când împlinea 78 de ani, în 1957, îi scria fostului său coleg, brașoveanul Kollar Gustav: „Cum suporți greutatea tot mai apăsătoare a vieții noastre, cum suporți această confuzie care se numește viață? Lucrezi, pictezi, desenezi și te «narcotizezi» ca să nu vezi și să nu auzi nimic din ceea ce fac cei care vor să ne facă fericiți".

Considerat „de modă veche" chiar și de colegii mai în vârstă decât el, din ce perspectivă trebuie privit un artist de tipul lui Aurel Popp? Fără îndoială reprezintă un model pentru orice tânăr artist. Luând contact cu arta pictorului sătmărean, criticul de artă Károly Kós i-a pus diagnosticul corect încă din 1921: „Își vede clar ținta și înaintează drept pe drumul său către monumentalitate, ceea ce este, la urma urmei, țelul adevărat al fiecărei arte".

După 1933 primește câteva comezi semnificative.

Va realiza bustul lui Vincențiu Babeș, dezvelit la 21 noiembrie 1934, și al lui I. G. Duca, ambele la Timișoara.

Primește comanda pentru câteva monumente funerare, al familiei Imbroane, un alt monument funerar pentru familia Ferențiu, ridică o cruce funerară la Odoreu.

Proiectează și realizează statuia și cripta dr. Lükő Béla, o acropolă în miniatură.

Recepția finală a *Monumentului Eroilor* la Lipova se face la 11 mai 1937. După cum i se ceruse, artistul nu va ieși din gustul epocii și va încerca să satisfacă pretențiile comanditarilor.

Astfel descrie *Monumentul Eroilor*: „va fi veșnicul simbol de avertizare a vitejiei cetățenilor din orașul Lipova.

Se eternizează victoria neamului românesc în războiul mondial, iar laurul ce-i înconjoară glorifică atât eroul învingător cât și pe cel căzut.

Sabia încoronată simbolizează vitejia Soldatului. Monumentul este proiectat din piatră cu plăci mari pentru a putea pe suprafața lor eterniza numele tuturor Eroilor din Lipova."

Primește comanda pentru o statuie a Regelui Carol al II-lea, în preajma izbucnirii războiului, pentru ca în 1943 să primească o comandă pentru ridicarea unui monument al honvezilor, de fapt, pentru refacerea vechiului monument din 1917. Istoria s-a dovedit mereu vitregă pentru Aurel Popp. Evident, proiectele respective nu s-au realizat. După moartea lui Octavian Goga, dintr-o scrisoare către Veturia Goga, rezultă că marele poet s-ar fi înțeles cu Aurel Popp să-i realizeze el monumentul funerar la Ciucea.

După 1950 lucrează la schițele pentru o statuie a lui Nicolae Bălcescu, iar mai târziu se concentrează pe schițarea unor monumente a doi mari poeți, Mihai Eminescu și Ady Endre. Câteva schițe surprind figura marelui George Enescu, cu bagheta magică în mână, nu într-o sală de concerte, ci în mijlocul pieții, în fața mulțimii, dirijând „pieirea lumii" (*Când lumea va arde*).

Kós Károly îi scrie la 1 noiembrie 1954: „Dragă frate Aurel! Ieri am putut discuta cu artiștii de aici și îți relatez mai jos despre cele discutate în legătură cu concursul statuii lui Eminescu: din Cluj profesorul-sculptor Irimescu participă în mod sigur, s-au mai pregătit și alții, însă nu este sigur că vor fi gata din cauza termenului scurt. Fiul meu nu participă. Irimescu a solicitat mai demult de la Direcția artelor să prelungească termenul, și ca membru de partid și sculptor decorat, a sperat că solicitarea lui va fi acceptată, însă a primit răspunsul: nu. Termenul rămâne 15 noiembrie. Acum el lucrează zi și noapte."

Statuia poetului Ady Endre dorește să fie de două ori mai mare decât mărimea naturală, poetul „înțelegerii între popoare" fiind flancat de un țăran român și de unul maghiar.

„Este vorba printre altele să facem acolo și o statuie mai mare, pentru care aș vrea să fac acum un deviz cu cheltuieli. Și după ce nu aș prea putea turna statuia în bronz (pentru că nici nu știu ce mai este de ex. la București cu aceste turnătorii), așa m-am gândit că facem rost de piatră andezit pentru soclu de aici din județul Satu Mare, iar pentru piatra pentru cioplitul figurilor să fac o ofertă acolo la Cluj. Pentru asta îți scriu acum, să te rog să mă ajuți, să-mi scrii o adresă unde să mă interesez, cam cât ar costa un metru cub din această piatră de nisip?

(...) și acum îți dezvălui un secret de-al meu, pe care dacă îl vei cunoaște îți vei da seama că numai asta mai pot face. Eu m-am angajat la două lucrări mari: la statuia lui Ady (cu figuri de dimensiuni de două ori și jumătate mai mari decât mărimea naturală), și la compoziția cu tragerea pe roată a lui Horea și Cloșca. Ajuns la 81 de ani, cu acestea două vreau să-mi termin treburile fără de glorie ale vieții mele. Pentru că nici eu nu sunt ferit de un soi de orgoliu: să pun punct după toate, chiar și după viața mea."

Proiecte multe, realizări puține… Așa s-ar părea. Potrivit biografiei consacrate, lui A. Popp i s-ar fi potrivit sculptura monumentală gen *Muncitorul și colhoznica* de Vera Ignatievna Muhina, căreia Ion Jalea îi făcea o intrare triumfală în câmpul artistic românesc, după ce o cunoscuse în 1946 și purtase o discuție despre realismul socialist în atelierul său. Aurel Popp, în ciuda faimei pe care o avea, nu se apleacă nici măcar spre *Împărat și proletar*, preferând Poetul, Creatorul. Va reflecta îndelung la soarta „poetului nostru național, bietul Eminescu" și va face o serie de schițe pentru o statuie, așezată tot în mijlocul pieței, în jurul ei, la umbra poetului, pe bănci așezându-se oamenii obișnuiți. Nu revine, în perioada proletcultistă, nici la tema minerilor, ca un Boris Caragea sau M. Schulmman. Pentru el cel de-Al Doilea Război Mondial, apoi perioada următoare, nu a mai furnizat nici eroi, nici evenimente mărețe. Doar morminte. Drame colective și suferințe. „Realismul socialist" nu-i oferă niciun subiect. „Respectivul realism care se vrea arătat pe tablouri, nu este acela care trebuie arătat în artă. De exemplu, munca! Munca în sine nu face parte din tematica artei, însă rolul omului în executarea muncii, da." (Scrisoare către Banner Zoltán, 1957)

După 1945 se refugiază în istorie, în istoria de dincolo de turbulențele secolului 20, care l-au bulversat, pe care a încercat să le înțeleagă, dar puterea lui de înțelegere s-a limitat la simpla observație a acțiunilor unor oameni din jurul său. Între el și lume, între om și artist, s-a creat un crater. Era un copil, așa cum îl caracterizase Dumitru Pavlu după ce acesta, supărat pe Tonitza că l-a făcut marxist, dezamăgit și revoltat, în semn de protest se lasă înscris pe listele unui partid de stânga la alegerile din 1926. În plin comunism prefera miturile, legendele, personalitățile tragice. Personajele lui sunt învinșii: Gh. Doja, Nicolae Bălcescu, Eminescu, Horia și Cloșca, Ady Endre. Este obsedat de Roata care le-a frânt oasele răsculaților mai mult decât de răsunetul revoluționar al revoltei țăranilor din 1784.

Destul de redusă în raport cu pictura, sculptura lui Aurel Popp surprinde personaje în ipostaze calme, de familie. Artistul pare să se fi dedicat sculpturii în momente de acalmie, de liniște sufletească, lucrările fiind un fel de respiro între două furtuni, între două etape de creație.

Dacă sculptura monumentală are nevoie de eroi, de personaje care prin ele însele transmit mesaje, idei, concepte, sculptura lui Aurel Popp chiar dacă nu atinge profunzimea picturii sale, este străbătută de mișcarea, de dinamismul atât de specific artistului, trezind însă altfel de emoții. *Croitoreasa*, *Copiii mei*, *Soția mea* sunt lucrări tratate cu delicatețe, în demireliefuri, modelate cu grija de a ocoli orice asperitate.

Registrul se schimbă când artistul tatonează, în parte cu timiditate, în parte cu furie, metafora vieții și a morții. În *Adevăratul învingător*, *Memento Mori*, sau în *Mâna chirurgului dr. Lükő Béla*, lucrări mult mai complexe, adâncimile reliefului, materia zdrențuită, dau profunzime și sens unor concepte, dincolo de care – paradoxal în cazul unui artist viguros ca Aurel Popp – se simte ancestrala teamă în fața morții, în fața necunoscutului.

ÖSSZEGZÉS

Egy művész, vagy egy nagy művész műtermében?

Mircea Zaciu a következő címet adta a Tribunában 1958-ban Aurel Poppról közölt cikkének: „Egy nagy művész műtermében". Azért, hogy semmi kétség se legyen azzal a művésszel kapcsolatban, akit meglátogatott szatmárnémeti műtermében, leginkább azzal a szándékkal, hogy rehabilitálja őt a kommunista hatóságok szemében, semmint hogy újra beillessze, besorolja őt a kor művészeti életébe. És az adott kor körülményei között egy mindenre kiterjedő portrét rajzolt a művészről, nagy nevekre, volt barátokra hivatkozva, egy teljes egésszé keverve az embert, a képeket, a vázlatokat, a félbehagyott munkákat, aminek az volt az értelme, hogy visszadja az idős festőnek elsőrangú művészi helyét a két világháború közti Erdélyben. Cikke, miután egy évet állt a kolozsvári szerkesztőség fiókjaiban és átment a cenzúrán, hozzájárult a festő érdemes művésszé nyilvánításhoz, akinek még az új Képzőművészeti Szövetségbe való tagfelvételét is visszautasították.

A kitüntetés, az oklevél, amelynek átvételére nem volt hajlandó Bukarestbe utazni, nem az értékét valóban elismerő okmány volt, akárcsak más, a két világháború közt elismert piktorok esetében, hanem egyfajta politikai rehabiltáció, amit általában nyugdíjemelés és alkotói kölcsönök felvételének lehetősége követett.

Következésképpen az „Egy nagy művész műtermében" cikket tekinthetjük polemikus címmel ellátottnak, egy bátor cselekedetnek a kor viszonyai között, de egy szóbeli csatlakozásnak is a Szatmárnémetiben visszahúzódó művész elismeréséhez, aki azonban nagyon is jelen volt az erdélyi művészek emlékezetében.

Már a művészeti életbe való belépése, azaz az erdélyi művészek 1921-ben Kolozsváron megrendezett kiállítása után, a legtöbben, akik átlépték műtermeinek küszöbét, lett légyen az a Kossuth-kertben, vagy később a Turbinei utcában, amely 1980-tól Aurel Popp utca lett, azzal benyomással maradtak, hogy valóban az a szerencse érte őket, hogy egy nagy művész műtermébe hívták meg őket.
Az idő azonban nem csupán tompította ezt a benyomást, hanem majdnemhogy teljesen eltörölte. Az épület állaga leromlott, amely így hasonlóvá vált a 21. század Romániájának romos épületeihez, amelyek arra várnak, hogy valamilyen európai finanszírozás révén megújulhassanak.

Aurel Popp műterme más romos épületekhez és a nemtörődömség miatt romló egyéb helyekhez vált hasonlóvá, amelyeket emlékházaknak, műtermeknek s olyan helyeknek nevezünk, ahol nagy személyiségek, írók, politikusok, művészek születtek, éltek vagy elhunytak. Egyeseket teljesen elfelejtettek, másokat mellőztek csupán, azonban Aurel Popp számára a sors mégis megadott egy nem túlságosan későn jövő elismerést. Az épület, amelyben a műterme volt, az összeomlás szélén áll, de még makacsul kitart, talán annak a fémtáblácskának köszönhetően, amelyen ez áll: „Aurel Popp műterme". Szeretnők hinni, hogy a falak repedései, az alapból feltörő nyirkosság ellenére az épület még őrzi a hely szellemét.

A mérnöki technika és a plasztikai alkímia aprólékos keveréke. Az Aurel Popp-féle egykori művészek műtermei inkább amolyan laboratóriumok voltak bizonyos technikák kikísérletezéshez, építészeti és mérnöki irodák, a technika és az alkímia keverékei, amelyekben gyakran és hosszú időn át a festőállvány, az ecsetek, a festékek és a paletta egy sarokban voltak összezsúfolva jobb idők eljövetelére várva, s helyüket a vonalzó, a háromszög és a körző vette át, valamint bonyolult műszaki rajzokkal tele

papírok és nem utolsó sorban a levelek, az árverésekre vonatkozó újságkivágások, az ország különböző részein lévő munkák kivitelezési állapotára vonatkozó feljegyzések.

Egy igazi bazár volt Aurel Popp műterme is. Makettek, szobrok, vázlatok, építészeti tervek, oszlopok és talapzatok, amelyek nagy építményeket lettek volna hivatottak tartani, címkék és megint vázlatok és rajzok, amelyek a legapróbb részletekig terjedtek ki emlékművek terveire, templokra, utcai építészetre, városi bútorzatra, tetőtervekre, porcelánokra, tányérkákra, kis csuprokra, különos tárgyakra, és nyilván voltak ott falhoz támasztott hatalmas vásznak is. Lehet ez a „bazár" Aurel Popp műveinek része? Valami más ez, mint afféle ballaszt egy tégelybe ömlesztve, amelyből aztán művészi termék lesz, vagy ez az egyveleg arra jó, hogy kiteljesítse egy alkotó összképét, aki arra törekedett, gyakran a szükségtől is hajtva, hogy totális művész legyen, egy reneszánsz típusú mester, a homo universalis árnyéka, aki minden művészetet ismer?

Aurel Poppnak, akit se nem felejtettek el, se nem mellőztek teljesen, szüksége van, akárcsak más, tehetségesebb vagy szerényebb képességű művészeknek nem csupán a részleges újrafelfedezésre, úgy, amint tettük mi az első kötettel (Aurel Popp két kultúra között, Rao Kiadó, 1917), hanem arra is, hogy igazi ragyogásába kerüljön vissza, a meredek emelkedőkkel és lejtőkkel, különös fények árnyékaival és félárnyékaival. Amint azt a „Vihar az erdőben" című képén láthatjuk.

Miközben embertársai között, legyenek azok egyszerű halandók vagy céhbeli kollégák, helyi vagy országos hatóságok, büszke, nyakas, hajlíthatatlan ember benyomását keltette, az a gyanúnk, hogy műterme magányában és intimitásában hol szeszélyes-játékos, hol kényeskedő és elkényeztetett gyerekké vált ama hatalmas tehetség következményeként, amellyel megáldotta az isten. Vagy amelyet a természettől kapott.

Aki a múlt század 30-as éveiben „A munka virágai"-t festette, de a proletkultizmus idején vallási festészetet művelt, aki a külvilág szemében szabadgondolkodónak, sőt ateistának akarta mutatni magát, a műteremben, a papír előtt és ceruzával a kezében, vagy az állvány előtt, akárcsak ősei maradványai előtt, amelyeket kiásatott egy falusi temetőből azért, hogy egy helyre hozza azokat a családi kriptába, isten ostorává alakult át, aki tegtöbbször a saját műveit ostorozta egy túl szigorú ítéletnek – és előítéletnek - vetve alá azokat, éspedig valami mérhetetlen gőg miatt, de egy eltúlzott öncenzúra miatt is, amely saját értékének éles és fájdalmas megéléséből fakadt, s így olyan lehetőségeket szalasztott el, amelyek valószínűleg kiemelhették volna őt abból a homályból, amely elkerülhetetlen bárki esetében, aki vidéki.

Mint bármelyik független művész, Aurel Popp is „szép", értsd: jól megfizetett megbízások megszerzésével próbált megszabadulni a szegénységtől.

Elsősorban emlékművek elészítésére jelentkezett, ám esélytelenül, kezdve a szatmárhi honvéd emlékművétől az első világháború idején, amit a dr. Vasile Lucaciu és a bukaresti Egyesülés Emlékművével kapcsolatos kudarcok követtek.

A „lacfalusi (Șișești) oroszlán" igazi rögeszméje volt, hiszen ez a lelkész eskette a művész szüleit, akinek személyisége elvarázsolta őt, s ezt a munkáját „apoteózis"-nak gondolta el. Következett az Egyesülés Emlékművének két terve, egyik Nagyszeben, a másik Bukarest részére. Elkészíti Vincențiu Babeș és I. G. Duca mellszobrait, valamint az első világháborúban elesett katonák emlékművét, amelyet Lippán állítottak fel. 1945 után néhány vázlatot vet papírra Nicolae Băcescuról, Mihai Eminescuról, Horiáról, Cloșcáról és Crișanról, Ady Endréről, George Enescuról, de arra is gondol, hogy részt vegyen a két Bolyai emlékművének elkészítésére kiírt pályázaton, amelyet 1957-ben állítottak fel Marosvásárhelyen.

Általánosan elismert művészi érdemei nem igazolódtak vissza kivitelezett munkákban is, s nem mindig az ő hibájából. A történelem volt vele szemben ellenséges.

A Szatmári Honvéd 1913-ban megrendelt és 1917-ben felállított emlékművét 1918-ban lerombolták. Az Egyesülés bukaresti Emlékműve, amelynek terve 1928-ra készült el és jutott a makett szakaszába, megépítetlen maradt, mert támogatója, Octavian Goga kiesett a hatalomból. II. Károly 1938-1939-ben megrendelt emlékművén végzett munkája hiábavalóvá vált a bécsi döntés miatt. Személyes kudarcai a történelem mostohaságával tetőződtek.

Amint a mondás szerint a mennybe vezető út jószándékkal van kikövezve, úgy bizonyára a monumentalitáshoz vezető út is rajzok, krokik, tervek, mérések, számítások, levelezések, tárgyalások stb., stb. sokaságával, s legvégül egy-egy szerződéssel van kikövezve.
Azon „művek" archiválása nyomán, amelyeket meg akart valósítani, de részben mások, részben önmaga miatt nem valósított meg, de amelyek mégis munkájának kézzelfogható bizonyítékaiként maradtak fenn, Aurel Popp egy olyan művészként jelenik meg előttünk, aki sokkal több terhet vett a vállára, mint amennyi egy személy számára emberileg lehetséges. Ez az ember csaknem egy intézmény volt egymaga, miközben magányos, illetve elmagányosodott volt. Műépítészként, monumentális művészeti alkotóként, falfestmények kivitelezőjeként, designerként és végül építkezési és az alkalmazott művészet területén működő vállalkozóként minden művész tehetetlenné válik, ha nincs mögötte anyagi támogatás, egy csapat, egyszóval egy „vállalkozás".

Aurel Popp független művész volt, aki a „zenekar-ember" státusára törekedett, szogorúan csak a maga tehetségére támaszkodva.

Egy képzelt, de kisiklott, bukott szobrásszal van dolgunk? Vagy talán egy ábrándozóval? Semmiképp. Hanem egy olyan művésszel, aki nem értette meg – vagy nem akarta megérteni – azokat a szabályokat, amelyek szerint a társadalom működik.

Ismételten kérdezzük: amennyiben a vázlatok elészültek, a makettek meg lettek formázva, a műszaki terv a legapróbb részletekig elkészült, belefoglalhatjuk-e azokat, ha nem is mint műveket, de legalább mint leltári tételeket a művész életművébe?

A hatalmas papírhalmokat, vázlatokat, dokumentumokat, jegyzeteket, levélváltásokat, közben aláírt és az összes jóváhagyásokkal ellátott szerződéseket lapozgatva, ezek mögött megláthatjuk a művész törekvéseit, amelyektől természetesen nem tekinthetünk el. A rajz, a kroki, a bátor vonalak önmagukban is művészetet jelentenek a szó igazi értelmében. És vázlatai, rajzai láttán kész az ember biblikus módon kifakadni: „bocsáss meg néki uram, mert nem tudja mit rajzol'".

Annak ellenére, hogy ezen tervek sokasága nem is öltött testet kőben, bronzban, márványban, üvegben, mozaikban, a vázlatok, a makettek, a mérnöki tervek kiteljesítik egy sokoldalú művész portréját, akit rendkívüli munkabírás jellemzett.

Már terveinek egyszerű leltára is bámulatos. Igazi vallásnak tekintve a munkát tervezte emlékműveit, szobrait, freskóit, de templomokat, bútorzatot, állólámpákat, fafeldolgozó gyárat, reklámokat is, hogy a festészetet ne is számítsuk ide, ezek együttesen, fel nem leltározott egyéb elfoglaltságaival együtt mutatják meg annak a művésznek az igazi és rendkívüli tehetségét, aki a művészetet magának a célnak, a munkát pedig vallásnak tekintette.

Ugyan 57 éves korában, 1936-ban ezt írta Dumitru Pavlunak: „képes vagyok az egész eget lefesteni, ha kapok rá megrendelést", 78. életévének betöltése napján, 1957-ben így írt volt kollégájának, a brassói Kollár Gusztávnak: „hogy viseled életünk egyre nyomasztóbb súlyát, hogy viseled ezt az összevisszaságot, amit életnek nevezünk? Dolgozol, festesz és „kábítod" magad, hogy ne láss és ne hallj semmit mindabból, amit azok tesznek, akik boldoggá akarnak tenni bennünket?".

Milyen perspektívából kell tekintenünk az Aurel Popp-féle művészre, akit még a nála idősebb kollégák is „régimódinak" tartottak? Kétségtelenül ő egy példakép akármelyik fiatal festő számára. Miután megismerkedett a szatmári festő művészetével, a műkritikus Kós Károly már 1921-ben helyes

látleletet állított fel: „Tisztán látszik a cél és ő halad a maga útján a monumentalitás felé, ami végső soron minden művészetnek az igazi célja".

1933 után néhány fontos megrendeléshez jut.

Elkészíti Vincenţiu Babeş mellszobrát, amelyet 1934 november 21-n lepleznek le, valamint az I. G. Ducáét, mindkettőt Temesvár számára.

Néhány síremlékre is megrendelést kap, az Ambrone család számára, egy másik síremléket készít a Ferenţiu családnak, egy sírkeresztet emel Udvariban is.

Megtervezi és kivitelezi a dr. Lukő Béla szobrát és kriptáját, ezt a miniatűr akropoliszt.
A lippai Hősök Emlékművének végleges átadása 1937 május 11-án történt meg. A felkérésnek megfelelően a művész nem lépi túl a korszak ízlésén és igyekszik kielgíteni a megrendelők igényeit. Így írja le a Hősök Emlékművét: „örök figyelmeztető szimbóluma marad Lippa város polgárai vitézségének.

Megörökítődik a román nép világháborús győzelme, és az őket körülvevő babérkoszorú glorifikálja a győzőt és az elesettet is.

A koronás kard a Katona vitézségét szimbolizálja. Az emlékmű kőből van tervezve nagy táblákkal, amelyeken meg lehet örökíteni Lippa összes hőseinek nevét".

A háború kitörése előtt megrendelést kap II. Károly király szobrának elkészítésére, 1943-ban pedig egy honvéd-emlékműre, illetve az 1917-ben készült emlékmű újáépítésére. A történelem azonban mindig mostohának bizonyult az Aurel Popp esetében. Nyilván, a szóban forgó tervek nem valósultak meg. Egy levélből, amelyet Veturia Gogának írt Octavian Goga halála után, kiderül, hogy a nagy költő megegyezett Aurel Poppal, hogy ő készítse el csucsai síremlékét.

1950 után egy Nicolae Bălcescu szobor vázlatain dolgozik, később pedig két nagy költő, Mihai Eminescu és Ady Endre szobrainak felvázolására összpontosít. Néhány vázlatán a nagy George Enescu fugurája jelenik meg, kezében a mágikus karmesteri pálcával , de nem a hangversenyteremben, hanem egy tér közepén, amint a „világvégét" dirigálja a sokaság előtt (Amikor a világ elég).

Kós Károly írta neki 1954 november 1-én: „Kedves Aurél Testvér! Tegnap volt módom beszélni az itteni művészekkel és az alábbiakban beszámolok az Eminescu-szoborral kapcsolatos pályázatról: Kolozsvárról Irimescu professzor és szobrász biztosan pályázik, mások is készültek, de nem biztos, hogy el is készülnek a rövid határidő miatt. A fiam nem vesz részt a pályázaton. Irimescu már régebben kérte a Művészeti Igazgatóságtól, hogy hosszabítsák meg a határidőt és párttagként és kitüntetett szobrászként remélte, hogy teljesítik kérését, azomban azt a választ kapta, hogy nem. Marad a november 15-i határidő. Ő most éjjel-nappal dolgozik."

Azt szerette volna, hogy Ady Endre költő szobra kétszerese legyen az életnagyságnak, és hogy a „népek közti megértés" költője társaságába egy román és egy magyar paraszt figurája kerüljön. „Arról van szó többek közt, hogy készítsünk oda egy nagyobb szobrot, amelynek a költségvetését most akarom elkészíteni És mivel nem nagyon tudnám bronzból kiönteni azt a szobrot (mert pl. azt sem tudom, mi a helyzet ma Bukarestben ezekkel az öntödékkel), arra gondoltam, hogy a talapzathoz kerítsünk andezit követ innen Szatmár megyéből, az alakok kifaragáshoz szükséges kőre pedig kérjünk árajánlatot onnan Kolozsvárról. Ezért írok most neked, kérlek segíts, írj egy címet, hogy merre érdeklődjek, s hogy mennyibe kerülne egy köbméter ilyen homokkő?

(...) és most elárulom neked egy titkomat, amelyet ha megismersz, rájösz, hogy csak ezt tudom tenni. Két nagy munkára vállalkoztam: az Ady-szoborra (az életnagyságnál két és félszer nagyobb alakokkal) és egy kompozícióra Horea és Cloşca kerékbetöréséről. Elértem a 81 évet és ezzel a kettővel akarom bevégezni dicstelen dolgait az életemnek. És mivel én sem vagyok mentes egyfajta becsvágytól, pontot szeretnék tenni mindenre, így az életemre is."

Sok terv, kevés megvalósulás… Így tűnhet. Igazi életrajza alapján A. Popp számára az olyan monumentális szobrászat lett volna megfelelő, mint a Vera Ignatieva „A munkás és a kolhozparasztasszony” című alkotása, akinek Ion Jalea nyitott dicsőséges utat a román művészeti mezőkre, miután 1946-ban megismerte őt és elbeszélgetett vele műtermében a szocialista realizmusról. Létező híre ellenére, Aurel Popp még a Császár és proletár felé sem fordult, inkább értékelte a Költőt, az Alkotót. Sokáig töprengett „a mi nemzeti költőnk, a szegény Eminescu” sorsán, és egy sor vázlatot készített egy szobor számára, amely egy téren áll és körülötte, a költő árnyékában hétköznapi emberek ülnek padokon. A proletkult időszakában nem tér vissza a bányászok témájához sem, mint Boris Caragea vagy M. Schulmann. Számára a második világháború és az azt követő időszak már nem szolgáltatott se hősöket, se büszke eseményeket. Csupán sírokat. Kollektív drámákat és szenvedést. A „szocialista realizmus” nem nyújtott neki semmféle témát. „Az illető realizmus, amelyet a képeken kellene megmutatni, nem az, amit a művészetben be kell mutatni. Például a munka! Maga a munka nem része a művészet tematikájának, de az ember szerepe a munka elvégzésében, az igen”. (Levél Banner Zoltánnak, 1957)

1945 után a történelembe menekül, a 20. század zűrzavarain túli történelembe, amely összezavarta őt, amelyet megpróbált megérteni, de megértési képessége egyes, körülötte lévő emberek akcióinak egyszerű megértésére korlátozódott. Egy szakadék keletkezett közte és a világ, az ember és a művész között. Gyerek volt ő, úgy ahogyan Dumitru Pavlu jellemezte. Miután megharagudott Tonitzára, amiért marxistának nevezte őt, elkeserdésében és lázadásában, tiltakozásul engedte, hogy szerepeljen egy baloldali párt listáján 1926-ban. A kommunizmus teljében pedig a tragikus személyiségekről szóló mítoszokat, legendákat kedvelte. Az ő hősei a legyőzöttek: Dózsa, Nicolae Bălcescu, Eminescu, Horia és Cloşca, Ady Endre. Jobban foglalkoztatta az a kerék, amely összetörte a lázadók csontjait, mint a parasztok 1784-es lázadásának forradalmi üzenete.

Aurel Popp szobrászata, amely eléggé visszafogott a festészetéhez képest, nyugodt, családias légkörben ábrázolja az embereket. Meglehet, hogy a művész a nyugalom, a lelki béke perceiben fordult a szobrászat felé, s ezek a munkák afféle szünetek voltak két vihar, két alkotói időszak között.

Ugyan a monumentális szobrászatnak hősökre, olyan személyiségekre van szüksége, akik maguk közvetítenek bizonyos üzeneteket, eszméket, felfogásokat, Aurel Popp szobrászata, noha nem éri el festészetének mélységeit, tele van mozgással, a művészre annyira jellemző dinamizmussal, ami viszont más benyomásokat ébreszt. A „Varrónő”, a „Gyermekeim”, a „Feleségem”, a „Portré” gyöngénd alkotások, féldomborművek, amelyeket gondosan formázott meg minden durvaság elkerülése érdekében.

Változik a hangfekvés, amikor a művész, részben félve, részben dühösen, az élet és halál metaforáját kezdi fürkészni. Olyan, sokkal összetettebb munkáiban, mint amilyen „Az igazi győztes”, a „Memento mori”, vagy a „Dr. Lükő Béla sebész keze”, a felület mélységei, az anyag szétforgácsoltsága olyan felfogás mélységét és értelmét adják meg, amelyekben – paradox módon egy olyan életerős művész esetében, mint amilyen Aurel Popp volt – megérezzük a halállal, az ismertelennel szembeni félelmet.

ZUSAMMENFASSUNG

In der Werkstatt eines Künstlers oder in der Werkstatt eines grossen Künstlers?

Mircea Zaciu gab seinem Artikel aus Tribuna im Jahre 1958 den Titel „In der Werkstatt eines grossen Künstlers". Es sollte kein Zweifel existieren in Hinsicht dessen, den er in seiner Sathmarer Werkstatt besuchte, der Autor hatte mehr die Absicht ihn vor den kommunistischen Behörden zu rehabilitieren als ihn wieder in die künstlerische Bewegung der Zeit wieder einzuziehen, einzuordnen. Und er machte dem Künstler in der gegebenen Epoche ein umfassendes Portrait mit Evokation von grossen Namen, gewesenen Freunden, und er mischte den Menschen, die Bilder, die Skizzen, die aufgegebenen Werke in eine einheitliche Gesamtheit mit dem Zweck, dem alten Maler den Statut eines sehr wichtigen Maler der Zwischenkriegszeit wiederzugeben. Sein Artikel, nachdem er im Schubladen der Klausenburger Redaktion ein Jahr lang wartete und durch die Zensur gelassen wurde, trug zur Verleihung des Titeles „Verdienter Künstler" einem bei, dessen Aufnahme in den neuen Künstlerverband zurückgewiesen worden war.

Die Auszeichnung, das Diplom, für dessen Übernahme nach Bukarest zu reisen er verweigerte, bedeutete für Aurel Popp, wie auch für andere grossen Maler der Zwischenkriegszeit, nicht eine eigentliche Anerkennung seines Wertes, sondern eine politische Rehabilitation, wonach im Allgemeinen eine Erhöhung der Rente und die Möglichkeit eines Schöpfungsdarlehens folgte.

Also kann „In der Werkstatt eines grossen Künstlers" als ein polemischer Titel beurteilt werden, als eine mutige Tat in den Verhältnissen jener Zeit, aber auch als eine mündliche Einordnung der Anerkennung des nach Sathmar zurückgezogenen Künstlers, der aber noch sehr stark in der Erinnerung der siebenbürgischen Künstler geblieben war.

Schon seit seinem Start im künstlerischen Leben, also seit der grossen Klausenburger Ausstellung der siebenbürgischen Künstler im Jahre 1921, blieb die Mehrheit derer, die in seine Werstatt eintraten, sei sie im Romei-Garten oder später in der Turbinei Strasse, nach 1980 Aurel Popp Strasse, mit dem Eindruck, dass sie wirklich die Chance gehabt haben in die Werkstatt eines grossen Künstlers eingeladet zu werden.

Die Zeit hat nicht nur diesen Eindruck matt gemacht, sondern sie wird ihn langsam völlig auslöschen. Das Gebäude zerfällt und es wird ähnlich den Ruinen Rumäniens des 21. Jahrhunderts, die alle auf eine Renovierung durch irgendeine europäische Finanzierung warten.

Aurel Popps Werkstatt gehört nun anderen Ruinen und den durch die Indifferenz degradierten Orten, Gedenkhäuser, Werkstätten genann an, wo grosse Persönlichkeiten, Schriftsteller, Politiker, Künstler geboren wurden, gelebt haben oder gestorben sind. Einige sind völlig vergessen, andere nur ignoriert, Aurel Popp bekam aber vom Schicksaal eine nicht zu späte Anerkennung. Das Gebäude in dem seine Werkstatt war, ist im Fallen, aber es steht noch fest, vielleicht dank der Metallplatte mit der Inschrift: „Aurel Popps Werstatt". Wir möchten gerne glauben, dass trotz den Spalten in den Mauern und trotz der aus dem Fundament aufsteigenden Feuchtigkeit, bewahrt dieses Gebäude noch den Geist des Ortes.

Eine spitzfindige Mischung von ingenieurmässiger Technik und plastischer Alchemie – die Wersktätten alter Maler, wie auch Aurel Popp war, waren mehr Laboratorien für Experimentierung von neuen Techniken, Architektur- und Ingenieurwerkstätten, Mischungen von Technik und Alchemie, in denen oft und für lange Zeit Gestell, Pinsel, Farben und Palette gepresst in einer Ecke standen auf bessere Zeiten wartend, und ihre Rolle wurde durch Lineal, Dreieck und Kompass übernommen, wie auch durch grosse Papiere mit komplizierten technischen Zeichnungen, sowie durch Briefe,

Zeitungsausschnitte mit Auktionen, Aufzeichnungen mit dem Stand anderer Arbeiten aus dem Land. Auch Aurel Popps Werkstatt war ein wahrer Basar. Maquetten, Statuen, Skizzen, Bauentwürfe, Stütze und Postamente für grosse Bauwerke, Preisschilde und wieder Skizzen und sehr ausführliche Zeichnungen für Monument-Entwürfe, Kirchen, Strassenmöbel, Stadtmöbel, Dachmodelle, Pozellane, Tellerchen, Becherchen, kuriöse Objekte, und natürlich riesige Leinen an die Wand geleht.

Kann dieser Basar in den Körper des künstleriscehen Werkes von Aurel Popp eingegliedert werden? Handelt es sich um etwas anderes als um einen einfachen „Ballast" in einen Tiegel geworfen, aus dem künstlerische Produkte entstehen werden, oder kommt diese Mischung um den Gesamteindruck eines Schöpfers zu ergänzen, der, manchmal unter dem Druck der Notwendigkeiten ein Handwerker aus der Renaissance, ein Schatten eines totalen Künstlers werden wollte, der alle Kunstarten versteht?
Weder vollkommen vergessen, noch ignoriert, braucht Aurel Popp, als auch andere, mehr oder weniger begabten Künstler nicht nur eine partielle Restitution, so wie wir durch den ersten Band („Aurel Popp zwischen zwei Kulturen, Rao Verlag, 2017) es gemacht haben, sondern er soll in sein wahres Licht wiedergestellt werden mit allen Aufstiegen und steilen Abhängen, mit allen Schatten und seltsamen Halbschatten. Wie im Falle des Bildes „Unwetter im Wald".

In seinen Verhältnissen mit den Mitmenschen, sollten sie einfache Leute, Kollegen, oder lokale und Landesbehörden sein, schien er als ein stolzer, hartknäckiger, kompromissloser Mensch, wir haben aber den Eindruck, dass er in der Intimität und Eisamkeit der Werkstatt oft ein wälerisch-spielendes oder ein verstummtes, verzältes Kind wurde, als Folge seiner übervoller Begabung, die er von Gott als Geschenk bekommen hatte. Oder von der Natur.

Er malte in den 30-en Jahren des vorigen Jahrhunderts „Die Blumen der Arbeit", aber er beschäftigte sich in den Jahren des Proletkultismus mit der religiösen Malerei, er wollte in der Öffentlichkeit als ein Freidenker, noch mehr, als ein Ateist scheinen, und er wurde in der Werkstatt, vor dem Papier und mit dem Bleistift in der Hand oder vor dem Malergestell, wie auch vor den Überresten seiner Ahnen, die er in einem ländlichen Friedhof ausgrabte um sie in die Familengruft zu einigen, zur Peitsche Gottes, indem er am häufigsten seine eigene Kunst peitschte, weil er sie mit einem zu strengen Urteil – und Vorurteil – betrachtete, dessen Grund seine unmessbare Eitelkeit, aber auch eine übertriebene Selbstzensur, eine Folge seines akuten, schmerzhaften Gefühls des eigenen Werkes war, und so verpasste er jene Möglichkeiten, die vielleicht ihn aus dem Dunkel herausgeholt hätten, was jedem aus der Provinz charakteristisch ist.

Wie alle unabhängigen Künstler, versuchte auch Aurel Popp sich von de Armut durch Erhalten einiger „schönen", versetehe: gut bezahlten Arbeiten zu retten.

Er bemühte sich vor allem um Denkmäler, aber er hatte dabei kein Glück, so mit der ersten grossen Arbeit, dem Denkmal des Sathmarer Honveds aus der Zeit des ersten Weltkrieges, was von dem nächsten Fiasko gefolgt war: das Denkmal der Vereinigung von Bukarest.

Er war wirklich durch den „Löwen aus Șișești" besessen, der als Priester seine Eltern traute, und als einer, der von seiner Persönlichkeit verzaubert war, stellte sich diese Arbeit als eine „Aphoteose" vor. Es folgten zwei Entwürfe für das Denkmal der Vereinigung, eines für Hermannstadt, das andere für Bukarest. Er fertigte die Büsten von Vincențiu Babeș und I. G. Duca an, wie auch ein Denkmal der gefallenen Soldaten, in Lippa aufgestellt. Nach 1945 skizzierte er einige Entwürfe für Nicolae Bălcescu, Mihai Eminescu, Horia, Cloșca und Crișan, Ady Endre, George Enescu, aber er hatte die Absicht auch an dem Wettbewerb für die Anfertigung des Denkmals der beiden Bolyai, das 1957 in Tg. Mureș errichtet wurde.

Seine künstlerische, allgemein anerkannte Verdienste wurden nicht auch durch gefertigten Arbeiten homologiert, und nicht immer aus seiner Schuld. Die Geschichte war ihm feindlich. Das Denkmal des Sathmarer Honveds, bestellt in 1913, errichtet in 1917, wurde 1918 demoliert. Das Denkmal der Vereinigung, welches 1928 völlig entworfen wurde, gelang in die Phase einer Maquette, blieb aber ungefertigt, weil sein Unterstützer Octavian Goga aus der Macht fiel. Die Arbeit an dem Denkmal von Karl II. war durch das Wiener Diktat verhindert. Das persönliche Unglück war mit der Ungunst des Geschichte

verbunden.Man sagt, dass der Weg zum Himmel mit guten Vorsätzen gepflastert ist, so ist der Weg zur Monumentalität sicherlich mit einer Menge von Zeichnungen, Skizzen, Krokis, grosse Blättern, Messungen, Rechnungen, Briefwechsel, Verhandlungen usw., usw. und endlich auch mit einem Vertrag gepflastert. Wenn man seine Werke archiviert, die er anfertigen wollte, aber nicht angefertigt hat, teils aus Gründen anderer, teils aus seinen Gründen, liess er aber konkrete Beweise seiner Arbeit zurück, und so scheint uns Aurel Popp ein Künstler, der eine viel grössere Last über sich nahm als ein Mensch allein konnte.

Dieser Mensch wollte eine Institution sein, aber er war in der Wahrheit ein Einsamer und ein Vereinsamter. Als Maler konnte er allein vor dem Malergestell stehen. Aber als Architekt, als Autor von monumentaler Kunst, als Freskenmaler, als Designer, aber auch als Bauunternehmer und Unternehmer der angewandten Künste wird jeder Künstler ohne materielle Unterstützung und ohne eine Mannschaft, also ohne ein „Unternehmen" machtlos.

Aurel Popp war ein unabhängiger Künstler der strickt auf seine Begabung baute und wollte ein „Orchestermensch" sein.

Haben wir mit einem eigebildeten, falschen Bildhauer, mit einem Verlierer zu tun? Oder eventuell mit einem Träumer? Keineswegs. Wir haben mit einem Künstler zu tun, der die Regeln, nach denen die Gesellscahf funktioniert, nicht verstand oder diese nicht verstehen wollte. Wir fragen uns wieder: wenn die Skizzen angefertigt wurden, wenn die technische Entwurf bis zu den kleinsten Details ausgearbeitet wurde, können wir diese, wenn auch nicht als Werke, aber wenigstens als Teile des Inventarverzeichnisses ins Gesamtwerk des Künstlers aufnehmen?

Wenn wir die Papierhäufen, Skizzen, Dokumente, Notizen, Briefwechseln, manchmal auch die unterschriebenen und mit allen Genehmigungen versehenen Verträge blättern, sehen wir die Absichten des Künstlers, die freilich nicht ignoriert werden können. Die Zeichnung, das Krokie, die mutige Linie können alle als Kunst im wahren Sinne des Wortes betrachtet werden. Man wollte, die Skizzen und Zeichnungen betrachtend, biblisch aufschreien: „Siehe Herr, er weiss nicht was er zeichnet!"

Auch wenn die Menge von Entwürfen nicht in Stein, Bronze, Marmor, Glass, Mosaik materialisiert wurde, ergänzen die Model, die ingenieurmässige Entwürfe das Portrait eines vielseitigen Künstlers, der eine aussergewöhliche Arbeitskraft hatte.

Eine einfache Inventaraufnahme seiner Entwurflisten ist beeindruckend. Er machte aus der Arbeit ein wahres Glauben, er entwarf Denkmäler, Statuen, Fresken, aber auch Kirchen, Möbel, Kandelaber, eine Fabrik für Holzverarbeitung, Reklamen, um jetzt die Malerei nicht hinzurechnen. All diese und die nicht verzeichnete Beschäftigungen geben die Mass eines Künstlers, der mit einer aussergewöhnlichen Begabung ausgestattet, machte aus der Kunst ein Ziel an sich und aus der Arbeit ein Glauben.

Als er 57 Jahre alt war, schrieb er 1936 an Dumitru Pavlu: „Ich bin imstande den ganzen Himmel zu malen, wenn ich einen Auftrag bekomme", und am Tag als er 78 Jahre alt wurde, schrieb er seinem Kollegen, dem Kronstädter Koller Gusztáv: „Wie kannst du die immer bedrückender werdende Schwierigkeiten unseres Lebens ertragen, wie kanns du dieses Durcheinander ertragen, das man Leben nennt? Man arbeitet, zeichnet und man „narkonisiert" sich um nichts zu sehen und nichts zu hören von all dem, was die tun, die uns glücklich machen wollen".

Er war als „altmodisch" sogar von den älteren Kollegen betrachtet, also aus welcher Perspektive soll man einen Künstler betrachten wie Aurel Popp war?

Er ist ohne Zweifel ein Vorbild für jeden jungen Künstler. Als der Kunstkritiker Kós Károly die Kunst des Sathmarer Künstlers kennenlernte, stellte er schon 1921 eine gültige Diagnose: „Man sieht klar das Ziel, er geht gerade vorwärts auf seinem Weg zur Monumentalität, was letzten Endes das wahre Ziel jedwelcher Kunst darstellt".

Nach 1933 erhielt er einige wichtige Bestellungen.

Er fertigte die Büste von Vincențiu Babeș an, die am 21 November enthüllt wurde und die von I. G. Duca, beide in Temeswar.

Er erhielt Bestellungen für einige Grabmale, eines für die Familie Ambrone, ein anderes für die Familie Ferenţiu und er errichtete ein Grabkreuz in Odoreu.

Er entwarf und fertigte die Statue und Gruft des dr. Lükő Béla an, eine Akropolis en miniature. Die endgültige Übernahme des Denkmals der Helden aus Lippa fand am 11. Mai 1937 statt. So wie es erfordert wurde, ignorierte der Künstler den Geschmack der Epoche nicht, und er versuchte den Anforderungen der Besteller nahe zu kommen.

So beschrieb er das Denkmal der Helden: „es wird ein Warnungssymbol der Tapferkeit der Stadt Lippa sein.

Es wird den Sieg des rumänischen Volkes im ersten Weltkrieg verewigen, und der Lorbeer rund-herum glorifiziert sowohl den siegenden Helden, als auch den Gefallenen. Der gekrönte Säbel symbolisiert die Tapferkeit des Soldaten. Das Denkmal ist aus Stein mit grossen Platten entworfen, damit auf diesen Oberflächen die Namen aller Helden aus Lippa verewigt werden können".

Er bekommt einen Auftrag für eine Statue des Königs Karl II. vor dem Ausbruch des Krieges und er bekommt in 1944 einen anderen Auftrag für die Anfertigung eines Honveddenkmals, eigentlich für die Wiederherstellung des alten Denkmals aus 1917. Die Geschichte war immer widrig mit Aurel Popp. Es is klar, dass die betreffenden Entwürfe nicht verwirklicht wurden. Aus einem Brief an Veturia Goga erfahren wir, dass er sich mit dem grossen Dichter einigte, dass sein Grabmal is Ciucea durch Aurel Popp angefertigt werde.

Nach 1950 arbeitete er an den Skizzen für eine Statue des Nicolae Bălcescu und später konzentrierte er sich an die Skizzen für die Genkmale von zwei grossen Dichtern, Mihai Eminescu und Ady Endre. Einige Skizzen stellen die Figur des grossen George Enescu dar, mit dem Taktstock in der Hand, aber nicht in einem Konzertsaal, sondern in der Mitte eines Platzes vor einer Menschenmasse, wo er die „Verlust der Welt" (Wenn die Welt brennt) dirigiert.

Kós Károly schieb ihm am 1. November 1954: „Lieber Bruder Aurel! Gestern konnte ich mit den hiesigen Künstlern disktutieren und ich beschreibe unten was im Zusammenhang des Wettbewerbs für die Statue Eminescus diskutiert wurde: aus Klausenburg nimmt der Professor und Bildhauer Irimescu sicher teil, auch andere machten Vorbereitungen, aber es nicht sicher, dass sie fertig werden können, weil die Frist zu kurz ist. Mein Sohn wird nicht teilnehmen. Irimescu verlangte seit längerer Zeit von der Kunstdirektion eine Verlängerung der Frist und er hoffte als Parteigenosse und als ausgezeichneter Bildhauer, dass sein Antrag akzeptiert wird, aber die Antwort war: nein. Die Frist bleibt bis 15. November. Jetzt arbeitet er Tag und Nacht."

Er wollte, dass die Statue von Ady Endre zweimal so gross als die Naturgrösse wird, und dass neben dem Dichter „der Verständigung zwischen den Völkern" ein rumänischer und ein ungarischer Bauer steht.

„Es handelt sich unter anderen, dass war dort auch eine grosse Statue machen, für die ich jetzt den Kostenvoranschlag machen möchte. Und weil ich die Statue nicht aus Bronze giessen könnte (weil ich nicht einmal weiss, was z.B. in Bukarest mit diesen Giessereien ist), dachte ich Andesitstein für den Sockel von hier aus dem Kreis Sathmar zu besorgen und für den Stein für das Hauen der Figuren mache ich einen Antrag dort in Klausenburg. Ich schreibe jetzt, um dich um Hilfe zu bitten, schreibe mir eine Adresse, wo ich nachfragen kann, was ein Kubikmeter aus diesem Sandstein kosten würde?

(...) und jetzt enthülle ich dir ein Geheimnis von mir, und wenn du es kennst, wirs du verstehen, dass ich nur so handeln kann. Ich habe mich für zwei grossen Arbeiten engagiert: für die Statue von Ady (mit Figuren zweiundhalb grösser als die Naturgrösse) und für die Komposition mit dem Radbrechen von Horia und Cloşca. Ich wurde 81 Jahre alt und ich möchte mit diesen zwei die Sachen mein ruhmloses Leben beenden. Weil auch bei mir eine Art Eitelkeit nicht fehlt, möchte ich nach allem einen Punkt setzen, selbst auch nach meinem Leben."

Viele Pläne, wenige Realisierungen... So könnte es scheinen. Nach der anerkannten Biographie A. Popps, würde für ihn die monumentale Skulptur angemessen gewesen, wie der Fall „Des Arbeiters und der

Kolchozbäuerin" von Vera Ignateeva Muhina ist, für die Ion Jalea den triumphalen Weg in die rumänische Kunstebene bereitete, nachdem er in seiner Werkstatt eine Diskussion mit ihr über den sozialistischen Realismus führte. Aurel Popp ist trotz seines Ruhms nicht einmal für „Keiser und Proletar" interessiert, und er bevorzugte den Dichter, den Schöpfer. Er dachte lange über das Schicksaal „unseres Nationaldichteres, des armen Eminescu" nach und er machte eine Menge von Skizzen für eine Statue, auch in der Mitte eines Platzes, wo im Schatten des Dichters alltägliche Menschen rundherum auf Bänken sitzen. Er kam in der proletkultischen Epoche zum Thema der Bergarbeiter nicht zurück, wie etwa Boris Caragea und M. Schulmann. Der zweite Weltkrieg und die darauffolgende Zeit brachte ihm weder Helden, noch grossartige Geschehnissen. Nur Gräber. Kollektive Dramen un Leiden. Der „sozialistische Realismus" bot ihm keine Subjekte. „Der betreffende Realismus, den man auf den Bildern zeigen sollte, ist nicht der, der in der Kunst gezeigt werden muss. Zum Beispiel: die Arbeit! Die Arbeit an sich gehört nicht zur Thematik der Kunst, aber die Rolle des Menschen in der Anstrengung der Arbeit, ja." (Brief an Banner Zoltán, 1957)

Nach 1945 floh er in die Geschichte, jenseits der Turbulenzen des 20. Jahrhunderts, die ihn verärgert haben, die er verstehen wollte, aber seine Versehungskapazität auf die einfache Beobachtung der Handlungen einiger Menschen aus seiner Umgebung beschränkt wurde.

Es entstand ein Krater zwischen ihm, dem Menschen und dem Künstler und der Welt. Er war ein Kind, so wie ihn Dumitru Pavlu charakterisierte, nachdem er aus Ärger für Tonitza, der ihn Marxist nannte, aus Enttäuschung und Revolte sich auf die Listen einer linken Partei vor der Wahl in 1926 aufnehmen liess. Im vollen Kommunismus bevorzugte er die Mythen, die Legenden, die tragischen Persönlichkeiten. Seine Figuren sind die Besiegten: Gh. Doja, Nicolae Bălcescu, Eminescu, Horia und Cloşca, Ady Endre. Ihn interessierte mehr das Rad, das die Knochen der Aufständler zerbrach als der revolutionäre Wiederhall des Bauernaufstandes von 1784.

Aurel Popps Skulptur, die im Vergleich mit seiner Malerei relativ gering ist, vereinigt die Figuren in friedlichen, familiären Hypostasen. Es scheint so, dass der Künstler sich in seinen friedlichen, ruhigen Momenten mit der Skulptur beschäftigte und so sind diese Stücke eine Art Respiro zwischen zwei Unwettern, zwischen zwei Schöpfungsperioden.

So wie die monumentale Skulptur Helden braucht, solche Figuren, die an sich Aussagen, Konzepte übertragen, so ist auch die Skulptur von Aurel Popp durch eine für ihn spezifische Dynamik gekreuzt, auch wenn diese die Tiefe seiner Malerei nicht erreicht, aber sie weckt dadurch anderartige Gefühle. „Die Schneiderin", „Meine Kinder", „Meine Frau", „Potrtait" sind mit Zartheit ausgeführte Arbeiten, Halbreliefs, die sorgfältig ausgeführt worden sind um alle Reuhheit zu vermeiden.

Der Register wechselte als der Künstler, teilweise zaghaft, teilweise wütend, die Mataphern des Lebens und des Todes experimentierte. In dem „Wahren Sieger", in „Memento mori" oder in „Der Hand des Chirurgen dr. Lükő Béla", die viel komplexere Werke sind, geben die Reliefs und das schmuddelige Material die Tiefe und den Sinn einiger Konzepte, jenseits von denen – paradoxal im Falle eines so kraftvollen Menschen wie Aurel Popp war – fühlt man die ererbte Angst vor dem Tod, vor dem Unbekannten.

SUMMARY

In the studio of an artist or in the studio of a great artist?

The title of Mircea Zaciu's article about Aurel Popp, in the 1958 edition of „Tribuna", was „In the Studio of a Great Artist". It was meant to remove all doubt regarding the person whom he was visiting in his Satu Mare studio, intending rather to reestablish the painter in the eyes of the communist authorities than to reaffiliate him with the artistic movement of that time. In view of that particular era, he was making an all-encompassing portrait of the artist, reffering to important names, former friends, combining the man, the paintings, the sketches and the abandoned works into an integrated whole meant to restore to the old painter his status as a prominent artist from the interwar Ardeal region. After a year in the drawers of the Cluj editorial office, his article got past the censor and most likely contributed to granting the Emeritus title to the same person whose entrance in the new Plastic Artists Union had been previously denied.

The distinction, which Aurel Popp refused to go to collect in Bucharest, did not correspond for him with the actual acknowledgement of his value, as was the case of other great painters of the interwar period, but with a political reestablishment usually followed by a pension increase and the facilitation of a creative loan.

Therefore, „In the Studio of a Great Artist" may be considered both a polemical title, an act of courage of its era, and an alignment with the acknowledgement of the artist who retired to Satu Mare, but was still present in the minds of artists from Ardeal.

Since his launch in the artistic world, after the great 1921 exhibition of the artists from Ardeal, in Cluj, most of the people who entered his studios, either in Rome Garden or later in Turbinei Street (named Aurel Popp Street after 1980), were under the impression that they had truly been given the chance to be invited in the studio of a great artist.

Time passing has not only blurred this impression, but is about to completely erase it. The building has continually degraded, thus joining the ruins of the 21st century Romania, all waiting to be restored through some European financed project.

Aurel Popp's studio has joined other ruins and carelessly forgotten places, called memorial houses, studios, birth places, living and dying places of great personalities, writers, politicians, artists. Some of them were completely forgotten, others just ignored, but Aurel Popp's fate has reserved him a not so belated recognition. The studio building, which is on the verge of collapsing, keeps resisting stubbornly, perhaps also due to the metal plaque „Aurel Popp's Studio". We like to think that, through the cracks in the walls and the dampness inside its foundation, the building still manages to keep alive the spirit of the place.

A combination of engineering technique and plastic alchemy, the studios of the artists from the past, such as Aurel Popp, were more like laboratories for experimenting different technical formulas, architecture and engineering offices, a mélange of technique and alchemy where, for a long period, the easel, the paintbrushes, the paints and the palette were many times crammed in a corner, waiting for better times, being replaced by the ruler, the set square and the compasses, by boards covered with

complicated technical drawings and, last but not least, by letters, newspaper clippings with auctions or notes about the state of works in the country.

Aurel Popp's studio was also like a real bazaar. Models, statues, sketches, architectural projects, pillars and pedestals ready to sustain grand constructions, labels and then other sketches and drawings with the utmost details of some projects for monuments, churches, street architecture, urban furniture, models of roofs, porcelain objects, small plates, cups, strange objects and, obviously, enormous canvases leant against the walls. May this „bazaar" be incorporated in Aurel Popp's artistic body of work? Is it more than just simple „ballast" thrown into a crucible meant to produce art works or does this mixture only complete the bigger picture of a creator who, often forced by necessity, aspired towards the status of a complex artist, of a Renaissance-type of craftsman, the shadow of a Homo universalis, familiar with all types of art?

Neither entirely forgotten, nor disregarded, Aurel Popp, similarly to other more endowed or more modest artists, requires not only a partial restitution, as we attempted to do in the first volume - Aurel Popp. Between Two Cultures, Rao Publishing House, 2017 – but also a reinstatement in his true light, with abrupt ups and downs, with shadows and half-lights crossed by odd lights, the same as in the painting „Storm in the Forest".

If the relationships with his peers, may those be simple people or fellow painters, the local or the national authorities, showed a proud, stubborn and intransigent man, we are under the impression that in the privacy and solitude of his studio he became a child, sometimes fussy and playful, other times sulky, spoiled due to the superabundant talent which was given to him by God. Or by nature itself.

The same person who, in the mid 1930s, was painting „The Flowers of Labour" and at the height of Proletkult was experimenting with religious painting, wishing to be looked at by the others as a free thinker, even an atheist, changed completely in his studio. In front of the paper, with the pen in his hand or before his easel, the same as before the remains of his ancestors, whom he exhumed from a village cemetery to bring together in the family crypt, the painter became God's scourge, many times severely criticizing his own work, subjecting it to harsh judgement and prejudgement as a result of an unmeasured ego, but also due to an exaggerated self-censorship born out of an intense and painful feeling of self-worth, thus missing opportunities which seemed to have had the possibility to take him out of the inherent obscurity of any provincial.

Much as any independent artist, Aurel Popp tried to save himself from poverty by contracting „nice works", meaning well-paid projects.

Aiming mainly for the monuments, he was followed by bad luck starting with his first big work, The Hungarian Soldier from Satu Mare during the First World War. His next fiascoes – the monument of Vasile Lucaciu or the Union monument in Bucharest.

With a real obsession for the Lion from Șișești, Lucaciu being the priest who married the artist's parents, charmed by his personality, he envisioned his work as an „apotheosis". The following two projects for the Union Monument were for Sibiu and for Bucharest. He would make the busts of Vicențiu Babeș and I.G. Duca, as well as a monument in Lipova dedicated to the soldiers who died during the First World War. After 1945, he drew some projects for Nicolae Bălcescu, Mihai Eminescu, Horia, Cloșca and Crișan, Ady Endre, George Enescu, but he was also thinking of participating in the competition for the monument of the two Bolyai, built in Târgu Mureș in 1957.

His artistic merits, generally recognized, were not confirmed by finished works, a fact that had not always been his own fault. History worked against him.

The monument of the Hungarian Soldier from Satu Mare was commissioned in 1913, built in 1917 and demolished in 1918. The model for the Union Monument from Bucharest, designed entirely in

1928, remained in this stage because of his supporter, Octavian Goga, who fell from power. Commissioned in 1938–1939, the work on Carol II monument was stopped by The Vienna Dictate. Personal misfortune went hand in hand with the hostilities of history.

If it is said that the road to heaven is paved with good intentions, the road to monumentality is certainly paved with a wealth of drawings, sketches, boards, measurements, calculations, letters, negotiations and so on, ending with a contract.

Archiving „the works" which he would have liked to create but did not manage to, partly because of other people and sometimes because of him, yet leaving behind the palpable evidence of his own work, Aurel Popp appears to be an artist who has carried a much bigger burden on his shoulders for just one man. He tended towards being an institution, while in reality he was a lonely, alienated man. As a painter, he could afford to stand alone in front of his easel. As an architect, an author of monumental art, a creator of frescoes, as a designer and, finally, a construction entrepreneur, as well as in applied arts, any artist becomes helpless without financial support, without a team - in a nutshell, without an „enterprise".

Aurel Popp was an independent artist who inclined towards the status of an „orchestra–man", relying exclusively on his talent.

Do we find ourselves before an alleged unfulfilled sculptor, a failure? Or perhaps a dreamer? Not at all. We are in front of an artist who did not understand, or refused to understand the rules of society.

We ask ourselves again: since the sketches were finished, the models completed, the technical project finalized to the last detail, may we include, not as an actual work, but at least as an inventory title, that certain project in the artist's records list?

Flipping through the pile of papers – sketches, documents, notes, mail, often signed contracts with all the necessary approvals, you can see beyond them the artist's effort which obviously cannot be overlooked. The drawing itself, the sketch, the bold line is truly art. When seeing his sketches, the actual drawing, you simply want to say „Forgive him, Lord, for he does not know what he is drawing!"

Although the multitude of projects have not materialized in stone, bronze, marble, glass, mosaic, the sketches, models and engineering projects all complete the portrait of a polyvalent artist, with an out of the ordinary working capacity.

The simple inventory of his lists with projects is impressive. Making a religion out of his work, designing monuments, statues, frescoes, as well as churches, furniture, chandeliers, a wood processing factory, advertisements and other endeavours, besides, of course, his painting, they all give the measure of the artist's talent, endowed with an extraordinary gift, who made art his true goal and the work his religion.

If in 1936, at the age of 57, he was writing to Dumitru Pavlu: „I am willing to paint the whole sky if I get commissioned", in 1957, on his 78th birthday, he was writing to his former colleague, Kollar Gustav from Brașov: „How can you bear the increasingly overwhelming hardship of our life, how can you tolerate this confusion we call life? You work, paint, draw in order to stop seeing and hearing anything from those who want to make us happy."

Viewed as „old-fashioned" even by his older colleagues, what perspective should we consider in order to help us understand an artist such as Aurel Popp? Undoubtedly, he is a role model for any young artist. Getting to know the art of the painter from Satu Mare, the art critic Károly Kós understood him perfectly well as far back as 1921: „He views his goal clearly and advances straight on his way to monumentality, which in the end is the true goal of each art form."

After 1933, he receives a few significant commissions. He would make the bust of Vicențiu Babeș, unveiled on 21st November 1934, and the bust of I.G. Duca, both in Timișoara. He receives the

commission for some funeral monuments, for the Ambrone family, another one for the Ferențiu family, and he unveils a funeral cross in Odoreu. He designs and creates the statue and the crypt of dr. Luko Bela, a miniature acropolis.

The final acceptance of the Heroes Monument in Lipova takes place on 11th May 1937. As he had been asked, the artist would follow the taste of the era and try to meet the commissioners' demands.

Here is his description of the Heroes Monument: „it will be the eternal warning symbol of the Lipovans' bravery. The victory of the Romanian nation will be eternal in the world war and the laurel around them glorifies both the winning hero and the defeated one.

The crowned sword symbolizes the bravery of the Soldier. The monument is made of big stone plaques in order to immortalize the names of all the Heroes from Lipova."

Around the breakout of the Second World War he receives the commission for a statue of King Carol II, while in 1943 he is commissioned a monument representing the Hungarian soldiers, in fact the remaking of the old 1917 monument. The history always proved to be hostile for Aurel Popp. Obviously, these projects never materialized. After the death of Octavian Goga, a letter to Veturia Goga tells us that the great poet had an agreement with Aurel Popp for making his funeral monument in Ciucea.

After 1950, he works on the sketches for a statue of Nicolae Bălcescu, and later focuses on sketching the monuments of two great poets, Mihai Eminescu and Ady Endre. A few sketches capture the face of great George Enescu, with the magic baton in his hand, though not inside a concert hall, but in the middle of the square, in front of the crowd, conducting „the downfall of the world" (When the world would burn).

Kós Károly writes to him on 1st November 1954: „Dear brother Aurel! I was able to talk to the artists from here yesterday and further on I will tell you about the discussions concerning the competition for the statue of Eminescu: the professor and sculptor Irimescu from Cluj will surely participate; others have prepared too, but they are not certain whether they would be ready due to the tight deadline. My son is not taking part in this. Irimescu had previously asked the Art department for an extension and, as a party member and decorated sculptor, hoped his request would be accepted, but he received a negative response. The deadline is still 15th November. He is now working day and night."

The statue of Ady Endre wished to be twice the real size, the poet of „the good relations between nations" being flanked by a Romanian and a Hungarian peasant.

„Among other things, we are also considering a bigger statue there, for which I want to write an estimate of expenses. And since I could not cast the statue in bronze (because I do not know what is happening with these foundries in Bucharest), I was thinking about getting andesite stone for the pedestal here in the Satu Mare county. As for the stone to be used for sculpting the face, I will make an offer in Cluj. This is why I am writing, to ask for your help, send me an address where I can ask about the price for a cubic meter of this sand stone? (...) and now I am telling you a secret of mine, which will help you understand my last option the minute you hear it. I accepted the commissions for two large works: Ady's statue (the scale is two times and a half bigger than the real size), and the composition with Horea and Cloșca's execution on the wheel. Reaching the age of 81, I want to end my unsuccessful life with these two works. Because I also have my ego: to have an end for everything, even for my life."

A lot of projects, few achievements ... That is what it appears to be. According to the acknowledged biography, the monumental sculpture would have been more suitable for Aurel Popp, similar to „Worker and Kolkhoz Woman" by Vera Ignatyevna Mukhina, for whom Ion Jalea made a triumphant entrance in the Romanian artistic world, after having met her in 1946 and had a discussion about the socialist realism in his studio. Despite his fame, Aurel Popp did not even consider Emperor and

Proletarian, preferring the Poet, the Creator. He would reflect on the fate of „our national poet, poor Eminescu" for a long time, and would draw a series of sketches for a statue placed also in the middle of a square, surrounded by ordinary people sitting on benches in the shadow of the poet. The artist does not return to the issue of the miners either, in the Proletkult period, like Boris Caragea or M. Schulmman. The Second World War and the period that followed provided him neither heroes, nor grand events. Only tombs. Mass dramas and sufferings. „The Socialist Realism" does not offer him any subjects. „That certain realism wishing to be shown in paintings is not the one we should display in art. For example, work! Actual work is not part of the art theme, but the role of man in doing the work is." (in a 1957 letter to Banner Zoltan)

The artist takes refuge in history after 1945, the history beyond the 20th century turbulences that tormented him, which he tried to understand, but his ability to comprehend was limited to the simple observation of actions done by some people around him. A crater appeared between him and the world, between man and artist. He was a child, as Dumitru Pavlu characterised him after he got angry with Tonitza because he called him a Marxist. Dissaponted and outraged, he decided to protest and accepted a place on the lists of a left-wing party at the elections of 1926. At the height of Communism he preferred myths, legends, tragic personalities. His characters are the defeated ones: Gh. Doja, Nicolae Bălcescu, Eminescu, Horia and Cloșca, Ady Endre. He is more obsessed with the Wheel that broke the bones of the insurgents than with the revolutionary echo of the peasants revolt from 1784.

Quite smaller compared to his painting, Aurel Popp's sculpture captures characters in calmer states, inside the family. The artist seems to have dedicated himself to sculpture in moments of tranquility and piece of mind, his works being like a pause between two storms, between two stages of creation.

If the monumental sculpture requires heroes, characters who have the power to render messages, ideas, concepts, Aurel Popp's sculpture, even if it does not reach the depth of his painting, has the movement and the dynamic specific to the artist, though awakening a different type of emotions. „The Seamstress", „My Children", „My Wife", „The Portrait" are all works treated delicately, in half-reliefs, modelled in order to carefully avoid any roughness.

The situation changes when the artist explores, partly with shyness, in other instances with fury, the metaphor of life and death. In the more complex works „The True Defeater", „Memento Mori" or „Dr. Luko Bela's Surgeon Hand", the depths of the relief and the torn matter give depth and meaning to some concepts beyond which – paradoxically in the case of a strong artist such as Aurel Popp – we can feel the ancestral fear before death, before the unknown.

Aurel Popp, date biografice

1879

30 august. Aurel Popp se naște în localitatea Căuaș, din fostul județ Sălaj, azi în județul Satu Mare. Este al doilea fiu al preotului greco-catolic Samuil Popp și al Mariei Soprony.

1884

29 septembrie. Moare preotul Samuil Popp la vârsta de 36 de ani, lăsând în urmă o văduvă cu patru copii.

Mama își va crește cu mari sacrificii copiii, ajutată de comunitatea intelectualilor români, foarte solidari în perioada dualismului. În ciuda greutăților, cei patru orfani vor urma școli superioare.

Ioan (n. 31 iulie 1877), va studia la Blaj și va deveni profesor de limba română. Mihai (n. 28 dec. 1881), avocat, Octavian (n. 24 februarie 1884), bancher.

1886-1889

Urmează clasele elementare în Căuaș și Craidorolț.

1890

Maria Popp vinde pământurile și casa din Căuaș și se mută cu cei patru copii la Carei.

1892-1998

Aurel este înscris în prima clasă de gimnaziu la piariștii din Carei. Este coleg cu Ady Endre, o vreme locuind în aceeași cameră în care locuise viitorul mare poet maghiar. Vizitează Budapesta.

1899-1903

Urmează cursurile Școlii Superioare de Desen de la Budapesta. Locuiește cu mai mulți colegi, într-un demisol, pe strada Rózsa. Lucrează în atelierul pietrarului Bokor Șandor. În anul trei și patru primește bursă și poate trimite bani acasă.

Își petrece vacanțele de vară în Maramureș, fratele său Ioan fiind numit profesor la Ciarda, nu departe de Teceu, localitate în care Simon Hollósy își organizase colonia după ce părăsise Baia Mare.

1902

În timpul studenției leagă prietenii trainice cu o parte dintre colegi, români, maghiari, evrei.

1903-1904

Călătorie de studiu în Italia. Familia Popp se mută în Satu Mare, unde fratele său Ioan fusese numit profesor la Școala confesională greco-catolică. Orașul i se pare mare și pustiu, cu străzi dezordonate, cu grădini mari.

1 octombrie. Pleacă voluntar în armată, la Viena. Dorea să viziteze muzeele și galeriile din Viena și să învețe limba germană. Frecventează cursurile de nud ale Academiei de Artă.

Majoritatea timpului și-l petrece prin muzee. „Nu aveam nicio cunoștință în acel oraș imens, numai lucrările lui Rembrandt, Rubens, Velázquez și ceilalți mai noi pe care doream demult să-i văd în original."

Pentru câteva luni este profesor suplinitor la Liceul Regesc din Satu Mare.

Profesor la Huedin, unde este coleg cu Körösfői-Kriesch Aladár, realizatorul frescelor secession de la Palatul Culturii din Târgu-Mureș și cu Rózsa Miklós, critic de artă, autorul unor lucrări despre pictura impresionistă maghiară.

Cutreieră satele din jurul Călatei împreună cu pictorul Edvi Illés Aladár. Realizează o serie de pasteluri.

1905-1906

Profesor la Rákospalota, Budapesta.

1906-1908

Profesor la Gimnaziul Catolic din Satu Mare. Participă cu regularitate la expozițiile Salonului

Național (Nemzeti Szalon) de la Budapesta și la Műcsarnok (Hala de artă).

Publică lucrarea „Despre viața artistică și de artizanat a orașului nostru. Modalitate de transformare a situației actuale", în care propune îmbunătățirea învățământului artistic.

1910

Octombrie, pleacă la Paris. Face numeroase vizite de documentare în Bruxelles, Londra, Madrid, Köln, Düsseldorf, Strasbourg și München.

1911

Se înscrie la Academia Julian, întâi la pictură, apoi la sculptură, avându-i ca profesori la pictură pe Jean-Paul Laurens și Constant Benjamin, iar la sculptură pe Paul Landowski.

Face numeroase călătorii de documentare în Germania, Belgia, Olanda, Marea Britanie, Spania.

Lucrează la fabrica de porțelan Meissen.

Se înscrie la cursurile Academiei de Artă din Bruxelles. Studiază în special opera lui Constantin Meunier.

I se prelungește bursa și pentru anul școlar 1911-1912.

1912

Expune la Salonul Independenților de la Paris.

1913

7 decembrie. Obligat și prin contractul de acordare a bursei, deschide o expoziție personală în atelierul din grădina Kosuth, actuala Grădina Romei din Satu Mare. Expune 300-400 de piese, pictură, sculptură, plachete, schițe, desene.

Este prima, dar și ultima expoziție personală pe care a avut-o în timpul vieții. Presa va comenta elogios acest eveniment.

1914

Izbucnește Primul Război Mondial.

La 1 august primește ordinul de mobilizare. Face parte din grupul de presă și artiști, responsabili cu ilustrarea scenelor de război, întâi pe frontul italian (1915), apoi pe cel rusesc (1916).

După desenele sale sunt tipărite 21 de cărți poștale, circulabile pe timpul războiului. Face sute de fotografii, colecționează afișe și calendare, desenează, dar și pictează.

1917

Este încartiruit la Eger, în spatele frontului. Este vizitat de soție. „Hinterlandul" îi permite să picteze mai relaxat.

1918

Aflat în permisie pentru a-și vizita copiii bolnavi de gripă spaniolă, revoluția bolșevică maghiară îl surprinde la Satu Mare.

Episod controversat din viața artistului, mult exagerat după 1944, când încearcă să-și facă din participarea sa la revoluția ungară o platformă politică și un argument pentru a primi pensie, pictorul se va întoarce obsesiv la această perioadă din viața sa, fără să înțeleagă unde și cu ce a greșit.

1919

Lucrează intens în atelierul său de la Satu Mare.

27 ianuarie: moare prietenul său, poetul Ady Endre.

1920

Continuă să lucreze în atelierul său de la Satu Mare. Are un mare număr de schițe, desene, notițe, din timpul războiului pe care le convertește în pictură.

Vizitează colonia de pictură de la Baia Mare. Iese „la peisaj" în Baia Sprie.

1921

Ianuarie. Este vizitat la Satu Mare de Nicolae Tonitza.

23 februarie. Se deschide la Cluj expoziția artiștilor ardeleni COLLEGIUM ARTIFICUM TRANSILVANICORUM. Se numără printre

organizatori, alături de Emil Isac, Ioan Thorma și colonelul Bacaloglu.

Este prima și cea mai mare expoziție a pictorilor ardeleni de după unirea Transilvaniei cu România. Expune 32 de lucrări. Este momentul lansării sale ca unul dintre cei mai importanți pictori din Transilvania. Apar articole elogioase semnate de Emil Isac, Kós Károly, G. Oprescu etc. Aurel Popp fiind considerat liderul incontestabil al artiștilor plastici din Ardeal.

Îl cunoaște pe Octavian Goga, cu care leagă o trainică prietenie.

Director general al fabricii de ceramică de lux DAC. Are 120 de lucrători, din care 30 de artiști ceramiști.

1922

Publică *Criza artei plastice din Ardeal*. Duce o vastă corespondență, scrie articole în presă, elaborează statute și face propuneri privind înființarea societăților de artiști plastici din Ardeal, Banat, Oradea și Baia Mare.

1923

Expune produse ale fabricii DAC la Expoziția de la Cluj a produselor ceramice. Porțelanurile sale sunt apreciate de rege și regină, prezenți la inaugurare.

Tonitza îi propune să organizeze împreună o expoziție la Constanța. „Voim să pregătim o expoziție de pictură la cazinoul din Constanța, unde rulează sume fabuloase de bani."

1924

Nicolae Tonitza îl invită insistent la București. „Te așteptăm cu toții să stăm de vorbă ca înțelepții." Era perioada când se forma „Grupul celor patru".

La îndemnul lui Nicolae Tonitza, se înscrie în Sindicatul Artelor Frumoase.

1925

Desemnat de municipalitate, înființează un muzeu etnografic la Satu Mare.

1926

Participă la Salonul Oficial. Expune cinci lucrări, înregistrând un mare succes. Este considerat cel mai important pictor din Ardeal.

Începe să lucreze la schițele pentru monumentul dr. Vasile Lucaciu.

1927

Lucrează la un proiect pentru Cimitirul Eroilor din Satu Mare.

Acceptă postul de director al Sindicatului Eced, care se ocupa cu desecarea mlaștinilor și apărarea de inundații a unui vast teritoriu, cuprins între râurile Crasna – Someș.

Lucrează intens cu sculptorul Ferdinand Gallas la schițele și machetele pentru monumentul Unirii de la Sibiu.

Face proiectul pentru sala festivă a Liceului Mihai Eminescu din Satu Mare.

1928

Martie. Face o călătorie la Viena pentru perfectarea unei expoziții la Wiener Secession.

12 aprilie. Este ales de „Asociația Amicii Artelor Frumoase" din Timișoara în comitetul director, oferindu-i funcția de consilier artistic, „pentru a da sprijin și sfaturi potrivite pentru organizarea și ducerea la împlinire a idealurilor asociației."

28 septembrie. Octavian Goga îl asigură că Regina Maria îl susține pentru realizarea Monumentului Unirii la București.

Începe să lucreze la proiect, împreună cu sculptorul Ferdinand Gallasz.

Realizează un proiect de arhitectură urbană pentru Piața I. C. Brătianu din Satu Mare.

1929

Este vizitat la Satu Mare de Ștefan Dimitrescu.

Lucrează în continuare la a doua variantă a *Monumentului Unirii*, de la Sibiu. La concurs participă și Constantin Brâncuși, însă se retrage din cauza constrângerilor din caietul de licitație. La fel procedează și Aurel Popp.

1930

Este „cap de afiş" la expoziţia pictorilor ardeleni deschisă la Cluj. Expune lucrările: *Sfânta familie*, *Furnici*, *Degeaba (Sisif)*, *Primul foc*, *Iudaşii*.

1931

Face demersuri pentru înfiinţarea unui Sindicat al artiştilor ardeleni. Conducerea urma să fie următoarea: preşedinte de onoare: Alexandru Pop; preşedinte: Aurel Popp; vicepreşedinţi: Aurel Ciupe, Kós Károly; membrii din conducere, din partea română: Demian Tassay, Bogdan Catul, Ladea Romulus, Cornea Emil, din partea maghiară: Szolnay Sándor (Cluj), Nagy Imre (Jigodin), Gallas Nándor (Timişoara), Szopos Sándor (Dej).

August. I se solicită să facă designul pentru revista TESTVÉRISÉG - FRĂŢIA (Kézirat szabadkőmívesek számára – Manual pentru masoni). Publicaţia apare întâi în limba maghiară, ca organ de presă a Lojei „Unió" din Cluj, pentru ca mai târziu în T*estvériség - Frăţia*, articolele să apară în limbile română, maghiară, şi germană sub genericul Humanitas.

1932

Îşi vinde gospodăria de la Carei şi îşi cumpără o casă la Baia Sprie, pe care să o transforme în atelier.

1933-1934

Realizează schiţele pentru frescele Camerei de Comerţ şi Industrie din Timişoara.

Profesor la Şcoala de Arte frumoase din Timişoara.

Participă la licitaţia privind construirea Palatului Administrativ din Satu Mare.

Realizează *Bustul lui Vincenţiu Babe*ş, la Timişoara.

Începe lucrul la proiectul Catedralei Greco-Catolice de la Satu Mare, împreună cu Corneliu Liuba şi arhitectul Smigelschi. Face vizite la biserici şi mănăstiri din Moldova şi Ţara Românească. Studiază picturile realizate în special de Nicolae Grigorescu.

1935

Proiect pentru *Monumentul lui Carol al II-lea*.

Realizează *Crucea funerară din Odoreu*, judeţul Satu Mare.

Aprilie. Începe construcţia atelierului de pe strada Turbinei din Satu Mare, stradă care după 1970 îi va purta numele.

30 mai. Primeşte comanda pentru *Monumentul Eroilor de la Lipova.*

Noiembrie. Participă la inaugurarea Lojei Humanitas din Baia Mare.

Lucrează la proiectul *Capelei familiei Popp*.

Înaintează un memoriu către primarul din Satu Mare privind înfiinţarea Societăţii Belle-Artiştilor şi protectorilor de arte din Satu Mare.

14-15 iunie. Organizează, împreună cu pictorul Ioan Thorma, primul Congres al Artiştilor Plastici din Ardeal şi Banat la Baia Mare.

21 octombrie. Moare mama artistului.

Se sfinţeşte Capela familiei în care îşi vor găsi odihna de veci rămăşiţele strămoşilor săi adunate din cimitirele din Minţent şi Căuaş.

1937

Lucrează la *Mausoleul şi monumentul dr. Lükö Béla*, inaugurate anul următor.

1938

Realizează proiectul unui monument funerar al familiei Ferenţiu, fostul primar al oraşului Satu Mare timp de zece ani (1919-1929), prietenul şi susţinătorul său.

4 august. Adunarea generală anuală a Asociaţiei Pictorilor din Baia Mare anunţă, în ziarul *Satu Mare* din 4 august 1938, că toţi artiştii sunt de acord să-l roage pe Aurel Popp să preia conducerea asociaţiei: „Toţi ne-am declarat că în niciun caz nu vom tolera pe dl. prof. Manu în scaunul prezidenţial şi va fi rugat dl. Popp Aurel să primească scaunul de preşedinte.

1940-1944

Pe întreaga perioadă a celui de-Al Doilea Război Mondial își petrece majoritatea timpului la atelierul său de la Baia Sprie. Nu-l interesează deloc ce se întâmplă în jurul său. Lucrează în grădină, scrie și pictează.

1942

17 decembrie. Moare Octavian Popp, fratele artistului, lăsând o avere considerabilă fiilor artistului.

1944

24 ianuarie. Notează: „Pământul marilor umaniști este plin de asasini, iar de pe pământul lui Tolstoi curge un râu roșu care vrea să acopere tot Pământul..."

1945-1946

Conflict deschis cu noile autorități comuniste. Îi acuză pe membrii conducerii organizației PCR că lucrează numai în interes propriu și că își trimit adversarii în închisoare.

Din această perioadă datează lucrările intitulate sugestiv *Foamete*, *Setea*, *Furtună în pădure*.

1947

Într-o scrisoare către Gheorghe Florian, pictor stabilit la Paris, își exprimă dorința de a emigra în Statele Unite.

Soția pictorului, Irina, îi scrie prietenului său Kós Károly, ajuns deputat în Marea Adunare Națională, să-l ajute pe Aurel Popp să primească o pensie. Nu va primi niciun răspuns, astfel că între cei doi încetează orice relație până în anul 1954, când vor relua corespondența.

Din acest an până la sfârșitul vieții va trimite cereri, memorii, petiții pentru a i se recunoaște vechimea în învățământ și a primi pensie. Cel mai adesea nu primește niciun răspuns, sau primește răspunsuri evazive.

1948

Lucrează la un nou ciclu tematic *Cina cea de taină*.

Trăiește greu. Începe să-și vândă lucrurile din casă pentru a supraviețui.

Realizează schițele pentru *Monumentul Nicolae Bălcesc*u.

Începe corespondența cu diferite muzee pentru documentarea necesară realizării unor compoziții cu tematică istorică.

1949

Realizează proiectul pentru înființarea Întreprinderii de Prelucrare a Lemnului Satu Mare.

1950-1953

Începe să corespondeze cu foști colegi în care are încredere, exprimând opinii deosebit de critice la adresa noului regim.

Analizează cu luciditate realismul socialist care „își lasă umbrele întunecate peste creația artistică". Este dezamăgit și intrigat de „politicile publice promovate de singurul partid care vrea să ne facă fericiți".

1953

Iulie. Moare Acațiu Gavril, fiul său, în vârstă de 43 de ani. „De atunci, nici eu și nici sărmana mea soție nu mai suntem stăpâni asupra propriei noastre vieți, care este mai degrabă o permanentă suferință decât o viață liniștită, de bătrânețe".

Realizează lucrarea *Punerea în mormânt*.

1954

Intensă corespondență cu prieteni și colegi. Abordează subiecte intime: bătrânețea apăsătoare, situația dezastruoasă din cultură, realismul socialist păgubos, problemele de familie. „Au fost zece ani foarte grei pe care ni i-a împărțit Cel de Sus.

Avem o viață de nesuportat. Trăim jefuiți într-o bătrânețe neputincioasă din ce ne dau copiii sau din vânzarea unor lucruri."

Începe demersurile – cereri, adrese, scrisori – pentru transformarea casei în care s-a născut poetul Ady Endre „într-un loc de pelerinaj".

1955

Participă la trei expoziții: *Expoziția Pentru Pace de la Cluj*, la *Expoziția Regională de la Baia Mare* și la *Expoziția Internațională de la Varșovia*.

După *Expoziția Pentru Pace* scrie: „Pace? Mă simt ca unul de tot râsul, care-și merită umilința, și-mi este rușine că am participat la această expoziție."

19 mai. Ștefan Borghida, autorul monografiilor Alexandru Ziffer și Ioan Crișan (Kriszán Ianós), îl anunță că dorește să organizeze o retrospectivă și să scrie o monografie Aurel Popp.

La intervenția lui Vida Geza, în urma participării la cele trei expoziții, în sfârșit, este primit în UAP. Se plânge că nu are cu ce să-și cumpere culori și pânză.

1956

Face o primă călătorie de documentare pentru realizarea compoziției *Horea*. Vizitează locuri și muzee din Cluj, Alba Iulia, Sibiu, Târgu-Mureș.

30 august. La împlinirea vârstei de 78 de ani notează: „Satu Mare, la 30 august 1956. La aniversarea mea de 78 de ani:

«Cum suporți greutatea tot mai apăsătoare a vieții noastre, cum suporți această confuzie care se numește viață? Lucrezi, pictezi, desenezi și te narcotizezi ca să nu vezi și să nu auzi nimic din ceea ce fac cei care vor cu orice preț să ne facă fericiți?»"

1957

Primește titlul de artist emerit. Refuză să plece la București pentru a primi distincția.

22 decembrie. Primește textul Biografiei de Raoul Șorban și Banner Zoltán. Este șocat și, total nemulțumit, îi scrie lui Banner Zoltán:

„Această formă a biografiei nu o pot accepta. (...) să pictezi plaiuri, portrete, natură moartă etc. poate fi o muncă bună, dar nu este artă.

Arta începe cu crearea a ceva nou, deci cu compoziția... Întreg textul este o adunătură săracă de date, prezentate foarte, foarte schematic." Totuși, lucrarea va apare după moartea artistului.

Propune înființarea unui *Muzeu de Artă în Satu Mare*.

Corespondență cu Redacția radio *Österreichische Rundfunk*.

1958

17 mai. Îi scrie lui Mihai Beniuc, președintele Uniunii Scriitorilor, pe care știindu-l ca „inspirat poet român și iubitor al lui Ady Endre" îi cere sprijinul pentru realizarea *Casei memoriale Ady Endre*.

Prin acest lucru „s-ar putea păstra idealurile și convingerile lui Ady Endre mai mult decât prin orice alt monument! Aceasta este părerea mea pentru care insist de patru ani, pân-acum aproape fără niciun rezultat."

1959

Împlinește 80 de ani. În prima parte a anului lucrează la amenajarea *Muzeului Raional Satu Mare*.

Lucrează în desen *Sfârșitul lumii*, *Apocalipsa*, *Când va arde lumea*, *Cogito*, *Execuția lui Horea*.

Însoțit de Irina, singura lui nepoată, face o călătorie de documentare, pornind cu trenul de la Carei, ajunge la Cluj, Turda, Aiud, Alba Iulia, Sibiu. Bolnav, se vede obligat să plece spre Târgu-Mureș, la medic.

1960

Presimțindu-și sfârșitul, își aranjează lucrurile, face ordine în corespondență, articole, fotografii, desene, schițe.

„Deretic, aranjându-mi în atelier tot ce-mi pică în mână, desene, scrieri și între timp mă tot bate gândul: oare cât voi mai rezista, și dacă le las aici pe toate, cine și cum le va purta de grijă?"

12 aprilie. Se pregătește pentru o nouă călătorie la Cluj, Sibiu, Timișoara, dorind cu această ocazie să-și întâlnească vechi prieteni și cunoștințe...

8 august. La ora 7 dimineața, Aurel Popp încetează din viață. Peste 22 de zile ar fi împlinit 81 de ani.

Lista lucrărilor

Memento mori, gips turnat, nesemnat, nedatat, dimensiuni 33x30x47 cm, Muzeul de Artă Satu Mare / **4**
Memento mori - detaliu / **17**

Sfântul Gheorghe omorând balaurul - machetă ghips, Muzeul de Artă Satu Mare / **15**

Cusătoreasa - gips patinat, dimensiuni 49x46x30cm Muzeul de Artă Satu Mare / **16**

Soția artistului, bronz, semnat și datat 1919,
Muzeul de Artă Satu Mare / **18**

Copiii artistului, gips patinat, Muzeul de Artă Satu Mare / **19**

Dariu Pop, gips, 1920, Muzeul de Artă Satu Mare / **21**

Dr. Lükő Béla, gips, 1942? Muzeul de Artă Satu Mare / **22**

Mâna Dr. Lükő Béla, bronz, dimensiuni 28x200x15, semnat și datat 1912, Muzeul de Artă Satu Mare / **23**

Artistul, alături de bustul Dr. Lükő Béla, 1942 / **24**

Dr. Lükő Béla, Muzeul de Artă Satu Mare / **25**

„Le vrai venqeur” / Adevăratul învingător, bronz, dimensiuni 22x20x17,5 cm, Muzeul de Artă Satu Mare / **26**

„Le vrai venqeur” / Adevăratul învingător, bronz, dimensiuni 22x20x17,5 cm, Muzeul de Artă Satu Mare / **27**

Plachetă de bronz, 1914, nesemnată, Muzeul de Artă Satu Mare / **28**

Plachetă de bronz, 1912, semnată dreapta sus, Muzeul de Artă Satu Mare / **28**

Plachetă de bronz, Portret de bărbat, nesemnată, nedatată Muzeul de Artă Satu Mare / **29**

Cap de bărbat cu cunună de laur (Tisza István), 12x11.5, semnat dreapta jos Popp Aurel, (1912)
Muzeul de Artă Satu Mare / **29**

Proiect Monumentul Unirii București, Regele Ferdinand, Muzeul de Artă Satu Mare / **30**

Monumentul Unirii, București - proiect - semnat, datat 1928-1929, dim. 60x47 cm, Muzeul de Artă Satu Mare / **32-33**

Proiect Monumentul Unirii București, Poarta principală (Dacii), Muzeul de Artă Satu Mare / **34**

Proiect Monumentul Unirii București, Ardealul, Muzeul de Artă Satu Mare / **35**

Proiect Monumentul Unirii București, detalii, Muzeul de Artă Satu Mare / **36-39**

Proiect pentru Monumentul Unirii, Sibiu, Nr. 1 (fațada principală) / **40**

Proiect pentru Monumentul Unirii, Sibiu, 1929, amplasament Piața Unirii Sibiu / **41**

Proiect pentru Monumentul Unirii, Sibiu, Nr. 1 / 43-44

Proiect pentru Monumentul Unirii,București, Nr. 2 / 45

Proiect pentru Monumentul Unirii, Sibiu, Nr. 2 / 46-51

Proiect la statuia lui Eminescu, 1954, Muzeul de Artă Satu Mare / **52-53**

Proiect pentru Monumentul Ady Endre, 1956-1957?,

Arhivele Naționale Satu Mare / **54-55**
Proiect pentru Monumentul Nicolae Bălcescu, 1948, Muzeul de Artă Satu Mare / **56-57**

Proiect pentru Monumentul Honvedului (soldatului sătmărean), 1917 / **58-59**

Crucea din Odoreu, piatră, 1935 / **60**

Mausoleul familiei Imbroane din Timișoara, 1934? / **61**

Proiect pentru monumentul Dr. Lűkő Béla, creion pe calc, semnat, datat 1936 - 1942 dim. 47x39 cm, Muzeul de Artă de Satu Mare / **62**

Proiect pentru monumentul Dr. Lükő Bélla, semnat, datat 1937, Muzeul de Artă Satu Mare / **63**

Bustul lui I.G. DUCA, Timișoara, 1934 / **64-65**

Schiță pentru bustul Vicențiu Babeș, Timișoara (comuna Hodoni), semnată, datată stânga jos 1933, Arhivele Naționale Satu Mare / **66**

Bustul lui Vicențiu Babeș, imagine de la Fabrica UNIO, Satu Mare, unde s-a turnat bustul, Arhivele Naționale Satu Mare / **67**

Schițe pentru monumentul Eroilor, Lipova, semnate, datate dreapta jos, 1935, Muzeul de Artă Satu Mare / **68-69**

Proiect pentru amplasarea Monumentului Eroilor din Baia Sprie, Arhivele Naționale Satu Mare / **70**

Proiect pentru Monumentul Eroilor din Baia Sprie, Arhivele Naționale Satu Mare / **71**

Machete pentru Monumentul Dr. Vasile Lucaciu, Satu Mare, Arhivele Naționale Satu Mare / **72-73**

Capela familiei Popp, Poză din arhiva personală a artistului / **74**

Capela familiei Popp, fotografii din arhiva personală a artistului, Arhivele Naționale Satu Mare / **76 - 78, 81**

Schițe pentru Capela familiei Popp, semnate, datate dreapta jos / **79-80**

Desen cu interiorul Capelei familiei Popp, semnat, datat dreapta jos, 10 decembrie 1935, Muzeul de Artă Satu Mare / **82-83**

Schiță pentru cripta familiei Popp, plan orizontal, semnată, datată mijloc jos, 11 mai 1935, Muzeul de Artă Satu Mare / **85**

Schiță pentru Capela familiei Popp (poarta principală și ușa), semnată, datată 20 iulie 1935, Muzeul de Artă Satu Mare / **86**

Schiță pentru Capela familiei Popp, (fereastra mare), semnată, datată dreapta jos 6 august 1935, Muzeul de Artă Satu Mare / **87**

Schiță pentru Capela familiei Popp, (fereastra mică), semnată, datată 9 august 1935 Muzeul de Artă Satu Mare / **88**

Schiță pentru Capela familiei Popp, (poarta mare și gardul), iulie 1935, Muzeul de Artă Satu Mare / **89**

Schiță pentru Capela familiei Popp, (coloana de la intrarea principală), august 1935, Muzeul de Artă Satu Mare / **90**

Schiță pentru Capela familiei Popp, (arcul altarului), 1935, Muzeul de Artă Satu Mare / **91**

Schiță pentru Capela familiei Popp, (dulapul mare din altar), semnată, datată dreapta jos, 3 octombrie 1935, Muzeul de Artă Satu Mare / **92-93**

Schiță pentru cripta familiei Popp, (candelabrul capelei), semnată, datată 1935, Muzeul de Artă Satu Mare / **94**

„Scuipător”, gargui pentru Capela familiei Popp, Muzeul de Artă Satu Mare / **95**

Schiță pentru Capela familiei Popp, (scaunele și strana), semnată, datată 22 octombrie 1935, Muzeul de Artă Satu Mare / **95**

Schiță pentru Capela familiei Popp, (fereastra mare), semnată, datată 1936, Muzeul de Artă Satu Mare / **96-97**

Schiță pentru Capela familiei Popp, (fereastra ușii principale), semnată, datată 6 august 1935, Muzeul de Artă Satu Mare / **98**

Schiță pentru Capela familiei Popp, (ușa criptei de fier), semnată, datată 5 septembrie 1935, Muzeul de Artă Satu Mare / **99**

Proiectul unei biserici în care intră 1500 persoane, semnat, datat dreapta jos, februarie 1947 / **100**

Proiectul unei biserici în care intră 3500 persoane, semnat, datat 24 februarie 1947 / **101**

Proiectul unei biserici în care intră 900 persoane, nesemnat, nedatat, Muzeul de Artă Satu Mare / **102**

Proiectul unei biserici în care intră 850 persoane, nesemnat, nedatat, Muzeul de Artă Satu Mare / **102**

Proiectul unei biserici în care intră 700 persoane, nesemnat, nedatat, Muzeul de Artă Satu Mare / **103**

Proiectul unei biserici în care intră 600 persoane, nesemnat, nedatat, Muzeul de Artă Satu Mare / **103**

Proiectul unei biserici în care intră 900 persoane, nesemnat, nedatat, Muzeul de Artă Satu Mare / **104**

Proiectul unei biserici în care intră 650 persoane, nesemnat, nedatat, Muzeul de Artă Satu Mare / **105**

Catedrala Greco-Catolică Satu Mare, fotografie din arhiva artistului / 106

Catedrala Greco-Catolică Satu Mare, planul de situație a mobilierului, semnat, datat 12 martie 1938, Muzeul de Artă Satu Mare / **107**

Schiță decor interior din Catedrala Greco-Catolică Satu Mare pentru sărbătorirea zilei de 1 Decembrie, datat 1937 Muzeul de Artă Satu Mare / **108-109**

Planul de situație a băncilor din Catedrala greco-catolică, semnat, nedatat, Muzeul de Artă Satu Mare / **110**

Catedrala greco-catolică, proiectul mesei din altar, semnat, datat, Muzeul de Artă Satu Mare / **111**

Schiță pentru altarul Sf. Maria din Catedrala greco-catolică Satu Mare, semnată, datată, 1938 / **112**

Schiță pentru scaunul de spovedanie din Catedrala greco-catolică Satu Mare, semnată, datată, 17 februarie 1938 / **113**

Schița amvonului din piatră artificială din Catedrala greco-catolică Satu Mare, semnată, datată 13 februarie 1938 / **114-115**

Schiță pentru un amvon executat din lemn, lustruit cu aur și argint, din Catedrala greco-catolică Satu Mare, semnată, datată, 15 februarie 1938 / **115**

Schiță pentru strană, scaunul prim curatorului și scaunele bătrânilor din Catedrala greco-catolică Satu Mare, semnată, datată Baia Sprie, 29 august 1937, Muzeul de Artă Satu Mare / **117**

Planul arhitectural pentru parcul I.C. Brătianu Satu Mare, semnat, datat iulie 1928, Muzeul de Artă Satu Mare / **118-123**

Plan pentru casa primarului Augustin Ferențiu în Viile Satu Mare, semnat, datat dreapta jos, mai 1933 / **125-126**

Plan pentru casa primarului Augustin Ferențiu în Viile Satu Mare, secțiunea transversală / **127**

Poarta de la casa primarului Augustin Ferențiu din Viile Satu Mare, semnat, datat dreapta jos, 5 august 1934 / **128-129**

Casa primarului Augustin Ferenţiu din Viile Satu Mare, desen, semnat, datat dreapta jos, mai 1933 / **130-131**

Proiecte porţelan stilul rococo, tempera pe hârtie, Muzeul de Artă Satu Mare / **140-141**

Produse de ceramică realizate la Fabrica „DAC" / 142

Proiecte de porţelan stilul rococo pentru fabrica „DAC", tempera pe hârtie, Muzeul de Artă Satu Mare / **144-145**

Porţelanuri „DAC", Muzeul de Artă Satu Mare / **146, 148**

Masca lui Kós Károly din ceramică realizată la fabrica „DAC", Muzeul de Artă Satu Mare / **153**

Statuetă de porţelan – Maternitate, Muzeul de Artă Satu Mare / **155**

Reclamă pentru ciocolată în care foloseşte tema expresioniştilor germani „Călăreţul albastru", „Der Blaue Reiter" / **156**

Proiect de timbru (4 lei), „Învingătorul", Muzeul de Artă Satu Mare / **157**

Proiecte de timbre, Muzeul de Artă Satu Mare / **158-159**

Etichete produse comerciale, Muzeul de Artă Satu Mare / **160-161**

Reclame, Muzeul de Artă Satu Mare, Arhivele Naţionale Satu Mare / **162-163**

Schiţe de mobilier, semnate, datate dreapta jos, 1920, Muzeul de Artă Satu Mare / **164-171**

Schiţe pentru frescă, Camera de Comerţ din Timişoara, semnată, datată stânga jos, 1927, Muzeul de Artă Satu Mare / **172-178**

Aurel Popp, **ilustraţie la cartea „Amintiri din Siberia"** de Rodion Markovits / **179**

Proiect pentru atelierul pictorului, semnat, datat dreapta jos, 1933, Muzeul de Artă Satu Mare / **182**
Proiect pentru reparaţia atelierul pictorului / 187

Proiect pentru ridicarea unui monument Ady Endre şi a unei şuri pentru evenimente culturale, semnat, datat stânga jos / **247**

Desene şi schiţe realizate de Aurel Popp cu casa natală a poetului Ady Endre înainte de restaurare, semnate, datate, 1954 / **248-249**

Proiect pentru renovarea casei natale Ady Endre, semnat, datat dreapta jos, 1954 / **250-251**

Cuprins

SCULPTURĂ
„Mi-a venit ideea să trec la sculptură” / 5

MONUMENTE
Monumentul Unirii, București / 33
Monumentul Unirii, Nr. 1, Sibiu / 40
Monumentul Unirii, Nr. 2, Sibiu / 45
Statuia lui Eminescu / 52
Proiect la Statuia lui Ady Endre / 54
Monumentul Nicolae Bălcescu / 56
Monumentul Honvedului sătmărean /58
Crucea din Odoreu / 60
Mausoleul familiei Imbroane Timișoara / 61
Monumentul Dr. Lűkő Béla / 62
Bustul lui I.G. DUCA, Timișoara / 64
Bustul Vicențiu Babeș, Timișoara / 66
Monumentul Eroilor, Lipova / 68
Monumentul Eroilor din Baia Sprie / 70
Monumentul părintelui Dr. Vasile Lucaciu / 72

ARHITECTURĂ
Capela familiei Popp / 76
Proiecte de biserici / 100
Proiecte, planuri, schițe pentru Catedrala Greco Catolică din Satu Mare / 106
Planul arhitectural pentru parcul I. C. Brătianu Satu Mare / 118
Plan pentru casa primarului Augustin Ferențiu în Viile Satu Mare / 124

CERAMICĂ
(Maria-Adriana Zaharia)
Ceramistul / 133
Director de fabrică de ceramică de lux /138
„Industria ceramicei de lux. Porcelanurile noastre”/ 147
„Artistul pe care l-ai sugrumat acum va veni într-o zi să-ți ceară socoteală.” (G. M. Zamfirescu), p. 149

ARTE DECORATIVE
Proiecte de timbre / 158
Etichete de brânzeturi și unt / 160
Reclame / 162
Schițe de mobilier / 164
Schițe pentru frescă / 172
Ilustrație de carte / 179

ATELIERUL LUI AUREL POPP
Un loc sacru: atelierul / 181
Jurnalul de la Baia Sprie / 191

ADY ENDRE, POETA VATES / 201
„Viața lui Ady Endre nu a fost scrisă conform Adevărului nici măcar de fratele lui, Ady Lajos” / 203
Aurel Popp: „Am fost din nou la Meţenţ, în satul Ady Endre” / 213
Pagini de corespondență privind biografia poetului Ady Endre. *Mama poetului a fost româncă? Așa se vorbea în sat* / 223
Strădaniile pictorului Aurel Popp pentru realizarea Muzeului Ady Endre / 233
Cereri, sesizări, scrisori adresate unor personalități, note, adrese către oficialități / 237

JURNALE, NOTE, SCRISORI
Artistul la bătrânețe / 255

1959 ULTIMUL INTERVIU / 309
„- Cum vedeți evoluția viitorului, și cum va evolua viața noastră în viitor?
– În două feluri. Primul este că vor fi culcați toți copiii la un loc pentru ca toți să se contamineze de variolă dacă unul este bolnav de ea. Asta ar fi una din soluții. Cealaltă soluție este să lăsăm toate merele într-un singur coș ca de la unul putred toate să se putrezească.”

REZUMAT
În atelierul unui artist sau în atelierul unui mare artist? / 321
ÖSSZEGZÉS
Egy művész, vagy egy nagy művész műtermében? / 326
ZUSAMMENFASSUNG
In der Werkstatt eines Künstlers oder in der Werkstatt eines grossen Künstlers? / 331
SUMMARY
In the studio of an artist or in the studio of a great artist? / 336

AUREL POPP: DATE BIOGRAFICE
(Maria-Adriana Zaharia) / 341

LISTA LUCRĂRILOR / 347

Dumitru Păcuraru, scriitor, jurnalist, director
Poesis, *Informația Zilei*
© Dumitru Păcuraru

Concepție grafică: *Oana Mirabela Păcurar*, artist vizual, designer
curator *Expoziția permanentă Aurel Popp*,
Muzeul de Artă Satu Mare

Documentare: *Maria-Adriana Zaharia*, istoric, jurnalist,
redactor-șef *Informația Zilei*, doctorand al Facultății de Istorie și
Filosofie, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca

Tehnoredactare: *Ioana Zaharia, Alina Blăjean*
Fotografii: *Fodor Lajos*
Traduceri documente din limba maghiară și germană:
Veres Istvan, D. Păcuraru
Traducere în limba engleză: *Alina Pușcaș*

Pregătire tipar: SC SOLPRESS SRL

Tipar: CNI CORESI
Piața Presei Libere, nr. 1, București
Telefon: 021 – 319 33 10
Fax: 021 – 319 33 05
E-mail: secretariat@cni-coresi.ro

Cu susținerea parțială a Consiliului Județean Satu Mare